LIBRARY OF CONGRESS
00026355473

KNJIŽEVNOG JEZIKA

LANDOVER
GenColl
PG 1313
.K38
1986

Radoslav Katičić

Radoslav Katičić

SINTAKSA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

NACRT ZA GRAMATIKU

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
GLOBUS – ZAGREB

DJELA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

RAZRED ZA FILOLOGIJU

Knjiga 61

Urednik
Akademik Rudolf Filipović

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
GLOBUS — ZAGREB

Radoslav Katičić

SINTAKSA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

NACRT ZA GRAMATIKU

ZAGREB 1986.

Recenzenti
Prof. dr Stjepan Babić
Akademik Rudolf Filipović

PG1313
.K38
1986

LIBRARY OF CONGRESS
2
OCT 16 1986
COPY
EXCHANGE & GIFT DIVISION

Izrađeno u organizaciji Zavoda za jezik IFF u Zagrebu uz financijsku pomoć Samoupravne interesne zajednice za znanstveni rad SR HRVATSKE (812-VII)

Sintaksa hrvatskoga književnog jezika jedna je od četiriju knjiga kapitalnoga gramatičkoga djela u kojem se opisuje struktura hrvatskoga književnog jezika. Gramatička su područja u tim knjigama raspoređena ovako:

— povijesni pregled, glasovi i oblici,
— tvorba riječi,
— sintaksa,
— sistem akcenta.

Autori su i urednici naši vodeći jezični stručnjaci.

Sve dosad nismo imali gramatičkoga djela u kojem bi tako iscrpno i na svestrano obavljenim istraživanjima bio izložen sustav našega književnog jezika s tolikim znanstvenim aparatom i s toliko izvorne dokumentacije iz svih područja, stilova i žanrova naše pisane, pa i govorne riječi. Korpus toga djela obuhvaća, uglavnom, književne izvore ovoga stoljeća i suvremena jezična ostvarenja u javnom životu, a uzimaju se u obzir i potvrde iz prošlih dvaju stoljeća.

Ovim gramatičkim djelom naša kultura i naša znanost dobivaju pouzdan oslonac u svim pitanjima jezične primjene, priručnik hrvatskoga književnog jezika koji se svojom kvalitetom može staviti uz bok najpoznatijim priručnicima svoje vrste u svijetu.

Kao temeljni i nezaobilazni priručnik našega književnog jezika ovo je gramatičko djelo prijeko potrebno svakome tko je zainteresiran za kulturu pismenog i usmenog izražavanja.

IZDAVAČI

SADRŽAJ

Predgovor 1
Uvodne napomene 3
Popis djela 9
Uvod 13
Rečenica 14
Obavijest 17
Preoblike 17
Povezivanje rečenica 18
Obavijesno ustrojstvo rečenice 21
Sadržajno ustrojstvo rečenice 24
Gramatičko ustrojstvo rečenice 32
Uvod 32
Predikat 35
Predikatne riječi 35
Predikatne kategorije 42
Subjekt 72
Priložna oznaka 77
Objekt 84
Direktan objekt 84
Indirektan objekt 98
Objekt u genitivu 98
Objekt u dativu 103
Objekt u instrumentalu 109
Više objekata u raznim padežima 114
Prijedložni izraz kao objekt 123
Dopune 125
Preoblike gramatičkoga ustrojstva rečenice 127
Nijekanje 127
Pitanje 134
Usklik 140
Poticaj 141
Pasiv 143
Obezličenje 145
Više preoblika u jednoj rečenici 146

Sklapanje više rečenica u jednu 148
Nezavisno složene rečenice 151
Sastavne rečenice 156
Rastavne rečenice 164
Suprotne rečenice 166
Izuzetne rečenice 170
Zaključne rečenice 171
Objasnidbene rečenice 171
Zavisno složene rečenice (Bez preoblike ustrojstva) 172
Zavisne rečenice po mjestu svojega uvrštavanja u glavnu . . . 175
Zavisne rečenice po sadržaju svojega uvrštavanja 179
Odnosne rečenice 179
Mjesne rečenice 208
Načinske rečenice 213
Vremenske rečenice 220
Uzročne rečenice 245
Namjerne rečenice 256
Posljedične rečenice 263
Pogodbene rečenice 269
Dopusne rečenice 293
Izričnе rečenice 303
Zavisno upitne rečenice 337
Zavisno poticajne rečenice 343
Upravni i neupravni govor 344
Period 357
Dometanje zavisnih rečenica 369
Zavisno sklapanje rečenica s preoblikom ustrojstva 380
Atribucija 381
Pridjevski atribut 382
Imenički atribut 417
Prijedložni izraz kao atribut 438
Brojevi i količinski prilozi kao atributi 442
Apozicija 448
Predikatni proširak 452
Imenski proširak 452
Glagolski proširak 460
Infinitivizacija 465
Nominalizacija 477
Red riječi 492
Sadržaj po paragrafima (izradio Georg Holzer) 501

PREDGOVOR

Ova je Sintaksa izrađena u okviru projekta »Gramatika hrvatskoga književnog jezika« što je zasnovan i ostvaruje se u Zavodu za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku u Zagrebu.

Kada se u jesen 1969. razmatrala osnova rada na toj »velikoj gramatici«, pozvao je nosilac projekta, tadašnji direktor Instituta za jezik, akademik Ljudevit Jonke i mene na sastanak u prostorije Razreda za filologiju Jugoslavenske akademije, gdje su se okupili svi na koje se pomišljalo da bi mogli pomoći pri velikom poslu što se upravo snovao. Ja sam se do tada bio već bavio primjenom najsuvremenijih jezikoslovnih teorija na opis sintaktičkih pojava u hrvatskome književnom jeziku i nastojao sam razraditi pristup koji bi uza svu apstraktnu preciznost ostao razumljiv i upotrebljiv širim krugovima obrazovanih čitatelja. Smatrao sam da bi te ideje mogle biti korisne pri izradbi sintakse za novu i opširnu gramatiku, i kad sam dobio riječ, predložio sam da ih iznesem u suvislu elaboratu. No profesor Jonke me je presjekao u govoru i dao do znanja da tu nisu potrebni nikakvi elaborati ni savjetodavci nego suradnici koji će preuzeti obvezu da autorski izrade pojedine dijelove gramatike. Odgovorio sam tada da ne bih ustuknuo pred tim. Dok sam odgovarao, oživio je u mojem sjećanju razgovor koji sam još početkom šezdesetih godina na hodniku tada sasvim nove zgrade Filozofskog fakulteta u Zagrebu vodio s pokojnim akademikom Matom Hrastom. On je bio vrlo ljubezan i dobrohotan prema meni, a govoreći o struci nukao me je da se složim kako lingvistički rad kakav je moj teško može dati rezultata koji bi i praktički bili opipljivi. Dva su se izazova u tom trenu slila u jedan. Tako sam se, sasvim neočekivano, našao među autorima »velike gramatike« i preuzeo zadatak da napišem onaj dio sintakse za koji sam imao već spremljenih zamisli. Drugi je autor sintakse imao biti profesor Jonke.

Stvari su, međutim, došle tako da sam kao autor sintakse ostao sâm. Da bih uopće mogao početi raditi na njoj, morao sam prvo izvršiti obveze koje sam tada već imao prema nakladnicima. Počela je tako teći već i treća godina od onoga sastanka u prostorijama Akademije dok sam se pravo prihvatio posla na sintaksi. Napredovao je vrlo sporo, jer je valjalo graditi iz temelja, a bio sam osim toga prisiljen opet i opet prekidati taj rad i na neko se vrijeme posvećivati drugim zadacima. Prvu verziju prvoga dijela predao sam Institutu za jezik u travnju 1973, drugu, temeljito dorađenu, u svibnju 1974. Rukopis drugoga, mnogo opsežnijega dijela predao sam u ožujku 1978.

Od početka rada bivalo je sve jasnije da profesor Jonke neće imati ni volje ni snage da se temeljitije pozabavi tom sintaksom, a kamoli da joj što pridonese kao autor. Morao sam dakle, prema mjeri svojih snaga i mogućnosti, sâm obraditi sve što sam smatrao potrebnim. I doista, baš godinu dana pošto je rukopis bio predan i sintaktički dio gramatičkoga projekta time ostvaren, napustio nas je profesor Jonke zauvijek. Zdravlje mu je posljednjih godina bilo slomljeno i naočigled su ga ostavljale ne samo stvaralačke nego i životne sile. Tako on nikada nije ni vidio rukopisa ove Sintakse. To važnije je da se ovdje istakne kako je on, još u punoj snazi, stajao na početku ovoga pothvata, kako je bitni poticaj za nj došao upravo od njega, kako bez njega ove sintakse ne bi bilo, pa tako i ona treba da bude trajan zalog njegovoj uspomeni.

Voditelji projekta i drugi autori, cijelo uredništvo »velike gramatike«, posvetili su radu na ovoj Sintaksi punu brigu. Na svakoj sjednici raspravljalo se i o njoj, pa sam kao pisac i preko mjere što se postavlja administrativnim okvirom projekta zahvalan i zadužen toj kolegijalnoj suradnji. Božidar Finka i Antun Šojat, koji su poslije Ljudevita Jonkea stali na čelo Zavoda, svojski su se brinuli za moju sintaksu, pa im na tome srdačna hvala.

Ta se suradnja sada nastavila i time što su voditelji projekta Gramatike hrvatskoga književnog jezika i Uprava Zavoda za jezik smatrali da će biti korisno ako se rukopis, kakav je predan, objavi i tako učini pristupačnim znanstvenoj i kulturnoj javnosti. Razred za filologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti pokazao je interes da ovu Sintaksu, kao nacrt za veliku gramatiku hrvatskoga književnog jezika, objavi među svojim izdanjima i Zavod mu je stavio rukopis na raspolaganje. Zahvalan sam i Razredu i Zavodu na toj spremnosti. Osobitu pak hvalu izričem profesoru Stjepanu Babiću koji je kao recenzent Razreda za filologiju ne žaleći truda požrtvovno čitao moj rukopis i iznosio sve primjedbe na koje se makar i najmanje osjetio ponukan. Time mi je uz upozorenja na propuste i nedostatke dao mnogo poticaja za dotjerivanje i daljnje razvijanje misli što su u mojem tekstu bile zacrtane. Zbog svega toga ostajem trajno njegov dužnik.

Ja sam prijedlog da se Sintaksa objavi kao posebno djelo rado prihvatio jer mislim da će moj rad tako biti korisniji i brže se oploditi nego da kao elaborat u okviru projekta leži u Zavodu. A i kada se na temelju svega izrađenog materijala bude objavila čitava gramatika, neće ova verzija Sintakse postati suvišna. Konačna će redakcija jamačno zahtijevati sažetiji prikaz, neke podrobnosti će u njoj morati izostati, a pogotovu će se morati izvršiti strog izbor među skupljenim primjerima. A baš opširnost zahvata i obilje materijala zanimat će dublje zainteresirane među čitateljima, pa će se vjerojatno posezati za ovom verzijom i onda kad se na njezinu temelju izradi i objavi sintaksa u okviru čitave gramatike. Potrebno je stoga uz tekst koji se ovdje objavljuje dati neka objašnjenja.

UVODNE NAPOMENE

Rukopis ove sintakse predan je kao elaborat u okviru projekta da posluži kao materijal pri konačnoj redakciji gramatičkoga teksta, prema kriterijima za koje se uredništvo tada bude odlučilo. To je prema tome gramatički tekst, a ne sintaktička rasprava. Pisac nastoji dosljedno provesti i razumljivo prikazati svoje gledište, koje je odabrao kao najprimjerenije, i ostaje pri tome u okviru pojmovnoga aparata koji je, oslanjajući se na gramatičku tradiciju i na pojmovlje suvremene lingvističke teorije, sâm odabrao i izgradio. Nema stoga rasprave s drukčijim pristupima niti izričitoga odvagavanja mogućnosti među kojima se pisac morao odlučiti za jednu. Razumije se da se pri takvu izlaganju ne navodi ni literatura jer tomu nema mjesta u gramatici koja se ne obraća samo stručnim krugovima nego u prvom redu kulturnoj javnosti. Tek znalac će, dakle, razabirati kojoj se školi, ako ikojoj, pisac u kojem pitanju priklonio.

Najteže je od svega bilo skupiti materijal i dati ovoj Sintaksi filološke temelje. Ono što bi tu doista valjalo: odabrati i sustavno ispisati obilat i reprezentativan korpus tekstova — nije se moglo učiniti. Da se pisac sâm prihvatio toga posla, bilo bi se pisanje Sintakse otegnulo unedogled, a Institut za jezik nije imao mogućnosti da mu dade suradnike koji bi taj posao po njegovim uputama razmjerno brzo mogli obaviti. Pisac se stoga morao pomagati kako je znao i umio, i to je ostavilo trajan trag na ovoj Sintaksi.

Nije se moglo polaziti od cjelovita materijala, a bilo je opet neprihvatljivo da pisac na temelju svoje teoretske koncepcije i dotadašnjega gramatičkog iskustva konstruira sintaksu aksiomatski, uzimajući primjere samo kao ilustracije ili ih čak izmišljajući. Trebalo je dakle poći srednjim putem, pa su se tijekom rada u podjednakoj mjeri na jednoj strani obrađivali prikupljeni primjeri da bi se na temelju pojava uočenih u njima formulirala pravila, i na drugoj skupljali primjeri da se njima ilustriraju pravila što su se formulirala o pojavama poznatim i uočenim nezavisno od materijala.

Iako nije bilo sustavnoga i ujednačenog ekscerpiranja, pri obradbi ove Sintakse skupljeno je, raspoređeno i zabilježeno golemo jezično blago. Najviše je tu pomogao materijal ispisan svojevremeno za sintaksu oblika što se pod vodstvom profesora Jonkea spremala u Institutu za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Taj je materijal poslije pohranjen u Institutu za jezik, današnjem Zavodu, i stavljen mi je na potpuno raspolaganje dok sam izrađivao Sintaksu. Bio je doduše vrlo obilan, ali i dosta jednostran, kako po izboru pisaca tako i po gledištima ispisivanja i jezičnim pojavama koje se njime ilustriraju. Ekscerpiranje toga materijala bilo je prekinuto prije nego je bilo dovršeno, a planom projekta i nije bilo predviđeno da se obuhvati cijela sintaksa nego samo sintaksa oblika. Morao sam, dakle, crpsti primjere i od drugdje. Ne bi mi bilo moguće izraditi ovu Sintaksu bez primjerâ što sam ih pod sintaktički relevantnim natuknicama našao u velikim rječnicima: Akademijinu, Broz-Ivekovićevu i u onom Srpske akademije. Premda taj još nije izašao ni do polovice, osobito mi je mnogo pomogao. A zahvalan sam Srpskoj akademiji i Institutu za srpskohrvatski jezik u Beogradu što su mi

pomogli u poslu poklonivši mi sve sveske Rečnika koji su do sada izašli. Građa prikupljena za taj rječnik bila mi je, međutim, pristupačna i preko objavljene sintaktičke literature u kojoj se obilno upotrebljava i navodi. Radeći na Sintaksi doživio sam neposredno koliko je blago i za taj posao skupljeno u Akademijinu i Broz-Ivekovićevu rječniku. Upravo oni često vode do najtemeljnijih razlikovanja i do najprvotnijih sintaktičkih odnosa. U njihovim se primjerima većinom jasno razabire najveći i najdiferenciraniji sintaktički sustav.

Uza sve to sam za cijelo vrijeme rada na Sintaksi i sâm obilato ekscerpirao reprezentativne tekstove hrvatske književnosti, nastojeći da dopunim i upotpunim građu što mi je bila na raspolaganju i da tako neutraliziram njezinu jednostranost. Osim toga je bilo sintaktičkih područja koja sam mogao obraditi jedino na temelju vlastita ekscerpiranja. Tako je izbor primjera uz pojedina poglavlja morao ostati neujednačen. Za neke se pojave pri konačnoj obradbi našlo obilje primjera, za druge su ostali oskudni, za neke su se tu i tamo čak morali konstruirati. A isto se tako od pojave do pojave manje ili više razlikuje izbor pisaca iz čijih se djela donose primjeri. Tek cjelina Sintakse daje u tom pogledu donekle zaokruženu sliku.

U svakom poglavlju navedeno je onoliko primjera koliko ih se našlo u raspoloživoj građi. Tek kad im ne bi bilo iole razumne mjere, učinjen je izbor. Inače im nisam nastojao ograničiti broj, jedno zato da bi se u njima ogledala izražajna cjelina hrvatske književnosti i kontinuitet njezina novoštokavskoga standarda, a drugo zato da bi se u svakom paragrafu skupilo što više priručnoga gradiva za njegovu podrobniju razradbu u bližoj ili daljoj budućnosti. Primjeri tako postaju podsjetnik za još neraščišćena pitanja i znalačkoga čitatelja vode do toga da bolje vidi relativnost nekih tvrdnja postavljenih u pravilima. Obiljem primjerâ ova se Sintaksa problematizira i tako se stvara nužna protuteža apodiktičnosti s kojom se, po naravi gramatičkoga diskurza, moraju iznositi osobine odabranoga sintaktičkog modela.

Valja, osim toga, uvijek držati na pameti da se sintaktički odnosi ne odčitavaju izravno s primjera, nego su primjeri sljedovi riječi u određenim oblicima koji nas potiču da ih razumijemo ovim ili onim sintaktičkim odnosom. Sintaksa stoga ne govori o primjerima kako oni stoje na papiru, nego samo o mogućim i prikladnim njihovim interpretacijama. Oni sami ostaju pri tome načelno višeznačni, i predstavljaju tako, ujedno, i dokumentiranost ove sintakse i njezinu otvorenost.

Obilje primjera funkcionalno je u još jednom smislu. Sintaksa kojega književnog jezika, ako će biti dobro utemeljena, treba da polazi od osjetljivosti za izražajne vrijednosti i da vodi k njoj. Sintaksa tako prirodno uvire u stilistiku. Veći broj primjera daje tu mnogo potpuniju ilustraciju i upućuje cjelovitije na izražajne mogućnosti što ih pružaju pojedine osobine sintaktičkoga ustrojstva. Ujedno takva sintaksa daje u zanimljivu presjeku pregled književnosti kojoj se opisuje jezik, a to je jedina podloga na kojoj se može razumjeti njegova izražajnost. Da je to moguće, najbolje bi bilo kad bi svi primjeri bili antologijski.

Odatle se sam od sebe zadaje okvir djelâ iz kojih su se crpli primjeri za ovu Sintaksu. On obuhvaća svu hrvatsku književnost novoštokavskoga standarda od prvih njegovih početaka oko polovice 18. stoljeća pa do pisaca koji

danas žive i djeluju. Donja je granica pri tome negdje kod naraštaja rođenog oko 1930. Uključeni su tu i primjeri iz dnevnog i tjednog tiska. Poredi djela hrvatske književnosti, među kojima su dakako predstavljeni i njezini srpski pisci, uzimali su se primjeri i iz takvih djela srpske književnosti novoštokavskoga jezičnog standarda koja su odigrala znatniju ulogu u hrvatskoj književnoj sredini i utjecala na razvoj izražajnih vrijednosti njezina jezika. To su zbirke narodnih umotvorina i klasični prijevodi Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića, a donekle i ostala njihova djela. Ti su tekstovi legli u jedan sloj hrvatskoga književnog izraza, a i dalje su prisutni kao potencijalni poticaji i mogući uzorci. Iako njihovo uključivanje u korpus hrvatske književnosti otvara neke probleme i nedoumice, i može izazvati određene prigovore, njihovo bi isključivanje iz korpusa ove Sintakse bio nedostatak veći i teži nego su problemi što ih otvara njihovo uključivanje.

Do jačega uključivanja najranijih djela, onih iz 18. stoljeća, isprva i nije došlo iz kakva načelnog opredjeljenja. Do njega je doveo najprvo Akademijin rječnik, onakav kako ga je zasnovao Đuro Daničić, izostavivši iz njega gotovo svu hrvatsku književnost 19. stoljeća. Nije, dakle, preostalo drugo nego da se ispisuju i razmatraju primjeri iz pisaca 18. stoljeća, jer su oni u Rječniku obilno zastupljeni. A kad se onda pokazalo kako se sjajni i izražajni primjeri mogu naći u njih i kako oni, za razliku od još starijih pisaca, po svojoj sintaksi doista pripadaju današnjem književnom jeziku, uza sve starinske crte koje ih već na prvi pogled stavljaju na njegov rani početak, postalo je jasno da bi slika bila nepotpuna kad se iz njih ne bi crpli primjeri i nešto obilnije. Ni u tome se, naravno, nije moglo postupati sasvim sustavno.

Po skupljenome materijalu sada se lijepo može vidjeti kako bi neprimjereno bilo da su se u Sintaksu unosili primjeri iz narodne književnosti, što će se usprkos nekim nestandardnim crtama njihova jezika mnogima učiniti kao prirodno i nužno, a da su izostavljeni pisci 18. stoljeća, što se do sada radilo kao da je samo sobom razumljivo. Ti pisci naime nisu bitno dalji od današnjega standardnoga uzusa nego su narodne pjesme ili nego bi bio Mažuranić da se na njegov jezik nismo privikli već od djetinjstva, a jednako su u odnosu na nj temeljni. Zapisi narodnih umotvorina postavljeni su tako u pravu povijesnu perspektivu, a u Sintaksi se pokazuje ikavska boja ranoga hrvatskog novoštokavskog standarda, uz ekavsku što se javlja ponegdje u tekstovima narodne književnosti, pa je od svega toga slika potpunija.

Uključivanjem temeljnoga materijala koji svjedoči o počecima novoštokavskoga hrvatskog standarda dobila je ova Sintaksa historijsku dimenziju koja joj je potrebna da bi se u njoj zrcalila stilistička punina živoga književnog izražaja. Time ona ne postaje historijska sintaksa jer su tipovi i vrijednosti starinskoga sintaktičkog izraza koji se donose u njezinim primjerima i danas živa izražajna mogućnost hrvatskoga književnog jezika. Ako to pomogne da se u nas počne razgovjetnije razlikovati starinsko od zastarjeloga, postići će ova knjiga još jednu važnu svrhu.

Neke će čitatelje vjerojatno isprva zbunjivati starinska boja jednoga dijela primjera, ali će ubrzo osjetiti da oni govore življe od mnogih novijih koji ne zbunjuju ničim nego se svojom bezbojnošću potpuno uklapaju u svačija očekivanja. A vrhunski uzorci izražajnosti novije književnosti u prvom susretu često ne zbunjuju manje od onih starinskih. Potrebno je, međutim,

naglasiti da se primjerima u ovoj knjizi ilustriraju samo sintaktičke pojave, a glasovi, oblici, tvorba i rječnik ne komentiraju se ni onda kad više ili manje očito odstupaju od današnje jezične norme. Primjeri se, osobito oni stariji, ne smiju uzimati kao uzor na svim tim područjima, ali mogu korisno poslužiti kao uzorak raznolikosti u koju je današnja norma postepeno i mukotrpno uvela potreban red. Po tome ćemo je znati više cijeniti.

Primjeri iz 18. stoljeća i zapisi narodne književnosti iz 19. tvore u ovoj Sintaksi cjelinu. Oni stoje izvan današnje neutralne standardne porabe, ali predstavljaju njezino živo izvorište u kojem nam se zgusnuto pokazuju brojni njezini izražajni arhetipovi. Tako oni, kada se nižu primjeri, ne stoje samo zbog kronologije na početku. A čitatelj će se lako priviknuti da primjere koje lako prima traži prema kraju.

Posebno treba reći da su se, u vrlo maloj mjeri, uključivali i primjeri dijalekatskoga izraza, osobito štokavskoga. Takvi primjeri doista ne bi ulazili u sintaksu književnoga jezika i ne mogu se smatrati književnima, ali se izuzetno ipak donose kad osobito dobro ilustriraju kakvu pojavu ili im se izražajna vrijednost može uzeti kao stilska rezerva književnoga jezika.

Primjeri su tako, koliko je to bilo moguće, ujedno pregled stilističkoga razvoja i izražajnih mogućnosti suvremenoga hrvatskog književnog jezika od njegovih početaka do našega doba. Ipak je ostalo i znatnih pisaca koji u ovoj Sintaksi nisu ili nisu dovoljno predstavljeni. Taj očiti nedostatak dolazi odatle što se izbor pisaca, zadan već ekscerpiranim materijalom, mogao dopuniti samo djelomično.

Takvi uvjeti rada prouzrokovali su još jedan znatniji nedostatak ove Sintakse. U njoj nije ujednačen način na koji se citiraju djela iz kojih su uzimani primjeri, pa se isto djelo citira različito već prema tome odakle je uzet primjer. Svi primjeri ispisani za sintaksu oblika citiraju se kako su označili ispisivači. Popis djela i znakova kojima su se služili objavljuje se iza ovoga predgovora. Iz rječnikâ i gramatikâ te iz sintaktičke literature preuzete su njihove oznake i citati. Za vlastita ekscerpiranja nastojao sam se služiti izdanjima u Pet stoljeća hrvatske književnosti. Osim toga sam ekscerpirao iz novoizašlih sabranih djela Matoševih i Kolarovih, iz Priča iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić u biblioteci »Vjeverica« i iz Krležina Povratka Filipa Latinovicza u prvom poslijeratnom izdanju (Zagreb 1954). Te će upute pomoći onima koji budu htjeli provjeravati citate. Nije bilo moguće naknadno ujednačiti način citiranja, a držimo da je s ovim uputama ipak bolje nego da se pri objavljivanju naprosto ispuste citati i uz primjere ostanu samo imena pisaca, na što se također pomišljalo. Neujednačeni podaci ipak su upotrebljiviji nego nikakvi.

Nastojao sam obuhvatiti svu sintaktičku materiju, polazeći dakako od koncepcije koja mi se učinila kao najplodnija i najprimjerenija. To je onda odredilo koliko se pozornosti i na kojem mjestu moglo posvetiti pojedinim pitanjima. Drukčija koncepcija dovela bi do drukčije obradbe i do drukčijih razmjera. Najdalekosežnija posljedica koncepcije po kojoj sam izrađivao ovu Sintaksu jest to što u njoj uopće nije obrađeno slaganje prijedloga s padežima. Tako je izostalo jedno tradicionalno područje svakoga sintaktičkog opisa. Ja sam u središte svojega sintaktičkog opisa stavio gramatičko ustrojstvo rečenice i orijentirao ga sasvim prema njemu. U gramatičkom ustrojstvu re-

čenice prijedložni je izraz nedjeljiva cjelina koja s drugim dijelovima rečenice stoji u istom odnosu bez obzira na to koji je padež u njoj. Prijedložni izraz je zapravo najpotpunija neutralizacija padežâ i nije slučajno što je u raznim jezicima razgrađivanje deklinacije pošlo upravo od prijedložnih izraza, koji su stali zamjenjivati padeže. To što je u ovoj Sintaksi ispušteno slaganje prijedloga s padežima cijena je cjelovite koncepcije. Za detaljnu obradbu prijedložnih izraza naprosto nije bilo mjesta u strukturi sintakse. Osim toga se isprva činilo da se pri slaganju prijedloga s padežima radi o sasvim mehaničkim podacima kojima je mjesto zapravo u rječniku. Kad sam poslije shvatio da bi i u sintaksi bilo o tome šta reći, bilo je već nemoguće otkloniti tu nepotpunost.

Pažljivi će čitatelj uočiti da sva pitanja nisu obrađena s jednakom podrobnosti i da se negdje ulazi u potankosti do kakvih se na drugim mjestima ne dolazi. To je, naravno, posljedica nemogućnosti da se pri obradbi tako golema materijala, preko godina i godina, svagdje postiže ujednačen stupanj podrobnosti. Ali dolazi i odatle što sam, ne imajući za svoj sintaktički opis zaokružen korpus tekstova, i ne hoteći samovoljno odabirati što će se opisivati a što ne, jer bi Sintaksa onda izgubila svaku empiričku podlogu, postavio sebi načelo da obradim sve što mi se kao pojava i problem nađe u neprobranu materijalu. Uočeni su problemi tako vodili do veće podrobnosti, a tamo gdje se u materijalu nisu našli odgovarajući primjeri, ili ja nisam umio razabrati njihovo značenje, obradba je ostala grublja i općenitija.

Ova je Sintaksa zamišljena kao dio gramatike, a ne kao studija i rasprava. Stoga se u njoj, kako je već rečeno, ne navodi literatura. Razumije se da sam se obilno služio svime što mi je bilo pri ruci i što mi je moglo biti korisno. Uz standardne priručnike ističem osobito drugi svezak »Srpskohrvatskog jezika« Mihaila Stevanovića. Tomu djelu duguje ova Sintaksa doista mnogo, osobito zato što je tamo skupljeno obilje vrijednih primjera. Od ostale literature posebno još ističem monografije Darinke Gortan-Premk o akuzativnim sintagmama, Tatjane Batistić o lokativnim, Ksenije Milošević o futuru II. i raspravu Miroslava Kravara o istom predmetu. Obilno sam se služio magistarskim radnjama Mirka Petija o predikatnom proširku (sada objavljena, Zagreb 1979) i Marije Znika o atribuciji, koje su obje izrađene pod mojim vodstvom, te Znikinim poglavljem o redu riječi u rukopisu Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika (sada objavljena, Zagreb 1979). Bitno su mi pomogli radovi Pavla Ivića o uporabi glagolskih vremena i osobito Milke Ivić o istom tom predmetu i o padežnim konstrukcijama. Radnja Jasne Melvinger o infinitivu u hrvatskom književnom jeziku došla mi je u ruke prekasno da bi se mogla ozbiljnije upotrijebiti za ovaj rad. U izgrađivanju sintaktičkih nazora mnogo su mi značile rasprave Augusta Musića.

Iako u tekstu nema odgovarajućih bilježaka, upućenima neće biti teško razabrati gdje sam se oslanjao na koje od tih djela. A pred svima koji uzmu ovu Sintaksu u ruke neka je ovime priznat moj veliki dug.

U kolovozu 1983.

Radoslav Katičić

POPIS DJELA EKSCERPIRANIH ZA SINTAKSU OBLIKA

Frano Alfirević:
1. *Izabrane pjesme, Zagreb 1952.* (Alfirević 1)
2. *Putopisi i eseji, Zagreb 1942.* (Alfirević 2)

Antun Barac:
1. *Književnost i narod, Zagreb 1941.* (Barac 1)
2. *Vidrić, Zagreb 1940.* (Barac 2)

Josip Barković:
1. *Pođimo časak umrijeti, Zagreb 1958.* (Barković 1)
2. *Zeleni dječak, Zagreb 1960.* (Barković 2)

Slavko Batušić:
1. *Kroz sjeverne zemlje i gradove, Zagreb 1932.* (Batušić 1)
2. *Laterna magica, Zagreb 1958.* (Batušić 2)

Milan Begović:
1. *Izabrane pjesme, Zagreb 1925.* (Begović 1)
2. *Dunja u kovčegu, izd. u Milan Begović, II. Dunja u kovčegu, Novele, Put po Italiji, Zagreb 1964.* (Begović 2)
3. *Pustolov pred vratima, izd. u Milan Begović, I. Pjesme, drame, kritike i prikazi, Zagreb 1964.* (Begović 3)

Branko Belan:
Kutija od ebanovine, Zagreb 1960. (Belan)

Mirko Božić:
1. *Kurlani gornji i donji, Zagreb 1954.* (Božić 1)
2. *Ljuljaška u tužnoj vrbi, Beograd 1957.* (Božić 2)

Ivana Brlić-Mažuranić:
Priče iz davnine, Zagreb 1964. (Brlić-Mažuranić)

Pero Budak:
1. *Klupko, Zagreb 1966.* (Budak 1)
2. *Na trnu i kamenu, Zagreb 1965.* (Budak 2)

August Cesarec:
Zlatni mladić i njegove žrtve, Koprivnica 1927. (Cesarec)

Dobriša Cesarić:
Izabrane pjesme, Zagreb 1964. (Cesarić)

Vladan Desnica:
Zimsko ljetovanje, Zagreb 1968. (Desnica)

Dragutin Domjanić:
Izabrane pjesme, Zagreb 1924. (Domjanić)

Ivan Dončević:
Mirotvorci, Zagreb 1956. (Dončević)

Joža Horvat:
Mačak pod šljemom, Zagreb 1962. (J. Horvat)

Franjo Horvat Kiš:
Nasmijani udesi, Zagreb 1918. (Kiš)

Joza Ivakić:
1. *Iz našeg sokaka, Karlovac 1905.* (Ivakić 1)
2. *Selo i varoš, Zagreb 1912.* (Ivakić 2)

Živko Jeličić:
Mlaka koža, Zagreb 1960. (Jeličić)

Vojin Jelić:
Anđeli lijepo pjevaju, Zagreb 1953. (Jelić)

Vjekoslav Kaleb:
1. *Na kamenju, Zagreb 1940.* (Kaleb 1)
2. *Divota prašine, Zagreb 1964.* (Kaleb 2)

Jure Kaštelan:
Pijetao na krovu, Zagreb 1950. (Kaštelan)

Hasan Kikić:
Provincija u pozadini, Zagreb 1935. (Kikić)

Slavko Kolar:
1. *Ili jesmo ili nismo, Zagreb 1933.* (Kolar 1)
2. *Mi smo za pravicu, Zagreb 1942.* (Kolar 2)

Josip Kosor:
1. *Požar strasti, Zagreb 1912.* (Kosor 1)
2. *Izabrane pripovijesti, Zagreb 1950.* (Kosor 2)

Ante Kovačić:
U registraturi, Zagreb 1911. (A. Kovačić)

Ivan Goran Kovačić:
Poezija i proza, Zagreb 1963. (Goran)

Ivan Kozarac:
Đuka Begović, Zagreb 1911. (I. Kozarac)

Ivan Kozarčanin:
Sam čovjek, Zagreb 1937. (Kozarčanin)

Silvije Strahimir Kranjčević:
Pjesme, Zagreb 1948. (Kranjčević)

Gustav Krklec:
1. *Izabrane pjesme, Zagreb 1947.* (Krklec 1)
2. *Pisma Martina Lipnjaka iz provincije, Zagreb 1956.* (Krklec 2)

Miroslav Krleža:
1. *Lirika, Zagreb 1949.* (Krleža 1)
2. *Hrvatski bog Mars, Zagreb 1945.* (Krleža 2)
3. *Povratak Filipa Latinovicza, Zagreb 1954.* (Krleža 3)
4. *Glembajevi, drame, Zagreb 1954.* (Krleža 4)
5. *Moj obračun s njima, Zagreb 1932.* (Krleža 5)

Jakša Kušan:
U procijepu, Zagreb 1954. (J. Kušan)

Jozo Laušić:
Kostolomi, Zagreb 1960. (Laušić)

Janko Leskovar:
Pripovijesti, Zagreb 1917. (Leskovar)

Mato Lovrak:
Vlak u snijegu, Zagreb 1963. (Lovrak)

Vjekoslav Majer:
Dnevnik Očenašeka, Zagreb 1938. (Majer)

Ranko Marinković:
1. *Proze, Zagreb 1948.* (Marinković 1)
2. *Ruke, Sarajevo 1964.* (Marinković 2)
3. *Glorija, Zagreb 1956.* (Marinković 3)

Marijan Matković:
Dva eseja iz hrvatske dramaturgije, Zagreb 1950. (Matković)

Antun Gustav Matoš:
1. *Iverje, Novo iverje, Zagreb 1935.* (Matoš 1)
2. *Izabrane pjesme, Zagreb 1954.* (Matoš 2)
3. *Umorne priče, Zagreb 1909.* (Matoš 3)

Fran Mažuranić:
Mladost — radost, Zagreb 1950. (F. Mažuranić)

Ivan Mažuranić:
Smrt Smail-age Čengijića, izd. u I. Mažuranić, Pjesme, Sušak 1924. (I. Mažuranić)

Stjepan Mihalić:
Šaka šljunka, Zagreb 1964. (Stj. Mihalić)

Edhem Mulabdić:
1. *Zeleno busenje, Zagreb 1898.* (Mulabdić 1)
2. *Na obali Bosne, Zagreb 1900.* (Mulabdić 2)

Alija Nametak:
Bajram žrtava, Zagreb 1931. (Nametak)

Vladimir Nazor:
1. *Hrvatski kraljevi, Zagreb 1931.* (Nazor 1)
2. *Knjiga pjesama, Zagreb 1942.* (Nazor 2)
3. *Priče, Zagreb 1947.* (Nazor 3)

Slobodan Novak:
Tvrdi grad, Zagreb 1961. (S. Novak)

Milutin Cihlar Nehajev:
Vuci, Zagreb 1928. (Nehajev)

Luka Perković:
Novele, Zagreb 1935. (Perković)

Čedo Prica:
Svijet viđen na kraju, Zagreb 1960. (Prica)

Ivan Raos:
1. *Vječno nasmijano nebo, Zagreb 1957.* (Raos 1)
2. *Dvije kristalne čaše, Zagreb 1953.* (Raos 2)

Novak Simić:
Braća i kumiri, Zagreb 1955. (Simić)

Ivan Slamnig:
Neprijatelj, Zagreb 1959. (Slamnig)

Augustin Stipčević:
1. *Pjesme, Zagreb 1955.* (Stipčević 1)
2. *Cesta nema granica, Zagreb 1960.* (Stipčević 2)

Petar Šegedin:
1. *Djeca božja, Beograd 1960.* (Šegedin 1)
2. *Na putu, Rijeka 1964.* (Šegedin 2)
3. *Eseji, Zagreb 1955.* (Šegedin 3)

August Šenoa:
Seljačka buna, Zagreb 1933. (Šenoa)

Antun Branko Šimić:
Pjesme, Zagreb 1950. (A. B. Šimić)

Stanislav Šimić:
Jezik i pjesnik, Zagreb 1955. (S. Šimić)

Dinko Šimunović:
1. *Đerdan, Zagreb 1914.* (Šimunović 1)
2. *Mrkodol, Zagreb 1916.* (Šimunović 2)
3. *Tuđinac, Zagreb 1911.* (Šimunović 3)

Antun Šoljan:
1. *Na rubu svijeta, Zagreb 1956.* (Šoljan 1)
2. *Izdajice, Zagreb 1969.* (Šoljan 2)

Krsto Špoljar:
Terasa anđela čuvara, Zagreb 1961. (Špoljar)

Dragutin Tadijanović:
Prsten, Zagreb 1963. (Tadijanović)

Mirko Trišler:
Tražimo glavnog junaka, Zagreb 1960. (Trišler)

Augustin Ujević:
1. *Rukovet, Zagreb 1950.* (Ujević 1)
2. *Skalpel kaosa, Zagreb 1938.* (Ujević 2)
3. *Ljudi za vratima gostionice, Zagreb 1938.* (Ujević 3)

Vladimir Vidrić:
Pjesme, Zagreb 1950. (Vidrić)

Grigor Vitez
Pjesme, Zagreb 1950. (Vitez)

Vjesnik, Zagreb
Vjesnik u srijedu, Zagreb (VUS)

Ivo Vojnović:
1. *Geranium, Zagreb 1918.* (Vojnović 1)
2. *Ekvinocij, Zagreb 1895.* (Vojnović 2)
3. *Maškarate ispod kuplja, Zagreb 1922.* (Vojnović 3)

Ljubo Wiesner:
Pjesme, Zagreb 1943. (Wiesner)

UVOD

1 Sintaksa je dio gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo. Predmet su mu pravila po kojima se riječi slažu u rečenice. Pri tome se pretpostavlja da su poznati glasovi, od kojih se riječi sastoje, oblici, u kojima se javljaju, i značenje, koje nose, pa se promatra samo to kako se one slažu u rečenice.

Najmanja jedinica kojom sintaksa barata jest dakle riječ u kojem od svojih oblika, a najveća je rečenica.

2 *Sintaksa* je gramatički termin preuzet iz grčkoga. Potječe od grčke riječi σύνταξις (sýntaxis) koja znači »slaganje, uređivanje«. Izvedena je od glagola συντάσσω (syntássō) »sastavljati, stavljati u red«.

Kao gramatički termin javlja se već kod stoičkih filozofa. Prvo označuje svako slaganje jezičnih jedinica, ne samo riječi nego i glasova. Ali već rano se javlja u značenju koje je blisko našem današnjem terminološkom. Tako kod Hrisipa, poznatog stoika (3. st. pr. n. e.) i kod gramatika Apolonija Diskola (2. st. pr. n. e.).

Taj su naziv od grčkih preuzeli i latinski gramatici, i to u izvornom obliku *syntaxis*. Odatle je prešao u novije evropske jezike. U hrvatskom se pored tuđice *sintaksa* javljaju, osobito u starijim knjigama, i neke kovanice: *složnica* (Della Bella, 1728. i Stulić, 1806), *rječoslaganje* (Volarić, 1852), *stavkoslovlje* (Babukić, 1854) i *skladnja* (Mažuranić, 1859; Veber, 1859; Šulek, 1860; Pavlinović, 1871).

3 Ustrojstvo koje rečenice ne može se uvijek razumjeti iz nje same. Katkada je za to potrebno uzeti u obzir i neke podatke o drugim rečenicama koje pripadaju istoj cjelini. U takvim se slučajevima prekoračuje gornja granica sintakse.

Pravila o tome kako se rečenice slažu u veće cjeline (odlomke i tekstove) do sada su se slabo istraživala. Ta se grana jezične znanosti tek u naše dane počinje sustavno razvijati. Nema još ni ustaljenoga imena. Najčešće se javlja naziv: *gramatika teksta.* I to je sintaksa u nekom širem smislu.

Ovaj prikaz hrvatske sintakse neće obuhvatiti i gramatiku teksta, osim gdje se bez nekih njezinih podataka ne može razumjeti rečenično ustrojstvo. Pravila o slaganju rečenica promatrat će se dakle samo onda kad se bez njih ne mogu postaviti pravila o slaganju riječi u rečenice.

REČENICA

4 Sva je sintaksa usmjerena prema rečenici i bavi se njome s raznih gledišta. Po tome je rečenica glavna sintaktička jedinica. Bitna joj je osobina završenost. O tome što je ona zapravo spore se jezikoslovci već dugo i još uvijek nisu s time načistu. Da bi se bar donekle razumjelo o čemu se radi, potrebno je razmotriti neke veće i prirodnije govorne cjeline.

5 U govoru ili pri pisanju nižu se jezični znakovi. Što tko izgovori kada zausti, ili napiše kad sjedne pred papir, tvori prirodnu cjelinu koja se zove *izreka.* Ona obuhvaća sve što je u kakvoj prilici izrečeno ili napisano i ništa više. Zato je uvijek potpuna i sama sebi dovoljna. U nju i ne ide drugo nego što je doista izgovoreno ili stavljeno na papir.
Tako je, na primjer, u razgovoru:

P a v o: Luka!
S t a r i m r n a r: E!...
P a v o: Uhitio, — a?
S t a r i m r n a r: Ni vraga. (Vojnović 145—146)

svaki govor i odgovor potpuna izreka bez obzira na to kako je nepotpuno i samo nabačeno ono što je u njima rečeno.

Mora se, dakle, razlikovati potpunost izreke, koju ona sama ima odatle što je zbilja izrečena ili napisana, od potpunosti jezičnoga znaka koji izreka sadrži. Očito je da niz jezičnih znakova sadržan u izreci može, ali i ne mora, biti potpun i završen. Tako izreka

Staza
preko mora. Sjaj
svjetionika. (Ivančan)

sadrži potpuno završen izraz, niz jezičnih znakova koji ne zahtijeva nikakav dodatak. Potpuno je završen izraz i ovaj

Smrt
Pred tobom, vječno cvjetanje
Moj strah je
Tako plodan
A moja duša
Netaknuta (Vesna Parun 194)

Naprotiv izreka

Ah! i kad pjeva?!... (Vojnović 306)

ne samo da sadrži nedovršen izraz, nego ostaje i nerazumljiva bez dodatnih podataka.

Potpuno je razumljiva izreka:

Stroga propovijed.
Na izlasku iz crkve
— sunčano... (Ivančan)

ali je niz jezičnih znakova koji je u njoj sadržan ipak nedovršen.

Završenost i potpunost niza jezičnih znakova drugo je dakle nego završenost izrečene izreke.

6 Završenost jezičnoga izraza zavisi samo od odnosa među znakovima, a ne o tome što jest ili nije rečeno. Potpun jezični izraz koji sadrži sve što je trebalo i što se htjelo reći zove se *diskurz.* On uvijek traje dotle dok ima zavisnosti među jezičnim znakovima. Granice diskurza uvijek su označene potpunim prekidom tih zavisnosti.

Diskurzi se mogu jako razlikovati po duljini. Tako je pjesma

Neprestani
valovi mora. Ne mogu
potopiti svoj sjaj. (Ivančan)

potpun diskurz, i po tome je ravnopravna svim svescima Krležinih »Zastava« zajedno.

7 Izreka i diskurz dva su posve nezavisna pojma. Među njima nema stalnoga odnosa.

Prekinut govor je nepotpun diskurz, ali je čitava izreka. Takav je, na primjer, ovaj:

Vaša? Nisam znao. I to bi se dalo dobro prodati ... Da, što sam ono htio reći ... Ah da! Spomenuli ste kako će Amerikanci nešto ... (Begović 213)

U izreci može biti i više diskurza ako se u jednoj prilici govori o više sasvim različitih stvari:

Klevetnikove su riječi kao poslastice: spuštaju se u dno utrobe. Tko je nemaran u svom poslu, brat je onomu koji rasipa. (Biblija, Izreke 18, 8—9)

Jedan diskurz može biti raspoređen na više izreka kako to biva u razgovoru:

M: Kako si, Kato, moje zlato?
K: Zašto, Mato, mene kažeš zlato? (mene = meni)
M: Zato, Kato, što mi praviš slatko.
Ajde, Kato, da malo igramo,
da igramo, da se veselimo,
pa da srca naša sjedinimo.
K: Oću, Mato, moje milo zlato.
Ajde mili, ajde mili Mato,
Poljubit ćeš svoje milo zlato. (Čubelić, Narodne drame, poslovice i zagonetke 130)

Tu je jedan diskurz raspoređen u četiri izreke.

8 Nezavršen diskurz označuje se trima točkama:

Ispred kuće imućnika
Zastalo je dvoje
mladih... (Ivančan)

9 Trima točkama označuje se i stanka u diskurzu:

Ne srca po,
još više! O!
Tvoj rob? ... Oho! ho! (Julije Benešić)

Tri točke na početku diskurza označuju da se on nastavlja na neizrečeno:

...I lije na uglu petrolejska lampa
Svjetlost crvenkastožutu
Na debelo blato kraj staroga plota
I dvije, tri cigle na putu. (Dobriša Cesarić)

10 Kad se u diskurzu nižu jezični znakovi, potrebna je stalna pozornost jer među njima postoje odnosi i zavisnosti pa se znakovi ne mogu razumjeti ako se ti odnosi ne prate i zavisnosti ne uočavaju. Dulji bi diskurz zato preopteretio svačiju pažnju, da su odnosi među njegovim znakovima jednoliko raspoređeni i da se u svakom njegovu dijelu javljaju podjednako gusto. To se, međutim, ne događa jer su dulji diskurzi organizirani tako da čitaočevoj pažnji u prihvatljivim razmacima pružaju priliku za potreban odmor.

Prilike za odmor daju se tako što se zavisnosti među jezičnim znakovima gotovo sasvim prekidaju: koliko je to samo moguće unutar diskurza. Jezična jedinica omeđena takvim granicama zove se *rečenica.*

U govoru se rečenične granice označuju posebnim obrascima intonacije, a u pismu pravopisnim znakovima: točkom, upitnikom i uskličnikom.

11 U svakoj su rečenici odnosi među jezičnim znakovima tako potpuni i zaokruženi da bi njezin kraj mogao biti ujedno i kraj diskurza. Rečenična se granica zato može opisati i kao mogući kraj diskurza. U diskurzu:

Bliži se oluja.
Žita do obzora.
Grme. (Ivančan)

imamo tri rečenice. Na kraju svake (kod svake točke) mogao bi završiti i diskurz, a na kraju treće doista i svršava. Četiri rečenice imamo u ovom diskurzu

Rasanjani nokturno

Lišće noću spava
Noću mjesec bdi.
Rijeka premješta
vrbike. A zemlja
prebrojava noću
mrtvace i pjeva (Vesna Parun 195)

Kraj diskurza uvijek je i kraj rečenice kao što je kraj rečenice uvijek i kraj riječi, a kraj riječi uvijek i kraj sloga.

Rečenična granica je moguć kraj diskurza. Zato je rečenica takav dio diskurza koji bi i sam mogao biti diskurz.

Ali i ono što ostaje od diskurza kad se izdvoji rečenica sastoji se, nužno, od rečenicâ. Za nj zato vrijedi isto: i ono bi samo moglo biti diskurz.

U diskurzu

Čamac na pučini.
Čovjek pozadi.
Samoća pramca. (Ivančan)

svaka se od tri rečenice može izdvojiti po tom kriteriju.

12 Govornik, oblikujući diskurz, mora, već prema njegovoj duljini, uvrstiti potreban broj rečeničnih granica. Pri tome je slobodan hoće li takvu granicu staviti na mjestu gdje su se razrijedile veze među jezičnim znakovima, ili neće. On mora stavljati rečenične granice, ali sam bira na kojim će ih od mogućih mjestâ doista staviti.

Tako sâm određuje koliko će rečenicâ biti u diskurzu i koliko će opteretiti primaočevu pažnju. To je važan elemenat slobode u oblikovanju diskurza.

Najpotpuniji mogući odmor unutar diskurza dolazi tamo gdje ga govornik dade.

OBAVIJEST

13 U opisivanju sintaktičkih odnosa važan je pojam *obavijesti.* Obavijest je uklanjanje neizvjesnosti. Zato svaki podatak koji pridonosi da se ona ukloni ili umanji nosi obavijest.

Tako rečenica *Već se ruši* nosi obavijest jer uklanja potpunu neizvjesnost o tome što se događa. Ipak nas ostavlja u neizvjesnosti o tome što se ruši, a naravno i o tome kojega je to roda. Rečenica *Ono se već ruši* uklanja neizvjesnost o rodu, i zato nosi više obavijesti nego prva, ali ostavlja neizvjesnost o tome što je ta zapravo. Rečenica *Drvo se već ruši* uklanja i tu neizvjesnost, pa zato nosi najviše obavijesti od svih triju.

14 Podatak katkada uklanja nedoumicu koje nema. Tako u rečenici *Ti mi to ne daš* zamjenica *ti* pokazuje da se radi o drugom licu, a to se i bez nje već zna po glagolskom obliku *daš.* Rečenica *Ne daš mi to* ne ostavlja nas ni u kakvoj nedoumici koje bi nas ona prva rečenica oslobađala. Takvo gomilanje obavijesti koja nije prijeko potrebna zove se *zalihost* jer se obavijest pri tom slaže kao na zalihu.

PREOBLIKE

15 Sintaktički se odnosi često mogu najprikladnije opisati kao promjene koje se vrše na zadanim rečenicama po određenim i općenitim pravilima. Te se promjene zovu *preoblike.* Takve rečenice imaju svoj temeljan i svoj preobličen oblik. Među njima postoji određen sadržajni odnos.

Tako se mogu opisivati:

temeljni oblici	preoblike	preobličeni oblici
Drveće je prolistalo.	upitnost	*Je li drveće prolistalo?*
Ruža je rumena.	atribucija	*Rumena ruža*
Netko struže nogama.	poimeničenje	*Struganje nogama*
Mladić ide.	sklapanje	*Mladić ide i pjeva.*
Mladić pjeva.		*Mladić ide pjevajući.*

POVEZIVANJE REČENICA

16 Diskurz se sastoji od jedne ili više rečenica. Svršetak se svake obilježuje znakom rečenične granice. U govoru se to izražava intonacijom, a u pismu rečeničnim znacima: točkom, upitnikom ili usklićnikom. Nova se rečenica počinje velikim slovom.

Svaka je rečenica tako omeđena prema sljedećoj. Znak rečenične granice stavlja se i na kraju posljednje rečenice u diskurzu jer se time pokazuje da je dovršena.

17 Točka je neutralan rečenični znak. Ona označuje samo to da je rečenica završena i ništa više.

Pas je s mesom u ustima prelazio potok. U vodi opazi svoju sjenu i pomisli da je tamo drugi pas koji ima veći komad mesa. Stoga ispusti svoje i baci se da onom drugom otme njegovo meso. Desi mu se, međutim, da je ostao bez oba. Jednoga nije dostigao jer ga nije bilo, a niti drugoga jer ga je voda odnijela. (Ezopove basne 233)

18 Točka se izostavlja iza naslova kad stoji izdvojen iznad teksta, a kadikad se ne stavlja ni iza posljednje rečenice u diskurzu. U govoru se i tada spušta glas i tako označuje rečenična granica.

Znak rečenične granice može se i promijeniti tako da više ne označuje samo svršetak rečenice nego i to da li se njome kliče ili pita.

Usklik i pitanje označuju se u govoru dizanjem glasa na kraju rečenice, a u pismu rečeničnim znakovima upitnikom i usklićnikom.

Kad se od jedne rečenice izrazito hoće uputiti na drugu koja u diskurzu dolazi iza nje, zamjenjuje se točka iza prve dvotočkom.

Što mi je govorio pariški vlak

Zviždukom opet zove me vlak:
Jesi li spreman? Jesi li jak? (Dobriša Cesarić)

Grohot

O, Bože, čemu to vodi?
Razlika trideset i pet godina!
Čemu to? Ta grdna sramota!
Mami me lice to podvoljasto. (Julije Benešić)

Sakriveni bol

Neko sa svojim bolom ide
Ko s otkritom ranom: svi neka vide.
Drugi ga čvrsto u sebi zgnječi
I ne da mu prijeći u suze i riječi. (Dobriša Cesarić)

19 Nesvršena rečenica označuje se u govoru neodređenom visinom glasa na kraju izreke, a u pismu trima točkama ili crtom.

Ta on nije bio nimalo dobar, a ja ... (Dinko Šimunović)
Trava na brijegu — (Ivančan)

Točke se meću kada se nesvršena rečenica može lako nadopuniti ili je ta nadopuna nevažna, a crta kad se rečenica ne može lako nadopuniti.

20 Rečenice ne stoje u diskurzu jedna do druge nepovezane, nego tvore cjelinu u koju su čvrsto uklopljene. To uklapanje rečenice u diskurz zove se *povezivanje.*

Stala su kola pred trafikom. Ušao je kočijaš po fraklić rakije i taj hrapavi glas, težak bat kočijaševih čizama, to je trglo Filipa i on se uznemirio, kao da ga je netko probudio. Vani je blistalo vedro travanjsko jutro, lajali su psi i čuo se kokot preko ulice kako kukuriče veselo i izazovno. Platio je svoju šljivovicu i zaputio se spram šetališta pod bedemom stare tvrđave, osjećajući toplinu sunca i vonj vlažnog dima u nosnicama. (M. Krleža, Filip 31)

21 Povezivanje rečenica u diskurz jest operacija u kojoj se rečenice mogu podvrći nekim preoblikama. Rečenice kakve se javljaju u diskurzu nisu zato nužno uvijek iste kakve bi bile da stoje samostalno.

Temeljni oblik rečenice nije onaj u diskurzu, nego je to onaj samostalni.

U diskurzu se tako javljaju rečenice:

Pogledi su namješteni na ulici kao prozori. Ima u njima nešto stalno kao dani u nedjelji. (Tin Ujević 1,451,1)

One su operacijom povezivanja složene u cjelinu. Prvoj je: *Pogledi su namješteni na ulici kao prozori* temeljan oblik, koji je pri uklapanju u diskurz ostao nepromijenjen. Naprotiv, rečenica *Ima u njima nešto stalno kao dani u nedjelji* podvrgnuta je pri operaciji povezivanja nekoj preoblici. Čitajući je onako u diskurzu, točno znamo u čemu to *ima nešto stalno.* Tu obavijest, naime, crpimo iz prethodne rečenice. Ako se pak druga rečenica izdvoji iz diskurza i promatra samostalno, ne zna se više u čemu to *ima nešto stalno.* Izdvajanjem te rečenice iz diskurza nastaje dakle manjak obavijesti, pa izdvojena ta rečenica više nije ona koja je bila u diskurzu. Da bi i pri izdvajanju ostala ista, potrebno je izvršiti promjenu u njoj, pa će samostalna glasiti: *Ima u pogledima nešto stalno kao dani u nedjelji.*

Ako se pri izdvajanju mora nešto promijeniti da bi rečenica i izdvojena ostala ista po obavijesti koju nosi, prirodno je pretpostaviti da se time poništava preoblika izvršena pri povezivanju te rečenice u diskurz.

Samostalan oblik rečenice pun je i po tome temeljan. Od njega se po pravilima povezivanja može doći do oblika uklopljenog u diskurz, ali se od njega izdvojenog bez dodatnih obavijesti ne može doći do punog oblika. Kad je: *Ima u njima nešto stalno kao dani u nedjelji* izdvojeno iz diskurza, nikako se više ne zna kako je treba nadopuniti, ako se ta obavijest ne uzme iz prethodne rečenice. Takva je ta rečenica potpuna još samo u navedenom diskurzu, a ne izvan njega. Zato je oblik: *Ima u pogledima nešto stalno kao dani u nedjelji* temeljan. Kad se veže u diskurz s prethodnom rečenicom: *Pogledi su namješteni na ulici kao prozori,* zamjenjuje se u drugoj rečenici *pogledima* s *njima.* Obavijest koja se tom preoblikom gubi u samoj rečenici ostaje sačuvana u cjelini diskurza, pa se pri izdvajanju rečenice iz diskurza može poništiti preoblika izvršena pri njezinu povezivanju.

U diskurzu se javljaju rečenice:

Volim sve hrvatske rijeke. Kupu naročito. (Peić 101,3)

Prva je rečenica uklopljena bez promjene. Druga je preoblikovana iz: *Kupu volim naročito.*

Preoblike koje se vrše pri povezivanju rečenica u diskurz svode se na to da se neke obavijesti brišu u pojedinoj rečenici, a čuvaju u cjelini diskurza. Odatle se pri izdvajanju uvijek mogu opet uvesti u rečenicu. Obavijest se dakle tu ne gubi i ne dodaje, nego se samo preoblikuje.

22 U preoblici povezivanja nastupaju ove promjene:

1. Imenice, pridjevi i prilozi zamjenjuju se odgovarajućim zamjenicama.

Takva se upotreba zamjenica zove *anafora.*

Rečenice:	mogu se spojiti u diskurz:
(1) *Dječak mi je pristupio*	*Dječak mi je pristupio. On mi*
(2) *Dječak mi je rekao.*	*je rekao*
(1) *Jedan je magarčić bio najmanji.*	*Jedan je magarčić bio*
(2) *Najmanji magarčić je potrčao.*	*najmanji. Taj je potrčao.*
(1) *Moja je torba kožnata.*	*Moja je torba kožnata. Tvoja*
(2) *Tvoja torba nije kožnata.*	*nije takva.*
(1) *On ide zaobilazno.*	*On ide zaobilazno. Ti ne*
(2) *Ti ne ideš zaobilazno.*	*ideš tako.*

2. Izostavlja se dio rečenice koji je jednak kojem dijelu prethodne.

Rečenice: (1) *Dječaci vole krčiti.*
(2) *Lijevo uz jezero imaju dječaci stazu i grmlje.*

povezuju se u diskurz:

Dječaci vole krčiti. Lijevo uz jezero imaju stazu i grmlje. (Lovrak)

Rečenice: (1) *Skidao ju je u tišini.*
(2) *Skidao ju je potpuno sam.*
(3) *Skidao ju je lagano zasukanih rukava.*
(4) *Skidao ju je uz stajski zid.*
(5) *Skidao ju je šutljiv.*

povezuju se u diskurz:

Skidao ju je u tišini. Potpuno sam. Lagano zasukanih rukava. Uz stajski zid. Šutljiv. (Peić 153,3)

Potpunija se obavijest dobiva tek dalje u diskurzu: *lovac guli lisicu* (Peić 154,2).

23 Primjenom tih preoblika mogu se iste rečenice različito povezivati u diskurz.

Rečenice:

(1) *Moja je torba kožnata.*
(2) *Tvoja torba nije kožnata.*

mogu se povezati u ove diskurze:

Moja je torba kožnata. Tvoja torba nije kožnata.

tu nije nastupila nikakva promjena.

Moja je torba kožnata. Tvoja torba nije takva.

tu je nastupila preoblika opisana pod 1.

Moja je torba kožnata. Tvoja nije takva.

tu su nastupile preoblike opisane pod 1 i pod 2.

Moja je torba kožnata. Tvoja nije kožnata.

tu je nastupila preoblika opisana pod 2 ista kao u prethodnom primjeru, ali nije nastupila preoblika opisana pod 1.

Moja je torba kožnata. Tvoja torba nije.

i tu je nastupila samo jedna preoblika opisana pod 2, ali druga nego u prethodna dva primjera.

Moja je torba kožnata. Tvoja nije.

tu su nastupile obje preoblike opisane pod 2 koje su u našem primjeru moguće.

Iz svih tih diskurza saznajemo isto. Kad se rečenice iz njih izdvajaju, uvijek se može uspostaviti njihov prvobitan oblik. Razlika je između tih diskurza samo u stilskoj vrijednosti.

Preoblike koje se vrše pri spajanju rečenica u diskurz sastoje se u tome da se mogu zamijeniti zamjenicama (zamjeničkim pridjevima, zamjeničkim prilozima) ili sasvim izostave one riječi u rečenici koje u diskurzu postaju *zalihosne.* (O pojmu zalihosti vidi t. 14.)

OBAVIJESNO USTROJSTVO REČENICE

24 Svaka rečenica nosi obavijest jer uklanja neizvjesnost. Uklanja neizvjesnost o tome koja će rečenica doći. Prije nego je izgovorena ili napisana ne znamo koja će upravo rečenica doći. Kad se onda izgovori ili napiše, uklanja se ta neizvjesnost, pa je to obavijest koju rečenica nosi. (O pojmu obavijesti vidi t. 13.)

25 Svi dijelovi rečenice nisu uvijek jednako obavijesni. Obično koji njezin dio nadovezuje na nešto poznato već otprije. Taj dio je onda zalihosniji od ostalih. (O pojmu zalihosti vidi t. 14.) Tako je na primjer u slijedu rečenica:

Anitu je mučilo pitanje Line. Djevojci je bilo dosadno. (Desnica 125,1)

prva čitava jednako obavijesna, a druga se u tom pogledu izrazito člani na dva dijela. Prvi dio: *djevojci* nadovezuje na ono što je već prije rečeno, pa tako govori o već poznatome, dok drugi: *bilo je dosadno* izriče o tome nešto novo i zato nepoznato. Drugi je dio obavjesniji od prvoga, jer je taj s obzirom na prethodni diskurz zalihostan i uklanja nam manju neizvjesnost.

Manje obavijestan dio rečenice, u našem primjeru: *djevojci,* zove se *tema,* a onaj obavjesniji, u našem primjeru: *bilo je dosadno,* zove se *rema.*

To su termini grčkoga podrijetla. Tema je prema grčkome θέμα *(théma)* što će reći »ono položeno«, a rema je prema grčkom ῥῆμα *(rhêma)* što će reći »ono izrečeno«.

Tema je dakle ono što je već tu, zatečeno, na što se nadovezuje, a rema je ono što se o tome izriče kao novo.

Nazivima grčkoga podrijetla odgovarali bi dakle domaći *dano* i *novo*. Oni se lako mogu upotrebljavati u sasvim istom značenju.

26 Tema i rema (dano i novo) tvore cjelinu određenu zalihošću i obavješću. Ta se cjelina zove *iskaz*.

Iskaz je dakle rečenica promatrana s gledišta njezina obavijesnog ustrojstva.

27 Ustrojstvo iskaza može se odrediti samo prema dijelu diskurza koji mu prethodi. Evo nekoliko primjera takve raščlambe. Tema je istaknuta slabije, a rema jače:

Čitam pisma. Pišu mi **filmske dive, markize, krojačice, kćeri financijskih velmoža, studentice, Missovi, nagrađene elegancije, razni narod** (Ujević 2,438,3)

Al i kubisti svakako hoće da su liričari. Oni se propinju u lirske visine **brišući trag stvarnosti, sižeju** (Ujević 2,438,3)

Suha i topla vremena potrajala su duboko u jesen. Treće nedjelje u oktobru, **nad malim gradom sjalo je bezgranično sunčano jutro.** (Desnica 47,3)

Jedino je Milenko bio nešto razvezaniji. On je Šjor-Karlu dao jedan odulji odgovor, **koji je pružao ako ne baš odgonetku, a ono bar neku utjehu.** (Desnica 157,7)

Jednog dana sunčao se Mikica, pušeći ilovu lulu, pred krčmom. Nije smio zaći unutra, **u džepu nije imao pare, a na vjeru mu nijesu dali ništa.** (Šenoa 4,130,3)

Jesen je već bila prošla, i stadoše se javljati prvi vjesnici oštre zagorske zime. Te cijele jeseni **bio sam jako slab iako ne baš bolestan, no ipak mi dođe u Tihovo majka da me njeguje i čuva.** (Šimunović 191,6)

Sagnut nad mrtvim mravinjakom, s glavom među rukama, osjetio je na svojoj koži topao dah. Kraj njega, **sva u crnini, blijeda, prosjeda, stajala je Ksenija.** (Krleža, Filip 138,2)

— *Palača!* — *Podrugljivo će Šilo.*

— *A pred palačom* **jezero!** — pokazuje Pero. (Lovrak 457,12—14)

Već je iz navedenih primjera vidljivo da stupanj zalihosti teme nije uvijek jednak. Njezina obavijesnost može biti veća ili manja, ali je uvijek smanjena s obzirom na obavijest reme. To je bitna značajka njihova odnosa.

To se može pokazati na duljem nizu rečenica:

Vrata su na mlinu debelim lokotom zaključana. Lokot **je zarđao.** *Uz zidove* **raste drač.** *Na krovu* **je propalo nekoliko trulih dasaka.** (Lovrak 457)

Taj se niz sastoji od četiri rečenice. Tri su od njih analizirane kao iskazi. U prvoj je tema *lokot*. Ova je vrlo malo obavijesna jer ponavlja dio prethodne rečenice. Teme idućih dviju rečenica: *iz zidova* i *na krovu*, obavjesnije su jer ne ponavljaju što je već bilo izrečeno. Ipak su manje obavijesne od rema u svojim iskazima. One govore o dijelovima zgrade koja se već počela opisivati. Kad je već bilo govora o vratima, može se očekivati da će biti govora i o zidovima i o krovu. Zbog toga su ti dijelovi iskaza manje obavijesni i time su određeni kao njegove teme. Reme su, naprotiv, oni dijelovi koji nose punu obavijest.

28 Članjenje iskaza na temu i remu ne vrši se uvijek samo na temelju onoga što je prije izrečeno ili napisano. Ono može proizlaziti i iz situacije od koje se polazi. U primjeru

Tako bili mlinar i mlinarica, a oboje bili tvrda i krivična srca. (Brlić-Mažuranić, Sunce djever 169,1)

dioba na temu i remu nije izvedena ni iz čega što je rečeno prije, jer taj iskaz stoji na početku pripovijetke, pa ispred njega i nema ničega. Tema je tu određena situacijom početka pripovijedanja, u kojoj se očekuje da se kaže kako je nešto bilo.

29 Običan je red dijelova iskaza takav da prvo dolazi tema, a onda rema. Tema tako stoji bliže onomu na što nadovezuje.

Kada je redoslijed obrnut, time se osobito ističe rema:

Pri vrhu brda stoji stijena. Strši u nebo kamen (Nazor)

Ali utri suze, tamničarko jadna, živa ukopanko jadna. Jer evo nastupa uskrs sveti i tebi. (Mažuranić 124,7—8)

U posljednjem je primjeru rema istaknuta položajem, a tema riječcom *i* pa su tu tako obje istaknute.

30 Rečenica može i ne imati teme. Ona se u takvim slučajevima izostavlja kao zalihosna.

Uto iznenada prasnu grom. Prozori se na kući zatresli. Rvači se rastave. (Lovrak 462,16)

Lini se od popijene pola čaše vina maglilo u glavi. Dva mlada Goloba kupila su u kapu spuže. (Desnica 130,8)

Sjedim u kavani, za stolom, ili ležim kod kuće, prevaljen preko kreveta. Dolaze znanci i govore mi, ali nebitne, neznačajne stvari. (Ujević)

Takvi se iskazi bez teme, zbog smanjene zalihosti, osjećaju stilski kao živahan i jezgrovit izraz.

31 Iz svega što je rečeno u ovom poglavlju vidljivo je da je tema ono o čemu se govori, a rema da je ono što se o tome kazuje. To su upravo definicije *subjekta* i *predikata* kako se obično uče u gramatici. Te se definicije zapravo odnose na temu i remu. Subjekt i predikat, kako ih mi danas shvaćamo, pripadaju kao pojmovi gramatičkom, a ne obavijesnom ustrojstvu rečenice (vidi t. 44). Razlika između uobičajene definicije i zbiljske porabe tih naziva nastala je odatle što se nije bilo jasno razlučilo gramatičko ustrojstvo rečenice od obavijesnoga, i što se šutke podrazumijevalo da je normalan slučaj u kojem je subjekt tema i predikat rema. Primjeri navedeni u ovom poglav-

lju pokazuju da to nikako ne mora biti tako. Što je u iskazu tema, a što rema, zavisi jedino od obavijesti dobivene izvan njega.

SADRŽAJNO USTROJSTVO REČENICE

32 Koliko god različiti bili sadržaji što ih rečenice izriču, ipak se u njima razabire jedno sadržajno ustrojstvo kojega se bitne značajke ponavljaju u svakoj. Već po tom svojem ustrojstvu takav je sadržaj rečenični, i bez obzira na ostale sintaktičke odnose. Kao samostalan dio diskurza rečenica je obilježena i time što joj je sadržaj oblikovan na određen način.

33 Pored obavijesne analize moguća je stoga i sadržajna. Takav je pristup semantički. *Semantika* je nauka o jezičnim sadržajima. Ime joj je grčko: σημαντική (sēmantikḗ). Izvedeno je od grčkoga glagola σημαίνω (sēmaínō) »označivati, znamenovati«. Po tome je ona unutar jezikoslovlja nauka o značenju.

Semantika je u načelu različita i nezavisna od sintakse, ali je s njome u mnogo pogleda usko povezana. Valjan sintaktički opis nije moguć ako se u nj ne uključe i semantička gledišta.

34 I obavijesno je ustrojstvo rečenice u vezi s njezinim sadržajem, pa se njezina organizacija kao iskaza i osniva na njemu (vidi t. 24—27). No ustrojstvo se iskaza temelji na količini obavijesti što je nose njegovi dijelovi svojim sadržajem, a ne na tome što taj sadržaj kazuje. Po tome to ustrojstvo i jest obavijesno, a nije semantičko.

Količina pak obavijesti zavisi od onoga što je prije rečeno i što je otprije poznato. Zato je ustrojstvo iskaza uvjetovano odnosima što postoje između rečeničnoga sadržaja i sadržaja onoga dijela diskurza koji prethodi toj rečenici, dok je sadržajno njezino ustrojstvo uvjetovano odnosima značenja što postoje unutar same te rečenice.

35 Po sadržajnim svojim odnosima rečenica se člani na svoje sadržajne dijelove. Ti su dijelovi riječi ili skupine riječi određene samo svojim sadržajem i bez obzira na svoja gramatička svojstva što ih imaju po svojoj pripadnosti vrstama riječi i po tome što se javljaju kao oblici morfološki određeni.

36 U svakoj se rečenici izriče neka radnja, neko zbivanje ili neko stanje. Po tome je svojem sadržajnom određenju rečenica upravo rečenica. Nema dakle rečenice u kojoj se ne bi nalazio dio što izriče baš to. Taj je dio temeljna jedinica njezina sadržajnoga ustrojstva i zove se *rijek*. On je ono najosnovnije što je u rečenici izrečeno. Hoće li se rijek shvatiti kao radnja, kao zbivanje ili kao stanje, zavisi donekle i od gledišta s kojega se promatra.

Rijek je različit od reme po tome što je određen samo značenjskim odnosima unutar same rečenice. Po njima je on osnovan njezin dio. To međutim ne znači da je nužno i najnepoznatiji i najvažniji. Koji će to biti ne zavisi

od sadržajnih odnosa u rečenici samoj nego od onoga što je prije nje rečeno. Onaj pak njezin dio koji je s toga gledišta temeljan zove se rema i pripada njezinu obavijesnom ustrojstvu.

37 Rijek je temeljna jedinica sadržajnoga ustrojstva rečenice i nosi ga cijelo. Svi drugi dijelovi toga ustrojstva samo su dodaci rijeku, koji ga pobliže određuju. I najsloženije ustrojstvo rečeničnoga sadržaja samo je proširen rijek. On sa svojim odredbama tvori to ustrojstvo, pa mu je zato u širem smislu istoznačan.

Odredbe rijeka jesu:

vršilac	ili	*agens*
sredstvo	ili	*instrument*
družilac	ili	*socijativ*
učinak	ili	*faktitiv*
pripadak	ili	*objektiv*
mjesna odredba	ili	*lokal*
vremenska odredba	ili	*temporal*
načinska odredba	ili	*modal*

Tri posljednje odredbe mogu se obuhvatiti nazivom *priložje* ili *adverbijal.*

To su ostali dijelovi sadržajnoga ustrojstva rečenice. Svaki od njih stoji u izravnom odnosu s rijekom kao njegova sustavom predviđena odredba. Ti dodatni dijelovi ne stoje između sebe ni u kakvim izravnim odnosima nego samo u neizravnim preko rijeka.

38 Koje odredbe mogu doći uz rijek zavisi od njegovih značenjskih svojstava. Uz svaki se rijek može javiti samo jedna odredba iste vrste, ali se ona ne mora sastojati od samo jedne riječi.

U rečenici se ne moraju izreći sve odredbe koje sadržajno ustrojstvo predviđa uz njezin rijek.

Kako odredbe ne stoje između sebe ni u kakvim izravnim odnosima, nikoje se od njih uzajamno ne isključuju, nego sve mogu supostojati u sadržajnom ustrojstvu rečenice, ako to rijek omogućuje svojim značenjskim svojstvima.

39 a) Ako je rijek radnja, onda je *vršilac* ili *agens* živo biće (osoba) koje vrši tu radnju. Rijek koji ne omogućuje da se uza nj izreče i vršilac bezličan je. (Vidi t. 199 i 419.)

b) Ako je rijek radnja, onda je *sredstvo* ili *instrument* predmet kojim se ta radnja vrši.

c) *Družilac* ili *socijativ* je živo biće (osoba) zahvaćeno sadržajem rijeka koje sâmo ne vrši nikakve radnje. Po tome je ono rijeku i vršiocu, ako ga ima, kao pridruženo.

d) Ako je rijek radnja, onda je *učinak* ili *faktitiv* predmet koji proizlazi iz te radnje kao njezin posljedak. Odatle proizlazi da učinak može kao odredba stajati samo uz takav rijek koji izriče kakvu proizvodnu radnju, pa makar i u najširem smislu.

e) *Pripadak* ili *objektiv* je predmet zahvaćen sadržajem rijeka, ali ne kao proizvod kakve radnje. Takav predmet samo pripada rijeku, a ne proizlazi iz njega.

f) *Mjesna odredba* ili *lokal* određuje rijek pobliže s obzirom na mjesto gdje se vrši radnja, gdje se odvija zbivanje ili gdje postoji stanje što je u njemu izrečeno.

g) *Vremenska odredba* ili *temporal* određuje rijek pobliže s obzirom na vrijeme kada se vrši radnja, kada se odvija zbivanje ili kad postoji stanje što je u njemu izrečeno.

h) *Načinska odredba* ili *modal* određuje rijek pobliže s obzirom na način kako se vrši radnja, kako se odvija zbivanje ili kako postoji stanje što je u njemu izrečeno.

i) Mjesna, vremenska i načinska odredba određuju rijek opisom popratnih okolnosti. To ih izdvaja od ostalih odredaba, koje izriču živa bića (osobe) ili predmete što su zahvaćeni sadržajem rijeka. Zato se ta skupina od tri odredbe popratnih okolnosti jednim imenom naziva *priložje* ili *adverbijal.* (Vidi t. 348.)

40 Sadržajno ustrojstvo rečenice što se gradi od rijeka i njegovih odredaba javlja se u rečenici nužno bar jedanput. U njoj, međutim, može biti združeno i više takvih ustrojstava. Ona se onda ili ponavljaju jedna za drugima ili se koji dio jednoga ustrojstva i sam člani kao drugo potpuno sadržajno ustrojstvo.

41 Pri sadržajnom članjenju rečenica treba, dakako, uzeti u obzir i preoblike povezivanja (v. t. 21—23) i tako dati rečenicama njihov puni sadržaj.

42 Evo i nekoliko primjera za sadržajnu raščlambu rečenica:

a) *Sluge zove Smail-aga,*
Usred Stolca kule svoje,
A u zemlji hercegovoj (Mažuranić 1—3)

U ovoj je rečenici samo jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *zove* (radnja)
vršilac: *Smail-aga* (živo biće koje vrši radnju)
družilac: *sluge* (živa bića zahvaćena radnjom, a ne vrše je)
mjesna odredba: *usred Stolca kule svoje, a u zemlji hercegovoj*

Ista se raščlamba može nastaviti u nekim članovima dobivenim prvom. Tako u vršiocu:
rijek: *aga* (stanje)
družilac: *Smail* (živo biće zahvaćeno stanjem, a ne vrši radnju)

i u mjesnoj odredbi
rijek: *usred kule svoje* (stanje)
pripadak: *Stolca* (predmet zahvaćen stanjem, nije proizvod)

to je jedno značenjsko ustrojstvo u mjesnoj odredbi, a drugo je
rijek: *u hercegovoj* (stanje)
pripadak: *zemlji* (predmet zahvaćen stanjem, nije proizvod)

U rijeku prvoga od dva ustrojstva što su ugrađena u mjesnu odredbu ima još jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *usred svoje* (stanje)
pripadak: *kule* (predmet zahvaćen stanjem, nije proizvod)

b) *Hitre sluge poslušaše,*
Izvedoše tamničare.
Na noguh im teške negve,
A na rukuh lisičine (Mažuranić 16—19)

Ovo su dvije rečenice. U prvoj su združena dva sadržajna ustrojstva. Prvo:
rijek: *poslušaše* (radnja)
vršilac: *hitre sluge* (živa bića koja vrše tu radnju)

i drugo:
rijek: *izvedoše* (radnja)
vršilac: nije izrečen, ali se može uspostaviti kao *hitre sluge* (živa bića koja vrše tu radnju)
družilac: *tamničare* (živa bića zahvaćena radnjom, a ne vrše je)

U vršiocu prvoga ustrojstva sadržano je još jedno:
rijek: *hitre* (stanje)
družilac: *sluge* (živa bića zahvaćena stanjem, a ne vrše radnju)

I u drugoj su rečenici združena dva sadržajna ustrojstva. Prvo:
rijek: *na noguh* (stanje)
družilac: *im,* a puni je sadržaj *tamničarima* (živa bića zahvaćena stanjem, a ne vrše radnju)
pripadak: *teške negve* (predmet zahvaćen stanjem)

i drugo:
rijek: *na rukuh* (stanje)
družilac: nije izrečen, ali se može uspostaviti kao *tamničarima* (živa bića zahvaćena stanjem)
pripadak: *lisičine* (predmet zahvaćen stanjem)
odredba načina: *a*

U pripatku prvoga od tih ustrojstava sadržano je još jedno:
rijek: *teške* (stanje)
pripadak: *negve* (predmet zahvaćen stanjem)

c) *Tiho teče Sava krajem. Uz nju bijeli se vrbinje* (Šenoa 4,1)

To su dvije rečenice, svaka s po jednim sadržajnim ustrojstvom. Prvo:
rijek: *teče* (zbivanje)
pripadak: *Sava* (neživ predmet zahvaćen zbivanjem)
odredba mjesta: *krajem*
odredba načina: *tiho*

i drugo:
rijek: *bijeli se* (stanje)
pripadak: *vrbinje* (neživ predmet zahvaćen stanjem)
odredba mjesta: *uz nju,* a puni je sadržaj *uz Savu*

d) *Dosta je bilo te ljudske napasti* (Šenoa 4,45)

To je jedna rečenica sa samo jednim sadržajnim ustrojstvom
rijek: *dosta je bilo* (zbivanje i stanje)
pripadak: *te ljudske napasti* (predmet zahvaćen zbivanjem i stanjem)
U pripatku je tu sadržano ustrojstvo
rijek: *te* (stanje)
pripadak: *ljudske napasti* (predmet zahvaćen stanjem)
Tu je onda u pripatku još jedno ustrojstvo:
rijek: *ljudske* (stanje)
pripadak: *napasti* (predmet zahvaćen stanjem)

e) *Višega života otkud slutnja ta*
Što je kao glazba budi miris cvijeća?
Gdje je tajna duše koju đurđic zna? (Matoš 1,43)

Tu su dvije rečenice. Sadržajno je ustrojstvo prve:
rijek: *otkud?* (zbivanje)
pripadak: *višeg života slutnja ta što je kao glazba budi miris cvijeća* (predmet zahvaćen zbivanjem)
Unutar pripatka ove rečenice nalazi se opet jedno ustrojstvo:
rijek: *budi* (radnja)
sredstvo: *miris cvijeća* (predmet kojim se vrši ta radnja)
učinak: *višega života slutnja ta što je* (predmet koji proizlazi iz radnje)
načinska odredba: *kao glazba*
Sredstvo tu opet sadrži čitavo sadržajno ustrojstvo:
rijek: *miris* (zbivanje)
pripadak: *cvijeća* (predmet zahvaćen zbivanjem)
I učinak sadrži čitavo sadržajno ustrojstvo:
rijek: *slutnja ta što je* (zbivanje)
pripadak: *višega života* (predmet zahvaćen zbivanjem)
U tom su ustrojstvu sadržana dva daljnja. Jedno u rijeku:
rijek: *ta* (stanje)
pripadak: *slutnja, što je* (predmet zahvaćen stanjem)
i drugo u pripatku:
rijek: *višega* (stanje)
pripadak: *života* (predmet zahvaćen stanjem)
Dalje se pripadak prvoga od ova posljednja dva ustrojstva člani ovako:
rijek: *(ona) što je* (stanje)
pripadak: *slutnja* (predmet zahvaćen stanjem)
Sadržajno je ustrojstvo druge rečenice:
rijek: *gdje je?* (zbivanje)
pripadak: *tajna duše koju đurđic zna* (predmet zahvaćen zbivanjem)
U pripatku je pak sadržano još jedno:
rijek: *zna* (radnja)
vršilac: *đurđic* (cvijet uzet kao osoba koja vrši radnju)
pripadak: *tajna duše koju* (predmet zahvaćen radnjom, a nije joj proizvod)

U pripatku je tu ustrojstvo:
rijek: *duše* (stanje)
pripadak: *tajna koju* (predmet zahvaćen stanjem)
i opet u pripatku
rijek: *(ona) koju* (stanje)
pripadak: *tajna* (predmet zahvaćen stanjem)

f) *Nestade im riječi* (Matoš 1,174)

U toj je rečenici samo jedno ustrojstvo:
rijek: *nestade* (zbivanje)
družilac: *im* (osobe zahvaćene zbivanjem)
pripadak: *riječi* (predmeti zahvaćeni zbivanjem)

g) *To je žena* (Šimunović 142)

I u toj je rečenici samo jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *žena je* (stanje)
družilac: *to*, a puni je sadržaj *Marta* (osoba zahvaćena stanjem)

h) *U prizemlju desnog krila školske zgrade bijaše manastirska krčma, i tamo stadoše od vinskog dropa peći rakiju* (Šimunović 318)

U toj su rečenici združena dva sadržajna ustrojstva. Prvo:
rijek: *bijaše manastirska krčma* (stanje)
mjesna odredba: *u prizemlju desnog krila školske zgrade*
I drugo:
rijek: *stadoše peći* (radnja)
učinak: *rakiju* (predmet koji proizlazi iz radnje)
pripadak: *od vinskog dropa* (predmet koji je zahvaćen radnjom, a nije joj proizvod)
mjesna odredba: *tamo*, a puni je sadržaj: *u prizemlju desnog krila školske zgrade*
načinska odredba: *i*

Ustrojstva što su u dijelovima ovih dvaju ne raščlanjuju se ovdje dalje jer je to prema razjašnjenim načelima lako učiniti. Sva se ona sastoje od rijeka i pripatka.

i) *Čovjek je iznova sjedio s Ciganima za kamenim stolom* (Nazor 2,111)

U ovoj je rečenici jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *sjedio je* (stanje)
družilac: *čovjek s Ciganima* (osobe zahvaćene stanjem)
mjesna odredba: *za kamenim stolom*
načinska odredba: *iznova*
U mjesnoj odredbi je ustrojstvo:
rijek: *za kamenim* (stanje)
pripadak: *stolom* (predmet zahvaćen stanjem)

j) *Sutradan opet vedro, ugodno vrijeme iako nešto hladnije* (Nazor 2,255)

U toj je rečenici jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *vedro, ugodno vrijeme iako nešto hladnije* (stanje)
vremenska odredba: *sutradan*
načinska odredba: *opet*

U rijeku su sadržana tri daljnja ustrojstva:
rijek: *vedro* (stanje)
pripadak: *vrijeme* (predmet zahvaćen stanjem)
i
rijek: *ugodno* (stanje)
pripadak: *vrijeme* (predmet zahvaćen stanjem)
te napokon
rijek: *iako hladnije* (stanje)
pripadak: *vrijeme* (predmet zahvaćen stanjem)
načinska oznaka: *nešto*

k) *Ne baš jako daleko zazvonilo je na crkvi zvono* (Cesarec 1,147)

U toj je rečenici samo jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *zazvonilo je* (radnja)
sredstvo: *zvono* (predmet kojim se vrši radnja)
mjesna odredba: *ne baš jako daleko, na crkvi*

l) *I radi toga prepirka s mojom majkom* (Cesarec 1,96)

U toj je rečenici jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *prepirka* (radnja)
družilac: *s mojom majkom* (osoba zahvaćena radnjom, a ne vrši je)
načinska odredba: *i radi toga*

a u njegovu družiocu još jedno:
rijek: *s mojom* (stanje)
družilac: *majkom* (osoba zahvaćena stanjem)

m) *Sjeverac neprestano držao* (Kolar 128)

U toj je rečenici samo jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *držao* (radnja)
sredstvo: *sjeverac* (predmet kojim se radnja vrši)
načinska odredba: *neprestano*

n) *Zapitao Franc namrgođen zašto nisu poslali po Roka* (Kolar 168)

U toj je rečenici jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *zapitao namrgođen* (radnja)
vršilac: *Franc* (živo biće koje vrši radnju)
učinak: *zašto nisu poslali po Roka* (predmet zahvaćen radnjom, a nije joj proizvod)

u rijeku je sadržano jedno ustrojstvo:
rijek: *namrgođen* (stanje)
družilac: nije izrečen, ali se može uspostaviti kao *Franc* (živo biće zahvaćeno radnjom)

i u učinku još jedno:
rijek: *nisu poslali* (radnja)
družilac: *po Roka* (živo biće zahvaćeno radnjom)
načinska odredba: *zašto?*

o) *Spojite me s gospodinom profesorom* (Krleža, Zastave 4,207)

Tu je sadržajno ustrojstvo:
rijek: *spojite* (radnja)
vršilac: može se uspostaviti *vi* (osoba koja vrši radnju)
družilac: *mene s gospodinom profesorom* (osobe zahvaćene radnjom, a ne vrše je)

U družiocu je ustrojstvo:
rijek: *s gospodinom* (stanje)
družilac: *profesorom* (osoba zahvaćena stanjem)

p) *Ovdje portir hotela »Royal«* (Krleža, Zastave 4,207)

Tu je sadržajno ustrojstvo:
rijek: *ovdje* (stanje)
družilac: *portir hotela »Royal«* (osoba zahvaćena stanjem)

U družiocu je ustrojstvo:
rijek: *hotela »Royal«* (stanje)
družilac: *portir* (osoba zahvaćena stanjem)

U rijeku je ustrojstvo:
rijek: *»Royal«* (stanje)
pripadak: *hotel* (predmet zahvaćen stanjem)

q) *Uvijek ste simplistički bili nepravedni, kao da su sve stvari tako jednostavne, kao da i ne* (Krleža, Zastave 4,239)

U toj je rečenici jedno sadržajno ustrojstvo:
rijek: *bili ste nepravedni* (zbivanje)
družilac: neizrečeno *vi* (osoba zahvaćena zbivanjem)
vremenska odredba: *uvijek*
načinska odredba: *simplistički kao da su sve stvari tako jednostavne kao da i ne*

U načinskoj odredbi sadržano je ustrojstvo:
rijek: *jednostavne su* (stanje)
pripadak: *sve stvari* (predmeti zahvaćeni stanjem)
načinska odredba: *tako, kao da i ne*

U pripatku je nadalje ustrojstvo:
rijek: *sve* (stanje)
pripadak: *stvari* (predmeti zahvaćeni stanjem)

r) *Nekoliko dana kasnije nestade iz sela Drage i njegove družine. Govorilo se da su otišli u Liku* (Desnica 165)

Prva od ove dvije rečenice ima sadržajno ustrojstvo:

rijek: *nestade* (zbivanje)
družilac: *Drage i njegove družine* (osobe zahvaćene zbivanjem)
mjesna odredba: *iz sela*
vremenska odredba: *nekoliko dana kasnije*

U vršiocu je ustrojstvo:

rijek: *njegove* (stanje)
družilac: *družine* (osobe zahvaćene stanjem)

U vremenskoj je odredbi ustrojstvo:

rijek: *nekoliko* i rijek: *kasnije*
pripadak: *dana kasnije* pripadak: *dana*

Druga od dvije rečenice ima ovakvo sadržajno ustrojstvo:

rijek: *govorilo se* (radnja)
učinak: *da su otišli u Liku* (predmet koji proizlazi iz radnje)

U učinku je ustrojstvo:

rijek: *da su otišli* (radnja)
vršilac: nije izrečen, ali se može uspostaviti kao *Drago i njegova družina* (osobe koje vrše radnju)
mjesna odredba: *u Liku*

s) *Iza kuka piskutnuo je voz* (Desnica 299)

U ovoj je rečenici samo jedno sadržajno ustrojstvo:

rijek: *piskutnuo je* (radnja)
pripadak: *voz* (predmet koji je zahvaćen radnjom, a nije njezin proizvod)
mjesna odredba: *iza kuka*

43 Ima razloga pomišljati da je sadržajno ustrojstvo rečenice možda jednako za sve jezike, kao što je, po samoj svojoj naravi, za sve jednako i obavijesno ustrojstvo. Ako je takva pretpostavka osnovana, razlikuju se rečenice raznih jezika samo svojim gramatičkim ustrojstvom (vidi t. 44 i dalje).

O odnosu semantičkoga (sadržajnog) ustrojstva prema gramatičkom vidi osobito t. 44, 870 e, 911—917, 958.

GRAMATIČKO USTROJSTVO REČENICE

Uvod

44 Gramatičko je ustrojstvo rečenice različito od obavijesnoga i od sadržajnoga. Ono nema veze s rečeničnim sadržajem, nego proizlazi iz gramatičkih svojstava oblika u kojima se riječi uvrštavaju u rečenicu. Po tome se takvo ustrojstvo i zove gramatičko.

To je ustrojstvo koje određuje odnose među oblicima riječi u rečenicama. Otkrivajući ga i utvrđujući ga razumijemo rečenicu. Kada ga ne možemo raspoznati, ostaje i rečenica nerazumljiva ili bar nejasna. Poznavanje toga ustrojstva uči nas kako se rečenice razumiju i grade. Tek po gramatičkome ustrojstvu očituje se i sadržajno do u podrobnosti precizno. Ono je zato osobito važno, i od starine je to središnje područje sintakse.

45 Gramatičko ustrojstvo rečenice određeno je time kako se riječi uvrštavaju u rečenicu. To uvrštavanje nije naprosto redanje. Rečenica nije samo niz riječi, nego u njoj među njima postoje posebni odnosi.

Riječi jednih gramatičkih svojstava pretpostavljaju da se u rečenici nalaze riječi drugih ili istih gramatičkih svojstava. Tako se po svojstvima jedne riječi saznaje nešto i o svojstvima druge.

a) Ako se zna da u rečenici stoji imenica u akuzativu, a ne znači ni mjeru ni vrijeme, onda se zna da u takvoj rečenici stoji ili prelazan glagol ili jedan od dva pridjeva: *dužan* i *voliji* ili pak izričaj kao *lice u lice*. S najvećom se vjerojatnošću može pretpostaviti da je prelazan glagol jer je to najčešće tako.

Znamo li da se u rečenici nalazi akuzativ *stegu*, možemo gotovo sa sigurnošću pretpostaviti da u njoj stoji i kakav prelazan glagol. I doista se u toj rečenici iz koje je uzet akuzativ *stegu* javlja i glagol *nametnuti* koji je prelazan:

Samo velik pjesnik može sebi nametnuti stegu (Grčić, Provincia deserta 114,2)

b) Ako se u rečenici nalazi pridjev u kojem rodu, broju i padežu, zna se da će u njoj biti imenica istoga roda, broja i padeža.

Znamo li da se u rečenici nalazi pridjev u nominativu jednine muškoga roda *vlažni*, možemo sigurno pretpostaviti da u njoj stoji i kakva imenica muškog roda u nominativu jednine. I doista se u toj rečenici iz koje je uzet pridjev *vlažni* javlja i imenica *miris*, koja je muškog roda i u nominativu je singulara:

Taj vlažni miris zemlje — to je moj Chopin. (Peić, Poljska 108,3)

46 Pojava, u rečenici, oblika s nekim gramatičkim svojstvima može dakle pretpostavljati postojanje u istoj rečenici drugoga oblika s određenim gramatičkim svojstvima. Prvi se oblik uvrštava u rečenicu po tom svojem odnosu prema drugom i baš je po tom odnosu dio njezina ustrojstva.

Jedan se oblik uvrštava u rečenicu po drugome. Taj njihov odnos i jest gramatičko rečenično ustrojstvo. On, međutim, nije nužno uzajaman: prvi oblik pretpostavlja postojanje u rečenici i drugoga, ali drugi ne pretpostavlja postojanje prvoga, on ga samo omogućuje.

Pridjev *vlažni* pretpostavlja da u istoj rečenici postoji imenica muškoga roda u nominativu jednine kao *miris*. Ali se ne može tvrditi obrnuto: imenica *miris* ne pretpostavlja da se u rečenici nalazi i pridjev muškoga roda u nominativu jednine. Rečenica bi, naime, mogla glasiti i ovako:

Taj miris zemlje — to je moj Chopin.

Pojava riječi *miris* kao imenice muškoga roda u nominativu jednine omogućuje da se pridjev *vlažni* uvrsti u rečenicu. Ona ne bi mogla glasiti:

Taj vlažni zemlje — to je moj Chopin.

Akuzativ *stegu* pretpostavlja, kao najvjerojatniju između više mogućnosti, da se u istoj rečenici javlja koji prelazni glagol kao *nametnuti*. Ne može se, međutim, tvrditi obrnuto: prelazni glagol *nametnuti* ne pretpostavlja da se u rečenici nalazi i imenica u akuzativu. Rečenica bi mogla glasiti i ovako:

Samo velik pjesnik može nametnuti.

Ona međutim ne bi mogla glasiti:

Samo velik pjesnik može sebi nametnuti.

Odatle proizlazi da pojava zamjenice (ili imenice) u dativu uz prelazan glagol *nametnuti* pretpostavlja da se u istoj rečenici javlja još i imenica (ili zamjenica) u akuzativu, u našem primjeru *stegu*. U njemu se dakle *sebi* odnosi prema *nametnuti stegu* kao *stegu* prema *nametnuti*. To je upravo odnos koji tvori gramatičko ustrojstvo rečenice. On se zove *odnos uvrštavanja*.

47 Oblik koji pretpostavlja postojanje, u istom rečeničnom ustrojstvu, drugoga oblika s nekim određenim gramatičkim svojstvima jest oblik *uvršten*. Onaj pak drugi, kojega se postojanje pretpostavlja, i koji omogućuje pojavu prvoga oblika, jest oblik koji prvome *otvara mjesto* u rečeničnom ustrojstvu.

U primjerima koji su se gore razmatrali raspoređuju se oblici po toj diobi ovako:

uvršteni	koji im otvaraju mjesta
stegu	*nametnuti*
sebi	*nametnuti stegu*
vlažni	*miris*

Mjesto riječi u rečenici nije dakle njezin položaj u redoslijedu riječi nego je ono određeno odnosom uvrštavanja. To znači da ga jedna riječ dobiva od druge.

48 Odnos uvrštavanja je takav da se po gramatičkim svojstvima jednih riječi u rečenici saznaje nešto o gramatičkim svojstvima drugih riječi u njoj. Time se smanjuje obavijesnost oznakâ gramatičkih svojstava jer one u takvu rečeničnom ustrojstvu označuju nešto što se već od drugdje može znati, pa tako ne uklanjaju neizvjesnost i zato nose manje obavijesti nego im je po sebi dano. Stoga je odnos uvrštavanja svojevrsna zalihost gramatičkih svojstava. To je onda i čitavo gramatičko ustrojstvo rečenice, jer se ono sastoji od odnosâ uvrštavanja. (V. t. 14.)

49 Zalihosna narav odnosa uvrštavanja vidljiva je i na primjerima koji su se gore razmatrali:

Po tome što je *nametnuti* prelazan glagol znamo već da *stegu* mora biti akuzativ. Ipak je taj oblik označen kao takav nastavkom *-u*, pa je on kao oznaka akuzativa u tom sklopu zalihostan. Nije, naravno, zalihostan kao oznaka jednine i ženskog roda jer se ta gramatička svojstva ne mogu pretkazati po prelaznosti glagola *nametnuti*.

Po tome što je *miris* nominativ jednine muškoga roda znamo već da i *vlažni* mora to biti. Ipak je taj oblik nastavkom *-i* označen kao nominativ muškoga roda, pa je ta oznaka u tom pogledu zalihosna. Nije, međutim, zalihosna kao oznaka jednine jer isti nastavak *-i* označuje i nominativ množine muškoga roda, pa se kod *vlažni* samo po *miris* zna da je jednina, a ne množina.

50 Gramatičko ustrojstvo rečenice zasnovano je, kako se pokazalo, na pojavi obavijesnosti i zalihosti. Po tome se ono ne razlikuje od obavijesnoga ustrojstva. Razlika je među njima u tome što je obavijesno ustrojstvo rečenice zasnovano na obavijesnosti i zalihosti rečeničnoga sadržaja, a gramatičko ustrojstvo na obavijesnosti i zalihosti gramatičkih svojstava riječi.

Obavijesno ustrojstvo rečenice obavijesno je i zalihosno s obzirom na ono što se kazuje, a gramatičko je obavijesno i zalihosno s obzirom na ono čime se kazuje.

To su dva pristupa raščlambi rečenice s gledištâ koja se uzajamno isključuju.

51 Riječi koje se uvrštavaju na mjesta predviđena rečeničnim ustrojstvom zovu se *rečenični dijelovi.*

Svaki rečenični dio ima svoje ime. To su *predikat, subjekt, adverbna* (ili *priložna*) *oznaka* i *objekt.*

Predikat

52 Odnos je uvrštavanja takav da u rečeničnom ustrojstvu jedna riječ otvara mjesto drugoj. Jedna je dakle uvrštena u nj po drugoj.

U svakom je, međutim, pojedinom rečeničnom ustrojstvu broj riječi konačan. To pak znači da u njemu mora biti riječ koja otvara mjesto drugima, ali ga nikoja ne otvara njoj. Takva riječ i nije uvrštena u rečenično ustrojstvo nego je sama njegov temelj.

Ta se temeljna riječ u rečenici zove *predikat.*

53 U našoj gramatičkoj terminologiji postoji za predikat još i naziv *prirok.*

54 Bitno je svojstvo predikata da je nosilac rečeničnoga ustrojstva. Taj osobit njegov položaj označen je i osobitim gramatičkim svojstvima koja pripadaju samo predikatnoj riječi. To su kategorije lica, vremena, načina i vida.

PREDIKATNE RIJEČI

55 Predikatna riječ može pripadati raznim vrstama. Ona može biti i glagol. Tada se kategorije lica, vremena i načina izražavaju samim njezinim oblicima. Takav se predikat zove *glagolski.*

56 Glagolski predikat može se sastojati od oblika samo jedne riječi koji izražava lice, vrijeme, način i vid. To je onda prost glagolski oblik:

Čitam pisma (Ujević 2,438,3) — *Lovac guli lisicu* (Peić 154,2) — *Probudih se* (Kanižlić 74) — *Djevojka ga pogleda u čudu* (Šenoa 4,304,1) — *Stvorih se kamenom* (Šenoa 4,300,12) — *Pođoh župniku* (Šenoa 4,300,2) — *Put vodi do zgrade mlina* (Lovrak 467,10) — *Praviš upravo smiješno odvratne pokrete* (Špoljar 17) — *Jutrima idu zagrljeni momci na kupanje* (Kikić 397) — *Noć dohodi crnim korakom* (Tadijanović, Prsten 22)

57 Glagolski predikat može se sastojati i od oblikâ više glagolâ. Oni tada tvore složeni glagolski oblik. Predikatni glagol u tom slučaju sâm ne stoji u obliku što izriče sve predikatne kategorije (lice, vid, vrijeme i način). Zato mu se onda dodaje drugi koji svojim oblikom izriče one neizrečene. Glagoli od kojih se uzimaju takvi oblici zovu se *pomoćni.*

U složenim glagolskim oblicima predikatni glagol dobiva izrečenu predikatnost tek po pomoćnome. Bez njega je ne može imati jer mu oblik sâm ne izriče sve predikatne kategorije.

U složenim oblicima predikatni glagol ima puno leksičko i neko gramatičko značenje, pomoćni samo gramatičko:

Nakon toga nastala je umiljata i čedna praznina (Simić, Braća 210) — *Donekle je razabirao samo smisao njezinih riječi* (Prica 69) — *Razvila se bučna i žučna prepirka* (Kolar, Natrag u naftalin 38)

58 Predikatni i pomoćni glagol tvore cjelinu. Ta je cjelina »morfološka« utoliko što se tek u njoj izražavaju leksički sadržaj i gramatičke kategorije riječi koji se suprotstavljaju drugima, izraženim nesloženim oblicima.

Tako se *pišem* i *pisat ću* razlikuju samo izraženim sadržajem kategorije vremena (sadašnjost : budućnost), pa je po tome *pisat ću* »oblik« glagola *pisati* jer je jednakovrijedan nesumnjivu obliku *pišem.*

Cjelina koju predikatni glagol tvori s pomoćnim glagolom nije samo »morfološka«, nego je i sintaktička, jer se s gledišta rečeničnoga ustrojstva ona može uzimati kao jedna riječ. Predikatni i pomoćni glagol tek zajedno daju sveukupnost sintaktički relevantnih podataka na kojima se gradi rečenica.

»Morfološka« cjelovitost složenih oblika samo je posljedica njihove sintaktičke cjelovitosti. Ona proizlazi iz nje. Ovdje se i ne bi trebala spominjati. Ipak se govori i o morfološkoj naravi takvih složenih glagolskih predikata jer su se već spominjali kao »oblici« u morfologiji.

59 Cjelina složenoga glagolskog predikata određena je sintaktičkim odnosima i nezavisna je od reda riječi u rečenici. Dijelovi te cjeline mogu u njoj biti rastavljeni drugim riječima.

S gledišta rasporeda riječi ti su dijelovi samostalne riječi. S gledišta sintaktičkih odnosa oni su sämo jedna.

Nekoliko dana poslije pristupio mi je gospodin doktor na ulici (Kolar, Deset 87) — *Na veliko čudo sviju plemenitaša Kamarlengo je Civetta samo šutio* (Nazor 2,54) — *Jednog ću petka po običaju otići k njemu* (Matoš, Iv. 21) — *Razvitak je literature podvrgnut uzajamnostima* (Krklec, Pisma 169) — *Tako rado bi on u to vrijeme htio nevidljivo se prišuljati kakvoj muslimanki u haremu* (Nametak 46) — *Otac je preko poznanika pronašao sobu kod dvije starice* (Majdak 39) — *Mjesec će noćas kasno izaći* (Marinković, Proze 40) — *Bez tebe će nam sve propasti* (Stipčević 41) — *Babe su jedino zlo proricale* (Vojin Jelić 33)

60 Oblici pomoćnih glagola često su enklitični. Takvi se raspoređuju u rečenici po pravilu o smještaju enklitika (v. t. 1085—1102).

61 I pomoćni se glagol može pojaviti u složenu obliku.

Jesen je već bila prošla (Šimunović 191,6) — *Time bi ujedno bila stvorena normativna terminologija* (Simeon, Rječnik XIX)

62 Predikatna riječ može biti i ime. Tada se predikatne kategorije ne mogu izraziti samim njezinim oblicima. Te se kategorije, bez kojih ne može biti predikata, izriču dodatnim oblicima glagola *biti.* Takav se predikat zove *imenski.*

Predikatno ime stoji redovito u nominativu. On je padež predikata.

Oblik glagola *biti* po kojem predikatno ime dobiva kategorije lica, vremena i načina zove se *spona* ili *kopula.*

Predikatno ime i spona tvore cjelinu iste naravi kao predikatni i pomoćni glagol.

63 Predikatno ime može biti imenica:

To je ludost (Reljković 107) — *Hrvat je ruševinar* (Peić 196,2) — *To je nered* (Lovrak 54,2) — *I Grič i Krimeja su nastanjeni brežuljci* (Črnja, Hrvatski Donkihoti 177,3) — *Riječ je o apstraktnoj umjetnosti* (Krklec, Pisma 205) — *Stari Muhamedaga Majbegović bio je u turskoj vojsci kapetan* (Nametak 11) — *To je geneza ovih priča sa hrvatskog sjevera* (Vilović, Hrvatski sjever i jug 9) — *Lijep i umiljat dečko bijaše taj Emil Heski* (Kolar, Natrag u naftalin 42) — *Ti si uopće čudan čovjek u ovim stvarima* (Šimunović 57)

64 Predikatno ime može biti i pridjev:

Surića je pleme glasovito (Kačić, Razgovor 201) — *Veliko je pleme Kruševića* (Kačić, Razgovor 199) — *Noge jesu bose* (Kanižlić 116) — *Lipe ti su u jesen jabuke* (Katančić 313) — *Dani su dugi* (Nazor II 154,1) — *Tišina nad Aljmašem ogromna je* (Peić 321,3) — *Čizme su bile vrlo lijepe* (Brlić-Mažuranić, Hlapić 11) — *U labirintima poezije svi su putevi subjektivni* (Črnja 179,2) — *Kako su lijepi oblaci, te rumene igračke vjetra* (Eravić 25) — *Umjetničko i ljubavno protuslovni su* (Grčić-Rako, Kolo 8/71/734) — *Krevet Vampića bio je prazan* (Barković 91) — *Obzorja su prazna* (Vesna Parun 141)

65 Imenski predikat može biti i zamjenica, i to imenička:

To sam ja. — *To sam samo-ja* (Kranjčević III, 111) — *Spasitelj si ti* — *To i jest ono* (J. Kozarac, Biser Kata 35) — *Izdajica je netko* — *To nije bila ona* (Krleža, Glembajevi, Zagreb 1945, 184)

i pridjevska:

Liječnik je taj — *Svidoci jesu ovi* (Kačić, Razgovor 284) — *Zgrada je ona* — *Evo takav sam* (T. Ujević, Himnodia to mou somati) — *Ručak je nekakav* — *Takvi mi i jesmo* (Kušan, Moj prijatelj Pet 213) — *Krava je naša* — *On je svoj* (Kranjčević 3,95,d)

66 Predikatno ime može biti i broj:

Mogućnosti su tri — *Kada sam bio četvorica nas* (J. Pupačić, Tri moja brata) — *Oni su četvorica* — *Dva su mora* (Vesna Parun 139) — *Zoranić je drugi*

67 Predikatno ime može stajati i u instrumentalu. Po tome se i poznaje ime koje je dio predikata što osim u nominativu, glavnom padežu predikata, dolazi i u instrumentalu, drugom njegovu padežu, pa se jedan može zamijeniti drugim.

Kuzmić bijaše nekad vojnikom (Šenoa) — *Bog joj je svjedokom* (Kranjčević 29) — *Mikulić mi bijaše đakom još u Varaždinu* (Matoš 89) — *Dvorana je bila tamnicom* (Nehajev 52) — *Tu je bio pisarom* (Kolar 1,26) — *Pokretu je književnost bila samo sredstvom* (Barac 1,5)

U svim se tim primjerima instrumental može zamijeniti nominativom:

Kuzmić bijaše nekad vojnik
Tu je bio pisar
itd.

68 Osim glagola i imena, koji se najčešće spominju, predikatna riječ može biti i prilog:

Ljeti je ovuda lijepo (Peić 204,4) — *Opasno je nagnuti se na prozor* — *Preko podne je najljepše* (Lovrak 54,4)

69 Mjesto predikatne riječi može stajati i čitav prijedložni izraz:

Desnica je moja od mejdana (Kačić, Razgovor 53) — *Negda biše u oblasti* (Došen 133) — *Bilo je u jeku proljetnog oranja* (Desnica 93,2) — *Pero je na muci* (Lovrak 65,1) — *Na bilu zemlje smo* (Peić 78,4)

70 Mjesto predikatne riječi može stajati i padežni izraz koji se sastoji od imenice i pridjeva u genitivu, a označuje kakvo svojstvo koje se pripisuje subjektu.

Ivan biše srca milostiva (Kačić, Razgovor 241) — *Kozljević je bio slabe sreće* (Stj. Kranjčević 3,32) — *Mateuš je bio dobra srca* (Benešić 3,319) — *Oboje bješe bajne ljepote* (Krešić 2,189) —

Ona bijaše roda visokoga (Brlić-Mažuranić 57) — *Ban je okosite volje* (Nehajev 327) — *I srca je bio meka* (Šimunović 3,129) — *Visine bijaše osrednje* (Matoš 22) — *Maks je cvog trenutka bio sumnjičavog raspoloženja* (Prica 97)
(Vidi t. 911 i 958.)

71 Genitivni izraz u predikatu može označivati i pripadnost:
Toran je moje majke, Ugarci su mojega oca (Peić 191, preoblikom)

72 Ako se genitivni izraz sa značenjem pripadnosti sastoji samo od imenice, preoblikuje se u posvojni pridjev

Knjiga je brata	preoblikuje se u	*Knjiga je bratova*
Raj je zemlje	„	*Raj je zemaljski*
Olimp je bogova	„	*Olimp je božanski*
Rubac je žene	„	*Rubac je ženin*
Zemlja je općine	„	*Zemlja je općinska*

(O toj preoblici v. t. 871 d, 919—923 i 928—935.)

73 Predikatna riječ može biti i padežni izraz u dativu. Takav padežni izraz izriče isto kao prijedložni izraz s *kod* ili *za*

Danas tebi, sjutra meni — *Brže da si gradu Vučitrnu* — *Kad su bili dvoru djevojačkom* — *Kad je bio pobratimu svome* — *Knjiga je tebi* — *Kuća je bratu* (Bašić, Besjede 122)

74 Predikatna riječ može biti i infinitiv. Takav predikat izriče da treba, valja ili mora da bude ono što znači glagol koji je u infinitivu. Vidi i t. 1058. O samom infinitivu kao predikatu vidi t. 410 a.

Priznati je
Pokušati je
Odlučiti se je

Bješe brati, a ne spati / U grm glave ne verati (Hrv. nar. pjes. 7,197) — *Bješe plakati kada smo se rađali* (I. Velikanović, Upućenja 17) — *Svukud je ići, ali je kući doći* (Vila 1,272)

75 Neki glagoli nemaju sami za se kao predikati puno značenje nego ga dobivaju tako što se proširuju drugim izrazima. Ti izrazi koji upotpunjuju značenje glagola kao predikata zovu se prošircl.

Prošircl su imenske riječi u nominativu, instrumentalu i akuzativu te prijedložni izrazi.

76 Ima glagola koji se kao predikati proširuju imenom. Takvi su onda predikati i glagolski i imenski. Predikatno ime i tu stoji u nominativu ili u instrumentalu.

Takvi su glagoli:

postati	*izići*	*pokazati se*	*graditi se*
ostati	*ispasti*	*praviti se*	*pretvarati se*

činiti se	*učiniti se*	*prividati se*	*izgledati*
pričinjati se	*ukazivati se*	*kazati se*	

a) Primjeri s predikatnim imenom u nominativu

Djevojka ostade čista od gube (Nar. pr. 86) — *Ruka postade zdrava* (Matej 12,13) — *Malo po malo iziđe on najbogatiji* (Nar. pr. 12) — *Trenutak se činio povoljan* — *Glas se od tog ružan čini* (Došen 119) — *A ovamo čine se devote* (Reljković 93) — *Gradi se bogat* (Nar. posl. 130) — *Da se mi pokažemo valjani* (Korinćanima, 2,13,7)

b) Primjeri s predikatnim imenom u instrumentalu:

Lednim ću ostati mrcem (Kranjčević 148) — *Postao je u malo godina plemićem* (Nehajev 5) — *Situacija postade još neugodnijom* (Kolar 130) — *Stvar postaje ozbiljnom* (Marinković, Ruke 128) — *Sad čudom mi se kaže* (Kranjčević 31) — *Meni se ukazuje milostivom* (Nehajev 64) — *Život se opet pričinja lijepim* (Kolar 99) — *A možda bi se pretvarala uvriježenom* (Slobodan Novak 219) — *Tu se dakle šljiva pokazala dobročiniteljicom* (Kolar 148) — *Pravim se takvom* (Novak Simić 169) — *No tek u Zadru postao je Preradović hrvatskim pjesnikom* (Barac, Hrv. književ. 1,288)

Takvi se proširci javljaju i uz neke prelazne glagole. Vidi t. 258 i 259.

c) Primjer s padežnim izrazom u genitivu:

Lijevo lično krilo ostaje tragičnog izraza (Matoš 241)

77 Tako se mogu proširiti i drugi glagoli ako se uzmu u značenju koje je blisko onomu upravo nabrojenih:

Matoš će nam sinuti to bližim, to prisnijim suvremenikom (Pranjić)

Glagol *sinuti* se ovdje upotrebljava u značenju koje ga približava glagolu *pokazati se.*

78 Uz neke se prelazne glagole javljaju proširci u instrumentalu ili u akuzativu. O tome vidi t. 256. Uz druge u nominativu. O tome vidi t. 259.

79 Predikatni proširci mogu biti i prijedložni izrazi. Javljaju se uz neke prelazne glagole. V. t. 258 i 259.

Vraza su smatrali za lijenčinu — Priznali su stranca kao mudraca

80 Predikat može ostati i neizrečen ako su izrečeni drugi rečenični dijelovi kojima on otvara mjesto u rečenici, i ako se njegov sadržaj da lako uspostaviti iz općega smisla rečenice. Takva rečenica onda nije bez predikata, nego se on u njoj neizrečen podrazumijeva. Izostavljanje predikatnoga glagola ima stilsko obilježje živoga pripovijedanja.

Skočim s konja, te raširenih ruku prema grmu (F. Mažuranić 2,98) — *U isti mah otvori se carski dvor, a iz njega automobil sa četiri oficira od generalnog štaba* (F. Mažuranić 2,9) — *»Qui vivra, verra!« Pa pred carski dvorac* (F. Mažuranić 2,8) — *Najbolje je tada nepoznatim stazama, vrtovima* (Slavko Mihalić 242)

(Vidi i t. 369—370.)

81 Izostavljenom se predikatnom glagolu pomoćnim glagolom može odrediti vrijeme i način:

Na Ludbreg ćemo i preko Drave (Nehajev 331) — *A ja ću s tobom na bubanj* (Kozarac, 2,73) — *Naskoro će mraz na gole hvoje i brige na naša ogoljela srca* (Matoš 179) — *Dobro, pa ćemo šljivovice* (Kolar 159) — *Pa ćemo uz brijeg* (F. Mažuranić 2,118) — *Ovce će na pašnjak usred doline* (Nazor 3,308) — *Ovaj bi perom u srce čovjeku* (Nehajev 316) — *Ne znam gdje bi, ni u koja vremena* (Begović 1,9) — *Pak bi rado osloboditi se toga* (Kosor 2,136) — *Nije znao što bi, ni kako bi* (Kolar 130)

(Vidi i t. 369—370.)

82 U predikatnoj sponi, kad je u trećem licu, mogu se izostaviti enklitični oblici *je* i *su.* Takva preoblika daje izrazu stilsko obilježje: jedru sažetost i pučku neposrednost:

Sudbina jarac — Mladost ludost — Došli tako i praznici — Pekli se kolači

Ispuštanje enklitike u složenim glagolskim oblicima osobita je značajka pučkoga pripovjednoga stila:

Bila snaha i svekrva (Čubelić, Nar. pr. 22) — *Nekoć bili sin i otac* (Čubelić, Nar. pr. 182)

Do takvoga izostavljanja najčešće dolazi na početku pripovijetke i češće u glavnim rečenicama nego u zavisnim.

83 Kad predikatna riječ nije glagol, ona može ostati i neoglagoljena kopulom, osobito ako nije razvijeno rečenično ustrojstvo. Tada i neoglagoljena riječ nosi rečenicu.

Mangup! (Matoš 87) — *Glupan* (Novak Simić 147) — *Pejsaž mog djetinjstva* (Peić, 189,3) — *Radio Zagreb*

84 Kao neoglagoljeni predikati javljaju se i uzvici:

Evo vam i čašu vina (Matoš 65) — *I jao si ga, pobratime, nama* (Kosor 2,107) — *No, eno ih, ulaze* (Novak Simić 20) — *Evo ti Šarengrad* (Peić 334,4)

Kao uzvik može se javiti i padežni izraz u akuzativu:

Ali da, vraga (Krleža 2,121) — *Ljubazan svijet. Veoma srdačan susret* (Krleža, Davni dani 341)

Uzvicima su slični i drugi neoglagoljeni izrazi kao predikati:

Na noge se, draga nene moja (Kačić, Razgovor 155) — *Dobar šićar, Turci vitezovi* (Kačić, Razgovor 126)

85 Neoglagoljen predikat redovito se susreće u naslovima i kao oznaka autora

Miroslav Krleža

Zastave

PREDIKATNE KATEGORIJE

86 Predikatni izraz sadrži uvijek kategorije lica, vida, vremena i načina. U njihovu izricanju predikat nije zalihostan jer izbor gramatičkih oznaka unutar tih kategorija nije zavisan ni od kakva drugog gramatičkog izbora unutar istoga rečeničnog ustrojstva.

Prisutnost gramatičkih oznaka iz tih kategorija određuje dakle predikatnost predikata, a samim time i rečeničnost rečenice. Slobodom toga izbora gramatički se izražava samostalnost rečenice kao jezične jedinice.

87 Kako je u predikatu izbor unutar svake od četiriju obvezatno izrečenih kategorija slobodan, nema jezičnih ograničenja pri izboru gramatičkih oznaka sadržanih u tima kategorijama. Dok se, na primjer, za izricanje subjekta mora od svih sedam padeža uzeti baš nominativ, može se za izricanje predikata uzeti svako od licâ, svaki od dva vida, svako od vremenâ i svaki od načinâ. Ograničenja tu ne proizlaze iz gramatičkoga ustrojstva rečenice, nego samo od onoga što tko hoće da rekne.

Izbor gramatičkih oznaka lica, vida, vremena i načina određen je značenjem koje se hoće izreći.

88 U kategoriji lica bira se prvo lice jednine ako se hoće reći da je subjekt tomu predikatu sam govornik.

Ter još strižem, sučem, pletem, naređivam, / rugam, vrtim, vučem, vežem, zavrćivam (Kanižlić 75) — *Još nisam imala dvanaest godina* (Peić 111,3) — *Obraćam se buri* (Škurla, Kameni brid 75) — *Poljubim tetu i ujaka u ruke* (Matoš 135) — *Ja se prignem* (Kosor 5) — *Oprostim se* (Matoš 35) — *Elem, jedne se godine desim kao pisar ... berlinskog poslanstva u Biogradu* (Matoš 22) — *Pomislim odmah na govor sinoćni o kurjacima* (Tadijanović 118) — *Zasučem hitro nogavice iznad koljena* (Tadijanović 116) — *Na taj glas pohrlim u Berlin* (F. Mažuranić 2,7) — *Stignem parobrodom u Amsterdam* (F. Mažuranić 2,101) — *Sklopim oči* (F. Mažuranić 2,122) — *Ponekad s nekim od njih prošetam* (Barković 1,143) — *Ležim u tišini dubokog zaliva* (Vesna Parun 163)

Prvo lice množine bira se ako se hoće reći da je subjekt tomu predikatu u množini i da je skupom te množine obuhvaćen i govornik.

Ali prija nego izginemo / hote, bratjo, da se zagrlimo (Kačić, Razgovor 179) — *Odosmo* (Kanižlić 113) — *Nije, ali mu se nadamo svaki čas* (Šenoa 3,305) — *Vratimo se u dvoranu* (Šenoa 3,287) — *Drugovi, / raspnimo jedra, / krčimo s hiljadu svjetlosti putove naših daljina* (Krklec, Pjesnik u vihorima 174) — *I svi odmah trčimo kao da nas čeka med, a ne računica* (Tadijanović, Sabrane pjesme 174) — *Možda ćemo se brzo svi vratiti* (Antun Šoljan, Drugi ljudi na Mjesecu 7) — *Obojica smo izgubljeni* (Pañcatantra, Matišić 98) — *Nastradat ćemo i ti i mi* (Pañcatantra, Matišić 68) — *I mi ti donesemo tri košnice s naših stanova* (Kosor 73) — *Da da, sad ćemo otići malo u krčmu* (Kaleb 1,141)

89 Drugo se lice bira ako se hoće reći da je tomu predikatu subjekt slušalac kojemu se govornik obraća.

Moliš, postiš, cviliš i suze prolivaš, / limozinu diliš, nju majkom nazivaš (Kanižlić 65) — *Ti si tu i bio najarogantniji spram nje* (Krleža, Filip 132) — *A zašto ćete ga tući, jadnoga?* (Desnica 158) — *Pogledajte u cvjetnjak* (Lovrak 511) — *Uđeš u selo* (Jože Horvat 153) — *Odmah joj sagledaš utrobu* (Krklec 2,129) — *Dođete kući* (Nametak 4) — *Tamo nađeš lava, nosoroga, leoparda, slona, hijenu, šakala i divljeg bika* (F. Mažuranić 2,158) — *Živ si* (Goran 1,54)

90 Treće se lice bira ako se hoće reći da subjekt tomu predikatu nije niti govornik niti slušalac.

Ovih dana bio je kod Bobe na večeri jedan kairski hiromant (Krleža, Filip 158) — *Jedan hrast na stanici pun stršena* (Peić, 207,3) — *Danas je peti dan rujna* (Tadijanović 95) — *Prohujali su vjekovi vjekova* (Kranjčević 211) — *Vozili se kroz poljska sela* (Šimunović 223) — *Ulazili su u krivudavu ulicu* (Kaleb 1,181)

91 Kategorija vida (ili aspekta) sadrži samo dvije gramatičke oznake. To su *svršen* (ili *perfektivan*) i *nesvršen* (ili *imperfektivan*) vid.

U hrvatskom književnom jeziku, kao i u ostalim slavenskim jezicima, gramatička oznaka vida obično se veže za glagol tako da svaki ima svoj vid, pa je izbor gramatičke oznake vida ujedno i leksički izbor odgovarajućega glagola. Neki su glagoli dvovidski, pa se upotrebljavaju sad u jednom, sad u drugom vidu, a da to nikako nije morfološki označeno. Čitavo to pitanje pripada području glagolske tvorbe ili leksikologije. U sintaksi je bitno samo to da svaki predikatni izraz mora imati gramatičku oznaku vida.

92 Svršenim vidom izriče se radnja, zbivanje ili stanje kakvi su sami po sebi, bez obzira na tijek vremena u kojem se odvijaju ili su smješteni u njemu.

Tako izrečeni, gledaju se kao nedjeljiva cjelina jer se zanemaruje vrijeme u kojem bi bili raspoređeni njihovi mogući dijelovi. Zato su radnja, zbivanje ili stanje, izrečeni svršenim vidom, skupljeni u jedno i obuhvaćeni od svojega početka do svojega kraja. Uzimaju se bez obzira na svoje trajanje.

Dođoše Rvati od gore Babine (Kačić, Razgovor 7) — *Na Turke je Stipe udario* (Kačić, Razgovor 67) — *Pak pod gradom lagum užegoše* (Kačić, Razgovor 171) — *Na silu ću osvojiti njega* (Kačić, Razgovor 173) — *A silno svjetlo, ko stotine zvona / Sa zvonikâ bijelih, u pameti / Ludoj sijevne: svijetlost sa Siona* (Goran 1,40) — *Tlo se zaljulja* (Goran 1,45) — *U bezdnu uma jeza me okrijepi* (Goran 1,49) — *Ostavi me tuga* (Goran 1,56) — *Čitavo selo pocrveni od stida* (Kosor 2,218) — *Matko se trgne iz razmišljanja* (Perković 152) — *I Pavlu se uvuče neka tuga* (Prica 17) — *Ilija ga pozdravi vojnički* (Marinković, Ruke 136) — *Kočijaš zatakne pokorno bič u*

stalak (Šimunović 36) — *Irena počeka malo* (Dončević 282) — *Putem u školu domislim se još nečemu* (F. Mažuranić 76) — *Ona odloži krizanteme na stol* (Slobodan Novak 198) — *Zovne usplahirena vlast u pomoć vojsku* (Matoš 93) — *Nekako namrdokošeno razvuče brk i uznatiželji lice* (Jozo Laušić 12) — *Prođu dani* (Nehajev 83) — *Pograbi ga za kaput* (Krleža 2,390) — *Zavuku se tvrdoglavo u svoje navike* (Marinković, Ruke 59) — *Klonu oči vaše* (Kranjčević 9) — *Izdao je dosad devet knjiga pjesama* (Tadijanović 242) — *Sveci se odali pjančevanju* (Marinković, Proze 16) — *Zakukala tužna majka* (Kranjčević 131) — *Sam sam ih satkao* (Jozo Laušić) — *Stigla su na pijacu i čudna kola zatvorena ceradom* (Božić 1,136) — *Planu u srcu sva ognjišta rodna* (Goran 1,58) — *Majka mu umrije rano* (Šimunović 3,173) — *Nadrealizmu ćemo rado priznati izvjesne pozitivne elemente* (Krklec 2,133) — *Svi će te ostaviti* (F. Mažuranić 2,6) — *Narast će iz zemlje druga drveta* (Nazor 3,403) — *Prodaj mi kulu* (Nametak 20) — *Pohrli među tajanstva trava / U planine, pod razvaline* (Tadijanović 218) — *Dajte mu oblak* (Marinković, Proze 8) — *Tamna noći, sađi k nama* (Begović 1,99) — *Podaj ljudstvu svoga srca* (Kranjčević 61)

93 Nesvršenim vidom izriče se radnja, zbivanje ili stanje s obzirom na tijek vremena u kojem se odvijaju ili su smješteni u njemu.

Tako izrečeni, gledaju se protegnuti u vremenu, pa se pozornost može usredotočiti na svaki njihov dio raspoređen u vremenskom tijeku. Zato su radnja, zbivanje ili stanje, izrečeni nesvršenim vidom, prikazani kao djeljivo trajanje negdje između svojega početka i kraja, i uzimaju se upravo s obzirom na to trajanje.

Čas za časom sliđi (Kanižlić 57) — *Iz galija pucaju topovi* (Kačić, Razgovor 171) — *U knjizi je Stipe besidio* (Kačić, Razgovor 68) — *U knjizi ga vezir pozdravljaše* (Kačić, Razgovor 172) — *Bitka se bije* (Goran 1,58) — *Gospoda te traže za dug* (Goran 1,73) — *Majka vas nestrpljivo čeka* (Kosor 2,255) — *Marko mi Kvrga nudi javorovih dasaka* (Perković 129) — *Karakter mu smrdi* (Trišler 55) — *Puštaš kolute dima* (Marinković, Ruke 188) — *Mi hodamo pristojno* (Slobodan Novak 72) — *Ah, mrem* (Kranjčević 87) — *Otvaram ti svoje grudi* (Kranjčević 45) — *Tuđinac gledim razvale ti puste* (Kranjčević 13) — *Zanosno miriše ružmarin* (Marinković, Proze 7) — *Kod nas, u pokrajini, bujno cvjeta grah po vrtovima* (Krklec 2,15) — *Ipak, ilirizam imade i za samu književnost golemo značenje* (Barac 1,5) — *Sve to guta rasipnost* (Nehajev 6) — *Tu se još ore drvenim lemešima* (Nametak 60) — *Mi ovdje gnjijemo u ovome mulju* (Krleža 2,398) — *Već četiri dana redom mijenja se broj osam* (Krleža 2,275) — *Čitav Pariz otimlje se za njegovim radom* (F. Mažuranić 2,84) — *Potočić studen pali vatru žarku* (Goran 1,51) — *Neka žena vrišti* (Goran 1,49) — *I magarčić stidno obara uške pred gnusnom riječi* (Goran 1,63) — *A rog plaši ptičice u šumici* (Goran 1,63) — *I laćaju se rada* (Kosor 2,7) — *Toma sjedi pred kućom* (Perković 68) — *Jedna žarulja na mostu crvenkasto pregorijeva* (Špoljar 145) — *I majmuni se hvataju na bubanj* (Marinković 13) — *U glasu joj drhti milina* (Božić 1,189) — *Duša teško dašće* (Jozo Laušić 9) — *A ljudi trče* (Krleža) — *Tare dakle briga Rutvicu* (Brlić-Mažuranić 103) — *Srce preotimlje mah* (F. Mažuranić 2,137) — *Ti si u sviralu svirala* (Tadijanović 46) — *To je djelovalo odlično* (Kolar 19) — *I vrilo je u njoj djevojaštvo* (Božić 1,25) — *U varoši su miljele domaćice* (Božić 1,97) — *Ribala je stepenice četkom* (Živko Jeličić 9) — *I gledao je ruke* (Marinković, Ruke 7) — *Kupovanje je kompenziralo ostalo* (Špoljar 212) — *Skupine su postajale veće* (VUS 18. 1. 67, str. 5) — *Luđački je trčao cestom* (Goran 1,74) — *Težak još uvijek klečaše* (Nazor 3,12) — *Ovi se bojahu za budućnost* (Nehajev 6) — *Ali Potjeh vrlo ljubljaše istinu* (Brlić-Mažuranić 10) — *Djevojčice potajno ga slušahu* (Tadijanović 152) — *Ja ću mu pričati* (Begović 1,12) — *Uvijek će padati kiše* (Tadijanović 220) — *A i ti se smij, Marijo* (Tadijanović 103) — *Sudite mu, krvopije* (Jozo Laušić 8) — *Pa pjevaj, brate* (Marinković, Ruke 11)

94 Među glagolima svršenoga i među onima nesvršenoga vida jasno se razabiru skupine kojima je sadržaj obilježen nekim zajedničkim značajkama.

Nesvršeni glagoli mogu izricati neprekinuto trajanje radnje (durativni glagoli), npr.

vući *trčati* *šetati* *ležati*

ili pak ponovljeno i učestalo njezino vršenje (iterativni glagoli), npr.:

vucarati *trčkarati* *šetkati* *leškarati*

Svršeni glagoli mogu izricati dovršavanje radnje (terminativni glagoli), npr.

pročitati *dovesti* *pobrati* *prebroditi*

ili pak mogu izricati početak njezina vršenja (ingresivni glagoli)

povesti *zamomčiti se* *nasmijati* *propiti se*

mogu također sve vršenje koje radnje izricati kao jedan jedini tren (trenutni ili punktualni glagoli)

vrcnuti *udariti* *pasti* *sijevnuti*

Takvih je skupina mnogo, no razlike među njima ne ulaze u gramatičke kategorije, kao što vid ulazi, ne izriču se obvezatno u svakom predikatu, nego ulaze u područje glagolske tvorbe i tamo se obrađuju. Kao i značenjske skupine imenske tvorbe, one ne tvore zatvorena sustava i po tom se razlikuju od gramatičkih oznaka unutar glagolskih gramatičkih kategorija.

95 Kategorija vremena ima tri gramatičke oznake: *sadašnjost, prošlost* i *budućnost.*

Ta trodioba unutar gramatičke kategorije vremena preuzima osnovni obrazac našega snalaženja u vremenu koje je također zasnovano na razlikovanju sadašnjosti, prošlosti i budućnosti.

96 Tri gramatičke oznake unutar kategorije vremena javljaju se dvojako: kao negotove i kao gotove. Razlikuje se dakle:

sadašnjost	i	gotova sadašnjost
prošlost	i	gotova prošlost
budućnost	i	gotova budućnost

97 Sadašnjost veže glagolsku radnju, zbivanje ili stanje za koji zadani čas.

Prošlost veže glagolsku radnju, zbivanje ili stanje za vrijeme prije kojega zadanoga časa.

Budućnost veže glagolsku radnju, zbivanje ili stanje za vrijeme poslije kojega zadanoga časa.

98 Gotova je sadašnjost također vezana za koji zadani čas, ali nije samom radnjom, zbivanjem ili stanjem vezana za nj, nego posljedicama što su odatle nastale i traju, pa njima pri izricanju gotove sadašnjosti pripada veća važnost nego što pripada radnji, zbivanju ili stanju koji su sadržaj glagolu.

Gotova je prošlost i gotova budućnost jednaka takva, samo su u prve posljedice radnje, zbivanja ili stanja vezane uz vrijeme prije kojega zadanoga časa, a u druge za vrijeme poslije njega.

99 Opreka između gotovih vremena i onih koja to nisu često se neutralizira. Gotova sadašnjost postaje u takvoj neutralizaciji obična prošlost, a gotova prošlost i gotova budućnost postaju u njoj prijašnja prošlost i prijašnja budućnost.

100 Sustav gramatičkih oznaka vremena s punim razlikovanjem opreka po gotovosti ima izrazitu stilsku vrijednost pomna, bogata i razlikovno istančana jezika, dok njihova neutralizacija nosi obilježje izravnije jednostavnosti, veće usredotočenosti na stvari nego na izraz, čiste priopćajnosti. Ona je stilski neutralnija.

101 Vremenska orijentacija prema kojoj upotrijebljen glagolski oblik dobiva svoju gramatičku oznaku vremena dvojaka je. Može se uzeti da je razdoblje u kojem se govori *(tempus dicendi)* ona sadašnjost prema kojoj se određuju prošlost i budućnost, pa se prema tome stavljaju i gramatičke oznake vremena. Ta sadašnjost može, međutim, biti i razdoblje o kojemu se govori *(tempus agendi)*, i po njemu se onda orijentiraju gramatičke oznake vremena.

102 Poraba vremenskih oznaka orijentirana prema razdoblju u kojem se govori zove se *apsolutna*, a ona orijentirana prema razdoblju o kojem se govori zove se *relativna*.

Apsolutna poraba vremenskih odredaba stilski je neutralna, a relativna je njihova poraba obilježena kao ekspresivna.

103 I apsolutna i relativna poraba vremenskih oznaka orijentira se prema sadašnjosti. To pak, koliko razdoblje obuhvaća ta sadašnjost, nije jednom za svagda određeno kakvim općenitim mjerilima, nego uvijek zavisi od govornikova gledišta. Koliko on govoreći hoće da obuhvati pogledom, toliko se prostire sadašnjost. Ono što je prije nje, prošlost je. Ono što dolazi nakon nje, označuje se kao budućnost.

104 Apsolutna sadašnjost javlja se samo u vezi s nesvršenim vidom. Druga se vremena vezuju s oba vida bez ograničenja.

Razlog je vidskoj ograničenosti apsolutne sadašnjosti to što se radnja, zbivanje ili stanje prisutno u sasvim strogo određenom razdoblju može misliti jedino s obzirom na vrijeme u kojem se odvija ili je smješteno u njemu, a nikako bez obzira na nj.

105 Apsolutna sadašnjost izriče se prezentom, i to samo od nesvršenih glagola. Ona se zove još i *prava sadašnjost.*

Otvaram ti svoje grudi (Kranjčević 45) — *Praštam unaprijed* (Matoš 64) — *Čitav Pariz otimlje se za njegovim radom* (F. Mažuranić 2,84) — *Slaba si, sestro* (Nehajev 10) — *Majka vas nestrpljivo čeka* (Kosor 2,255) — *Već se odavna nakanjujem u Slavoniju* (Perković 142) — *Već četiri dana redom mijenja se broj osam* (Krleža 2,275) — *Mi ovdje gnjijemo u ovome mulju* (Krleža 2,398) — *Imade međutim u njihovim djelima još i nešto više* (Barac 1,25) — *Slijep sam* (Goran 1,40) — *Gospoda te traže za dug* (Goran 1,73) — *Na visini je ovo selo* (Nametak 3) — *Lišaj se vriježi po našim starim zagorskim krovovima* (Krklec 2,57) — *Zlatan je on* (Marinković, Ruke 188) — *Mi hodamo pristojno* (Slobodan Novak 72) — *No o radu našega kazališta taj list mramorkom šuti* (Trišler 11)

106 Iz primjerâ je vidljivo kako se apsolutna sadašnjost odnosi na vrlo različita razdoblja, sve prema govornikovu gledištu. Njezin se opseg može suziti na samo jedan tren:

I kunem se ostat tako (Kranjčević 46)

a može se i proširiti toliko da obuhvati sve vrijeme koje se uopće pomišlja:

Svjetlo i tmina rvaju se od postanka svijeta (F. Mažuranić 2,7) — *Ispred Kazališta vrelo je života: / Voda u njemu besprekidno šumi, žubori, klokoće* (Tadijanović 100)

Pri takvu najširem odmjeravanju sadašnjosti gramatičko se označivanje vremena svodi na samu svoju granicu. Takva sadašnjost nije u zbilji suprotstavljena prošlosti i budućnosti. U njoj se neutralizira opreka između apsolutne i relativne odredbe gramatičkoga vremena. Ona je ista određivali je mi po vremenu u kojem ili po vremenu o kojem se govori. I po jednom i po drugom određivanju ona je sadašnja.

107 Relativna sadašnjost izriče se također prezentom, i to kako od nesvršenih tako i od svršenih glagola.

108 Relativna se sadašnjost može odnositi na prošlo vrijeme. Prezent kojim se ona izriče zove se *historijski prezent.* Zbog njegove stilističke vrijednosti (v. t. 102) njime se ne saopćuju prošli događaji nego se samo pričaju. Takvim se pričanjem naime pričalac ekspresivno uživljava u prošli događaj.

a) Historijski prezent od nesvršenih glagola

Zove Murat prida se gospodu (Kačić, Razgovor 113) — *Nekog dana jašim iz Bijeljine u Donju Tuzlu* (F. Mažuranić 2,93) — *Tako se jedared vraćam*

u Parizu kući sa nekog socijalističkog sastanka (Matoš 223) — *Teče godina 1516.* (Nehajev 82) — *Sluša Tomi te histerične glasove pakosnika* (Marinković, Proze 8) — *Jedno jutro ostavljamo netaknut doručak* (Barković 1,68)

b) Historijski prezent od svršenih glagola

I bude odjednoć žutijem dimom (Kranjčević 74) — *Putem u školu domislim se još nečemu* (F. Mažuranić 76) — *Na ulici mu bude lagodnije* (Matoš 112) — *Kočijaš zatakne pokorno bič u stalak* (Šimunović 3,6) — *Među njima nastane šapat* (Kosor 2,223) — *On otvoreno staje na stranu seljaka* (Barac 1,104) — *Zasučem hitro nogavice iznad koljenâ* (Tadijanović 116) — *Zine preda mnom prostor bezdane praznine* (Goran 1,48) — *Svijest munjom blisne* (Goran 1,49) — *Kola krenu* (Goran 1,74) — *Jednog dana vratim se iz šume* (Horvat 115)

109 Relativna poraba historijskoga prezenta koji se put izričito označuje, bilo priložnom oznakom prošloga vremena:

Jašem sinoć po mjesečini kraj zamrzlog cjelovačkog jezera (F. Mažuranić 2,91)

bilo paralelnom porabom glagolskih oblika što izriču apsolutnu prošlost:

Protrnuh: evo i ja k jami stižem (Goran 1,46)

a drugdje se opet sav izričaj prilagođuje relativnoj sadašnjosti, prilagođuju joj se i priložne oznake, pa se u pričanju prošlih događaja može reći:

Zlobni se glasovi dižu danas na otoku sa svih strana (Ranko Marinković, Proze 8)

110 Relativna se sadašnjost može odnositi na buduće vrijeme. Nesvršen prezent kojim se izriče budućnost vrlo je ekspresivan.

U subotu dobijam od kuće, pa ću vam vratiti (Matoš 66) — *Za osam dana dolazi nam predstojnik u goste* (Kosor 2,207) — *A u ponedjeljak u zoru počinje pod njegovim zapovjedništvom velika ofenziva* (Marinković, Ruke 156)

111 Prezent svršenih glagola ne upotrebljava se sâm za relativnu sadašnjost kada se ona odnosi na buduće vrijeme, nego je označen modalnim prilogom. Najobičniji je tu prilog *možda*

Možda štogod ulovim za večeru (Perković 4) — *Možda se iz toga nešto izleže* (Barković 1,233) — *Možda me pogled na Grešnicu smiri* (Barković 1,254)

Ovamo ide i primjer

Ili bude muško il' devojka (Nar. pjes. 2,639)

koji se u ovom sklopu spominje u našoj gramatičkoj literaturi. Tu *ili* ima stilski snažno obilježenu vrijednost modalnoga priloga.

112 U tim primjerima svršeni prezent izriče relativnu sadašnjost koja se odnosi na buduće vrijeme isto onako kako je to sasvim obično u zavisnim rečenicama. U njima kontekst: glavna rečenica i veznik, imaju vrijednost modalnoga priloga.

Istom onda kad poljubiš nogu koja te gazi, istom onda si rob, i to zauvijek! (Fran Mažuranić 2,7) — *Ona će uvijek biti tako mlada i vitka i lepršava, pa i onda kad on već bude star i nemoćan* (Marinković, Ruke 44) — *Ali, da li ćemo mi ostati takvi i onda kad budemo sigurni da je rat za nas zaista izgubljen?* (Barković 1,219) — *I neće ih odvezati kad im pozli!* (Krleža 2,162) — *Kad prijeđemo ovu trbušinu, počinut ćemo* (Kaleb 2,54) — *Načekat ćeš se dok to doživiš* (Barković 1,15) — *Dok ta trojica ne bace upaljene benzinske boce, nitko ne smije otvarati vatru* (Horvat 125) — *Odlučno sve odbijam dok završim školu* (Barković 1,144) — *Nema ćara ni šićara / dok ne dođe Karo iz Mostara* (Nposl. 204) — *Kako moje stignu zapovijedi, / mahom da ste na noge lagane* (Martić, Osvetnici 3,121) — *Nosi kitu zlata / da pozlati vrata* (Npj. 1,117) — *Dođi večeras k meni da se pogodimo* (Šenoa 2,27) — *Ako te nadžanjem, ljuba da si moja* (Npj. 1,254) — *Ako nastradaš, zaboravit će te* (Nposl.) — *Ali bit ću kriv, ako joj ne kažem sve* (Perković 69) — *Ako umrem prva, neće mi sestra zapustiti grob* (Slobodan Novak 27)

113 Relativna se sadašnjost može i ne odnositi ni na koje određeno vrijeme, niti na prošlo, niti na buduće, nego se izriče tako da se odnosi na svako zamislivo vrijeme. I takva se relativna sadašnjost izriče prezentom, nesvršenim i svršenim. Ta se poraba prezenta naziva *svevremenskom.* Kad dolazi u poslovicama, naziva se *gnomskom.*

a) Svevremenski prezent od nesvršenih glagola

A kraljuje sva rabrenost / u narodu slovinskomu, / snaga, jakost i srčenost / u vojniku rvatskomu (Kačić, Razgovor 2) — *Zadovoljstvo pješice ide* (F. Mažuranić 2,74) — *Leda je svake godine* (F. Mažuranić 19) — *Ljubljana je obično pusta* (Nehajev 4) — *Samo ljubav izazivlje ljubav* (Begović 105) — *A djed poslije ručka spava* (Tadijanović 114) — *Sjedi radnim danom on na tronošcu* (Kolar 150) — *Pozdravljam vas svako jutro s balkona* (Marinković, Ruke 76) — *Čuđenje svijet pomlađuje* (Slobodan Novak 108) — *Jer svakoj savjesti potreban je mali teret* (Sl. Novak 180) — *Ali obzir prema bezobraznima zaista je glupost neoprostiva* (Sl. Novak 173) — *Svaki sedmi stanovnik Hrvatske umire od raka* (Vjesnik 19. 1. 1967. str. 7) — *U sreći dani lete kao misli* (Nametak 58) — *Tu se još ore drvenim lemešima* (Nametak 60) — *Ova ti samo ženskadiju rađa* (Nametak 5) — *Iz svake boce piva vreba okrutna smrt* (Trišler 142)

b) Svevremenski prezent od svršenih glagola

Klonu oči vaše (Kranjčević 9) — *Buna se kazni štrikom* (Krleža 2,214) — *Odmah joj sagledaš utrobu* (Krklec 2,129) — *Golubovi znanca odmah prepoznaju* (Tadijanović 99) — *Hamid gdjekada zamijeni i mujezina* (Nametak 40) — *Jesen je uselila u našu dolinicu. Oblak se zakači za vršak brijega* (Barković 1,129) — *Ponekad s nekim od njih prošetam* (Barković 1,143) — *U ležaonici razgovor ponekad sasvim utihne* (Barković 1,61) — *Tako svećenik i dječak pokleču pred velikim oltarom* (Živko Jeličić 26) — *Ponekad bubnju pristupi koji borac* (Horvat 77)

114 Gotova sadašnjost, apsolutna i relativna, izriče se perfektom.

Glagolski pridjev radni sam po sebi izriče gotovu radnju. U spoju s prezentom glagola *biti*, koji izriče sadašnjost, — dakle u perfektu kao složenom glagolskom obliku — taj glagolski pridjev postaje izrazom gotove sadašnjosti. Izraziti su primjeri gotove sadašnjosti

Nema više sunca. Zašlo je

Gledaj ga. Igrao se u blatu

Glagolska radnja što se tu izriče perfektnim oblicima smještena je doduše u prošlosti, ali pri tom je još važnije to što je postavljena u bitan odnos sa sadašnjosti. U sadašnjosti je naime stanje koje je nastalo njezinim vršenjem. Sunce je zašlo i dječak se igrao u prošlosti. Ali ne priopćava se ovdje to, niti se to pripovijeda, nego se o tome govori zbog stanja što je odatle nastalo: nebo je bez sunca, a dječak je prljav, pa se to sada može i vidjeti.

Takva vremenska odredba, koja prošlu radnju, zbivanje ili stanje dovodi u vezu sa sadašnjosti, može se izreći jedino perfektom, pa se u navedenim primjerima perfekt ne može zamijeniti historijskim prezentom (v. 108—109) niti aoristom ili imperfektom (v. 132—144), a da se bitno ne promijeni značenje.

Tako u našem primjeru, ako se promijeni da glasi *Nema više sunca. Zađe*, ne može se oblik *zađe* shvatiti kao da je historijski prezent jer se očito ne radi o pripovijedanju prošlosti. Prezent *zađe* može tu biti jedino svevremenski (v. 113): *Nema više sunca. (Svako nekoliko desi se da) zađe.* Ako se pak oblik *zađe* shvati kao aorist, prekida se prisna veza sa sadašnjosti. Izriče se doduše prošla radnja, ali se ne izriče više s gledišta sadašnjosti, promijenjen je odnos prema sadašnjosti izrečenoj u *nema više*, pa se time bitno mijenja smisao cjeline.

Ako se drugi primjer promijeni tako da glasi *Gledaj ga. Igra se u blatu*, prezent *igra se* također se ne može shvatiti kao historijski jer smisao cjeline sad očito upućuje na igranje kao na sadašnje, pa primjer onda znači nešto sasvim drugo. Ako se, opet, drugi primjer promijeni u *Gledaj ga. Igraše se u blatu*, imperfekt onda izriče prošlu radnju, ali ne s gledišta sadašnjosti, na koju se odnosi imperativ *gledaj*, pa se skladno značenje prvotnoga primjera tu pretvorilo u nesklapno.

Samo s perfektom navedeni primjeri imaju svoje pravo značenje jer se samo perfektom izriče gotova sadašnjost, a ona je za značenje tih primjera bitna.

Gotova je sadašnjost jako uočljiva i u primjeru zabilježenu od izvornoga govornika koji je prikazivao raspored bolničkog dana u svevremenskoj sadašnjosti, negotovoj i gotovoj:

U deset legnem spavati i spavam do dva. Tada uzmem medicinu i još spavam do šest. I u šest sam onda spavao osam sati

115 Gotova sadašnjost vezuje se pretežno uz svršeni vid jer za stanje što je nastalo od vršenja glagolske radnje njezino protezanje u vremenu obično nije nikako važno.

Vidit ćemo ko je bolji junak, / nisi meni danas utekao! (Kačić, Razgovor 131) — *Slavni bane, veliki viteže, / na koga si sablju povadio* (Kačić,

Razgovor 131) — *Jurve sam ga namolio* (Ivanošić 225) — *Strunuo je barjak slave / Kroz tolika duga ljeta* (Kranjčević 50) — *Jozo se danas vratio* (Matoš 9) — *Ljudevit, sadašnji kralj ugarski, sav je obrasao kosom* (Nehajev 238) — *Jesen je kolibu sagradila u bregovima našim* (Tadijanović 39) — *Brda su među se stjerala grad* (Nametak 58) — *Svega je nestalo* (Marinković, Ruke 123) — *Majko moja, pa on je pošašavio* (Marinković, Ruke 236) — *Odjedanput kiša je ispraznila sobu* (Vesna Parun 45) — *Visibabe su izrasle a nitko se nije trudio* (Slavko Mihalić 58)

116 Kada je baš vremenska protegnutost radnje važna, dolazi gotova sadašnjost i od trajnih glagola:

Tri puta u životu morao bi čovjek putovati: prvi put u ranoj mladosti da razvidi silnu onu pozornicu na kojoj se je — u posljednjih trideset stoljeća — odigravala ljudska tragikomedija (F. Mažuranić 2,12) — *Kiša je padala prije dva dana* (Nametak 21) — *Živio sam u više mjesta naše domovine* (VUS 18. 1. 1967. str. 1.)

117 Gotova se sadašnjost osobito ističe kada se rabi pored negotove, pa je jasno izraženo njihovo jednako vremensko određenje:

Spavali smo dosta i javi je doba (Kranjčević 9) — *Ah, tako valjda samo spavaju / Tek do dva srca što se miluju / I što su baš u dugom cjelovu / Od silnog žara kucat prestala* (Kranjčević 66) — *Samo brazde ispod očiju i pod uhom kazuju da je taj čovjek, još tako svjež u čitavom svom obličju, mnogo doživio i proživio* (Nehajev 8) — *More mirno. Vali pozaspali* (Tadijanović 27) — *Ključ sam joj vratio, ja nemam ništa njenoga* (Marinković, Ruke 76) — *Ej, čekaj, brate, umorio sam se* (Marinković, Ruke 10) — *Kao da su me u luđačku košulju obukli, nemam mira* (Marinković, Ruke 91) — *No da sjednemo, baš sam ožednio* (Marinković, Ruke 208) — *No dobro, iskrcao se jesi, ali se ukrcati nećeš* (Marinković, Ruke 131) — *Poludio je, s đavolom se igra* (Marinković, Ruke 204)

Osobito je izrazit u tom pogledu primjer uzet iz opisa jedne slike: *Jedan je momak bacio svoj šešir u zrak i čeka ga uzdignutim rukama* (Perković 15)

Perfekt što izriče gotovu sadašnjost, apsolutnu ili relativnu, može se poznati po tome što ga nije moguće zamijeniti aoristom, ako je od svršenoga glagola, niti imperfektom, ako je od nesvršenoga, a da se pri tom ne promijeni značenje rečenice. Tako ovdje ne ide *Jedan momak baci svoj šešir u zrak...*

118 Gotova sadašnjost može biti i relativna. To se osobito dobro vidi kada se javlja uz historijski prezent, pa je u njoj jednako kao i u njemu vremenska oznaka sadašnjosti, i obje se te oznake u relativnoj porabi odnose na prošlost. Razlika je između perfekta i prezenta tada samo u gotovosti.

Otac kazuje, a majka naša plače, pa smo se i mi djeca rasplakali (F. Mažuranić 2,90) — *Ne prestaje kišiti, oteglo se predugo, izaći će ponori*

(Perković 141) — *A Ignac Sovec visi kao poderan kaput i ruke su mu već pomodrjele* (Krleža 2,294) — *Naručio kahvu, sjeo u ugao pa pije* (Nametak 44) — *Dali su mu olovne vojnike, i dječak ih s mukom pomiče s mjesta* (Marinković 128)

119 Gotova sadašnjost označuje se kao relativna i priloškim oznakama *Ta trebalo bi da sam već lani dobio odluku* (Matoš 11)

120 Relativna gotova sadašnjost javlja se i uz apsolutnu prošlost kao što se uz apsolutnu prošlost javlja i relativna negotova sadašnjost (historijski prezent).

Pred jutro iskrsnu pred njim onaj zakopčani gospodin i zablistale mu kolajne na prsima (Goran 1,71) — *Zagraktaše do tri puta, a kad vidješe da je zanijemjela i jeka u toj šumi, raširiše krila* (Nazor 3,195) — *Jedini Zele se nije iznenadio, skupa su satkali plan* (Laušić 304)

U tom primjeru perfekt *nije se iznenadio* izriče vrijeme s neutraliziranom oprekom po gotovosti te izriče po tome apsolutnu negotovu prošlost. Tu bi moglo stajati: *Jedini Zele se ne iznenadi*, a da se ne izmijeni sadržaj rečenice po tome što se njome priča prošli događaj. Naprotiv, *skupa su plan satkali* izriče relativnu gotovu sadašnjost koja se odnosi na prošlost, pa se ne može zamijeniti sa *skupa satkaše plan* jer se time gubi gotovost radnje i remeti odnos između obaju glagola. *Jedini Zele se nije iznenadio, skupa su satkali plan* ili *Jedini Zele se ne iznenadi, skupa su satkali plan* očito se razlikuje od *Jedini Zele se ne iznenadi, skupa satkaše plan.* U prva dva slučaja istovremeno je Zelino pomanjkanje iznenađenja i stanje što je nastalo kao posljedica zajedničkoga kovanja plana. U trećem je istovremeno Zelino pomanjkanje iznenađenja i samo zajedničko kovanje plana.

121 S apsolutnom prošlosti može se naći i gotova sadašnjost u apsolutnoj porabi. One tada ne stoje na istoj vremenskoj ravnini nego prva izriče prošle događaje, a druga sadašnje stanje proizašlo iz prošlih događaja.

Mnogi trn me ogrebe, mnoga zmija me / ujede, o mnoge klisure razbijale se lađe moje (F. Mažuranić 2,6)

122 Gotova sadašnjost može se u relativnoj porabi odnositi i na budućnost.

Samo to nemojte, za pet rana Isusovih, jer ste propali (Matoš 66) — *Samo mrvu nek se spotaknem i probušio sam nogu* (Kosor 2,128)

Svevremenska je gnomska poraba u primjeru: *Brada narasla, a pameti ne donijela.* (V. t. 123.)

123 Perfektu što izriče gotovu sadašnjost, apsolutnu ili relativnu, može se izostaviti spona. To najčešće biva kad bi joj oblik bio *je*. Time se postiže snažna ekspresivnost i jaka stilska obojenost izričaja.

Lajanje pseće utihnulo (Tadijanović 98) — *Zrela žuta, mirisava dunja / Na stablu visoku / Neotrgnuta ostala / Jesenas. / I uvenula.* (Tadijanović 20) — *Odlutao bratac u modre nebeske pustinje* (Marinković, Proze 9)

— *Lice mu pocrnjelo, a usta zagorčala* (Božić 1,9) — *Obamrlost uobručila dušu i okovala tijelo* (Jozo Laušić 14)

(V. t. 537—540, 548, 657, 676 c, 665—670.)

124 Opreka među vremenima po gotovosti može se neutralizirati: izgubi se oznaka gotovosti, a ostaje samo vremenska.

Perfekt, koji po sebi znači gotovu sadašnjost, ne izriče tada više gotovost, a kako ga baš gotovost jedino i veže za sadašnjost, po ukidanju oznake gotovosti ostaje samo radnja, zbivanje ili stanje što pripada prošlosti, kako je bilo i prije neutralizacije, dok je oznaka gotovosti tu prošlu radnju, zbivanje ili stanje bitno vezivala za sadašnjost.

Kad se neutralizira opreka po gotovosti, radnja, zbivanje ili stanje pripada još samo prošlosti. Perfekt tada izriče još samo prošlo vrijeme. Njime se u sadašnjosti utvrđuje prošla zbilja.

125 Perfektom neutraliziranim po gotovosti izriče se tako prošlost neobilježena pobliže. To je najopćenitiji izraz gramatičke oznake prošloga vremena, pa je zato u hrvatskom književnom jeziku najčešći i stilski najmanje izrazit.

Takva se prošlost uzima od nesvršenih glagola

A i potomci njegovi rado su za sabljom posezali (F. Mažuranić 13) — *Naprotiv mojega stana gradili su kuću* (F. Mažuranić 2,135) — *A hat se je vijao između zelenih večernjih polja kao zvijezda preko neba tamna* (Matoš 70) — *Nekoliko su časaka mučali obojica* (Šimunović 3,57) — *To su se crnile smreke* (Šimunović 3,95) — *Mariška je odmotavala maramu* (Kosor 2,245) — *Hrzali su konji divlje* (Begović 1,39) — *Sunce je tamnjelo na zapadu* (Nazor 3,180) — *Detektiv je tamo nešto mljeo o kriminalnim slučajevima* (Krleža 2,237) — *To je djelovalo odlično* (Kolar 19) — *Igrali smo se, prskali smo se* (Tadijanović 116) — *Sigurno još su treperile ptice u njima* (Goran 1,39) — *Tlom krvavim sam puzo* (Goran 1,55) — *Brdar je grohotao za bjeguncima* (Goran 1,69) — *Jačica je stajao bez riječi* (Goran 1,74) — *Vraz je dakle shvaćao književnost kao sredstvo za obrazovanje naroda* (Barac 1,7) — *Sunce je klizilo tiho* (Nametak 47) — *U varoši su miljele domaćice* (Božić 1,97) — *I vrilo je u njoj djevojaštvo* (Božić 1,25) — *Nervozno je šetao po sobi* (Marinković, Ruke 157) — *Patrola je začas bila kod nas* (Marinković, Ruke 205) — *Dugo je tugovao za njom* (Marinković, Ruke 43) — *Ribala je stepenice četkom* (Živko Jeličić 9) — *A voda je oticala kroz vrata na dvorište* (Slobodan Novak 311) — *I sumrak je bivao sve neprozirniji* (Slobodan Novak 20) — *I crvenjela je pred njim* (Prica 64) — *I ona se udomljivala* (Prica 111) — *Most je brujio svojim željezom* (Špoljar 209) — *Kupovanje je kompenziralo ostalo* (Špoljar 212) — *Sav se sažimao u ponos* (Laušić 93) — *Skupine su postajale veće* (VUS 18. 1. 1967. str. 5)

a jednako i od svršenih

Drug je njegov pobjegao kroz dvorište u baštu (Matoš 14) — *Kardinal je stao kraj prozora* (Nehajev 8) — *Zatim je brzo prešao brvno* (Šimunović 3,32) — *A tetka se je samo nasmiješila* (Begović 12) — *Ono je morsko strašilo u čovječjem liku naišlo na Jurića* (Nazor 3,40) — *Obašao je*

močvaru za vrijeme suše i za poplave (Nazor 3,351) — *I tako je satnija izašla u potpunoj bojnoj opremi* (Krleža 2,63) — *Izašli su iz telefonske kolibe oficiri* (Krleža 2,28) — *Bio je on pisar u civilu i mnogo se naglađovao po provincijalnim općinama* (Krleža 2,25) — *Tek je doktor Zlatko naglo poblijedio* (Kolar 123) — *Tiho je došla noć* (Goran 1,74) — *Pred kućom su stala kola* (Goran 1,73) — *Noge su same ušle u papuče* (Marinković, Ruke 121) — *Javio se vlasnik magarca i prebio vlasnika smokve* (Marinković, Ruke 12) — *Ta ga je činjenica zaprepastila* (Marinković, Ruke 7) — *Zvecnula su stakla na kuhinjskim vratima* (Živko Jeličić 44) — *A onda sam zahrkao i tako otjerao goste* (Slobodan Novak 126) — *Nešto ju je čudno potreslo i prostrujilo nogama* (Prica 13) — *Izašla je iz sjene* (Prica 71) — *Ona su dvojica krenuli nalijevo u usjeklinu* (Špoljar 82) — *Vojnici su otkasali na svojim visokim mazgama* (Špoljar 168)

Perfekt što po neutralizaciji opreke po gotovosti znači prošlost može se poznati po tome što ga je moguće zamijeniti aoristom, ako je od svršenoga glagola, ili imperfektom, ako je od nesvršenoga, ili historijskim prezentom, a da se pri tom ne promijeni značenje rečenice.

126 I razlikovanje opreke po gotovosti i njezina neutralizacija prisutne su obje kao mogućnosti u označivanju kategorije vremena. Odatle proizlazi velika gipkost u izricanju i u razumijevanju vremenskih oznaka. Do onoga koji govori ili piše i do onoga koji sluša ili čita, stoji hoće li primijeniti kategoriju vremena proširenu oprekom po gotovosti ili će tu opreku neutralizirati.

Rijetki su rečenični sadržaji koje je moguće razumjeti samo s tom oprekom ili samo uz njezinu neutralizaciju. Obično oni samo jače ili slabije sugeriraju jedno ili drugo, a moguće ih je, makar i s nategom, izreći ili razumjeti i na jedan i na drugi način. Pisac i čitalac, govornik i slušalac mogu se, dakle, u tome i razlikovati.

Tako u primjeru

Tu se odvijalo djetinjstvo jednog od najljepših likova naše književnosti (Krklec 2,194)

nikako nije jasno da li se izriče sadašnja obilježenost kraja odvijanjem toga djetinjstva ili sâmo prošlo njegovo odvijanje. To zavisi od toga uključuje li se opreka po gotovosti ili ne. Da stoji: *Tu se odvijaše djetinjstvo* takve dvostruke mogućnosti ne bi bilo. Bilo bi jasno izrečeno prošlo odvijanje djetinjstva.

Jednako je u primjerima

Ti si u sviralu svirala

Kao vjetar što dolijeće s bregova (Tadijanović 46)

Tu se može uzeti da se govori o sadašnjem sjećanju i o prošlom sviranju.

Pa noćas sam se mučila u snu (Kosor 2,97)

Tu je riječ ili o sadašnjem umoru ili o prošloj muci.

Nekada je on kušao svirati u violinu (Marinković, Proze 10)

I tu se izriče ili sadašnje iskustvo ili prošlo nastojanje.

Mićel je doduše slušao kod kuće govoriti o »Amerikancu« (Marinković, Proze 246)

Ili se izriče sadašnja upućenost ili prošlo slušanje.

Psovke su prethodile odluci (Špoljar 170)

Tu se kazuje ili kakva je odluka sada ili kako se prije psovalo.

Izdao je dosad devet knjiga pjesama (Tadijanović 242)

Tu se izriče ili njegova sadašnja kvalificiranost pjesničkim opusom ili njegovo prošlo pjesničko stvaranje.

Već je sasvim iskvario oči (Marinković, Ruke 88)

I tu se izriče ili kakav je sada ili što se u prošlosti s njim dogodilo.

U svim tim primjerima ne bi bilo te dvostruke mogućnosti da je u njima upotrijebljen imperfekt ili aorist. Tada bi postojala samo druga mogućnost navedena uz svaki primjer.

Zanimljivo je u istom smislu provjeriti sve primjere navedene za perfekt u značenju gotove sadašnjosti i u značenju prošlosti.

127 Od postojanja opreke po gotovosti među vremenskim oznakama, i od slobodne mogućnosti da se ona neutralizira, proizlazi u hrvatskom književnom jeziku stilistička mnogoslojnost, to znatnija što se odnosi na izricanje predikata, na kojem je zasnovano sve rečenično ustrojstvo.

Razumljivo je također da se u razgovornom jeziku teži za pojednostavnjenjem toga složenoga sustava koji upućuje na tanko razlučivanje i što tamo jako prevladava neutralizacija opreke po gotovosti.

Ipak se u nevezanom razgovoru 4. 11. 1974. mogao zabilježiti i ovaj ulomak dijaloga:

— *Da vas nešto upitam prije nego počnete predavanje.*

— *Ja sam počeo.*

Tu se perfekt izrazito veže za sadašnjost i za stanje što je nastalo od izvršenja jedne prošle radnje. On se bolje može razumjeti kao izraz gotove sadašnjosti nego kao izraz prave prošlosti. Opreka po gotovosti nije dakle ni razgovornom jeziku strana, te i on po njoj postaje razlikovniji.

128 Kad se neutralizira opreka po gotovosti, izriče se perfektom samo apsolutna, a ne i relativna prošlost.

129 Ispuštanjem spone u obliku perfekta dobiva se u njegovoj neutraliziranoj porabi veća ekspresivnost i sažeta nabitost pripovjedačkoga stila.

U po sobe nešto visjelo ko lampa (Kranjčević 23) — *U kući mojoj slavila ljubav tripudij* (Begović 1,85) — *Čopor konja srtao iz staje* (Nazor 3,70) — *Sjedjeli kmetovi u travi* (Nazor 3,68) — *Razgovor pomalo oživljavao* (Kolar 124) — *U dnu hodnika žalosno i prljavo škiljila mala petrolejka* (Kolar 140) — *Mokraćom hladnom svijestili me* (Goran 1,41) — *Vabio župnik Jačicu nekoliko puta k sebi* (Goran 1,64) — *I tako dan gonio dan* (Nametak 7) — *Moj otac bio slobodan seljak* (Nametak 5) — *Nailazili ljudi* (Dončević 18) — *Zakukala tužna majka* (Kranjčević 131) — *Cicvarića stao oblijevati ledeni znoj* (Matoš 12) — *Krešimir Turčić uhvatio mjesto u kutu* (Kolar 24) — *Nestala u spas i posljednja mi nada* (Kolar 1,45) — *Došao ja u Blagaj* (Nametak 9) — *Gotovo nečujno dopuzao autobus* (Dončević 12)

Ali: *Oko spustilo zastore* (Sl. Mihalić 254). Tu gotovost kao da nije neutralizirana.

130 Ekspresivnost je mnogo manja kad se oblik spone *je* ispusti pored oblika povratne zamjenice *se*. Takvim se ispuštanjem samo uklanja slijed sličnih slogova i postiže veća glatkoća izraza.

Bacao se tvrd pljesnivi komis u prozore čekaonica (Krleža 2,23) — *To se često ponavljalo* (Goran 1,69) — *Osvećivao se u mislima* (Marinković, Ruke 85) — *Filip se tek u samo povečerje peo svojom uzbrdicom* (Božić 1,189) — *Nesanica se sidrila u dubinu noći* (Živko Jeličić 15) — *Trozub se okretao u crijevima* (Slobodan Novak 211) — *Sad se osjećao umoran* (Špoljar 152) — *Vodilo se računa o jačanju budžetske rezerve* (Vjesnik 19. 1. 1974, str. 1) — *Udala se tek u tridesetoj godini* (Matoš 101) — *Sjetio se jadnik staroga ćaće svoga* (Matoš 16) — *Ona se lecnula* (Perković 92) — *Naljuštio se đak Palčić tih smrtovnica* (Krleža 2,42—43) — *Napokon se Jačica pomirio sa sudbinom* (Goran 1,65) — *Strašna slutnja uvukla se u njegovo srce* (Goran 1,72) — *On se rodio četrdeset dana poslije smrti svog oca* (Tadijanović 212) — *Sveci se odali pjančevanju* (Marinković, Proze 16) — *A mislilac se razvalio na divan u svom kabinetu* (Marinković, Ruke 29) — *Nagnuo se dublje* (Jozo Laušić 81)

131 Nešto je veća ekspresivnost, iako i ona umanjena, kad se uz oblik povratne zamjenice *se* ispusti oblik spone *su*.

Njemu se u slavu i pjesme pjevale (F. Mažuranić 71) — *Vrata se otvorila* (Matoš 12) — *I seljaci se zabrkali* (Matoš 12) — *Potvrdili se glasi* (Nehajev 3) — *Djevojkama se crvenjeli obrazi* (Begović 70) — *Između njih izmjenjivali se pitomi vinogradi* (Kolar 189) — *Pod bistrim udarcima neba kovala se zvona* (Jozo Laušić 7)

132 Prošlo vrijeme od nesvršenih glagola izriče se imperfektom.

133 Poraba imperfekta nije u hrvatskom književnom jeziku stilski neutralna. Ne susreće se u razgovornom jeziku, u emocionalno neutralnim izvještajima niti u stručnim tekstovima. Pripada izrazito svečanomu i književnom izričaju, pobuđuje starinski ugođaj i budi osjećaj dioništva u bogatoj književnoj tradiciji. Zato se danas ponajviše i gotovo isključivo susreće u književnim djelima, ali u njima, kad odgovara njihovu stilu, nije rijedak i nalazi se i u najmlađim i u najsuvremenijima. Zato se nikako ne može reći da imperfekt nestaje iz hrvatskoga književnog jezika, nego je samo u njemu jako stilistički obilježen.

134 Imperfektom se gotovo isključivo izriče apsolutna prošlost.

Milosrđe od njega prosaše (Kačić, Razgovor 55) — *Posli toga Ante vojevaše* (Kačić, Razgovor 209) — *Jošter mlogo Marjan kazivaše* (Reljković 90) — *Tek križevlju silnih nava ljuljahu se oštri vrsi* (Kranjčević) — *Bešćutna, sjeđaše povijest suha kraj lovora mrtva* (Kranjčević 151) — *A jedva što svitaše zora* (F. Mažuranić 2,79) — *Rukama hrastove čupah* (F. Mažuranić 2,100) — *Najviše mi se sviđaše zlatan prsten* (F. Mažuranić 2,15) — *Ali Potjeh vrlo ljubljaše istinu* (Brlić 10) — *Svi se smijahu* (Matoš 85) — *On gledaše zvijezde* (Matoš 59) — *Radosno očekivah petak i ponedjeljak* (Matoš 21) — *Tu se već igrahu nečija djeca* (Šimunović 3,158) — *Pitomi se obronci spuštahu mirno k obali* (Šimunović 3,118) — *Kroz široka stakla gledaše unutra dan* (Perković 87) — *Ja zakretah glavom* (Kosor 2,136) — *Jecahu jako kroz srebrne trublje / orgulje divnu misu Palestrine* (Begović 1,49) — *Ovi se bojahu za budućnost* (Nehajev 6) — *To bijaše onda velik događaj* (Krleža 2,271) — *Silom nam se nametahu riječi Ante Starčevića* (Krklec 2,192) — *Guvernante dozivahu djecu* (Kolar 68) — *Teta vrištaše i lamataše rukama, a Luksi lajaše tankim svojim grlom* (Kolar 19) — *Štale se nalažahu odmah iza kuće* (Nazor 3,230) — *Težaci se sami čuđahu toj blagoslovenoj grudi* (Nazor 3,44) — *Od zore do mraka zveketahu motike po ledinama* (Nazor 3,44) — *Težak još uvijek klečaše* (Nazor 3,12) — *I mrtva tjelesa padahu sad uz zvuke manje glasne* (Goran 1,46) — *U njedrima tvojim / Mirno, mirno ležahu / Dva mala, bijela janjeta* (Tadijanović 46) — *Proljetos / sjeđasmo ukraj potoka: / Ti i ja* (Tadijanović 46) — *Zvijezde izvirivahu iza oblaka* (Tadijanović 226) — *Kroz ružičnjake i bijednost beskućnikâ / Nošah napunjen krčag čamotinje i tuge gnjile* (Tadijanović 97) — *Ferdinand Magdić otiraše suze ganuća* (Dončević 288) — *Taj Komarica bijaše rodom odnekud iz Like* (Dončević 65) — *U familiji imađaše oca* (Božić 1,25) — *Bijahu stijena kojom ispiru kiše* (Vesna Parun 151) — *Osunčani Zagreb bijaše slobodan i ja bijah u njemu* (N. Pulić, Forum 13/1974/, 9,510) — *Poznavaoci zagrebačkih ratnih događaja govorahu da je u krugu današnje tržnice boravio ustaški konjički zdrug* (N. Pulić, Forum 13/1974/, 9,510) — *Blizu njih stajahu uniformirani ustaše* (N. Pulić, Forum 13/1974/, 9,510)

135 Za imperfekt što izriče relativnu prošlost, i to u svevremenskoj (gnomskoj) porabi zabilježen je ovaj primjer u narodnoj poslovici:

Kad se sinovac ženjaše, strica ne pitaše, a kad se raženjaše i strinu pripitivaše (Nar. posl. 120)

136 U književno neobilježenu stilu imperfekt se zamjenjuje perfektom uz neutralizaciju opreke po gotovosti radnje.

137 Premda je imperfekt u hrvatskom književnom jeziku izrazito stilski obilježen i zato razmjerno rijedak i ograničen na određene vrste tekstova, ipak je on u književnom izrazu snažno ukorijenjen i važan u sustavu glagolskih vremena jer predstavlja barem mogućnost da se prošlost kod trajnih glagola razluči od gotove sadašnjosti pa njihovo nerazlikovanje, iako često i pretežno, ostaje ipak samo fakultativna neutralizacija, a pun sustav ostaje uvijek virtualno prisutan, pa se i u najležernijem stilu uvijek može aktualizirati.

138 Prošlo vrijeme od svršenih glagola izriče se aoristom.

139 Poraba aorista nije u hrvatskom književnom jeziku stilski neutralna. Ne susreće se često u razgovornom jeziku, u emocionalno neutralnim izvješta-

jima, niti u stručnim tekstovima. Pripada književnom i emocionalnom izričaju, pobuđuje ugođaj živosti, klasične jezgrovitosti i pučke štokavske prisnosti. Rabi se više i lakše nego imperfekt, ali se i on danas ponajviše i gotovo isključivo susreće u književnim tekstovima. U jeziku koji stilski nije neutralan, aorist se javlja često i baš se u najsuvremenijim tekstovima pokazuje kao izražajno sredstvo čvrsto ukorijenjeno u hrvatskom književnom jeziku.

140 Aoristom se obično izriče apsolutna prošlost.

Š njome se Konstantin vinča (Kačić, Razgovor 86) — *Razbi cara, uzvisi cesara* (Kačić, Razgovor 237) — *Uskočiše tada š njimi fratri ramski* (Kačić, Razgovor 204) — *A jedna ura jeknu s Ara Coeli* (Kranjčević 15) — *I koplje letnu, krunu s glave smetnu* (Kranjčević 15) — *Pjesničku brižno smotah prtljagu, / Strpah u kovčeg sve ideale* (Kranjčević 91) — *Žalosne me misli spopadoše* (F. Mažuranić 2,164) — *Navalismo na rub lađe* (F. Mažuranić 2,10) — *Pogodih čovjeka u živac* (Matoš 29) — *Trublje zaječiše po drugi put* (Nehajev 17) — *Opet se digoše Turci* (Nehajev 245) — *Obojica prisloniše obraz na staklo* (Vojnović 3,29) — *Liječnici odmah preuzeše razudbu lešine* (Kosor 2,88) — *Jova iščeznu u noći* (Kosor 2,55) — *Župnik odmaknu glavu* (Perković 113) — *Slika se odjednom raspade u noć* (Perković 166) — *Majka mu umrije rano* (Šimunović 3,173) — *A međutim sađoše i u dolinu* (Šimunović 3,14) — *Na morskom sretoh te žalu* (Begović 1,114) — *Djeca problijedješe* (Nazor 3,335) — *Umukoše svi glasovi* (Nazor 3,253) — *Zagrmje na vrhuncu* (Nazor 3,154) — *Odoše nekud misli* (Kolar 96) — *Zamriješe osjećaji* (Kolar 96) — *Zagledasmo se svi* (Kolar 163) — *Izljuštiše se bijele zagorske breze* (Krklec 2,53) — *Raspletoše se tanki konci zakašnjelog babljeg ljeta* (Krklec 2,78) — *Strah sviješću sinu* (Goran 1,49) — *Oćutjeh na čelu meku ruku žene* (Goran 1,59) — *Sunce pade za rub hrastika* (Tadijanović 14) — *Sunčeve tanke strelice / Probodoše lišće* (Tadijanović 13) — *Zastidje se pred ocem Pero* (Lovrak 81) — *Srećom mene brzo vratiše* (Nametak 7) — *Na kolodvoru ga zapljusnu bura* (Nametak 72) — *Sviračice spremiše svoje instrumente u futrole* (Dončević 28) — *Ljudi nervozno zamahaše rukama* (Dončević 250) — *Negdje blizu kukurijeknu pijetao* (Joža Horvat 174) — *Tog časa netko iz mraka viknu* (Joža Horvat 158) — *Sjedoše pred kavanu na obali* (Marinković, Ruke 208) — *Ču Lucijine papuče gore po hodniku* (Marinković, Ruke 75) — *Momci ubrzo zaspaše* (Barković 1,211) — *Milošić Simić poluglasno prokle vlastitu djecu* (Vojin Jelić 216) — *Zjanuše tamom rastvorena brodska okanca* (Živko Jeličić 690) — *Usnu i vjetar. Ništa ne čuh više* (Vesna Parun 133) — *Usnih noćas konjanika dva / sjahaše u mrkim kacigama* (Vesna Parun 133) — *Tada odjednom začuh korake* (Slobodan Novak 34) — *Ali vojska pobježe* (Slobodan Novak 8) — *Pioniri stadoše razmišljati* (Mirko Trišler 6) — *Pročitasmo svoje* (Mirko Trišler 18) — *Mi slučajno upoznasmo prošlosti* (Prica 96) — *Pavle se okrenu Maksu* (Prica 96) — *Vrata opet zacvilješe suho* (Jozo Laušić 57) — *A onda mlad mjesec se sipko prosu prostranstvom* (Jozo Laušić 193) — *Kako kazasmo* (VUS 18. 1. 1967, str. 7)

141 Aoristom se izriče i relativna prošlost.

142 Relativna prošlost izrečena aoristom odnosi se obično na budućnost. Tako se izriče velika sigurnost da će se radnja, zbivanje ili stanje doista i dogoditi, i to u bliskoj budućnosti.

Zanavijek ostah tuđinac (Kranjčević 141) — *Ovako lijepe i jeftine lavlje kože nigdje ne dobiste* (F. Mažuranić 2,76) — *Polomit će hrastove zapornje, razvaliti starodrevna vrata — izginusmo, pogibosmo i vuci i orlovi i junaci i sirotinja i Oleh ban i njegova Neva Nevičica* (Brlić 160) — *Poginuh za tobom* (Begović 115) — *Ubi me ova vrućina* (Marinković, Ruke 208) — *Odoh ja* (Slobodan Novak 36)

143 Relativna prošlost izrečena aoristom može biti svevremenska (gnomska).

Takav se aorist susreće u poslovicama:

Čudo pasa ujedoše vuka (Nar. posl.) — *Dva loša izbiše Miloša* (Nar. posl.) — *Neznadoše svijet pojedoše* (Nar. posl.) — *Nemogoše pojedoše, a nekćeše sve popiše* (Nar. posl.) (tj. oni koji govore da ne znaju, da ne mogu i da neće) — *Nesta vina, nesta razgovora, / Nesta blaga, nesta prijatelja* (Nar. posl.) — *Nestadoše stari, nestadoše i stvari* (Nar. posl.) — *Što omilje, ne omrznu* (Nar. posl. 359) — *Ko se dima ne nadimi / On se ognja ne nagrija* (Nar. posl.)

144 Aoristom se izriče i prošlo vrijeme nesvršenih glagola. U hrvatskom književnom jeziku to je rijetko i zato je stilski obilježeno.

Aorist označuje nesvršene glagole gramatičkom oznakom prošloga vremena. Po tome se poklapa s imperfektom. Od njega se razlikuje tek tankom nijansom što prošlu radnju ne prikazuje samo u njezinu trajanju nego je i obuhvaća u cjelinu i izriče kao nešto zaokruženo, smještajući je tako izričitije i potpunije u prošlost. U imperfektu se izriče tek proizvoljno odabran isječak prošloga trajanja, aoristom pak nesvršenih glagola obuhvaća se izričito njegova cjelina. Čini se da se aorisni oblici nesvršenih glagola upotrebljavaju i onda kada je od tih glagola neprilično ili čak nemoguće tvoriti imperfektne, pa su takvi aorisni oblici naprosto jednakovrijedni imperfektnima. K tomu dolazi i to da uporaba aorisnih i imperfektnih oblika u tradiciji hrvatskoga književnog jezika nije uvijek strogo razgraničena.

I ja vukoh drvlje i kamenje (Nar. pjes.) — *Niti trpjesmo niti strahovasmo* (Nazor 3,376) — *A možda svoju mrtvu sestru gazih / Susjede vukoh, lomih nježnu dragu* (Goran 1,55) — *Sve leševe tad molih oproštenje* (Goran 1,50) — *Starice! Bako! I uzeh joj trti / Koščate ruke, i žarko ih ljubih* (Goran 1,50)

145 Gotova prošlost izriče se pluskvamperfektom.

Glagolski pridjev radni sam po sebi izriče gotovu radnju. U spoju s imperfektom ili perfektom (neutraliziranim po gotovosti) glagola *biti*, koji izriču prošlo vrijeme, — dakle u pluskvamperfektu kao složenom glagolskom obliku — taj glagolski pridjev postaje izrazom gotove prošlosti.

146 Pluskvamperfekt što izriče gotovu prošlost po svojem je značenju ravan perfektu što izriče relativnu gotovu sadašnjost koja se odnosi na prošlo vrijeme. U hrvatskom je književnom jeziku običnije da se gotova prošlost kazuje kao relativna gotova sadašnjost — dakle perfektom (v. t. 118). Kao gotova prošlost — dakle pluskvamperfektom — kazuje se samo kad se hoće izričito i nedvosmisleno označiti kao gotova prošlost, različita od gotove sadašnjosti. Po tome je takav pluskvamperfekt donekle stilski obilježen: mnogo se rjeđe susreće u toj porabi nego perfekt.

147 Gotova prošlost veže se gotovo isključivo za svršeni vid:

Namira ji namirila biše / na Uroša, kralja Slovinskoga (Kačić, Razgovor 54) — *A na vrhu kule bijahu učinili vrt* (Brlić-Mažuranić 71) — *Papa je bio bacio prokletstvo na zemlju radi međašnih gradova na jugu* (Nehajev 26) — *Sve se plemstvo u donjoj Hrvatskoj bilo sakupilo* (Nehajev 57) — *Već je bio sašao na glavnu cestu* (Šimunović 3,172) — *Lani je bila upala u vodu* (Šimunović 3,39) — *Bio se čak i zacrvenio, valjda zbog onih svih lica u dvorani* (Perković 44) — *Zlatković se sav bio vratio s mislima u se* (Perković 51) — *Al drukčije bješe odgovorio na to život* (Kosor 2,14) — *Svi vinogradi šijora Marka Raškovića bijahu pali žrtvom peronospore* (Kosor 2,192) — *Kraljevo se lice bijaše promijenilo* (Nazor 3,302) — *Al je kraljev sin bio već ušao u pećinu* (Nazor 3,312) — *Objed kod milostive gospođe Ketty Kaiserove bio se otegnuo preko četiri sata* (Krleža 2,230) — *Lovrek je čuo topove i bio se napeo sav od znatiželje hoće li opet da opali* (Krleža 2,32) — *U predsoblje je bio baš stupio gospodin sreski poglavar* (Kolar 120) — *Ponoć je bila odmakla* (Kolar 138) — *I ja tako bijah utonuo u pustu šutnju, u muk* (Tadijanović 153) — *Ostavio sam bio i onda, pa njivu uzoraše ženskadija* (Nametak 7) — *Probudio sam se kao obično dosta kasno i sunce je već bilo palo na moj krevet* (Nametak 52) — *Vi ste se bili afirmirali vrlo ozbiljno* (Marinković, Proze 68) — *Tada si tim kamenom bio pritisnuo koncept pisma* (Marinković, Ruke 18) — *Ona je, lakomica, bila već izdala sobu drugome* (Slobodan Novak 235) — *Bio je otišao k vragu* (Slobodan Novak 197) — *Prije nekoliko dana baš se bio rodio onaj mali dečko u Betlehemu* (Slobodan Novak 46)

148 Gotova prošlost od nesvršenih glagola vrlo je rijetka. U primjerima iz narodne pjesme kakvi su ovi:

Njojzi beže govorio bio (Nar. pjes. 1,612) — *Pak je njemu bila besjedila* (Nar. pjes. 3,8)

može se pomišljati da je to radi metra. No ima i primjer iz novije proze:

Bio je Mazalić zalazio već poduže u jednu trafiku (Perković 55)

149 Kad se neutralizira opreka među vremenima po gotovosti, pluskvamperfekt gubi tu oznaku i ostaje mu samo vremenska oznaka. On tada ne izriče više prošlu gotovost nego samo još prošlost, ali takvu koja je prošla s obzirom na neku drugu, bližu, prošlost. Takva se prošlost zove *pretprošlost.*

Pretprošlost se veže isključivo za svršen vid:

U Budimu bio se je izmirio s Jožefićem i opet po senjskom biskupu javlja kralju Janušu sve svoje želje (Nehajev 319) — *Moj je drug bio za neko vrijeme ušutio* (Perković 101) — *Ona mu bijaše pomogla* (Nazor 3,411) — *Još nekoliko godina prije rata, davno već, izaslala je bila njega centrala partijska nekud u provinciju na jedan miting* (Krleža 2,367) — *Stražar mu je bio rekao: Samo glavnom ulicom, desnom stranom pravo* (Kolar 27) — *Bijah već, doista, prije odlučio: neću se svraćati nikamo, nego ću u Rastušje* (Tadijanović 223) — *Boljetica ga je tek bila dodirnula i on joj se snažno otrgnuo* (Barković 1,122) — *Kod posljednje lampe bio sam izvadio iz džepa ključeve, službene i kućne* (Slobodan Novak 67)

150 I tu se rečenični sadržaji većinom mogu razumjeti s oprekom po gotovosti i s njezinom neutralizacijom, pa samo sugeriraju jedno ili drugo razumijevanje kao primjerenije.

151 Premda pluskvamperfekt u hrvatskom književnom jeziku nije čest, on je čvrsto ukorijenjen u sustavu gramatičkih oznaka vremena te se javlja i kod novijih i kod najnovijih pisaca. Nikako se ne može tvrditi, a katkad se to čuje, da taj oblik nestaje iz hrvatskoga književnog jezika.

152 Budućnost, apsolutna i relativna, izriče se futurom I.

153 Gramatička oznaka budućega vremena nije po sadržaju sasvim usporedna oznakama sadašnjega i prošloga vremena. Dok se može sasvim pouzdano znati što jest sada i što je bilo prije, ne može se jednako sigurno znati što će jednom biti. Budućnost se može samo očekivati s više ili manje pouzdanja. Stoga futur ne znači budućnost u istom onom smislu u kojem druga vremena znače prošlost ili sadašnjost.

Dok prezent i prošla vremena izriču izravno sadašnju ili prošlu radnju, bila ona apsolutna ili relativna, dotle futur I. ne izriče buduću radnju izravno, nego kazuje o njezinu očekivanju u sadašnjosti. To se pak očekivanje izriče kao pripravnost, zbiljska ili zamišljena, da se radnja vrši ili izvrši. Zato se i oblik futura I. tvori enklitičnim oblicima pomoćnoga glagola *htjeti* koji upravo iskazuje tu pripravnost.

Po tome što ne daje glagolskomu sadržaju samo vremensku oznaku, nego ga i obilježuje posebnim odnosom prema njemu, futur I. nije samo vremenski oblik nego mu je narav i načinska.

153a Apsolutna budućnost izriče se od nesvršenih glagola:

Sad ću nizati uspomene svoje (F. Mažuranić 9) — *Gavrani će ti graktati suru smrti* (F. Mažuranić 2,100) — *Dizati će novo doba* (Kranjčević 61) — *Ići će pješke i voditi će moga konja* (Matoš 79) — *Prekosutra ću čitati u novinama da su ranjeni Aufzac i Hegedušević* (Matoš 166) — *Pregovarat ćemo i pogađat ćemo se* (Nehajev 16) — *Trag će odavat prošle boljetice* (Begović 1,12) — *A svijet radoznô mene će pitati* (Begović 1,12) — *I bez Jože će oni zidati kule* (Nazor 3,17) — *Taj će papir u historiji današnjega dana igrati još veliku ulogu* (Krleža 2,191) — *Uvijek će padati kiše. / U lagodnim spomenima* (Tadijanović 220) — *Čekat ću osvitak dana* (Tadijanović 10) — *I opet će Jačica ljubiti teoce u čelo kovrčasto* (Goran 1,70) — *Ta prazna duplja, gnijezda grozne tame /*

Sjećat će svijet na crno ždrijelo jame (Goran 1,54) — *Ja ću vam ga nositi* (Marinković, Ruke 83) — *Kroz crno, glibavo tijelo prolazit će Markov nož* (Jozo Laušić 196) — *Teći će zato još decenijama petrolej u Venezueli* (VUS 18. 1. 1967. str. 3) — *Moja pustoš bit će raskošnja / od budne pjesme ženstva* (Vesna Parun 129)

154 Apsolutna budućnost izriče se i od svršenih glagola:

Porobit ćeš rvatsku državu, / Dalmaciju, Liku i Krbavu (Kačić, Razgovor 203) — *Okrenut ću niz Hrvate vojsku, / niz Hrvate u Kotare ravne* (Npj. 3,269) — *Strovalit će se i brvno i ljudi* (F. Mažuranić 2,135) — *Izmaknut će se greda* (F. Mažuranić 2,133) — *I Bog će se sa neba nasmiješit / Zajamčeno prvi put otkad gleda* (Kranjčević 19) — *Učinit ćemo za tebe sve* (Nehajev 15) — *Ja ću sama poći do cesara* (Nehajev 14) — *Baš u toj dolini procvast će na zemlji najgizdaviji cvijet njezin* (Nazor 3,81) — *Narast će iz zemlje druga drveta* (Nazor 3,403) — *Na stabalju će granje zaigrati* (Begović 1,38) — *Gospodin sa šarenim prslukom pojest će hrpu sendviča* (Begović 3,71) — *Otjerat ću vam prase za dužni porez* (Kosor 2,114) — *Srušit će mi se kuća* (Kosor 2,183) — *On će te razumjeti* (Perković 62) — *Tako će se riješiti svih tih kaderskih bedastoća* (Krleža 273) — *I sada će nekoga nabosti na rogove* (Krleža 2,299) — *Prijeći ćemo, dakako, preko čitave te zamršene rasprave oko poezije »kao jednostavne stvari«* (Krklec 2,62) — *Nadrealizmu ćemo rado priznati izvjesne pozitivne elemente* (Krklec) — *Na prag ću sa ženom sjesti* (Tadijanović 105) — *Djeca će već otići na počinak* (Tadijanović 105) — *Bomba će pasti* (Goran 1,49) — *Ostat će ti imetak tuđinu* (Nametak 5) — *Samo će na trenutak nasloniti glavu* (Dončević 263) — *Noćas će ga rastrgati bijesni kurjaci* (Marinković, Proze 9) — *Taj će te lopov spremiti u grob* (Marinković, Ruke 112) — *Negdje ćeš sigurno susresti neprijatelja* (Horvat 117) — *Ublažit će se ova potmula muka* (Barković 1,47) — *Mjesec će uzoriti i požutjet će, šuštav, kao smokvin list* (Živko Jeličić 328) — *I ja ću pasti mrtav* (Slobodan Novak 67) — *Skamenit će se čovjek i krepat će od studeni* (Jozo Laušić 80) — *I mnogo čega ćete saznati o našim pečalbarima* (VUS 18. 1. 1967. str. 1) — *Vjerojatno će se dječji dodatak ukinuti* (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

155 Futurom I. izriče se i relativna budućnost. Ona se najčešće odnosi na prošlost:

Tako dan, tako dva, tako tri. Kad ali treći dan reći će Potjeh djedu (Brlić 12) — *Mjesec da će izaći, a Toporko podno gore* (Brlić 144) — *U svemu tome nije bilo prave ljutnje. Nešto im je blažilo srdžbu. Čut će najedanput zvižduk bunar-broda, okrenut će lice prema vratima uvale i ugledati lađu* (Nazor, Voda 12) — *Neposredno prije nego što će puknuti grom na otvorenom prostoru, usplahire se kao lude* (Hasan Kikić, Hrvatska proza II 361)

Takav je futur snažno stilski obojen i daje pripovijedanju osobitu živost i priprostu jednostavnost. Obilježuje ga kao izrazito neintelektualan izričaj. Kako se takvim futurom pripovijeda, naziva se on *pripovjedački* ili *narativni futur.*

156 Relativna budućnost izrečena futurom I. može biti i svevremenska. To je najčešće u poslovicama, pa se takav futur naziva *gnomski* futur:

Ko prst dâ i ruku će dati — I pred njegovom će kućom mečka zaigrati — Dok je leđa, bit će i samara — Podmuklo pseto najprije će ujesti

Svevremenski futur javlja se i u tehničkim uputama kad treba izraziti da se nešto pod određenim uvjetima opet i opet može očekivati

Pošiljke ubačene do 18 sati otpremit će se istoga dana (Obavijest na poštanskom ormariću) — *Registar drugog operanda povezan je s aritmetičkim sklopom putem sklopa koji će na temelju sadržaja upravljačkog registra izvesti izravno pribrajanje*

157 Relativna budućnost izrečena futurom I. može se odnositi i na sadašnjost. Tada izriče suzdržljivost ili nepotpunu sigurnost pri tvrđenju o sadašnjosti:

Razlog će biti dublji (Barac 1,154)

Takav se futur I. upotrebljava najviše i gotovo isključivo od glagola *biti.*

158 Gotova se budućnost izriče glagolskim pridjevom aktivnim s futurom I. od glagola *biti*:

Široki zidovi vavilonski sasvijem će se raskopati i visoka vrata njegova ognjem će se spaliti, te će ljudi biti uzalud radili i narodi se trudili (Jeremija 51, 58, Daničić) — *Od Arbanije do Bačke i Banata, od Like do Novoga Pazara pruža se štokavski govor s malijem razlikama, a gotovo bez ikakve od okolice dubrovačke preko Hercegovine i Bosne do blizu Biograda; k tomu kad dodamo da je jezgra ovoga govora u Hercegovini i Bosni, koje u sredini našega naroda leže, mislim da ću biti dosta razloga naveo s kojijeh bi se sámo isticalo da je opet štokavski govor, a osobito južni, najprikladniji kao književni jezik* (P. Budmani, Rad JAZU 80, 1885, 167)

159 Gotova se budućnost najčešće izriče relativno, i to tako da se odnosi na prošlost, te se njome bez pune sigurnosti tvrdi nešto o zbivanju koje je u prošlosti proizvelo neko stanje:

I ovim dovršujemo ovu radnju, kojom će se čitatelj biti osvjedočio da... (Bulić-Bervaldi, Kronotaksa solinskih biskupa 100) — *Morem će biti strujio nekakav vjetrić ili nastadoše druge struje na površju jer su sada na njemu bile druge boje i drukčije je titralo svjetlo i uz obalu i na dalekoj pučini* (Šimunović 3,130) — *Ali je Vlaho već počeo gledati na onu stranu gdje je bio Kono i Pavlina kuća, a pokojne Pavle neće se biti sjetio* (Šimunović 3,134)

160 Gotova se budućnost u hrvatskom književnom jeziku izriče vrlo rijetko, i to samo kad se u vezi s njom osjeća potreba za velikom izričitosti. Stoga joj je i prisutna stilska vrijednost brižljive dorečenosti.

161 Kategorija načina obuhvaća četiri gramatičke oznake: *indikativ, imperativ, kondicional* i *optativ.*

162 Indikativ je neobilježen način, pa se u našoj gramatičkoj praksi obično uzima kao da on i nije način. Kao o načinima govori se samo o obilježenim načinima. Svi glagolski oblici koji su se razmatrali u vezi s kategorijom vremena obilježeni su načinom indikativom, a to će reći da su načinski neobilježeni. Stoga se o njima ovdje i govorilo bez obzira na način. Indikativ se jedini od svih načina slobodno spaja sa svim gramatičkim oznakama u kategoriji vremena. Ostali su načini u tome jako ograničeni.

Kao primjeri za indikativ mogu se dakle uzeti svi oni primjeri što su navedeni za porabu vremenskih oznaka.

163 Imperativ, kondicional i optativ jesu obilježeni načini. Imperativ izriče zapovijed, kondicional mogućnost, a optativ želju.

164 Imperativ se povezuje samo s vremenskom oznakom sadašnjosti. Njime se izriče zapovijed, poticaj ili poziv, molba ili nutkanje, i to se uvijek odnosi na vrijeme govorenja.

Rečenici s predikatom u imperativu često se dodaje poziv u vokativu, a na kraju joj se može staviti uskličnik.

Daruj meni sužnja Vladimira (Kačić, Razgovor 36) — *Proď te me se, slovinska gospodo!* (Kačić, Razgovor, 48) — *Davor, beže, desno oko naše, / čuj beside travničkoga paše* (Ivanošić 236) — *Sad put drži* (Došen 96) — *Odstupite svi od mene* (Ivanošić 225) — *Sidi ovde malko* (Ivanošić 175) — *Daj mu i tvrdu vjeru* (F. Mažuranić 2,106) — *Gledaj divne one arabeske na zamrzlu prozoru* (F. Mažuranić 2,90) — *Sakivajte lance, umujte o mreži* (Kranjčević 9) — *Gledaj, druže, i razumi / ovu igru od vjekova* (Kranjčević 43) — *Rastjeravaj tamu od oblaka* (Kranjčević 61) — *Zaspij samo tu uza me* (Kranjčević 143) — *Dovedi nam majku* (Brlić-Mažuranić 117) — *Već ti sađi u podrume moje* (Brlić-Mažuranić 129) — *Budimo pripravni na sve* (Nehajev 96) — *Ostavite nas nasamo* (Nehajev 9) — *No pustimo te jade* (Kosor 2,257) — *Alah - Alah, milostiv mi budi* (Kosor 2,92) — *No pa onda mi plati večeru* (Perković 12) — *Dignite mu lomaču na Šar-planini* (Nazor 3,252) — *Mladiću, lati se motike i raskopaj sva ova legla* (Nazor 3,309) — *Proljeti nova! Uzmi svoju liru, / Pod onu dođi mendulu u cvatu* (Begović 1,25) — *Vodite kravu* (Goran 1,74) — *Plati vojnicu! Vojnicu plati!* (Goran 1,73) — *Rastegni joj gubicu!* (Goran 1,71) — *Zgnječi svoje oči!* (Goran 1,40) — *Pitaj glavu odvojenu od živa čovjeka* (Krklec 2,219) — *Barice, otključajte vrata* (Kolar 135) — *A ti se smij, Marijo. / I gazi srce moje* (Tadijanović 103) — *Pohrli među tajanstva trava, / U planine. pod razvaline* (Tadijanović 218) — *Uzmite me ispod ruke* (Tadijanović 221) — *Prodaj mi kulu* (Nametak 20) — *Jedrite, jašite, plovite, uberite ga* (Božić 1,45) — *Svrni pogled i na njih, majko božja sinjska* (Božić 1,218) — *Dajte mu oblak* (Marinković, Ruke 5) — *Ljudi, žene, čujte anđela mene!* (Marinković, Ruke 55) — *Zato sada pođimo časak s tobom u svijet* (Barković 1,6) — *Spojimo se s ovim sjajem mora* (Barković 1,263) — *Čujte druga komesara* (Horvat 59) — *Pogledajmo sada ponovo Pavlovljevu definiciju* (Šegedin, Eseji 160) — *Dopusti mi da ljubim tvoj svijet / onako kako ja hoću* (Vesna Parun 129) — *Obazri se, prepoznaj svoje Nikad / po iščezlim nizinama prostrto* (Vesna Parun 149) — *Svakom djetetu kupuj* (Slobodan Novak 118) — *Đavle, očeliči snove, potpali kresove, neka osvijetle noć* (Laušić 192) — *Usijanim žigom prožeži mu srž, neka cvrči / prosuči mu oštri kolac trnovac kroz bezglasni grkljan / zakovan strahom pred večerašnjim susretima* (Jozo Laušić 193) — *Proďite krajem od Bihaća do Velike Kladuše* (VUS 18. 1. 1967. str. 1) — *Zato, druže Jusupe, opredijelite se vi i vaši istomišljenici za one ideje koje će biti korisne Jugoslaviji* (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

165 Katkada se dva imperativa sklope u jednu značenjsku cjelinu

Daj reci još jedamput (Kosor 2,71) — *Idi je skini* (Kosor 2,152) — *Ali daj se i ti malo makni* (Perković 14) — *Faune, daj, odloži frulu tanku* (Begović 1,37) — *Hodi, lezi kraj mene / U hladovinu, u grm* (Tadijanović 119)

Posljednja dva primjera, sa zarezom među imperativima, pretpostavljaju nešto drukčiju intonaciju. No iako se dva imperativa tu ne slijevaju u izgovoru, ipak i oni tvore smislenu cjelinu.

166 Posebna je stilska vrijednost kad se upotrijebi stari oblik za 3. lice singulara imperativa:

Svaka žena budi mu mati, svaki čovjek otac (F. Mažuranić 2,198) — *Budi dakle Vaša presvijetlost sklona našim poštenim molbama i potrudi se za nas u svojoj osobito čovječanskoj sućuti kod uzvišenog Vijeća* (Nehajev 102) — *Ostani nam manje, nego što je malo, budi nam gore, nego što je zlo* (Kosor 2,126) — *Ako načelnik voli da je pokladna maškara pred čitavim selom, budi mu na veselje* (Kosor 2,212)

167 Češće se taj imperativni oblik javlja u starinskim formulama:

Tek Bog mu prosti (Kranjčević 28) — *Slava mu imenu budi* (Kranjčević 115) — *Pomozi Bog, kumovi!* (Kosor 2,158) — *Hvala budi Bogu, gospođo Katarino!* (Nehajev 270) — *Bog pitaj* (Nehajev 327) — *Bog očuvaj* (Nehajev 327) — *Ali Bog mi budi svjedokom* (Krleža 2,381) — *Ne budi im potuženo* (Krleža 2,10) — *Bog te pitaj kamo* (Krleža 2,89) — *Sve to kako stoji stvorio je Sam Gospodin Bog (slava Mu budi i dika)* (Krleža 2,10) — *Pravo ti budi kad svakome vjeruješ* (Horvat 166)

168 Sadašnjost vezana s imperativom može biti i relativna. No tada imperativ ne znači više zapovijed, poticaj ili poziv, nego samo živo i dinamički izriče glagolski sadržaj. Taj se pak smješta u vrijeme na koje se odnosi relativna sadašnjost imperativa. Dolazi tako do neutralizacije načinske oznake, te se ona čuva još samo kao stilska vrijednost.

169 Imperativ relativne sadašnjosti upotrebljava se u obliku 2. lica singulara za sva lica jednine i množine.

170 Sadašnje vrijeme vezano s imperativom može se, kad je relativno, odnositi na prošlost, pa se time dobiva stil najživljega pripovijedanja. To je onda *pripovjedački* ili *historijski imperativ*. On potječe iz narodnih pripovi-

jedaka i u hrvatskom se književnom jeziku susreće kao snažno stilsko sredstvo.

Zaplače sirotan Joso, trgne se i prhne kao prepelica kroz prozor u dvorište, a odanle bježi, susjedu trgovcu (Matoš 13) — *Strese se kao pas i bježi, tjeraj* (Matoš 15) — *I svi udari po vlasteoskom činovništvu* (Matoš 28) — *Udari konjica mamuzama, pa šibaj za tren oka nizbrdo* (Matoš 77) — *Čekaj ja, čekaj on — a ja najposlije k njemu* (Šimunović 3,13) — *Onda i ja kloni* (Kosor 2,125) — *Ja se ulijeni - kako je u nas već u krvi - pa se izvali onako poleđice, kako sam dug, u hlad i samo zapovijedi svome lisku neka se pobrine za ovce* (Kosor 2,125) — *A ja miluj ga dlanom po glavi i cjelivaj u čelo* (Kosor 2,125) — *Prelomio je na jablanu granu, digao je uvis, zavitlao njome, pa udri u trk sve okolo grada* (Nazor 3,26) — *Ono gleda u me i klikće: »Majo!« a ja onda skoči pa ga uzmi i zamotaj pregačom* (Nazor 3,378) — *Svi mi kao jedan udri na nj* (Nametak 9) — *Dijete pani na tle* (Nametak 5) — *A ona podveži pupak* (Nametak 5) — *A ona izvuci usukan konac iz kose* (Nametak 5)

171 — 172 Sadašnje vrijeme vezano s imperativom može, kad je relativno, biti i svevremensko. I takva poraba daje stilu pučku živost i priprostu neposrednost:

Kad god divizija krene na krstarenje u Zagorje, nikad se takvi izleti ne svrše dobro ... Umjesto plesa i priredaba dolazi mučno povlačenje, pa pokreti, pa marševi, pa se tuci danonoćno, pa se probijaj, pa spašavaj ranjenike (Horvat 152) — *Tamo treba za posao hvatati: tamo vodu u ćepicu crpi, tamo s maglom u zrak se diži, jutarnje hlade razmahuj, te svud širom rosu polaži* (Brlić-Mažuranić 136) — *Kuburi danas, gladuj sutra i mrzni, boluj prekosutra i stradavaj — zar i to nije ubijanje* (Kosor 2,97) — *Po danu skači ja s dječurlijom, igraj se, veri se, sve 'nako po dječjem običaju* (Kosor 2,125) — *Brate, e moj brate. Lako je tebi. / Ne radiš ništa, nego samo pišeš / Pjesme. A mi se od posla prekidosmo: / Svako jutro porani i svako veče / Okasni. A ti samo piši i piši, / Blago tebi.* (Tadijanović 178)

173 Svevremenski imperativ javlja se i u poslovicama. To je *gnomski* imperativ.

Krsti vuka, a vuk u goru
Baci dobro u vodu i naći ćeš ga

174 Kondicional se povezuje samo s vremenskim oznakama sadašnjosti i gotove sadašnjosti. Njime se izriče da je glagolski sadržaj moguć. Takva je sadašnjost tipično relativna jer se može odnositi na svako vrijeme u kojem je glagolski sadržaj moguć.

175 Kondicional što znači samo mogućnost u sadašnjosti, apsolutnoj i relativnoj, upotrebljava se od nesvršenih glagola. To je kondicional I.

Vi bi se gore čudili divno / U kakvom društvu sad ležim! (Kranjčević 88) — *Ta kaki je krvnik ljuti / Krvio bi ovo sreće* (Kranjčević 49) —

Zaboravio Palunko bijedu svoju - tri bi godine ovako slušao gdje mu priča (Brlić-Mažuranić 31) — *Vrag bi znao rašta* (Matoš 28) — *Lijepo bi mi ti vodio vojsku* (Nehajev 341) — *Napor bi bio i onako uzaludan* (Nehajev 46) — *Ja bih bila socijalist* (Kosor 2,17) — *Stota bi to njemu briga bila* (Perković 25) — *Smijo sam se - al da me netko tako / Nakreveljena vidje, taj bi plako* (Goran 1,53) — *Meni bi žao bilo zaklati goluba, / A osim toga, bilo bi me strah / U toranj se penjati med golubove u mrak* (Tadijanović 115) — *Svima bi nam bolje bilo ... / Da sam ja učiteljica* (Tadijanović 120) — *Muhamed aga bi se njihao na vješalima* (Nametak 13) — *Bio bih više svoj* (Barković 1,49)

176 Jednako slobodno upotrebljava se takav kondicional i od svršenih glagola:

A rekao bih da hoće (F. Mažuranić 2,8) — *Ako ikoji, divni naš jezik bi to zaslužio* (F. Mažuranić 2,14) — *I vraga bi na ledu potkovao* (Matoš 152) — *I dušu bih ti svoju dao* (Begović 1,128) — *Otočani promijenili bi se posvema u duši i tijelu* (Kosor 2,189) — *Moj Marko dao bi za čovjeka glavu* (Kosor 2,118) — *Tad bih i ja cijelom svijetu oprostila* (Kosor 2,25) — *Ta ti bi zapila i kožu s mene* (Kosor 2,15) — *Spasao bi se od svega* (Krleža 2,24) — *Sve bi ispalo odlično* (Kolar 147) — *Svikoliki bi mi čitaoci iskazali povjerenje* (Kolar 2,92) — *U drugom bi slučaju ove riječi i rastužile i rasrdile Stanka* (Šimunović 3,41) — *Najposlije bi me sinovi moji sahranili / U predvečerje kasno, blatnjavo / Kraj ograde groblja, uza te, / Od davnine gdje leže naši djedovi / I otišli bi zatim stoku napajati* (Tadijanović 94) — *Desilo bi se možda nešto dramatično* (Marinković, Ruke 192) — *On bi, kako je bio ratoboran, možda opet pobio dva milijuna nedužnih ljudi* (Marinković, Ruke 157) — *Hoće da ga odavde premjeste, tobože, potrebniji je prijestolnici, a zapravo, tamo bi ga uhvatili u svoja kliješta i skršili podvalama za nekoliko mjeseci* (Barković 1,129) — *Usudio bih se reći* (Slobodan Novak 158) — *Tada bi se uvjerio da je njegovo mišljenje u suprotnosti s tim propisima* (VUS 18. 1. 1967. str. 1) — *Deseci snažnih mladića digli bi automobil* (VUS 18. 1. 1967. str. 5)

177 Kada mogućnost izražena kondicionalom proizlazi odatle što subjekt sam želi vršiti radnju koju glagol znači, izriče kondicional ne samo mogućnost nego i želju. Ta se karakteristična poraba kondicionala javlja podjednako od nesvršenih i od svršenih glagola:

I ja ne znam što bih: kleo ili plako (Kranjčević 20) — *Žeo bih sutra na Jagodi* (Kosor 2,47) — *Beba, ja bih pila piva* (Kolar 2,11) — *O kad bi svi ljudi bili neutralci!* (Kolar 143) — *Sad bi vi ovakovu mrhu, ovakovu strvinu bacili preda me* (Goran 1,70) — *Završio bih jednom slikom* (Šegedin, Eseji 152) — *On bi, dakako, pio samo vodu za ručkom* (Marinković, Ruke 21) — *Ona bi radije ostala tu u sobi i s njim se nagodila* (Marinković, Ruke 97) — *Kapara je bio umoran i najradije bi sjeo* (Horvat 136) — *Na proljeće bih polagao sedmi razred* (Barković 1,109) — *Osvrnuo bih se samo na članke »Iluzije o supernaciji« i »Jezici bez privilegija«* (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

178 Kondicionalom se izriče ublažena tvrdnja jer se o glagolskom sadržaju tako govori kao da je samo mogućnost

To bi bio moj prijedlog — Ovaj bi klin došao treći — Osim praznika s političkim obilježjem bio bi potreban i poneki praznik povezan s prirodom (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

179 Osobito se kod glagola

htjeti	*moći*	*trebati*
željeti	*dati se* (= moći se)	*morati*
voljeti	*znati*	*imati* (= morati)

kad izriču odnos prema radnji, zbivanju ili stanju koji su sadržaj kakva drugoga glagola rado upotrebljava kondicional da se ublaži tvrdnja ili drukčije kako izrazi suzdržljiviji odnos prema njoj.

Hotili bi kadikada da veselje njima vlada (Došen 59) — *Volio bi on rezerviraniji odnos, manje familijarnosti* (Marinković, Ruke 90) — *Na taj način htio bih se rastati s činjenicom da sam i ja bitisao kao djelić ljudskog društva* (Vojin Jelić 8) — *Te su ruke prah / I pepeo, mogla bi za njih reći živa usta* (Tadijanović 187) — *Cijelo bi ovo selo moglo platiti porez* (Nametak 4) — *Uostalom, mogli bismo raspisati natječaj* (Vjesnik 19. 1. 1967. str. 9) — *Tu bi se nadugačko i naširoko dalo raspravljati* (Krklec 2,81) — *Ovim »Pismima iz provincije« trebalo bi nekoliko prethodnih riječi umjesto uobičajenog uvoda ili predgovora* (Krklec 2,5) — *Rakije bi trebalo* (Kosor 2,163) — *Trebalo bi zadrhtati* (Marinković, Ruke 181) — *Onaj, na primjer, od sedam suhih šljiva mogao bi i ubiti* (Marinković, Ruke 59) — *Ovakav bi trebao biti svaki liječnik* (Barković 1,97) — *Tamo, s desne strane, morao bi biti treći bataljon* (Horvat 33) — *Banke bi morale bibliotekama davati kredite* (Vjesnik 19. 1. 1967. str. 1) — *Prije svega imalo bi se pijanstvo i pušenje ukinuti* (F. Mažuranić 2,201)

180 I kondicionalu se može neutralizirati načinska oznaka. Onda se njime izriče glagolski sadržaj koji se u prošlosti češće ponavljao. To je *iterativni* kondicional.

Oznaka sadašnjega vremena u iterativnom je kondicionalu relativna i odnosi se na prošlost (usp. t. 101 i 102). Neutralizirana načinska oznaka očituje se samo još u neodređenosti svakoga pojedinog ostvarenja glagolskoga sadržaja unutar njegova češćeg i uobičajenog ponavljanja. I tu je od neutralizirane načinske oznake ostala samo stilska nijansa koja odvaja takvo pričanje od onoga običnijeg u indikativu.

181 Iterativni kondicional rabi se jednako slobodno od nesvršenih i od svršenih glagola:

Uvijek bi nam lijepe darove donosio (F. Mažuranić 11) — *On bi katkad taj ribnjak i preplivao* (F. Mažuranić 2,110) — *Posjećivao bi samo diplomatska posijela* (Matoš 24) — *Po cijele bi mi sate tumačio domaću politiku* (Matoš 160) — *Na časove bi i otvarala oči* (Nehajev 21) — *Ujutro sjeo bih ja na prag i zurio u svijetli bijeli dan* (Kosor 2,124) — *Po cio dan probavili bi na obali u pijesku* (Kosor 2,177) — *A onda bi se prozori opet pokazali prozirniji* (Perković 149) — *Raskokodakale bi se babe u sav mah* (Kolar 188) — *A djevojke bi se raspršile pred njim kao golubice* (Goran 1,68) — *Zimu bi zimovao u Mostaru* (Nametak 12) — *A ja?... Uvijek bih dolazeći / U Rastušje, pri povratku / Iz dalèka grada, tužan, svite glave, / Pred srebrnim Gospodinom / S pobožnošću skinuo šešir... kad bih ga imao* (Tadijanović 83) — *Ona bi ga tada poljupcima probudila, ručali bi, poslije ručka odlazili u šetnju* (Marinković, Ruke 231) — *Pred Kaparom bi iskrsavale neke jedva primjetljive sjene* (Horvat 159) — *Kalkić bi mu katkada donosio hrane* (Božić 1,123) — *Stric bi se opet oslonio o svoj vitki štap* (Slobodan Novak 13) — *Svi bi se oni raspršili iz sobe* (Čedo Prica 42) — *Onda bi počeo jesti* (Jozo Laušić 95)

182 Uz kondicional se veže i gramatička oznaka gotove sadašnjosti. Ona se izriče glagolskim pridjevom radnim s kondicionalom glagola *biti*. Taj se sklop oblikâ zove *kondicional II*.

183 I gotova je sadašnjost kad se izriče mogućnost glagolskoga sadržaja najčešće relativna.

Od iznenadne bi radosti bio sada jamačno skočio s konja (Matoš 69)

U ovom se primjeru jasno vidi da je vrijeme toga oblika sadašnje *(sada)* i da je ta sadašnjost relativna jer se pripovijeda prošli događaj. Sadašnjost je pak gotova jer se ne govori o samome skoku, nego o stanju što bi nastalo od njega.

Slično je u primjeru:

Da se je tamo dolje u selu, gdje su noćili, zavukao u štalu i zakopao u gnojnicu i tako ostao do noći, bio bi se riješio svega i mogao bi da se vrati (Krleža 2,24)

Tu su kondicionali *bio bi se riješio* i *mogao bi* istovremeni, u relativnoj sadašnjosti koja se odnosi na prošlo zbivanje, o kojem se priča. Razlika je između oba kondicionala samo u tome što je u prvoga sadašnjost gotova, a u drugoga nije.

A tako bi rado bili prišli, obrnuli i opipkali sa svih deset prstiju i »svukli« svojim očima žuđeni predmet koji bi na koncu sumnjičavo kupili ili tužno napustili (Božić 1,98)

U ovom je primjeru sadašnjost kondicionala II. također relativna. Ona je istovremena relativnoj sadašnjosti iterativnoga kondicionala što se nalazi u kontekstu i odnosi se na istu prošlost. A sadašnjost je kondicionala II. gotova, jer kad kupuju ili napuštaju, rado bi da su prišli, obrnuli i opipkali i svukli.

Spretan novinar bio bi napisao »zbog oskudice odjeće« (Sl. Novak 151)

I u ovom se primjeru lijepo vidi gotova sadašnjost: bio bi napisao i sad bi stajalo. Isto je tako i u ovom primjeru

Prodao bi bio carske odaje (Sl. Novak 81)

Tu se može reći: prodao bi bio odaje i sad bi bile tuđe. U primjeru:

Da me nisi, oče, u školu poslao
Davno bih se bio već oženio (Tadijanović 94)

istovremenost dviju gotovih sadašnjosti jasno je izrečena u kontekstu. Isto je i u ovom sklopu:

Žao je sve to šjor-Momolu, jer da je kumpar Zvane imao više soli u glavi, bio bi drukčije uzgojio kravu, pa bi kmet bio sigurno dobio nagradu te podmirio stari dug (Nazor 3,221)

Evo i drugih primjera:

Neuki i nemarni naš narod bio bi se i onim mrvicama zadovoljio (F. Mažuranić 2,192) — *Ibrahim je počeo da rasvjetljava moj život i bio bi ga sigurno rasvijetlio do kraja* (Kosor 2,99) — *Propasti može jedino Kapara i bio bi jutros sigurno propao da se odlučio na onaj strašni juriš* (Horvat 113) — *Bili bi ga strijeljali da nije u posljednji čas dokazao da je Hrvat* (Horvat 100) — *Da nas je tko čuo, bio bi pomislio da lajemo* (Marinković, Ruke 154) — *Da nije bilo onog prodornog pogleda, Apolonija bi bila držala da je Bernardin samo dobar otac* (Nehajev 62) — *Bio bi spavao mnogo duže* (Perković 54)

184 Opreka među kondicionalima po gotovosti može se i neutralizirati. Kao i inače, gotova sadašnjost, kad se neutralizira gotovost, znači prošlost. Tako neutraliziran, kondicional II. znači prošlu mogućnost glagolskoga sadržaja. Od običnoga kondicionala kojemu se sadašnjost odnosi na prošlo vrijeme razlikuje se takav kondicional II. neutralizirane gotovosti samo po izričitosti s kojom se odnosi na prošlost.

Odatle slijedi da se kondicional II, kad mu je neutralizirana opreka po gotovosti, uvijek može zamijeniti običnim kondicionalom, a da se rečenici ne promijeni značenje, dok to nije moguće kad izriče gotovu sadašnjost i ta opreka nije neutralizirana, jer obični kondicional ne izriče gotovu radnju.

Izgladnio, prozebao, isprebijan on bi bio jeo, kao kurjak (Kolar 30)

Tu se mogućnost jedenja i želja za njim izričito stavlja u prošlost, a ne ističe se neko vrijeme, uvijek relativno sadašnje, u kojem bi ta mogućnost jedenja i želja za njim bila već gotova. Po tome kondicional II. tu ne izriče gotovu sadašnjost, niti relativnu, nego upravo prošlost.

Đuro Capić i Mato Lovreković najradije bi bili otišli (Kolar 130)

Oni bi najradije da otiđu, a ne da su otišli, tek samo njihova želja pripada prošlosti, onoj o kojoj se priča. Po tome i tu kondicional II. označuje prošlu mogućnost i želju, a ne mogućnost gotove radnje u (relativnoj) sadašnjosti.

Evo i drugih primjera:

Da ga ne udariste, bio bi lupnuo s vama o pećinu, bacio vas u oblake (Nazor 3,11)

Uostalom, bio bih se i ja prebacivao da mi nije zapela porcija (Slobodan Novak 194)

Moguće je: da lupne, da se prebacujem. I ta je mogućnost izričito stavljena u prošlost. Nije u (relativnoj) sadašnjosti moguće da je lupnuo i da sam se prebacivao.

U svim tim primjerima može se kondicional II. zamijeniti običnim kondicionalom, a da se pri tom rečenici ne promijeni značenje nego samo smanji izričitost:

Izgladnio, prozebao, isprebijan on bi jeo, kao kurjak
Đuka Cepić i Mato Lovreković najradije bi otišli
Da ga ne udariste, lupnuo bi s vama o pećinu, bacio vas u oblake
Uostalom, prebacivao bih se i ja da mi nije zapela porcija

Ovako ti primjeri znače isto, samo što sad iz konteksta treba znati da se to pričaju prošli događaji. Nasuprot pak tomu

Od iznenadne bi radosti sada jamačno skočio s konja

ne znači isto kao

Od iznenadne bi radosti bio sada jamačno skočio s konja

U prvoj rečenici se govori o času kad je konjanik još na konju, a u drugoj o času kad je moguće da već ne bude.

Tako i u drugim primjerima za kondicional II. kao izraz gotove sadašnjosti.

185 Mnogi se primjeri kondicionala II. mogu shvatiti i s neutralizacijom opreke po gotovosti i bez takve neutralizacije.

Monotoni šum kiše bio bi prevario maloga stražara
i uljuljao ga u san da kiša ne poče jenjavati (Nazor 3,237)

To se može shvatiti: moguće je bilo u ono vrijeme da prevari, ali i moguće je (u vrijeme na koje mislimo) da je prevario.

I on bi se bio odmah okrenuo (Slobodan Novak 318)

To se može shvatiti: moguće je bilo u ono vrijeme da se odmah okrene, ali i: moguće je (u vrijeme na koje mislimo) da se odmah okrenuo.

Zanimljivo je s gledišta te dvoznačnosti razmotriti sve primjere koji su se ovdje navodili za kondicional II. Otkrit će se da su oni većinom dvoznačni i da samo snažnije ili slabije sugeriraju jedno od dva tumačenja.

186 Optativ se povezuje samo s vremenskom oznakom sadašnjosti. Njime se izriče želja, i ta je uvijek vezana za vrijeme govorenja. Zato je sadašnjost optativa apsolutna.

187 Optativ se izražava glagolskim pridjevom radnim. On je jednak za sva tri lica optativa, a slaže se sa subjektom samo u rodu i broju.

Dobro došâ, turska krvopijo (Kačić, Razgovor 182) — *Bog ubio dušu i onomu tko je uzrok sužanstvu ovomu* (Reljković 120) — *Evo ključevi, svijetla carevno, u sreći nosila krunu i odoru, a ja sam sebi našao djevojku* (Brlić-Mažuranić 158) — *Živ bio, gospodaru* (Brlić-Mažuranić 131) — *Andro se dere, Bog ga ubio* (Matoš 11) — *I batine nam krade, vrazi ga slijepili* (Matoš 12) — *I štapove nam kradeš, vrazi te skrpali* (Matoš 13) — *Bog mu dao rajsko veselje* (Matoš 31) — *Miš, Bog ga ubio* (Matoš 110) — *Bog mu oprostio vinskoj duši* (Matoš 142) — *Sve bi nas majka, lako joj duši bilo, izmila ranom zorom* (Nametak 33) — *Bog joj dušu pomilovao* (Nametak 5) — *Zdravi bili*

Optativ se rabi jednako slobodno od svršenih i od nesvršenih glagola.

Subjekt

188 Većina predikata otvara u rečeničnom ustrojstvu mjesto za imensku riječ u nominativu. Takva se imenska riječ zove *subjekt.*
U našoj gramatičkoj terminologiji postoji za subjekt još i naziv *podmet.*

189 Subjekt se mora slagati s predikatom u licu i broju. Ako je predikat u prvom ili u drugome licu, subjekt može biti samo lična zamjenica prvog odnosno drugoga lica.

Letit ću u gradu ja po sviju ustih (Kanižlić 59) — *Ja idem u svijet* (Brlić-Mažuranić 13) — *Ja stadoh* (Nazor 2,203,3) — *Da mi lipu četu sakupimo / i Livanjsko polje porobimo* (Kačić, Razgovor 212) — *Ah te kako ćemo se mi nesrićni Adamovi sinovi stiditi i sramiti* (Rapić 6) — *Mi se sada obojica nadamo* (Nazor 2,211,4) — *Mi više ne znamo* (Lovrak 427,17) — *A mi se od posla prekidosmo* (Tadijanović 178) — *Ti, Andrija, ići ćeš na stražu* (Reljković 102) — *Ti moraš znati* (Šimunović 138,17) — *Ti ideš noću u »kafešantan«* (Nazor 198,9) — *Vi tu šalu zbijate* (Lovrak 427,2) — *Tako se i vi izvana činite ljudima pravedni* (Matej 23,28) — *Vi ste sigurno pročitali cijelu biblioteku* (Šenoa 4,170,2)

190 Takav se subjekt lako ispušta jer je već samim predikatom jednoznačno određen. Kad je tako ispušten, subjekt se zove *skriven.*

Ženim se (Šenoa 4,179,14) — *A znaš kako je* (Desnica 118,4) — *Odmah me možete tako zvati* (Lovrak 453,5) — *Oko ponoći vratismo se u hotel* (Nazor 2,299,9)

191 Kad se takav subjekt ipak izriče, on je time osobito istaknut.

Mi više ne znamo. Tu samo liječnik može pomoći! (Lovrak 427,17) — *Ti moraš znati gdje je, i kazuj ili ćeš vaditi maziju* (Šimunović 138,17)

192 Ako je predikat u trećem licu, subjekt može biti bilo koja imenica. Subjekt može biti i zamjenica, i to lična trećega lica, pokazna ili neodređena:

Moli Miloš (Kačić, Razgovor 60) — *Plače Murat* (Kačić, Razgovor 147) — *Potekle su suze* (Ivanošić 189) — *Prođe zima* (Peić 331,2) — *Kažnjavaju se misli* (Novak Simić 212) — *Rat je nesreća* (Slobodan Novak 327) — *On shvati* (Desnica 140,12) — *On je htio* (Milutin Nehajev 11) — *To je od biča* (Lovrak 55,2) — *Netko dolazi* (Babić-Težak t. 324) — *Svi spavaju* (Peić 123,3) — *To smo mi* (Vesna Parun 185)

Kada je subjekt pokazna zamjenica *to,* može sadržaj dati čitava rečenica, a sama zamjenica može se pri tom ispustiti (vidi t. 512 i d., 735 i d., 808 i d.). Neke od tih rečenica mogu se dalje preoblikovati u infinitiv (vidi t. 1019 i d.), pa se tako i infinitiv javlja u rečenicama kao subjekt.

Ne služi ti na čast čovjeka koji umoran dođe s posla tako mučiti (Vjekoslav Majer, Život — Dnevnik 75) — *Graciji je bilo lako zaključiti* (Slobodan Novak, Izvanbrodski dnevnik 259) — *Dobro je vidjeti svog bivšeg učenika na ovakvom mjestu* (Šoljan, Luka 39) — *Glavno im je dobiti knjižicu* (Majdak, Tiha jeza 195)

193 I kad je subjekt lična zamjenica trećega lica, može biti skriven.

Slomio je vrat (Lovrak 454,2)
Pretresali su čitavo jutro (Desnica 131,5)

194 Ako je predikatna riječ pridjevska, bilo da se radi o imenskom predikatu ili o glagolskom kojega je oblik složen, mora se i u rodu slagati sa subjektom.

Viljuška je tupozuba (Živko Jeličić 101) — *Dani su dugi* (Nazor 2,154,1) — *Krov je popravljen* (Lovrak 463,14) — *Prišlo je Galdovo* (Peić 223,3) — *Forma je bila pronađena* (Desnica 142,9) — *Nadošao je vosak* (Peić 73,3) — *Šilo se zabolo* (Lovrak 459,1) — *Stala su repišta* (Peić 146,2)

To slaganje predikata i subjekta u licu, broju i rodu zove se *kongruencija* ili *sročnost.*

195 Kongruencija je katkada nepravilna ili dvojbena.

a) Imenice muškoga roda na *-a* kao *sluga, starješina, vojvoda, kavgadžija* mogu se u množini slagati i s predikatnom riječi ženskoga roda.

Sluge su pohitali i *Sluge su pohitale*
Starješine su zabrinuti i *Starješine su zabrinute*

Slaganje sa ženskim rodom stilski je obilježeno. Od njega izraz postaje svečaniji.

Livrejani sluge točili su šampanjac (Tomić 3,336) — *Starješine su se često i rado služile njime* (Desnica 1,213) — *Pozvale nas starješine* (Đalski, Bijedne priče 86)

b) Zbirne imenice na *-a* kao *braća, gospoda, vlastela, djeca* slažu se s glagolskim oblikom u množini.

Braća se slažu — Gospoda razgovaraju — Djeca viču — Gospoda imaju vraga za kuma (Šenoa, Seljačka buna 211) — *Velika gospoda obećavaju, ali ne davaju* (Nehajev, Rakovica 259) — *Pozvana gospoda dođoše sa svojim gospođama* (Tomić)

ali, stilski obilježeno:

Redom njemu gospoda dohodi (Hrv. nar. pjesme 5,161) — *Gospoda što Stambolom sudi* (Martić, Osvetnici 2,181)

Kad se predikatna riječ mijenja i po rodu, slaže se s njima, kako bi se i očekivalo, u jednini ženskoga roda.

Braća su složna — Gospoda su se razišla — Djeca su se poigrala — Gledala su strana gospoda (Vodnik 1,25) — *Koliko su smatrala gospoda zgodnim* (Krešić 1,76) — *Kako su moja braća nestrpljiva* (Gotovac, Lazareva pjevanja)

c) Kad je predikatna riječ broj *dva, oba, tri* ili *četiri,* slaže se s nominativom posebna oblika. Taj je nominativ jednak genitivu jednine. Zovemo ga *dualom (dvojinom)* za razliku od singulara i plurala. Taj se naziv odomaćio u gramatičkoj tradiciji. Bolje bi odgovarao naziv *paukal* (malina) jer ne označuje da su predmeta dva nego da ih je više od jednoga i manje od pet.

Konja su dva — Čovjeka su tri — Djevojke su dvije — Lista su četiri — Oka su oba

d) Brojne imenice na *-ica* kao *dvojica, obojica, trojica, četvorica, petorica* itd. slažu se s glagolskim oblikom u množini.

Dvojica dolaze — Obojica predahnuše — Petorica grabe

Kad se predikatna riječ mijenja i po rodu, slaže se s njima, kako bi se i očekivalo, u jednini ženskoga roda.

Dvojica su došla — Obojica su bolja — Šestorica su izmakla

e) Brojne imenice srednjega roda kao *dvoje, oboje, troje, četvero, petero* itd. slažu se s predikatnom riječi u jednini.

Dvoje razgovara — Troje prilazi — Oboje zna

Kad se predikatna riječ mijenja i po rodu, slaže se s njima, kako bi se i očekivalo, u jednini srednjega roda.

Oboje je došlo — Troje je bespomoćno — Petero se spasilo

196 Prirodni se rod ne poklapa uvijek s gramatičkim niti prirodni broj s gramatičkim brojem. Pravila su kongruencije gramatička pa se odnose na gramatički red i broj. No sročnost može biti i po prirodnom rodu i broju. Za takvo se slaganje kaže da je *po smislu (ad sensum, katà sýnesin).*

Momčad pjevaju — Ženskinje su zapjevale — Jedan drugoga gledaju — Trubilo je pretjerao — Razišli se družina — Skupili su se sav narod — Braća su se posvađali

196a Karakteristika je izražaja usmenog epskog pjesništva da se u službi subjektnoga nominativa javljaju i oblici vokativa jednine muškoga roda. Ta je pojava ograničena uglavnom na imenice koje označuju kakvu osobu, ili se pri takvu izricanju pomišljaju kao osobe. Stilski je takva pojava jako obilježena i odmah upućuje na junačku pjesmu.

Padnuo je Radosave s družinom vince piti (Bugaršćice, Kekez 99) — *U tamnici stojaše Komjene Jagnilović* (Bugaršćice, Kekez 161) — *Razboli se Nemanjić Stipane* (Kačić, Razgovor 48) — *Biše bane skupio vojnikâ* (Kačić, Razgovor 125) — *Evo dođe Skenderbeže bane* (Kačić, Razgovor 131) — *Ovde ima fratar franceškane / po imenu Ivo Kapistrane* (Kačić, Razgovor 151) — *Govorio Staremberže kneže* (Kačić, Razgovor 233) — *Zmija biše Rakitić Gavrane* (Kačić, Razgovor 1756,281) — *Peharnik je, čujem, obrstare / sve oteo drežničke kotare* (Ivanošić 236) — *Uranio starac kaluđere / na Dunavo, na vodu studenu* (Npj. 2,65) — *Daleko ga kralju ugledao* (Npj. 2,322) — *Viđe lice dužde od Mletaka* (Npj. 2,352) — *To joj reče Janković Stojane* (Npj. 3,136) — *A besedi Galovrane Luko* (Npj. 3,304) — *Al govori stari Vujadine* (Npj. 3,363) — *Ode Mitre uhoditi Drinu* (Hnpj. 1,106) — *Ona mlada u čardake ide, / A za njome Anđelića Vuče* (Hnpj. 1,230) — *On mi Vuče za vratim ostane* (Hnpj. 1,230) — *Za njim jaši Zemljiću Stjepane* (Hnpj. 1,268) — *Kupi družbu banović Sekule* (Hnpj. 1,397) — *Opet skoči Đulić-bajraktaru* (Hnpj. 3,237) — *Stiže njemu beže Badnjeviću* (Hnpj. 3,469) — *U tom dođe od Lenger-palanke, / Od Lengera Pavle generalu / I uz njega šest stotin husara* (Hnpj. 3,572)

Oblik vokativa upotrebljava se tako i za predikatni nominativ

Da jedno mi biše vitez Marko Kraljeviću, / Vitez Marko Kraljeviću i brajen mu Andrijašu, / Mladi vitezi (Bugaršćice, Kekez 69) — *Pojezdiše do dva pobratima / preko krasne Miroča planine: / ta jedno je Kraljeviću Marko, / a drugo je vojvoda Milošu* (Npj. 2,210)

197 Ima predikata koji u rečenici ne otvaraju mjesto subjektu.

Mene je strah (Nazor 2,26,1) — *Zima mi je* (Lovrak 422,8) — *Njih je pet — Takvih je nekoliko — U Rudini ih ima na stotine* (Peić 180,4) — *Grmi — Razgovara se*

198 Kada brojne imenice što označuju velike brojeve kao *stotina, tisuća, hiljada* stoje kao atributi uz imenice u genitivu plurala kojima se izriču predmeti koji se broje (v. t. 860—862, 974 i 978), onda brojna imenica može doći u akuzativu bez obzira na to koji bi se padež očekivao po sintaktičkom ustrojstvu. Akuzativni oblik može u tom slučaju biti subjekt, a može stajati i u prijedložnome izrazu koji inače traži drugi koji padež. S takvim akuzativom kao subjektom slaže se u predikatu oblik srednjega roda. Jednako se tako ponaša i imenica *godina* kad stoji u izričaju *godina dana.*

Stotinu ih misli salijeće (Kosor 2,166) — *I onda hiljadu stvari crnih i krvavih - kao da me je poticalo da svršim* (Kosor 2,103) — *Na svakom uglu, visoko, svjetiljka sja: / Stotinu uglova, stotinu svjetiljaka* (Tadijanović 7) — *Navršilo se nedavno godinu dana* (VUS 18. 1. 1967. str. 3) — *Dođe li pismo poslije godinu dana* (Matoš 11) — *Dakle prije godinu dana* (Novak Simić 155)

Jednako se slažu brojne imenice kao *desetak, dvadesetak, ... stotinjak. Neće poginuti ni ovdje na ovoj trešnji, svega desetak metara od zemlje* (Horvat 124) — *Negdje u blizini zašišti topovska granata i eksplodira stotinjak metara daleko od njih* (Horvat 127)

199 Ima predikatâ koji traže više subjekata

Mjesec dana poslije vjenčali smo se Buga i ja (Ivan Kozarčanin 185)

Drugi opet ne traže nikakva subjekta pa kao da mu niti ne otvaraju mjesto. Predikatni glagoli koji su takvi zovu se *bezlični.* U ovim rečenicama su predikatni glagoli takvi

Grmi — Daždi — Sviće — Sijeva — Kiši — Dani se — Tutnji — Sniježi — Smrkava se (Goran 66) — *Miriše — Mrači se — Vonja — Pada — Vedri se — Smrdi — Puše — Oblači se — Promrknu, stmuri se iznenada* (Goran 110)

Takvi bezlični glagoli doista su i bez subjekta sebi posve dovoljni. Svi oni, međutim, mogu imati subjekt: *Grom grmi, Munja sijeva, Zora sviće, Kiša pada, Vjetar puše,* ... pa mu dakle ipak otvaraju mjesto u rečeničnom ustrojstvu. Odatle se vidi da rečenice s takvim predikatnim glagolima nisu uvijek besubjektne. U rečenicama *Grmi, Sijeva, Sviće, Pada, Puše* može biti da subjekt naprosto nije stavljen i da mu je otvoreno mjesto ostalo prazno. Tada predikatni glagoli u tim rečenicama nisu bezlični.

Između bezlične i lične porabe tih predikatnih glagola postoji ipak sintaktička razlika. To se vidi po kongruenciji roda u imenskom dijelu složenih vremena:

Lično		Bezlično
Mjesto subjekta popunjeno	Mjesto subjekta prazno	
Grom grmi	*Grmi*	*Grmi*
Grom je grmio	*Grmio je*	*Grmilo je*
Munja sijeva	*Sijeva*	*Sijeva*
Munja je sijevala	*Sijevala je*	*Sijevalo je*
Zora sviće	*Sviće*	*Sviće*
Zora je svitala	*Svitala je*	*Svitalo je*
Kiša pada	*Pada*	*Pada*
Kiša je padala	*Padala je*	*Padalo je*
Vjetar puše	*Puše*	*Puše*
Vjetar je puhao	*Puhao je*	*Puhalo je*

Bezlično upotrijebljen glagol može stajati samo u 3. licu jednine, a imenski dio njegovih složenih oblika u srednjem je rodu, pa se glagolska bezličnost upravo po tome i najuočljivije raspoznaje.

Zajesenilo iznenada (Goran 58) — *Tamnilo se* (Goran 69) — *Istom brzinom minu oluja. Izgrmilo se. Ispadalo. Izbjesnilo.* (Goran 111) — *Smrklo se* (Goran 186) — *Napolju je daždilo* (Goran 203) — *Lahorilo je ugodno* (Goran 178)

Očito su bezlični i predikatni glagoli u rečenicama

Miriše po ružama — Mirisalo je po ružama — Smrdi po siru — Smrdjelo je po siru — Bode me u prsima — Bolo me je u prsima

Osobina je tih glagola da im sadržaj kao rijek ne može imati vršioca (t. 36—39). Gramatički subjekt oni, međutim, mogu imati, ali je po naravi njihova sadržaja taj subjekt, i kad se uz njih uvrsti, sadržajno zalihostan jer ne može sadržavati drugo do onoga što je već i u glagolu sadržano. Tako imenica *grom* kao subjekt nema u svom temeljnom sadržaju ništa čega ne bi bilo već u temeljnom sadržaju glagola *grmjeti* kao predikata. Jednako se odnose imenice *dažd, kiša, snijeg, tutanj, miris, vonj, smrad* itd. prema glagolima *daždjeti, kišiti, sniježiti, tutnjiti, mirisati, vonjati, smrdjeti* itd. kada se uvrste uz njih, svaka uz onaj koji joj odgovara, kao subjekti uz predikate. Tu se taj sadržajni odnos jasno razabire iz tvorbenoga. U drugim se primjerima isti sadržajni odnos javlja bez tvorbenoga: imenice *munja, zora, kiša* i glagoli *sijevati, svitati, padati* (u značenju u kojem se ovdje javlja), premda ne stoje ni u kakvu tvorbenom odnosu, jednako su povezani sadržajno kao i oni prvo navedeni. Bezlični glagoli kakvi su u tim primjerima takva su dakle sadržaja da im se kao rijeku ne može dodati ne samo nikakav vršilac, nego ni pravi učinak (t. 39), kojega bi sadržaj doista dodavao nešto sadržaju rijeka. U gramatičkom se to ustrojstvu očituje tako da se ti glagoli upotrebljavaju ili kao bezlični, i onda ne otvaraju mjesto subjektu, ili kao lični, pa im se onda može uvrstiti jedino subjekt koji je po sadržaju više ili manje zalihostan učinak.

Ima međutim glagola koji otvaraju mjesto subjektu i kad se upotrebljavaju bezlično:

U tom pismu piše: Ne volim te više

Tu je glagol *pisati* upotrijebljen bezlično — s perfektom bi se reklo: *U tom je pismu pisalo* — a ipak otvara mjesto subjektu. Subjekt bi ovdje bila

pokazna zamjenica *to*, pa bi rečenica mogla potpunija glasiti: *U tom pismu piše to.* Taj subjekt je sadržajno prazan, razumljiv je sam po sebi, pa se zato i ne uvrštava na mjesto otvoreno u primjeru. Sadržaj mu je pak izrečen i dodan u drugom stihu: *Ne volim te više.* To, naime, piše u pismu.

Tako je i u ovom primjeru

Ugleda nekakav štap na kojemu piše krvavijem slovima: Ne tiči me (Nar. pr. 146)

Na jednak su način bezlično upotrijebljeni glagoli *trebati* i *valjati* u primjerima kao što su

Valja znati — Treba promisliti

Tu je subjekt prazna sadržaja *to* preoblikom uključen u infinitive *znati i promisliti* (t. 735—737 i 1019—1020).

Bezlični glagoli nisu dakle obilježeni time što ne otvaraju mjesto subjektu, nego time što im je sadržaj pri bezličnoj uporabi takav da mu se kao rijeku ne može dodati vršilac. Bezlično po tome i nije kategorija gramatičkoga nego semantičkoga ustrojstva. Ali se to semantičko svojstvo nekih glagola odražava i na gramatičkom ustrojstvu rečenica u kojima su takvi glagoli predikati. I sintaksa gramatičkoga ustrojstva mora se stoga osvrtati na bezličnost glagola.

Posebnom se preoblikom glagoli koji nisu bezlični niti su tako upotrijebljeni mogu pod određenim uvjetima postaviti da budu temelj bezličnom rečeničnom ustrojstvu (t. 419). U takvoj se konstrukciji hotimično odustaje od mogućnosti da se rijeku doda vršilac, premda bi to po samoj naravi rijeka bilo moguće. Zato se takva preoblika zove *obezličenje*, pa se i samim nazivom razlikuje od bezličnosti, gdje dodavanje vršioca nije moguće već po samoj naravi rijeka.

Priložna oznaka

200 Svaki predikat otvara u rečeničnom ustrojstvu mjesto za izraz kojim se pobliže označuju okolnosti pod kojima se zbiva predikatni sadržaj. Taj se izraz zove *adverbna oznaka (priložna oznaka).* Kadšto se naziva još i *adverbijal.*

201 Priložna oznaka zalihosno je vezana uz samo postojanje predikata, bez obzira na to koji je on i kakav. Niti se po predikatu išta može pretkazati o gramatičkim svojstvima oblikâ koji će se uza nj javljati kao priložna oznaka. Odatle je priložna oznaka od svih dijelova najlabavije uklopljena u rečenično ustrojstvo. U rečenici je zato prisutna gotovo jedino svojim sadržajem.

202 Prema sadržaju dijele se adverbne oznake na razne vrste. Razlikuju se tako priložne oznake *mjesta, vremena* i *načina* prema onome što se njima označuje.

Tanjim se razlučivanjem dobivaju još adverbna oznaka *dopuštanja, mjere, ograničenja, obzira, popratnih okolnosti, pogodbe, razloga, uzroka, svrhe, stupnja, položaja, smjera* i dr.

Ta se dioba zasniva na razlučivanju sadržaja i nema nikakve važnosti za samo rečenično ustrojstvo.

203 Adverbna oznaka može biti prilog.

Latini je lipo ukopaše (Kačić, Razgovor 65) — *Gorko plače* (Kačić, Razgovor 136) — *Onda muče* (Došen 126) — *Sada znadeš* (Kanižlić 111) — *Dobro veliš, draga kćeri moja* (Reljković 93) — *Noć je već padala* (Nazor 2,205,1) — *Katkada krikne strvinarka* (Peić 49,5) — *Mučno je disao* (Desnica 140,15) — *Dragonoška malo jede* (Peić 127,4) — *Kasnije sam saznala* (Šimunović 81,15)

204 Adverbna oznaka može biti prijedložni izraz

Od istoka Turci udariše (Kačić, Razgovor 55) — *Pak pobiže priko Ungarije* (Kačić, Razgovor 49) — *K ogledalu skočih* (Kanižlić 76) — *Ona trči na sokak* (Reljković 91) — *Igra kolo kod Valpova grada* (Katančić 314) — *Na dvorištu je bio vezan pas* (Brlić-Mažuranić 15) — *Fijaker je stao pred birtijom* (Peić 102,4) — *Preko podne je najljepše* (Lovrak 54,4) — *Od gladi bismo umrli* (Šimunović 80,1) — *Idemo na bansku tablu* (Šenoa 4,51,10)

204a U prijedložnim izrazima zavisi padež od prijedloga. Svaki prijedlog zahtijeva svoj padež, ili razne padeže prema raznim svojim značenjima. Sintaktički tvore takvi prijedložni izrazi nerazdvojivu cjelinu i tek kao takva cjelina dobivaju svoje mjesto u rečeničnom ustrojstvu. Stoga padeži u prijedložnim izrazima gube svako vlastito značenje. Popis prijedlogâ s oznakama padežâ koje svaki traži sadržan je u rječniku i nije zapravo predmet sintaktičkoga opisa.

Poseban je u tom pogledu položaj prijedloga s mjesnim značenjem, koji se slažu s različitim padežima prema značenju glagola uz koji se takvi prijedložni izrazi uvrštavaju kao priložne oznake. Takvi prilozi (*u, na, o, po*) slažu se s akuzativom ako glagol uz koji stoje znači kretanje prema nekom cilju, a prijedložni izraz izriče taj cilj. Ako pak prijedložni izraz izriče prostorni okvir u kojem se odvija glagolska radnja, a ne cilj prema kojem se kreće, onda ti isti prijedlozi stoje s lokativom.

Tako s akuzativom:
U hram kradom pođoh (Nazor, Nove pjesme 46) — *Ljutito se zarivala tanad u veselu vodu* (Kaleb, Divota prašine 9) — *Provirim u spavaću sobu* (Vojin Jelić, Republika 1957,9/1)
Ali s lokativom:
Ja sam u dobrom zdravlju (Nehajev 64) — *Bio je dan u kolovozu mjesecu* (Šimunović, Alkar 6) — *Neka se to bar u djeci nadoknadi* (Novak Simić, Braća i kumiri 70)
S akuzativom:
Hajd', junače, stani ti na gomilu (Kaleb, Na kamenju 71) — *A kod vas se toliko skupilo na vojsku* (Kaleb, Na kamenju 71)
Ali s lokativom:
Ja sam i onako na dopustu (Ante Kovačić, Među žabarima 52) — *Na žezi strašnoj tiho su nas želi* (Goran, Jama 21) — *Upalio je svjetlo na stubištu i sluša* (Ranko Marinković, Kiklop 94)
S akuzativom:
Sanjao sam da su došli anđeli po mene da me odvedu (Ante Kovačić, U registraturi 25)
Ali s lokativom:
Moj Karlo često hoda po oblacima (Božić, Svilene papuče 32)
S akuzativom:
Objesio je školu o klin
Ali s lokativom:
A o ruci grozdovi vise (Goran, Dani gnjeva 145)

Ta se opreka lijepo pokazuje u ovom primjeru

Treći pijetli u mjestu Cetinju,
a Novica pade na Cetinje (Ivan Mažuranić 162—163)

Od toga se izuzimlju takvi prijedložni izrazi ako su postali ustaljene izreke i u njima posve izgubili mjesno značenje. Tako npr. vremenske oznake:

Možda sam u ove godine mogao vidjeti (Nazor, Nove pjesme 7) — *U takve teške noći moja mati sluti* (Krklec, Izabrane pjesme 9) — *Onda je došao po mene u predvečerje* (Ivan Kušan, Republika 1957,2—3/11)

205 Adverbna oznaka može biti imenica u instrumentalu

a) *Posipo je povijest pepelom* (Kranjčević 10) — *Svi su se zakitili ružmarinom* (Ivan Kozarac 38) — *Gospodin Burgio često je pomagao posudbinama* (M. Nehajev 224) — *Trebalo bi ga silom natjerati* (Novak Simić 42) — *Kukovima kotrljaš kukolj* (Peić 168,1)

U tim primjerima priložna oznaka u instrumentalu znači sredstvo.

b) *Jedni bježe dvorištem* (Lovrak 5) — *Šetam tvrđavom* (Peić 338,2) — *Drndaju kola drumom* (Begović 1,60) — *Putem mu se i predstavila* (Kolar 180) — *Nebom su jurili oblaci* (Tadijanović 49) — *Uspinju se ulicom* (Marinković, Proze 37)

U tim primjerima priložna oznaka u instrumentalu znači odvijanje u prostoru

c) *Nosiš ti taj »ringlšpil« u glavi već godinama* (Marinković, Proze 96) — *Mjesecima je otac samo pio* (I. Kozarac 81) — *Ili da zorom na livadu pođem* (Tadijanović 58) — *Časom je mirio sreskoga, časom opet Mikulića* (Kolar 130)

U tim primjerima priložna oznaka u instrumentalu znači trajanje u vremenu.

d) *Ali njemačko pivo teče potocima* (Nehajev 240) — *A voda je curila niz njega potokom* (Kozarac 88) — *Dok je vani gorjela noć svijećama* (Peić 32) — *Nešto mu ispriča šapatom* (Marinković, Proze 35)

U tim primjerima priložna oznaka u instrumentalu znači način. Takva je oznaka često i tautološka:

Gosti se čudom čude (Nehajev 241) — *Jablan sniva mrtvim snom* (Tadijanović 22)

Onda je i snažno stilski obojena.

e) *Preveć smo mi pokvareni civilizacijom* (Nametak 3) — *Sve su lađe burom razbijene* (Kosor 79) — *Lice opaljeno suncem* (Novak Simić 37) — *Frankopan je, praćen bakljonošom, razabirao* (Nehajev 214)

U tim primjerima priložna oznaka u instrumentalu označuje vršioca pasivne radnje koji se u gramatičkoj terminologiji naziva *agens* (vidi t. 37, 39, 416).

f) *Zagledao se nijemim očajem u lozu* (Kosor 2,192)

U tom primjeru priložna oznaka u instrumentalu opisuje popratne okolnosti. U brižnom stilu ovdje bi stajalo: *s nijemim očajem.*

g) *Palača »Albanija« bila je čitavom fasadom pokrivena svjetlima* (VUS 18. 1. 1967. str. 5)

U tom primjeru jesu dvije priložne oznake u instrumentalu. Jedna *svjetlima* izriče sredstvo, a druga *čitavom fasadom (= po čitavoj fasadi)* označuje odvijanje u prostoru.

206 Adverbna oznaka može biti imenica u dativu

Na ćordi se meni srića kaže (Kačić, Razgovor 53) — *To Milošu puno mučno biše* (Kačić, Razgovor 59) — *Blago njemu* (Kanižlić 55) — *Ja se lipo služkinjama vladam* (Reljković 90) — *Al te krepko srcu nosi* (Kranjčević 45) — *Opet pogleda zemlji, ali nigdje ništa* (Matoš 16) — *On je prišao cestaru* (Perkovac 81) — *Ja sam sebi najbolja* (Kosor 2,21) — *Ona flaša bila je meni namijenjena* (Kolar 132) — *Tome imade živih svjedoka* (Fran Mažuranić 37) — *Oh, kako željno povraćam se Tebi!* (Begović 1,89) — *Čovjeku ću se nasmijati* (Tadijanović 11) — *Dolazilo čovjeku da pobjesni* (Marinković, Ruke 31) — *Priđe kredencu* (Čedo Prica 238) — *Svaka ptica svome jatu leti — Zatim se obrati meni* (Marinković, Ruke 161) — *Na tom sastanku prišlo se konjskoj točki dnevnoga reda* (Trišler 6) — *... i da se drugom ja privikoh suncu i drugom nebu* (Begović 1,89) — *A onda se priključi i on začelju* (Slobodan Novak 19) — *Nato su se obje stranke utekle rođacima* (Kosor 2,182) — *Pribjegao sam posljednjem sredstvu* (Slobodan Novak 73) — *Majstor se pridruži Lojzovu imendanu* (Marinković, Ruke 124) — *Ničega dakle nije nedostajalo Juraševićima* (Kolar 111) — *Bit ću žrtvom svako doba / imenu ti i slobodi* (Kranjčević 46)

Adverbna oznaka u dativu kazuje čemu je što okrenuto, upravljeno ili namijenjeno, za koga se ili za što vrši.

207 Upotreba dativa kao priložne oznake uz glagole koji izriču kakvo kretanje stilski je obilježena. Izričaj postaje po njoj pomniji i sažetiji, manje pričljiv, pa njegovo razumijevanje zahtijeva veću pažnju.

U tom je smislu stilski jače obilježeno:

Prijatelj je otišao ocu — Svi su se vratili poslu — Starac je pristupio stolu — Svaka ptica svome jatu leti — Đaci se vraćaju prepisivanju

a manje obilježeno i običnije je

Prijatelj je otišao k ocu — Svi su se vratili na posao — Starac je pristupio k stolu — Svaka ptica leti k svojem jatu — Đaci se vraćaju na prepisivanje

208 Snažno je stilski obilježeno kao starinski i pučki izraz kad se kao dativna oznaka nađe imenica koja znači mjesto, ili je čak ime kakva mjesta.

Odnese ga pašinu čadoru (Nar. pjes.) — *Pak ti idi crkvi Ravanici* (Nar. pjes.)

Običniji je taj izraz samo ako se radi o kući ili o domu

Ljudi se raziđu kućama — Pa odoše svaki svojem dvoru (Nar. pjes.)

209 Dativna oznaka dolazi i s glagolima *pasti* i *pogledati.* Takva poraba nosi snažno stilsko obilježje starinskoga i pučkog izraza.

Zemlji pade vojvoda Kaica (Nar. pjes.) — *Sve djevojke zemlji pogledaše* (Nar. pjes.)

Neutralan bi tu bio prijedložni izraz *na zemlju.*

210 Oznaku cilja u dativu mogu dobiti i drugi glagoli ako u izrazu dobiju značenje usmjerena kretanja, koje inače nemaju

Potrudio se mojoj kući

211 Adverbna oznaka u dativu izriče i pri komu ili pri čemu, kod koga ili kod čega se radnja vrši

Čak je i šjor Bernardo izišao pred svoju brijačnicu da bi prisustvovao događaju od početka (Marinković, Ruke 195) — *Prisluškivali smo njegovu poslu* (Batušić, Laterna magica 41) — *Prisluškuje šumu vode* (Kosor 2,243) — *No ja sam prisluhnuo tom drhtanju* (Marinković, Ruke 169) — *Šofer pije vino i kibicira kartašima* (Vjesnik 26. 3. 65. 2)

212 Adverbna oznaka može biti imenica u akuzativu. Takvom se oznakom izriče protezanje u vremenu ili u prostoru.

Padežni izraz u akuzativu kao prijedložna oznaka sastoji se obično od imenice s nekim dodatkom koji je pobliže označuje. Evo primjera za oznaku protezanja u vremenu

Bit ću žrtvom svako doba / Imenu ti i slobodi (Kranjčević 46) — *Stanka je ovaj put duga* (Nehajev 8) — *Ja sam star, na Modrušu mi je svaki dan teže* (Nehajev 69) — *Daždilo je uporno cijeli dan* (Ivan Kozarac 169) — *Tu noć sam gorko plakao u krevetu* (Ivan Kozarac 105) — *On je još istu noć pristao na kompromis* (Krleža 2,22) — *Pred Kazalištem g. Lamian golubove hrani svaki dan* (Tadijanović 99) — *Bit ću budan cijelu noć* (Novak Simić 35) — *Miša će svaki čas doći* (Novak Simić 32) — *Roman je svaki dan kod mene* (Barković 1,39) — *Ostajem cijelo popodne* (Barković 1,27) — *Motrim ga cijelo popodne* (Marinković, Proze 9) — *Mićel je već osmu godinu studirao svoje pravo* (Marinković, Proze 239) — *Sekundu zatim eksplodirao je sav jad* (Kolar 135)

Kad imenice što označuju kakvu mjeru vremena veću od dana, kao što su *tjedan, mjesec, godina,* ne bi kao priložne oznake imale nikakva dodatka ni bližega određenja, dodaje im se oznaka u genitivu: *danâ* kao sadržajno najneutralnije određenje, pa tako onda mogu stajati kao adverbne oznake u akuzativu.

Bio je godinu dana s tom ženom (Novak Simić 63)

Ne bi išlo:

**Bio je godinu s tom ženom*

U svim drugim slučajevima, kad imenica za mjeru vremena ima potrebne dodatke ili stoji na položaju gdje ih ne treba, dodatak u genitivu: *danâ*, ako se stavi, naglašuje i ističe vremensko trajanje. Tako se u stihu

Čekala ga dvije godine dana

posebno ističe čekanje što je kroz dvije godine trajalo iz dana u dan, za razliku od jednostavne tvrdnje

Čekala ga je dvije godine

U rečenici

Tjedan dana brzo prođe

posebno se ističe da se u tjednu doduše nižu dani, pa to zapravo i nije kratko vrijeme, a ipak brzo prođe, za razliku od jednostavne tvrdnje

Tjedan brzo prođe

Tako se *danâ* dodaje imenicama što označuju mjeru vremena i onda kad nisu adverbna oznaka u akuzativu.

Imenica ipak može u tom padežnom izrazu stajati i sama kad to dopušta njezino značenje.

Trajalo je samo hip (Nehajev 15) — *A kolone slušaju zov te nevidljive ptice, i idu, idu, već godine, već stoljeća, već vječnost* (Krleža 2,66) — *Krzmala je časak-dva* (Novak Simić 160) — *Zastala je i, čini mi se, stajala vječnost* (Barković 1,173) — *Pođimo časak umrijeti* (Barković 1. naslov) — *Samo je ušutio časak* (Dončević 58) — *Gledao je samo časak ženu odsutno* (Slobodan Novak 177)

213 Adverbna oznaka može biti i padežni izraz u genitivu. To je oznaka vremena i sastoji se od imenice s kakvom bližom oznakom (atributom, v. t. 860—862). Zato su takve oznake najmanje dvočlane, a znaju imati i više članova.

Iste godine vidio sam prvi snijeg (Fran Mažuranić 19) — *Te noći sva sam se tresla u groznici* (Kosor 2,103) — *Svake zore odlaze mimo mene* (Perković 103) — *Osmanska je sila rasla svake godine* (Nehajev 212) — *Progonilo je Bugu cijelog života* (Ivan Kozarčanin 183) — *Vidite, onog podneva, kad sam išao u boj s Hrvatima, onda mi je postao jasan Smisao naših patnja* (Krleža 2,396) — *Svakog dana sunce zapada* (Tadijanović 198) — *Dolazi Risto svakog dana* (Nametak 68) — *Cijele bogovetne noći on se ovako vucara* (Novak Simić 109—110) — *Blaža je već prvog dana ogrijalo gostoprimstvo varoši* (Božić 123) — *Što si radio cijelog ljeta?* (Marinković, Ruke 10) — *Kašalj me muči cijele noći* (Barković 1,220) — *Tog časa pojavio se Brico* (Joža Horvat 80) — *Toga dana Trg pobjede blistao je u suncu* (Slobodan Novak 159)

Takav se genitivni izraz javlja i kao adverbna oznaka načina.
Moja ponuda bila je drage volje prihvaćena (Nehajev 214)

214 Kao adverbna oznaka načina javljaju se i jednočlani genitivni izrazi. *Svega sam se okrenuo samo jedanput* (Perković 108) — *Nije se dao tako šale probuditi* (Kolar 172) — *Triput se svega prenula iz pobožnog snatrenja do grada* (Božić 1,217)

Takve se oznake u genitivu mogu shvatiti i kao pravi prilozi.

215 Višečlane priložne oznake u genitivu uklapaju se u rečenicu preoblikama. Prvotno su one samostalne rečenice. Vidi t. 70, 908—911 i 958—959.

216 Budući da je priložna oznaka vrlo malo vezana zalihošću gramatičkih osobina u rečeničnom ustrojstvu i zato u rečenicu uključena gotovo jedino svojim sadržajem, može se uvijek jedna prepričati drugom, a da se pri tom ne promijeni obrazac rečeničnoga ustrojstva. Ako se kadikad i ne može prepričati sasvim, a ono barem do dobre mjere. Ograničenja tu dolaze samo odatle što rječnik ne pruža uvijek dosta sinonima.

Baš ta mogućnost prepričavanja (parafraze) pokazuje kako su za priložnu oznaku gramatička svojstva njezina oblika slabo važna.
Tako se mogu prepričati:

Mučno je disao	*Disao je s mukom*
Kasnije sam saznala	*Saznala sam poslije nekog vremena*
Preko podne je najljepše	*O podne je najljepše*
Jedni bježe dvorištem	*Jedni bježe po dvorištu*
Kukovima kotrljaš kukolj	*Kotrljaš kukolj s pomoću kukova*
Prispjela im večera	*Prispjela večera za njih*
Broji strankama novac	*Broji novac za stranke*

Upravo po toj slobodi zamjenjivanja istoznačnih ili sličnoznačnih oblika unutar istoga obrasca rečeničnoga ustrojstva poznaje se adverbna oznaka.

217 Adverbna oznaka može se proširiti prilozima kao *bar, baš, čak, doduše, doista, ipak, jedva, još, samo, sve, također, tek, već, veoma, vrlo, zacijelo* itd. Takvi se prilozi zovu *dodatni.*

Sunce već rano zalazi
Dječak se snašao tek kod kuće
Baka još samo plače
Sunce sve jače pripiče
Šeću se samo ulicama

218 Prema svojem sadržaju ti dodatni prilozi mogu se i uzajamno označivati

Sunce doduše već rano zalazi
Dječak se snašao također tek kod kuće
Baka zacijelo još samo plače
Sunce ipak već sve jače pripiče
Šeću se bar još samo ulicama
Govori samo još na sastancima

219 Dodatni se prilozi razlikuju od drugih i po tome što ne mogu biti predikatna riječ osim ako se poimeniče

**To je već*
**Dječak je doduše*
**To je još*

Za razliku od

To je danas
Dječak je blizu
To je ponovno

220 Razlikovati treba takve adverbne oznake proširene dodatnim prilozima od onih slučajeva kad u rečenici ima više adverbnih oznaka koja svaka za se može biti i predikat.

Nedaleko je sjedio na zemlji drugi košarač (Brlić-Mažuranić, Hlapić 75)

Moguće su i rečenice

To je nedaleko
To je na zemlji

Priložna oznaka može se sastojati i od više priloga i padežnih ili prijedložnih izraza koji zajedno pobliže označuju okolnosti pod kojima se zbiva predikatni sadržaj. Takvi su primjeri

I sada se to pleme nalazi / u Lovreću ispod Studenaca (Kačić, Razgovor 55) — *kad pogibe Gulin arambaša / na Danilu više Šibenika* (Kačić, Razgovor 262) — *Doletiše dva vrana gavrana / priko gore od Travnika ravna* (Ivanošić 236) — *Psi na nebo obnoć laju* (Došen 136) — *Ter otiđi od grada do grada* (Kačić, Razgovor 54) — *Brzo ravni kotar porobiše / od Nadina do grada Skradina* (Kačić, Razgovor 252) — *Hrvaše se od jutra do podne* (Kačić, Razgovor 121) — *Sikoše ji od podne do mraka* (Kačić, Razgovor 132) — *Al poleti oral iznenada / k Bajnoj Luci od Berbira grada* (Ivanošić 245) — *Duboko u dnu očiju zlate se rubovi rijeka* (Vesna Parun 158)

220a v. DODATAK na str. 500

Objekt

221 Neki glagoli otvaraju u rečeničnom ustrojstvu mjesto za imenicu ili zamjenicu u kojem kosom padežu ili za prijedložni izraz. Taj se dodatak zove *objekt*. On se ne uvodi u rečenicu predikatom kao predikatom nego baš pojedinim glagolom kao leksičkom jedinicom i po tome se razlikuje od adverbne oznake.

Pojedinačna se priložna oznaka odabire prema sadržaju koji se hoće izraziti, objekt jedino prema glagolu koji je ušao u sklop rečenice.

Budući da pojava objekta u rečeničnom ustrojstvu zavisi od toga da li je u tom ustrojstvu neki određen glagol, a ne od samoga postojanja predikata, razlikuje se objekt od priložne oznake po tome što se nikako ne može prepričati, dok je to kod priložne oznake uvijek moguće, bar djelomično ako ne i potpuno.

U našoj gramatici postoji za objekt i domaći naziv *predmet*.

DIREKTAN OBJEKT

222 Objekt može biti imenica ili zamjenica u akuzativu. Takav se objekt zove *direktan (izravan)*. Glagoli koji u rečenici otvaraju mjesto direktnom objektu zovu se *tranzitivni (prelazni)*.

223 Neki prelazni glagoli zahtijevaju da uz njih stoji objekt u akuzativu. Ako ga nema, rečenično je ustrojstvo od toga nepotpuno, pa valja od drugdje nadopuniti objekt.

Krajišnik priveza pismo (Šenoa 4,269,10)
Tugomil prekoramio sjekiru (Goran 201,8)
Obliše ga suze (Desnica 206,3)
Ti si zatvorio oči (Josip Kozarac 7)
Ti si to skrivio (Brlić-Mažuranić 11)

Rečenice

**Krajišnik priveza*
**Tugomil prekoramio*
**Obliše suze*
**Ti si zatvorio*
**Ti si skrivio*

nepotpune su i mogu se upotrijebiti samo ako im se objekt može dopuniti iz diskurza. Takve su krnje rečenice onda nastale operacijom povezivanja i njihova je nepotpunost samo prividna jer zapravo imaju objekt sadržan u cjelini diskurza.

Katkada se objekt može nadopuniti iz situacije. Tako obrtnik može reći drugome *Ti si zatvorio* kad se po svemu može zaključiti s dovoljnom sigurnošću da je on to *zatvorio radionicu*.

224 Drugi prelazni glagoli otvaraju mjesto objektu u akuzativu, ali ne zahtijevaju da se ono popuni nego može ostati i prazno.

Putnici obilaze grad (Nazor 2,277,5)
Oni prenose malariju (Lovrak 484,4)
Žetva preobrazi ženu (Peić 168,3)

Rečenice s takvim glagolima moguće su i bez objekta

Putnici obilaze
Oni prenose
Žetva preobrazi

U takvoj se upotrebi bez objekta ponešto mijenja značenje glagolâ, jače se ističe značenje njihove radnje. Ono se ovako ističe općenito i ostaje upravljeno samo na sebe, a ne usmjerava se ni na kakav poseban predmet.

225 Prelazni su glagoli tako brojni da se ovdje ni približno ne mogu svi nabrojiti. Po značenju koje izriču mogu se razvrstati u tri velike skupine, koje se dalje dijele na osnovne. Ovdje će se dati pregled tih skupina, ali se neće moći u svakoj od njih iscrpno nabrojiti glagoli nego će se samo primjera radi navoditi neki od njih, koji su u svakoj skupini osobito znatni.

Ovdje će se navoditi i takvi prelazni glagoli koji otvaraju mjesta za dva objekta: jedan u akuzativu, a drugi u kojem drugom padežu. Takvi će se glagoli onda opet spominjati i obrađivati kad se bude govorilo o glagolima s više objekata u raznim padežima.

226 Prvu veliku skupinu tvore prelazni glagoli koji izriču kakav zahvat na kakvu predmetu ili u vezi s njime. Takvi glagoli uvijek izriču promjenu. Ta se velika skupina može onda razvrstati dalje na sedam osnovnih.

227 Tako su prelazni neki glagoli koji izriču stvaranje ili izradbu u tvarnom ili u duševnom smislu kao

praviti	*roditi*	*pisati*	*zamisliti*
izraditi	*nositi* (jaja)	*slikati*	*izmisliti*
zidati	*nesti*	*skladati*	*smisliti*
krojiti	*davati* (mlijeko)	*slagati*	*sniti*
plesti	*sijati*	*pjevati*	*iskonstruirati*
sklepati		*svirati*	*spremiti*

Đukac je Silvestru zidao nove kuće u planini (Božić, Kurlani 18) — *Al kad mi tko zaleđice sanjke plete, zaboravljam da sam ženska glava* (Šenoa, Seljačka buna 26) — *Žena mi je rađala svake godine sinove kao jabuke* (Božić, Kurlani 16) — *Sije žeđ po vrućem kamenjaru* (Jozo Laušić 191) — *Svirali su to isto mađarski židovi* (Krleža, Hrv. b. M. 12) — *Sebi je iskonstruirao vrlo tužan pogled na svijet* (Krleža, Hrv. b. M. 20) — *Poslije igra nogomet* (Novak Simić 26) — *Spremamo divnu pijaču* (Krsto Špoljar 196)

228 Prelazni su i neki glagoli koji izriču promjenu što se vrši na nekom predmetu koji postoji nezavisno od glagolske radnje. Takvi su:

otvoriti	*ugrijati*	*kvariti*	*prati*
zatvoriti	*rashladiti*	*popraviti*	*čistiti*
izoštriti	*razgoriti*	*poboljšati*	*močiti*
naoštriti	*užariti*	*pogoršati*	*mazati*
dograditi	*zapaliti*	*otežati*	*sušiti*
napuniti		*olakšati*	*soliti*
okruniti	*probuditi*		*mutiti*
svezati	*pobuniti*	*utoliti*	*bijeliti*
	smiriti	*objasniti*	*perušati*
gojiti	*uvjeriti*	*raščistiti*	
njegovati	*razuvjeriti*	*rastumačiti*	*jesti*
razvijati	*varati*		*piti*
promicati	*obmanjivati*		*uživati*
hraniti			*konzumirati*
odgajati			
maziti			
mučiti			
mrcvariti			

Ti si zatvorio oči (I. Kozarac 7) — *Tahi će posjesti grad, napuniti lumbarde, zatvoriti vrata* (Šenoa, Seljačka buna 38) — *Bješe kora oblačna okrunila planinske vrhove* (Božić, Kurlani 20) — *Onda razgori žeravicu i palcem prisloni na lulu* (Božić, Kurlani 12) — *I kako kobac grlče peruša* (Kranjčević 46) — *Kratki pljusci kiše rashladili zemlju* (Šimunović 1,61) — *Sve je njih život temeljito izmrcvario* (Krleža 2,275) — *Drage je volje čistio cipele podčasnicima* (Krleža, Bog Mars 15) — *Omazao sam mu duge hrvatske brkove medom svojih riječi* (Šenoa, Seljačka buna 37) — *Svezat će ti jednog dana koračaje* (Kranjčević 11) — *Sjedim, pa pijucnem čašicu* (Kolar 157)

229 Prelazni su i neki glagoli koji izriču tvarno ili duševno zahvaćanje kakva predmeta koji se pri tom ne mijenja. Takvi su

taći	*udariti*	*upotrebljavati*	*grditi*
dirati	*tresti*	*preklinjati*	*suditi*
pipati	*trti*	*pitati*	*poslužiti*
stisnuti	*trljati*	*moliti*	*nuditi*
uhvatiti	*milovati*	*opomenuti*	*smetati*
obuzeti	*ćušnuti*	*zvati*	*ometati*
držati	*bosti*	*pozdraviti*	*pomagati*
	gaziti	*vabiti*	
	okrznuti	*vapiti*	
	poljubiti	*tražiti*	
	pljunuti		

Kada ga je Trdak uhvatio grčevito (Krleža, Hrv. b. M. 25) — *A sve me više obuzimao strah* (Slobodan Novak 20) — *Dječak drži stijenj* (Nazor) — *Milovala je svog goluba* (Cesarec, Bjegunci 24) — *I tako je ćušio Loborca Štefa* (Krleža, Bog Mars 17) — *Poljubi joj strelovito vrh prstiju* (Matoš 222) — *Pozdravi oca i mater* (F. Mažuranić 2,133) — *Ja te molim da mi kažeš kakvo je uopće tvoje uvjerenje* (Cesarec, Bjegunci 14) — *I vabnuh paščad na to* (Kranjčević 169) — *Svijet je vapio Boga u svojoj nesreći* (Nehajev 27) — *Pljunuo je mene* (Marinković, Ruke 184) — *Spušteno mljekato vime gotovo je dodirivalo tle* (Jozo Laušić 214) — *Kobajage traži špricu* (Živko Jeličić 397)

(Vidi i t. 341.)

230 Prelazni su i neki glagoli koji izriču radnju kojom se kakav predmet pomiče u prostoru. Takvi su

maknuti	*pružiti*	*povesti*	*skupiti*
gibati	*obaviti*	*odvesti*	*sazvati*
mahnuti	*nakloniti*	*prevesti*	*primicati*
njihati	*skloniti*	*privesti*	
tresti	*gurnuti*	*provesti*	*slati*
	vrtjeti	*predati*	*uputiti*
dići	*okretati*	*dodati*	*tjerati*
spustiti	*prevrtati*	*prevršiti*	
vući	*kotrljati*		*voziti*
svući	*zamahivati*	*metnuti*	*nositi*
skidati	*naklanjati*	*staviti*	*prebaciti*
zbaciti		*namjestiti*	*odbaciti*
izvaditi		*slagati*	
		usipati	

(Vidi i t. 346.)

Pro primo, reče Mađar dignuv palac (Šenoa, Seljačka buna 30) — *Prvi mu nosač namjesti praznu košaru, a punu podigne i preda je drugom, a ovaj je opet doda dalje* (Božić, Kurlani 11) — *Oko spustilo zastore* (Slavko Mihalić 254) — *Gospoda su katkad skidali šešire* (Šimunović 1,60) — *I stidno ali zažareno obori oči* (Božić, Kurlani 25) — *Nema smisla*

da ih povlačimo u grad (Krleža, Bog Mars 14) — *Odgurne tanjur s hranom* (K. Špoljar 199) — *Pa je nećete prevesti žednu preko vode* (Šenoa, Seljačka buna 26) — *Kada su ga poslali u kantinu* (Krleža, Hrv. b. M. 15) — *Najprije je vjetar zviznuo bičem, a onda stao jurnjavom voziti svoja ledena kola, po planini* (Božić, Kurlani 9) — *A ujka Grga vrti oči i ropti* (Matoš, Dok je srca 43) — *Vrtiš mi nož u rani* (Božić, Drame 174) — *Gospođe naklanjale glavu* (Šimunović 1,50) — *Slagao je cigarete jednu za drugom u škrinju* (Krleža, Hrv. b. M. 13) — *U suzno oko uspe papriku* (Božić, Kurlani 25) — *U srdžbi je mjeru prevršila* (Kolar 203)

230a Prelazni su i neki glagoli koji izriču radnju kojom se mijenja kretanje kakva predmeta. Takvi su

ubrzati	*skrenuti*
usporiti	*okrenuti*
zaustaviti	*usmjeriti*

Obojica konje zaustave (Nar. pjes. 4,233) — *S prozora okrenula glavu* (Nar. pjes. Hörm. 1,4)

231 U starijem hrvatskom književnom jeziku javljaju se u toj skupini još i glagoli *vladati* i *upravljati* kad im je značenje »usmjeravati«

Kormilo je koje vlada lađu kad jedri (P. Kazali, Vijenac uzdarja narodnoga, Zadar 1861, 175) — *I pod svoju starost Fr. Andrija ne stajaše danguban svome Redu; nego kakono Otac Redobitelji (Gvardijan) upravljaše samostane* (S. Ivićević, Vijenac uzdarja narodnoga, Zadar 1861, V)

232 U biranijem i razlikovnijem jeziku glagol *ubrzati* nije prelazan i kazuje se samo o onome koji se sam stane brže kretati

Kud si tako ubrzao? (Bogdanovićeva zbirka narodnih izraza u Lici) — *Učiniti pak koga da ubrza kaže se ubrziti — Ubrzit ću ja tebe* (Karadžić, Rječnik)

233 Prelazni su i neki glagoli koji izriču promjenu položaja ili odnosa prema kakvu predmetu. Sam predmet se pri tom ne pomiče i ne mijenja, bar ne u vezi s radnjom. Takvi su glagoli kao

stići	*opkoliti*	*okružiti*	*zagraditi*
naći	*okružiti*	*obuhvatiti*	*premlatiti*
sresti	*zaklanjati*	*nakriviti*	*sastaviti*
zateći	*pokriti*	*stražiti*	*poklopiti*
otkriti	*zastrijeti*	*dobiti*	
dočekati	*oženiti*	*kupiti*	*vezati*
uzeti	*isprositi*	*naručiti*	*prisvojiti*
oteti	*upisati*	*naslijediti*	*osvojiti*
hvatati	*ispisati*	*služiti* (zarađivati)	*dopasti*
dohvatiti	*rastaviti*	*zaslužiti*	*zapasti*
zahvatiti	*nazivati*	*steći*	*ići* (= »pripadati«)
zauzeti	*obići*	*zaraditi*	
poprimiti	*oblijetati*		
obući			

izbjeći	*dati*	*istaći*
ostaviti	*darovati*	*pokazati*
napustiti	*prodati*	*kriti*
isključiti	*pazariti*	
izgubiti	*dijeliti*	

Tako je dobra bila, pa sretne li prosjaka malo što ne zaplače (Šimunović 1,65) — *I još ga sustignu u snazi* (Božić, Kurlani 18) — *Zastro je pješčanom maglicom dolinu Cetinske Krajine* (Božić, Kurlani 9) — *Obišao vinograd nekoliko puta* (Božić, Kurlani 23) — *Stražili su Frankopana negdje pokraj nas* (Nehajev 40) — *Hoće da obuče sebe i družinu* (Krleža, Bog Mars 8) — *Da, ja danas opet osvajam balkansko tržište* (Novak Simić 84) — *Odvede Sesvetički španu dvije najljepše krave i prisvoji ih sebi* (Šenoa, Seljačka buna 25) — *Sve se otimali da ko šta k u p i iz moje ruke* (Šimunović 1,70) — *On je bio uvjeren da mu svi ti ljudi zavide što je baš njega dopala ta ljupka i umiljata Nela* (J. Kozarac, Mrtvi kapitali, Bgd. 1910, 83) — *Poslije njegove smrti dopadoše grad Dubovac i grad Ozalj njegove sinove Đuru i Nikolu* (Strohal, Karlovac, 2) — *Sva slava majku zapada* (D. Jambrečak, Vijenac 1891,452) — *A zašto da ja tim glupacima ne otkrešem što ih ide* (Krleža, Tri kavalira 54) — *Svakoga ide svoje* (Batušić, Lat. mag. 64) — *Zato je najposlije i ostavila zavičaj* (Cesarec, Bjegunci 10) — *Snijeg nalegne i ne napušta lako tu svoju zimsku postelju* (Božić, Kurlani 8) — *Tebe će valjda isključiti iz općinskog odbora* (A. Kovačić, Sabrane prip. 73) — *I bježat moram svijet* (Kranjčević 128) — *Ferdinand bio bi mu i više dao nego Susjed i Stubicu da ga premami Habsburgovoj stranci* (Šenoa, Seljačka buna 28) — *Pa ako Bosanci i ne pazare svoju robu Silvestru i tada se Gara šunja oko njih ne bi li našla ono što traži* (Božić, Kurlani 19) — *Darovao mi album i nekoliko serija maraka* (Vojin Jelić, Anđeli 13) — *Udovica sa Srnom stade tražiti kljastu Savu* (Šimunović 1,66)

234 Prelazni su i neki glagoli koji izriču da se što čime zamjenjuje ili nadoknađuje. Takvi su glagoli

zamijeniti
osvetiti
okajati
iskajati
platiti

Bi l' se, Lazo, u se pouzdao, / a da mene, sine, zamijeniš? (Nar. pjes. 4,301) — *A kad viđe Mehmed buljumbaša / podiže se na noge lagane / da on svoga zamijeni sina* (Nar. pjes. 4,523) — *Platit ću štetu* (Božić, Kurlani 14) — *Plaćaju porez i prireze i namete* (Krleža, Bog Mars 7)

235 U drugu veliku skupinu ulaze prelazni glagoli koji izriču postojanje kakva odnosa bez zahvata i promjene. Ta se skupina dijeli na šest manjih i osnovnih.

236 Prelazni su neki glagoli koji izriču posjedovne odnose. Takvi su glagoli

imati
posjedovati
držati

Stara Uršula ima oštar jezik (Šenoa, Seljačka buna 36) — *Zbojite imaš sinove, neće ti se raspast stanje* (Božić, Kurlani 18) — *Imala je zagasito duguljasto lice* (Šimunović 1,67) — *Svaki ima posjedovati jednaki dijel zemlje* (A. Kovačić, Sabrane prip. 25)

237 Prelazni su i neki glagoli koji izriču odnose opažanja ili spoznaje. Takvi su glagoli:

gledati	*čuti*	*znati*	*učiti*
ugledati	*slušati*	*razumjeti*	*ćitati*
razgledati	*prisluškivati*	*upamtiti*	*tumačiti*
vidjeti	*osluškivati*	*proučiti*	*objasniti*
opaziti	*mirisati*	*zaboraviti*	
motriti	*njušiti*	*pozvati*	
promatrati	*osjećati*	*upoznati*	
izgledati	*ćutjeti*	*shvatiti*	
		raspoznavati	

A udovica i Srna samo su zadivljeno gledale njezino milo lice (Šimunović 1,69) — *Nijemo ju gleda* (Barković 1,92) — *Zlog je pogleda i drsko motri mater* (Božić, Kurlani 10) — *Al da čujemo, gospodine Palfi, Vaše uvjete* (Šenoa, Seljačka buna 29) — *Čula je udovicu da im govori* (Šimunović 1,66) — *Trdak je još čuo onaj pokrič* (Krleža, Hrv. b. M. 25) — *Lovrek je čuo topove* (Krleža, Hrv. b. M. 25) — *I molim Vas da me časak mirno slušate* (Šenoa, Seljačka buna 27) — *Pa je sa čežnjom slušala žamor dječaka* (Šimunović 1,55) — *Osluškivala je smijeh djevojaka* (Cesarec, Bjegunci 8) — *Kad mirišu toplu štalu* (Krleža, Hrv. b. M. 16) — *Miriše i prisluškuje raskošno ljeto* (Šimunović 1,55) — *Lovrek je osjećao mokro ruho* (Krleža, Bog Mars 26) — *I na nepcu upaljenom osjećaš slani znoj ženskoga tijela i sukrvicu* (Krleža, Bog Mars 11) — *Iz pjesme osjetimo zvonkost našega jezika* (Barac 1,59) — *Kad se toga sjetiš još ti se i sada u nosu pričini da ćutiš onaj ugodni miris* (Đalski, Pod starim krovovima, Bgd. 1905,9) — *Zato je sad razumjela i njegovo divljenje* (Cesarec, Bjegunci 22) — *On je na putu od banke do tvornice zaboravio svoju kuću* (Slobodan Novak 33) — *Zaboravi milovanja u večeri meke* (Tadijanović 16) — *Pogled si zaboravio na stolu* (Ivan Kozarac 7) — *Rucner je poznavao brigu Trdakovu* (Krleža, Bog Mars 21) — *Ne znam ni sama kako sam to naučila* (Šimunović 1,69) — *A ona se bojala da to Ilija ne protumači kao da joj je njegov vlastiti dolazak na teret* (Cesarec, Bjegunci 16)

238 U toj se skupini može naći i glagol *misliti*, ali mu je tada značenje nešto promijenjeno

I nisi ga mogao misliti van dobrim (J. Draženović, Djela, 1. Zgb. 1932,102)

239 Prelazni su i neki glagoli koji izriču osjećajne odnose. Takvi su

voljeti	*mariti*	*iskati*
prezirati	*žaliti*	*tražiti*
omrznuti	*prežaliti*	*htjeti*
cijeniti	*preboljeti*	*željeti*
mrziti		

Petar mrzi Ambroza (Šenoa, Seljačka buna 38) — *Oće nebo na zemlju, a zemlja ga neće* (Božić, Kurlani 10) — *A poljar zaželio veliko blago* (Šimunović 1,61) — *Ne marim linguza* (Božić, Kurlani 11) — *Ljubiš li ti tvoju Hrvatsku?* (Matoš 222) — *Srce je moje umorno / I žudi tihi počinak* (Tadijanović 37) — *Elektronsko srce ljubi plavuše* (Trišler 50)

240 Prelazni su i neki glagoli koji izriču sposobnost, vještinu ili umijeće da se vrši kakva djelatnost. Takvi su glagoli

znati
govoriti (umjeti govoriti)
svirati (umjeti svirati)

Kakav zanat zna carev sin? (Nar. prip. 219) — *I kako mandolinu svira?* (J. Kulundžić, Vijenac 1924,449) — *Kad bih ljudske i anđeoske jezike govorio, a ljubavi ne bih imao, bio bih mjed što ječi, ili cimbal što zveči* (Poslanica Korinćanima 1,13,1)

241 U ovu skupinu mogu ući i drugi glagoli kad se upotrijebe tako da znače sposobnost. Osobito se često tako uzimaju glagoli

vidjeti
čuti
igrati

Od svoje kuće vidim Savu — Po mraku vidim stazu — Ne čujem razlike među kratkim naglascima — Dobro igra šah

242 Prelazni su i neki glagoli koji izriču subjektivno stanje vršioca radnje određeno nekim predmetom. Takvi su

izdržati	*doživjeti*
izdurati	*preboljeti*
bolovati	*provesti*
trpjeti	*jadovati*
podnositi	*patiti*

Što ko radi ono i pati (Nar. posl.) — *Volila bih kugu bolovati, nego za drugim jade jadovati* (Zbornik nar. živ. i ob. 24,314) — *Može li vaše srce preboljeti plač nejake djece?* (Šenoa, Seljačka buna 39) — *Sve nepravde što ih doživjeste ovdje ne mogu se pisati u grijeh momu velmožnomu gospodaru* (Šenoa, Seljačka buna 27) — *Ne 'š preživit ovu salabuku* (Božić, Kurlani 10) — *Treći nije izdurao momaštvo* (Božić, Kurlani 23) — *Sva ta sela doživjela su mnogo katastrofa i taj posljednji habzburški rat* (Krleža, Bog Mars 9) — *Ona međutim živi u Beču samostanski život* (Begović 45)

Ta je skupina prelaznih glagola slična onoj što izriče osjećajne odnose. Razlika je u tome što ona izriče stanje što nastaje od osjećajnoga odnosa prema čemu, a ova subjektivno stanje kojemu je objekt u akuzativu uzrok.

243 Prelazni su i neki glagoli koji također izriču subjektivno stanje koje osobe, ali tako da se ta osoba izriče kao objekt u akuzativu, a uzrok stanju dolazi kao subjekt. Takvi su glagoli

boljeti	*veseliti*	*zanijeti*
dražiti	*moriti*	*uhvatiti*
peći	*brinuti*	*zavijati*
gušiti	*golicati*	*smrzavati*
dušiti	*žignuti*	

Mori ga glad (Šenoa, Članci i kritike, Zgb. 1934,15) — *Napokon je radio ono što ga je veselilo* (Nazor, Pripovijetke, Zgb. 1947,10) — *Nešto blaženo čovjeka golica na dnu srca* (A. Nametak, Bajram žrtava, Zgb. 1931,41) — *Kašalj i smijeh ga guše* (I. Vojnović, Trilogija, Zgb. 1961,102) — *Bio je kratkovrat ... dušila ga zaduha* (S. Krešić, Dickens, Posmrtni ostaci Pickwikova kluba 2. Zgb. 1953,209) — *Tako je Melanija ... plakala, plakala, da su je poslije uhvatili grčevi i stala da se trga bijesna i da jeca glasno* (Krleža, Bog Mars 136) — *Pokatkad me nešto smrzava, zatim žiga i peče* (Nazor, Partizanska knjiga, Zgb. 1949,183) — *Pjevala bi, ali ne mogu sama, dragog mi je zaboljela glava* (Karadžić, Rječnik) — *Duša me zatim zaboli* (Maretić-Ivšić, Odiseja, 1950,167) — *I veseli je što će on opet doći* (Jerkovac, Sjene ljubavi, Zgb. 1896,8) — *Čas bi ga zavijalo u trbuhu* (Benešić, Reymont Seljaci 1,1951,38) — *Zavrti ga u kuku* (Božić, Neisplakani 61) — *Njega opet nešto steže u grlu, njega boli za princezom* (Krleža, Bog Mars 225) — *U prsima ga žiga ledeno* (Jure Franičević, Raspukline 1957,7) *I mnoge iznenada zaboljelo - kad bi došli na glavicu, i ne bi dugo iza toga živjeli* (Šimunović, Đerdan 1914,141) — *Želja me spopala* (Kosor 2,167) — *Velečasnog boli noga* (Tadijanović 125)

244 Treću veliku skupinu prelaznih glagola tvore oni koji izriču odnose u prostoru i u vremenu.

245 Odnose u prostoru izriču prelazni glagoli kao

proći	*prevaliti*
obići	*preskočiti*
prekoračiti	*pretrčati*
prijeći	*preplivati*

U sadržaju tih glagola uvijek je prisutno svladavanje udaljenosti.

Jeste li vi samo zato prevalili toliki put da mi donesete suze žalosnice svoga gospodara? (Šenoa, Seljačka buna 24) — *Ne osvrnuv se ni nadesno ni nalijevo prevali sela Stenjevac, Vrapče, Črnomerec* (Šenoa, Seljačka buna 33) — *Visoko u pročelju Vaclavskog namjesti, koje su upravo prošli* (Cesarec, Bjegunci 21) — *Ona je htjela da prepliva Glibušu* (Šimunović 1,58)

246 Odnose u vremenu izriču prelazni glagoli kao

provesti
presjediti
proživjeti
prospavati

Ona je bila rođena upravo u ovom gradu ... proživjela je u njemu prve godine svoga djetinjstva (Cesarec, Bjegunci 9) — *Da prospavaju to žarko ljeto* (Šimunović 1,54)

246a Kao objekt u akuzativu uz prelazne glagole javlja se i povratna zamjenica u naglašenom ili enklitičkom obliku kad je taj objekt jednak subjektu ili ako je više subjekata koji su naizmjenično i objekti, pa je povratna zamjenica u akuzativu istoznačna s izrazima *jedan drugoga* ili *jedni druge*. Isto se javlja i uz subjekt u množini ako se članovi mnoštva koje se njime izriče javljaju naizmjenično kao subjekti i kao objekti.

Ja ću prodavati moje zlatne kose, pa i sebe i tebe hraniti (Npr.) — *Hercegovina sve zemlje naseli, a sebe ne raseli* (Nposl.) — *Spremi, Marko, sebe i Šarina* (Npj.) — *Košulje je svaki dan mijenjao, svaki se dan brijao* (Đalski, Krovovi 3) — *Ostavi poprište javnoga života, pak se nastani u Brezovici* (Đalski, Krovovi 23) — *Očekivala je da će se sada javiti* (Kaleb, Bijeli kamen 13) — *Prihvati da se češlja* (Kaleb, Bijeli kamen 14) — *Sestrice se lipo pozdravljale* (Kačić, Razgovor 59) — *Udriše se teškim buzdohanom* (Kačić, Razgovor 60) — *Ter se grle rukam gvozdenijem, / Ter se ljube kljunom gvozdenijem / Krst i prorok* (Ivan Mažuranić 72) — *Sva se družba ižljubila redom* (Ivan Mažuranić 56)

Te su konstrukcije doista povratne jer se u njima glagolska radnja »vraća« subjektu, koji je ujedno i objekt. U tome smislu one i nisu prave prelazne jer glagolska radnja u njima ne »prelazi« od subjekta nekom drugom objektu. Ipak su prelazni po bitnoj gramatičkoj oznaci toga pojma jer glagol u njima ima pravi objekt u akuzativu, pa se u tom drugom i gramatički bitnijem smislu prelaznost i povratnost ne isključuju.

Takvi glagoli s povratnom zamjenicom u akuzativu kao objektom ne tvore posebnu gramatičku kategoriju jer je ona uz njih izravni objekt kao svaki drugi. Glagoli pak koji nisu prelazni, pa ne mogu imati objekt u akuzativu, a ipak uza se traže enklitički oblik akuzativa povratne zamjenice (kao *bojati se* ili *smijati se*) doista tvore posebnu gramatičku kategoriju, i to morfološku. Po gramatičkoj tradiciji najprikladnije je zvati upravo tu kategoriju povratnim glagolima, iako baš oni nisu u pravom smislu povratni.

247 Ima prelaznih glagola s dva objekta u akuzativu. Takvi su

učiti koga što
moliti koga što
pitati koga što

Prvi je objekt tih glagola uvijek osoba, a drugi se objekt ne odnosi samo na glagol nego i na prvi objekt.

Tad đevojka govori đeveru / što je bješe naučila majka (Nar. pjes. 3,489) *Učio ga aritmetiku španjolskoga učenjaka Josipa* (V. Deželić, U pandžama lava, Zgb. 1929,75) — *Meštre, nauči nas način od moljenja* (Ćuić, Život Isusa, Split 1848,87) — *Ja bih vas molio sada još ovo* (S. Bosanac, Uspomene na Jagića 107) — *Nit vas pitam milostinju* (Šenoa, Pripovijesti 3,150) — *Vidiš, Jeleno, vidiš, ja tebe pitam oprost* (M. Košćina, Sour' Maria Immacolata, Zgb. 1917,94) — *Dođe li ona žena ka vama da vas pita kakvu pomoć, ne uskratite joj* (V. Car-Emin, Srpski književni glasnik

1925,166) — *I ja ću vas nešto upitati* (Matej 21,24) — *Mi te ništa ne pitamo* (Kumičić, Tri mučenice 54) — *Tu stvar sam te već jednom pitao* (Iz razgovora)

248 I uz glagole, kao

stajati
(razgovorno i
koštati)

stoje dva objekta u akuzativu

I ove riječi stajale su me godinu dana više (Kosor 2,155) — *I koje su nas stajale mnogo krvi* (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

249 Umjesto direktnoga objekta u akuzativu stoji i genitiv kad objektna imenica ne označuje kakav cjelovit predmet nego tvar, ili se bar tako zamišlja, i kad se hoće izreći da je direktni objekt u tom slučaju samo dio te tvari, a ne ona cijela. Takav se genitiv zove *genitiv partitivni.*

a) Evo primjera za imenice direktnog objekta koje doista označuju kakvu tvar

Turci ladne vode zapitaše (Kačić, Razgovor 155) — *Donijeli su grožđa* (Kranjčević 26) — *I donese mi ukuhanog voća* (Fran Mažuranić 18) — *I vidim uzidanog starorimskog kamenja* (Fran Mažuranić 2,14) — *I ona sretno donese snasi snijega* (Brlić-Mažuranić 75) — *One večeri lobode večerali* (Brlić-Mažuranić 48) — *A baba Dora iz Pušće, stara sluškinja, donese nam toplog, netom pomuzenog mlijeka* (Matoš) — *Jedva je smagala glasa* (Matoš 44) — *Iz pehara na škrinji gutne vina po večeri* (Nehajev 69) — *Ah, volim ti ja piva* (Kosor 2,12) — *I jede kukuruznog kruha* (Ivan Kozarac 70) — *Oni bi bolesnom čovjeku sami dali otrova* (Ivan Kozarac 31) — *Trgovci nude povjesma* (Begović 1,68) — *Nabrao je cvijeća* (Nazor 3,26) — *Iznesoše odmah pred nas sira i kajmaka, pa pršuta i kukuruzna kruha* (Kolar 159) — *Pod svaku cijenu hoću crne kave* (Batušić, Laterna 189) — *Tražio je papira* (Novak Simić 208) — *Kalkić bi mu katkada donosio hrane* (Božić 1,123) — *Žeđam krvi* (Barković 1,161) — *Gorda donosi narezane šunke i sira* (Barković 1,177) — *Poneki mu tutnu u dlan sitna novca* (Slobodan Novak 162)

b) Evo primjera i za takve imenice direktnog objekta koje ne označuju tvar, ali se tako pomišljaju:

Podaj ljudstvu svoga srca (Kranjčević 61) — *Tanki i šiljasti moj nos zadavao mi je osobite brige* (Fran Mažuranić 48) — *Duša moja našla bi sebi puta* (Fran Mažuranić 2,12) — *Ja ću tebe puta naučiti* (Brlić-Mažuranić 42) — *I same palače morale su dati mjesta bijednicima i bolesnicima* (Nehajev 27) — *I kao da traži krvne osvete* (Kosor 2,71) — ... *tražeći divljega izljeva* (Kosor 2,162) — *Daj mi snage* (Begović 3,146) — *Nijeme tu traže sove zaklona i stana* (Begović 1,80) — *Krči sebi puta rukama snažnim* (Begović 1,67) — *Svome ogorčenju i razočaranju dao je Preradović maha i u svojim pjesmama* (Barac 1,43) — *U toga je on plemstva vidio i finoće, i duše, i otmjenosti, i tradicije* (Barac 1,117) — *Mi želimo uspjeha mladoj generaciji književnika* (Krklec 2,10) — *Samo slabići trebaju pomoći i oslonca ostalih* (Novak Simić 134) — *Pa im to daje smjelosti i snage* (Novak Simić 139) — *Htio sam utjehe* (Novak Simić 65) — *Ja sam te snage našla* (Slobodan Novak 251)

c) Čak se i osobna imena mogu pomišljati kao da znače neku tvar od koje se u direktnom objektu uzima samo neka količina. To je, dakako, snažno stilski obilježeno.

Vidi, vidi Marije (Slobodan Novak 242)

Tu takvo uvrštavanje osobnoga imena izriče snažno čuđenje nad nekim nepoznatim i neočekivanim Marijinim svojstvom. Vidi t. 340.

d) I množina nekih imenica uzima se kao da znači cjelinu od koje se u direktnom objektu može uzeti samo neka količina, pa onda umjesto akuzativa dolazi genitiv.

Nekad sam znao latinskih riječi (Kranjčević 88) — *Donio sam ti novih knjiga* (Matoš 42) — *Poglavarima cesarov je posjet zadao važnih briga* (Nehajev 3) — *Ali konstatacija toga obraćenja izazvala je kod njega i drugih misli* (Perković 60) — *Lunjao je po gradiću od dućana do dućana i moljakao bombona* (Batušić, Laterna 13—14) — *Spremio se da odnese Perki šljiva* (Božić 1,216) — *Otkrit će ti taj protunebeski top strahovitih perturbacija* (Marinković, Ruke 8) — *Oni su doživjeli u svome vijeku halucinantnih strahota* (Slobodan Novak 159)

250 Isti je kao objekta uz prelazni glagol i položaj dopune u akuzativu uz neke imenske predikate. Dopuna je imenskoj predikatnoj riječi isto što je objekt predikatnom glagolu:

Nagađaj se ti s tvojim učenjacima ako te je volja (Fran Mažuranić 2,225) — *Bog je tako 'tio, milost ga bila* (Kosor 2,134) — *Tebe to nije briga* (Kosor 2,251) — *Strah me je* (Nehajev 17) — *Arad Hrmeščec sluša cijele noći plač dječji i ne može da usne i strah ga je* (Krleža 2,366) — *Strah me je da se, ne daj bože, djetetu što dogodi* (Marinković, Ruke 79) — *Stid vas bilo* (Slobodan Novak 32) — *Ribare nije briga* (Slobodan Novak 88) — *Majka kaže da ju je bilo strah* (Vjesnik 19. 1. 1964. str. 3)

Vidi t. 349—353.

251 Kad se glagoli preobliče u bezlične (vidi t. 419—419a), i objekt uz njih katkada ostaje u akuzativu.

Dapače cijeni nas se po tome (Begović 3,79) — *Njega se ne čuje* (Nazor 3,194) — *Kako da se jednom obuzda kmeta Jožu* (Nazor 3,16) — *Da ga se nahrani trima košarama hljeba i najgojnijim volom u općinskim stajama* (Nazor 3,18) — *To su oni kraljevski ugarski veterani koji su progledali carske i kraljevske karte i uvidjeli da ih se vara kod te gospodske lopovske igre* (Krleža 2,129) — *Pjevuši uistinu, ali dovoljno zvonko da ga se čuje* (Novak Simić 293) — *Pored toga optužuje ga se da je vodio svoju djecu u inozemstvo* (Vjesnik 19. 1. 1967. str. 1) — *Muža se već ima: njega se ne traži* (Begović 3,105) — *Mogu skoro ustvrditi da se mene prije ili kasnije mora sresti* (Begović 3,102) — ... *žao mi je* ... *da se gospodina generalnog opet može nazvati* (Novak Simić 173) — ... *kad se moli boga, glava treba biti gola i lice ozbiljno* (Jozo Laušić 60) — *Osim boga nema se koga optužiti* (Jozo Laušić 83)

252 Ponešto je drukčije kad se radi o *može se* proširenom drugim glagolom u infinitivu. Onda taj infinitiv, ako je glagol prelazan, može imati objekt u akuzativu, a glagol *može se* shvaća se kao da je bezličan (vidi t. 419—419a).

A kad bi došao kakav stranac kojega se nije moglo upozoriti na te krpice, gospođi bi Maji srce od jada premiralo (Kolar 104) — *Iz ovih dokumenata vidi se vrlo dobro koliko se može Preradovića okrivljivati kao austrijskog časnika* (Barac 1,40) — *Može se mrziti tupe kljunove* (Slobodan Novak 109) — *Mene se može samo povrijediti* (Slobodan Novak 196) — *Zar se može čovjeka degradirati* (Slobodan Novak 215)

253—254 Akuzativ izravnoga objekta razlikuje se od adverbne oznake u akuzativu po tome što se nikako ne da prepričati. Svaki se objekt tako razlikuje od priložne oznake koja mu je jednaka po obliku.

Izraz *potratio je čitav dan* ne može se nikako prepričati, dok se *spavao je čitav dan* može prepričati, npr. kao *spavao je preko čitavog dana.* Razlika je u tome što u sklopu prvoga izraza stoji prelazni glagol *potratiti* koji otvara mjesto direktnom objektu u akuzativu, dok u sklopu drugoga izraza takvog glagola nema. No *čitav dan* po značenju je vrlo umjesno kao priložna oznaka uz glagol *spavati.*

255 Kod prelaznih glagola koji ne traže objekt u akuzativu nego ga samo dopuštaju odlučuju odnosi značenja o tome hoće li se koji akuzativni izraz razumjeti kao objekt ili kao adverbna oznaka.

Tako će od dvije rečenice:

Pjevao je cijeli ep i *Pjevao je cijeli dan*

prva imati *cijeli ep* kao izravan objekt, a druga *cijeli dan* kao oznaku vremena jer se po značenju tako bolje uklapaju, a glagol *pjevati* ne traži baš objekt, nego mu samo neobvezatno otvara mjesto.

Odatle se vidi kako sintaktičko ustrojstvo nije sadržano u samim poredanim oblicima nego se prema postojećim obrascima uspostavlja za njih. Sadržajni odnosi igraju tu važnu ulogu.

256 Kad neki prelazni glagoli dobiju objekt u akuzativu, zahtijevaju da se kao predikati prošire i proširkom u instrumentalu. (O prošircima vidi t. 76.) Ako se predikat tako ne proširi, ne može glagol imati objekta. Između objekta i proširka postoji tako posebna veza.

257 Takvi su glagoli:

smatrati	*osjećati*	*shvaćati*
držati	*vidjeti*	*uzimati*
nalaziti	*znati*	*tretirati*

i drugi prelazni glagoli slična značenja ili koji se uzmu u sličnu značenju premda ga obično nemaju. Proširak može biti u instrumentalu.

Pa makar nju samo zato smatrali vještcom (Kolar 182) — *Mnogi je smatraju obećanom zemljom* (VUS 18. 1. 67, str. 3) — *Vraza su držali lijenčinom* (Barac 1,25) — *Njega sam osjećao tada prisutnim* (Slobodan Novak 73) — *Oni hoće vidjeti takve jadnike sretnima* (Slobodan Novak 225) —

Znao je doktora Junaševića nepušačem (Kolar 116) — *Sprva su se tekstovi tretirali kasnijim preradevinama a zatim grubim falsifikatima* (Gunjača, Ispravci 2,271)

258 Mjesto proširka u instrumentalu mogu ti glagoli dobiti i prijedložne izraze s *kao* i *za* kao proširke.

Pa makar nju samo zato smatrali kao vještcu — Vraza su držali za lijenčinu — Njega sam osjećao tada kao prisutnoga

Svi ti sklopovi nisu jednako obični i čvrsto utvrđeni. Postoje kao mogućnosti koje svaki govornik sam oblikuje.

Evo i potvrđenih takvih primjera:

Vraz je dakle shvaćao književnost kao sredstvo za obrazovanje naroda (Barac 1,7) — *Držaše ga za poklisareva sina* (Matoš 33)

Vidi t. 79.

259 Takvi su i glagoli:

zvati	*predstaviti*	*priznati*
nazvati	*proglasiti*	*označiti*
prozvati	*prikazati*	

i drugi prelazni glagoli slična značenja ili koji se uzmu u sličnu značenju premda ga obično nemaju. I oni mogu dobiti proširak u instrumentalu.

Ti si me nekad prijateljem zvao (Tadijanović 145) — *Zetom bi ga bio rado nazvao* (Kolar 108) — *Oni su predstavili sebe gostima sa »divljeg zapada«* (VUS 18. 1. 67. str. 5) — *Kaluđeri su vjeru nazivali srpskom, a naš jezik hrvatskim* (Šimunović 296—297)

I glagoli *predstaviti, proglasiti, prikazati, priznati* mogu se osim instrumentalnim izrazom proširiti prijedložnim izrazima s *kao* i *za.*

Proglasili su stranca kao mudraca — Priznao je druga za učitelja

(Vidi t. 79.)

Glagoli *zvati, nazvati, prozvati* mogu se osim instrumentalnim izrazom proširiti i proširkom u nominativ

Turci rozoliju zovu amberija (Nar. pjes.[1] 1,315) — *Prozovu je maćeha* (Nar. prip. 127)

260 Prelazni glagoli s proširkom u instrumentalu jesu nadalje:

činiti	*imenovati*
učiniti	*izabrati*
načiniti	*postaviti*
napraviti	*namjestiti*
stvoriti	
roditi	

To nas najposlije čini moćnima (Novak Simić 233) — *Zapara inače čini ulicu pustom* (Nehajev 25) — *Možete me stvoriti žednim* (Kranjčević 9) — *Činit ću te mahurli vezirom* (NM, 3,58) — *Svijet te može učiniti svakakvim* (Marinković, Ruke 210) — *Majka ga je rodila više pjesnikom nego vojnikom* (Nehajev 3) — *O, zašto me nije Gospod cvjetarom*

stvorio? (Tadijanović 82) — *Imenovao ga je vrhovnim upraviteljem Kraša* (Nehajev 3)

I glagoli *imenovati, izabrati, postaviti, namjestiti* mogu se osim instrumentalnim izrazom proširiti prijedložnim izrazima s *kao* i *za*.

Izabrali su ga kao predsjednika — Postavili su ga za čuvara — Učinit ću tebe za vezira (Kačić, Razgovor 146)

261 Kad se takvi prelazni glagoli preoblikuju u pasiv, ili obezliče, ostaje uz njih proširak u instrumentalu:

Financ se osjeti poprskanim (Marinković, Ruke 198) — *I to mi se zove plemićem* (Matoš 64) — *Budem proglašen čudakom* (Slobodan Novak 169) — *Priznaje se nasljednikom svoga oca* (Perković 163) — *Potkraj lipnja 1953. izabran je dopisnim članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Tadijanović 242)

262 U starinskom govoru može proširak uz te glagole stajati i u akuzativu, pa se onda uz njih nalaze dva akuzativa od kojih je jedan objekt, a drugi proširak predikata.

Kažu lipu zoru (Kanižlić 55) — *Ispraznost sve ove stvari i ostale kralj Salamun zove* (Kanižlić 55) — *Ruža bratji odgovara: Kraljicu me cvitki sude* (Katančić 312) — ... *da nijednoga čovjeka ne zovem pogana ili nečista* (Maretić, t. 545b) — ... *ljubav njena k ubogima tolika je bila da su je zvali sirotinjsku majku* (Iveković 254) — *Srebrno sedlo ne čini konja dobra* (Maretić t. 545b) — *Stavih stražu mladu momu* (Maretić t. 545a) — ... *da ga metne veljega vezira* (Maretić t. 545a) — *Kriva me nađoše* (Maretić t. 545,2) — *Mene uzmi gospodara* (Maretić t. 545a) — *Bog ga je zla stvorio* (Kosor 5)

263 Dopuna u akuzativu stoji i uz neke pridjeve

Ima žuljeve đon debele (Kosor 2,215) — *Bio mu je dužan deset tisuća forinti* (Novak Simić 11)

Vidi t. 349—353.

INDIREKTAN OBJEKT

264 Objekt može biti imenica ili zamjenica i u kojem drugom kosom padežu osim akuzativa. Takav se objekt zove *indirektan (neizravan).*

265 Ima glagola koji otvaraju mjesto za *indirektan objekt u genitivu.*

266 Takvi su neki povratni glagoli koji označuju odvajanje. Genitiv se uz njih zove *ablativni* ili *genitiv odvajanja*

kloniti se	*manuti se*	*odlučiti se*
čuvati se	*proći se*	*odviknuti se*
odreći se	*ostaviti se*	
okaniti se	*lišiti se*	

Mi ćemo se kloniti zla (Kosor 10) — *Matora lisica čuva se gvožđa* (Nar. posl. 175) — *Odrekla se pravde zbog milosrđa* (Marinković, Ruke 66) — *Odricala se sebe* (Novak Simić 164) — *Razgovora se sa kočijašem okanio davno* (Dinko Šimunović 3,73) — *Mahni se Nigerije, tamo su ljudožderi* (Fran Mažuranić 2,141) — *Proći se ćorava posla* (Kosor 2,140) — *Poslije s vremenom ostaviše se puške i noža* (Kolar 189) — *Nenadano mu zaigra želja da se liši svih starčevih poruka* (Jozo Laušić 190) — *Kad se već ne možeš odviknuti lajanja, onda bar iskoristi taj budalasti ...* (Slobodan Novak 154)

267 Takvi su i neki povratni glagoli koji izriču oslobađanje te i uz njih stoji ablativni genitiv

osloboditi se	*otresti se*
izbaviti se	*otarasiti se*
riješiti se	*oprostiti se*

Htio se osloboditi osjećanja krivnje (Marinković, Ruke 118) — *Mrav se riješio skrbi* (Fran Mažuranić 2,134) — *Moram se ja njega riješiti* (Brlić-Mažuranić 19) — *Ruke se ispruže da se otresu mučnine i nelagodnosti* (Novak Simić 60) — *I mi se možemo lako otarasiti onih nekoliko intimnijih znanaca* (Slobodan Novak 153) — ... *kad se otarase suđa, lukšije, luga, pepela, sapuna* (Novak Simić 9) — *Ako hoćeš da te oproste poreza na livadu* (Matoš 11)

268 Neki od tih glagola mogu biti i prelazni. Usp. *lišiti, odviknuti, odlučiti, osloboditi, izbaviti, riješiti.* Onda se pored objekta u akuzativu otvara uz njih i mjesto objektu u genitivu. Ipak se u primjerima kakvi se gore navode ne može uzeti kao da su ti glagoli prelazni, samo što im je objekt isti kao subjekt, pa se zato izriče povratnom zamjenicom, jer *se oslobodio nečega* i tko nije *(sâm) sebe oslobodio toga,* nego može biti da su ga i drugi oslobodili. (Vidi t. 327.)

269 Neki od tih glagola javljaju se s karakterističnim priložnim oznakama, osobito prijedložnim izrazima s *iz* i *od.* Moglo bi se stoga pri površnu gledanju učiniti da se tim izrazima prepričava genitiv kakav dolazi u našim primjerima, pa da po tome i on nije objekt nego adverbna oznaka. Ali to nije tako, jer *izbaviti se iz nevolje* može samo onaj koji je u nju pao, a *izbaviti se nevolje* može i onaj kojemu ona samo, makar i izdaleka, prijeti. Nema dakle prepričavanja, genitivni izraz je objekt, dio same glagolske radnje, a prijedložni izrazi su priložne oznake kojima se izriču njezine popratne okolnosti.

270 U starinskom i svečanu govoru tako se slažu i glagoli:

odmetnuti se
odvrći se
oglušiti se

Samo se ne odmećite Gospoda (4. Mojs. 14,9 Daničić) — *Oni se odvrgoše mene* (4. Mojs. 1,2 Daničić) — *Neće se Gospod oglušiti molbe* (Psal. 102,17 Daničić)

Takvo je slaganje izrazito stilski obilježeno.

271 S objektom u genitivu slažu se i neki povratni glagoli koji izriču odbojno čuvstvovanje

bojati se	*gnušati se*
plašiti se	*grstiti se*
strašiti se	*stidjeti se*
prepasti se	*sramiti se*

Samo jednoga se bojim (Fran Mažuranić 2,13) — *Ali se i ona bojala majstora* (Brlić-Mažuranić 10) — *I bojiš se, panično se bojiš, tmine* (Marinković, Ruke 59) — *Ja ga se bojim* (Novak Simić 154) — *Možda se vi bojite žena* (Ivan Kozarac 123) — *Toga se upravo i bojim* (Nehajev 16) — *Oprosti, ja se već pobojavam tvojih ideja* (Kolar 138) — *Mi u gradu plašimo se brzojava* (Slobodan Novak 29) — *Uplašio se narednik svoje smiješne nemoći* (Marinković, Ruke 132) — *Prestrašio se tog siromaštva* (Barković 1,111) — *Elem, stidiš se svoga opanka* (Kosor 2,206) — *Stidio sam se sebe* (Ivan Kozarac 12) — *Stidio se materina zvanja* (Marinković, Ruke 152) — *Postidjela se same prijevare* (Slobodan Novak 200) — *Oduvijek se grstio priznanja* (Novak Simić 261)

272 Ovamo idu i neki povratni glagoli koji izriču prisjećanje *(genitiv sjećanja)*

sjetiti se	*spomenuti se*
prisjetiti se	*opomenuti se*
dosjetiti se	

Salamun se sjeti mnogobrojnih svojih žena (Fran Mažuranić 2,134) — *Sjetio se jadnik staroga ćaće svoga* (Matoš 16) — *Pritom se je sjetio Kristine* (Begović 59) — *A onda se sjetio praznine* (Krleža 2,15) — *Sjećaju se igara* (Marinković, Ruke 181) — *Nerado se sjećala prošlosti* (Novak Simić 62) — *Ne volimo kad nas sjećaš / Prošlih dana, moj handžaru* (Kranjčević 48) — *Prisjećao sam se karavane ranjenika* (Slobodan Novak 7) — *Spomenuše se svojih pretrpljenih muka* (Kosor 2,169) — *Spomenuo se Stanko i one noći* (Dinko Šimunović 3,94) — *Bilježim pregršt riječi, da se spomenem opet / Dječaka nepoznatog, njegova ranjenog srca* (Tadijanović 213) — *Stariji ljudi spominjahu ga se* (Novak Simić 11)

273 Takav je i glagol *igrati (se)*

Poigrajmo se vojnikâ (Kosor 2,24) — *Igrao svako veče tablaneta skupa sa sreskim* (Novak Simić 17)

pa se takav objekt zove *genitiv igre.*

274 U naglašeno narodnu i jedru govoru slažu se tako i drugi glagoli kad označuju igranje

Skaču skoka — Meću se kamena — Momci se bacaju kamena — Vuku klipka (Daničić, Sintaksa 110—112)

275 S objektom u genitivu slažu se i povratni glagoli koji označuju hvatanje. Takav je genitiv po svojem značenju blizak genitivu partitivnomu.

primiti se	*latiti se*
držati se	*mašiti se*
hvatati se	*taknuti se*
prihvatiti se	*dirnuti se*
dohvatiti se	*dodjeti se*

Onaj se zida drži (Fran Mažuranić 2,135) — *Niti morskih trava drže se jošte peraca buzdovana* (Nazor 3,253) — *Čovjek se čvrstim nogama drži zemlje* (Begović 3,62) — *A voda se eno već hvata oranja* (Perković 142) — *Prihvatio se čaše* (Kolar 131) — *Vlada se prihvatila politike* (VUS 18. 1. 1967. str. 3) — *Vatra se pobješnjelo uhvatila suha granja* (Laušić 70) — *Silvestar se mašio torbe* (Božić 1,100) — *Građani se latiše konopa* (Nazor 3,62) — *Napomena bilježnikova takla mu se ledeno srca* (Kosor 2,212) — *I mene se tuga odavno dotakla* (Tadijanović 54) — *Vlažne se dotiču zemlje* (Kranjčević 87)

276 Istoj skupini pripadaju i glagoli

ticati se
dojmiti se

ali su se oni uobičajili u prenesenim značenjima

Žamori zimske noći dojmiše se na takav način gorostasâ (Nazor 3,85) — *To se mene tiče* (Novak Simić 30)

277 Objekt u genitivu imaju i neki povratni glagoli koji znače da je tko dobio što u svoju vlast ili da je što postigao

domoći se	*dohvatiti se*
dokopati se	*dočepati se*
dopasti se	*dovinuti se*
	dobaviti se
	udostojiti se

Djeca se domogoše tla (Kosor 2,157) — *Domogao se gospodin satnik Jugović nasipa, potoka i mosta* (Krleža 2,47) — *I iza neopisivih stradanja dokopa se Pariza* (Matoš 204) — *Dopao sam se te časti* (Kosor 2,113) — *Dohvati se prazne bolesničke sobe* (Matoš 58) — *Hitro se dočepa vrata* (Jozo Laušić 87) — *Dočepao se blaga i baronije* (Matoš 29) — *Divovi se dočepaše četiriju uglova krova* (Nazor 3,222) — *A svako čeznuće dovinut će se neumrla cilja* (Begović 1,52) — *Kad se svoga dobavi đogata, / pa poteže mača zelenoga* (Nar. pjes. 4,18) — *Kad se Šujo gore dobavio* (Nar. pjes. 4,471)

278 Takvi su i neki povratni glagoli koji označuju punjenje

napuniti se
nasititi se
užiti se

Venecija se napunila bjegunaca (Nehajev 26) — ... *dok se čovjek mogao nasititi tuđih jabuka* (Kolar 176) — *Kad se hajduk nasiti hajdukovanja, on se preda* (Rječnik 800a) — ... *taj da se užije kola i sopila, vina i pečenja* (Nehajev 91)

278a Ovamo idu i povratni glagoli nasićivanja koji se od svih nesvršenih glagola mogu izvesti prijedlogom *na-*. Svi takvi glagoli otvaraju mjesto objektu u genitivu. Za primjer evo i nešto takvih glagola

najesti se	*nakupovati se*
napiti se	*narisati se*
napojiti se	*načekati se*
nagledati se	*nahodati se*
naizgovarati se	*nasmijati se*
naužiti se	*naplakati se*
naživati se	*naakšamlučiti se*

Nagledao sam se svijeta (Fran Mažuranić 2,122) — *Velikoga ćeš se dobra i raskoši naživati u Kralja Morskoga* (Brlić-Mažuranić 34) — ... *da se zabave i napiju žarke rumene kapljice* (Nehajev 91) — *Mi provincijalci, smatramo naime da je bolje napiti se vina, nego li sile, jer se od vina čovjek brže otrijezni* (Krklec 2,116) — *Neka se najede tih šljiva* (Krleža 2,25) — *Ja bih se zemlje nakupovao* (Novak Simić 35) — *Naakšamlučio se i nalijepio banaka pjevačicama* (Novak Simić 32) — *Nasisala se peluda* (Novak Simić 16) — *Htio se napojiti na svom djelu žestoke, otrovne snage* (Marinković, Ruke 122) — *Bože, što se Ilija načekao te sablje* (Marinković, Ruke 129)

279 Objekt u genitivu imaju i neki povratni glagoli koji izriču želju

zaželjeti se
uželjeti se

Veće sam se sestre zaželio (Nar. pjes. 1,537) — *Ali si se silom uželio, uželio mlade kaurkinje* (Rječnik) — *Koliko se brata uželjela, od zmije se odvojit ne hoće* (Nar. pjes. 2,62) — *Zaželio se Regoč silno svoga pustoga Legena* (Brlić-Mažuranić 69) — *Zaželio se šljiva i kruha da se najede pred smrt* (Krleža 2,25) — *Zaželio se već širokih duša* (Kolar 99)

280 Objekt u genitivu imaju i glagoli

dopasti *zapasti*

kad znače »pasti u dio«

Evo ima tri godine dana / Kad je Janko tame dopadnuo (Rječnik 257a) — *Tako grdne rane ne dopao* (Nar. posl. 297) — *Već ćeš ti meni dopasti šaka* (Marinković, Ruke 215) — *Kad zapadoh ropstva u vijeku / panduri me tvoji uhitiše* (Nar. pjes. 2,274)

281 Jednako se slaže i uzvik *žalibože* kada je u rečenici on predikat. *Žalibože tolike muke* (Daničić, Sintaksa 110—111) — *Žalibože truda*

O dopunama u genitivu vidi t. 350.

282 Među glagolima koji otvaraju mjesto objektu u genitivu osobito je mnogo povratnih. Dosta ih je koji mogu i ne biti povratni, pa su onda prelazni. Takvi su

čuvati	*primiti*	*dohvatiti*	*napuniti*
ostaviti	*držati*	*taknuti*	*nasititi*
plašiti	*hvatati*	*dirnuti*	*zaželjeti*
strašiti	*prihvatiti*	*dobaviti*	

Ima dakle, čini se, neka pravilnost po kojoj objekt prelaznih glagola kad postaju povratni prelazi iz akuzativa u genitiv. To vrijedi i za sve glagole nasićivanja izvedene prijedlogom *na-*.

283 Ima glagola koji otvaraju mjesto za indirektan *objekt u dativu.*

284 Takvi su neki povratni glagoli koji izriču osjećanje upravljeno prema nekomu ili nečemu

veseliti se	*diviti se*	*smijati se*
radovati se	*čuditi se*	*rugati se*
nadati se	*iznenaditi se*	*smilovati se*
		podsmijevati se

Već se djetinjski veselio dobrom doručku (Kolar 91) — *Kao što se ženik raduje nevjesti, / Ja se veselim šumama zelenim / I otavi, da kosim u jesen* (Tadijanović 89) — *Nit ga žali nit mu se raduje* (Kačić, Razgovor 148) — *Pak se onom sve raduje danu* (Reljković, Satir 172) — *Vama će se Grci radovati* (Nar. pjes. 2,370) — *Obradovala se Kosjenka svjetiljci* (Brlić-Mažuranić 54) — *Obradova se snazi i posluhu* (Jozo Laušić 82) — *Nadaj mi se do tri bila danka* (Kačić, Razgovor 131) — *Tko bi se tomu nadao* (Kolar 120) — *Ona se sirotica nadala goremu* (Božić, Kurlani 22) — *Pa se divi skladu bratinskomu* (Martić, Osvetnici 3,108) — *Barun se divio slici* (Perković 16) — *Pa se divi sjajnome suncu* (Matoš 15) — *A tome se istom čudi kad mu drugi kažu ljudi* (V. Došen 192) — *Janje se čudi ljiljanu: / Što je to što je tako bijelo?* (Tadijanović 69) — *Maks se iznenadi toj kratkoj optužbi* (Prica 113) — *Neke su se smijale mome pitanju* (Kosor 2,26) — *A mrtvačka mu se lubanja smije* (Marinković, Ruke 123) — *Kreću glavom ter mu se rugahu* (Kačić, Razgovor 91b) — *Zar se nećeš smilovati našoj djeci* (Marinković, Ruke 216)

Razlika između objekta u dativu i dativnoga izraza kao priložne oznake vidi se u sintaktičkoj dvoznačnosti izraza kao *Ti si se meni veselio* ili *Ti si se baki smijao.* Kad se tu dativni izrazi *meni* i *baki* razumiju kao objekti, onda rečenice znače da se veselje proteže na mene, a smijeh na baku, pa su *ja* i *baka* predmeti glagolske radnje. Kad se isti ti dativni izrazi shvate kao priložne oznake, onda se ne zna na koga se ili na što protežu veselje i smijeh, ali je izrečeno da *za mene* odnosno *za baku* imaju neko osobito značenje. Izriču moj odnosno bakin osobit emocionalni odnos prema onomu koji se veseli odnosno smije. Po tome se jasno vidi da je dativni izraz drugo kad je objekt, a drugo kad je priložna oznaka.

285 Objekt u dativu dolazi i uz neke glagole koji znače djelatnost povoljnu za koga

pomoći	*goditi*	*odgovarati*
udovoljiti	*ugoditi*	
pogodovati	*konvenirati*	

Bog pomože kralju Pavlimiru (Kačić, Razgovor 30) — *Pomozi nejakomu* (Martić, Osvetnici 2,126) — *Pomozi si sama, moja golubice* (Brlić-Mažuranić 160) — *Revalorizacija osnovnih sredstava također pogoduje ekstenzivnosti* (Vjesnik 19. 1. 1967, str. 5) — *Nek ti vrime tihim zrakom godi* (Kanižlić, Rožalija 2) — *I to je godilo ovom beskrajnom egoisti* (Begović 45) — *Sve je to godilo i oku i srcu g. Luke* (Kolar 198) — *Ono malo crne krvi svakako joj je konveniralo* (Kolar 44) — *Premda su neki od tih poslova odgovarali bolje ženskoj ruci ipak ih je obavio s voljom* (Perković 164) — *Mislim da bi obrnuta formulacija dobro odgovarala vašem predsjedniku vlade* (VUS 18. 1. 1967. str. 2)

286 Jednako se slažu i neki glagoli koji znače djelatnost nepovoljnu za nekoga

smetati	*pakostiti*	*uditi*
škoditi	*podvaliti*	
osvetiti se	*iznevjeriti se*	

Kako da bi junaštvu smetalo (Reljković, Sat. 9) — *Mnogi pravnici smetaju Grčkoj više od Turaka* (Pavlinović, Rad. 147) — *Njemu se činilo da mu zidovi smetaju disanju* (Perković 82) — *A meni, znate, škodi velika svjetlost* (Marinković, Ruke 219) — *Nisam, dakako, mnogo naškodio svome miru* (Slobodan Novak 193) — *Da bih se osvetio njenu nemaru* (Slobodan Novak 217) — *Toliko mi zlotvor pakostio* (Nar. posl. 318) — *Koji se toliko puta izneviri tebi* (Kanižlić, Utoč. 678) — *Čovik udi sebi* (Bačić 131) — *Ljut ocat najgore svom sudu udi* (N. posl., Daničić 56) — *Toliko mi vrag duši naudio* (Nar. posl. 318)

287 Mjesto objektu u dativu otvara se i uz glagole koji izriču službu ili pokoravanje

služiti	*laskati*
pokoravati se	*udvarati (se)*
popustiti	*dodvoravati se*
povlađivati	*ulagivati se*
podražavati	

I svom šupljem grlu služiš (Došen 146b) — *Pokoravat ćemo se volji tvojih ruku* (Perković 163) — *Ipak je popustio molbama mladića* (Vjesnik 19. 1. 1967. str. 3) — *Laskalo mu je Anino povjerenje* (Marinković, Ruke, 79) — *Mladić je gorljivo udvarao dami* (Marinković, Ruke 232) — *I tako se Bogu dodvorila* (Nar. pjes. vil. 1866, 238) — *Pa mu se još ulaguje* (Zbor. nar. život i običaje, Otok, 2,446)

288 Jednako se slažu i neki glagoli koji znače otpor

oduprijeti se	*odoljeti*
opirati se	*prkositi*
protiviti se	

Šumadija pregršt ljudi bješe, / pa se carskoj sili odupriješe (Martić, Osvetnici 4,14) — *A zar naš težak ne zna da se opre lihvaru?* (Kosor 2,257) — *Iako se donekle i protivilo nekim zasadama njegove nauke* (Kolar 70) —

Samo šjor Bepo prkosi zanimljivosti događaja (Marinković, Ruke 195) — *Tako ćemo njemu odoljeti* (Nar. pjes. 4,437)

289 Mjesto objektu u dativu otvaraju i neki glagoli koji izriču sličnost

ličiti
sličiti
naličiti
nalikovati

Kao da sličiš našoj Ruži (Hercegovina, Zbor. nar. živ. 20,218) — *Sličio je više vođi ustaškome nego kakvu mirnu posjedniku i trgovcu* (Šimunović 3,69) — *Ljubokrvnost u zadrugi naliči svjetlosti u prirodi* (Pavlinović, Rad. 172) — *Glas je naličio glasu rastužene djevojčice* (Slobodan Novak 14) — *Mreža je počela sve više nalikovati golemoj čarapi* (Slobodan Novak 101)

290 Jednako se slažu neki glagoli koji označuju da što komu dolikuje

pristajati
priličiti (se)
dolikovati se
pristojati se

A u starinskom jeziku još i

ličiti
nalikovati

Uzela je ... držanje mudrije nego što je pristajalo njezinoj ljepoti (Perković 92) — *Kako je i priličilo gospodinu* (Kolar 114) — *Takvo zauzimanje ne priliči dostojanstveniku crkve* (VUS 18. 1. 67. str. 2) — *Bokser dolikuje uličnjacima* (Kolar 11) — *A i ne dolikuje se ženi da pravi iz usta dimnjak* (Kosor 2,12) — *... i da se djeci ne pristoji postavljati takva pitanja* (Slobodan Novak 15) — *I plako bi, da mu plakat liči* (Martić, Osvetnici 1,49) — *Još je ljepše svanulo jutarce ... / reć bi blagu nalikuje danu* (Martić, Osvetnici 2,87)

291 Mjesto za objekt u dativu otvaraju i neki glagoli koji izriču kakvo je što za koga

činiti se	*svidjeti se*	*zgaditi se*
ukazati se	*dopasti se*	*dozlogrditi*
izgledati	*imponirati*	*dosaditi*
pričiniti se		*dodijati*
		prisjesti

Ručak ti se sladak čini (Došen 269) — *Meni se čini da je u mojoj duši svejedno kao pod gorom* (Kosor 2,93) — *Čini mi se ta večera čemerna* (Nar. pjes. 1,236) — *Kojima ovaj Satir činjaše se na krivo* (Reljković, Sat. 8) — *Samo, nemoguće da je bilo sve to tako strašno, kako se njemu učinilo* (Slobodan Novak 72) — *Učinilo se prestrašenim gospođama da se u tom času dogodilo nešto u sobi* (Marinković, Ruke 61) — *Vječni ti se planeti sa neizmjernim tracima pričinjaju kao ogromne, svijetle čule* (Matoš 16) — *Ukazat će ti se u strašnom reljefu* (Marinković, Proze 10) — *To mi se sviđa* (Slobodan Novak 88) — *Drugovima se očito nije to sve*

dopalo (Kolar 130) — *Taj mu je apetit silno imponirao* (Kolar 44) — *Velikanu konobari ne imponiraju* (Slobodan Novak 333) — *On se zgadio samome sebi* (Kolar 7) — *Al i njima dozlogrđuje* (Kosor 2,9) — *Dosadilo mu je čekanje* (Marinković, Ruke 102) — *Hijeni dodijalo čekanje* (Trišler 48) — *Doista, prisjela im večera kod rodoljubivog fiškala* (Kolar 137)

292 Mjesto za objekt u dativu otvara se i uz neke bezlične glagole koji označuju raspoloženja i duševna stanja

laknuti	*sinuti*	*smrknuti se*
odlanuti	*sjevnuti*	*zgaditi se*
svanuti	*smučiti se*	*smutiti se*

... da ti lakne duši (Matoš 217) — *Svima je odlanulo* (Kolar 120) — *Najednom kao da mu je sinula misao* (Kolar 130) — *Smuči mu se od pomisli da će sada kroz grad tako, ko baraba* (Marinković, Ruke 141) — *Sestro, od tih prokletih misli meni se, sestro, smučilo* (Slobodan Novak 194) — *Meni se smućuje* (Slavko Mihalić 44)

293 S objektom u dativu slažu se i neki glagoli kojima se izriču zbivanja što se osobito koga tiču

dogoditi se	*doći*
desiti se	*ići*
zapasti	*uspjeti*

Da ti se nije koje zlo dogodilo? (Kačić, Korabljica 276) — *Nije se njegovu ocu dogodilo ništa* (Slobodan Novak 333) — *Što je udes? Kako komu se što desi* (Kanižlić, Rožalija 18) — *Čovjeku dođe volja za jelom* (Perković 116) — *I dođe Iliji želja da se i sam makne* (Marinković, Ruke 143) — *Njemu se desilo što nijednom latinskoameričkom diktatoru* (VUS 18. 1. 1967. str. 3) — *Ali to meni rijetko uspijeva* (Slobodan Novak 144) — *Zato, da drugome zapadne* (Perković 130)

294 Mjesto objektu u dativu otvaraju i neki povratni glagoli koji izriču kakvo raspoloženje što izaziva u koga

sviđati se	*militi se*	*dati se*
dopadati se	*smiliti se*	*htjeti se*
gaditi se	*sažaliti se*	*vidjeti se*

Kako ti se ova djevojka sviđa? (U Lici zabilježio Bogdanović) — *Ono više dopade se onima dvojici* (Reljković, Sabr. 41) — *Momak mi je srcu se dopao* (Nar. pjes. Juk. 307) — *Dopada li ti se ova?* (Nar. prip. vič. 131) — *Gadi mu se na ljekarije* (B. Šulek, Rječnik s. v. Ekel) — *A meni je je bilo žao jer mi se jako milila* (Kosor 2,12) — *Smilio im se gladan čovjek* (Kosor 2,222) — *Pronađe u džepu zgužvani Ibar koji mu se gotovo smili* (Marinković, Ruke 141) — *Starcu se sažali gorko* (Kosor 2,165) — *Prosjačit mi se ne da* (Kosor 2,60) — *Vidi mu se, mrijet mu se neće, / A jest nešto što ga naprijed kreće* (I. Mažuranić 46,3)

295 S objektom u dativu slažu se i neki glagoli koji znače obvezu

valjati
žuriti se

Još ti valja u kriposti napredovati (Kanižlić, Utoč. 376) — *Valjat će nam svate dočekati* (Nar. pjes. Jukić 228) — *Valja im navući valjane bokserske rukavice i pojaviti se na ringu javne diskusije* (Krklec 2,175) — *Što se vama toliko žuri kad sam ja strpljiv* (Kolar 193) — *Zaista, meni se žuri u polje mojega oca, / Gdje sestre moje žanju prezrelo žuto žito* (Tadijanović 97) — *Ha, žuri ti se?* (Marinković, Ruke 206)

296 Mjesto objektu u dativu otvaraju i glagoli

dosjetiti se
dovinuti se
domisliti se

Svome se je jadu dosjetio (Nar. pjes. 3,460) — *Razljuti se strahovito Bjesomar, jer on poznavaše ono troje braće, pak se ponajviše i bojao Potjeha da će se istini dosjetiti* (Brlić-Mažuranić 11) — *Ne mogu se doviti Latini gospodskome na obrazu licu* (Nar. pjes. 2,536) — *Sad se svi dovijahu tome, ali niko ne mogaše pogoditi* (Nar. prip. 7,1867,287) — *Al se i tom domisliše* (Došen 69b) — *Al se Jakov i tomu domisli* (Kačić, Korabljica 31)

297 S objektom u dativu slažu se i glagoli

dati se	*pripadati*
predati se	
podati se	
povjeriti se	

Ali on se ne bi dao tebi brijati (Marinković, Ruke 175) — *A oni se caru predadoše* (Nar. pjes. 4,140) — *Gđa se N. već sasvim podala gospodarstvu* (Matoš 53) — *Ta je Anđelija sada bila u dvadesetoj godini i vrlo bogata jer je nesamo očevo, već i stričevo pripadalo njojzi, kao jedinoj baštinici Pekića kuće* (Šimunović 3,69) — *Ustvari ona je i pripadala pretežno zagasitom i masivnom bidermajerskom ornamentu* (Čedo Prica 44)

298 Mjesto objektu u dativu otvaraju i glagoli

vjerovati
nasjesti

Zato ću te darivati / Što ćeš meni virovati (Došen 257a) — *Bolje je vjerovati svojim očima nego tuđim riječima* (Nar. posl. 22) — *Ne vjeruje više čovjek nikome* (Slobodan Novak 79) — *Ti si mu već nasjela* (Marinković, Ruke 180)

299 S objektom u dativu slažu se i glagoli

suditi
prijetiti
zavidjeti

Kara-Mahmud crnoj Bosni sudi (Martić, Osvetnici 4,50) — *Osjećali ste kao da je ocu sudila sudbina* (Slobodan Novak 347) — *Gospodin mjesec prijeti meni* (Tadijanović 57) — *Zavidao je djetetu* (Marinković, Ruke 95)

300 Mjesto za objekt u dativu otvaraju i neki glagoli koji izriču priopćavanje

lagati	*nazdraviti*	*moliti se*
tužiti se	*namignuti*	*javiti se*
žaliti se	*kleti se*	
zahvaljivati se	*povjeriti se*	

(Vidi t. 341.)

Da pameti oči lažu (V. Došen 56a) — *Ali ona meni laže, nije Mara* (Slobodan Novak 199) — *Tužio se putem Alkiću* (Kosor 2,71) — *Pa se žali gore onom svecu* (Marinković 215) — *Pa ispod visokog zida pred džardinom cjelovima zahvaljivala Vlahu na pratnji jer je njihov vjenčani dan bio blizu* (Šimunović, 3,188) — *I prvom nazdravi Josipu* (Kosor 2,164) — *Luka bi Šušmek polazio u šetnju da namigne kojoj curi* (Kolar 189) — *Svečano se kleo ženi da će se popraviti* (Kolar 7)

Razlika između objekta i priložne oznake kad oboje stoji u dativu lijepo se vidi u sintaktičkoj dvoznačnosti izraza *On mi laže.* Ako je dativ objekt, rečenica znači da sam ja onaj kojemu se izriču laži, dakle predmet glagolske radnje. Ako je taj dativ pak priložna oznaka, ne zna se komu se izriču laži, ali se zna da je za mene iz nekoga razloga osobito važno da se one izriču. Onda je dativ jednak dativu u rečenici *On mi krade,* gdje se također ne zna što on to krade, nego samo da je to za mene osobito važno.

301 U starinskom jeziku i u jeziku narodne pjesme glagol lagati može biti i prelazan.

Objektom u akuzativu može se izricati predmet laganja:

Da on tamne laži laže (Došen 141b) — *Da (oči) od zmije ribu lažu* (Došen 137b) — *S rumenilom lice i bililom mažem, / u snigu ružice litne mažuć lažem* (Kanižlić 75)

A može, upravo u jeziku narodne pjesme, i osoba kojoj su lažne riječi upravljene

Nas lagali, mi polagujemo (Nar. pjes. 2,60) — *No je Đoko očigledna kurva / što te laže te ti blago mami* (Nar. pjes. 4,493)

U današnjoj književnoj porabi nema takve rekcije. (Vidi t. 341.)

302 S objektom u dativu slažu se i neki glagoli koji izriču uklanjanje od kakvih neželjenih posljedica

izbjeći	*ugibati se*
izmaći	*predusresti*
umaći	*preduhitriti*
ukloniti se	*doskočiti*
utećí	

Još nisam izbjegao ratnim mecima (Slobodan Novak 168) — *Kako je izmakla pažnji dok je pisao* (Perković 79) — *Koji smo joj umakli kad nas je bila zaželjela* (Slobodan Novak 170) — *Suđenu ne uteče, - istinu kažu* (Matoš 187) — ... *da predusretnemo svakoj sumnji* (Begović 3,87)

303 Ovi se glagoli slažu s dativom samo u starinskom i pučkom jeziku

ustupiti (maknuti se)
uprijeti se (oduprijeti se)
kidisati
odmetnuti se

Hrabro se borio, prem da je množini Turske vojske najposlije morao ustupiti (Danica 4,17) — *On sam ne može se uprijeti carskoj sili — Tko bi mogao bratu kidisati? — Da se nećete odmetnuti caru?* (D. nem. 2,19)

304 I ovi se glagoli slažu s dativom samo u starinskom i pučkom jeziku

razumjeti (koga)
bojati se (za koga)
prepanuti se (za koga)
naviknuti se (na koga)

Zdrav bolesnu ne razumije — Ne bojte se glavi i životu — On se hoće majci prepanuti — Tomu su se već naviknuli

305 Imenica ili zamjenica u dativu stoji i uz infinitiv kao predikat (vidi t. 74). Označuje vršioca radnje. Po konstrukciji je objekt uz taj infinitivni izraz. On je po tome osobito poglagoljen.

Meni je otići — Prijateljima je bilo rastati se

Uz infinitiv stoji objekt kakvu već glagol u infinitivu otvara mjesto

Tebi je čuvati kuću — Čovjeku je bojati se gorega

Upotreba te konstrukcije izrazito je stilski obilježena kao starinska i svečana.

306 Ima glagola koji otvaraju mjesto za indirektan *objekt u instrumentalu.*

Takvi su:

počinjati (se)	*prestati*
završavati (se)	*nastaviti*

Počela je utiranjem sapunice (Nametak 51) — *Prestade cerekanjem* (Krsto Špoljar 50)

307 U tim i takvim primjerima instrumentalni je izraz objekt samo ako se njime izriče ono što se počinje ili što se završava, što prestaje ili se nastavlja. Ako pak počinje ili se završava, prestaje ili se nastavlja nešto drugo, a instrumental samo opisuje kako se to događa, onda je instrumentalni izraz priložna oznaka, a nije objekt. Na našim se to primjerima može pokazati ovako:

Počela je utiranjem sapunice

Ako to znači isto što i *Počela je utirati sapunicu,* onda je *utiranjem* objekt u instrumentalu, ako pak znači što i *Počela je (posao) tako što je utirala sapunicu,* onda je *utiranjem* priložna oznaka.

Prestade cerekanjem

Ako to znači isto što i *Prestade se cerekati,* onda je *cerekanjem* objekt u instrumentalu, ako pak znači što i *Prestade (nečim) tako što se cerekao,* onda je *cerekanjem* priložna oznaka.

Očito je da će se naši primjeri prije shvatiti u prvom smislu nego u drugom, pa se zato ovdje i navode.

Kad su glagoli *početi* i *prestati* prelazni, pa je predmet počinjanja i prestajanja izrečen u akuzativu, instrumentalni izraz što često stoji uz njih uvijek je priložna oznaka:

Svetkovinu započinju pjesmom
Završio je knjigu pogovorom

Isto je tako kad se u rečenici ne izriče osoba koja nečim ili nešto započinje odnosno svršava pa se predmet počinjanja odnosno završavanja izriče kao subjekt:

Svetkovina počinje pjesmom
Knjiga završava pogovorom

Evo za to i potvrđena primjera:

Ovdje svršava toranj češće gnijezdom nego križem (Peić 10)

308 Objekt u instrumentalu imaju i glagoli

roditi
uroditi
ploditi

Polje slobodom rađa (Kranjčević 21) — *Slavonija obiljem rodi* (Kolar 71) — *Poraz je urodio apsolutizmom* (Barac 1,92) — *Nemoć je rodila smrću* (Jozo Laušić 44)

I tu je instrumentalni izraz samo onda objekt ako se njime izriče plod. Ako se pak izriče sredstvo uz pomoć kojega se što drugo plodi ili rađa, onda je priložna oznaka. U našim je primjerima očito da se ima shvatiti kao objekt.

309 Objekt u instrumentalu imaju i neki povratni glagoli koji znače nekakvu zaokupljenost

baviti se	*zanimati se*
pozabaviti se	*zaokupiti se*
zabaviti se	

Prije si se uvijek bavio knjigom (Kosor 4) — *Majka je previše zaokupljena sobom* (Novak Simić 262) — *Sada se bavi pčelarenjem* (Nametak 69) — *Bavio se svojim mislima* (Marinković, Ruke 232) — *Sve sam vrijeme bio samo njome zabavljen* (Slobodan Novak 73)

310 Objekt u instrumentalu imaju i neki povratni glagoli koji znače kakvu igru

igrati se	*bacati se*
nadmetati se	*loptati se*

Kapitol sjenom sablasnom se baca (Kranjčević 13) — *Gazda Jovan Babić poigrao se debelim zlatnim lancem* (Novak Simić 12) — *Igram se pričicom o Maki* (Slobodan Novak 157) — *Stadoše se nadmetati grlatošću* (Laušić 49)

311 Objekt u instrumentalu imaju i neki glagoli koji znače vladanje, zapovijedanje i upravljanje

vladati	*zapovijedati*	*upravljati*
ovladati	*komandirati*	*rukovoditi*
zavladati		*rukovati*
raspolagati		*dirigirati*
		odlučiti

Preradović je bio svjestan da ne vlada hrvatskim jezikom (Barac 1,18) — *Ali moja Draga suvereno vlada atmosferom* (Slobodan Novak 146) — *Strah je zavladao zemljom* (Nehajev 245) — *A raspolagali su još i dalekozorima* (Slobodan Novak 114) — *Časnik je zapovijedao četom* (Nehajev 34) — *Sada dirigiram orkestrom* (Novak Simić 115) — *Seljaku udesom odlučuje svatko drugi, samo ne on sam* (Barac 1,82) — *Vijest će odlučiti ratom* (Barković 1,245)

312 Objekt u instrumentalu imaju i neki glagoli koji znače trgovanje

trgovati
poslovati

Otac je trgovao žitom (Kosor 2,62) — *E, onda ću trgovati krmcima* (Novak Simić 25)

313 Objekt u instrumentalu imaju i neki povratni glagoli koji izriču raspoloženja

zanositi se	*razonoditi se*
naslađivati se	*oduševiti se*
zabavljati se	*zadovoljiti se*

Zanosio sam se tajnom (Perković 128) — *Crvi zemlje, moje matere, / Dugo će se mnome naslađivati* (Tadijanović 76) — *Zadovoljio se tablom čokolade* (Špoljar 8)

314 Objekt u instrumentalu imaju i neki povratni glagoli koji izriču društvo:

oženiti se
okružiti se

Jedino djevicom između svoga naroda neka se ženi (Mojsije 3,21,14) — *Okruživala se mladim svijetom* (Novak Simić 14)

Ali usporedi:

Ušima, a ne očima, valja se ženiti (Nar. posl. 339)

Tu instrumental uz *ženiti se* očito nije objekt nego je priložna oznaka.

315 Objekt u instrumentalu ima i niz glagola koji znače gibanje

maknuti	*mahnuti*	*slijegati*	*šenuti*
gibati	*odmahnuti*	*kimati*	*klonuti*
tresti	*zamahnuti*	*pucnuti*	*pomjeriti*

trzati	*njihati*	*škrinuti*	*svesti*
ljuljati	*vrtjeti*	*zakrenuti*	*uzdignuti*
drmati		*zalupiti*	*nagnuti*
drmusati		*potresti*	*svrnuti*
			zalomiti

Ona glavom klima (Kanižlić 61) — *Strah mačem zamahne* (Kanižlić 111) — *A škrine li opet zubma, / E onda je bijesna luda* (Kranjčević 49) — *Već je maknuo nogom* (Matoš 60) — *S vremena na vrijeme potresao bi gajem vjetar* (Perković 162) — *Kardinal mahne rukom* (Nehajev 13) — *Zatim svedem pogledom na sve konobarice* (Kosor 2,16) — *Naglo je zalomila cijelim tijelom* (Ivan Kozarac 51) — *Vjetar njiše vitkim čempresima* (Tadijanović 27) — *On maše rukom* (Novak Simić 26) — *Jakov odobrovoljeno prstom pucne* (Novak Simić 29) — *Jakov slegnu ramenima* (Novak Simić 79) — *Netko je bijesno drmao kvakom* (Dončević 313) — *Zalupio sam vratima svoje sobe* (Slobodan Novak 237) — *On je na to zaljuljao glavom* (Slobodan Novak 15)

(Vidi i t. 346.)

Razlika između objekta u instrumentalu i adverbne oznake u istom padežu lijepo se pokazuje u ovom primjeru:

Silnim mahom ruka neka
Trže nebom, mjesečinom,
Zemljom, morem i dolinom (Kranjčević 37)

Tu je *silnim mahom* adverbna oznaka, i može se prepričati kao *uz pomoć silna maha* ili *u silnu mahu*, a ostali instrumentali: *nebom, mjesečinom, zemljom, morem* i *dolinom* jesu objekti glagola *trgnuti*. U tom je primjeru pet rečeničnih ustrojstava: *ruka trže nebom, ruka trže mjesečinom* ... itd. sklopljeno u jedno. Tako nastaje nabrajanje objekata. Vidi t. 451.

316 Objekt u instrumentalu imaju i neki glagoli koji znače miris

mirisati
zaudarati
smrdjeti
vonjati
odisati

To ti mirišeš djetelinom (Perković 84) — *Haljine tvoje, djevice, pupoljče ružin, / Mirišu smirnom, alojem i cimetom, divno* (Tadijanović 66) — *Ulica je mirisala zorom i ispranim asfaltom* (Novak Simić 120) — *Surovo kopno miriše snijegom* (Barković 1,215)

317 Objekt u instrumentalu imaju i neki povratni glagoli koji znače ponos

hvaliti se	*dičiti se*
hvalisati se	*ponositi se*
hvastati se	*razbacivati se*
	razmetati se

Mati se obično sinovima hvali (Nar. posl. 327) — *Čelav se diči kapom* (Nar. posl. 324) — *Pohvalio bi se svojim djelom* (Kosor 2,125) — *Mogao se srećom pohvaliti* (Kolar 192)

Ali u primjeru

Kralj se razmetaše riječima (Broz-Iveković s.v. *razmetati se*)

riječima nije objekt nego je priložna oznaka jer nije predmet hvalisanja nego sredstvo, pa se može i prepričati kao *uz pomoć riječi.*

318 Objekt u instrumentalu imaju glagoli

žuriti se
hitjeti
otezati
zatezati

Potjerali su Mariju da požuri čišćenjem dugmeta (Živko Jeličić 71)

Tu bi objekt mogao biti i prijedložni izraz: *da požuri s čišćenjem dugmeta.*

319 Objekt u instrumentalu imaju glagoli

obrasti
zarasti

Koji se kamen često premeće, neće mahovinom obrasti (Nar. posl. 143)

I tu bi objekt mogao biti i prijedložni izraz: *neće obrasti s mahovinom.*

320 Objekt u instrumentalu imaju glagoli

kleti se
zaklinjati se

Uz te glagole često stoji priložna oznaka u dativu kojom se označuje osoba kojoj se zaklinjanje obraća.

Sestra se kune bratom (Broz-Iveković s.v. *kleti se*) — *Kunem ti se pravdom neba* (Kranjčević 46) — *Zakleo bih se zemljom crnom* (Tadijanović 209) — *Kunem se smrću i životom* (Laušić 314)

321 Objekt u instrumentalu imaju i glagoli grožnje

prijetiti (se)
groziti se

I uz te glagole često stoji priložna oznaka u dativu, kojom se kazuje kamo je grožnja upravljena.

Zagrozila bi mi se ocem (F. Mažuranić 62) — *Peronospora je prijetila našem otoku zarazom* (Kosor 2,190) — *Prijete se svim požarima i ognjevima paklenim* (Marinković, Proze 8) — *Prijetio se sjekirom* (Slobodan Novak 296)

Ovaj je posljednji primjer sintaktički dvosmislen. Ako se shvati da je držao sjekiru u ruci, mahao njome i tako izražavao svoju prijetnju, onda je *sjekirom* priložna oznaka, sredstvo prijećenja, a ne njegov predmet. Ako, međutim, nema sjekire nego se prijeti samo riječima, i njima spominje sjekira kao predmet grožnje, onda je *sjekirom* objekt u instrumentalu. Tek je iz šireg konteksta vidljivo da se u našem primjeru radi o ovom drugom.

322 U starinskom i pučkom jeziku ima objekt u instrumentalu i glagol

brinuti se

Moja majko, ne brini se mnome (Nar. pjes. 1,578) — *Svaki veli: »Ne brini se time«* (H. n. pjes. 4,133)

323 Uz glagole koji imaju objekt u instrumentalu može, kao i uza sve ostale glagole, stajati priložna oznaka u instrumentalu. Odatle su moguće brojne sintaktičke dvosmislenosti, pa se primjeri u kojima uz glagol stoji instrumental moraju pomnjivije razmatrati. Da li se u njima radi o objektu ili o adverbnoj oznaci zavisi od shvaćanja. Jedno je obično smislovitije i zato vjerojatnije.

O kriteriju razlikovanja može se općenito reći da je instrumentalni izraz priložna oznaka ako se njime izriče sredstvo, a ne predmet radnje, a objekt kada se njime, obratno, izriče predmet, a ne sredstvo.

324 Dopuna u instrumentalu (v. t. 250) stoji i uz imenice koje u svom značenju sadrže značenje glagola s objektom u instrumentalu ili su čak izvedene od njih

Ta pasja gesta nogom (Marinković, Ruke 126) — *Kći bogatog banijskog seljaka i pretršca konjima* (Dončević 69) — *Došli su do trgovine suhomesnatom robom* (Perković 22) — *Završetak svog ophoda žednim poljima* (Jozo Laušić 303) — *Poduzmite najhitnije mjere za opskrbu brašnom* (Vjesnik 19. 1. 1967. str. 3)

Vidi t. 349—353.

325 Instrumental se javlja i kao dopuna uz pridjeve (vidi t. 349—353). Zanimljivo je da se i tu mogu razlikovati primjeri u kojima je odnos između pridjeva i instrumentalnog izraza takav da se ovaj može opisati kao »objekt« pridjeva, od drugih gdje bi se reklo da je priložna oznaka.

Evo primjera za »objektni« instrumental uz pridjeve:

Kad sam vidio da je gotov jelom (Perković 99) — *pitao me je, tobože ponosan njom* (Perković 103) — *Sretna u svojoj nutrini, zadovoljna sobom i čitavim svijetom* (Begović 9) — *u čamcima krcatim blistavom ribom* (Tadijanović 191) — *poslije promjenljiva života, bogata događajima i iskustvima* (Novak Simić 52) — *Nezadovoljna sobom* (Novak Simić 162) — *Da brak bude plodan zdravim dječacima* (Alija Nametak 27) — *Zato sam zadovoljan slikom* (Barković 1,27) — *Ručak je bio u hladu pod dudom i bogat janjetinom* (Slobodan Novak 271)

Evo i primjera za »adverbijalni« instrumental uz pridjeve:

Mora da je čovjek plemenitiji duhom (Perkovac 63) — *Jer on je, kažu, malouman, a ja sam, znači, malodušan, opsjednut takvim junacima, koji nisu ni za šta* (Slobodan Novak 157)

Drugo je, naravno, ako se *opsjednut* ne shvati kao pridjev, kako je u ovom primjeru primjerenije, nego kao pasivni particip. Onda je *junacima* priložna oznaka kojom se izriče vršitelj (v. t. 39a i 417a).

326 Neki glagoli otvaraju mjesta za *više objekata u raznim padežima.*

327 Ovi glagoli otvaraju mjesta dvama objektima od kojih je jedan u akuzativu, po tome su to prelazni glagoli, a drugi je u genitivu

izbaviti	*sjetiti*	*odviknuti*
osloboditi	*opomenuti*	*odučiti*
lišiti		*udostojiti*
riješiti		
oprostiti		
sačuvati		

Izbavi me ove muke (S. Margitić 264) — *Da nas pakla već izbaviš* (V. Došen 209) — *Da nas svakoga zla izbavi* (A. Bačić 80) — *Da nas je izbavio sužanjstva* (A. Bačić) — *I riješi jih muka na sve vijeke* (Martić, Osvetnici 4,61) — *Ja ću tebe ropstva oprostiti* (Nar. pjes. petr. 1,59) — *I da ga glave lišiš ako hoćeš da ti se sinovi vrate* (Brlić-Mažuranić 142) — *Turska bujica istjerala ih je iz domovine i lišila imanja* (Nehajev 19) — *... kad su ga prisilili da dâ ostavku i tako ga lišili načina života* (Novak Simić 296) — *I lišio me mržnje na čovjeka* (Slobodan Novak 348) — *Tko će me sačuvat njegova zuluma i kaštige?* (Kosor 2,46) — *Oprosti me tamnice proklete* (Karadžić, Rječnik) — *Odučit ću ja tebe toga* (Ivan Kozarac)

O tome v. i t. 268.

328 U starinskome se jeziku tako može slagati i glagol

uvjeriti

Sutradan isprati vezir poklisare do dno pazara da ih bolje uvjeri svojeg iskrenog prijateljstva (Ljubiša 177)

329 Ima glagola koji otvaraju mjesto objektima u akuzativu i dativu. Takvi su glagoli koji izriču kakvo davanje:

dati	*darovati*	*dijeliti*
podati	*pokloniti*	*prinositi*
predati	*ustupiti*	*namirati*
prodati	*posuditi*	
odati (priznanje i sl.)	*pozajmiti*	
	uzajmiti	

Otiđoše k polju livanjskomu / slavu dati banu bosanskomu (Kačić, Razg. 199a) — *Sve sloboda svijetom hoda, / Svakomu će pravo dati* (Kranjčević 49) — *Crna i grgurava kosa nad visokim, bijelim čelom daje duguljastom, energičnom licu umjetnički izraz* (Matoš 22) — *Dajte mu oblak* (Marinković, Proze 8) — *On će tebi podati lijepe zemlje i gradove* (N. pj. Bog. 76) — *Mlogi otac prida svomu sinu gospodarstvo* (Reljković 133) — *Predaj njemu lijepu djevojku* (N. pj. 2,517) — *Vlada SAD predala ga je vlastima Venezuele* (VUS 18. 1. 1967. str. 3) — *Budući otac ovoga poglavice prodao gospodi mletačkoj Skadar* (Kačić, Razg. 65) — *Darova mi nevjestica seku* (N. pj. 1,579) — *Pa daruj mi utočište tvrdo* (Martić, Osv. 2,61) — *Ja bih mu poklonio tikvicu* (Katančić 46) — *Pokloni mi konja i sokola* (N. pj. 2,628) — *Da carski sin njima ustupi svoju ženu* (N. pr. 271) — *Zamoli ga da mu uzajmi kapu* (N. posl. 299) — *A to je ujedno i jedino zlato koje bez ikakvog ustezanja dijelimo i kapom i šakom bližnjima svojima* (Trišler 129) — *Prinese mu veliki posljednji dar* (Marinković, Ruke 124) — *Namirem je tebi sumnjičavom* (Marinković, Ruke 238) —

Osjećao si kako bi trebalo mnogo šutjeti i tako nijemim udivljenjem odati priznanje ljepoti (Perković 90)

Razlika između objekta u dativu i priložne oznake u istom padežu lijepo se vidi u sintaktičkoj dvoznačnosti rečenice *Prodao sam bratu njivu.* Ako je *bratu* u toj rečenici objekt u dativu uz *prodati,* rečenica znači da je njiva prvotno bila moja, da sam izvršio kupoprodajnu transakciju s bratom i da je po njoj njiva postala bratova. Ako je pak *bratu* u toj rečenici priložna oznaka u dativu, onda rečenica znači da sam prodao njivu, ne zna se komu, za brata, tj. postupajući umjesto njega i u njegovu interesu, pa je njiva po tome i pripadala bratu prije nego sam za njega izvršio kupoprodajnu transakciju. Dakako, interes bratov može tu imati i negativan sadržaj. Prodajom njegove njive mogao sam ga i oštetiti. U kojem od mogućih smislova to treba shvatiti, razabire se jedino po kontekstu i situaciji.

330 Dalje se tako slažu glagoli koji izriču kakvu namjenu

namijeniti	*izložiti*	*pustiti*
odrediti	*izvrgnuti*	*prepustiti*
pružiti	*podvrgnuti*	
ponuditi	*posvetiti*	
zadati		
željeti		
spremati		

Otkad sam te sebi namijenio svaka mi je dobra sreća bila (Nar. pj. herc. 124) — *Faraon odredi dio svećenicima* (Mojsije 1,47,22) — *Pružimo si bratske ruke* (Kranjčević 138) — *On je pošao i pružio blagajniku ceduljicu* (Perković 21) — *Ona je sama sebi smrt nanijela* (Slobodan Novak 212) — *Ona je izložila svoje sjajno lice žutoj svjetlosti žarulje* (Slobodan Novak 34) — *Kako ti možeš i pomisliti da stvar prepustimo mirnom toku* (Kolar 138) — *Nisu ozbiljno shvatili dužnost da svoju djecu na vrijeme podvrgnu cijepljenju* (Vjesnik 19. 1. 1967) — *Želim ti sreću — Ili makar da obavijestim ljude što im ovaj sprema* (Marinković, Ruke 157)

331 Jednako se slažu i glagoli koji znače kakvo govorenje

reći	*predložiti*	*javiti*	*tumačiti*
kazati	*nuditi*	*izjaviti*	*objasniti*
velim	*obećavati*	*dojaviti*	*dokazati*
govoriti	*zapovijedati*	*prijaviti*	*pokazati*
odgovoriti	*tužiti*	*primijetiti*	*približiti*
pričati			*izdati*
pripovijedati			*odati*
			priznati
			prorokovati

Hitar teklič s knjigom u grad steče / selam pašin muselimu reče (Martić, Osv. 4,55) — *Sve što su jedno drugom imali kazati o Nadi već su rekli* (Šimunović 3,122) — *Kasnije, kao časnik, pripovijedao sam tu nezgodu jednome svome prijatelju* (F. Mažuranić 47) — *I poče im pričati iskaze okrivljene* (Kosor 9,92) — *Kad je sretni kapetan stigao u luku i dojavio lovinu nazočnima, puče glas o njegovoj sreći* (Kosor 2,173) — *Kćerima je obećavao bombone* (Kolar 7) — ... *u kojoj su dva velika brijačka ogledala optimistički vedro gledala na mušterije i uslužno im nudila sliku njihove osobe* (Marinković, Ruke 52) — *Kao što se, dakle, vidi, urednici su pravi majstori u tom da nama, zbunjenim provincijalcima, lucidno objasne maglovite pojmove apstraktnog u umjetnosti* (Krklec 2,7) — *Odlučio sam razbojniku pokazati lice* (Slobodan Novak 73) — *I pitanje je da li je sada pogodan moment da lipicanera na tako popularni način približimo širokim narodnim masama* (Trišler 7) — *Ti si mene izdala Lazaru* (Nar. pjes. 2,260) — *Nisam brata odo nevjerniku* (Martić, Osvetnici 2,21) — *Ona ima svoga gospodara / koga su joj priznali vladari* (Martić, Osvetnici 3,30) — *Sa gusala nam Sloboda / ljepše dane prorokuje* (Kranjčević 46)

332 Jednako se slažu glagoli koji uz govorenje izriču i način na koji se govori kao

šaptati
vikati
tepati

Čovjeku ću se nasmijati
A Suncu šapnuti, malen:
Tko može s tobom, Sunce? (Tadijanović 11)

tj.: *a suncu ću šapnuti to.*

333 Ovako se slažu i glagoli koji izriču poučavanje ili privikavanje kao

učiti
prilagoditi
akomodirati

Nesebično me uči tim vještinama (Barković 1,8) — *I odatle padnem u neki stari grad pod Pirenejima gdje učah sviranju plemićkog sina* (Matoš 220) — *Naučit ću ja tebe koječemu* (Horvat 120) — *Ona se prilagođuje meni svome suputniku* (Slobodan Novak 31) — *Mogao je njezin muž da zadrži svoju koncepciju ... ali je to također mogao da akomodira mjestu i prilikama* (Kolar 112)

334 Jednako se tako slažu i neki glagoli koji izriču zamjerku i opraštanje kao

zamjeriti	*oprostiti*
primijetiti	*otpustiti*

Ajka age nije prikorila / što ima sedam ljubi kod odžaka, / nikad agi zamirila nije, (Hrvatske narodne pjesme 3,529)
tj.: *nikad nije agi zamjerila to*
Već samim metodama koje su primijenjene na Preradovićevu poeziju može se koješta primijetiti (A. Barac 1,32) — *Sav sam ti dug oprostio* (Matej 18,32) — *I to bih joj, brate, oprostio* (Nar. pjes. 3,1) — *Gospar sluzi bješe otpustio velik dug* (Kalić, Propovijedi 382)

334a Jednako se slažu i neki glagoli koji izriču dopuštenje i zabranu kao

dopustiti	*braniti*
dozvoliti	*zabraniti*
	odbiti

Ona na primjer meni dopušta da svaki dan trošim koliko hoću (Perković 95)

tj.: *dopušta mi to*

Gospođa Maja ne samo da nije voljela nego nije takve manire ni dopuštala svome mužu (Kolar 115) — *Taj čovjek, koji je u svima slučajevima morao zadržati prisutnost duha i ozbiljnosti, morao si je dopustiti i nekih časova slabosti* (A. Barac 1,44) — *Muhamed je vino dozvoljavao razboritima, a branio ga glupanima* (Krklec 2,269) — *Crvena garda u oblasti Kantona zabranila je građanstvu da na Dan mrtvih čisti i kiti grobove svojih dragih* (VUS 18. 1. 1967. str. 2)

tj. *Crvena garda zabranila je građanstvu to*

Bila ti usto zahvalna što je ne dovodiš iskrenošću u nepriliku da mora odbiti cvijeće - kao udata žena - čovjeku koji je voli (Perković 93)

335 Jednako se tako slažu i neki glagoli koji izriču oduzimanje kao

uzeti	*ukrasti*
oteti	*poricati*
ugrabiti	*nijekati*
odvesti	
odvući	

Kćerki ote vjenčić časni. / Zašto ne bi ocu hljeba? (Kranjčević 39) — *Kad je smijeh slatki oteo Heliju svu snagu, stane se rušiti i tonuti za obzorje* (Matoš 15) — *A isto je tako zanimljivo da se čovjeku koji je više od pola stoljeća važio kao jedan od najvećih hrvatskih ideologa, čijim su se pjesmama uzgajala cijela pokoljenja omladine, poriče svako značenje* (Barac 1,32) — *Dakle, ukrali su mi ga* (Perković 55) — *Uzet ću ti glavu* (Nar. prip. 23) — *Oružje im Turci ugrabiše* (Nar. pjes. 4,22)

Tako složeni ti se glagoli ne razlikuju od dativne konstrukcije koja izriče posvojnost (vidi t. 329 i 961—963)

Uzet ću ti glavu = Uzet ću tvoju glavu

Turci im ugrabiše oružje = Turci ugrabiše njihovo oružje

Iako istozvučne, te su konstrukcije bitno različite od objektnih kakve se ovdje opisuju, pa u tim slučajevima imamo često sintaktičku dvosmislenost. U nekim slučajevima ona i ne smeta razumijevanju, a u drugima se razrješava iz šireg smislenog sklopa ili iz značenjskih svojstava pojedinih riječi u konstrukciji. Tako će malo kome pasti na um da *Ukrali su mi ga* shvati kao da je jednako s *Ukrali su mojega.*

336 Ovamo idu napokon i glagoli vrlo različita značenja koji uspostavljaju određen odnos među trima osobama ili predmetima kao

vjerovati	*pretpostaviti*
dugovati	*uspostaviti*
pripisati	

Poočimu svomu duguje pedeset groša (M. Pavlinović, Rad. 100) — *No velikim retorskim sposobnostima gosp. Klisića ima se pripisati te je Tereza cipelice ipak navukla na lijepe noge* (Kolar 46)

tj. *ima se pripisati to*

Nije se mogao otresti tog poriva da pretpostavi šume svog djetinstva ovom polurasvijetljenom prizoru društva svoje zrele mladosti (Prica 119) — *Sardanapal suprotstavi vojskam banovim vojsku vjernih svojih* (Bogdanić 33)

337 Ima glagola koji otvaraju mjesto objektima u akuzativu i instrumentalu. Takvi su

zaraziti	*nuditi*
zamijeniti	*častiti*
izmijeniti	
promijeniti	
mijenjati	

Zarazio mi kockom cijelu kasarnu (Matoš 57) — *Plemić je tek milošću carevom patricijat zamijenio grbom* (Nehajev 5) — *Petrović ga nudi havanama* (Matoš 26)

U primjeru *Plemić je tek milošću carevom patricijat zamijenio grbom* dolaze oba instrumentala: instrumental objekta i instrumental priložne oznake. *Grb* je tu predmet zamjene, a *careva milost* je njezino sredstvo.

Instrumental uz glagol *zaraziti* može se samo onda smatrati objektom ako se njime izriče bolest, u izravnom ili prenesenom smislu, od koje zaraženi poslije boluje. Instrumental je uz taj glagol priložna oznaka ako se njime izriče sredstvo zaraživanja. Usporedi npr.

Tržnica je zarazila grad kolerom

Tržnica je zarazila grad nečistim školjkama

U prvom je primjeru instrumental *kolerom* objekt jer je grad, pošto je bio zaražen, ostao bolestan od kolere. U drugom primjeru instrumental *nečistim školjkama* nije objekt jer grad, pošto je bio zaražen, nije ostao bolestan od nečistih školjaka nego od neke pobliže neoznačene bolesti. Obje se rečenice mogu zato spojiti u jednu bez nabrajanja istovrsnih dijelova:

Nečistim školjkama tržnica je zarazila grad kolerom

Dva instrumentalna izraza uvrštena su tu u rečenicu svaki na svoj način. Nemoguće je, naprotiv, te rečenice sklopiti ovako:

Tržnica je zarazila grad kolerom i nečistim školjkama

Tu se *nečiste školjke* moraju shvatiti u prenesenom smislu kao naziv neke bolesti, a ne kao sredstvo zaraze, kako se prirodno shvaćaju u drugoj rečenici navedenoga primjera.

338 Uz predikat *žao je* dolaze dativ i genitiv kao objekti. Po tome je taj predikat osobito oglagoljen.

Žao mi je brata

Učitelju je bilo žao djece

339 Ima glagola koji otvaraju mjesto za objekt u raznim padežima, pa im je objekt sad u ovom, a sad opet u onom padežu. Ti su glagoli zapravo već obuhvaćeni opisom objekata kakav je ovdje dan, i to među objektima svakoga padeža kojemu oni otvaraju mjesto. Ako dakle neki glagol otvara mjesto objektu ili u akuzativu ili u dativu, obuhvaćen je odjeljkom o objektima u

akuzativu i onim o objektima u dativu. Ipak je potrebno posebno se osvrnuti na te glagole i na njihove objekte jer se u jednih glagola objekti u raznim padežima mogu zamjenjivati slobodno i ravnopravno, dok je u drugih izbor objektnoga padeža vezan uz neke tanje razlike u glagolskome značenju. Ti su odnosi važni za snalaženje u književnom jeziku.

340 Uz neke glagole što izriču opažanje, osjećanje ili drugi osobno zauzet odnos može mjesto objekta u akuzativu doći i objekt u genitivu. To je značajka pučkoga i razgovornog jezika, a u književni jezik pripada samo kao snažno stilsko sredstvo.

Takvi su glagoli

gledati	*tražiti*	*grditi*
vidjeti	*naći*	*čuvati*
slušati	*moliti*	*dočekati*
žaliti	*pitati*	

Već sam došla ja kola gledati (tj. kako kolo igra) (Slavonija) — *Jer bi ti vidio moji telaca?* (Slavonija) — *Žali sinova* (Posavina) — *Pitaše jedan put jedne žene redovnik* (Slavonija) — *Molio sam frajle* (Posavina) — *Tražio sam žene, tražio sam konja* (Posavina) — *Osobito neka čuva glave* (Posavina) — *Da će grešnik sutrašnjega dana dočekati* (Slavonija)

Razlika u objekatskom padežu nije tu vezana ni s kakvom razlikom u značenju, nego je akuzativ tu neutralan, a genitiv pučki ekspresivan.

Osobito je snažno stilski obilježena ta konstrukcija kad se javlja u pisanoj književnosti.

Vidi, vidi Marije (Slobodan Novak 242)

Vidi t. 249c.

341 Neki glagoli mogu imati objekt u akuzativu i u dativu. Oni dakle jednom jesu, a drugi put nisu prelazni. Takvi su glagoli

pomagati
služiti
suditi
savjetovati
smetati

Primjeri s objektom u akuzativu:

Jedan drugog da čovik pomaže (Reljković, Sat. 151) — *Od svagdanjeg truda svoga siromahe pomagaše* (Knežević, Živ. 38) — *Zašto ih mi samo žalimo, a ne pomažemo ih* (P. Šegota, Ivo Ćipiko, Split 1933, 34) — *Teško je tuđu kuću služiti* (Nar. posl. 395) — *Služit ću te Pilipe Madžaru* (Hrv. nar. pj. 2,341) — *Kamo vjera što mi daste, ljudi? / Nek vas ona potlačena sudi* (Martić, Osvetnici 4,63) — *Isto tako, ako ne gore, sudi Engleze* (Matoš, Ogledi, Zgb. 1905,137) — *Slike treba suditi potpuno nezavisno od onih lica koja su na platnu prikazana* (Krleža, Glembajevi 15) — *Lasno je zdravomu bolesnoga savjetovati* (Nar. posl. 203) — *Knjigu štije, djecu savjetuje* (A Rj.) — *Ako te smeta oko, iskopaj ga* (J. Draženović, Povijest jednog vjenčanja, Zgb. 1910,17) — *Ništa ne smeta njihove molitve* (J. Leskovar, Pripovijest 1917,108) — *Oprostite što sam vas smetala* (A. Nametak, Dobri Bošnjani 1937,90)

Primjeri s objektom u dativu:

Lijenom Bog ne pomaže (Nar. posl. 206) — *Ali to mu ništa ne pomaga* (M. Pucić, Pjesma, Karlovac 1888,122) — *Služit ću ti koliko ti drago* (Vl. Nazor, Pastir Loda, Zgb. 1946,413) — *Daj im ti, baba, sudi* (M. Jurkić, Iz Završja, Zgb. 1917,179) — *Jedamput nam sudi Beč ... pa Pariz, a najposlije Madrid* (V. Novak, Teški životi, Zgb. 1911,36) — *Koji mi ne bi savjetovao na vlas to isto što ste mi vi savjetovali* (Krleža, Na rubu pameti, Zgb. 1938,64) — *Digni sve što smeta našemu spasenju* (Knežević, Muka 50) — *Kako da bi to suprot vojništva bilo i junaštvu smetalo* (M. A. Reljković, Satir 9) — *Mnogi pravnici smetaju Grčkoj više od Turaka* (Pavlinović, Rad. 147) — *Ne bi im nitko smetao* (Zborn. za nar. život i običaje 8,35)

Tima je glagolima s objektom u akuzativu značenje ponešto drugačije nego je kad im je objekt u dativu. S objektom u dativu izriče se samo odnos upravljen prema nekomu ili nečemu bez dubljega ili stalnijega zahvaćanja. S objektom u akuzativu izriču ti glagoli odnos koji duboko zahvaća ono na što je uperen i po tome je često nešto trajno, a ne samo prolazna situacija.

Tako *pomagati nekomu* znači samo olakšavati mu kakav posao ili položaj, dok *pomagati nekoga* znači trajan odnos koji uključuje i zavisnost štićenikovu.

Isto je tako u *služiti nekomu* izrečen samo prigodan odnos, dok *služiti nekoga* izražava trajan odnos slično kao *biti mu sluga.*

Suditi nekoga zahvaća objekt dublje nego *suditi nekomu* jer znači ili »prosuđivati ga« ili baš »voditi formalni sudski postupak«.

Tako i *savjetovati nekomu* znači samo »dati mu savjet«, a *savjetovati nekoga* uključuje i »biti mu savjetnikom«.

Smetati nekomu može se samo u određenoj situaciji i s obzirom na neku namjeru, dok *smetati nekoga* izriče da je smetnja zahvatila nečije biće, pa ni sam u sebi više nema mira. (Vidi t. 229 i 286.)

Te razlike nisu uvijek jako oštre i u nemarnijem govoru mogu lako izblijedjeti. U pomnijoj i razlikovnijoj porabi jezika valja na njih paziti jer se inače sužava prostor istančanije slobode što ga otvara razlikovanje između dativa i akuzativa i izbor među njima.

U hrvatskom književnom jeziku glagol *lagati* upotrebljava se samo s objektom u dativu jer mu je značenje »govoriti svjesno neistinu«, a ne »obmanjivati neistinama«, pa po tom ulazi samo u značenjski razred glagola s objektom u dativu (v. t. 300—1), a ne i u značenjski razred prelaznih glagola (v. t. 228).

342 Osim s objektom u akuzativu javljaju se s objektom u dativu još i ovi glagoli:

dopasti
zapasti
ići
doći

a) Primjeri za objekt u akuzativu:

Kad je Petra knjiga dopanula (Nar. pjes. 1,3) — *Koliko me dopade od cijeloga kraljevstva* (Nar. prip. 85) — *Pa ga je i sad ta volja dopala*

(Nar. prip. 148) — *Dođe ga želja i uljem da slika* (Pavlinović, A. Rj.) — *Sva slava majku zapada* (D. Jambraček, Vijenac 1871,452)

b) Primjeri za objekt u dativu:
Evo ima devet godinica / Da si meni, kulo, dopadala (Zbornik nar. živ. ob. 25,197) — *Kome li je dopao u ruke* (Nar. pjes. 3,169) — *Meni za svu muku prepisivanja ne dopade ni jedna para* (Jagić, Spomeni 1,338) — *Nije se mogao dosjetiti smrtnomu kakovom grijehu poradi kojega bi mu zapadao pakao* (Đalski, Varmeđ. 9) — *Zato da drugome zapadne* (Perković 130)

Upotreba različitih objekatskih padeža tu nije vezana ni za kakve razlike u značenju pa se jedno može bez ikakva ograničenja uzimati mjesto drugoga.

343 Objekt u akuzativu ili u dativu ima i glagol
voljeti

a) Primjeri za objekt u akuzativu:
Volim sebe nego tebe (Posl. 38) — *Volim sve hrvatske rijeke. Kupu naročito* (Peić 101,3)

b) Primjeri za objekt s dativom:
Takav narod taman i voli vezu i lijepu odijelu (Belović, Hrvatski narodni vezovi, Osijek 1906,14) — *Opazio da Blanšu isto ne zanima i da voli kućnoj igri* (Đalski, Na rodnoj grudi 1890,69) — *I tamo volio joj cio svijet, a opatice gotovo najviše* (Đalski, Diljem doma 1912,134) — *Ja sam voljela svome mužu, bio mi je mio* (Lunaček, Četiri aktovke, Zgb. 1910,13) — *General voli glazbi neizmjerno* (V. Car-Emin, Stavci 1917,108) — *Osobito mu je volio neki starac kanonik* (Šenoa, Pripovijesti 1,250) — *Osjećao je da je on toj djevojci veoma volio* (Nazor, Srpski književ. glas. n. s. III, 417) — *Čemu idu ljudi k njemu kad on voli oružju i borbi* (Nazor, Pripovijetke 1947,182)

Tu je razlika u značenju vrlo izrazita. Prvotno je značenje glagola *voljeti* da je komu što draže od čega drugoga, a danas je običnije značenje da je komu što milo. U oba ta značenja slaže se glagol voljeti s objektom u akuzativu. Kad se pak slaže s objektom u dativu, onda znači da je tko čemu sklon ili, rječe, ali prvotnije, da je nečemu više sklon nego drugomu. I kada se nemarno govori, ta će razlika teško izblijedjeti.

344 Umjesto objekta u akuzativu mogu imati objekt u dativu i neki glagoli koji izriču nešto što se s objektom zbiva. Takvi su glagoli
savijati
vrtjeti
žigati

a) Primjeri s objektom u akuzativu
Zavija me u trbuhu, na srcu (V. Rj.) — *Žiga me u prsima* (V. Rj.)

b) Primjeri s objektom u dativu:
Zavrtilo mi u ušima (Poljica, Zbornik nar. živ. ob. 8,240) — *Njoj je zavrtalo u jednom zubu* (Perković, Novele, Zgb. 1955,19)

Razlika u objekatskom padežu nije tu povezana ni s kakvom razlikom u značenju, pa se jedan padež bez ikakva ograničenja može upotrijebiti mjesto drugoga.

345 I neke imenice koje se kad su predikati vežu s akuzativnim izrazom kao da im je objekt mogu se jednako tako vezati i s dativnim izrazom. Takvi su imenski predikati
volja je
briga je

a) Primjeri s akuzativnim izrazom:
Tebe to nije briga (J. Kosor, Miris zemlje i mora, Zgb. 1928,127) — *Neka piše i njemu ako ga je volja* (Kolar, Mi smo za pravicu, Bgd. 1947,119) — *Briga njega za Anu Ignjatijevnu i za njene suze* (Krleža, Izlet u Rusiju, Zgb. 1926,96)

b) Primjeri s dativnim izrazom:
Briga babi za udove starca (Nar. posl.) — *Za ručak mi nije brige, lasno ću ga zgotoviti* (Nar. prip. 127) — *Volja ti je, care, besjediti* (Nar. pjes. 2,320)

Razlike u značenju nema tu nikakve, ali je stilska znatna.

346 Glagoli koji označuju gibanje na istom mjestu mogu imati objekt u akuzativu i u instrumentalu. I oni su, dakle, jednom prelazni, a drugi put nisu. Takvi su glagoli

maknuti	*mahnuti*	*tresti*
gibati	*njihati*	*vrtjeti*

i slični.

a) Primjeri s objektom u akuzativu:
Naopako barjak zavrnuše (Karadžić, Rječnik) — *Sastaviše najšire kolo i zavrtješe ga polagano naokolo* (Nazor, Fantazije i groteske, Zgb. 1930,70)

b) Primjeri s objektom u instrumentalu:
Onda jošte šarenim bijesnim kolom zavrće (Nodilo, Eseji, Zgb. 1918,106) — *Zavrnut će nožem u rani, nek se razjapi kao usta* (Božić, Neisplakani 49)

I kod tih glagola postoji jasna razlika u značenju prema izboru objektnoga padeža. Kad je objekt u akuzativu *(maknuti ruku)*, ističe se da se predmetu mijenja mjesto, a kad je u instrumentalu *(maknuti rukom)*, ističe se i opisuje samo pomicanje. U prvom se slučaju kaže da je ruka pomaknuta, a u drugom da se netko pomaknuo i kako se pomaknuo. (Vidi t. 230 i 315.)

Ni ta opreka nije uvijek oštra, ali u pomnoj i razlikovnoj porabi jezika valja paziti na nju da se ne zatre i jezik da ne opústi od toga.

347 Neki glagoli otvaraju mjesto za *objekt koji je prijedložni izraz.*

Takav se objekt razlikuje od priložne oznake, kao i drugi objekti, po tome što se ne odabire po značenju prijedložnoga izraza, nego po tome što pojedini glagol traži uza se baš takav prijedložni izraz.

U priložnoj oznaci više se ili manje ravnopravno mogu upotrijebiti razni sličnoznačni prijedložni izrazi, a kada je objekt, ne može se prijedložni izraz zamijeniti drugim sličnoznačnim.

Za izbor priložne oznake dosta je znati što koji prijedložni izraz znači. Da bi se izabrao objekt, nije važno znati što koji prijedložni izraz znači, nego valja znati koji glagol uza se traži prijedložni izraz, i kakav.

Društvo je pošlo u grad
i
Društvo je pošlo do grada
Vojnik se zaljubio u Ciganku
ali ne
Vojnik se zaljubio do Ciganke
Ja znam za sličan slučaj (Matoš 28)
ali ne
Ja znam sličnom slučaju
Zagora oskudijeva u vodi
ali ne
Zagora oskudijeva unutar vode
Dušan je carovao nad Srbijom
ali ne
Dušan je carovao iznad Srbije
Jutronić se zahvalio na službi
ali ne
Jutronić se zahvalio navrh službe
Bolje je na mekinjama dobiti nego na zlatu štetovati
ali ne
Bolje je navrh mekinja dobiti nego navrh zlata štetovati
To stoji do nas
ali ne
To stoji kraj nas
Smilova se beg na raju
ali ne
Smilova se beg navrh raje

Sve su te zamjene potpuno moguće kad su ti isti prijedložni izrazi priložne oznake

Donio sam knjigu za sina
i
Donio sam knjigu sinu
Olovka je u kutiji
i
Olovka je unutar kutije
Oblak lebdi nad gradom
i
Oblak lebdi iznad grada
Toranj je na brdu
i
Toranj je navrh brda
Stolić stoji do kreveta
i
Stolić stoji pokraj kreveta
Pošao sam na brdo
i
Pošao sam navrh brda

Moguće je, doduše, oboje:

Brinem se za njega
i
Brinem se o njemu

Pomislio bi možda tko da se tu prepričavaju prijedložni izrazi i da su po tome priložne oznake. Ali, ne prepričavaju se. Ti se prijedložni izrazi, naime, kad jesu priložne oznake ne mogu prepričati jedan drugim:

O klinu visi
ali ne
Za klin visi

Glagol *brinuti se* pripada, dakle, među one što mogu imati dva različita objekta, a oba su prijedložni izrazi. U hrvatskom književnom jeziku običniji je objekt prijedložni izraz *za*.

Evo primjera za prijedložni izraz kao objekt:
Kraljevâ je nad Slovincem kralj Gencio (Kačić, Razgovor 4) — *Već vrag u me dira* (Ivanošić 170) — *Zagora oskudijeva u vodi* — *Sve to zavisi o raspoloženju mornara* (Slavko Mihalić 43) — *Samo strepim za njih* (Slavko Mihalić 58)

348 Razlika između priložne oznake i objekta, bili oni padežni ili prijedložni izrazi, može se čvrsto odrediti unutar samoga gramatičkog ustrojstva rečenice. To se jasno pokazalo u poglavljima o priložnoj oznaci i o objektu. Po tome priložna oznaka i objekt pripadaju kao dvije jedinice gramatičkom ustrojstvu rečenice i valja ih u njemu razlikovati.

Ima gramatičkih tradicija u kojima se to dvoje ne razlikuje, nego se opisuje kao jedno i naziva *dodatak* ili *dopuna (komplement)*. Takav način opisivanja nije primjeren hrvatskomu književnom jeziku.

Priložna oznaka i objekt jesu članovi gramatičkoga ustrojstva rečenice, i u njemu su određeni, ali se mogu odrediti i u odnosu prema njezinu sadržajnom ustrojstvu. Tu postoje stalni suodnosi između jedinica tih dvaju ustrojstava. Objektom se izriče vršilac, družilac, učinak ili pripadak, a adverbnom oznakom sredstvo ili adverbijal (vidi t. 37 i d.).

Dopune

349 Imenice i pridjevi, koji se, kako je opisano, uvrštavaju u rečenično ustrojstvo, otvaraju katkada i sami mjesto za druge imenice koje se preko njih uklapaju u to isto ustrojstvo. Takve imenice koje se dodaju pojedinim rečeničnim dijelovima jer oni bez njih nisu potpuni zovu se njihove *dopune*.

Dopuna pripada rečeničnom dijelu koji mu je otvorio mjesto u rečeničnom ustrojstvu, pa se može smatrati sastavnicom toga dijela. Rečenični se dio dakle u širem smislu sastoji od osnovne svoje riječi i njezinih dopuna.

Dopune se prema svojim imenicama i pridjevima odnose kao objekti prema svojem glagolu. Ta je analogija najpotpunija kad je dopunjena imenica ili pridjev predikatno ime.

350 Uz neke se pridjeve javlja dopuna u genitivu. Takvi su

pun
sit
gladan
žedan
željan
dostojan
vrijedan

Al pivnica puna janjičara (Nar. pjes. 2,504) — *Sve tamnice pune kaurina* (Nar. pjes. 4,98) — *Ta je žena bila puna duha* (Pavlinović, Rad. 37) — *Prag bi pun zloće* (Knezović 89) — *Siti biše blaga tvoga* (Došen 167b) — *Al vlašići siti obećaja brzili su razmeđiti s Turskom* (Martić, Osvetnici 5,30) — *Zato je radio kao rovka i štedio kao hrčak, vazda gladan zemlje* (Kaleb, 2,211) — *Ljudi su žedni iste utjehe, gladni iste radosti* (Nazor 14,84) — *Grof je žedan umjetničke slave* (Vjenceslav Novak 1,54) — *Amo k meni, pravde žedni* (Kranjčević 1,41) — *Oči su moje sad svjetlosti žedne* (Nazor 18,242) — *Žedno momče čarnom gorom jezdi, / žedno vode, a željno đevojke* (Nar. pjes. 1,416) — *Tvoja te je kuća željna* (Matavulj 8,118) — *Imala je čast da me prikaže svijetu kao sažaljenja dostojnog rogonju* (Krleža 5,242) — *Taj Šopenhauerov zamah ironijom dostojan je najbolje napisanih stranica Volterovih* (Krleža, Republika 1959, 7—8, 23) — *Jesam li ja njega vrijedna?* (J. Kozarac 4,295)

351 Neki pridjevi otvaraju mjesto dopuni u dativu. Takvi su

vješt
ravan
drag
mio

... Kako je on sam vješt i vjetru i valu (Nehajev, Veliki grad 85) — *Kriva je svakoj šumici bila vješta* (Lisičar, Pripovijesti 116) — *Oba ste mi mila, oba ste mi draga* (Nar. pjes. istr. 2,116)

352 Neke se imenice dopunjuju instrumentalom koje sklonjive riječi. Takve su

bogataš
siromah

Bogataš stokom oskudijeva u krmi — Siromah duhom ostaje miran

353 Neki se pridjevi dopunjuju sklonjivom riječi u instrumentalu. Takvi su

zadovoljan
izobilan
bogat
siromašan

Ja sam zadovoljan onim što ima (Nar. pr. 103) — *Lišaji su najprostije biljke, zadovoljni ponajviše samo hranom iz zraka* (Šulek 3,31) — *Te*

je Bačka žitom izobilna / Te je Fruška vinom izobilna (Nar. pjes. 1,497) — *Od mene je i viša i lipša / i bijelim ruvom bogatija* (Nar. pjes. 1,242) — *Abram je bio veoma bogat stokom, srebrom i zlatom* (1. Mojsijeva 13,2)

PREOBLIKE GRAMATIČKOGA USTROJSTVA REČENICE

354 Ovdje se već govorilo o pojmu preoblike (vidi t. 15) i o onim preoblikama što se primjenjuju kada se rečenice povezuju u diskurz (vidi t. 16). Sada će biti riječ o preoblikama kojima se preoblikuje rečenično ustrojstvo nezavisno od diskurza.

355 Te preoblike ili ostavljaju rečenično ustrojstvo nepromijenjenim, čuvajući sve odnose u njemu, i preinačuju mu jedino značenje, ili pak mijenjaju rečenično ustrojstvo, a značenje čuvaju nepromijenjenim.

356 Preoblike koje mijenjaju rečenično značenje, a odnose u ustrojstvu ostavljaju nepromijenjenima jesu *nijekanje, pitanje, usklik* i *poticaj.*

Preoblika koja ne mijenja rečeničnoga značenja, ali mijenja ustrojstvo jest *pasiv* i s njim *obezličenje.*

Nijekanje

357 Nijekanje ili negacija preoblika je koja zahvaća čitavo rečenično ustrojstvo. Njome se otklanja i poriče rečenični izričaj (rijek) kako je sadržan u tom ustrojstvu.

Zanijekana rečenica zove se *niječna,* a ona koja to nije *potvrdna.*

358 Preoblika nijekanja izriče se tako da se predikatu zanijekane rečenice doda niječna čestica *ne.* Niječna se čestica stavlja neposredno pred glagolski oblik u predikatu.

Ali prvo ne stoji (Mažuranić 129,1) — *Tuđa zemlja mene ne poznaje* (Kranjčević 8) — *No Kreševljani ne imađahu mira* (Šimunović 3,17) — *Ali ti ne skoči na noge* (Nazor 3,254) — *Vesla se ne pretvore u pepeo* (Nazor 3,171) — *I otočani se ne prevariše u svom tamnom nagoviještanju* (Kosor 2,200) — *Sve to meni ne treba* (Stj. Mihalić 73) — *Ne bijaše ona lijepa* (Nametak 41) — *Ne sviđa se to njima* (Nametak 23) — *Svijet ih ne voli* (Marinković, Ruke 209) — *Al on je ne sluša* (Tadijanović 1,247) — *Moja majka ne umije plakati* (Vojin Jelić 7) — *Crvi u jablanu ne bude ga* (Peić 76,2) — *Grubi zrak provalija ne zaobli se u ženska prsa* (Peić 195,1) — *Ali takvi ne vode računa o tome* (VUS 18. 1. 67)

Te su rečenice nijekanjem preoblikovane od ovih

Ali prvo stoji — Zemlja mene poznaje — No Kreševljani imađahu mira (preoblika je tu dobila frazeološku vrijednost pa se tako osamostalila i iz-

gubila se živa veza s rečenicom iz koje je preoblikovana, jer ta nije ušla u frazeološku porabu. To, međutim, ne razbija njihova sintaktičkoga odnosa)

Ali ti skoči na noge — Vesla se pretvore u pepeo — I otočani se prevariše u nagoviještanju — Sve to meni treba — Bijaše ona lijepa — Sviđa se to njima — Svijet ih voli — Al on je sluša — Majka umije plakati — Crvi u jablanu bude ga — Zrak se zaobli u prsa — Ali takvi vode računa o tome

359 Glagoli *biti, htjeti* i *imati* javljaju se pri toj preoblici u posebnim zanijekanim oblicima: *nisam, neću i nemam.* U tim je oblicima niječna čestica srasla s glagolom.

Pored oblika *nisam* javlja se još i *nijesam.* Taj je oblik snažno stilski obilježen u smislu starinskoga i svečanog govora.

Oblici *nisam (nijesam)* i *neću* stoje i za punu i za enklitičku paradigmu prezenta tih glagola. U njima je neutralizirana opreka između punih i enklitičkih oblika.

A slijepci i varalice nijesu od ovoga vijeka (Mažuranić 119,9) — *To nije istina, brate* (Nehajev 14) — *Nije baš simpatične spoljašnjosti* (Matoš 191) — *Čovjek nije bio poginuo* (Nazor 3,341) — *Nisam ja Franica* (Goran 1,67) — *Ja vještica nijesam* (Šimunović 140,16) — *Ilija nije slušao Manza* (Marinković, Ruke 145) — *Razgoropađen proto nije birao riječi* (Vojin Jelić 62) — *Nisam budio pse* (Peić 110,3) — *Vode tamo za nas nije bilo* (Peić 78,2) — *Mi to nismo činili* (Peić 77,2) — *To nije jedna strast* (Vesna Parun 129) — *Ribare nije briga* (Slobodan Novak 88) — *I lice mu nije izgledalo prljavo* (Špoljar 20) — *Nije ti trebao podnev* (Jozo Laušić 316) — *Onda neće biti pretijesne* (Brlić-Mažuranić 13) — *Neće se ohladiti* (Marinković, Ruke 115) — *Neće ta mala dama u proljetno šumsko blato* (Peić) — *Neću tajit* (Kanižlić 132) — *Kosa nema sjedina* (Nehajev 7) — *Nema mu spasa* (Simić, Braća 56) — *I sad svega toga nema* (Nametak 29) — *Nema drugog puta* (Barković 11) — *Kotači nemaju ritma* (Slobodan Novak 135) — *Ali bez konjâ nema junaštva* (Slobodan Novak 159) — *Nemaju svi kola* (Majdak 16)

Te su rečenice niječne preoblike od

A slijepci i varalice jesu od ovoga vijeka — To je istina — Baš je simpatične spoljašnjosti — Čovjek je bio poginuo — Jesam ja Franica — Ja vještica jesam — Ilija je slušao Manza — Proto je birao riječi — Budio sam pse — Vode je tamo za nas bilo — Mi smo to činili — To je jedna strast — Ribare je briga — I lice mu je izgledalo prljavo — Trebao ti je podnev — Onda će biti pretijesne — Ohladit će se — Ta će dama u blato — Tajit ću — Kosa ima sjedina — Ima mu spasa — I sad svega toga ima — Ima drugog puta — Kotači imaju ritma — Ali bez konja ima junaštva — Imaju svi kola

360 Kada je zanijekan imperativ, može se ta preoblika izraziti i tako da se nijekanje izrazi oblicima glagolske zabrane: *nemoj* (za 2. lice jednine) i *nemojmo, nemojte* (za 1. i 2. lice množine) i uz njih da dođe infinitiv glagola koji u temeljnoj rečenici stoji u imperativu.

Nemoj se srditi na mene (Nar. pr. 196) — *Nemoj mene vojsci prokazati* (Nar. pjes. 2,276) — *Nemoj se dakle stiditi* (Kačić, Korabljica 12) — *Al mi nemoj štogod zamiriti* (Reljković, Satir 41) — *Ah, nemojte mladost gubit / s tugom morit, s postom ubit* (Kanižlić 108) — *Vi nemojte raju razgoniti* (Nar. pj. 4,134) — *Nemojmo ga mi biti* (Kačić, Korabljica 38)

Te su rečenice nijekanjem preoblikovane iz ovih

Srdi se na mene — Prokaži mene vojsci — Stidi se dakle — Al mi štogod zamjeri — Gubite mladost — Vi raju razgonite — Bijmo ga mi

a mogle bi niječno preobličene glasiti i ovako

Ne srdi se na mene — Ne prokaži mene vojsci — Ne stidi se dakle — Al ne zamjeri mi štogod — Vi ne razgonite raju — Ne bijmo ga mi

Takav je primjer:

Bre, ne boj se, svitla kruno naša (Kačić, Razgovor 49)

361 Imperativ glagola *dati* može zamijeniti imperativ svakog drugog glagola ako se inače iz konteksta ili situacije razumije kakav bi se glagol upotrijebio. Kad se takvo *daj (dajmo, dajte)* zaniječe, zamjenjuje se s *nemoj (nemojmo, nemojte).*

U starinskom i pučkom govoru može mjesto *daj* u istoj službi stajati uzvik *de, deder.*

Nemoj, brate (Nar. pj. 3,326)
Nemoj, sinko (Nar. pj. 4,163)
Nemoj, hadžija, Boga ti (Nar. posl. 206)

Te su rečenice nijekanjem preobličene iz ovih

Daj, brate
Daj, sinko
Daj, hadžija, Boga ti

ili iz starinskoga

Deder, brate
De, sinko
Deder, hadžija, Boga ti

362 Kada rečenica sadrži neodređene zamjenice ili priloge, pri niječnoj se preoblici to nijekanje izriče višestruko. Predikatu se, kao inače, dodaje niječna čestica, a i neodređena zamjenica ili prilog zamjenjuju se svojim niječnim oblicima.

Niječni oblici neodređenih zamjenica: *nitko, ništa, ničiji, nikakav* rastavljaju se u prijedložnim izrazima tako da niječni njihov dio *ni* dolazi ispred prijedloga, a sama neodređena zamjenica iza njega

nitko	*ni za koga*
ništa	*ni u čemu*
ničiji	*ni o čijem*
nikakav	*ni od kakva*

Ej neviro, nigdi te ne bilo (Kačić, Razgovor 53) — *Sabor naš ni u čem da ne visi od vladanja ugarskoga* (Mažuranić 130,11) — *A tijelo bez duše ne more ništa* (Mažuranić 130,11) — *Ali ne vjerujte licemjernu jeziku njihovu nikad* (Mažuranić 132,3) — *Nigdje nije bilo nikoga* (Brlić-Mažuranić

15) — *I ne vidjeh te nikad divnu* (Kranjčević 145) — *Ja nemam nikakvih osobitih utisaka iz djetinjstva* (Šimunović 11) — *Ne strašimo se nimalo namrštenih obrva naših »modernista«* (Krklec, Pisma 118) — *Samog sebe nije stvorio nitko* (Krklec, Pisma 169) — *O berlinskim kabaretima nažalost nisam zabilježio ništa* (Krklec, Pisma 178) — *Kao momak nije zavolio nijednu djevojku* (Goran 1,68) — *O nikad nisam očekivao tamu / S tolikom čežnjom* (Goran 1,55) — *Družba ništa ne govori* (Lovrak 459,10) — *Nikakvih naročitih briga nije imao* (Dončević 33) — *Ni s kim ne razgovaram* (Barković 1,15) — *Nikada ljudsko stopalo nije stalo u njih* (Peić 77,2) — *Voda svladana danom nikako nije ulazila u naše izgorene tamne usne* (Peić 77,3)

Te su niječne rečenice preoblikovane iz ovih

Negdje te bilo — Sabor u nečem da visi od vladanja — A tijelo more nešto — Ali vjerujte jeziku nekad — Negdje je bilo nekoga — I vidjeh te nekad divnu — Ja imam nekakvih utisaka — Strašimo se malo obrva — Samog je sebe stvorio netko — O kabaretima sam nažalost zabilježio nešto — Kao momak je zavolio jednu djevojku — Nekad sam očekivao tamu s čežnjom — Družba nešto govori — Nekakvih je naročitih briga imao — S nekim razgovaram — Nekada je stopalo stalo u njih — Voda je nekako ulazila u usne

363 Kada rečenica sadrži veznik *i* u funkciji priložne oznake (on tada znači »također«), pri niječnoj se preoblici to nijekanje izriče dvostruko. Predikatu se, kao inače, dodaje niječna čestica, a veznik *i* se zamjenjuje svojim niječnim oblikom *ni* (=*i ne*) ili *niti* (također = *i ne*)

Ne stoji napokon ni treće (Mažuranić 129,7) — *Ja nijesam imao ni na kraju pameti takove stvari* (Šimunović 23) — *Čak se ni službujući časnik nije javio* (Kolar, Natrag 40) — *Niotkud čak ni slutnje odgovora* (Jelić 37) — *Ni jedan od drugova nije još stigao* (Majdak 25) — *Prve dane nije se Jačica ni osvrtao na susjeda* (Goran, Dani 11)

Te su niječne rečenice preoblikovane iz ovih

Stoji napokon i treće — Ja sam imao i na kraju pameti takove stvari (preoblika je tu dobila frazeološko značenje pa se tako osamostalila i izgubila se živa veza s rečenicom iz koje je preoblikovana jer ta nije ušla u frazeološku porabu)

Čak se i službujući časnik javio — Odnekud čak i slutnja odgovora — I jedan od drugova je još stigao — Prve se dane Jačica i osvrtao na susjeda

(I tu je niječna preoblika dobila neku frazeološku samostalnost, pa se *ni* kao pojačanje negacije rabi češće i lakše nego *i* kao pojačanje tvrdnje. To, međutim, ne razbija njihova sintaktičkoga odnosa.) Usp. o tome i § 452.

364 Ako se takav veznik *i* u funkciji priložne oznake pri niječnoj preoblici nađe neposredno ispred niječne čestice, ne zamjenjuje se svojim niječnim likom *ni (niti)* nego ostaje nepromijenjen.

Ti i ne slutiš moj povratak — I ne pokušavaj to učiniti

Te su rečenice nijekanjem preoblikovane iz ovih

Ti i slutiš moj povratak — I pokušavaj to učiniti

365 Jednako se takvo višestruko nijekanje javlja i onda kad veznik *i* stoji kao pojačanje uz više usporednih dijelova rečenice što su se našli jedni pored drugih pri sklapanju više rečeničnih ustrojstava u jedno (v. t. 449—451)

Nemam nigdje ni rodbine ni prijatelja (Šimunović 7) — *Nije mu ni do ograde ni do grožđa* (St. Mihalić 96) — *A oni ne će štedjeti ni mladost ni zdravlje* (Nametak 26) — *Ni bršljan ni stonoga nisu se penjali uz njega* (Peić 103,2) — *Ali ona ne vidi ni biljku ni pticu* (Peić 129,4)

Te su niječne rečenice preoblikovane iz ovih

Imam negdje i rodbine i prijatelja — Njemu je i do ograde i do grožđa — A oni će štedjeti i mladost i zdravlje — I bršljan i stonoga penjali su se uz njega — Ali ona vidi i biljku i pticu

A te su rečenice opet složene preoblikom svaka iz dviju temeljnih:

Imam negdje i rodbine i *Imam negdje i prijatelja*
Njemu je i do ograde i *Njemu je i do grožđa*
A oni će štedjeti i mladost i *A oni će štedjeti i zdravlje*
I bršljan se penjao uz njega i *I stonoga se penjala uz njega*
Ali ona vidi i biljku i *Ali ona vidi i pticu*

Takvi su usporedni dijelovi zanijekane rečenice osobito istaknuti. Njihova istaknutost potječe iz temeljnih rečenica, jer su u njima ti dijelovi istaknuti veznikom *i* u službi priložne oznake.

366 Glagoli *biti* i *imati* mogu se u zanijekanim rečenicama ispustiti pokraj niječnih oblika neodređenih zamjenica i priloga.

Tako shvaćene niječne rečenice dobile su frazeološku samostalnost i nose stilsku vrijednost sažeta i nabijena izričaja.

Od koncerta ništa (Matoš, Iverje, 21) — *A nigdje lovca* (Peić 206,1) — *Nigdje čak ni mušičinog leša* (Peić 77,2)

Te su rečenice preoblikovane iz:

Od koncerta će biti nešto (ili: *ima nešto*) — *A negdje ima lovca — Negdje ima čak i leša*

preko:

Od koncerta neće biti ništa (ili: *nema ništa*) — *A nigdje nema lovca — Nigdje nema čak ni leša*

367 Objekt u akuzativu može se pri nijekanju rečenice zamijeniti genitivom. Ta je promjena karakteristična za slavenske jezike, pa se takav genitiv direktnoga objekta uz zanijekane prelazne glagole zove *slavenski genitiv.*

Poraba slavenskoga genitiva u zanijekanim rečenicama nije obvezatna u hrvatskom književnom jeziku i stilski je obilježena kao svečan starinski ili prisan pučki štokavski govor.

Ne spočitavaj nikome niskog roda (Fran Mažuranić 2,126) — *Knjiga ova ne sačinjava cjeline* (Fran Mažuranić 2,14) — *Ali nisam skupio vojske* (Brlić-Mažuranić 117) — *Joso toga nije opazio* (Matoš 15) — *Drugo, nejmaš u sobi stolice* (Reljković 123) — *Nje komandant ni pozvao nije* (Matoš 75) — *Neće učiniti nikakva zla momu rođaku* (Nehajev 12) — *On nikad ne troši novaca na žene* (Perković 13) — *On nije prepoznao djevojaka* (Begović 25) — *I otputovao je zidar Viktor s fronte i nije ustrijelio žene*

(Krleža 2,28) — *Naš narod je narod južnjački i ne voli jarma na sebi* (Krleža 2,65) — *Ne treba Jakan Jačice* (Goran 1,66) — *Šimunović ne pozna grada* (Barac 1,158) — *Austrija je u prvoj polovini 19. vijeka bila stvarnost, i nikakvog boljeg rješenja za svoj položaj nisu Hrvati u to doba još mogli zamisliti* (Barac 1,40) — *Karijere u trošarini nećeš napraviti* (Novak Simić 15) — *On nije svladao oblaka* (Novak Simić 244) — *Nije osvojio Beograda* (Novak Simić 270) — *Ti nemaš ni prazne čaše* (Tadijanović 68) — *No možda nije ni dobio pisma* (Tadijanović 223) — *Jubo nije oka sklopio cijelu noć* (Marinković, Proze 172) — *U mraku iza kupova sijena nisam primjećivao micanja* (Slobodan Novak 7)

Te su niječne rečenice preoblikovane iz ovih:

Spočitavaj nekome rod — Knjiga sačinjava cjelinu — Ali sam skupio vojsku — Jozo je to opazio — Ivo je pjesmu nekada čuo — Imaš u sobi stolicu — Nju je komandant pozvao — Učinit će zlo rođaku — On nekad troši novac na žene — On je prepoznao djevojke — I ustrijelio je ženu — I voli jaram na sebi — Treba Jakan Jačicu — Šimunović pozna grad — I nekakvo rješenje Hrvati su u to doba već mogli zamisliti (v. t. 372) — *Karijeru ćeš u trošarini napraviti — On je svladao oblake — Osvojio je Beograd — Ti imaš i čašu — No možda je i dobio pismo — Jubo je sklopio oko cijelu noć*

(Tu je niječna preoblika dobila frazeološku samostalnost)

U mraku iza kupova primjećivao sam micanje

367a Rjeđe se upotrebljava slavenski genitiv od srednjega roda pokaznih zamjenica.

U Berlinu mi toga ne vjeruju (Fran Mažuranić 2,7) — *Ne znam vam toga reći na pasju* (Kranjčević 52) — *Ja toga ne znam* (Nazor 3,279)

Te su niječne rečenice preoblikovane iz ovih:

U Berlinu mi to vjeruju — Znam vam to reći na pasju — Ja to znam

368 Veliku frazeološku samostalnost imaju izrazi s *ni* u kojima slavenski genitiv nema vlastita sadržaja, nego se već razumije iz samoga glagola, a služi da se pojača stilska vrijednost negacije.

Vid Trdak nije odgovorio ni riječi (Krleža, Mars 32) — *Nije mu rekla ni riječi* (Novak Simić 181) — *Matej Lang nije ni časa pokušavao da uđe dublje u tajnu* (Nehajev 15) — *Neću da čekam ni sata više* (Nehajev 216)

369 Kako se glagol u takvim primjerima razumije iz objekta, može se i izostaviti. Odatle nastaje posebna stilska vrijednost sažete izražajnosti.

Langeru ni riječi (Matoš 66) — *Školniku i mreži ni traga* (Matoš 155) — *Vrijeme prolazi, a još ni slova* (Marinković, Ruke 188) — *Ni pare u džepu* (Kosor 2,60) — *Šuti, Eva, ni riječi, nego smjesta prostri siniju* (Kosor 2,118)

(Vidi i t. 80—81.)

370 Jednako se tako može izostaviti zanijekan glagol *imati* (tj. *nemati*) jer se on uz objekt u genitivu uvijek lako razumije. Takav objekt nije, dakako, slavenski genitiv.

Ni vjetra, ni muhe, sve je uginulo u tmini (Marinković, Ruke 120) — *Cio mjesec dana u kući ni za lijek mira* (Pero Budak 32)

(Vidi i t. 80—81.)

371 Stilski pojačana negacija izriče se i s *nijedan (ni) da* i kondicionalom svršenog glagola.

Ni jedna da bi trenula okom - ni jedna da bi se nasmiješila (Begović 107) — *Ta deset kojekakvih listova otposlao je na prijatelje da ga pomognu, i nijedan, hulja - ni da bi odgovorio* (Kosor 2,30)

372 Pri nijekanju se prijedlog *već* zamjenjuje prijedlogom *još*, a prijedlog *još* prijedlozima *već* ili *više*.

Rečenica

Vlak je već došao

glasi zanijekana

Vlak još nije došao

A rečenica

Vlak je još došao

glasi zanijekana

Vlak već nije došao

ili

Vlak više nije došao

Evo i potvrđenih primjera

Barbabianka ne bijaše još gotov (Nazor 3,10) — *Uostalom on Osijeka još ne pozna* (Kolar 23) — *Momčad »Dinama« se još nije bila vratila iz Mostara* (Vjesnik 16. 6. 64. str. 9) — *Al ovu strašnu bol već nisam čeko* (Goran 1,40) — *Više ne bih izdržao* (Barković 1,247) — *Pogleda više ne diže k meni* (Barković 1,114) — *On više nije čuo* (Prica 146)

Te su rečenice nijekanjem preoblikovane iz ovih

Barbabianka bijaše već gotov — Uostalom on Osijek već pozna — Momčad se već bila vratila iz Mostara — Al bol sam još čeko — Još bih izdržao — Pogled još diže k meni — On je još čuo

373 Prilozi koji izriču da se glagolska radnja vrši dobro i potpuno mogu se u niječnoj preoblici zamijeniti prilogom *pravo*. Taj prilog u potvrdnim rečenicama nema takva značenja.

Posao ne ide pravo od ruke

Ta je rečenica nijekanjem preoblikovana iz

Posao ide dobro od ruke

ili

Posao ide glatko od ruke

ili

Posao ide uspješno od ruke

374 U nekim se rečenicama pokazuje da se nijekanje ne odnosi na cjelinu rečeničnoga ustrojstva nego samo na koji njegov dio. Niječna čestica tada ne stoji uz predikat nego se zanijekan javlja samo onaj dio koji se doista i niječe.

Ni na što određeno pomislim (Slobodan Novak 165)

Karakteristično se takva ograničena negacija javlja u imenskom predikatu kad se ne niječe spona nego dva usporedna predikatna imena (imenice ili pridjevi) kojima se izriču dva suprotna svojstva pa ostane neodređenost.

Sinković je bio čovjek onizak, ni star ni mlad, nikakva osobita izgleda (Slavko Batušić, Laterna 15)

Jednako se tako mogu zanijekati i dvije usporedne priložne oznake.

Društvo se skupilo ni unutra ni vani

375 Kad se u rečenici prilozima *malo, umalo, malo što, malo te, tek što* izriče da se predikatni sadržaj gotovo dogodio, obvezatna je niječna preoblika.

Na prvom koraku vihor umalo ne utrne svjetiljku (Horvat 142) — *Umalo što se nije i svijeća ugasila* (Marinković, Ruke 61) — *Portir malo te ne bi otpušten* (Kolar 47)

Te su rečenice nijekanjem preobličene iz ovih

**Na prvom koraku vihor umalo utrne svjetiljku — *Umalo što se je i svijeća ugasila — *Portir malo te bi otpušten*

ali one ovako bez niječne preoblike ne mogu stajati.

(Neke su od rečenica što se ovdje navode kao primjeri preobličene i drugim preoblikama, ali o tome sada nije riječ.)

Ta se pojava može opisivati i tako da se uvedu posebni prilozi *malo ne, umalo ne, malo što ne, umalo što ne, malo te ne, tek što ne, malne* baš kao što je i *maltene* nesumnjivo poseban prilog istoga takva značenja.

Pitanje

376 Pitanje je preoblika koja zahvaća čitavo rečenično ustrojstvo. Njome se rečenični izričaj (rijek), kakav je sadržan u tom ustrojstvu, postavlja kao upit.

Rečenica preoblikovana pitanjem zove se *upitna*, a ona koja to nije *izjavna*.

377 Upitna se preoblika u govoru izriče posebnom upitnom intonacijom. U pisanju se ta intonacija označuje posebnim interpunkcijskim znakom, upitnikom (?).

Ta intonacija može biti sama jedinom oznakom pitanja.

Dakle opet te napastovao? (Perković 112) — *Vidiš?* (Marinković, Ruke 88) — *A vi ste me već bili pokopali, kamerad?* (Marinković, Ruke 167) — *Ti bi znala prstima pokretati marionete?* (Marinković, Ruke 175) — *Jesi i sretan?* (Špoljar, Gvožđe 176) — *A moj otac?* (Špoljar, Gvožđe 178) — *Možda samo pozivaju na vježbu?* (Marinković, Kiklop 25,1) — *Žuri ti se?* (Marinković, Kiklop 21,3)

Te su rečenice pitanjem preobličene iz ovih

Dakle opet te napastovao — Vidiš — A vi ste me već bili pokopali — Ti bi znala prstima pokretati marionete — Jesi i sretan — A moj otac — Možda samo pozivaju na vježbu — Žuri ti se

378 U razgovornom se stilu intonacija zna odvojiti od rečenice. Sama se rečenica izriče kao da je izjavna, a onda joj se na muklom vokalskom glasu doda intonacija. Taj se razgovorni stil kadikad prenosi i u književni jezik, osobito u dijaloge u umjetničkoj književnosti. Tada se mukli vokal što nosi upitnu intonaciju obično piše *a*. Upitnost pitanja može se naglasiti tako da se već izgovorenom pitanju na isti način još jednom doda upitna intonacija.

Lijepa djevojka, a? (E. Kumičić, Gospođa Sabina 16) — *A i nama će biti ljepše, a, stara?* (Car Emin, Pod sumnjom, 124)

379 Pitanje se uvijek označuje intonacijom, ali se uz nju često izriče još i upitnim česticama. Te su čestice *li, da li, je li, zar, da.*

U starinskom se stilu javljaju još i upitne čestice *ali, eda, eda li.*

380 Upitna je čestica *li* enklitična pa se u skladu s time i namješta u rečenici.

Čuješ li je? (Fran Mažuranić 2,6) — *Bih li još štogod napisao?* (Fran Mažuranić 2,13) — *Osuši li suzu koju, / Ogrija li čije jade?* (Kranjčević 58) — *No hoće li imati otac?* (Nehajev 50) — *Hoće li cesar reći?* (Nehajev 17) — *Sjećate li se još našega putovanja?* (Šimunović 6) — *A jesi li koliko Turaka srušio baš svojom rukom?* (Pero Budak 18) — *Ali sjećate li se vi onih vaših punomoćja?* (Marinković, Proze 76) — *Imaš li i ti, Jačica, moju vilu?* (Goran 1,64) — *Čuješ li?* (Peić 192,2) — *Voliš li hrvatsku šutljivost* (Peić 119,3)

Te su rečenice pitanjem preobličene iz ovih

Čuješ je — Još bih štogod napisao — Osuši suzu koju, ogrija čije jade — No imat će otac — Cesar će reći — Sjećate se još putovanja — A jesi koliko Turaka srušio rukom — Ali sjećate se vi punomoćja — Imaš i ti, Jačica, svoju vilu — Čuješ — Voliš šutljivost

381 Gdje bi u upitnoj rečenici stajalo *jest li* dolazi *je li*. Taj sklop nije isto što i upitna čestica *je li*. (Vidi t. 383.)

Je li vam bolje? (Marinković, Ruke 101) — *Je li ti i kašnje ruka bila pouzdana* (Pero Budak 12)

382 Upitna čestica *da li* naglašena je i stoji na početku rečenice

Da li ti je to sin? (Vjenceslav Novak, Podgorka 21) — *Da li je teško ranjen?* (Nehajev 16) — *Da l' je mrko?* (Goran 1,55) — *Da li je nečeg nečasnog bilo u tome?* (Gustav Krklec 1,61) — *Da li još živi?* (Marinković, Ruke 48) — *Da li je on tada nešto smišljao?* (Marinković, Ruke 38)

Tu su rečenice pitanjem preoblikovane iz ovih

To ti je sin — Teško je ranjen — Mrko je — Nečeg je nečasnog bilo u tome — Još živi — On je tada nešto smišljao

U čestici *da li* suvišno je *da*, pa će se u njegovanijem stilu uzimati samo *li*.

383 Upitna čestica *je li* također je naglašena i stoji na početku rečenice. Od *je li* koji je skraćeni oblik sklopa *jest li* (vidi t. 381) razlikuje se po tome što se javlja u rečenicama u kojima nema mjesta glagolu *biti*.

Ta je upitna čestica nešto rjeđa od drugih i pripada više razgovornom nego književnom jeziku, ali se i u njemu javlja.

Je li se kaješ za sve grihe svoje? (Kanižlić, Bogoljubn. 488) — *Je l' se tebe to dotiče?* (Došen 50,1) — *Je l' se jato tad rastane?* (Došen 102a) — *Je l' košulju često pere?* (Došen 205b) — *Je li misliš Budim grad predati?* (Nar. pjes. istr. 1,37)

Te su rečenice pitanjem preobličene iz ovih

Kaješ se za grijehe — Tebe se to dotiče — Jato se tad rastane — Košulju često pere — Misliš grad predati

384 Upitna čestica *zar* naglašena je ili proklitična i u stilski neutralnom poretku riječi stoji na početku rečenice.

Pitanja izrečena tom česticom izražavaju i neko čuđenje, te kao da se na njih očekuje niječan odgovor.

Zar je gospodin Dorčić tu? (Vjenceslav Novak 2,123) — *Zar bih ja tu trunuo?* (Kosor 2,58) — *Zar je već Mazalić ustao?* (Perković 30) — *Zar se može dugo ljubiti na slijepo?* (Perković 69) — *Zar su snovi?* (Goran 1,58) — *Zar ima većeg bogatstva i sreće / Nego što su škrinje i klupa i stol?* (Goran 1,58) — *Zar ste putovali cijelu noć?* (Ranko Marinković) — *Ti srce moje, zar za te nigdje mira* (Batušić 3,9)

Te su rečenice pitanjem preoblikovane iz ovih:

Dorčić je tu — Ja bih tu trunuo — Već je Mazalić ustao — Može se dugo ljubiti na slijepo — Snovi su — Ima većeg bogatstva i sreće — Putovali ste cijelu noć — Ti srce moje, za te nigdje mira

385 Upitna čestica *da* stoji kao proklitika ispred glagola. Rijetka je i stilski snažno obilježena. Uz pitanje izriče i čuđenje s primjesom odbijanja i negodovanja.

A ti, more, mejdan da dijeliš? (N. pj. 2,282) — *A da dam vama?* (N. prip. 171) — *Ti da se sa mnom rukuješ?* (Težak-Babić 190)

Te su rečenice pitanjem preobličene iz ovih:

A ti, more, mejdan dijeliš — A dam vama — Ti se sa mnom rukuješ

Česta je ta čestica u zanijekanim upitnim rečenicama (vidi t. 421a).

386 Upitne čestice *zar* i *da* upotrebljavaju se i zajedno, pa se time još jače ističe kako se očekuje negativan odgovor i kako se odbija sadržaj pitanja.

Zar da majka ostane i bez sina! (Nar. pr. 27) — *Zar da umre Jonatan?* (Samuel I,14,45)

387 Upitna čestica *ali* vrlo je rijetka i starinski pučko obojena

Ali si mi prasicu šišao? (Nar. posl. 10) — *Ali si se na me rasrdio?* (Nar. pjes. 3,556) — *Ali si ćorav?* (Nar. prip. vrč. 61) — *Ali nije otac jedan svijeh nas* (Matović 17. mol. 2,10)

388 I upitna čestica *eda* snažno je stilski obilježena kao pučka i starinska.

Eda je Bog dao da ste našli vodu? (Nar. prip. 242) — *Eda si se krivo zaklinjala?* (Nar. pjes. 2,409) — *Eda, momče, što u čuturi?* (Vijenac 1885, 246) — *Jeda ciniš na glasu viteže / da ne znade Mehmed, care silni, / kud se šetaš i vino ispijaš?* (Kačić, Razgovor 118)

389 Ista je takva i upitna čestica *eda li.*

Eda li si čuo kad od koga da ima taki i taki grad? (Nar. prip. 238) — *Eda li sam pseto, te ideš na me štapom?* (Samuel 1,17,43, Daničić)

390 Ako se pri upitnoj preoblici pitanje odnosi na neodređenu zamjenicu, sadržanu u temeljnoj rečenici, onda se ta neodređena zamjenica pri preobličavanju zamjenjuje odgovarajućom upitnom.

Što ću na to reći? (Kanižlić 55) — *O što vidje, zvijezdo žarka?* (Kranjčević 58) — *Tko će nadjačati?* (Fran Mažuranić 2,7) — *Tko je to bio?* (Vjenceslav Novak, Podgorka 13) — *Kakvi mi je život bez tebe?* (Vjenceslav Novak, Podgorka 104) — *Čiji je sin?* (Vjenceslav Novak, Podgorka 5) — *Što naumi, budalo matora?* (Matoš 34) — *Tko bi znao njihove račune* (Nehajev 20) — *Pa što se dogodilo?* (Nehajev 33) — *Šta će reći sestra?* (Kosor 2,58) — *A šta bi ti?* (Kosor 2,37) — *Koji je to Rašica?* (Šimunović, Alkar 123) — *Ali tko bi bio?* (Begović 3,62) — *Šta će on učiniti?* (Begović 44) — *Tko ste?* (Goran 1,59) — *Tko je to pjevo?* (Goran 1,58) — *Tko bi bio rekao?* (Krleža 2,246) — *Šta to govorim?* (Tadijanović, Tuga zemlje 121) — *Kakvi su tu kriteriji* (Krklec 2,59) — *O, što doživjeh ovaj čas?* (Nametak 55) — *I tko će saznati sve te tajne* (Dončević 81) — *Tko bi očekivao takvu večeru?* (Horvat 144) — *Komu vi to lažete?* (Marinković, Kiklop 38,3) — *Što bih radila?* (Marinković, Ruke 173) — *A čime si se ti izrazio?* (Marinković, Ruke 9) — *Ali tko je to upalio svjetlo?* (Marinković, Ruke 12) — *Kakva opasnost prijeti?* (Kaleb, Nagao vjetar 28) — *A što bih joj i mogao reći?* (Barković 1,129) — *Tko zna?* (Peić 78,3) — *Tko kome nazdravlja! Tko koga nagoni na iskap? Tko koga grli?* (Vojin Jelić, Anđeli 175) — *Što je to cijena danas?* (Vjesnik 22. 3. 1967. str. 1)

Te su rečenice pitanjem preobličene iz ovih

Nešto ću na to reći — O nešto vidje, zvijezdo žarka — Netko će nadjačati — Netko je to bio — Nekakvi mi je život bez tebe — Nečiji je sin — Nešto naumi, budalo matora — Netko bi znao njihove račune — Pa nešto se dogodilo — Nešto će reći sestra — A nešto bi ti — Nekoji je to Rašica — Ali netko bi bio — Nešto će on učiniti — Netko bi očekivao takvu večeru — Nekomu vi to lažete — Nešto bih radila — A nečime si se ti izrazio — Ali netko je to upalio svjetlo — Nekakva opasnost prijeti — A nešto bih joj i mogao reći — Netko zna — Netko ste — Netko je pjevo — Netko bi bio rekao — Nešto to govorim — Nekakvi su tu kriteriji — O, nešto doživjeh ovaj čas — I netko će saznati sve te tajne — Netko nekome nazdravlja — Netko nekoga nagoni na iskap — Netko nekoga grli — Nešto je to cijena danas

391 Ako se pri upitnoj preoblici pitanje odnosi na neodređeni prilog, sadržan u temeljnoj rečenici, onda se taj neodređeni prilog pri preobličavanju zamjenjuje odgovarajućim upitnim.

Od kuda ti taj nauk imadeš? (Reljković 111) — *Kuda li ti traka pade?* (Kranjčević 58) — *Gdje me zateče svjetski rat?* (Fran Mažuranić 2,7) — *Kako bih umio sačuvati dobro?* (Nehajev 65) — *Ah, gdje si, zaboga?* (Kosor 2,244) — *A kamo bi?* (Kosor 2,58) — *Pa kuda bi ti sa mnom?* (Kosor 2,161) — *Kuda vodiš tu kravetinu?* (Goran 1,69) — *Kako ću tebe sada oplakati?* (Goran 1,40) — *Gdje je mala sreća?* (Goran 1,57) — *Odakle bih mogao da mu znam ime?* (Tadijanović 182) — *Kamo mu se žuri?* (Marinković, Kiklop 25,4) — *Kako bi se moglo biti junak bez bubnja?* (Marinković, Ruke 13) — *A kad te je uzelo u vojnike?* (Pero Budak 11) — *Kako ću najbezbolnije odstraniti ljubavne muke i kurje oči?* (Trišler 129) — *Kako ćeš biti svoj gospodar?* (Slobodan Novak 231) — *Kako biste vi reagirali na takve smrti* (Čedo Prica 51)

Te su rečenice pitanjem preoblikovane iz ovih

Od nekuda ti taj nauk imadeš — Nekuda ti traka pade — Negdje me zateče rat — Nekako bih umio sačuvati dobro — Ah, negdje si, zaboga — A nekamo bi — Pa nekuda bi ti sa mnom — Nekuda vodiš tu kravetinu — Nekako ću tebe sada oplakati — Negdje je sreća — Odnekle bih mogao da mu znam ime — Nekamo mu se žuri — Nekako bi se moglo biti junak bez bubnja — A nekad te je uzelo u vojnike — Nekako ću najbezbolnije odstraniti muke i kurje oči — Nekako ćeš biti gospodar — Nekako biste vi reagirali na takve smrti

392 Zamjena *negdje* i *gdje* može biti istoznačna zamjeni *nekako* i *kako*

Gdje bi se onaj kapral sanitetski bio usudio, još jučer u to doba, da pred ekscelencijom pije konjak iz velike boce? (Krleža 2,279)

393 Kad se pitanje odnosi na prijedlog *zato*, sadržan u temeljnoj rečenici, zamjenjuje se taj prijedlog pri preobličivanju upitnim prijedlogom *zašto*.

Zašto mi ubija život? (Domjanić 1,27) — *Zašto ste udarili moje dijete?* (Marinković, Ruke 185) — *Zašto ih je upravo do sedam brojila?* (Marinković 17,2) — *Zašto me je srce vuklo iz očinskog doma?* (Vjenceslav Novak, Podgorka 54) — *Zašto bismo brojili ljude?* (Kaleb, Nagao vjetar 20)

Te su rečenice pitanjem preobličene iz ovih

Zato mi ubija život — Zato ste udarili moje dijete — Zato ih je upravo do sedam brojila — Zato me je srce vuklo iz očinskog doma — Zato bismo brojili ljude

394 Ako se pitanje odnosi na zamjenički oblik *to* u funkciji priložne oznake, zamjenjuje taj oblik pri upitnom preobličavanju oblikom *što*

Što se noćas plašiš u planini? (Šimunović, Alkar 103) — *Pa što me onda pitaš* (Kaleb, Nagao vjetar 37) — *Što vazda Boga spominješ?* (Nar. prip. 85)

Te su rečenice pitanjem preoblikovane iz ovih

To se noćas plašiš u planini — Pa to me onda pitaš — To vazda Boga spominješ

395 Pri upitnoj preoblici može se neodređena zamjenica *tkogod, štogod* zamijeniti upitnom zamjenicom *tko, što*, koja je tada također u funkciji neodređene zamjenice.

Rečenice

Donio ši štogod — Tkogod je dolazio

glase preobličene pitanjem

Jesi li donio štogod? ili *Jesi li što donio?*
Je li tkogod dolazio? ili *Je li tko dolazio?*

U hrvatskome književnom jeziku upitne rečenice s *tko, što* u neodređenoj funkciji običnije su od upitnih rečenica s *tkogod, štogod*. U ovih je posljednjih neodređenost zamjenice posebno naglašena.

396 Jednako se tako mogu zamijeniti i neodređene zamjenice *kojigod, kakavgod, čijigod* upitnim zamjenicama *koji, kakav, čiji* u neodređenoj funkciji.

Rečenice

Kola su kojagod — Uspjeh je kakavgod — Torba je čijagod

glase preobličene pitanjem

Jesu li kola kojagod?	ili	*Jesu li kola koja?*
Je li uspjeh kakavgod?	ili	*Je li uspjeh kakav?*
Je li torba čijagod?	ili	*Je li torba čija?*

397 Isto se tako mogu zamijeniti i neodređeni prilozi *kadgod, gdjegod* upitnim prilozima *kada* i *gdje* u neodređenoj funkciji.

Rečenice

Stric dolazi kadgod — Dječak potrči gdjegod

glase preobličene pitanjem

Dolazi li stric kadgod? ili *Dolazi li kada stric?*
Potrči li dječak gdjegod? ili *Potrči li gdje dječak?*

398 Ista se zamjena može izvršiti i u izričnim rečenicama kad im je predikat u futuru ili kad u njemu stoji glagol *moći* ili *htjeti* ili prezent u izrazito svevremenskoj porabi.

Najprije ćemo kazati što o Boci Kotorskoj (Karadžić, Kovčežić 27) — *Može tko pomisliti* (Karadžić, Odgovor na Sitnice 4) — *Ovo je upravo sve za djevojku, ali mati ustavi što i za sebe* (Karadžić, Kovčežić 52)

399 Pri upitnoj preoblici može se neodređeni zamjenički izraz *makar i netko, makar i nešto* zamijeniti neodređenom zamjenicom *itko, išta*

Rečenice

Donio si makar i nešto — Dolazio je makar i netko

glase preobličene pitanjem

Jesi li donio makar i nešto? ili *Jesi li išta donio?*
Je li dolazio makar i netko? ili *Je li itko dolazio?*

U hrvatskome književnom jeziku upitne rečenice s *itko, išta* običnije su od upitnih rečenica s *makar i netko, makar i nešto*. U ovih je posljednjih

posebno naglašeno da se radi o neodređenu izrazu koji ističe nekoga, bar jednog ili nešto, bar jedno.

Bojiš li se do Boga ikoga? (Nar. pj. 2,29) — *Jesu l' Turci išto uzmaknuli?* (Nar. pj. 4,245)

Te su rečenice pitanjem preobličene iz ovih

Bojiš se do Boga makar i nekoga — Turci su makar i nešto uzmaknuli

400 Jednako se tako pri upitnoj preoblici mogu zamijeniti neodređeni izrazi *makar i nekoji, makar i nekakvi, makar i nečiji* neodređenim zamjenicama *ikoji, ikakav, ičiji*

Rečenice

To su makar i nekoji — Dobici su makar i nekakvi — Kapa je makar i nečija

glase preobličene pitanjem

Jesu li to makar i nekoji? ili *Jesu li to ikoji?*
Jesu li dobici makar i nekakvi? ili *Jesu li dobici ikakvi?*
Je li kapa makar i nečija? ili *Je li kapa ičija?*

401 Isto se tako mogu zamijeniti i neodređeni priložni izrazi *makar i nekada, makar i negdje* neodređenim prilozima *ikada (igda), igdje.*

Rečenice

Starica se makar i nekada nasmijala — Rijeka je makar i negdje poplavila

glase preobličene pitanjem

Je li se starica makar i nekada nasmijala? ili *Je li se starica ikada nasmijala? — Je li rijeka makar i negdje preplavila?* ili *Je li rijeka igdje preplavila?*

402 Do iste zamjene može doći i u izjavnim rečenicama kad neodređeni izraz *makar i netko, makar i nešto* stoji uz *nego* ili *od* u komparativnom izrazu

Slađa je ljubav od išta (Nar. pjes. petr. 1,131)

403 Usp. još

Mučno će itko od satrenja ovoga uteći (Lastrić, od. 80.a)

Usklik

404 Usklik je preoblika koja zahvaća čitavo rečenično ustrojstvo. Njome se rečenični izričaj (rijek), kakav je sadržan u tom ustrojstvu, ističe kao osobito naglašen i popraćen kakvim osobitim osjećajem.

Rečenica preoblikovana usklikom zove se *usklična,* a ona koja to nije *izrična.*

405 Usklična se preoblika u govoru izriče posebnom uskličnom intonacijom. U pisanju se ta intonacija označuje posebnim interpunkcijskim znakom, uskličnikom (!).

Ta intonacija može biti sama jedinom oznakom usklika.

Smanuše već mu mitna stražara! (Kranjčević 1,11) — *Pjevat će tamo »Te deum« patriarka!* (Kranjčević 1,7) — *Ti hodaš po krovu, dijete moje!* (Krleža, Glembajevi 400) — *Meni to već sada prelazi svaku mjeru!* (Krleža, Glembajevi 401) — *Dobro je!* (Krleža, Mars, 168) — *Ja to potpuno shvaćam!* (Kolar 1,18) — *Da, Hedica nam je došla!* (Kolar 1,226) — *Vražji je to bio mjehur!* (Kolar 1,403) — *Život je u punoći!* (Kolar 1,10) — *Daj mi mira!* (Marinković, Proze 282) — *Istjerat ću ti ja muhu iz glave!* (Marinković, Proze 283) — *O, zna on!* (Marinković, Proze 285) — *Tim osiguravamo budućnost* (Vojin Jelić, Anđeli 166) — *Sad je već dosta toga!* (Špoljar, Gvožđe 110) — *Ostani još časak!* (Špoljar, Gvožđe 66) — *Baš sam prema tebi zla!* (Špoljar, Gvožđe 244)

Te su rečenice usklikom preobličene iz ovih

Smanuše već mu stražara — Pjevat će tamo »Te deum« patriarka — Ti hodaš po krovu, dijete moje — Meni to već sada prelazi mjeru — Dobro je — Ja to potpuno shvaćam — Da, Hedica vom je došla — Vražji je to bio mjehur — Život je u punoći — Daj mi mira — Istjerat ću ti ja muhu iz glave — O, zna on — Tim osiguravamo budućnost — Sad je već dosta toga — Ostani još časak — Baš sam prema tebi zla

406 Usklik se uvijek označuje intonacijom, ali se uz nju kadikad izriče još i uskličnom česticom *ta.*

Kad je u rečenici usklična čestica, može se i izostaviti uskličnik.

Ta dobro vam je obojici. (Nar. pr. 90) — *Ta rekao sam ti! — Ta doći će! — Ta ja sam Benjamin Urlašić!* (Kolar 1,161)

Poticaj

407 Poticaj je preoblika koja zahvaća čitavo rečenično ustrojstvo. Njome se rečenični izričaj (rijek), kakav je sadržan u tom ustrojstvu, izriče kao poticanje da se izvrši ili zbude. Time se rijek izriče kao pomišljen i hipotetičan.

408 Preoblika poticaja označuje se time što se predikatu rečenice dodaju poticajne čestice *neka* i *da.*

Kako se poticaj često izriče s uskličnom intonacijom, može se njime preobličenoj rečenici dodati uskličnik.

409 Kad poticajnu preobliku izriče čestica *neka,* osobito je istaknuto samo poticanje, a pomišljenost i hipotetičnost ostaje u drugom redu.

Neka kuka kano kukavica (Kačić, Razgovor 54) — *Neka čovik uči* (Kanižlić 91) — *On neka blagoslovi oružje* (Ivanošić 191) — *Pa neka se zovem Danko* (Fran Mažuranić 8) — *Daleko neka je od mene* (Matoš 72)

— *Ona neka nas i rastavi* (Matoš 25) — *Neka se pazi knez Ivan* (Nehajev 329) — *Kardinal neka radi svoje* (Nehajev 20) — *Samo mrvu nek se spotaknem* (Kosor 2,128) — *Eto, nek on ide okolo s tanjurom!* (Kosor 2,37) — *Za čas nek zakucam na ovim vratima* (Begović 1,123) — *Neka samo pazi* (Krleža 2,20) — *Neka ode k đavolu i ovo* (Goran 1,70) — *Neka crn đavo nosi njegovu »čarobnjačku imaginaciju«* (Krklec 2,152) — *Svi nek plaču!* (Tadijanović 226) — *Neka dakle samo dođem prvom prilikom* (Batušić, Laterna 118) — *Neka ti je dobar* (Nametak 38) — *Neka kaže gospoja* (Marinković, Ruke 87) — *Pa neka ga prevarimo* (Slobodan Novak 282) — *Onda neka malo bolje prouči naše pozitivne pravne propise o tim odnosima* (VUS 18. 1. 67. str. 1) — *Pa neka je na kraju svega bol* (Vesna Parun 129)

Te su rečenice poticajem preobličene iz ovih

Kuka kano kukavica — Čovjek uči — On blagoslovi oružje — Pa zovem se Danko — Daleko je od mene — Ona nas i rastavi — Pazi se knez Ivan — Kardinal radi svoje — Samo mrvu se spotaknem — Eto, on ide okolo s tanjurom — Začas zakucam na ovim vratima — Samo pazi — Ode k đavolu i ovo — Đavo nosi »imaginaciju« — Svi plaču — Dakle samo dođem prvom prilikom — Dobar ti je — Kaže gospoja — Pa ga prevarimo — Onda malo bolje prouči propise o odnosima — Na kraju svega je bol

410 Kad poticajnu preobliku izriče čestica *da*, osobito je istaknuta pomišljenost i hipotetičnost, a sâmo je poticanje u drugom redu.

Da ste zdravo, moji zanatnici marni (Kranjčević 23) — *Bog da sami znade* (Kranjčević 24) — *I da mi sameljete ovu torbu žita* (Brlić-Mažuranić 154) — *Nego da si malo konja potjerao* (Brlić-Mažuranić 142) — *A ti da si ugrijala vode* (Brlić-Mažuranić 76) — *Da su proklete sve nove godine* (Matoš 48) — *Da sviramo!* (Matoš 22) — *Ljubica da pobjegne* (Matoš 45) — *Unukić da opsuje kapelanu nješto krupno* (Matoš 59) — *Kamenski da pokroči* (Matoš 226) — *Da si zdravo kod mene, Tannhäuseru!* (Matoš 217) — *Samo da je moj gospodar živ i zdrav!* (Nehajev 18) — *I knezu Ivanu da si poslao pismo!* (Nehajev 329) — *Da ga bar prožme jednom studen* (Nazor 3,415) — *Da si mi zdravo, agane!* (Kosor 2,8) — *No, da čujemo* (Perković 19) — *Đavo da te nosi!* (Marinković, Ruke 205) — *No da sjednemo* (Marinković, Ruke 208) — *Samo da dođe* (Barković 1,184) — *Da pokušam!* (Barković 1,250)

Te su rečenice poticajem preobličene iz ovih

Zdravo ste, moji zanatnici mili — Bog sami znade — I sameljete mi torbu — Nego si malo konja potjerao — A ti si ugrijala vode — Proklete su nove godine — Sviramo — Ljubica pobjegne — Unukić opsuje kapelanu nješto — Kamenski pokroči — Zdravo si kod mene, Tannhäuseru — Samo je gospodar živ i zdrav — I Ivanu si poslao pismo — Bar ga prožme jednom studen — Zdravo si mi, agane — No, čujemo — Đavo te nosi — No sjednemo — Samo dođe — Pokušam

U poticajnoj preoblici javlja se i kondicional:

Ah da bi me bula ne rodila / ako vojsku sakupiti neću (Npj. Ogledalo 52)

410a Poticajna se preoblika može izvršiti i tako da se predikat ishodišne rečenice stavi u infinitiv. Tako sam infinitiv postaje poticajni predikat. Takvomu je predikatu lice neodređeno i on se obraća svim licima. Takva se upotreba infinitiva zove *apsolutna* jer on u njoj nije zavisan ni od koje druge riječi u rečenici.

Ishodišna rečenica

Čuvaju nasade

preoblikuje se takvom poticajnom preoblikom u

Čuvati nasade!

Takvi su primjeri

Marke lijepiti u gornjem desnom uglu (Uputa s poštanskoga žiga) — *Kokoš rasjeći na komade i pirjati na ulju te dodati kosani luk* (Podravka-recepti 1,18) — *Goveđi file izrezati na široke rezance i naglo ispeći na margarinu* (Podravka-recepti 1,22)

Apsolutna poraba infinitiva ograničuje se uglavnom na zapovijedi, upozorenja i upute. Pripada više tehničkoj sferi i izvan nje se osjeća kao gruba i nezgrapna. Stoga ne ulazi u istančaniji hrvatski književni izraz.

Pasiv

411 Pasiv je preoblika koja ni u čem ne dira u rijek, ali mijenja njegov odnos prema rečeničnom ustrojstvu. Ona značenjska jedinica koja se u temeljnoj rečenici uvrštava kao objekt u akuzativu uz prelazan glagol postaje u preobličenoj rečenici subjekt. Na samom glagolu označuje se ta preoblika promjenom oblika. Agens ili vršilac, koji je u temeljnoj rečenici uvršten kao subjekt, izriče se u pasivnoj preoblici prijedložnim izrazom s *od* ili *po*. (Vidi t. 39.)

412 Pasivna se preoblika najčešće izvodi na rečenicama u kojima subjekt nije izrečen.

Glagolu se u takvoj pasivnoj preoblici aktivan oblik zamjenjuje pasivnim

Miše rečeni bi učinjen za serdara i glavara od puka (Kačić, Razgovor 204) — *Jedna kuverta bijaše na nju adresovana* (Matoš 82) — *I nama bi dana zastava* (Nehajev 335) — *Vrhunac je bolesti bio prepaćen* (Nehajev 324) — *Zapolja je razbit kod Tokaja* (Nehajev 343) — *To mi je rečeno posebice* (Nehajev 46) — *Frankopan je uništen* (Nehajev 29) — *Bio sam uhapšen* (Perković 99) — *Prozori bijahu osvijetljeni* (Kolar 27) — *Osim toga i lijeva je ruka bila natučena* (Kolar 30) — *Taj sisavac će biti krštен sutra* (Marinković, Ruke 95) — *Tu u jednoj od onih kućica bila je odnedavno otvorena nova brijačnica* (Marinković, Ruke 52) — *A ovdje su u narednika Iliju bili upereni topovi neprijateljskog torpiljera* (Marinković, Ruke 129) — *Obzorja su o vječnost naslonjena* (Vesna Parun 141) — *Bili bi time i sami kažnjeni* (Slobodan Novak 162) — *Pa je izdvojeno pet milijuna novih dinara* (Vjesnik 19. 1. 1967.[4] str. 1) — *Očigledno broj oboljelih sveden je na minimum* (Vjesnik 19. 1. 1967.[4] str. 2) — *Objavljene su tako neke stvari* (VUS 18. 1. 1967. str. 2) — *U razgovoru je osuđen vandalski ishod demonstracije* (VUS 18. 1. 1967. str. 5)

Te su rečenice pasivom preobličene iz ovih

Učinili su Mišu za serdara — Na nju bijahu adresovali kuvertu — I nama dadoše zastavu — Prepatio je vrhunac — Razbili su Zapolju kod Tokaja — Rekli su mi to posebice — Uništili su Frankopana — Uhapsili su me — Bijahu osvijetlili prozore — Osim toga natukao je i lijevu ruku — Krstit će tog sisavca sutra — Tu u jednoj od kućica odnedavno su otvorili brijačnicu — A ovdje su u Iliju uperili topove — Obzorja su o vječnost naslonili — Kaznili bi time i njih (ili sebe) same — Pa su izdvojili pet milijuna — Očigledno su sveli broj na minimum — Objavili su tako stvari — U razgovoru su osudili ishod

413 Odatle se vidi da se aktivni perfekt kad izriče sadašnju gotovu radnju preoblikuje u pasivni perfekt, a kad je opreka po gotovosti neutralizirana i aktivni perfekt izriče prošlu radnju, onda se preoblikuje u pasivni pluskvamperfekt s *bio sam* i trpnim glagolskim pridjevom. Pita se samo da li je onda opravdano nazivati takav složen oblik pluskvamperfektom.

Razbili su Zapolju kod Tokaja
Zapolja je razbit kod Tokaja
i
To su mi rekli posebice
To mi je rečeno posebice
ali
Osim toga natukli su i lijevu ruku
Osim toga je i lijeva ruka bila natučena
i
Prepatio je vrhunac
Vrhunac je bio prepaćen

414 Vidi se i to da objekt koji je lična zamjenica kad pasivnom preoblikom postane subjekt, može biti izostavljen jer je izražen već licem predikatnoga glagola

Uhapsili su me
Bio sam uhapšen

Ako se subjekt ipak izreče, posebno je naglašen.

Ja sam bio uhapšen

prema tome pasivna je preoblika od

Uhapsili su mene

415 U istoj se takvoj pasivnoj preoblici, kad subjekt temeljne rečenice nije izrečen, aktivni glagolski oblik može zamijeniti povratnim. Tada se aktivnom glagolskom obliku doda enklitični akuzativ povratne zamjenice.

Knjiga mi se iz Travnika piše (Ivanošić 237) — *Tu se slave ubojice* (Došen 159) — *Strašnim bjesom nozdrve se šire* (Ivan Mažuranić, Smail-aga, 1011) — *Začuše se glasovi* (Nazor, Izabrana proza 3) — *Batorić se rodio pod konac XVIII. vijeka* (Đalski, Krovovi 15)

Te su rečenice pasivom preobličene iz ovih

Pišu mi knjigu iz Travnika — Tu slave ubojice — Strašnim bjesom širi nozdrve — Začuše glasove — Rodili su Batorića pod konac XVIII. vijeka

416 Kada je u temeljnoj rečenici izražen agens (vršilac) kao subjekt, onda se u pasivnoj preoblici prebacuje u prijedložni izraz s *od*.

Ban Krsto Frankopan primljen je od »kralja Januša« s najvećim počastima (Nehajev 306) — *Jutros je Burgio bio primljen od kraljice* (Nehajev 224) — *Čarobničine tamnozelene oči zamute se od suza* (Stjepan Krešić, prijevod)

Te su rečenice pasivom preobličene od ovih

»Januš« je primio Frankopana s poštovanjem — Jutros je kraljica primila Burgija — Suze zamute oči

417 U istoj se preoblici kao izraz agensa u pasivnoj rečenici javlja u hrvatskom književnom jeziku i prijedložni izraz s *po*.

Taj je momenat oficijelno ispitan po historičarima (Krklec)

Ta je rečenica pasivom preoblikovana iz ove:

Historičari su oficijelno ispitali taj momenat

Takav izraz za agensa pasivne radnje rjeđe se upotrebljava i zvuči knjiški.

417a Rijetko se u toj preoblici kao izraz agensa u pasivnoj rečenici javlja instrumentalni izraz.

Udario na pleća lančiće od biserja Belizarom donesene iz Ravene (Nodilo, Historija 3,5) — *Teofilaktom istaknutu mirnoću slovensku treba stegnuti malo* (Nodilo, Historija 3,100)

Takav se izričaj osjeća kao pomalo drven i ukočen i u današnjem se stilu izbjegava.

418 U hrvatskom se književnom jeziku dosta rijetko upotrebljava pasiv kojemu je izrečen vršilac radnje. Od njega stil postaje izvještačen i težak.

Obezličenje

419 Slična se preoblika može izvršiti na neprelaznom glagolu koji nije povratan, kad stoji u trećem licu množine i nije mu izrečen vršilac radnje. Glagol tada dolazi u treće lice jednine i dodaje mu se enklitični akuzativ povratne zamjenice *se*.

Takva se preoblika zove *obezličenje*. (V. t. 39a i 199.)

Srijedom se ide na sajam — U mladosti se teži za novim — Predvečer se sjedi pred kapijom — Uz čaj se nudi slatkišima — U pustinji se jaše na devama

Te su rečenice obezličenjem preobličene iz ovih

Srijedom idu na sajam — U mladosti teže za novim — Predvečer sjede pred kapijom — Uz čaj nude slatkišima — U pustinji jašu na devama

419a U hrvatskom književnom jeziku javlja se preoblika obezličenja kadikad i kod prelaznih glagola kojima je u rečenici izrečen objekt u akuzativu, a nije izrečen subjekt i njime vršilac. Tada se obezličenje jasno razli-

kuje od pasiva jer objekt pri toj preoblici ne postaje subjekt, kao u pasivnoj, nego ostaje što je i bio, direktan objekt u akuzativu. Tek glagol se obezličuje, i to tako da se u 3. lice množine zamjenjuje 3. licem jednine i dodaje enklitični akuzativ povratne zamjenice *se*.

Tako rečenica *Zidaju kuću*
preobličena pasivom glasi *Zida se kuća*
a preobličena obezličenjem *Zida se kuću*
Za primjere vidi t. 251—2.

Preoblika obezličenja ne primjenjuje se na prelazne glagole s izrečenim objektom u pomnije dotjeranom hrvatskom književnom jeziku i zato je to oznaka nešto manje brižna izražavanja.

Više preoblika u jednoj rečenici

420 Rečenice se mogu preobličiti i više nego jednom od opisanih preoblika, najčešće dvjema.

421 Tako na primjer

a) *Zašto misec ne sviti?* (Kanižlić 73) — *A zašto i ne bi?* (Matoš 89) — *Da nisu iznebuha Mlečani ponudili mir?* (Nehajev 7) — *Da se nije što ponesrećilo vojsci?* (Nehajev 7) — *Ne bi li se ponovila povijest* (Nehajev 232) — *No valjda neću sunca jesti?* (Kosor 2,30) — *A zar ti nije žao novaca?* (Kosor 2,58) — *Zar niste čuli?* (Kosor 2,113) — *Zašto otac ne voli matere?* (Perković 131) — *Niste valjda postali šinter kod neprijatelja?* (Marinković, Ruke 146) — *Ali tko se tu ne bi nasmijao* (Marinković, Ruke 36) — *A ne bi li mi ga ipak ti donio?* (Marinković, Ruke 196) — *Tko danas nije podmitljiv? — Zašto prema svima nisu zauzimali isti kriterij?* (VUS 18. 1. 67. str. 1)

Te su rečenice nijekanjem i pitanjem preobličene iz ovih

To mjesec svijeti — A zato i bi — Iznebuha su Mlečani ponudili mir — Nešto se ponesrećilo vojsci — Ponovila bi se povijest — Valjda ću sunce jesti — A žao ti je novaca — Čuli ste — Zato otac voli mater — Valjda ste postali šinter kod neprijatelja — Ali netko bi se tu nasmijao — A ipak bi mi ga ti donio — Netko je danas podmitljiv — Zato su prema svima zauzimali kriterij

Iz ovih se primjera vidi da zanijekana upitna preoblika sa *zar* i *da* izražava očekivanje potvrdnoga odgovora.

Zar niste čuli?
Da nisu iznebuha Mlečani ponudili mir?

b) I dalje

Zaborava ne nađoh! (Fran Mažuranić 2,6) — *Jaglenca nema!* (Ivana Brlić-Mažuranić 95,6) — *Ritmajstor neće izvršiti svoje grožnje!* (Matoš 83) — *Ni časa više!* (Nehajev 218) — *Ne možeš bez nožurine!* (Goran 1,68) — *Ne zvao se ja Tobija!* (Marinković, Proze 11) — *Nije ona mlitača!* (Peić 318,2) — *Ta na njemu ni haljina nema!* (Nar. pj. 2,145)

Te su rečenice nijekanjem i usklikom preobličene iz ovih

Nađoh zaborav — Jaglenca ima — Ritmajstor će izvršiti svoju grožnju — I časa više — Možeš bez nožurine — Zvao se ja Tobija — Ona je mlitača — Na njemu i haljina ima

c) I dalje

Starosti moja, što si dočekala! (Nehajev 73) — *Kako im se oči raširiše!* (Kolar 153) — *Ta tko bi imao toliko novaca!* (Batušić, Laterna 76) — *Što bi lupao!* (Marinković, Ruke 116)

Te su rečenice pitanjem i usklikom preobličene iz ovih

Starosti moja, nešto si dočekala — Tako im se oči raširiše — Netko bi imao toliko novaca — Nešto bi lupao

Poseban je oblik upitne preoblike povezane s uskličnom dodavanje čestice *li* i ispuštanje kopule uz pridjev predikata i imenicu subjekta prebačene u genitiv

Silovitog li dana (Slavko Mihalić 53)

Ta je rečenica pitanjem i usklikom preoblikovana iz *Dan je silovit*
i znači isto kao *Kako je dan samo silovit?!*

d) I dalje

Da ne bude prigovora (Kolar 2,219)

Ta je rečenica nijekanjem i poticajem preobličena iz ove

Bude prigovora

e) I dalje

Il da srećan klikćem? (Kranjčević 20) — *Gdje da ugledaš ravnijeg i ljepšeg muškarca negoli je kralj Albus?* (Nazor 3,183) — *Neka dođe?* (Marinković, Ruke 77) — *I tko da se bori s tom velikom silom prirode?* (Kosor 2,9) — *Da se ubijem?* (Perković 48) — *S kim da budemo dobri mi?* (Nehajev 33) — *A zašto da umrem?* (Šimunović, Alkar 104) — *Komu da se obrati?* (Nametak 20) — *Što da radim?* (Marinković, Ruke 157) — *Što da ti pišem?* (Peić 94,4)

Te su rečenice pitanjem i poticajem preobličene iz ovih

Ili srećan klikćem — Negdje ugledaš muškarca — Dođe — I netko se bori s tom silom — Ubijem se — S nekim budemo dobri mi — A zato umrem — Nekomu se obrati — Nešto radi — Nešto ti pišem

f) I dalje

Zarobljenici nisu praćeni od straže (Nehajev 45) — *Niti je bio sazvan kakav politički sastanak* (Perković 114)

Te su rečenice nijekanjem i pasivom preobličene iz ovih

Straže prate zarobljenike — I sazvali su nekakav politički sastanak

g) I dalje

Hoće li ta nepravda biti gdje zapisana? (Perković 29)

Ta je rečenica pitanjem i pasivom preobličena iz ove

Negdje će zapisati tu nepravdu

h) I dalje

Prostit će se tvoji grijesi! (Kranjčević 1,99)

Ta je rečenica usklikom i pasivom preobličena iz ove
Prostit će tvoje grijehe

i) I dalje
Neka budem vama preporučena (Nehajev 100) — *Neka se zna na slavnom sudu!* (Kosor 2,98) — *Neka se odmah pristupi podizanju zida* (VUS 18. 1. 67. str. 2)

Te su rečenice poticajem i pasivom preobličene iz ovih
Preporuče me vama — Znaju na sudu — Odmah pristupe podizanju

422 Rečenice mogu biti preobličene i s tri od opisanih preoblika
Je li, meni se niste nadali! (Nehajev 8) — *Kako i ne bi!* (Matoš 29) — *Kako ne bih mogla!* (Kosor 2,95) — *Koliko mreža nije starac raskinuo!* (Nazor 3,193)

Te su rečenice nijekanjem, pitanjem i usklikom preobličene iz ovih
Meni ste se nadali — Nekako i bi — Nekako bih mogla — Nekoliko mreža je starac raskinuo

Premda u takvoj trojnoj preoblici sudjeluje i nijekanje, čitavo je značenje preobličene rečenice izrazito potvrdno. A u primjeru *Koliko mreža nije starac raskinuo!* jasno se kazuje da ih nije samo raskinuo nego da ih je i mnogo raskinuo.

423 Moguće su i rečenice preobličene četirima od opisanih preoblika
Zar neka ne dođe straža! — Da nije članak napisan!

Prva je od tih rečenica nijekanjem, pitanjem, usklikom i poticajem preobličena iz ove: *Dođe straža*

Druga je nijekanjem, pitanjem, usklikom i pasivom preobličena iz ove: *Napisali su članak*

424 Moguće su i rečenice preobličene s pet od opisanih preoblika
Zar neka ne bude pročitan proglas!

Ta je rečenica nijekanjem, pitanjem, usklikom, poticajem i pasivom preobličena iz
Pročitaju proglas

Pasiv i obezličenje uzajamno se isključuju.

425 Gomilanje preoblika u istoj rečenici opterećuje izraz i ako se u tome prekorači mjera, izaziva težinu stila.

SKLAPANJE VIŠE REČENICA U JEDNU

426 Na rečenice i na njihovo ustrojstvo kako se opisuje u prethodnim razdjeljcima može se primijeniti preoblika koja ih sklapa, te ne tvore više nekoliko odvojenih rečenica nego još samo jednu. Takva se preoblika zove preoblika *sklapanja.*

Rečenica sklopljena od više različitih zove se *složena rečenica.* Rečenice pak od kojih je složena rečenica sklopljena zovu se *ishodišne rečenice* jer preoblika sklapanja ima u njima svoje ishodište.[1]

Rečenice koje nisu postale ishodište preoblici sklapanja i nesklopljene se povezuju u diskurz zovu se *proste rečenice.*

Složena je rečenica sva samo jedna rečenica jer je proizašla iz preoblike sklapanja pa su ishodišne rečenice sklopljene u jednu. U njoj, međutim, ipak ostaje više sintaktičkih ustrojstava jer zadržava ustrojstva svih ishodišnih rečenica. Ta ustrojstva mogu u složenoj rečenici ostati nepromijenjena, ista onakva kakva su bila i u ishodišnim rečenicama, a mogu biti i sama preoblikovana.

427 Kolika će biti složena rečenica, tj. od kolikih će se ishodišnih sklopiti, to određuje samo govornik ili pisac. U tome nema gramatičkih ograničenja, pa složene rečenice mogu biti i goleme.

Tko se snizi k rosnoj travi
Sankom krijepit snagu tijela;
Tko ljut oganj puški ogleda
I fišeke smrtne broji,
Il ostricu pouzdanu
Vjernu nožu gladilicom gladi;
Tko izbaviv iskru iz kremena
Tvrdijem nadom, ter u šušanj laki
Zapretav je, pak navaliv granja,
Začas malen dahom junačkijem
Plamen piri; a tko darak
Stada krotka, četvrticu ovna
Na ljeskovu veseo vrti ražnju,
Il bijela krišku sira
Iz utrobe vjernoj torbi vadi. (Ivan Mažuranić 51)

Tu stoji Petar komu u duši vulkan bjesni, a uz njega Tahi, Keglević, Alapić, Bedeković, Pogledići, Petričevići, Bukovački i sva plemenita turopoljska četa; — ondje stoji Ambroz, sijedi gorostas, a uz njega Zrinjski, Konjski, Sekelji, Mrnjavići, Kerečenji, Crnkovići, Zakmardi, Zaboki i cijela vojska zagorskih šljivara — jednako uvriježeni, jednako bijesni, jednako mogući, sablje jednako oštre, lav proti lavu, ris proti risu — da, i zmija proti zmiji. (Šenoa 2, 110)

On je bio liječnik po svom građanskom pozivu, čovjek koji je stajao pred »najblistavijom akademskom karijerom«, mladić koji je već u svojoj dvadeset i šestoj godini kao asistent jednog međunarodnog velikana u Parizu stekao ugledno ime u naučnim publikacijama te je čak jedna medicinsko-naučna metoda uskog specijalnog živčanog prereza imenovana pridjevom njegova prezimena »ssirotschekiana«, taj dakle slavni nosilac jednog naučnog predikata izgubio se iznenada na tom svom slavnom

[1] Ishodišne rečenice treba razlikovati od jezgrenih. Jezgrene su rečenice takve koje imaju samo temeljno gramatičko ustrojstvo (v. t. 51), na kojemu su provedene tek obvezatne preoblike. Za ishodišne rečenice kako se ovdje barata njima to ograničenje ne vrijedi.

usponu, spleo se s nekim sumnjivim ženama, propio se, demoralizirao se, postao bludnikom, sladostrasnikom, pijandurom, izdevetao svog berlinskog »Herr Professora«, odležao po sanatorijima nekoliko godina i vratio se u naš mali zakutak kao potpuni brodolomac. (Krleža 2, 240)

Neznanac je i dalje hladnokrvno srkao na svoju slamčicu, bradat, prosjed, elegantan, u naslonjaču od crvene slame, a njegova dama, svijetloplava, mlada, engleski jednostavna, s cigaretom na usni, zainteresirana očito mojom pojavom, upozorena nesumnjivo od svoga pratioca na moju malenkost, gledala je nepomično ovamo na drugu stranu ulice gdje je prolaz bio zatrpan čitavim koševima oštriga, artičoka i puževa. (Krleža 2, 231)

Majmun dvonožac koji muca, koji loži vatru, koji brani svoj krov sa sjekirom u ruci, koji se gosti pečenkom svoga bližnjega, to je naš »brat čovjek«, i eto, danas, poslije četrdeset godina počeli smo sumnjati u tog našeg otmjenog bratića u jezi pred sveopćom gorilizacijom. (Krleža 2, 286)

Vina su im dvojaka, ali podjednako slaba; jedni, neuki i zaostali, prave ih na primitivan način, pa od odličnog grožđa dobivaju onaj svoj nemogući, mutni i nakiseli napitak, koji daje gnjileži i mješinom; drugi, i previše lukavi i previjani, služe se kojekakvim umjetnim sredstvima, dodavaju vinu boju, sumpor i druge tvari, uslijed čega takva vina smrde po pokvarenim jajima i od njih boli glava. (Desnica 43)

Jedino je ograničenje svrhovitu sklapanju rečenica u sposobnosti čitatelja ili slušaoca da ih tako sklopljene razumije. Tu lako može doći do preopterećenja. Zato valja rečenice sklapati s mjerom i oprezom, a kad ih se sklapa više, treba paziti da ustrojstvo sklapanja ostane razumljivo i pregledno. Postiže se to razgovijetnom intonacijom odnosno prikladno odabranim pravopisnim znakovima, spretnim izborom riječi, osobito zamjenica, ponavljanjem ključnih izraza kad zaprijeti opasnost da izblijede u pamćenju i dobro odabranim rasporedom sklopljenih rečenica. Na primjerima što su ovdje navedeni lijepo se može razabrati kako je to postignuto.

428 Preoblika sklapanja može se primijeniti različito, i to tako da se ishodišne rečenice u složenoj pridruže jedna drugoj, ili tako da se uklope jedna u drugu. Po tome se razlikuju *nezavisno* i *zavisno* složene rečenice.

429 U nezavisno složenim rečenicama ostaje ustrojstvo ishodišnih uvijek nepromijenjeno. I u zavisno složenim može ostati takvo. U njima se, međutim, može i preoblikovati. Samo kad ostaje nepromijenjeno, govori se u gramatičkoj tradiciji obično o zavisnim rečenicama. Kad se preoblikuje, govori se o drugim sintaktičkim pojavama, pa se takve rečenice i ne smatraju kao složene. Ipak su i to zavisno složene rečenice jer su proizašle iz više ishodišnih, na koje je primijenjena preoblika sklapanja, i to tako da je jedna uklopljena u drugu.

430 Odatle se razabiru kao tri stupnja sklapanja. Svaki od njih povezuje ishodišne rečenice čvršće i prisnije od prethodnoga.

U prvom stupnju ukidaju se među ishodišnim rečenicama rečenične granice, ali ostaju i dalje kao granice unutar rečenice. Svaka ishodišna rečenica čuva svoje ustrojstvo nepromijenjenim.

U drugom stupnju dokida se svaka granica među ishodišnim rečenicama i jedna od njih dobiva mjesto u ustrojstvu druge. Ipak i dalje svaka čuva svoje ustrojstvo nepromijenjenim.

U trećem stupnju ne dokida se samo granica među ishodišnim rečenicama i jedna dobiva mjesto u ustrojstvu druge, nego se tako uklopljenoj rečenici preoblikuje i ustrojstvo i nije više jednako ustrojstvu kakvo inače imaju rečenice. Odatle nastaju složene rečenice koje su složene tako čvrsto da im se više i ne pozna da su složene. Zato se takve rečenice u gramatikama obično opisuju kao proste. Stoga se u gramatikama u proste rečenice svrstavaju one koje doista jesu proste, ali i najsloženije među složenim rečenicama. Te i nisu složene u običnom smislu jer se na prvi pogled i ne razabire da se u njima javlja više rečeničnih ustrojstava.

Nezavisno složene rečenice

431 Nezavisno složene rečenice nastaju tako što se među ishodišnim rečenicama, povezanim preoblikom povezivanja (v. t. 16), ukida rečenična granica. To ne znači, međutim, da se te granice potpuno ukidaju. One ostaju i dalje, samo više nisu rečenične. Tako nastaje nov tip granica koje, iako nisu rečenične, odvajaju samostalna rečenična ustrojstva ishodišnih rečenica jedno od drugoga i pošto su se te rečenice preoblikom sklapanja sklopile u jednu. To su tada granice unutar rečenice. Rečenica sklopljena od takvih nezavisnih rečeničnih ustrojstava zove se *rečenični niz*.

Dokidanje rečeničnih granica među rečenicama povezanim u diskurzu, čime nastaje nezavisno složena rečenica, nije uvijek jednakoga stupnja. Granica što ostaje na mjestu gdje je dokinuta rečenična može biti dublje ili pliće zasječena.

432 Kad se dokine rečenična granica, a granica što i dalje na njezinu mjestu unutar složene rečenice odvaja rečenična ustrojstva ostaje znatna i duboko zasječena, pa ta nerečenična granica stoji gotovo kao da je rečenična, označuje se to u govoru prikladnom intonacijom, sličnom zatvorenoj rečeničnoj, tek nešto slabije izraženom, a u pismu pravopisnim znakom točka zarez (;).

Rijekom krvca poljem teče;
Turad bulji skrstiv ruke (Ivan Mažuranić 44)

Uzduž potoka jabuke u cvjetanju mirišu;
Na govedima klepke sve su glasnije (Tadijanović 57)

Već su počeli negdje blizu režati žustri mitraljezi; meketali su odjeci uzduž stijena (Kaleb 2,7)

433 Često su operacijom povezivanja uklonjeni ili zamijenjeni zalihosni dijelovi ishodišnih rečenica (vidi t. 22, 2)

Pred čadorjem oganj gori;
Oko njega prome ću se Turci (Ivan Mažuranić 63)

Potok teče bistar; lagano
U žuborenju (Tadijanović 82)

Sunce na zalazu;
sja između
vlatî trave (Ivančan 15)

Tu su ishodišne rečenice

Pred čadorjem oganj gori.
Oko ognja prome ću se Turci.

Potok teče bistar. Potok teče lagano u žuborenju.

Sunce na zalazu.
Sunce sja između vlatî trave.

434 Kad se dokine rečenična granica, a granica što i dalje na njezinu mjestu unutar složene rečenice odvaja rečenična ustrojstva ostaje manje znatna i pliće zasječena, pa ta nerečenična granica ne stoji više gotovo kao da je rečenična, označuje se to u govoru prikladnom intonacijom, potpuno različitom od zatvorene rečenične, a u pismu pravopisnim znakom zarez (,).

U špilji pribivam, prid njom sada pišem, / u njoj raj uživam, o njem živem, dišem (Kanižlić 88) — *Krcnu kolac nekoliko puta, / Zviznu pala nekoliko puta, / Zadrktaše ta vješala tanka* (Ivan Mažuranić 44) — *Durak huknu, sve zamuknu* (Ivan Mažuranić 46) — *Stoji klika sluga na konjijeh, / Stoji trka konja pod slugami, / Stoji piska raje za konjima* (Ivan Mažuranić 56) — *Mila je poljaninu ravnica, mile su brđaninu gore* (Ivan Mažuranić 119) — *Ban problijedi, bilježnik zašuti* (Šenoa 2, 123) — *Crna slutnja osvajala je svačije srce, gluha strava napunjala je svačiju dušu* (Šenoa 2, 109) — *Ponuda bijaše korisna, stubićki je dio mnogo bolji* (Šenoa 2, 21) — *Hrapav sam, takav sam* (Šenoa 2, 111) — *Svaka suza pade na tvrdi kamen, svaki uzdah razniješe vjetrovi* (Šenoa 2, 177) — *Drašković ga je tužio kralju, Ambroz tjerao ga parnicom u škripac, narod je dizao na njega zdvojnu pest, bludnica ga je iznevjerila, podagra navijala ga na muke* (Šenoa 2, 177) — *Prođe podne, dođe jedna ura* (Šenoa 2, 120) — *Skočih na klupu, htjedoh govoriti* (Šenoa 2, 123) — *Svečana nedjelja prije podne, Evropa je propala* (Krleža 2, 314) — *Ko Boga te molim, idemo!* (Krleža 2, 191) — *Daleko je sivi grad, vani pada snijeg* (Tadijanović 78) — *Vrisnuše žene, ušuti muzika* (Kolar 2, 41) — *Podmeću mu noge, staju mu na prste, gruvaju ga laktima* (Kolar 2, 41) — *Odletio mu gizdavi lugarski šešir s perjanicom, raščupala mu se pažljivo uređena frizura, zatutnjila glava kao bačva* (Kolar 2, 42) — *Neće se izgubiti, ne boj se!* (Desnica 92) — *Povuče se u se, ustukne* (Kaleb 2, 8) — *Daj mi pušku, nećeš se kajati* (Kaleb 2, 45) — *Za dva sata bismo stigli do njih, to jamčim* (Kaleb 2, 45) — *Pusti me kući, kumim te svim* (Kaleb 2, 60) — *Spavaj, ne boj se* (Kaleb 2, 65) — *Dan je malen, žetva je velika* (Peić 169, 2) — *Ne vidim vas, suviše su jaki zagrljaji ovog mog bršljana* (Peić 102, 2) — *Mislio sam, ubit će me ćaća* (Lovrak 55, 2)

434a Često su operacijom povezivanja uklonjeni ili zamijenjeni zalihosni dijelovi ishodišnih rečenica (vidi t. 22, 2).

To je slava rvatski vojvoda, / još i svega slavnoga naroda (Kačić, Razgovor 286) — *Hitre sluge poslušaše, / Izvedoše tamničare* (Ivan Mažuranić 43) — *Mukom muče ropske sluge, / Mukom muče, plijen svoj grabe* (Ivan Mažuranić 46) — *Življe kuca srce, kuca jače* (Šenoa 2, 120) — *Bijaše neženja, grbav, malen, ružan, nekako proklet od naravi* (Šenoa 2, 114) — *Tako rade razbojnici, ne rade baruni* (Šenoa 2, 163) — *Turopoljce predobio je gospodin Vurnović, oni imaju većinu glasova* (Šenoa 2, 118) — *Ban će biti uz Taha, Alapić uz bana* (Šenoa 2, 28) — *Tako su izašli, bez riječi* (Krleža 2, 192) — *Odmah, na početku, mnogo slika* (Krleža 2, 248) — *Milovaste, u tajnosti, s nasladom, / njene drage kose svilene* (Tadijanović 52) — *Šume okolo mene, u povorkama, snivaju* (Tadijanović 59) — *Strpaju ga u auto, između dva stražara* (Desnica 90) — *Zrak je bio bistar, prorijedak, nekako dragocjen* (Desnica 93) — *Bezbrižno čeka selo, pokazuje svoj krajičak čarobno* (Kaleb 2, 58)

Tu su ishodišne rečenice

Hitre sluge poslušaše. Hitre sluge izvedoše tamničare. Mukom muče ropske sluge. Mukom muče ropske sluge. Ropske sluge plijen svoj grabe. — Življe kuca srce. Srce kuca jače. — Bijaše neženja. Bijaše grbav. Bijaše malen. Bijaše ružan. Bijaše nekako proklet od naravi. — Tako rade razbojnici. Tako ne rade baruni. — Turopoljce predobio je gospodin Vurnović. Turopoljci imaju većinu glasova. — Ban će biti uz Taha. Alapić će biti uz bana — Tako su izašli. Izašli su bez riječi. — Odmah mnogo slika. Na početku mnogo slika. — Milovaste njene drage kose svilene. Milovaste u tajnosti njene drage kose svilene. Milovaste s nasladom njene drage kose svilene. — Šume oko mene snivaju. Šume u povorkama snivaju.

(U ova tri posljednja primjera nisu primijenjene samo preoblike povezivanja nego i preoblike premetanja, pa su jedne ishodišne rečenice umetnute u druge. Vidi t. 1059.)

Strpaju ga u auto. Strpaju ga između dva stražara — Zrak je bio bistar. Zrak je bio prorijedak. Zrak je bio nekako dragocjen — Bezbrižno čeka selo. Selo pokazuje svoj krajičak čarobno.

435 Rečenice koje se tako sklapaju mogu biti i bez oglagoljenoga predikata (vidi t. 83—85)

E, boga mi, lijep je, vrgo se u svoju majku (Šenoa 2, 49) — *Šta, svega ako je imala osamnaest godina!* (Kolar 2, 36) — *Eto, ostali smo prijatelji* (Kaleb 2, 44) — *Eno, otvaraju vatru iz mitraljeza, eno, štekću ljuto, čujem ih!* (Kaleb 2, 45) — *Pa da, ovo je njegov zavičaj* (Kaleb 2, 45) — *Međutim, žene ipak dolaze* (Kolar 2, 29) — *Međutim, sve je bilo gotovo* (Črnja 86,3) — *Postaje pjesnik, ha!* (Slobodan Novak 106)

435a Kao takva neustrojena rečenica sklapa se i vokativ u nezavisno složenu rečenicu.

Što bi reka, dragi pobratime, / koji nosiš od Rvata ime (Kačić, Razgovor 168) — *Vinodolski dolče, da si zdravo, / Novigrade, pozdravljam te lipo!* (Ivan Mažuranić 106) — *Milo mi je, gospojo majko* (Šenoa 2, 173) — *Primamo te, poštenjače* (Šenoa 2, 205) — *Hajdemo, gospodine, djed nas čeka* (Šimunović 231) — *Boli li mnogo, junače?* (Šimunović 238) — *To je tebi meso, Mato?* (Krleža 2, 47) — *Ništa, ništa, dragi moj* (Krleža 2, 131) — *Pozdravljam te, zelena šumo, velika* (Tadijanović 147) — *Lastavice, mile moje lastavice, govorim vama* (Tadijanović 186) — *Stante, braćo, ljudi!* (Desnica 205) — *Hvala vam, doktore!* (Desnica 315)

436 U istoj složenoj rečenici mogu se granice među povezanim ishodišnim rečenicama dokinuti u oba ovdje opisana stupnja.

Drugi pijetli u polju cetinjskom, / A Novica u polje cetinjsko; / Treći pijetli u mjestu Cetinju, / A Novica pade na Cetinje (Ivan Mažuranić 47) — *Od istoka haračlije jašu, / Vode golu na repovijeh raju, / Od zapada haračlije jašu, / Vode golu na repovijeh raju; / Jašu zmaji s sjevera i s juga, / Golu raju na repovijeh vode* (Ivan Mažuranić 57) — *Trublja zatrubi, ide ban; sve se plemstvo trznu, sto glava istaknu se uvis* (Šenoa 2, 120)

437 Kad se posebno želi naglasiti granica i stanka među nezavisno sklopljenim rečenicama, piše se među njima i crta.

To me spaslo - postah fiškal (Šenoa 2, 114) — *Lišće na asfaltu / - stopala / vjetru* (Ivančan 30) — *Imati srce - to znači biti čovjek* (Novak Simić 155) — *Svakako - grehota za nju!* (Begović 45) — *Kroz smiljicu nježnu, vodenu pirovinu, javorku - idem k izvoru* (Peić 189, 3) — *Žito - žuto, krvavo prugano!* (Peić 168, 2) — *Tu iznad potočne vode, tamne od pastrve i gorke od gromom satrtih vrba - kao sokol kad ispire otrov iz rane koju je zadobio u borbi s riđovkom - stoji brijeg siv, pust* (Peić 178, 3) — *Nad mukom ugarskog krtičnjaka, pod jecajem poljskog ždrala, među bezglasnim zvijerima - modra, oštra, upropanj diže se Krndija* (Peić 194, 1) — *Porebricom u mladoj bujadi, nervima nad ugarskim, srpnjem razbuktalim horizontom - hladiš ramena sjenom hrastovâ izudaranih gromovima* (Peić 193, 4) — *Tamo je i Toran moje majke, Ugarci mojega oca - sve čisti, plavi zrak na razorenim krtičnjacima* (Peić 191, 4) — *Gle, kao posmrtna zlatna maska davnih avarskih konjanika iz ugarskog groba - eno diže se sunce: naglo, grubo, krvavo* (Peić 168, 1) — *Vranac ispod nje otrči - i kako otrčao, tako do svoje starosti jurio amo tamo među silnim zidinama Legena grada, dok napokon ne stigne na vrata od sjevera i istrča opet u ravnicu - Bog te pita kuda!* (Brlić-Mažuranić 50/51)

438 Kad se hoće naglasiti da u nezavisno složenoj rečenici jedna od sklopljenih rečenica tumači i razvija sadržaj druge koja je ispred nje, pišu se među njima dvije točke.

Žarko sunce za planinu sjede: / Starac ode, četa dalje grede (Ivan Mažuranić 56) — *Kao daleka grmljavina ovili se crni glasovi: Turčin se diže* (Šenoa 2, 109) — *Ne možeš reći: to je planinsko selo* (Šimunović 39) — *Petar Dobrović je govorio: slika je za mene koloristična masa* (Krleža 2, 262) — *Danas je svetkovina: stoka se kolje za gozbu* (Tadijanović 48) — *Razderat ću srce kao hartiju, / Razmahnut ću oštrim srpom: / Žetva je uzrela!* (Tadijanović 51) — *Presahnuše suze u očima mojim: stisnuta je čeljust* (Tadijanović 54) — *Zemlja me zove, zemlja me zove: moja mati* (Tadijanović 55) — *Jutarnja zvijezda o nebo pribodena: / Pozlaćen orah viseć na božićnom drvcu* (Tadijanović 57) — *Uštap gleda: u šljiviku dvoje se grle* (Tadijanović 58) — *Protutnješe dani skitački: / Mladićstvo je u tamu zavito* (Tadijanović 62) — *Vruća krv se eto stišala: / Ja sam bolnik, ja sam samotnik* (Tadijanović 62) — *Ti još uvijek držiš: / Sin mi je u gradu gospodin* (Tadijanović 69) — *Sjene stabala na brdima / Siđoše u doline: / Sunce pada za rub hrastika* (Tadijanović 83) — *Šuma mi u susret dolazi: / Plaštem će me zaogrnuti* (Tadijanović 102) — *Međutim, noć preteče upravo: iz Benkovca nije bilo opaziti ništa* (Desnica 89) — *Mislite valjda: zabavlja me!* (Desnica 138) — *Evo: ovako su Nijemci!* (Kaleb 2, 45) — *Gončina Konjska sluša: gruva gudurom velika dugačka jeka* (Peić 194, 1) — *Treba da budeš jaka: ovo je jutro velikog klanja* (Peić 168, 1) — *Krndija ti krijepi živce: okom kreštalice, strmim vidikovcem, u žitno more: žuto, krzneno* (Peić 194, 2) — *U ta jutra otkriva se iz daljine Sisak kordunaškim konjarima, petrinjskim pastirima i turopoljskim Ciganima: na travi crvenkast i veseo kao kukac zvan božji volek* (Peić 101, 2) — *Ujesen je najljepše: najdalje je do zemlje* (Peić 76, 3)

439 Kad se taj odnos želi osobito naglasiti, stavljaju se dvije točke i crta.

Majka me zove: — Dođi, lezi, usni! (Tadijanović 55)

To je u ovom primjeru upravni govor (vidi t. 819—826).

440 Pri nezavisnom sklapanju rečenica često se desi da preoblika ne promijeni samo status rečeničnih granica nego izmijeni i značenje kojega priložnog izraza u rečenici, i to obično u takvoj koja ne stoji prva u sklopu. Takva se promjena ne dešava na svim priložnim izrazima, nego samo na takvim koji svojim leksičkim sadržajem izriču odnos rečenice u kojoj stoje prema drugim rečeničnim sadržajima, izrečenim ili samo pomišljenim. Takvim prilozima i priložnim izrazima nije obično mjesto kraj predikata, kao drugim priložnim oznakama što jest, nego na početku rečenice. Svojim značenjem i položajem takvi prilozi vežu jedan rečenični sadržaj s drugima pa se zato zovu *vezнички prilozi.*

441 Kad preoblika sklapanja izmijeni značenje takva priložnoga izraza, prestaje se on odnositi samo na odnose između rečeničnih sadržaja i počinje izražavati sklopljenost rečeničnih ustrojstava, vezu uspostavljenu sklapanjem između rečenice u kojoj stoji i one pred njom u sklopu. Prilog tako promijenjena značenja zove se *veznik.* Kako stoji u nezavisno složenim rečenicama,

označuje se pobliže kao *nezavisni veznik* za razliku od drugih veznika koji stoje u zavisno složenim rečenicama.

442 Nezavisno složena rečenica s veznicima zove se *sindetska,* a kada je bez veznika, zove se *asindetska.* Ti termini dolaze od grčkih riječi *sýndeton* »povezano« i *asýndeton* »nepovezano«.

Asindetska rečenica zove se još i *rečenični niz* (t. 431).

443 Nezavisni su veznici dakle prilozi ili drugi kakvi priložni izrazi kojima je izblijedjelo prvotno njihovo leksičko značenje, a dobili su zato gramatičko koje izriče upravo preobliku sklapanja, vezu među rečeničnim ustrojstvima sklopljenim u nezavisno složenu rečenicu. To međutim ne znači da prilozi ili drugi priložni izrazi kad postanu veznici sasvim gube svoje prvotno leksičko značenje. Ono je u njima i dalje prisutno te obilježuje sadržaj veze što postoji među sklopljenim rečenicama. I u nezavisno složenim rečenicama bez veznika, kakve su se do sada promatrale, postoji takav sadržaj veze, ali se on ničim ne izriče, nego se samo podrazumijeva neizrečen. Taj sadržaj proizlazi iz sklapanja i po njemu je nezavisno složena rečenica drugo nego samo niz ishodišnih rečenica od kojih je sklopljena.

444 Po sadržaju što ga izriču vezнički prilozi i nezavisni veznici dijele se oni na *sastavne, rastavne, suprotne, izuzetne, zaključne* i *objasnidbene.*

Prema vezničkim prilozima i veznicima što u njima stoje dijele se i rečenice na iste te skupine.

SASTAVNE REČENICE

445 Kao sastavni prilozi i veznici javljaju se *i* (sa zanijekanim oblicima *ni* i *niti*), *pa* (*pak*), *te* (*ter*), *nego i, već i, no i* te drugi složeni priložni izrazi.

446 Riječ *i* kao prilog ima značenje srodno značenju prilogâ *također, čak, zatim, nato.*

I ne bi mnogo kiše (Poslovice 159) — *I ti si moja sreća, Bog te ubio!* (Npr. 73) — *Pa to je tvoja žena! I ti mogao s njom živjeti!* (Npr. 145) — *I tu je učio u subotu* (Luka 4, 31) — *I pukne glas o njemu po svim okolnim mjestima* (Luka 4, 37) — *I kriknu krika* (Šenoa 2, 226) — *I njega je spazila Dora* (Šenoa 2, 31) — *I Ljutiša nije ništa vidio* (Brlić-Mažuranić, Priče 10) — *I tako se njih dva nekako pogode* (Brlić-Mažuranić, Priče 18) — *I kako ću je ostaviti?* (Vl. Lunaček, Četiri aktovke, Zgb. 1910, 74) — *I doista nikome to više nije uspjelo* (Kolar, Kupa, Zagreb 1956, 13) — *Izlazim u noć. Žaloban. I pjevam* (Tadijanović 59) — *U sjenci vrbe stoji dječak. I pjeva* (Tadijanović 82) — *I danas je prva* (Kaleb 1, 179) — *I pogleda niz cestu* (Kaleb 1, 181) — *I opet je tu stara čežnja* (Kaleb 1, 189) — *I borio se za dokaze* (Kaleb 1, 199) — *I ne čuju kako guske griskaju groblje* (Peić 264) — *I ideš od Duboke do Voćina, do Zvečeva, čak do Sirača - od jedne do druge nestale naše stare slavonske staklane* (Peić 193, 4) — *I penjala se iz hrčaka, prevrelim žitnim klasjem spaljena*

grla, ovamo gore, praćena brezovopjegavom hrptenicom hrta odbjeglog iz našičkog dvora (Peić 194, 1)

447 I takve rečenice s priložnim *i* mogu se sklapati u rečenični niz, pa se onda u njihovu unutrašnjem ustrojstvu ništa ne mijenja.

Selo je rasuto po visokoj valovitoj ravnici, i na prvi bi pogled rekao: polja su, poljsko je selo (Šimunović 39) — *Prasnu šamar, i netko se nađe na zemlji* (Kolar 2, 41) — *Tuga me je, i ja sam posve sam: / Mjesečina večeras grob tvoj poliva* (Tadijanović 53) — *Buknut će nehotičan požar, stari spisi i natrule grede planut će kao slama, i u plamenu će izgorjeti i tragovi njihovih grijeha* (Desnica 89) — *Na taj se brijeg oni popnu, i zaustave se zadivljeni* (Kaleb 2, 48) — *I u istom času prezre sam sebe, i usne iskrivi gadljivo* (Kaleb 1, 201)

Značenje i sintaktička funkcija priloga *i* tu su isti kao da je granica pred njim rečenična.

448 Često, međutim, preoblika sklapanja zahvati i prilog *i* te ga pretvori u veznik. Njemu tada izblijedi njegovo priložno značenje i on izriče vezu sklopljenosti među rečeničnim ustrojstvima u nezavisno složenoj rečenici. Sadržaj je te veze pak, prema izblijedjelom priložnom značenju, nadovezivanje. Zbog toga je *i* sastavni veznik.

Prođe nekoliko vremena i carica ne vidi svoje snahe (Npr. 215) — *Po meni kraljevi kraljuju i velikaši dijele pravdu* (Izreke 8, 15) — *Pri zavoju ceste kraj šumice bace se pred plemiće konjanici seljaci i u hip kresnu sablje unakrst kao vatrene zmije* (Šenoa 2, 242) — *Kisnuo je Bikovski Vrh i one sure drvenjare se zgurile kao pokisle kokoši* (Kolar 2, 38) — *Nitko joj godina ne zna i ona u kući ništa ne znači* (Kolar 2, 29) — *U predvečerje pred kućom krošnje mirišu / I toplo se mlijeko puši iz punih muzlica* (Tadijanović 42) — *Sjetan sam i idem k tihim vodama* (Tadijanović 66) — *Izađu iz auta i promeškolje noge* (Desnica 95) — *Podigla se i otprhnula naglo i nestala u mutnom jesenskom nebu* (Kolar 2, 33)

Te su nezavisno složene rečenice sklopljene od ovih ishodišnih:

Prođe nekoliko vremena. I carica vidi svoju snahu. (Preobličena nijekanjem) — *Po meni kraljevi kraljuju. I velikaši dijele pravdu.* — *Pri zavoju kraj šumice bace se pred plemiće konjanici. I u hip kresnu sablje unakrst kao zmije.* — *Kisnuo je Bikovski vrh. I one drvenjare se zgurile.* — *Netko joj godine zna.* (Preobličena nijekanjem) *I ona u kući nešto znači* (Preobličena nijekanjem) — *U predvečerje pred kućom krošnje mirišu. I mlijeko se puši iz muzlica.* — *Sjetan sam. I idem k vodama.* — *Izađu iz auta. I promeškolje noge.* — *Podigla se. I otprhnula naglo. I nestala u nebu.*

449 I pri takvu se sklapanju ispuštaju zalihosni dijelovi.

Seljaci su bijesni i dobro oružani (Šenoa 2, 240) — *Začas pojavi se Petar Bošnjak i pokloni se duboko* (Šenoa 2, 129) — *Zato im je gospodarstvo bolje i kuća čistija bila* (Šenoa 2, 48) — *Marko se samo suho nakašljao i nije rekao ni riječi* (Kolar 2, 36) — *Smrknuo se Marko i malo se kao*

posramio (Kolar 2, 36) — *Zaustavio se Marko pred brezom i pljunuo u dlanove* (Kolar 2, 45) — *Srce je moje umorno / I žudi tihi počinak / U sjeni mirnih stabala / Na ulazu u Beskrajnost* (Tadijanović 148) — *Dječak se malo više pogne i kao da se naježi* (Kaleb 2, 52) — *Starac je gorko stisnuo čeljusti i još bolje nakostriješio bradu* (Kaleb 2, 44) — *Dječak se samo okrene i nešto promrmlja* (Kaleb 2, 44) — *Brate! / Sutra ću te pohoditi na Brestovcu / I gledat ću tvoje oči plavkaste, / I slušat glas tvoj prigušen* (Tadijanović 74)

Te su nezavisno složene rečenice sklopljene iz ovih ishodišnih:

Seljaci su bijesni. I seljaci su dobro oružani. — Začas pojavi se Petar Bošnjak. I Petar Bošnjak pokloni se duboko. — Zato im je gospodarstvo bolje bilo. I zato im je kuća čistija bila. — Marko se samo suho nakašljao. I Marko je rekao i riječ (Preobličena nijekanjem) — *Smrknuo se Marko. I malo se Marko kao posramio — Zaustavio se Marko pod brezom. I pljunuo je Marko u dlanove. — Srce je umorno. I srce žudi počinak. — Dječak se malo više pogne. I dječak kao da se naježi. — Starac je gorko stisnuo čeljusti. I starac je još bolje nakostriješio bradu. — Dječak se samo okrene. I dječak nešto promrmlja. — Brate! Sutra ću te pohoditi na Brestovcu. I gledat ću tvoje oči plavkaste. I slušat glas tvoj prigušen.*

Posljednje tri rečenice su sklopljene, i to prva i druga sindetički, a treća s njima asindetički, u govorni niz.

450 Kada se ovako sklapaju rečenice koje su u svemu iste, a razlikuju se samo jednim rečeničnim dijelom, dobivaju se, kada se uklone oni dijelovi koji se ponavljaju, rečenice s dvostrukim kojim dijelom povezanim veznikom *i*. Pri tome se usklađuje sročnost.* Tako je u rečenicama s više istovrsnih dijelova sadržano bar jedno sastavno sklapanje.

A Hlapiću je ionako bilo teško i žao ostaviti Bundaša (Brlić-Mažuranić, Hlapić 15) — *Najprije metne unutra komad kruha i komad slanine* (Brlić-Mažuranić, Hlapić 13/14) — *Najprije uzme Hlapić komad stare hartije i veliku postolarsku olovku* (Brlić-Mažuranić, Hlapić 13) — *Zvijezde i mjesec problijedješe* (Kolar 2, 44) — *Snaše i cure pomamile se za njim* (Kolar 2, 41) — *Lica su im tužna i zabrinuta* (Kolar 2, 29) — *Goli i Dječak prionu na kašu iz drvene zdjele* (Kaleb 2, 45) — *Starac i starica petljali su nešto pred vratima* (Kaleb 2, 44) — *Na tom travnjaku čuje se najstrastvenije rzanje mračnih bosanskih ždrijebaca i najsitije mukanje širokog slavonskog bika* (Peić 101, 2) — *Ugodan je bio pogled u priproste kuće širom otvorenih prozora i vrata* (Peić 95, 4) — *Domamili su je pucnji i graja* (Jozo Laušić) — *I Grič i Krimeja su nastanjeni brežuljci* (Črnja, Don Kihoti 177, 3)

Te su rečenice sklopljene iz ovih.

A Hlapiću je ionako bilo teško ostaviti Bundaša. — I Hlapiću je ionako bilo žao ostaviti Bundaša. — Najprije metne unutra komad kruha. — I najprije metne unutar komad slanine. — Najprije uzme Hlapić komad stare hartije. — I najprije uzme Hlapić veliku postolarsku olovku. — Zvijezde problijedješe. — I mjesec problijedi. — Snaše pomamile se za njim. — I cure pomamile se za njim. — Lica su im tužna. — I lica su im zabrinuta. — Goli prione na kašu iz drvene zdjele. — I Dječak prione na kašu iz drvene zdjele. — Starac petljao je nešto pred vratima. — I starica petljala je nešto pred vratima. — Na tom travnjaku čuje se najstrastvenije rzanje mračnih bosanskih ždrijebaca. I na tom travnjaku čuje se najsitije mukanje širokog slavonskog bika. — Ugodan je bio pogled u priproste kuće širom otvorenih prozora. I ugodan je bio pogled u priproste kuće širom otvorenih vrata. — Domamili su je pucnji. — I domamila ju je graja. — I Grič je nastanjen brežuljak. — I Krimeja je nastanjen brežuljak.

* O tom usklađivanju ovdje se ne govori dalje jer je to pitanje za ovu gramatiku dokumentirano obradio Stjepan Babić. Njegovi su prilozi objavljeni u 32. godištu časopisa »Jezik«.

451 Kada se sklapa više rečenica tako da se dobiva nabrajanje, većinom se sve osim posljednje sklapaju u rečenični niz, a posljednja se priklapa sastavnim veznikom *i*. Pri tome dolazi dakako i do uklanjanja zalihosnih rečeničnih dijelova.

Ob rame je diljku objesio, / Ljut jatagan o pojasu reži / I kraj njega do dva samokresa (I. Mažuranić 47) — *Tad začu se štropot, šum i vika na ulici* (Šenoa 2, 120) — *Imao je na sebi zelene hlače, crvenu košulju, krasne čizmice, sjajnu kapu i crvenu torbu preko ramena* (Brlić-Mažuranić, Hlapić 14) — *U torbu metne jedan modar rubac, pa jedno šilo, malo dretve i nekoliko komadića kože* (Brlić-Mažuranić, Hlapić 14) — *Lopte, mjesečine, vodoskoci u sjenama drvoreda, mačke i golubovi* (Krleža 2, 248) — *Oni se natežu, dreče i natjeravaju po sobi* (Kolar 2, 30) — *Ona je slijepa, gluha i bez zubi* (Kolar 2, 29) — *I zaljulja mu se more, zaigraju tromi valovi i zamirišu alge* (Kaleb 2, 44) — *Kupa zelena, crna i svjetložuta* (Peić 101, 3) — *Tu se jede, pije, trguje i ljubi kao nigdje na našem sjeveru* (Peić 208, 3) — *Volim biti bradat, sam i žalostan* (Slobodan Novak 111)

Asindetski niz i veznik na kraju mogu se u duljem nabrajanju ponoviti i više puta:

Ali grada osvojit ne može
jer ga brani Lece providure
i njegovi vitezovi mladi,
Talijanci, Nimci i Rvati,
Arbanasi, silni Crnogorci
i ostali po izbor junaci (Kačić, Razgovor 174)

452 Kad se rečenica zaniječe, prilog ili veznik *i* u pravilu se mijenja u *ni (niti)*. Može, međutim, ostati i nepromijenjen. Takav je izričaj stilski obojen kao jače izražajan.

Zar i to ne znaš? (Rječnik 209b) — *Ali i Mlečići nikad ove zemlje nijesu upravljali sasvim po svome načinu* (Karadžić, Kovčežić 36)

Kad je u ishodišnoj rečenici neodređena zamjenica ili prilog, veznički se prilog *i* pri nijekanju ili ne zamjenjuje svojim niječnim oblikom nego samo neodređene zamjenice ili prilozi svojim niječnim oblicima, ili se pak veznički prilog zamjenjuje niječnim oblikom *niti*, a neodređene zamjenice ili prilozi oblicima koji počinju s *i-*: *itko, išta, ikoji, ikada, igdje*. Glagolu se

tada ne dodaje niječna čestica *ne*. Tako se rečenica

I netko odgovara

može zanijekati na dva načina

I nitko ne odgovara ili *Niti itko odgovara*

U takvoj se niječnoj preoblici sve neodređene zamjenice i prilozi u rečenici preoblikuju jednako. Ishodišna rečenica

I netko negdje odgovara nešto

može se zanijekati na dva načina

I nitko nigdje ne odgovara ništa ili *Niti itko igdje odgovara išta*

Neodređene zamjenice i prilozi ne mogu se u istoj rečenici preoblikovati različito:

**I nitko igdje ne odgovara ništa — *I nitko nigdje ne odgovara išta — *Niti itko igdje odgovara išta — *Niti itko nigdje odgovara išta*

Sve te niječne rečenice nisu ispravno građene.

453 Riječ *pa (pak)* kao prilog ima značenje srodno značenju priloga *zatim, nato, onda.*

Pa skoči (Npr. 172) — *Pa se tome čudiš?* (Nar. prip. vrč. 12) — *Pa onda otide pobrzo naprijed* (Npr. 166) — *Pa to tvoja žena!* (Npr. 183) — *Pa zašto nije* (Kalić prop. 3) — *Pa ti toga ne znaš, moj šepasti Matija* (Šenoa 2, 35) — *Pa i napisao je* (Kaleb 1, 259) — *Pa on ih nije gonio da rade* (Kaleb 1, 260)

454 I takve se rečenice s prilogom *pa* sklapaju u rečenični niz. Tada se u funkciji i značenju toga priloga ne događa nikakva promjena. Pri tome dolazi i do ispuštanja zalihosnih dijelova rečenica.

Onda se Brko zaleti, pa hop! preko vode na drugu stranu, pa poćeraj za Međedovićem (Npr. 5) — *Tvoga sam oca ubio, pa ću i tebe* (Npr. 65) — *Carica legla na leđa, pa spava* (Npr. 240) — *Tušta, pa ništa* (Poslovice 323) — *Dvije se ribe na jednoj vatri peku, pa jedna drugoj ne vjeruje* (Poslovice 57) — *Neka je koka šarena, pa makar i ne snijela jajeta* (Poslovice 200) — *Za malo nam vjerna bješe, pa se odvrže* (Npj. 1, 25) — *Od podne se nešto naoblači, / pa okrenu snijeg sa sjeverom* (Npj. 3, 419) — *Svakomu svoje, pa mirna Bosna* (Pavlinović, Razg. 9) — *Govòri još jedanput s njome, pak ću doći* (Šimunović, 129) — *Na ženske se suze u Drazi nitko ne obazire, pa Boja nije htjela više ni plakati* (Šimunović 66) — *Udešava Marko svoju patentnu klopku, pa se sve češe iza uha* (Kolar 2, 26) — *Ona bi neku od njih pogledala tužno, pa odmah zaklopila oči* (Kolar 2, 30) — *Tako mlada, pa pod ledinu!* (Kolar 2, 36) — *Od njegova sela baš nikoga, pa mu je nezgodno* (Kolar 2, 41) — *Spustio se niz brdo, pa se opet stao penjati uz živice* (Kolar 2, 45) — *Sunce se sakrilo za oblake, pa je čitava ulica bila hladna i neprijatna* (Majer, Život puža 39) — *Evo, tamo do stijene, pa sve naokolo* (Kaleb 1, 254) — *Opet baci preko ramena pogled na susjeda, pa se onda otme toj pažnji i zamisli se trepćući očima s nekom nedomišljenom riječi na usnama* (Kaleb 1, 256—7) — *Odatle se vidjelo more, luka, cijeli zaton, pa dalje, preko prevlake, otoci, i na nekoliko mjesta između njih otvorena pučina dodirivala se s nebom*

(Kaleb 1, 257) — *A ja radi i radi, kuckaj, pa nisam stekao kuću* (Kaleb 1, 257)

455 Kad preoblika sklapanja zahvati i prilog *pa*, pretvori ga u veznik. Njemu tada izblijedi njegovo priložno značenje i on izriče vezu sklopljenosti među rečeničnim ustrojstvima u nezavisno složenoj rečenici. Sadržaj je te veze pak, prema izblijedjelom priložnom značenju, nadovezivanje. Zbog toga je *pa* sastavni veznik. Pri takvu se sklapanju, dakako, mogu ukidati zalihosni članovi rečeničnih ustrojstava.

Udri ularom o zemlju pa reci (Npr. 24) — *To izusti pa dušicu pusti* (Npj. 1, 256) — *To začula na kuli kaduna / pa doziva Kumriju robinju* (Npj. 3, 435) — *Prepade se Orlanović Mujo / pa Anici 'vako odgovara* (Nar. pjes. Hörm. 1, 271) — *Ljeto sine pa i mine* (Poslovice 172)

Tu je *i* prilog = *također*

Na Dalmaciju navali Francuz pa Inglez pa Nijemac pa Rus (Pavlinović, Rad. 181) — *Za njim pojci i ikone sjajne / pa naroda ko na gori lišća* (Martić, Osvetnici 6, 12) — *Povratio se sa proštenja pa stoji klimajući pred susjedskom krčmom kraj ceste* (Šenoa 2, 159) — *Iz grada se tada vratio moj brat pa smo razgovarali* (Tadijanović, Pepeo srca 29) — *Dječak je to opažao pa ga je malo podupirao* (Kaleb 2, 57) — *Dječak prebaci remen puške preko glave pa ugazi u vodu i otputi se od obale* (Kaleb 2, 8) — *Odmah se prisjeti pa naćuli uho prema akacijama na stijenama* (Kaleb 2, 44) — *I to je sve bilo u skladu s njihovom tišinom pa ništa nisu primjećivali* (Kaleb 2, 56)

Te su nezavisno složene rečenice sklopljene od ovih:

Udri ularom o zemlju. Pa reci. — To izusti. Pa dušicu pusti. — To začula na kuli kaduna. Pa kaduna doziva Kumriju robinju. — Prepade se Orlanović Mujo. Pa Orlanović Mujo Anici ovako odgovara. — Ljeto sine. Pa ljeto i mine. — Na Dalmaciju navali Francuz. Pa na Dalmaciju navali Inglez. Pa na Dalmaciju navali Nijemac. Pa na Dalmaciju navali Rus. — Za njim pojci i ikone sjajne. Pa za njim naroda ko na gori lišća. — Povratio se sa proštenja. Pa stoji klimajući pred susjedskom krčmom kraj ceste. — Iz grada se tada vratio moj brat. Pa smo razgovarali. — Dječak je to opažao. Pa ga je Dječak malo podupirao. — Dječak prebaci remen puške preko glave. Pa Dječak ugazi u vodu. I Dječak se otputi od obale. — Odmah se prisjeti. Pa naćuli uho prema akacijama na stijenama. — I to je sve bilo u skladu s njihovom tišinom. Pa ništa nisu primjećivali

456 I rečenično ustrojstvo sklopljeno veznikom *pa* dodaje se na kraju rečeničnoga niza te se tako dobiva nabrajanje.

A on samo odmahuje rukom, pojede kokoš, ispije vino pa spava do popasnih doba (Šimunović 59)

457 Riječ *te (ter)* kao prilog ima značenje srodno značenju priloga *zatim, nato, onda.*

Te izvadi dvanaest dukata (Npj. 3, 135) — *Te im dobre konje prihvatiše* (Npj. 3, 141) — *Te je šalje na Hercegovinu* (Npj. 3, 148) — *Te mi te je žao pogubiti* (Npj. 3, 186) — *Te po gori povješaše Turke* (Npj. 3, 332) — *Te iz kola ploču izvadio* (Npj. 3, 336) — *Te na Petra vatru oborio* (Npj. 4, 220) — *Te iz vojske konja izgonio* (Npj. 4, 318) — *Te i njega mlada pogubiše* (Npj. 4, 144) — *Te ne može više četovati* (Npj. 4, 549) — *Ah te kako ćemo se mi nesrićni Adamovi sinovi stiditi i sramiti* (Rapić 6) — *Te opet jesi pjana, ženo!* (Rapić 87)

458 I takve se rečenice s prilogom *te* sklapaju u rečenični niz. Tada se u funkciji i značenju toga priloga ne događa nikakva promjena. Pri tome dolazi i do ispuštanja zalihosnih dijelova rečenice.

Hitro dvije dozivala sluge, / te joj sluge konje dovedoše (Npj. 2, 36) — *Ti uzjaši na tvog dobrog vranca, / te se hiti glavom po svijetu!* (Hrv. nar. pjes. 1, 107) — *Ciknu Anđa kao ljuta zmija, / te dozivlje Petra Jugovića* (Hrv. nar. pjes. 1, 130) — *Te joj pošalje nešto, te popije, pa se učini kao mrtva* (Npr. 155) — *Namaknuše simita bijela / I svakome po rakije plosku, / Ter se krijepe simitom i mesom, / A žeženijem zalijevaju bijesom* (Ivan Mažuranić 63) — *Oba su jezici zemlje, to je nazor vlade, te ona teži na izjednačenje dvaju jezika* (Pavlinović, Razl. rp. 82) — *Bila je urešena dragim kamenjem, te se od mila i ljepote nije mogao nagledati* (Vjenceslav Novak, Teški život 98) — *Al se brzo želje moje stišaju: / Ja ugledam ispred sebe anđela, / Te me gleda nestašno i veselo, / I smiješi se, i sitno, sitno korača* (Tadijanović 46) — *Sama se bacila na pobožnost i milosrdnost, te su je u gradu već smatrali sveticom* (Marinković, Ruke 70) — *Čulo se klesanje, grubo, silovito kidanje kamena, te se činilo da kamen ječi pod teškim udarcima* (Marinković, Ruke 85)

459 Kad preoblika sklapanja zahvati i prilog *te*, pretvori ga u veznik. Njemu tada izblijedi njegovo priložno značenje i on izriče vezu sklopljenosti među rečeničnim ustrojstvima u nezavisno složenoj rečenici. Sadržaj je te veze pak, prema izblijedjelom priložnom značenju, nadovezivanje. Zbog toga je *te* sastavni veznik. Pri takvu se sklapanju, dakako, mogu ukidati zalihosni članovi rečeničnih ustrojstava.

A što si lud te nosiš tu alu (Npr. 26) —

tu se rečenica s *te* može shvatiti i kao posljedična.

A psi skoče te za njim (Npr. 49) — *Otrčim kući te donesem motiku te se otkopam* (Npr. 162) — *Kud će šteta te na rđava kmeta* (Poslovice 163) — *Što činite te se ne bijete* (Npj. 4, 319) — *Tu se Đidi ne viruju / te Nedilju raspasuju* (Hrv. nar. pjes. 1, 474) — *Onaj se kamen pretvorio u zlato te sija kao sunce* (Npr. 54) — *Dogovore se te dozovu jednu vještицu* (Npr. /1870/ 112) — *Prvi obišao morem Afriku te otvorio novi put u Indiju* (Pavlinović, Rad. 13) — *Bio sin siromaške obitelji te pokazao svojim primjerom što mu i volja može* (Pavlinović, Rad. 13) — *Sav fundus instructus popisat će se inventarno te se ne smije nikad umanjiti* (Šenoa 2, 21) — *Osjećaš slani znoj tijela te plešeš kao fašnik krvavi* (Krleža, Bitka, Hrvatska proza II, 154) — *S rukama prljavim od crnice / Otirat ću s čela znoj / Te kaplje na zemlju* (Tadijanović 75)

Te su složene rečenice sklopljene od ovih:

A što si lud? Te nosiš tu alu. — A psi skoče. Te psi potrče za njim. — Otrčim kući. Te donesem motiku. Te se otkopam. — Kud će šteta. Te šteta će na rđava kmeta. — Što činite? Te se bijete. (preobličena nijekanjem) — *Tu se Đidi viruju.* (preobličena nijekanjem) *Te Nedilju raspasuju. — Onaj se kamen pretvorio u zlato. Te kamen sija kao sunce. — Dogovore se. Te dozovu jednu vještицu. — Prvi obišao morem Afriku. Te otvorio novi put u Indiju. — Bio sin siromaške obitelji. Te pokazao svojim primjerom što mu i volja može. — Sav fundus instructus popisat će se inventarno. Te se fundus instructus ne smije nikad umanjiti. — Osjećaš slani znoj tijela. Te plešeš kao fašnik krvavi. — S rukama prljavim od crnice otirat ću s čela znoj. Te znoj kaplje na zemlju.*

460 Sastavni se veznici slobodno izmjenjuju i pružaju tako mogućnost vrlo živahne stilske varijacije.

Ona planu kako vatra živa / pa odvede nekovana dora / te dovede bolesnu Dojčinu (Npj. 2, 464) — *Onda se je Janko ositio / pa je dobra konja posidnuo / te za njima iđe u potragu / i stiže ih na trećem konaku / pa je Janko Mitru besidio* (Npj. 6, 619) — *Baci čašu iz desnice ruke / pa dovati divit i hartiju / i načini jednu sitnu knjigu / te je šalje Koprivici Vuku* (Npj. 4, 14) — *Opazi ga Jelica sestrica / pa pred njega u polje sletila / i pod njime konja ufatila* (Nar. pjes. Jukić 54) — *Skoči Tale na noge lagane / pa se baci na konja đogina / i odleti preko polja ravna* (Nar. pjes. Jukić 364) — *Tu je paša tabor učinio / i raspeo bijelo šatorje / pa otale sitnu knjigu piše / te je šalje u kršne Pipere* (Npj. 4, 31)

461 Složeni priložni izrazi *nego i, već i, no i* mogu se pojaviti kao sastavni veznici kad u prethodnoj rečenici stoji priložni izraz *ne samo* ili *ne samo da.*

Ne samo da žive nego se i tove i bogate (Marinković, Ruke 19) — *Ne samo da su Viska pustili da neumjereno jede i pije već su mu i sami nudili i natakali* (Marinković, Ruke 35)

Te su nezavisno složene rečenice sklopljene od ovih

Ne samo da žive. — Nego se i tove. — I bogate se.
Ne samo da su Viska pustili da neumjereno jede. — I ne samo da su Viska pustili da neumjereno pije. — Već su Visku i sami nudili. — I natakali su Visku.

462 I drugi složeni priložni izrazi mogu se javiti kao sastavni veznici. Takvi su npr. priložni izrazi *i zatim, i tako, i onda* i sl.

Harmonika se oglašavala razbludnim, stegnutim glasovima sad jače, sad slabije i zatim neopazice utihla (Šegedin, Djeca božja, Beograd 1960, 12)

RASTAVNE REČENICE

463 Kao rastavni prilog i veznik javlja se *ili (iliti).*

U stilski obojenu izričaju javljaju se i rastavni prilozi i veznici *ali, ja, ta.*

464 Riječ *ili* kao prilog označuje rečenični sadržaj kao alternativnu mogućnost nekom drugom rečeničnom sadržaju. Izvan složenih rečenica javlja se samo u pitanjima.

Ili si se na me rasrdila? (Npj. 1, 607) — *Il u kuli nigđe nikog nema* (Npj. 2, 292) — *Ili si pijan?* (Budmani ARj 12, 790) — *Ili si me zaboravio?* (Budmani ARj 12, 790) — *Ili se što dogodilo?* (Šimunović, Đerdan, Zagreb 1914, 191) — *Ili ne vidite?* (Šimunović, Porodica Vinčić, Beograd 1930, 120) — *Il' su teške daske javorove* (Npj. 1, 272) — *Il' ću brati kitu cvijeća? / Il' ću piti kondir vina? / Il' ću ljubit mladu momu?* (Npj. 1, 331)

U svim tim primjerima prilog *ili* postavlja rečenični sadržaj kao alternativnu mogućnost nekom drugom već izrečenom ili samo pomišljenom rečeničnom sadržaju. Takav je izričaj u suvremenom hrvatskom književnom jeziku snažnije stilski obilježen.

465 Rečenice s alternativnim prilogom *ili* uklapaju se rado u rečenični niz. Rečenica kojoj se priklopi takva postaje, time što je izrečena alternativa njezinu sadržaju, odmah i sama alternativna. To može biti u njoj već izraženo alternativnim prilogom *ili,* ali ne mora. Tako niz alternativnih rečenica može započeti rečenicom s prijedlogom *ili* ili rečenicom bez njega.

Il' umrla, ili preboljela, / ja ne mislim vaša snaha biti (Npj. 1, 285) — *Ili grmi, il' se zemlja trese, / Il' udara more u bregove?* (Npj. 2, 1) — *Da ga pita: ili je bolje uzeti đevojku ili udovicu ili puštenicu* (Npr. 154) — *Ili on iz dvora, ili ja* (Npr. 209) — *Ili loncem o kamen, ili kamenom o lonac, teško loncu svakojako* (Poslovice) — *Ili da mi povratiš sve, ili me zarobi* (Npr.) — *Pođi, Marko, ne zameći kavge, / il' odjaši da pijemo vino* (Npj. 2, 407) — *Gdi reknemo, da se sastanemo: / il' u tvome, il' u mome dvoru; / il' u tvojoj, il' u mojoj bašći; / il' u tvome, il' u mom dućanu* (Npj. 1, 353—354) — *Davorite dva odmetna druga, / ili sada, ili već nikada* (Martić, Osvetnici 4, 42) — *Danas ću vas, braćo, osvetiti, / osvetiti, ili poginuti* (Npj. 2, 421) — *Ili mi je pokoru činiti, ili u vike poginuti* (Kanižlić, Utoč. 653) — *Šalio se, il se ne šalio, / ne bi mio, kao što si bio* (Npj. 1, 265) — *Otišla je, pak mi ne dolazi; / il' je gdjegod s puta zalutala, / ili su je lovci uvatili, / ili me je sasvim ostavila* (Npj. 1, 274) — *Svakomu po malo, iliti predike nediljne* (Rapić 1) — *U broku si udrio, - iliti u cilj* (Daničić, Poslovice 139) — *Više nije mislio, ili makar ne posve intenzivno* (Šegedin, Djeca božja 116)

466 Prilog *ili* javlja se u rečeničnom nizu i kao samostalan predikat izričući sâmo postojanje alternativnosti.

O tome nema više razgovora? ili - ili! (Dubica, Hrvaćanin) — *Ili: kuna je ustjerala vjevericu na sleđenu bukvu* (Peić 195, 3)

467 Preoblika sklapanja često zahvati i prilog *ili* u ishodišnim rečenicama. Od toga njemu izblijedi njegovo leksičko značenje i uzmiče pred gramatičkim, koje izriče upravo odnos sklopljenosti. A kao sadržaj sklopljenosti izriče se, u skladu s izblijedjelim leksičkim značenjem, alternativna rastavnost. Prilog *ili* postaje tako rastavni veznik.

I u tako sklopljenim rečenicama moguće je, dakako, izostavljati zalihosne dijelove.

Ili hrt ili pas, sve kučak ter kučak (Daničić, Poslovice 32) — *Ili za njega ili ni za koga* (Npr. 206) — *I oglobi kuma vjenčanoga, / vjenčanoga ili krštenoga* (Npj. 2, 2) — *Nek ti kupi roba il' robinju* (Npj. 2, 123) — *Hoće li ga ili neće tko čuti* (Kaleb, Poniženе ulice 19) — *Da li je on tada nešto smišljao ili molio neke molitve protiv uroka* (Marinković, Ruke 38) — *Sve te suprotnosti bile su još više zaoštrene ili su poprimale nešto drukčije oblike* (Republika 1959, 4, 5/4)

Te su nezavisno složene rečenice sklopljene od ovih

Ili hrt. Ili pas. Sve kučak. Ter kučak.
Ili za njega. Ili za koga. (Ta je rečenica preoblikovana nijekanjem)
I oglobi kuma vjenčanoga. Oglobi kuma vjenčanoga. Ili oglobi kuma krštenoga.
Nek ti kupi roba. Ili nek ti kupi robinju.
Čut će ga tko. Čut će ga tko.

(Te su rečenice preoblikovane pitanjem, a druga i nijekanjem)

On je tada nešto smišljao — Ili je on tada molio neke molitve protiv uroka.

(I tu su obje rečenice preoblikovane pitanjem.)

Sve te suprotnosti bile su još više zaoštrene. — Ili su sve te suprotnosti poprimale nešto drukčije oblike.

468 Rastavni veznik *ili* javlja se i u nabrajanju kad je sklapanje rečenicâ u nezavisno složenu alternativna sadržaja.

Seljanki iz Bukovice, Čitluka ili Dolaca koljena su bijela, košćata (Peić 195, 1)

469 Kao rastavni veznici javljaju se još *ali, ja, ta.* Oni su stilski snažno obilježeni kao starinski i pučki izričaj.

Žene se biju čibukom, a ljudi nožem ali puškom (Poslovice 80) — *Udri, ljubo, mene ja Turčina* (Npj. 2, 284) — *Ja kuj ja ne mrči gaća* (Poslovice 10) — *Ta se u bari ta u moru udavio, sve jedno je* (Poslovice 312) — *Ta po šiji ta po vratu* (Poslovice 312)

470 Alternativnost rečeničnoga sadržaja izriču uz *ili* i neki drugi prilozi. Takvi su *bilo* i *volja ti*

Doći ću bilo danas, bilo sutra — Volja ti doći, volja ti ne doći; volj' ti piti, volj' kapu kupiti (Poslovice 39)

471 Sastavnim je i rastavnim rečenicama zajedničko to da se mogu sklapati bez ikakva ograničenja u broju. Kod drugih nezavisno složenih veza mogu se sklapati samo po dvije rečenice.

SUPROTNE REČENICE

472 Kao suprotni prilozi i veznici javljaju se *a, ali, no, nego, već, ipak, dok, međutim, samo, opet, ma, ama, tek, gdje, kud, otkud, kamoli, nekmoli, toli, gdjeli* i složeni izrazi kao *a ipak, pa ipak, pa i pritom, pa i pored toga, a ono, a to, kad ali, a opet, a kamoli, a nekmoli, a toli, a gdjeli, a kud, a otkud* i drugi.

473 Riječ *a* kao prilog ima značenje srodno značenju priloga *međutim, ipak*. Njime se rečenični sadržaj suprotstavlja nekom drugom rečeničnom sadržaju, izrečenom ili samo pomišljenom.

A ona joj odgovori (Npr. 71) — *A Potjeh odmah navali onaj kamen na bunar* (Brlić-Mažuranić, Priče 17) — *A nije li ti zima, baća?* (Brlić-Mažuranić, Priče 51, 6) — *A nu hodi, moja stara majko* (Npj. 1, 200)

474 Rečenice s prilogom *a* rado se uklapaju u rečenični niz. Za razliku od rečenica sa sastavnim i rastavnim prilozima rijetko se u rečenični niz sklopi više nego jedna rečenica sa suprotnim prilogom.

Negda biše u oblasti, / a sad gori u propasti (Došen 133) — *Još nije ni do vode došao, a gaće zasukuje* (Poslovice 114) — *Opravi se konj kao kaka tica, a i onako je bio krilat i zmajevit* (Npr. 28) — *Tebe hvale, a mene ne kude* (Poslovice) — *Ustavi se na istoku sunce, / A i sjajan mjesec na zapadu* (Npj. 3, 64) — *Pravednik vodi svojega prijatelja, a opake zavodi njihov put* (Izreke 12, 26) — *Obnoć grede, a obdan počiva* (I. Mažuranić 46) — *Sunce zađe, a mjesec izađe* (I. Mažuranić 46) — *Nikad se nije glušio Hrvat od poziva slobode, a ne gluši se ni danas* (I. Mažuranić 118) — *Ide dakle Potjeh u goru, a oborio glavu* (Brlić-Mažuranić, Priče, 13) — *Krivda vas boli, a to je i pravo* (Šenoa 2, 17) — *Po tim riječima zakrenu Ilija u svoje dvorište, a u isti čas pojavi se Kata na trijemu kuće* (Šenoa 2, 48) — *Lica mu plamtjela, a crne oči igrale od bijesa* (Šenoa 2, 160) — *Pastirski rog zaruknu oduljenim zvukom kroz noć, a bubnjevi mrmore dolom* (Šenoa 2, 236) — *Bit će podne, a možda i nije* (Šimunović 41) — *Jeknula je najprije jedna puška, a mukla tutnjava ispunila bi svu dragu* (Šimunović 56) — *Za njima jaše pobočnik vođin, a u ruci mu sijeva gola sablja* (Šimunović 119) — *Stradavali vodovi i lijevo i desno, a mi nikad!* (Krleža 2, 55) — *Onaj rodinski impresionizam pričinjao mi se nesuvislom gomilom jastuka, a sve je podsjećalo na nered nepospremljene spavaonice više nego na nebesku svečanost* (Krleža 2, 271) — *Jesen je u Parizu blaga i tiha, a te jeseni sve je mirisalo na krvavu divljač, na mokre šume i na daljinu* (Krleža 2, 229) — *Generalu Petru Leonoviču Morgenu nije se spavalo, a i za svaki konkretni posao osjećao se preteškim* (Krleža 2, 217) — *Mati ga nije mogla više dojiti, a kravsko mlijeko nije mu nikako prijalo* (Kolar 2, 20) — *Nitko se na nju ne osvrće, a ona vječno nešto mrmlja* (Kolar 2, 29) — *Jer ipak je Janica bila dobra, a i mlada je bila* (Kolar 2, 35) — *Ide se dakle pješke, a barjaktar vodi* (Kolar 2, 40) — *Ja ležim napit kraj ceste u polju, / a mjesec žut na žuto žito sja ...* (Tadijanović 104) — *Tvoje su kose mekane, a oči su ti divlje kao šuma* (Tadijanović 90) — *Srce je moje skršeno, a tebi je ime Lelija* (Tadijanović 47) — *Mile prolunja cijelo jutro po poljima, a o podne svrati u krčmu na Nadinu* (Desnica 89) — *Othranjen je u trgovini, a ja u radu* (Kaleb 1, 263) — *Malome se oduzme, a velikomu dade* (Kaleb 1, 261) — *Priroda je lijepa, a pred veče osobito* (Kaleb 1, 258) — *Vrši drveća se zarumene, a sjene pomodre duboko* (Kaleb 2, 68)

474a Ipak je moguće i nizati rečenice sa suprotnim prilogom, ali je to snažno stilski obojeno.

A polovičnost svaka popunit će se, a nepravda svaka ispravit će se, a nenaravnost svaka naravi će svoje mjesto ustupit (I. Mažuranić 124)

475 Karakteristični su rečenični nizovi u kojima je zadnje rečenično ustrojstvo obilježeno suprotnim prilogom *a*.

Danak minu, za njim sumrak stade, / A za njime tiha nоćca pade (I. Mažuranić 61) — *Soba bijaše mračna, dugi drveni stolovi pusti, a u kutu drijemaše debela krčmarica* (Šenoa 2, 160) — *Imanje njegovo prodat će se, djeca njegova ostat će u nevolji, a ime plemića bit će pribijeno na sramotištu* (Šenoa 2, 32) — *Krsno mu je ime bilo Ilija, namastirčani ga zvali Ilijica, a on sebi u ovo zadnje doba veli: Elias Kurtović* (Šimunović 60) — *Uzeo u torbu luka i kruha, u usta nasuo baguša, a povrh toga zapalio i lulu* (Kolar 2, 21)

U takvu se nizu mogu naći i sastavna nabrajanja.

Ruke hrlo nabijaju i pale, krv teče, ključa i pjeni se preko kamenja, a draga ječi, trese se i ori (Šimunović 56)

476 Preoblika sklapanja može zahvatiti i prilog *a*. Tada izblijedi njegovo leksičko značenje i on u prvom redu izriče vezu među sklopljenim rečenicama, a označuje i suprotnost sadržaja tih sklopljenih rečenica, pa tako postaje suprotni veznik.

Skoči zec iza grma a on za njim (Npr. 44) — *Nađe dva bravca a oni se jednako kose* (Npr. 89) — *Mački je do igre a mišu do plača* (Poslovice) — *Mišice se stezale a zubi škripali* (Šimunović 56) — *Ovaj kraj je pun nesreće: bara proguta vola a nebo ubije konja* (Peić 73, 2)

477 I riječ *ali* kao prilog označuje rečenični sadržaj kao suprotan nekom drugom, izrečenom ili samo pomišljenom.

Ali Potjeh vrlo ljubljaše istinu (Brlić-Mažuranić, Priče 11) — *Ali Janica toga popodneva nije nikom odgovarala* (Kolar 2, 30) — *Tanka je ona i slabašna. Ali visoka i strojna* (Kolar 2, 22) — *Al se brzo želje moje stišaju: / Ja ugledam ispred sebe anđela, / Te me gleda nestašno i veselo, / I smiješi se, i sitno, sitno korača* (Tadijanović 46) — *Ali Šime je već gledao nešto drugo* (Kaleb 1, 256)

478 Rečenice sa suprotnim prilogom *ali* slažu se u rečenični niz. Obično u njemu nema više od jedne rečenice s *ali.*

Udri Musa na Latine mlade, / al se brane kano vitezovi; / a Skenderbeg udri na Hrvate, / al ji s mista pomistit ne može (Kačić, Razgovor 102) — *Glas mu je drhtao, ali je govorio otresito* (Šenoa 2, 120) — *Žamor se stiša, al kipjelo je potajno* (Šenoa 2, 120) — *Sve je bilo mirno, sve tiho po zemlji, šaputalo se samo u po glasa, ali taj gluhi mir stiskao je svaku poštenu dušu kao sparina uoči oluje* (Šenoa 2, 110) — *Rijetko je kada ban ljetovao u Zagrebu, ali mu ovaj put ne dopustiše važni državni poslovi seoske dokolice* (Šenoa 2, 111) — *Kasnije su, dakako, kaluđerima morali odgovarati za popaljenu šumu, ali je Božić samo jedanput u godini* (Šimunović 57) — *Ni one nijesu ništa govorile, ali su kašljale* (Šimunović 46) — *Ipak je taj događaj prodrmao dušama Mrkodočana, ali istom kada bijaše već zaboravljen* (Šimunović 43) — *Marko je padao, ali se i dizao* (Kolar 43) — *Bacio bi se on na Marka, ali se ne usuđuje* (Kolar 2, 42) — *On sve to opaža, ali čeka* (Kolar 2, 41) — *Lako je gospodi prigovarati, ali je teško siromahu čovjeku živjeti!* (Kolar 2, 27) — *Prošli su opet kraj susjeda, ali ga Šime nije pogledao* (Kaleb 1, 260) — *Spavanje nije loša stvar, ali ćemo se potruditi* (Kaleb 2, 55) — *Zrak je usijan, mrtav, ali žeteoci moraju dalje* (Peić 169, 4) — *Možeš proći cijeli Psunj, sve njegove mrke vrhove i sve mračne klance, ali ako nisi bio u selu Čečavac, vjeruj mi: nisi do dna krvi osjetio strašnu ljepotu ovog gorja* (Peić 178, 3)

479 Karakteristični su rečenični nizovi u kojima je posljednje rečenično ustrojstvo obilježeno prilogom *ali.*

Priskočiše druge u pomoć, priskočila i stara, otvoriše i škrinju, ali svijeće nema (Kolar 2, 32)

480 Suprotni prilog *ali* javlja se u rečeničnom nizu i kao samostalan predikat.

Ali, kritičar je analitik i posao kojim se on bavi najčešće je surov (Crnja, Don Kihoti 179, 2)

481 Preoblika sklapanja može zahvatiti i prilog *ali.* Tada izblijedi njegovo leksičko značenje i on u prvom redu izriče vezu među sklopljenim rečenicama, a označuje i suprotnost sadržaja tih sklopljenih rečenica, pa tako postaje suprotni veznik.

Jedno ali vrijedno (Poslovice 112) — *Savjesti nam nisu baš čiste ali su mirne, a peru se na ispovijedima kao i noge, svake subote* (Krleža 2, 289) — *Ovaj ga sasluša ali ne odgovori ni riječi* (Desnica 90) — *Dječak se pomaknu ali ne progovori* (Kaleb 2, 64) — *Kamenje je često virilo iz zemlje ali je bilo i travnate bubaline* (Kaleb 2, 53)

482 Riječi *no, nego* javljaju se također kao suprotni prilozi. I njima se rečenični sadržaj označuje kao suprotan nekom drugom, izrečenom ili samo pomišljenom.

No fra Ante se jednako smijuljio, a oni su bili u strašnoj neizvjesnosti (Šimunović 50) — *Nego Srbija ima svoje polje* (Pavlinović, Razg. 111) — *Nego što ću činiti?* (Npr. 6) — *Nego se ti prođi paunica* (Npr. 17)

483 Takve se rečenice sa suprotnim prilogom *no* ili *nego* rado uklapaju u rečenični niz, obično ne više nego jedna u jedan.

Sad upita djed najmlađega unuka Potjeha; no i on nije ništa upamtio (Brlić-Mažuranić, Priče 10) — *Nisam, oče, poharao Turke, / no su mene oni plijenili; / nisam, oče, ubio Turčina, / no oni su smakli djeda moga* (Martić, Osvetnici 2, 19) — *Nisu tice sokolovi sivi, / no uskoci kao lavi živi* (Martić, Osvetnici 3, 56) — *Sunce je stalo negdje na neodređenu mjestu, no Mrkodočani se nijesu starali za podne* (Šimunović 41) — *Nikolica poče drhtati, no uto započe druga tužba* (Šimunović 51) — *Svaki bi dan dolazio Ilijica u mlin, no Boja sveđ u poslu* (Šimunović 66) — *Bogme ako i neću, ja idem; nego je li ovo put?* (Npr. 116) — *Lasno je naučiti, nego je muka odučiti* (Poslovice 166) — *Došao bih, nego preko ove rijeke ne mogu pregaziti* (Npr. 296) — *Brat ne spava, neg se razgovara* (Nar. pjes. istr. 1, 51) — *Sama ona ne dolazi, nego je nešto nosi* (Božić, Kurlani 116)

484 Suprotni prilog *nego* javlja se i kao samostalan predikat.

A: *Jesi li mu dao?* B: *Nego* (ARj. 34, 842)

485 I suprotni prilozi *no* i *nego* postaju suprotni veznici kada se uključe u preobliku sklapanja i počinju izražavati u prvom redu upravo njezinu primjenu i njezin suprotni sadržaj.

Takve se suprotne rečenice rado priklapaju zanijekanima.

Evo nemam nikoga od roda / no jednoga Bogom pobratima (Npj. 3, 364) *Nisam čitao nego sam mislio na djevojke* (Tadijanović 87) — *I ne stanu da se odmore nego nastave put* (Kaleb 2, 58)

486 Kao suprotni prilozi javljaju se u samostalnim rečenicama i u rečenicama priklopljenim u rečeničnom nizu još riječi *već, ipak, dok, međutim, samo, opet, ma, tek.*

Nije, kažu, kakvi inostranac, / Već plemenit Horvat domorodac (Ivanošić 237) — *Boj ne bije svijetlo oružje, već boj bije srce od junaka* (Poslovice 21) — *Nego se ti prođi paunica, već evo ti moja kći* (Npr. 17) — *Podiže se četa mala / Na Cetinju Gore Crne. / Malena je, ali hrabra, / U njoj jedva sto junaka, / Ne junaka biranijeh / Po obličju i ljepoti, / Već po srcu junačkome* (I. Mažuranić 48) — *Nema meni do tebe, znaš ti to, već se činiš slijepa i gluva* (Božić, Kurlani 300) — *Nije pokazivala ni malo sklonosti da propusti načelnikovu glistu, već je naprotiv pomamno jurnula na nju da ju zgazi i satre* (Marinković, Ruke 43) — *Ipak sina mu rodih u starosti* (Postanak 21, 7) — *Miletić, koji je izvrsno poznavao dramsku tehniku, ipak nije mogao kao autor riješiti problem kondenziranja* (V. Kovačić, Republika 1959, 4—5, 44) — *Oluja nam već raskida krov iznad glave, samo mi ništa ne čujemo* (Kovačić, Registratura 326) — *Omrče kao*

što i osvanu, samo s tom razlikom što se podveče sva vrata na gradu zatvaraju (Kikić, Dedija 134) — *Ma ženo moja! Kaži mi što ona gora gori* (Npr. 119) — *Ma mu reče Airović Ibro* (Npj. 4, 350) — *Ako je med i sladak, ma ne valja prst ugrizati* (Poslovice 4) — *I nije bio odnarođen, tek puki cesarski oficir i militarac* (Đalski, Ljubav lajtnanta Milića, 12)

487 I suprotni prilozi *već, ipak, dok, međutim, samo, opet, ma, ama, tek, gdje, kud, otkud, kamoli, nekmoli, toli, gdjeli* postaju suprotni veznici kad i njih zahvati preoblika sklapanja pa im izblijedi leksičko značenje te na prvom mjestu stanu izricati upravo preobliku sklapanja i njezin suprotni sadržaj.

488 U službi suprotnih priloga javljaju se, samostalno i u rečeničnom nizu, i složeni priložni izrazi kao *a ipak, pa ipak, pa i pritom, pa i pored toga, a ono, a to, kad ali, a opet, a kamoli, a nekmoli, a toli, a gdjeli, a kud, a otkud* i drugi.

Ono je tako dugo već izgubljeno, a ipak još životari (Ž. Falout, Republika 1959, 4—5, 41) — *Svi su dani od njegove smrti mutni, crni i žalosni, a ipak u ovome danu plamti ko crveni požar* (Kosor, Nijemak 119) — *Bila je vrag zna čija, a opet postala mu nekako draga* (Barković, Dolina djetinjstva 26) — *I ne bi ga prenijele vile, / a kamoli noge na junaku* (Ivan Mažuranić 139—140) — *Tolike godine zasjene malo jače uspomene, a kamoli neće vedri krik iz prve mladosti* (Begović) — *Nije vas stid i sram takova šta vjerovati, nekmoli govoriti* (A. Šenoa, Pripovijesti 9, 132) — *Al se utve ne dadu gledati / a nekmoli jošte i hvatati* (Npj.) — *Mnogi od vas ni u životu ne zna što je juče ijo, a nekmoli bi znao šta je nekoć bio* (Jurković, Sabrane pripovijesti 1, 49) — *Njena neobična pojava kao da je iziskivala, a nekmoli dopuštala ovakvo egzotično odijevanje* (Đalski, Pod starim krovovima 338)

489 I ti složeni priložni izrazi postaju suprotni veznici kad ih zahvati preoblika sklapanja pa im izblijedi leksičko značenje i počinju u prvom redu izricati upravo sâmo sklapanje i njegov suprotni sadržaj.

IZUZETNE REČENICE

490 Kao izuzetni prilozi i veznici javljaju se *samo, samo što, jedino, jedino što, tek* i drugi.

491 Riječi *samo, jedino, tek* i složeni izrazi *samo što, jedino što* javljaju se kao izuzetni prilozi u samostalnim rečenicama i u rečenicama priključenim rečeničnom nizu. Ti prilozi označuju rečenični sadržaj kao izuzetak od kakva drugog rečeničnog sadržaja, izrečenog ili samo pomišljenoga.

Mi se nikad ni vidili nismo, / samo smo se triput poljubili (Npj. 1, 633) — *Starica mučaše kao kamen, samo bi se kadšto sagnula* (Kovačić, Registratura 189) — *I Hanifa igra, samo je Selman negdje postrance* (H. Kikić, Dedija 15) — *Tišina je, samo klizi pero gospodina plemenitog* (H. Kikić, Dedija 148) — *Uz Kosjenku nikoga nema, samo što njena svjetiljka sjaji kao da zlatom gori* (Brlić-Mažuranić, Priče 62) — *Sve je mirno, jedino svjetiljka poigrava na stropu* (Babić-Težak 221) — *Ništa se ne čuje, jedino što se sova ponekad oglasi* (Babić-Težak 221) — *Svi polegli u hlad pod borovima, tek jedno dijete praćaka se u moru* (Babić-Težak 221)

492 I izuzetni prilozi *samo, samo što, jedino, jedino što, tek* postaju izuzetni veznici kad ih zahvati preoblika sklapanja pa im izblijedi leksičko značenje i počinju u prvom redu izricati sklapanje i njegov izuzetni sadržaj.

ZAKLJUČNE REČENICE

493 Kao zaključni prilozi i veznici javljaju se *dakle, zato, stoga, pa, s obzirom na to* i drugi.

494 Riječi *dakle, zato, stoga, pa,* i složeni izrazi kao *s obzirom na to,* kao zaključni prilozi označuju rečenični sadržaj kao logički izveden iz nekoga drugog rečeničnog sadržaja, izrečenog ili samo pomišljenoga. Rečenice s tim prilozima javljaju se samostalno ili priklopljene rečeničnom nizu.

Moja krava, dakle moje i tele (Poslovice 181) — *Daklen vašu volju ispuniste* (Npj. 5, 553) — *Relja dakle postade knezom* (Brlić-Mažuranić 132) — *Bio sam dakle u Sarajevu* (Batušić, Pejsaži i vedute 160) — *Zato drama ostavlja jači dojam kod čitanja nego kod gledanja* (Vl. Mađarević, Republika 1957, 2—3, 46) — *Je li ti zato manje draga, je li ti zato manje tvoje gnijezdo?* (Livadić, Novele 11) — *Junačit se gdje junaka nema; / stoga su ga i junakom zvali* (Martić, Osvetnici 3, 51) — *Jedanput se živi, pa to neka bude pošteno* (Babić-Težak 221)

495 I zaključni prilozi kao *dakle, zato, stoga, pa, s obzirom na to* postaju zaključni veznici kad ih zahvati preoblika sklapanja pa im izblijedi leksičko značenje i počinju izricati u prvom redu sklapanje i njegov zaključni sadržaj.

OBJASNIDBENE REČENICE

496 Veznički su prilozi objašnjenja *jer* i *ta,* a starinsko je i stilski silno obilježeno *bo.*

Jer je spomen na mene slađi od meda / i baština moja od medenoga saća (Sirah 24, 20) — *Jer ko lav ću biti Efrajimu, / kao lavić domu Judinu* (Hošea 5, 14) — *Sada ću i ja malo živjeti, ta dosta sam se namučio* (Šimunović 59) — *Neka ide u miru Božjemu - ta i onako ne čini ništa zlo* (Šimunović 147) — *Istina bo postat će životom, uvjereni smo, i bez vas i bez nas* (I. Mažuranić 131)

497 Osim ovdje nabrojenih i razvrstanih vezničkih priloga i veznika mogu se i drugi prilozi i priložni izrazi javljati kao vezнички i postajati veznici ako se samo upotrijebe tako da se odnose na odnos jednoga rečeničnoga sadržaja prema drugom.

Zavisno složene rečenice
(Bez preoblike ustrojstva)

498 U zavisno složenim rečenicama preoblika sklapanja (v. t. 426) potpuno dokida rečeničnu granicu među ishodišnim rečenicama i uvrštava jednu od tih rečenica na koje mjesto u ustrojstvu druge.

Rečenica koja u svoje ustrojstvo tako prima drugu zove se *glavna*, a rečenica koja se uvrštava na koje mjesto u ustrojstvu druge zove se *zavisna*.

Zavisna rečenica čuva pri tom isto ono unutrašnje ustrojstvo kakvo je imala prije uvrštavanja.

Kad uđem u kuću / voćnjak će i dalje / šumjeti (Ivančan 50)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Tada će voćnjak i dalje šumjeti*
2. *Uđem u kuću tada*

Druga je ishodišna rečenica tu uvrštena u ustrojstvo prve, i to na mjesto priložne oznake vremena *tada*. Onako kako je ta priložna oznaka izrečena u prvoj ishodišnoj rečenici, nema nikakva sadržaja nego je samo označena zamjeničkim prilogom *tada*. To je prazna priložna oznaka vremena. Kad se na njezino mjesto uvrsti druga ishodišna rečenica *Uđem u kuću*, dobiva ta priložna oznaka pun sadržaj. Taj sadržaj je tada čitava rečenica. Tako je druga ishodišna rečenica dobila mjesto u rečeničnom ustrojstvu prve.

499 U jednoj operaciji sklapaju se uvijek po dvije rečenice. Ta se operacija, međutim, može ponavljati više puta pa se onda u jednu glavnu uvrštava više zavisnih rečenica ili se pak glavna rečenica iz prvoga sklapanja u drugom uvrštava kao zavisna. (Vidi i t. 834.)

a) *Ban nas pohvali pred svákom svojim Tahijem, koji je uz njega bio, da smo junaci* (Šenoa 254)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Ban nas pohvali pred svakom svojim Tahijem za to*
2. *Junaci smo*
3. *Njegov svak Tahi je uz njega bio* (zapravo: *Banov svak Tahi je uz bana bio*)

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih dvjema preoblikama sklapanja:

U jednoj je druga ishodišna rečenica uvrštena u prvu uz njezin predikat i glagol na mjesto praznoga objekta.

U drugoj je treća ishodišna rečenica uvrštena u prvu, i to uz imenicu u prijedložnom izrazu koji je u prvoj ishodišnoj rečenici priložna oznaka. Tako nastaje zavisno složena rečenica koja se sastoji od jedne glavne rečenice i dvije zavisne.

Jedna je zavisna rečenica uvrštena izravno na mjesto u ustrojstvu glavne, a druga uz riječ koja već na takvu mjestu stoji.

b) *Kako sam ljutit bio, povalih se potrbuške u travu kraj svoga konja što sam ga uz kržljav grabar privezao bio* (Šenoa 2, 54)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Tako se povalih potrbuške u travu kraj svoga konja*
2. *Ljutit sam bio*
3. *Konja sam uz kržljav grabar privezao bio*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih dvjema preoblikama sklapanja:

U jednoj je druga ishodišna rečenica uvrštena u prvu na mjesto sadržajno prazne priložne oznake *tako*.

U drugoj je treća ishodišna rečenica uvrštena u prvu, i to tako da je pridružena imenici u prijedložnom izrazu koji je u prvoj ishodišnoj rečenici jedna od priložnih oznaka. Tako nastaje zavisno složena rečenica koja se sastoji od jedne glavne rečenice i dviju zavisnih.

Prva je zavisna rečenica takva da se uvrštava izravno na jedno mjesto u rečeničnom ustrojstvu glavne. Druga se pak pridružuje riječi koja već stoji na takvu mjestu.

c) *Ilija je toliko pazio što rade da nije ništa mislio* (Kaleb 1, 387)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Ilija je toliko pazio na to*
2. *Što rade?*
3. *Ilija nije ništa mislio*

Druga ishodišna rečenica preoblikovana je tu već pitanjem, a treća nijekanjem. Složena rečenica nastala je iz ishodišnih dvjema preoblikama sklapanja:

U jednoj je druga ishodišna rečenica uvrštena u prvu tako da je pridružena predikatnom glagolu na mjestu sadržajno praznoga objekta.

U drugoj je treća ishodišna rečenica uvrštena u prvu, i to tako da je pridružena praznoj priložnoj oznaci *toliko*. Tako nastaje zavisno složena rečenica koja se sastoji od jedne glavne rečenice i od dvije zavisne.

Jedna je zavisna rečenica uvrštena izravno na mjesto u ustrojstvu glavne, a druga uz riječ koja već na takvu mjestu stoji.

d) *U predsoblju savjetova Milošu da je odvede, čim joj prestane krvarenje, u jedno nedaleko skromnije lječilište za grudobolne* (Desnica 307)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *U predsoblju savjetova Milošu to*
2. *Miloš je odvede tada u jedno nedaleko skromnije lječilište za grudobolne*
3. *Njoj prestane krvarenje tada*

Složena rečenica nastala je iz ishodišnih dvjema uzastopnim preoblikama uklapanja. Prvo je treća ishodišna rečenica uvrštena u drugu, i to na mjesto njezine prazne priložne oznake vremena *tada*. Time je nastala jedna zavisno složena rečenica i ova se drugom preoblikom sklapanja uvrštava u prvu ishodišnu rečeni-

cu na mjesto praznoga objekta *to*. Tako čitava jedna zavisno složena rečenica, sa svojom glavnom i sa svojom zavisnom rečenicom, postaje zavisna rečenica naprama drugoj jednoj glavnoj u njoj nadređenoj zavisno složenoj rečenici.

Sve zavisne rečenice u tom sklopu uvrštene su izravno na mjesta u rečeničnom ustrojstvu glavne.

e) *Puštao je da naslute materijalne teškoće u koje ga je to dovelo* (Desnica 307)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Puštao je to*
2. *Naslute materijalne teškoće*
3. *To ga je dovelo u materijalne teškoće*

Složena rečenica nastala je iz ishodišnih dvjema uzastopnim preoblikama sklapanja. Prvo je treća ishodišna rečenica uvrštena u drugu, i to tako što je pridružena uz nominalni izraz *materijalne teškoće*. Time je nastala jedna zavisno složena rečenica i ona se drugom preoblikom sklapanja uvrštava u prvu ishodišnu rečenicu na mjesto praznoga objekta *to*. Tako čitava jedna zavisno složena rečenica, sa svojom glavnom i sa svojom zavisnom rečenicom, postaje zavisna rečenica naprama drugoj jednoj glavnoj u njoj nadređenoj zavisno složenoj rečenici.

Jedna zavisna rečenica u tom sklopu uvrštena je izravno na mjesto u rečeničnom ustrojstvu glavne, a druga je pridružena imenskom izrazu koji već stoji na takvu mjestu.

f) *Suzbijao je Pavlova magarca da se ne bi približio njegovu koji je bio vezan pod maslinom* (Kaleb 1, 389)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Suzbijao je Pavlova magarca zato*
2. *Pavlov magarac se ne bi približio njegovu magarcu*
3. *Njegov magarac je bio vezan pod maslinom*

Složena rečenica nastala je iz ishodišnih dvjema uzastopnim preoblikama sklapanja. Prvo je treća ishodišna rečenica uvrštena u drugu, i to tako što je pridružena uz nominalni izraz *njegovu magarcu*. Time je nastala jedna zavisno složena rečenica i ona se drugom preoblikom sklapanja uvrštava u prvu ishodišnu rečenicu na mjesto prazne priložne oznake *zato*. Tako čitava jedna zavisno složena rečenica, sa svojom glavnom i sa svojom zavisnom rečenicom, postaje zavisna rečenica naprama drugoj jednoj glavnoj u njoj nadređenoj zavisno složenoj rečenici.

Jedna zavisna rečenica u tom sklopu uvrštena je izravno na mjesto u rečeničnom ustrojstvu glavne, a druga je pridružena imenskom izrazu koji već stoji na takvu mjestu.

g) *Čuo sam kako strelice zviždе, kako grane pucaju, kako lišće pada* (Šenoa 2, 52)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Čuo sam to*
2. *Strelice zviždе*
3. *Grane pucaju*
4. *Lišće pada*

Složena rečenica nastala je iz ishodišnih tako da je druga, treća i četvrta uvrštena u prvu, i to sve na isti način, naime došle su na mjesto praznoga objekta *to*. Sve te tri rečenice, kao zavisne, stoje u istom odnosu prema glavnoj. Između sebe su koordinirane, pa se odvajaju zarezima kao u nezavisno složenoj rečenici kad se nabraja. Sve su uvrštene izravno na jedno mjesto u ustrojstvu glavne.

h) *Jednom je Matiću palo na um da kod kuće upriliči nekakvu malu svečanost prilikom petnaestogodišnjice svog vjenčanja i da pozove Miloša i Nikicu* (Desnica 309)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Jednom je Matiću palo na um to*
2. *Matić kod kuće upriliči nekakvu malu svečanost prilikom petnaestogodišnjice svog vjenčanja*
3. *I Matić pozove Miloša*
4. *Matić pozove i Nikicu*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako da su se prvo treća i četvrta sklopile u nezavisno složenu rečenicu s potpunim dokidanjem rečenične granice i uklanjanjem svih zalihosnih dijelova. Ta nezavisno složena rečenica i druga ishodišna uvrštene su onda u prvu, i to obje na isti način, naime tako da su došle na mjesto praznoga subjekta *to*. Obje te rečenice, kao zavisne, stoje u istom odnosu prema glavnoj. Između sebe su koordinirane i dokinuta je rečenična granica među njima, a sastavni prilog *i* u trećoj ishodišnoj rečenici preoblikovan je sklapanjem u sastavni veznik. Obje zavisne rečenice uvrštene su izravno na jedno mjesto u ustrojstvu glavne.

i) *Dođi jednom ovamo da vidiš kako život ore ljude s marvom upregnutom na preširokom horizontu* (Peić 341)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Dođi jednom ovamo zato*
2. *Vidiš to*
3. *Život ore ljude s marvom upregnutom na preširokom horizontu*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako da je prvo treća uvrštena u drugu, i to na mjesto praznoga objekta *to*, a onda je ta složena rečenica uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake *zato*. Obje su zavisne rečenice uvrštene izravno na mjesta u ustrojstvu glavne.

ZAVISNE REČENICE PO MJESTU SVOJEGA UVRŠTAVANJA U GLAVNU

500 Budući da se zavisne rečenice uvrštavaju na koje mjesto u ustrojstvu glavne, one stoje prema njoj u odnosu kojega rečeničnoga dijela. Po tome one mogu biti *predikatne, subjektne, objektne* i *adverbne*. One se pridružuju izrazima prazna značenja.

Pored toga zavisne se rečenice mogu pridružiti kojoj imenici ili zamjenici puna značenja u glavnoj bez obzira na to kojem rečeničnom dijelu ta imenica ili zamjenica pripada. Takve se zavisne rečenice zovu *atributne*. One mogu pri-

padati svim rečeničnim dijelovima, ali ne izravno, nego preko imenice kojoj su pridružene.

a) *To je što nas muči*

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *To je to*
2. *To nas muči*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne predikatne zamjenice *to*. Po tome je ta zavisna rečenica predikatna.

b) *Ja sam koji jesam* (Izlazak 3, 14)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Ja sam taj*
2. *Ja jesam*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne predikatne zamjenice *taj*. Po tome je ta zavisna rečenica predikatna.

c) *Tko je jači, iznemogle*
Pod udarci skuplja duhe (Ivan Mažuranić 59)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Taj iznemogle pod udarci skuplja duhe*
2. *Taj je jači*

Složena rečenica nastala je iz ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto praznoga subjekta *taj*. Po tome je ta zavisna rečenica subjektna.

d) *Jaganjci su regbi tihi,*
Što bijahu gorski lavi (Ivan Mažuranić 54)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Jaganjci su regbi tihi to*
2. *To bijahu gorski lavi*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto praznoga subjekta *to*. Po tome je ta zavisna rečenica subjektna.

e) *U suton će ti se u Vukovaru činiti da si mrav* (Peić 328)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *U suton će ti se u Vukovaru činiti to.*
2. *Ti si mrav*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto praznoga subjekta *to*. Po tome je ta zavisna rečenica subjektna.

f) *Miloš je primijetio da ima neograničeno udivljenje za svog čovjeka* (Desnica 309)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Miloš je primijetio to*
2. *Ima neograničeno udivljenje za svog čovjeka*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto praznoga objekta *to*. Po tome je ta zavisna rečenica objektna.

g) *Hoće da me preplaši* (Tadijanović 113)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Hoće to*
2. *Preplaši me*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto praznoga objekta *to*. Po tome je ta zavisna rečenica objektna.

h) *Kada li ih pokrijepio starče*
Sva se družba ižljubila redom (Ivan Mažuranić 56)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Tada se sva družba ižljubila redom*
2. *Pokrijepio ih starče*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake vremena *tada*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

i) *Kad se Ture navrtilo ovna,*
Skinuše ga s osovine teške (Ivan Mažuranić 63)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Tada skinuše ovna s osovine teške*
2. *Ture se navrtilo ovna*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake vremena *tada*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

j) *Matićeva Bosa ponudila se Milošu za sitne kućanske usluge dok mu nema Jagode* (Desnica 311)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Matićeva Bosa ponudila se Milošu za sitne kućanske usluge dotle*
2. *Milošu nema Jagode*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake vremena *dotle*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

k) *Držite se dobro dok se vratimo* (Kaleb 1, 237)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Držite se dobro dotle*
2. *Vratimo se*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake vremena *dotle*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

l) *Putnici su došli na ogradu da vide okolicu Gušća* (Peić 227)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Putnici su došli na ogradu zato*
2. *Putnici vide okolicu Gušća*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake vremena *zato*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

m) *Staneš li u dunavski mulj, bezdan zijevne do Zemuna* (Peić 340)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Onda bezdan zijevne do Zemuna*
2. *Staneš u dunavski mulj*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake vremena *onda*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

n) *Iako plove pod različitim zastavama, sve su iste* (Peić 319)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Ipak su sve iste*
2. *Plove pod različitim zastavama*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto dopusnoga priloga *ipak*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

o) *Prirodno pravo uvijek ostaje najveće pravo, jer je u prirodi osnova i temelj svakoga prava* (Ivan Mažuranić 134)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Zato prirodno pravo uvijek ostaje najveće pravo*
2. *U prirodi je osnova i temelj svakoga prava*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to na mjesto prazne priložne oznake *zato*. Po tome je ta zavisna rečenica adverbna.

U tom se primjeru vidi kako mjesto u rečenici označuje mjesto u njezinu ustrojstvu, a ne u slijedu riječi.

p) *U svibnju dođoh u Vučèdol,*
Gdje nisam nikad bio (Tadijanović 229)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *U svibnju dođoh u Vučèdol*
2. *U Vučèdolu nisam nikad bio*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to pridružena vlastitoj imenici *Vučedol* što se javlja u obje. Takvo pridruživanje jedne rečenice imenici ili imenskom izrazu u drugoj zove se *atribucija*, a pridružena zavisna rečenica zove se *atributna*. (Vidi t. 860 i d.)

r) *Odlazio je s osjećajem da ju je na prevaru tu doveo i ostavio, kao dijete* (Desnica 307)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Odlazio je s osjećajem*
2. *Na prevaru ju je doveo i ostavio, kao dijete*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to pridružena imenici *osjećaj*. Po tome je ta zavisna rečenica atributna.

s) *Ali prilika u kojoj je Matić bio naprosto nezamjenjiv bili su izbori* (Desnica 310)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Ali prilika bili su izbori*
2. *U (toj) prilici je Matić bio naprosto nezamjenjiv*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i to pridružena imenici *prilika* što se u obje javlja. Po tome pridruživanju imenici ta je zavisna rečenica atributna.

t) *Ima dunavskih lađa kojima možeš čak dolje u salon* (Peić 315)

To je zavisno složena rečenica sastavljena od ovih ishodišnih:

1. *Ima dunavskih lađa*
2. *Dunavskim lađama možeš čak dolje u salon*

Složena rečenica nastala je iz tih ishodišnih tako što je druga uvrštena u prvu, i tu je pridružena imenskom izrazu *dunavske lađe* što se u obje javlja. Po tome pridruživanju imenskom izrazu ta je zavisna rečenica atributna.

501 Preoblika sklapanja kojom se zavisna rečenica uvrštava u glavnu označuje se u složenoj rečenici posebnim riječima koje se zovu *vezničke riječi*.

Vezničke riječi mogu biti zamjenice, prilozi (osobito zamjenički) i veznici. To je vidljivo i u navedenim primjerima.

Mjesto jedne vezničke riječi mogu se u istoj službi javiti i složeni vezнички izrazi.

ZAVISNE REČENICE PO SADRŽAJU SVOJEGA UVRŠTAVANJA

502 Zavisne se rečenice ne dijele samo po mjestu u glavnoj na koje se uvrštavaju nego i po sadržaju što ga tom uvrštavanju daju vezničke riječi.

Po tome se zavisne rečenice dijele na *odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, upitne* i *poticajne*.

ODNOSNE REČENICE

503 Zavisne rečenice koje se pridružuju imenicama, imenskim skupinama, zamjenicama, prilozima i prijedložnim izrazima u glavnoj rečenici i cijelim svojim sadržajem proširuju njihov sadržaj, i to tako da se po svojim vezničkim riječima priključuju gramatičkim oznakama onih riječi kojima se pridružuju, zovu se odnosne rečenice.

504 Vezničke riječi odnosnih rečenica jesu:

odnosne zamjenice: *tko, što*
koji

odnosni pridjevi: *čiji*
kakav
kolik

odnosni prilog: *što*

505 Ako se u dvije ishodišne rečenice nađe ista imenica u istom broju i ako se njezin sadržaj odnosi na isti predmet, može se jedna od njih uvrstiti u drugu kao odnosna rečenica. Ona se onda odnosom atribucije (v. t. 500p) pridružuje onoj imenici u glavnoj rečenici i dopunjuje tako njezin sadržaj.

U zavisnoj se rečenici ona imenica pri uvrštavanju zamjenjuje odnosnom zamjenicom *koji*. Ta se zamjenica slaže u rodu, broju i padežu s imenicom koju zamjenjuje. Zamjenica dolazi na početak odnosne rečenice bez obzira na to gdje u ishodišnoj stoji imenica što se njome zamijenila. Odnosnom rečenicom pobliže se označuje imenica uz koju je takva zavisna rečenica uvrštena.
Tako od ishodišnih rečenica

1. *Dječak je krenuo putem*
2. *Na putu su mnoge opasnosti*

ako se imenica *put* u obje odnosi na isti predmet, mogu postati dvije zavisno složene rečenice

1. *Dječak je krenuo putem na kojem su mnoge opasnosti*
2. *Na putu kojim je dječak krenuo mnoge su opasnosti*

U obje te zavisno složene rečenice zavisna je rečenica odnosna. Ona se odnosi na imenicu kojoj je pridružena. Njoj je atribuirana i svojim sadržajem nadopunjuje njezin, te je time pobliže označuje.

Od ishodišnih rečenica

1. *Knjiga je izvrsna*
2. *Čitaš knjigu*

ako se imenica *knjiga* u obje odnosi na isti predmet, mogu postati dvije zavisno složene rečenice u kojima su zavisne rečenice odnosne:

1. *Knjiga koju čitaš izvrsna je*
2. *Čitaš knjigu koja je izvrsna*

506 Rečenica se, premda ispunjava sve uvjete, ipak ne može uvrstiti u drugu kao odnosna ako su u njoj veznički prilozi. Tako se od ishodišnih rečenica

1. *Te napokon dođoše vatrogasci*
2. *Hitno su pozvali vatrogasce*

može sklopiti složena

Te napokon dođoše vatrogasci koje su hitno pozvali

ali nije moguće:

* *Hitno su pozvali vatrogasce koji te napokon dođoše*

Iznimka je zamjenički prilog *i* koji ne sprečava takva sklapanja:

Hitno su pozvali vatrogasce koji i napokon dođoše

507 Rečenica se, premda ispunjava sve uvjete, ipak ne može uvrstiti u drugu kao odnosna ni onda kad je već sklopljena od više rečeničnih ustrojstava, a uklapalo bi se samo takvo među njima koje ne stoji na prvom mjestu. Tako od ishodišnih rečenica

1. *Polako su se skupljali i dozivali djecu*
2. *Djeca su se bila posakrivala*

može nastati složena

Polako su se skupljali i dozivali djecu koja su se bila posakrivala

ali nije moguće uvrstiti obratno, ako se ne izmijeni slijed rečeničnih ustrojstava u nezavisno složenoj ishodišnoj rečenici (1).

* *Djeca koju polako su se skupljali i dozivali bila su se posakrivala*

Moguće bi bilo samo ovako:

Djeca koju su dozivali i polako se skupljali bila su se posakrivala

508 Tako su nastale i ove odnosne rečenice:

Život je mjenica koju bi čovjek pod svaku cijenu htio da produži (Fran Mažuranić 2, 4)

Ishodišne rečenice:

1. *Život je mjenica*
2. *Mjenicu bi čovjek pod svaku cijenu htio da produži*

Već je rođen junak koj' će ropstvo smlavit (Kranjčević 9)

Ishodišne rečenice:

1. *Već je rođen junak*
2. *Junak će ropstvo smlavit*

Nedohvatni su sudi, Gospode,
U kojima se nama pojavljaš (Kranjčević 81)

Ishodišne rečenice:

1. *Nedohvatni su sudi*
2. *U sudima se nama pojavljaš*
3. *Gospode!*

No ispod kamena na kojem sjeđahu iziđe mali bijes (Brlić-Mažuranić 9)

Ishodišne rečenice:

1. *No ispod kamena iziđe mali bijes*
2. *Sjeđahu na kamenu*

Te je uvenula kao i kamelije koje je grčevito pritisnula na pupoljaste grudi (Matoš 47)

Ishodišne rečenice:

1. *Te je uvenula kao i kamelije*
2. *Grčevito je pritisnula kamelije na pupoljaste grudi*

Izvadi pismo oko kojega se zalijepili listići ruža iz bašte velečasnoga (Matoš 82)

Ishodišne rečenice:

1. *Izvadi pismo*
2. *Oko pisma se zalijepili listići ruža iz bašte velečasnoga*

Sličio je grmičku koji se podigao iz čučnja (Goran 1, 63)

Ishodišne rečenice:

1. *Sličio je grmičku*
2. *Grmičak se podigao iz čučnja*

Divna svjetlost, svjetlost sa Siona, svjetlost koja svijeti! (Goran)

Ishodišne rečenice:
1. *Svjetlost sa Siona, divna svjetlost, svjetlost!*
2. *Svjetlost svijeti!*

U sumračje uzeše ranjenoga druga na ruke i ponesoše ga kolibi koja je stajala sama, daleko u šumi (Kosor 2, 110)

Ishodišne rečenice:
1. *U sumračje uzeše ranjenoga druga na ruke i ponesoše ga kolibi*
2. *Koliba je stajala sama, daleko u šumi*

Ružu hoću, blijedu, bolesnu, u koje će se latice brzo rasuti (Kosor 2, 18)

Ishodišne rečenice:
1. *Ružu hoću, blijedu, bolesnu*
2. *U ruže će se latice ubrzo rasuti*

Zgrnuli su se svi otočani oko njega i zinuli široko na nj i na ribe koje su njegova momčad izručivala u košare (Kosor 2, 173)

Ishodišne rečenice:
1. *Zgrnuli su se svi otočani oko njega i zinuli široko na nj i na ribe*
2. *Njegova su momčad izručivala ribe u košare*

Izađe iz dotadašnje sakrivenosti put koji se penje prema bunaru (Perković 70)

Ishodišne rečenice:
1. *Izađe iz dotadašnje sakrivenosti put*
2. *Put se penje prema bunaru*

U njezinim je prsima škripalo i puhalo kao u harmonici koja se rasteže i steže (Perković 149)

Ishodišne rečenice:
1. *U njezinim je prsima škripalo i puhalo kao u harmonici*
2. *Harmonika se rasteže i steže*

Laknulo je gospođi Ljubici i ona je kroz suze koje joj od muke na oči grunuše zahvalno i milo pogleda Luku (Kolar 180)

Ishodišne rečenice:
1. *Laknulo je gospođi Ljubici i ona je kroz suze zahvalno i milo pogledala Luku*
2. *Suze Ljubici od muke na oči grunuše*

Mirišu cvjetovi koje u rukama nošah (Tadijanović 62)

Ishodišne rečenice:
1. *Mirišu cvjetovi*
2. *U rukama nošah cvjetove*

... i mislim na lišće zóve,
Na ljubičice koje brah po šumi
Kao dječak, sa čeznućem u srcu (Tadijanović 87)

Ishodišne rečenice:
1. *I mislim na lišće zóve, na ljubičice*
2. *Brah ljubičice po šumi kao dječak, sa čeznućem u srcu*

I ustane kao čovjek koji ne zna što bi (Marinković, Ruke 97)

Ishodišne rečenice:
1. *I ustane kao čovjek*
2. *Čovjek ne zna što bi*

Na ceduljici koju mi je dao podvornik pisalo je samo ime i prezime vlasnika stana (Barković 1, 7)

Ishodišne rečenice:
1. *Na ceduljici pisalo je samo ime i prezime vlasnika stana*
2. *Ceduljicu mi je dao podvornik*

Sve to možemo sastaviti na pismo poput ugovora koji će vezati jednu i drugu stranu (Šenoa 2, 21)

Ishodišne rečenice:
1. *Sve to možemo sastaviti na pismo poput ugovora*
2. *Ugovor će vezati jednu i drugu stranu*

To je sabor koji vijeća u dvorištu varoške kuće (Šenoa 2, 120)

Ishodišne rečenice:
1. *To je sabor*
2. *Sabor vijeća u dvorištu varoške kuće*

Zarašćuju dahom groba koji se neće otvoriti ni na glas trublje Sudnjega dana (Šimunović 40)

Ishodišne rečenice:
1. *Zarašćuju dahom groba*
2. *Grob se neće otvoriti ni na glas trublje Sudnjega dana*

Imali su još dijelova na koje su godinu dijelili (Šimunović 42)

Ishodišne rečenice:
1. *Imali su još dijelova*
2. *Godinu su dijelili na dijelove*

Niti se u njegovu životu zbivalo promjena koje nijesu doživljavali i drugi (Šimunović 46)

Ishodišne rečenice:
1. *Niti se u njegovu životu zbivalo promjena*
2. *Promjene nijesu doživljavali i drugi*

Pogledam u toranj Svetoga Vida, ali ga ne vidim dobro od hrasta koji priječi pogledu (Tadijanović 85)

Ishodišne rečenice:
1. *Pogledam u toranj Svetoga Vida, ali ga ne vidim dobro od hrasta*
2. *Hrast priječi pogledu*

Ej, tugo! planino!
Golubice koja gučeš pjesmu moje ljubavi (Tadijanović 90)

Ishodišne rečenice:
1. *Ej, tugo! planino! golubice*
2. *Golubice, gučeš pjesmu moje ljubavi*

Goli i opet samo priveže pogled na Dječaka koji je silazio u korito (Kaleb 2, 53)

Ishodišne rečenice:
1. *Goli i opet samo priveže pogled na Dječaka*
2. *Dječak je silazio u korito*

Sad je nježni jezik krave koja liže svoje tele, sad je gruba sila vjetra koji ruje ravničarski grob (Peić, Poljska 109, 2)

Ishodišne rečenice:

1. *Sad je nježni jezik krave*
2. *Krava liže svoje tele*
3. *Sad je gruba sila vjetra*
4. *Vjetar ruje ravničarski grob*

509 Drugi su primjeri tako uvrštenih odnosnih rečenica ovi:

Zmija biše Rakitić Gavrane / koji Turkom odnese mejdane / od bijela grada Šibenika / kojino je od Rvata dika (Kačić, Razgovor 1756, 281) — *Život je roman koji izlazi u podlistku, i koji pisac ne bi nikada dokončao, da mu Vječni ne ugasi luči, zagrmjevši: »Dosta si se načrčkao, lezi!«* (Fran Mažuranić 2, 4) — *Apolonija popravi kosu rukom koja bi mogla biti ruka djeteta* (Nehajev 10) — *A tako živ da ga više i ne smatraju čovjekom koji bi mogao umrijeti* (Nehajev 30) — *Prvi koji bješe stigao bio je ribar Martin Maretić* (Kosor 2, 183) — *Tako je i bršljan stiskao i kršio deblo okolo kojega se bijaše ovio, ne mareći što će se zatim skupa s njime srušiti u prah* (Nazor 3, 205) — *Kukuruz koji se bio dotle zapreo od suše živnuo* (Nametak 21) — *Čula se ponovo žuna koju je plotun bio iznenadio* (Slobodan Novak 183) — *I. K. Tkalčić iznosi podatak po kome bi posjed sv. Martina bio došao već ranije u vlasništvo zagrebačkih biskupa* (Lelja Dobronić, Rad JAZU 283, 291) — *Vjerujem da ima mnogo obitelji koje bi mogle biti bez dječjeg doplatka* (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

510 I kad u rečenici ne stoji samo imenica nego šira imenska skupina, može se imenici pridružiti odnosna rečenica

U svakoj kapljici koju popiješ, u svakom zalogaju koji pojedeš, imade i života i smrti (Fran Mažuranić 2, 6) — *U društvu se stalo govoriti o nekom propalom plemiću koji se najmio u New Yorku za kočijaša* (Matoš 28) — *Ti si moj mali filozof koji hoće da svemu znade razloge i uzroke* (Begović 3, 89) — *To je ono isto more kojim se on porvao i nadvladao ga* (Nazor 3, 88) — *Prva riječ koju je razumio bijaše: kopile, a druga: slugo!* (Goran 1, 68) — *Njen muž, gospodin Milan Kaiser, bio je arhitekt, jedan od onih slavnih naših arhitekata koji su u posljednjem deceniju posazidali ove mnoge neukusne strašne kuće po našem gradu* (Krleža 2, 230) — *Prokleto pseto, i neka je proklet / Glupi gospodar tvoj koji te ostavio tu* (Tadijanović 229) — *On s napregnutom pažnjom pazi na podmukli izraz župnikova lica i na njegove prste koji vješto miješaju karte* (Dončević 264) — *Spuštao se suton, suton bez svježine, bez one prijatne hladovine koju obično donosi ljetni smiraj dana* (Horvat 130) — *Ptice se plaše nepristojnih zvukova tvojih mjedenih instrumenata u koje duvaš da bi raspalio svoga sumišljenika* (Marinković, Ruke 9) — *Ispričat ću ti jednu pričicu koju sam smislio* (Marinković, Ruke 230) — *Ima ponekad veza između muškarca i žene koje ne prelaze okvire uzimanja hrane* (Barković 1, 127) — *Jer srasle su kosti čovjeku, pregib je nedopuštena blagodat koju nitko neće da podari* (Jozo Laušić 67) — *Da mi je bar jedan jedini unučić koji bi po meni puzio i plazio kao ja nekoć po svojemu djedu!* (Fran Mažuranić 2, 13) — *Da ga podsjete na svečana, a neispunjena obećanja koja je pod kraljevom riječju i pečatom bio dao poslije Božića na Cetinu* (Nehajev 311) — *Nema toga zlata koje bi nas naplatilo!* (Kosor 2, 165) — *Naslaže Ivan svu zaradu koju je donio iz Amerike i koju bješe promijenio u zlato* (Kosor 2, 198) — *I prasnuo si u smijeh nad svojom molitvom kojoj bi bio naslov »Molitva za magareći rod«* (Marinković, Ruke 14) — *Zamahnula je na njega drvenom žlicom koja bi mu bila nos spljoštila da nije udarila po ogromnom crnom loncu* (Marinković, Ruke 38) — *Kao da im donose neku iznenadnu radost koja je bila negdje zaostala da bi ih, eto, upravo sada iznenadila* (Marinković, Ruke 81)

511 Kadikad se međutim u takvoj prilici odnosna rečenica svojim sadržajem odnosi na čitavu imensku skupinu ili na koji njezin dio, a ne na samu imenicu.

Svijeno je na jeli zelenoj
ter pokriva Buku od Kotora
kojano je dika od Rvata
i viteško srce od junaka (Kačić, Razgovor 316)

Tu je ishodišna rečenica: *Buka od Kotora je dika od Hrvata*

U tami misli postaju svjetlije, i taj unutarnji život koji tajnom muči biva shvatljiviji i bliži (Perković 67)

Tu je ishodišna rečenica: *Unutarnji život tajnom muči*

U Rimu jednako su poštivali vještinu ovog patricijskog potomka kojega je cesar slušao u svemu (Nehajev 6)

Tu je ishodišna rečenica: *Cesar je slušao u svemu ovog patricijskog potomka*

Bijelio se papir pred njim u mraku, sličan komadu leda koji je ohladio sobu kao kosturnicu i ledenio mu srce (Goran 1, 71)

Tu je ishodišna rečenica: *Komad leda je ohladio sobu*

Lugari su strahovali pred njim i nikada nisu nadzirali šumski predio u kojem je ozvanjala njegova sjekira (Goran 1, 68)

Tu je ishodišna rečenica: *U šumskom predjelu je ozvanjala njegova sjekira*

U isto doba bio je Preradović od onih hrvatskih pjesnika koji su najdublje uranjali u svoj unutarnji život (Barac 1, 46)

Tu je ishodišna rečenica: *Oni hrvatski pjesnici su najdublje uranjali u svoj unutarnji život*

Približavalo se podne, a gospodin se Klisić nesvijesno igrao sa dva franka koji mu jedini ostadoše u džepu (Kolar 76)

Tu je ishodišna rečenica: *Dva franka mu jedini ostadoše u džepu*

Već je Živko Jeličić s pravom ukazao na »životnu toplinu« koju sadržava faktura te proze (Krklec 2, 103)

Tu je ishodišna rečenica: *Sadržava »životnu toplinu« faktura te proze*

Uzalud udaram na betonirane obale u koje me kao knjigu ukoričiše (Nametak 56)

Tu je ishodišna rečenica: *U betonirane obale me kao knjigu ukoričiše*

Zgrabim veliki nož koji leži iza mene na polici (Barković 1, 70)

Tu je ishodišna rečenica: *Veliki nož leži iza mene na polici*

Onda se sjetio trske i jednog utopljenika na kojega je bio naišao prije desetak godina i čudio se što mu se ne povraća (Špoljar 89)

Tu je ishodišna rečenica: *Bio je naišao na jednoga utopljenika prije desetak godina*

Opredijelite se i vi i vaši istomišljenici za one ideje koje će biti korisne Jugoslaviji (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

Tu je ishodišna rečenica: *One ideje će biti korisne Jugoslaviji*

Nebo je vedro kao glatka staklena ploča u kojoj se ogledava strahota nevolje ljudske (Šenoa 2, 177)

Tu je ishodišna rečenica: *U glatkoj staklenoj ploči ogledava se strahota nevolje ljudske*

Ta najveći su dio cetinskog polja sočne livade na kojima svakog ljeta pasu velike hrpe brzih konja (Šimunović 93)

Tu je ishodišna rečenica: *Na sočnim livadama svakog ljeta pasu velike hrpe brzih konja*

Nisu li to mutne slike iz prošlosti koje se javljaju? (Tadijanović 85)

Tu je ishodišna rečenica: *Mutne se slike iz prošlosti javljaju*

A možda putem naiđemo i na neko drugo selo koje nismo mogli odavde ugledati (Kaleb 2, 49)

Tu je ishodišna rečenica: *Nismo mogli odavde ugledati neko drugo selo*

Danas s tih kamenih bedara koja su pritiskivala kupus u čabru i s kamenih glava koje su zimovale s ciklom gledam naše stare potamnjele mađaronske smreke i rodasto hrvatsko nebo (Peić 80, 1)

Ishodišne rečenice:

1. *Danas s tih kamenih bedara i s kamenih glava gledam naše stare potamnjele mađaronske smreke i rodasto hrvatsko nebo*
2. *Ta kamena bedra su pritiskivala kupus u čabru*
3. *Kamene glave su zimovale s ciklom*

Podigla je pogled samo
do ruke mu
koja puši (Ivančan 31)

Ishodišne rečenice:

1. *Podigla je pogled samo do ruke mu*
2. *Ruka mu puši*

A bijaše među vilama jedna mala vila, po imenu Kosjenka, koja bijaše ove noći prvi put sašla na zemlju sa oblaka (Brlić-Mažuranić 49) — *Skinula je visoku njemačku kapu sa zlatnim pervazom u kojoj je bila doputovala* (Nehajev 10) — *Na njenoj bjeličastoj, sitnoj ruci koju je bila podigla sa svojim riječima zadrhtala je modra žilica* (Nehajev 14) — *I dalje je Gjakobina izbrajala sve poznate ljude koji bi u Veneciji mogli pomoći Krsti Frankopanu* (Nehajev 20) — *Pusti se s njom u razgovor, miješajući u svoj dalmatinski jedri dijalekat slovenske riječi kojima se bila privikla u Gorici i u Kranju* (Nehajev 21) — *Da li je ona zbilja ona ista Apolonija iz mladosti koja je sa sedamnaest godina bila došla na dvor?* (Nehajev 22) — *Bernardina se sjećaju kao nevelikog, ali čvrstog, kremenitog čovjeka koji je sa par konjanika bio osvanuo pred duždevom palačom kao pokajnik* (Nehajev 28) — *Nema tako sitne stvari gradske koja ga ne bi zanimala* (Nehajev 30) — *Nadvojvoda ima da primi i pozdravi poslanike hrvatskih staleža koji su se već lani u Beču bili poklonili nadvojvodi* (Nehajev 236) — *Kapica nije se ni potresla kad je istim sitnim, smirenim korakom kojim je bio ušao ostavio dvoranu* (Nehajev 239) — *A kad je pomislio da je u toj novoj i bijeloj kući lijepa neznanka sa sestrom, izgubiše začas u njegovoj duši sav onaj čar s kojim ih je bio obavio u svojoj mašti* (Šimunović 3, 30) — *Zna samo da se vratio u svoju rodnu goru iz koje je bio izašao te nekamo zalutao* (Nazor 3, 420) — *Bio sam čoban i čuvao ovce u društvu sa svojim velikim psom liskom s kojim sam se bio jako sprijateljio* (Kosor 2, 125) — *Nema viđenijega čovjeka koga on ne bi poznavao* (Nametak 13) — *On je imao dugačko korito u koje bi se položio krupan snop slame* (Batušić, Laterna magica 61) — *Da mu uštedi sve one sramne i suvišne gluposti koje bi još mogao učiniti* (Marinković, Ruke 97) — *Ja sam popustio pred njenim nespokojstvom koje bi se sada moglo pretvoriti u našu tragediju* (Barković 1, 169) — *Budim se tek sada iz neobičnog sna u koji sam bio ušao još u djetinjstvu* (Barković 1, 222) — *Objavljene su tako neke stvari koje papa ne bi mogao sam reći* (VUS 18. 1. 1969. str. 2) — *Nije se našao nijedan prelat koji bi ga branio* (VUS 18. 1. 1969. str. 2)

511a Kad je imenica uz koju se uvrštava odnosna rečenica u množini, može se dopunjavanje sadržaja i pobliže obilježavanje sastojati u tome da se koja manja skupina izdvaja iz kakve veće i ograničuje od nje. U ishodišnim rečenicama treba tada polaziti od imenskih skupina odgovarajućega značenja, ako se zamjenice identifikacije pri sklapanju i mogu ispustiti.

Trebalo je mjesta za nesretnike koje je Frankopan bio istjerao iz njihovih domova (Nehajev 27)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Trebalo je mjesta za (one) nesretnike*
2. *Frankopan je bio istjerao (one) nesretnike iz njihovih domova*

To su duše vijećnika koji su glasovali za prijedlog (Nazor 3, 355)

Tu su ishodišne rečenice

1. *To su duše (onih) vijećnika*
2. *(Oni) vijećnici glasovali su za prijedlog*

Ta, u našem gradu djevojke koje mrak zateče izvan kuće i nisu više djevojke (Nametak 41)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Ta, u našem gradu (one) djevojke i nisu više djevojke*
2. *Mrak zateče (one) djevojke izvan kuće*

Tada gledam, u mislima, dane koji su prošli (Tadijanović 98)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Tada gledam, u mislima, (one) dane*
2. *(Oni) su dani prošli*

512 Odnosna se rečenica može uvrstiti i uz zamjenicu u glavnoj ako se u obje ishodišne rečenice nađe ista zamjenica u istom rodu i broju. Ta se zamjenica u zavisnoj rečenici pri uvrštavanju zamjenjuje odnosnom za-

mjenicom *koji* u istom rodu, broju i padežu u kojem je bila ona zamjenica koja se zamijenila.

Ako je zamjenica uz koju se uvrštava odnosna rečenica, pokazna ili neodređena, sadržajno je prazna, pa u zavisno složenoj rečenici sav sadržaj toga rečeničnog dijela dolazi od odnosne rečenice koja je uvrštena u nju.

Takve se pokazne zamjenice onda zovu *korelativne* (suodnosne) jer stoje u korelaciji (suodnosu) s relativnim (odnosnim) zamjenicama.

Čovjeku je uvijek potreban netko koji će ga na rad tjerati (Fran Mažuranić 2, 132)
Ishodišne rečenice:
1. *Čovjeku je uvijek potreban netko*
2. *Netko će čovjeka na rad tjerati*

Tu je korelativna zamjenica *netko.*

Njegove moći bojali su se i oni koji su ga gledali s visoka (Nehajev 5)
Ishodišne rečenice:
1. *Njegove moći bojali su se i oni*
2. *Oni su ga gledali s visoka*

Tu je *oni* korelativna zamjenica.

I živiš s onim koji ti je kriv (Goran 1, 58)
Ishodišne rečenice:
1. *I živiš s onim*
2. *Onaj ti je kriv*

I tu je korelativna zamjenica

Ima ih koji jašu jedan na drugome (Lovrak 5)
Ishodišne rečenice:
1. *Ima ih*
2. *Oni jašu jedan na drugome*

Mislim da me ne čuje Onaj koga ja zazivljem (Krleža 2, 396)
Ishodišne rečenice:
1. *Mislim da me ne čuje Onaj*
2. *Ja zazivljem Onoga*

I tu je korelativna zamjenica.

Pred njima se morao isprsiti onaj koji ima ambicija da bude vođa naroda! (Kolar 137)
Ishodišne rečenice:
1. *Pred njima se morao isprsiti onaj*
2. *Onaj ima ambicija da bude vođa naroda*

I tu je korelativna zamjenica.

Ovu s kojom plešem Čupo je namijenio meni (Barković 1, 141)
Ishodišne rečenice:
1. *Ovu je Čupo namijenio meni*
2. *S ovom plešem*

I tu je korelativna zamjenica.

Onda bi onaj koji osluškivaše upitao nadošla otočanina tko to pjeva (Kosor 2, 196)

Ishodišne rečenice:
1. *Onda bi onaj upitao nadošla otočanina tko to pjeva*
2. *Onaj osluškivaše*

I tu je korelativna zamjenica.

Nije bila jedna od onih koje u takvim prilikama uporno šute kao mumije i puštaju muškarce da govore (Perković 28)
Ishodišne rečenice:
1. *Nije bila jedna od onih*
2. *One u takvim prilikama uporno šute kao mumije i puštaju muškarce da govore*

I tu je korelativna zamjenica.

Šta je ljepše od misli na onu koju moje srce voli? (Tadijanović 89)
Ishodišne rečenice:
1. *Šta je ljepše od misli na onu?*
2. *Moje srce voli onu*

I tu je korelativna zamjenica.

Sam on znade koj je gori (Ivan Mažuranić 50)
Ishodišne rečenice:
1. *Sam on znade*
2. *On je gori*

513 Ovamo idu još primjeri

Oni koji su naprijed bili poslani da izvide onamo gdje su nas čekali neprijatelji vratili su se (Nehajev 335) — *Nikoga od njegova plemena koji bi mu mrtvu oči zaklopio* (Nametak 29) — *Bio sam čak od onih koji su odlučno bili sve zaboravili* (Slobodan Novak 228)

514 Zamjenica *svi* može u ishodišnoj rečenici stajati mjesto izraza *svi oni* pa se uz nju kao odnosna može uvrstiti ishodišna rečenica sa zamjenicom *onaj* u množini.

Slažem se sa svima koji poštuju tuđe (VUS 18. 1. 1967. str. 1)
Ishodišne rečenice:
1. *Slažem se sa svima (onima)*
2. *Oni poštuju tuđe*

Tu je korelativna zamjenica.

Na taj način ostavit će kralja svi koji bi mu mogli još biti na pomoći (Nehajev 231)
Ishodišne rečenice:
1. *Na taj način ostavit će kralja svi (oni)*
2. *Oni bi mu mogli još biti na pomoći*

I tu je korelativna zamjenica.

515 Zamjenice koje se odnose na kakvo ljudsko biće i zamjenice koje se odnose na biće koje nije ljudsko ili na kakav predmet zamjenjuju se, kad stoje u jednini, pri odnosnom uvrštavanju i sa *tko*, odnosno *što*. U takvu je vezivanju *istaknuto* da se zamjenica uz koju se uvrštava zavisna rečenica ne odnosi samo na jednu pojedinačnu osobu, drugo biće ili predmet nego

na članove čitava razreda obilježena upravo time što se na sve pojedine njegove članove odnosi sadržaj odnosne rečenice.
Od ishodišnih rečenica

1. *Onaj nema sreće*
2. *Onaj će stradati*

nastaju odnosnim uvrštavanjem, ako se zamjenica *onaj* odnosi na pojedinačnu osobu, ove dvije složene rečenice

1. *Onaj koji će stradati nema sreće*
2. *Onaj koji nema sreće stradat će*

Ako se pak zamjenica *onaj* odnosi na svaku pojedinu osobu na koju i sadržaj odnosne rečenice (pa bi mjesto nje moglo stajati i *svaki onaj*), od istih se ishodišnih rečenica dobivaju ove složene

1. *Onaj tko će stradati nema sreće*
2. *Onaj tko nema sreće stradat će*

Isto tako od ishodišnih rečenica

1. *Ono je nestalo*
2. *Ono sam ti htio dati*

nastaju odnosnim uvrštavanjem, ako se zamjenica *ono* odnosi samo na pojedinačan predmet, ove dvije složene rečenice

1. *Ono koje sam ti htio dati nestalo je*
2. *Ono koje je nestalo htio sam ti dati*

Ako se pak zamjenica *ono* odnosi na svaki pojedini predmet na koji i sadržaj odnosne rečenice (pa bi mjesto nje moglo stajati i *sve ono*), od istih se ishodišnih rečenica dobivaju ove složene

1. *Ono što sam ti htio dati nestalo je*
2. *Ono što je nestalo htio sam ti dati*

Jednako se uvrštavaju i odnosne rečenice s neodređenom zamjenicom *netko, nešto.*

516 Tako uvrštene odnosne rečenice slobodnijega su položaja i odnosna zamjenica često ne stoji pored one na koju se odnosi.

1. *Imam to*
2. *To (sve) i dam*

Može se sklopiti kao

To što imam i dam

ali jednako obično i

Što imam, to i dam

517 Takvi su i ovi primjeri

Vidi mu se, mrijet mu se neće,
al jest nešto što ga naprijed kreće (Ivan Mažuranić 46)

Ishodišne rečenice:

1. *Vidi mu se, mrijet mu se neće, al jest nešto*
2. *Nešto ga naprijed kreće*

Ono što vi »čistim komunizmom« nazivljete ne da se provesti (Fran Mažuranić 2, 202)

Ishodišne rečenice:

1. *Ono (sve) se ne da provesti*
2. *Ono vi »čistim komunizmom« nazivljete*

Što danas uhvatiš, to večeras pojedeš (Brlić-Mažuranić 29)

Ishodišne rečenice:

1. *To (sve) večeras pojedeš*
2. *To danas uhvatiš*

Moji mi kolege ne mogu biti ono što mi vi — kako osjećam — htjedoste da postanete (Matoš 25)

Ishodišne rečenice:

1. *Moji mi kolege ne mogu biti (sve) ono*
2. *Vi mi — kako osjećam — htjedoste da postanete ono*

Ilijica je ćutio da bi mu ona mogla nešto reći što se tiče njih dvoje (Šimunović 67)

Ishodišne rečenice:

1. *Ilijica je ćutio da bi mu ona mogla nešto reći*
2. *Nešto se tiče njih dvoje*

Neka mi učini ono na što ga goni poštenje (Nehajev 217)

Ishodišne rečenice:

1. *Neka mi učini (sve) ono*
2. *Na ono ga goni poštenje*

To je nešto najstrašnije što može da bude (Perković 20)

Ishodišne rečenice:

1. *To je nešto najstrašnije*
2. *Nešto može da bude*

Jer tko je ljubio taj će svaki znati (Perković 94)

Ishodišne rečenice:

1. *Jer taj će svaki znati*
2. *Taj je ljubio*

A onda svak najradije govori o onom što najbolje zna i što najvoli (Begović 3, 77)

Ishodišne rečenice:

1. *A onda svak najradije govori o (svem) onom*
2. *Svak najbolje zna ono*
3. *I svak najvoli ono*

Al' ono novo što sad čuje zabrinjuje ga sve većma (Nazor 3, 246)

Ishodišne rečenice:

1. *Ali (sve) ono novo zabrinjuje ga sve većma*
2. *Ono novo sad čuje*

Neka ode k đavolu i ovo što ostade (Goran 1, 20)

Ishodišne rečenice:

1. *Neka ode k đavolu i (sve) ovo*
2. *Ovo ostade*

Odjednom k meni miris paljevine
Vjetar donese s garišta mog sela;
Miris iz kog se sve sjećanje vine:
Sve svadbe, berbe, kola i sijela,
Svi pogrebi, naricaljke, opijela:
Sve što je život sijo i smrt žela (Goran 1, 57)

Ishodišne rečenice:

1. *Odjednom k meni miris paljevine vjetar donese s garišta mog sela; miris*
2. *Iz mirisa se sve sjećanje vine: sve svadbe, berbe, kola i sijela, svi pogrebi, naricaljke, opijela, sve (to)*
3. *To je život sijo i smrt žela*

... da doista precizno i do kraja izreče ono što je želio reći (Barac 1, 65)

Ishodišne rečenice:

1. *... da doista precizno i do kraja izreče (sve) ono*
2. *Želio je reći ono*

Treba pjesmu u prvom redu doživjeti prema onom što ona izrazuje (Barac 1, 69)

Ishodišne rečenice:

1. *Treba pjesmu u prvom redu doživjeti prema (svemu) onom*
2. *Pjesma izrazuje ono*

Slušate kako u orkestru četrdeset gudala putuje preko žica i donosi nam i Nepoznatog nešto naše što nam daje časoviti užitak koji nas uništava (Nametak 4)

Ishodišne rečenice:

1. *Slušate kako u orkestru četrdeset gudala putuje preko žica i donosi nam i Nepoznatog nešto naše*
2. *Nešto nam daje časoviti užitak*
3. *Užitak nas uništava*

Što je breza među bukvama i grabrima, to ti je ta djevojka među tim vašim glomaznim curetinama! (Kolar 2, 23)

Ishodišne rečenice:

1. *To (sve) ti je ta djevojka među tim vašim glomaznim curetinama!*
2. *To je breza među bukvama i grabrima*

Sve što imam od sunca je (Tadijanović 90)

Ishodišne rečenice:

1. *Sve je (to) od sunca*
2. *To imam*

Jedan je opet sakupljao sve na što je nailazio (Marinković, Ruke 59)

Ishodišne rečenice:

1. *Jedan je opet sakupljao sve (to)*
2. *Nailazio je na to*

Ali takvi ne vode računa o tome što će biti s radnicima izvan većih gradova (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

Ishodišne rečenice:

1. *Ali takvi ne vode računa o (svemu) tome*
2. *To će biti s radnicima izvan većih gradova*

Pa tko ima uvjeta da tjera profesionalizam neka mu je sretno (Vjesnik 19. 1. 1964.[4] str. 9)

Ishodišne rečenice:

1. *Pa neka mu je (svakomu) sretno*
2. *On ima uvjeta da tjera profesionalizam*

Takvi su još i ovi primjeri

Što je rekâ, to je učinio (Kačić, Razgovor 141) — *U nenapučenom kraju gospodario je onaj tko se je bio izopćio iz ljudi* (Nehajev 58) — *I tako je Apolonija Frankopanka izvršila sve ono što je bila odlučila još u onoj mjesečevoj večeri na Modrušu* (Nehajev 109) — *Uza sve ono što bijah vidio po Istri i doživio u Motovunu ja sam sada osjećao da Velog Jože, buntovnika i bjegunca, ipak ima* (Nazor 3, 267) — *No ja sam nadoknadio ono što bi mi škola dala* (Perković 47) — *O tome što bi on bio postao da su za vremena potpuno shvatili njegovo značenje nema smisla nagađati* (Barac 1, 165) — *Ali tog šjor Vjeku izdevetati, to je ono čega bi se u ovaj čas najvolio primiti* (Božić 1, 242) — *Ni u jednoj od napisanih poruka još nema ničesa po čem bi se moglo saznati što je kardinala prisililo da jučer sebi uskrati svaku zabavu* (Nehajev 8) — *I plaču za njom i zazivaju nekoga tko bi im pomogao, tko bi tu zemlju opet uzorao da rodi, da zamiriše, da se nasmije* (Krleža 2, 399) — *Da nešto smislim, ostvarim, što bi me moglo pomoći* (Kosor 2, 31) — *To je ne obavezuje, a podsjetit će je na nešto što sada ne bi trebalo zaboraviti* (Barković 1, 44) — *Neka se sve što je bio običaj u Krstinim vojskama ili što je on sam na bilo koji način bio naložio uspostavi* (Nehajev 335)

Kada se i u takvu slučaju pokazna ili neodređena zamjenica ipak uvrštava kao *koji*, izričito je govora samo o jednom od (svih) onih na koje bi se mogla odnositi.

Čovjeku je uvijek potreban netko koji će ga na rad tjerati (Fran Mažuranić 2, 132) — *Pred njima se morao isprsiti onaj koji ima ambicija da bude vođa naroda* (Kolar 137) — *Nikoga od njegova plemena koji bi mu mrtvu oči zaklopio* (Nametak 29)

518 Takva odnosna rečenica može se uvrstiti i uz ličnu zamjenicu trećega lica. Takvo je uvrštavanje stilski obilježeno kao starinski i pučki govor.

Nije ga bilo tko bi znao s njime uporedo pojahati (Nametak 12)

519 Pri takvu se uvrštavanju korelativna zamjenica može i sasvim ispustiti pa onda relativna stoji i umjesto nje.

1. *Taj (svaki) i dočeka* — *Tko čeka, dočeka*
2. *Taj čeka*

1. *To dam* — *Što imam, dam*
2. *Imam to*

Takvi su primjeri i ovi

Tko je mlađi rado gleda
na lipovu krstu muke,
A tko starij', muke iste
Sam na sebi s vlaške ruke
Već unaprijed od strâ ćuti (Ivan Mažuranić 44)

Tu su ishodišne rečenice: *Taj (svaki) rado gleda ...* i *A taj (svaki) muke iste ... od strâ ćuti*

Tko si junak, osvetit se ne moš
Na junaku dotle dok ne preda (Ivan Mažuranić 44)

Tu je ishodišna rečenica: *Ti (svaki) osvetit se ne moš*

Tko sabira u ljetu, razuman je; tko spava o žetvi, sramotan je (Fran Mažuranić 2, 131)

Tu su ishodišne rečenice: *Taj je (svaki) razuman* i *Taj je (svaki) sramotan*

Tko ostade u Lici i ne pobježe od rasapa, od nužde je ratnik (Nehajev 59)

Tu je ishodišna rečenica: *Taj je (svaki) od nužde ratnik*

Kome se hoće, nek ide (Begović 71)

Tu je ishodišna rečenica: *Taj nek (svaki) ide*

Neka bude što bude (Perković 98)

Tu je ishodišna rečenica: *Neka bude (sve) to*

Onda opet uništavaju i ruše što su stvorile (Marinković, Ruke 7)

Tu je ishodišna rečenica: ... *uništavaju i ruše (sve) to*

Tko čeka, dočeka (Horvat 114)

Tu je ishodišna rečenica: *Taj (svaki) dočeka*

Tko medalju želi imati, neka radi (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

Tu je ishodišna rečenica: *Taj neka (svaki) radi*

I tko ih ne želi, ne treba ni da ih kupi (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

Tu je ishodišna rečenica: *I taj (svaki) ne treba ni da ih kupi*

Tako oni doletješe na Kitež-planinu, i tu odmah ugleda Rutvica što još nikada ne bijaše vidjela ni ona ni drugi stanovnici doline jer se svaki uklanjao strašnoj planini — a tko bi jednom u nju zalutao, taj se više nije vraćao (Brlić-Mažuranić 88) — *Zna se jedino da i ona traži kod koga bi prespavala, kao što tražimo i mi* (Slobodan Novak 51)

520 Neobično je kad je takva odnosna rečenica uvrštena u primjeru gdje je ispala korelativna zamjenica u akuzativu objekta.

Dok su Pekrijevi ljudi ganjali i ubijali tko bi došao pod kopita njihovih konja, iz iste ove šumice otkud je bio banuo Pekri dokasao je na cestu veći odred konjanika (Nehajev 341)

521 U istoj se službi javlja i neodređena zamjenica *tko god, što god.* Tada je osobito istaknuto da se zamjenica odnosi na čitav razred osoba ili predmeta.

Tko god pristupi, bacit ću mu dušičnu kiselinu u oči! (Slobodan Novak 44)

522 Uz pokaznu zamjenicu srednjega roda *to* i uz vezničkí prilog *to* uvrštavaju se kao odnosne i rečenice s vezničkim prilogom *to* ako se zamjenica ili vezničkí prilog u jednoj rečenici i vezničkí prilog u drugoj odnose na isti predmet. Uvrštavanje zamjenice *to* uz vezničkí prilog istoga oblika nije moguće.

Vezničkí prilog *to* zamjenjuje se pri odnosnom uvrštavanju odnosnim prilogom *što.* Tako se dobiva korelacija između pokaznoga vezničkog priloga ili pokazne zamjenice i odnosnoga priloga.

Od ishodišnih rečenica

1. *To me nije smetalo*
2. *To su se svi oni smijali*

može se sklopiti zavisno složena rečenica s odnosnim uvrštavanjem

To što su se svi oni smijali nije me smetalo

Nije međutim moguće obrnuto uvrštavanje

* *To što me nije smetalo svi su se oni smijali*

Tu je u prvoj rečenici zamjenica *to,* a u drugoj vezničkí prilog istoga oblika.

Od ishodišnih rečenica

1. *To su ovi više vikali*
2. *To su oni postajali tiši*

moguće je sklopiti dvije složene s odnosnim uvrštavanjem

1. *Što su ovi više vikali, to su oni postajali tiši*
2. *Što su oni postajali tiši, to su ovi više vikali*

Ovdje je u obje ishodišne rečenice vezničkí prilog *to.*

Odnosna rečenica s prilogom *što* ne može se uvrstiti neposredno uz korelativni vezničkí prilog *to*

* *To što su oni postajali tiši ovi su više vikali*

Pri ovom uvrštavanju odnosna rečenica mora stajati ispred glavne

* *To su ovi više vikali, što su oni postajali tiši*

Takvi su i ovi primjeri

No zlo je u tome što se katkad čini da je refleksije nizao više razumski negoli što bi cijelim bićem osjećao ono što je iznosio (Antun Barac 1, 68) — *Što je tama bila gušća, to je bilo i hladnije* (Kaleb 2, 66) — *Unatoč tome što je mnogo radio i svakog dana jašio u planinu iznad rudnika, naglo je debljao* (Špoljar 195)

I s ponavljanjem korelativne zamjenice radi veće jasnoće

To što za ljetom žalite, to nije neinteligentno (Krleža 2, 287) — *To što se po obalama evropskih mora podigla i propala silna carstva, što se pootkrivale nove zemlje, što se život izmijenio iz temelja, sve se to ovoga života ovdje nije ticalo ništa* (Krleža 2, 12) — *Ždere to Janicu što Jaga spava* (Kolar 2, 22)

523 Korelativna zamjenica *to* može se i ispustiti pa njezin sadržaj tada izražava sam odnosni prilog *što.*

Već je tri godine što suh i hladan vjetrić sa sviju strana piri nad ruševinama zvonika (Šimunović 43)

Tu je ishodišna rečenica: *To je već tri godine*

Dobro je, bako, što si mi dala ovu pregaču (Kaleb 2, 43)

Tu je ishodišna rečenica: *To je dobro*

524 Odnosni prilog *što* zamjenjuje odnosnu zamjenicu *koji* u nominativu svih triju rodova i obaju brojeva. To omogućuje da se odnosne rečenice raznoliko izražavaju i stilski je vrlo prikladno.

Od ishodišnih rečenica

1. *S balkona širok je pogled na more*
2. *Balkon je pred sobicom*

dobivaju se, kako je već opisano, odnosnim uvrštavanjem ove složene

1. *S balkona koji je pred sobicom širok je pogled na more*
2. *Balkon s kojega je širok pogled na more pred sobicom je*

U prvoj je od te dvije rečenice odnosna zamjenica *koji* u nominativu pa se isto to uvrštavanje može izraziti i odnosnim prilogom *što*

S balkona što je pred sobicom širok je pogled na more

U drugoj je rečenici odnosna zamjenica *koji* u prijedložnom izrazu s genitivom i to se uvrštavanje ne može izraziti odnosnim prilogom *što.*

Takvi su primjeri i ovi

Na njem su prosjaci hljeba što će na faram Brazila (Kranjčević 135) — *Cijelog su ga ljeta znojem zalijevali, / Eto bratski dijele slabu korist svoju / Za tu sitnu smokvu, za taj grozdić mali / Što o suncu zriju, a rude o znoju* (Kranjčević 26) — *Čudno je bilo u toj mirnoj i vlažnoj jesenskoj večeri čuti ciganski pjesmu, a osobito na onim pustim putima što se vijugahu okolo niskih breščića, sa ledinama i rijetkim grmljem* (Šimunović 3, 3) — *Onda se zagleda u kameni krst što je stršio pred njim, na klisuri više pučine* (Šimunović 3, 121) — *Nastoji da se oslobodi hladnih trnaca što mu pod kožom mile* (Šimunović 40) — *To su vrelašca što se među ljeskovinom nevidljivo obaraju preko kamenja zarasla u tamnu mahovinu* (Šimunović 57) — *Bilo je na dvoru velmoža što su se rugali nedavno poviteženom plemiću* (Nehajev 4—5) — *U taj čas pojave se napolju, tik pred prozorom, dva dječaka što se iz susjedstva na krov uspeše* (Vojnović 3, 29) — *Samo neka se Albus ne popne uza stube što vode u odaje kraljičine* (Nazor 3, 161) — *Sjedila je na kamenu svrh Bijele Grede i gledala u maglu što je plavila gorsko bilo s one strane kotline* (Nazor 3, 402) — *I taj posljednji habsburški rat što je ujahao u selo jednog predvečerja kada se žito mlatilo i mašinalo i sva seoska gumna odzvanjala od muklog nabijanja, taj nesretni rat nije bio za ove ljude ni prva ni posljednja nesreća* (Krleža 2, 12)

Tu se ponavlja riječ uz koju je odnosna rečenica uvrštena.

Oni pretpostavljeni na bataljonu pričinjaju se sada kao krvoločni jastrebovi što kljuju pluća i jetra prikovanoga gospodina satnika (Krleža 2, 166) — *Ta je zemlja njima prva i posljednja vrijednost, te se čini da su oni dijelovi te jadne hrvatske zemlje što ovdje gnjije pod vodom* (Krleža 2, 399) — *Spustit ćeš se na Luku i zasadit ćeš tamo grah, ono sjeme što se visoko penje uz kolce* (Perković 150) — *Zareži pijan koljač kao zvijere /*

I slijepcu nožem otcijepi lice / Od uha što se zaljulja vrh žice (Goran 1, 43) — *Oštrom svijesti odlučih da brojim: / Ja, pedeseti, što u redu stojim* (Goran 1, 44) — *To se čula krv što iz grla pljušti* (Goran 1, 47) — *Sad sam bio treći / Što jamu čeka u redu stojeći* (Goran 1, 47) — *Gdje je kucaj zipke što se makla, / Tiha škripa vratâ, sveti kućni prag? / Gdje vretena zuj, miris hljeba, / Što s domaćim šturkom slavi život blag* (Goran 1, 57) — *Od kakve mu koristi čak i ono osam franaka što se slučajno nađoše u njegovu džepu kad je baš toga dana imao na sebi onu fatalnu košulju bez rukava?* (Kolar 40) — *Ja nisam kobni ptičar što vreba skriven u lišću* (Tadijanović 77) — *Sestro moja! ti što predeš vunu ovčiju* (Tadijanović 103) — *A pjesniku što zva se Tadijanović, / Vijenac s glave skidajmo lovorov / Pa bacimo kozi da ga obrsti, / Ako ushtije* (Tadijanović 153) — *Sva harmonija pokreta bila je vjekovna baština rasa i naroda što prođoše ovom zemljom* (Nametak 48) — *Njena pjesma bi plač zatvorenih žena što duge noći čekahu muževe* (Nametak 65) — *Zaboravio je on sve svoje jade pri jadima ove porodice što život svoj dobi u krilu njegove sestre* (Nametak 70) — *Čvrsto se trljala dlakavim ručnikom, i koža što bijaše dosad čista i bijela postajala je polagano čista i ružičasta* (Dončević 93) — *Mali čovjek ponovo obrati pažnju na munje što žestoko paraju mračnu plohu neba* (Dončević 259) — *Ferdinand Magdić otiraše suze ganuća što su mu napunile oči* (Dončević 288) — *Stane iz svega glasa izvikivati robu što je upravo stigla s bracerom* (Marinković, Ruke 57) — *Bio je nalik ptičici što se vrpolji na grani* (Marinković, Ruke 136) — *On je onaj vuk što je obećao da neće klati ovce* (Marinković, Ruke 217) — *Vilama brzo izbaciše drop na veliku gomilu što se isparavala pred barakom i pometoše pod* (Slobodan Novak 311) — *Onda dohvatiše za ručke kotla što strše uvis kao ruke utopljeničke, i naglim pokretom prevrnu kotao* (Slobodan Novak 310) — *To lice, taj čudni teret fizičke snage što je strujila iz svakog dijela tijela Antuna Polića bilo je nešto simbolično za njega* (Čedo Prica 116) — *Još su samo nedostajali crnci i Kinezi što su ogavno smrdjeli u praonicama rublja u Pensilvaniji njegove mladosti* (Špoljar 107) — *Ni ti to nisi što plećkama pritišćeš noćas ledinu i čuješ glasove mrtvog oca, ne znaš sve* (Jozo Laušić 311)

Ovamo idu još ovi primjeri

Znale su mi mnoge noći oteti počinak i ono grošâ što bih imao u džepu (Kosor 2, 11) — *Zaman je išla na poštu i pošte sviju otoka i zapitkivala kapetane što bi stizali u sve luke* (Kosor 2, 202) — *Upravo je hvatao nekoliko svinja što su se bile razbježale po trgu* (Batušić, Laterna magica 18)

525 Odnosni prilog *što* zamjenjuje odnosnu zamjenicu *koji* i u dativu i akuzativu svih triju rodova i obaju brojeva, ali mu se tada dodaje enklitični oblik lične zamjenice trećega lica *on* u rodu, broju i padežu u kojima bi bila odnosna zamjenica *koji.*

Takvi su ovi primjeri

Stanovaše kraj sela u starom manastiru što ga od Jezuita ote još car Josif II. slavne uspomene (Matoš 54)

Tu *što ga* stoji mjesto akuzativa jednine muškoga roda *koji.*

Mnogo Vam hvalim za najmilostiviji blagoslov i najdragocjeniji očinski pozdrav što ga primih u spokornosti (Nehajev 63)

I tu *što ga* stoji umjesto akuzativa jednine muškoga roda *koji.*

Gdje je zvonce goveda iz štale
Što ko s daljine zvuk mu kroz star pod
U san kapne; dok zvijezde pâle
Stoljeća mira nad sela nam i rod (Goran 1, 51)

Tu *što mu* stoji umjesto dativa jednine muškoga roda *kojemu.*

U kući još tinja oganj
Što ga moji pređi zažgaše
U tavnosti prošlih vremena (Tadijanović 105)

I tu *što ga* stoji umjesto akuzativa jednine muškoga roda *koji.*

Jer to je slika njegova sina što ga raznese granata (Nametak 70)

I tu *što ga* stoji umjesto akuzativa jednine muškoga roda *kojega.*

A što si ti izvukao iz gada što ga nosiš u sebi? (Marinković, Ruke 9)

I tu *što ga* stoji umjesto akuzativa jednine muškoga roda *koji.*

Slušali smo razgovore što ih je predvodio neki građanin Kremen (Slobodan Novak 165)

Tu *što ih* stoji umjesto akuzativa množine muškoga roda *koje.*

Na ruci Dandolovoj uvijek je onaj prsten što mu ga je na oproštaju iz Torselle bio poklonio knez Frankopan (Nehajev 211)
Nema kože što je ne bih razdro noktima (Nazor 3, 147)

526 Kao zamjenička riječ pri odnosnom uvrštavanju javlja se i odnosni prilog *gdje* i vezнički prilog *te* u istoj službi kao odnosna zamjenica *koji*

A Turčina ako još imade
Gdjegod koga ter se vlaha boji,
Popet ću ga nebu pod oblake,
Tu nek plijen vranom vranu stoji (Ivan Mažuranić 45)

Tu su ishodišne rečenice:

1. *A Turčina ako još imade gdjegod koga*
2. *Gdjegod koji Turčin se vlaha boji*

U toj izbi čudno čudo kažu:
Bijesno Ture gdje se krstu klanja (Ivan Mažuranić 73)

Tu su ishodišne rečenice:

1. *U toj izbi čudno čudo kažu: bijesno Ture*
2. *Bijesno Ture se krstu klanja*

No sad koračam taman
I s glavom oborenom
Kao onaj te za majkom tuguje (Tadijanović 66)

Tu su ishodišne rečenice:

1. *No sad koračam taman . . . kao onaj*
2. *Onaj za majkom tuguje*

527 Imenički ili zamjenički izraz koji znači pripadanje uvrštava se odnosnim sklapanjem pod istim uvjetima kakvi su već opisani i zamjenjuje se pri tom odnosnim pridjevom *čiji.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Prijatelj mi se javio*
2. *Knjiga je bila prijatelja*

(ova se druga rečenica samostalno može javiti samo uz primjenu preoblike: *Knjiga je bila prijateljeva* /v. t. 71—72/) može se odnosnim uvrštavanjem druge rečenice u prvu dobiti zavisno složena rečenica.

Prijatelj čija je knjiga bila javio mi se

Moguće je i odnosno uvrštavanje sa zamjenicom *koji*:

Prijatelj kojega je knjiga bila javio mi se

Tu posvojnost izraza koji se uvrštava nije izražena samom vezničkom riječju kao u onom prvom uvrštavanju, nego njezinom gramatičkom oznakom (genitivom).

Takvi su primjeri

Morat će starac iznova govoriti s tim čudnovatim mladićem u čijim je riječima bila neka prijetnja (Nazor, Pastir Loda 22)

Tu je ishodišna rečenica:

U riječima je toga čudnovatoga mladića bila neka prijetnja

Ostade pastiru u kući samo najmlađi i najmiliji mu sin čija je baka bila kćerka nekog ribara iz Mletaka (Nazor, Pastir Loda 22)

Tu je ishodišna rečenica:

Baka je najmlađega i najmilijega mu sina bila kćerka nekog ribara iz Mletaka

Čijom se to krivnjom dogodi, taj će se teško moći uzveličiti, tj. doći u diku nebesku (Kolar 2, 32)

Tu je ishodišna rečenica:

Njegovom se to krivnjom dogodi

Grmi tako Silvestar i niže na račun svoga gornjeg roda daleko sočnije psovke čije prokletstvo jadna životinja i te kako osjeća (Božić, Kurlani 16)

Tu je ishodišna rečenica:

Njihovo prokletstvo jadna životinja i te kako osjeća

528 Ako se u dvije ishodišne rečenice nađe zamjenički pridjev *takav,* može se jedna uvrstiti u drugu kao odnosna uz taj zamjenički pridjev. Pri tom se u rečenici koja se uvrštava zamjenički pridjev *takav* zamjenjuje odnosnim pridjevom *kakav.* Odnosni pridjev stoji u istom rodu, broju i padežu u kojem je stajao zamjenički pridjev i dolazi na početak uvrštene rečenice.

Isto je i sa zamjeničkim pridjevima *ovakav* i *onakav*

Od ishodišnih rečenica

1. *Rijeka je takva*
2. *Bara nije takva*

dobivaju se takvim odnosnim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice

1. *Rijeka je takva kakva bara nije*
2. *Bara nije takva kakva je rijeka*

Od ishodišnih rečenica

1. *Kuća je onakva*
2. *Gazdarica je onakva*

dobivaju se istim odnosnim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice

1. *Kuća je onakva kakva je gazdarica*
2. *Gazdarica je onakva kakva je kuća*

Od ishodišnih rečenica

1. *Uspjeh je ovakav*
2. *Lice je ovakvo*

dobivaju se istim odnosnim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice

1. *Uspjeh je ovakav kakvo je lice*
2. *Lice je ovakvo kakav je uspjeh*

529 Pri tom odnosnom sklapanju može se u glavnoj rečenici ispustiti korelativni zamjenički pridjev pa onda odnosni pridjev sam izražava zavisni odnos koji je nastao sklapanjem.

Tako od istih ishodišnih rečenica dobivamo i ovih šest složenih

1. *Rijeka je kakva bara nije*
2. *Bara nije kakva je rijeka*
3. *Kuća je kakva je gazdarica*
4. *Gazdarica je kakva je kuća*
5. *Uspjeh je kakvo je lice*
6. *Lice je kakav je uspjeh*

Razlika u značenju između *ovakav, takav* i *onakav* tu se više ne izriče.

530 Kad se u dvije ishodišne rečenice nađe isti imenski izraz, a u njemu zamjenički pridjev *takav*, onda se jedna može uvrstiti u drugu kao odnosna uz taj imenski izraz. U rečenici koja se uvrštava taj se zamjenički pridjev zamjenjuje odnosnim pridjevom *kakav*. Odnosni pridjev stoji u istom rodu, broju i padežu u kojem je stajao zamjenički pridjev i s cijelim imenskim izrazom kojemu pripada dolazi na početak uvrštene rečenice.

Isto je tako i s imenskim izrazima u kojima se nađu zamjenički pridjevi *ovakav* ili *onakav*.

Daljnjom se preoblikom mogu ukloniti oni dijelovi imenskoga izraza koji su u zavisnoj rečenici isti kakvi su u glavnoj.

1. *Takva noć omamit će sve živo*
2. *Večeras će pasti takva noć*

dobivaju se takvim odnosnim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice

1. *Takva noć kakva će noć večeras pasti omamit će sve živo*
2. *Večeras će pasti takva noć kakva će noć omamiti sve živo*

Daljnjom preoblikom u kojoj se uklanjaju zalihosne riječi dobivaju se ove dvije

1. *Takva noć kakva će večeras pasti omamit će sve živo*
2. *Večeras će pasti takva noć kakva će omamiti sve živo*

Od ishodišnih rečenica

1. *Onakvo teško nevrijeme ošteti mostove*
2. *Onakvo teško nevrijeme dolazi rijetko*

dobivaju se istim odnosnim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice

1. *Onakvo teško nevrijeme kakvo teško nevrijeme dolazi rijetko, oštеti mostove*
2. *Onakvo teško nevrijeme kakvo teško nevrijeme ošteti mostove, dolazi rijetko*

Daljnjom preoblikom u kojoj se uklanjaju zalihosne riječi dobivaju se ove dvije

1. *Onakvo teško nevrijeme kakvo dolazi rijetko, ošteti mostove*
2. *Onakvo teško nevrijeme kakvo ošteti mostove, dolazi rijetko*

Od ishodišnih rečenica

1. *Ovakva velika čaša teško se nalazi*
2. *Ovakva velika čaša je u mene*

dobivaju se istim odnosnim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice

1. *Ovakva velika čaša kakva je velika čaša u mene, teško se nalazi*
2. *Ovakva velika čaša kakva se velika čaša teško nalazi, u mene je*

Daljnjom preoblikom u kojoj se uklanjaju zalihosne riječi dobivaju se ove dvije

1. *Ovakva velika čaša kakva je u mene, teško se nalazi*
2. *Ovakva velika čaša kakva se teško nalazi, u mene je*

531 I pri takvu odnosnom sklapanju može se u glavnoj rečenici ispustiti korelativni zamjenički pridjev pa onda odnosni pridjev sam izražava zavisni odnos koji je nastao sklapanjem.

Tako se od istih ishodišnih rečenica dobiva i ovih šest zavisno složenih

1. *Noć kakva će večeras pasti, omamit će sve živo*
2. *Večeras će pasti noć kakva će omamiti sve živo*
3. *Teško nevrijeme kakvo dolazi rijetko, ošteti mostove*
4. *Teško nevrijeme kakvo ošteti mostove, dolazi rijetko*
5. *Velika čaša kakva je u mene, teško se nalazi*
6. *Velika čaša kakva se teško nalazi, u mene je*

Tu se više ne izriče razlika između *ovakav, takav, onakav.*

Ovo su primjeri za takvo pridjevsko odnosno uvrštavanje:

A oko usta je igrao smiješak kakav je samo u ljudi svijesnih svoje duševne premoći (Josip Kozarac, Mrtvi kapitali 34)

Tu su ishodišne rečenice:

1. *A oko usta je igrao takav smiješak*
2. *Takav smiješak je samo u ljudi svijesnih svoje duševne premoći*

Ti pokliči i smijeh mladosti pričinjahu mu se pjesmom one ljubavi kakva samo cvati na hridinama što ih plače duboka pučina i obasjava južno sunce (Dinko Šimunović 3, 120)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Ti pokliči i smijeh mladosti pričinjahu mu se pjesmom one takve ljubavi*
2. *Ona takva ljubav samo cvati na hridinama što ih plače duboka pučina i obasjava južno sunce*

To bijaše onda veliki događaj kakav se rijetko zbiva na kugli zemljinoj (Krleža, Bog Mars 269)

Tu su ishodišne rečenice

1. *To bijaše onda takav veliki događaj*
2. *Takav se veliki događaj rijetko zbiva na kugli zemljinoj*

I svijet će se prikazivati onakav kakav jest (Perković 67)

Tu su ishodišne rečenice

1. *I svijet će se prikazivati onakav*
2. *Svijet jest onakav*

Rainer ugleda lice kakovo još nikad nije bio vidio (Nehajev 47)

Tu su ishodišne rečenice:

1. *Rainer ugleda takvo lice*
2. *Takvo lice Rainer još nikad nije bio vidio*

532 Ako se u dvije ishodišne rečenice nađe zamjenički pridjev *tolik*, može se jedna uvrstiti u drugu kao odnosna uz taj zamjenički pridjev. Pri tom se u rečenici koja se uvrštava zamjenički pridjev *tolik* zamjenjuje odnosnim pridjevom *kolik*. Odnosni pridjev stoji u istom rodu, broju i padežu u kojem je stajao zamjenički pridjev i dolazi na početak uvrštene rečenice.

Isto je i sa zamjeničkim pridjevima *ovolik* i *onolik*.

Od ishodišnih rečenica

1. *Štap je tolik*
2. *Dječak je tolik*

dobivaju se odnosnim uvrštavanjem ove dvije složene rečenice

1. *Štap je tolik kolik je dječak*
2. *Dječak je tolik kolik je štap*

Od ishodišnih rečenica

1. *Bor će biti onolik*
2. *Bor izraste onolik*

dobivaju se odnosnim uvrštavanjem ove dvije složene rečenice

1. *Bor će biti onolik kolik izraste*
2. *Bor izraste onolik kolik će biti*

Od ishodišnih rečenica

1. *Članak je ispao ovolik*
2. *Nije se očekivalo da članak bude ovolik*

dobivaju se odnosnim uvrštavanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Članak je ispao ovolik kolik se nije očekivalo da bude*
2. *Nije se očekivalo da članak bude ovolik kolik je ispao*

533 I pri tom odnosnom sklapanju može se u glavnoj rečenici ispustiti korelativni zamjenički pridjev pa onda odnosni pridjev sam izražava zavisni odnos koji je nastao sklapanjem.

Tako od istih ishodišnih rečenica dobivamo i ovih šest zavisno složenih

1. *Štap je kolik je dječak*
2. *Dječak je kolik je štap*
3. *Bor će biti kolik izraste*

4. *Bor izraste kolik će biti*
5. *Članak je ispao kolik se nije očekivalo da bude*
6. *Nije se očekivalo da članak bude kolik je ispao*

Tu se više ne izriče razlika između *ovolik*, *tolik* i *onolik*.

534 Kad se u dvije ishodišne rečenice nađe isti imenski izraz, a u njemu zamjenički pridjev *tolik*, onda se jedna može uvrstiti u drugu kao odnosna uz taj imenski izraz. U rečenici koja se uvrštava taj se zamjenički pridjev zamjenjuje odnosnim pridjevom *kolik*. Odnosni pridjev stoji u istom rodu, broju i padežu u kojem je stajao zamjenički pridjev i s cijelim imenskim izrazom kojemu pripada dolazi na početak uvrštene rečenice.

Isto je tako i s imenskim izrazima u kojima se nađu zamjenički pridjevi *ovolik* i *onolik*.

Daljnjom se preoblikom mogu ukloniti oni dijelovi imenskoga izraza koji su u zavisnoj rečenici ostali isti kakvi su u glavnoj.

Od ishodišnih rečenica

1. *Pala je tolika kiša*
2. *Nitko se ne sjeća tolike kiše*

dobivaju se odnosnim uvrštavanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Pala je tolika kiša kolike se kiše nitko ne sjeća*
2. *Nitko se ne sjeća tolike kiše kolika je kiša pala*

Daljnjom preoblikom postaju ove dvije

1. *Pala je tolika kiša kolike se nitko ne sjeća*
2. *Nitko se ne sjeća tolike kiše kolika je pala*

Od ishodišnih rečenica

1. *Svatko dobiva onoliku potporu*
2. *Onolika potpora je svakomu potrebna*

dobivaju se istim odnosnim uvrštavanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Svatko dobiva onoliku potporu kolika je potpora svakomu potrebna*
2. *Onolika potpora koliku potporu svatko dobiva svakomu je potrebna*

Kad se daljnjim preoblikama uklone ili zamijene zalihosne riječi, postaju ove dvije

1. *Svatko dobiva onoliku potporu kolika mu je potrebna*
2. *Onolika potpora koliku svatko dobiva potrebna mu je*

Od ishodišnih rečenica

1. *Ovolika teška bruka neće se zaboraviti*
2. *Ovolika je teška bruka od nas pukla*

dobivaju se istim odnosnim uvrštavanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Ovolika teška bruka kolika je teška bruka od nas pukla neće se zaboraviti*
2. *Ovolika je teška bruka kolika se teška bruka neće zaboraviti od nas pukla*

Kad se daljnjom preoblikom izbace zalihosne riječi, postaju još ove dvije

1. *Ovolika teška bruka kolika je od nas pukla neće se zaboraviti*
2. *Ovolika je teška bruka kolika se neće zaboraviti od nas pukla*

535 I pri takvu odnosnom sklapanju može se u glavnoj rečenici ispustiti korelativni zamjenički pridjev pa onda odnosni pridjev sam izražava zavisni odnos koji je nastao sklapanjem.

Tako od istih ishodišnih rečenica dobivamo i ovih šest zavisno složenih

1. *Pala je kiša kolike se nitko ne sjeća*
2. *Nitko se ne sjeća kiše kolika je pala*
3. *Svatko dobiva potporu kolika mu je potrebna*
4. *Potpora koliku svatko dobiva potrebna mu je*
5. *Teška bruka kolika je od nas pukla neće se zaboraviti*
6. *Teška je bruka kolika se neće zaboraviti od nas pukla*

Tu se više ne izriče razlika između *ovolik, tolik* i *onolik.*

536 Ovo su primjeri za takvo odnosno uvrštavanje

Kol'ka je noćca noćašnja
svu noć ja zaspat ne mogo (Npj. 1, 222)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Svu toliku noć ja zaspat ne mogo*
2. *Noćca noćašnja je tolika*

Koliki su mu nokti mogao bi orati (N. posl. 144)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Mogao bi orati tolikim noktima*
2. *Nokti su mu toliki*

Onoliko znamo koliko u pameti imamo (N. posl. 239)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Onoliko znamo*
2. *U pameti imamo onoliko*

Koliko je polje ispod Kroje
sve to bihu osvojili Turci (Kačić, Razgovor 141a)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Sve to toliko bihu osvojili Turci*
2. *Polje ispod Kroje je sve to toliko*

Njega ljubimo s kolikom najvećom ljubavi možemo (J. Matović 431)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Njega ljubimo s tolikom najvećom ljubavi*
2. *Možemo ljubiti s tolikom najvećom ljubavi*

Tu se prvo dobilo odnosnim uvrštavanjem

Njega ljubimo s (tolikom) najvećom ljubavi s kolikom najvećom ljubavi možemo ljubiti

a onda su uklonjene zalihosne riječi, ali tako da je samo *ljubiti* uklonjeno iz zavisne rečenice, a s *najvećom ljubavi* ne iz zavisne nego iz glavne.

537 Kada se u ishodišnoj rečenici koja se uvrštava kao odnosna perfektom izriče relativna gotova sadašnjost, taj se perfekt u zavisnoj rečenici preoblikuje u futur II.

Relativna gotova sadašnjost u odnosnoj rečenici obično se odnosi na neko vrijeme pomišljeno u budućnosti. (Vidi t. 118—123.)

538 Perfekt u ishodišnoj rečenici može biti od nesvršenoga glagola. Tako se ishodišne rečenice

1. *Čovjek će se pročuti*
2. *Čovjek je tako pisao*

mogu sklopiti u zavisno složenu rečenicu. Ako se druga uvrsti u prvu kao odnosna rečenica, dobit će se

Čovjek koji bude tako pisao pročut će se

Futur II. je po tome posebno vrijeme, koje u sebi sadrži perfekt kao izraz relativne gotove sadašnjosti i smješta ga u poseban sintaktički položaj vezan za zavisnu rečenicu.

Tako sklopljena zavisno složena rečenica zapravo je skraćen način da se izreče

Čovjek koji bude da je tako pisao pročut će se

Tu je sad izričito izrečeno oboje što je u futuru II. stopljeno u jedno: i perfekt *pisao je* i svršeni prezent *bude,* koji posebno ističe relativnu sadašnjost gotove radnje izrečene perfektom.

Nije dakle Maretić bez svakoga opravdanja u svojoj gramatici vremenski oblik koji danas poznajemo kao futur II. zvao II. perfekt. Taj oblik naime doista jest perfekt preoblikovan za poseban položaj u rečeničnom ustrojstvu.

Takvi su primjeri

Hoću (učiniti) što budem mogao (Vjenceslav Novak, Sabr. dj. 1, 49) — *A on će u najskorije vrijeme doći k njima i izvršiti što mu budu dali Bog i sreća ratna* (Nehajev 336) — *Ja neću nikada prevariti onoga koga budem ljubila* (Begović 3, 63) — *Pazi da nikad, u ma čemu budeš gazio, ne prekineš seriju* (Desnica, Proljeća Ivana Galeba 171) — *Svi oni koji budu čistili i kitili grobove bit će tretirani kao kontrarevolucionari* (VUS 18. I 1967. str. 2)

539 Perfekt u ishodišnoj rečenici može biti i od svršenoga glagola. Tako se ishodišne rečenice

1. *Čovjek će se pročuti*
2. *Čovjek je tako napisao*

također mogu sklopiti u zavisno složenu rečenicu. Ako se druga uvrsti u prvu kao odnosna rečenica, dobit će se

Čovjek koji bude tako napisao pročut će se

I to je zapravo skraćen način da se reče

Čovjek koji bude da je tako napisao pročut će se

Takav je primjer:

Što se prije budeš odlučila za moj spasonosan savjet, to bolje za tebe

540 Između *Čovjek koji bude pisao...* i *Čovjek koji bude napisao...* razlika je samo u kategoriji vida. Inače se oba oblika posve jednako uklapaju u rečenično ustrojstvo. Ipak se u hrvatskom književnom jeziku znatno češće susreće futur II. od nesvršenih nego od svršenih glagola. To dolazi odatle što se kod svršenih glagola relativna sadašnjost koja se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti vrlo spretno može izreći prezentom. Stoga se opisujući situaciju na koju se odnosi rečenica

Čovjek koji bude tako napisao pročut će se

može poći i od ishodišnih rečenica

1. *Čovjek će se pročuti*
2. *Čovjek tako napiše*

pa se uvrštavanjem druge kao odnosne rečenice u prvu dobiva zavisno složena rečenica

Čovjek koji tako napiše pročut će se

I tu je jasno da je *koji tako napiše* relativna sadašnjost, a iz konteksta se, kao i kod futura II, vidi da se ta relativna sadašnjost odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti. Stoga se takav sadržaj u hrvatskom književnom jeziku obično i izriče prezentom svršenih glagola, a ne njihovim futurom II.

Kod nesvršenih glagola nema te alternativne mogućnosti. Ako se pri izricanju pođe od ishodišnih rečenica

1. *Čovjek će se pročuti*
2. *Čovjek tako piše*

dobit će se po odnosnom uvrštavanju druge u prvu

Čovjek koji tako piše pročut će se

te sada nije jasno rečeno da je *koji tako piše* relativna sadašnjost, nego može biti i prava, pa obuhvaćala kao takva samo čas govorenja ili veća razdoblja, pa čak i sve vrijeme kojega uopće ima.

Zbog toga *koji piše* ne može zamijeniti *koji bude pisao* onako kako *koji napiše* može zamijeniti *koji bude napisao*, pa se u hrvatskom književnom jeziku od nesvršenih glagola u takvu značenju obično upotrebljava futur II.

Izrazi *Čovjek koji bude napisao...* i *Čovjek koji napiše...* u mnogome su jednaki pa se mogu upotrijebiti za opisivanje iste situacije. U oba se izriče relativna sadašnjost svršenoga glagola koja se lako može odnositi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti. Razlikuju se samo u jednome: prvi izraz izriče gotovu sadašnjost, a drugi ne. U prvome je sadržan perfekt *napisao je*, a u drugom samo prezent *napiše* koji tamo i stoji. Po ostalome su ti izrazi jednaki. Futur II, a to znači perfekt, upotrijebit će se stoga samo onda kad se želi jasno izreći gotovost radnje.

Kada se radi o nesvršenom glagolu, onda prema izrazu *Čovjek koji bude pisao...* na isti način stoji izraz *Čovjek koji uspiše...* I ti su izrazi u mnogome jednaki pa se mogu upotrijebiti za izricanje istoga sadržaja. U većini se prilika mjesto rečenice

Čovjek koji bude tako pisao pročut će se

može upotrijebiti ova

Čovjek koji tako uspiše pročut će se

tek što takvo vezivanje glagola s prijedlogom *uz-* nije u hrvatskom književnom jeziku nimalo obično, a kod nekih glagola nije ni moguće.

U oba se izraza, i u *Čovjek koji bude pisao...* i u *Čovjek koji uspiše...*, izriče relativna sadašnjost koja se lako može odnositi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti. U oba je naime zadržan prvobitni nesvršeni vid glagolske radnje, ali je svršenim prezentom glagola *biti* odnosno prijedloga *uz-* ta nesvršena radnja smještena u rečenični sklop kao svršena. A upravo po toj drugotnoj svršenosti tih glagolskih oblika zna se da sadašnjost koju izriču u kategoriji vremena mora biti relativna.

I futur II. i prezent s prijedlogom *uz-* od nesvršenih glagola obilježen je dakle vidskom dvostrukosti. U obima je radnja nesvršena i ostajući takva uvrštava se u rečenicu kao svršena.

Odnosi tih izraza mogu se pregledno prikazati ovako

	gotova	negotova
Svršena relativna sadašnjost	bude napisao	napiše
Nesvršena relativna sadašnjost	bude pisao	uspiše

Odatle slijedi da se futur II. svršenih glagola u odnosnim rečenicama ne da uvijek zamijeniti prezentom, nego ima slučajeva, makar su i rijetki, kada to nije moguće.

Tako je u ovom primjeru

Nego da mi vatru naložimo
od stolova i od svijetnjaka,
pa kad dođe lijep danak Petrov,
što budemo na vatru složili
ono ćemo ljepše pograditi (Npj. 3, 420)

Tu se futur II. ne da zamijeniti prezentom premda je glagol svršen. Očito je naime da izraz: *pa kad dođe lijep danak Petrov, što na vatru složimo ono ćemo ljepše pograditi* ne znači isto kao stihovi u navedenom primjeru. Bitno je naime da radnja slaganja, koja se izriče u relativnoj sadašnjosti, a odnosi se na vrijeme zamišljeno u budućnosti (*kad dođe lijep danak Petrov*), jest gotova radnja. Nije dakle ono što *složimo* na Petrov dan, nego je ono što na Petrov dan *bude da smo složili*. Slaganje se ne odvija na Petrov dan nego prije njega, a na Petrov dan je ono gotovo i to se izriče gotovom sadašnjošću koja se, kao relativna sadašnjost, odnosi na budući Petrov dan. Na istu tu budućnost odnosi se i relativna sadašnjost izrečena prezentom svršenoga glagola *dođe*, ali ona nije gotova pa se zato i može izreći prezentom. Ako se futur II. zamijeni prezentom svršenoga glagola, ne kazuje se više da je slaganje na vatru na Petrov dan već gotovo, a kako je to u tom primjeru bitno, jer će se na Petrov dan spaljeni predmeti već *pograditi*, tj. prema starima izraditi novi, ne može se prezentom izreći sadržaj koji se može izraziti futurom II. Odatle se vidi da ta dva izraza ne znače sasvim isto.

Budući da je u hrvatskom književnom jeziku vrlo uobičajena poraba prezenta svršenih glagola, javlja se kod njih futur II. samo onda kad se želi izreći gotova radnja. Prezent nesvršenih glagola proširen prijedlogom *uz-* nije, naprotiv, nimalo uobičajen, premda ga tvorbene mogućnosti jezika dopuštaju. Zato se od nesvršenih glagola radije upotrebljava futur II. i kad se ne želi posebno izreći da je radnja u relativnoj sadašnjosti gotova.

Odatle se, težeći za pojednostavnjenjem i usustavljenjem, i zanemarujući podatke koji se svi dovoljno ne razabiru, često u nas uči da se u hrvatskom književnom jeziku u zavisnim rečenicama buduća radnja koja se zbiva prije buduće radnje u glavnoj rečenici od nesvršenih glagola izriče futurom II, a od svršenih prezentom. Takav, previše jednostavan, opis sustavnih odnosa zane-

maruje činjenicu da se futur II. svršenih glagola ne da uvijek zamijeniti prezentom, nego samo onda kad nije važno da je radnja gotova, i upućuje na izražavanje koje zanemaruje tanje mogućnosti jezičnoga izraza.

540a Relativna gotova sadašnjost koja se u odnosnoj rečenici izriče futurom II. ne odnosi se uvijek na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti. Katkada je ta relativna sadašnjost svevremenska ili se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u prošlosti.

Takvi su primjeri

Sve te slamke stisne rukom preko srijede; a žeteoci stanu oko njega i hvataju se svako po jedan kraj od slamke. Kad se svi uhvate, onda onaj pusti slamke, pa se ljube ko se s kim bude uhvatio (Npj. 1, 173) — *Da pusti telala da mu da kabanicu ko je bude našao* (N posl. 177)

U prvom je od ovih primjera relativna gotova sadašnjost, što se izriče futurom II, svevremenska, a u drugom se odnosi na neko vrijeme koje se pomišlja u prošlosti.

I u drugim se zavisnim rečenicama perfekt kad izriče relativnu gotovu sadašnjost preoblikuje u futur II. (Vidi t. 548, 567, 576c, 640, 657, 665—670.)

MJESNE REČENICE

541 Mjesne rečenice uvrštavaju se u glavnu svojom priložnom oznakom mjesta.

Vezničke riječi mjesnih rečenica jesu odnosni prilozi mjesta: *gdje, kamo, kuda, otkuda, odakle.*

542 Kad je pri uvrštavanju odnosne rečenice njezina odnosna zamjenica dio priložne oznake mjesta, može mjesto takve priložne oznake kao vezničke riječ doći i odnosni prilog *gdje*. Tako nastaje mjesna rečenica koja je jednakovrijedna odnosnoj. Takva se mjesna rečenica razlikuje od odnosne samo svojom vezničkom riječi.

Od ishodišnih rečenica

1. *Kuća je bila dotrajala*
2. *U kući smo stanovali*

mogu se odnosnim uvrštavanjem druge u prvu dobiti dvije složene rečenice što se razlikuju samo vezničkom riječi u zavisnoj

1. *Kuća u kojoj smo stanovali bila je dotrajala*
2. *Kuća gdje smo stanovali bila je dotrajala*

Isto se tako od ishodišnih rečenica

1. *Drvo je izgubilo lišće*
2. *Kraj drveta smo znali sjedjeti*

dobivaju odnosnim uvrštavanjem druge u prvu dvije složene rečenice što se razlikuju samo vezničkom riječi u zavisnoj

1. *Drvo kraj kojega smo znali sjedjeti izgubilo je lišće*
2. *Drvo gdje smo znali sjedjeti izgubilo je lišće*

Takve su mjesne rečenice s *gdje* jednakovrijedne odnosnima s *koji.*

Takvi su ovi primjeri

Kakva li posla imaju zagrebačka saturnalija sa listom gdje je samo estetici mjesta (Šenoa, Zagrebulje 1932)

Tu je ishodišna rečenica: *U listu je samo estetici mjesta*

Čovjek ima u životu svojem takovih trenutaka gdje ga mori neka skromna umornost (Vijenac 1871, 27)

Tu je ishodišna rečenica: *U takvim trenucima ga mori...*

U njoj je vremenski sadržaj izražen kao da je mjestan.

Čeka tu poput sijeda ranjena veterana časak gdje će mu dospjeti posljednji izdisaj (Draženović, Djela 1, 38)

Tu je ishodišna rečenica: *U (tom) časku će mu dospjeti...*

I u njoj je vremenski sadržaj izražen kao da je mjestan.

Ali starovječna tišina one kuće gdje još lebdi samo zuj pčela za umrlijem gosparom prevlada i ove neznane nemirne glasove (Vojnović, Trilogija 8)

Tu je ishodišna rečenica: *U ovoj kući još lebdi samo zuj...*

Ne valja ti posao kada ti ovako muška djeca obilaze dom gdje je djevojka u naponu (Ante Kovačić, Fiškal 118)

Tu je ishodišna rečenica: *U domu je djevojka u naponu*

Sagradili su i sjenicu u onome kutu vrta gdje se tebi sviđalo (Josip Kozarac, Mrtvi kapitali 30)

Tu je ishodišna rečenica: *U onome se kutu vrta tebi sviđalo*

Proljeće mlado s juga ih pozivlje
gdje vode teku svježe i prozirne (Begović 1, 21)

Tu je ishodišna rečenica: *Na jugu vode teku svježe i prozirne*

Lovrek je ležao na leđima u zavijutku potoka gdje se napajalo blago (Krleža, Bog Mars 34)

Tu je ishodišna rečenica: *U zavijutku se potoka napajalo blago*

Zar ima mjesto gdje prozorsko cvijeće
Rubi još radost i taži još bol? (Goran 1, 58)

Tu je ishodišna rečenica: *Na mjestu prozorsko cvijeće rubi još radost...*

Zar ima mjesto bolesti i mukà
gdje trpi, pati, strada čovjek živ? (Goran 1, 58)

Tu je ishodišna rečenica: *Na mjestu bolesti i muka trpi...*

Zar ima mjesto gdje udara ruka,
I živiš s onim koji ti je kriv? (Goran 1, 58)

Tu je ishodišna rečenica: *Na mjestu udara ruka*

Opet je došlo pismo od sestara gdje ga mole da dođe (Kolar 23)

Tu je ishodišna rečenica: *U pismu ga mole da dođe*

Zaista meni se žuri u polje mojega oca
Gdje sestre moje žanju prezrelo žuto žito (Tadijanović 77)

Tu je ishodišna rečenica: *U polju sestre moje žanju prezrelo žuto žito*

Uveče je na balu sjedio na prijestolu pod baldahinom gdje je mogao drijemati do ponoći (Ranko Marinković, Ruke 34)

Tu je ishodišna rečenica: *Na prijestolu pod baldahinom je mogao drijemati do ponoći*

Ozbiljno pregleda postelju i zavjesu za njom gdje bi se mogao tko skriti (Kaleb, Nagao vjetar 58)
Tu je ishodišna rečenica: *U postelji i iza zavjese za njom mogao bi se tko skriti*

U tri i četrdeset sam kod zida gdje ima jedna polica s knjigama (Batušić, Pejzaži i vedute 14)
Tu je ishodišna rečenica: *Kod zida ima jedna polica*

I iskoči iz budžaka sobe gdje se je bila skutrila, kao na obranu (Kosor 2, 146)
Tu je ishodišna rečenica: *U budžaku sobe se je bila skutrila, kao na obranu*

Bilo mi je kao da hodam po iglama i nigdje slobodnog komadića zemlje gdje bih nogom stala (Kosor 2, 102)
Tu je ishodišna rečenica: *Na slobodnom bih komadiću zemlje nogom stala*

543 Ako se u dvije ishodišne rečenice nađe isti mjesni prilog i ako se on u obje odnosi na isto mjesto, može se jedna uvrstiti u drugu uz taj prilog. U rečenici koja se uvrštava taj se mjesni prilog zamjenjuje odnosnim prilogom *gdje*, ali samo onda ako predikat odnosne rečenice nije glagol koji znači stizanje na kakav cilj. Gdje god se mjesni prilog nalazio u ishodišnoj rečenici, odnosni prilog *gdje* dolazi na početak zavisne rečenice.

Takve mjesne rečenice nisu jednakovrijedne odnosnima.
Od ishodišnih rečenica
1. *Avioni lete visoko*
2. *Visoko oblaci ne zastiru vedrinu*

dobivaju se tako zavisnim uvrštavanjem dvije složene rečenice
1. *Avioni lete visoko gdje oblaci ne zastiru vedrinu*
2. *Visoko gdje avioni lete oblaci ne zastiru vedrinu*

Od ishodišnih rečenica
1. *Došao sam dolje*
2. *Djeca se igraju dolje*

dobiva se takvim sklapanjem samo jedna složena rečenica
Došao sam dolje gdje se djeca igraju
Takvi su ovi primjeri

... to jest svuda gdje ima neka rupa i zakrpa (Marinković, Proze 34)
Tu je ishodišna rečenica: *Svuda ima neka rupa i zakrpa*

Drugdje gdje nema dječjih jaslica taj dodatak i te kako dobro dođe (VUS 18. 1. 1967. str. 1)
Tu je ishodišna rečenica: *Drugdje nema dječjih jaslica*

Ne bi se pak moglo sklopiti
* *Djeca se igraju dolje gdje sam došao*
jer je u rečenici koja se tu uvrštava predikat glagol *doći*, a on znači stizanje na kakav cilj.

Neki se pisci ne obaziru na to ograničenje. V. t. 546

544 Pod istim uvjetima može se i vremenski prilog pri odnosnom uvrštavanju zamijeniti odnosnim prilogom *gdje*.

No sada gdje se radilo o jednom ozbiljnom koraku bješe im usahnuo jezik (Kosor 2, 181)

Tu je ishodišna rečenica: *Sada se radilo o jednom ozbiljnom koraku*

U takvim se primjerima vremensko značenje izriče kao da je prostorno.

545 Istim se sklapanjem uvrštavaju jedna u drugu rečenice u kojima se nađe isti mjesni zamjenički prilog. Taj zamjenički prilog u glavnoj rečenici korelativan je onda odnosnom prilogu *gdje*.
Od ishodišnih rečenica
1. *Tamo oblaci ne zastiru vedrinu*
2. *Avioni lete tamo*

dobivaju se tako zavisnim uvrštavanjem dvije složene rečenice
1. *Tamo gdje avioni lete oblaci ne zastiru vedrinu*
2. *Avioni lete tamo gdje oblaci ne zastiru vedrinu*

U obje te zavisno složene rečenice ima korelativni zamjenički prilog.
Takvi su ovi primjeri

Čudit ćete se kako mogu ovdje da sjedim gdje je prozor kao puškarnica (Nametak 3)
Tu je ishodišna rečenica: *Ovdje je prozor kao puškarnica*

Ide tamo gdje propada povijest (Peić 196, 2)
Tu je ishodišna rečenica: *Tamo propada povijest*

546 Pri takvu uvrštavanju može se iz glavne rečenice ispustiti korelativni zamjenički prilog i njegov se sadržaj onda uključuje u sadržaj vezničke riječi, odnosnoga priloga *gdje*.

Govorit ću vam kako on govori, a gdje osjetite moje riječi, to je radi toga da biste bolje njega razumjeli (Nametak 4)
Tu su ishodišne rečenice
1. *A to je ondje radi toga da biste bolje njega razumjeli*
2. *Osjetite ondje moje riječi*

Gdje se cijepa, bude i trijeŝća, gdje se puca, bude i mrtvaca (Joža Horvat 10)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Ondje bude i trijeŝća*
2. *Ondje se cijepa*
3. *Ondje bude i mrtvaca*
4. *Ondje se puca*

Odveo bih vas gdje treba! (Kaleb 2, 53)
Tu su ishodišne rečenice:
1. *Odveo bih vas ondje!*
2. *Ondje treba odvesti*

Pisac se tu ne drži ograničenja po kojem se mjesni prilog *ondje* ne upotrebljava uz glagol koji znači stizanje na kakav cilj. Vidi t. 543, na kraju.

Ne kupuje se krava kao metla ili žniranci gdje bez riječi izvadiš novac, platiš i odneseš (Batušić, Lat. mag. 113)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Ne kupuje se krava kao ondje metla ili žniranci*
2. *Ondje bez riječi izvadiš novac, platiš i odneseš*

547 Jednako se tako, već prema sadržaju prostornoga odnosa, uvrštavaju rečenice s promjenom imenskoga izraza što označuje kakvo mjesto u odnosne priloge *kamo, kuda (otkuda), odakle.*

Ah, gdje nema polja pusta
Kud se naše kosti bijele (Kranjčević 46)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Ah, gdje nema polja pusta?*
2. *Naše se kosti bijele po pustom polju*

Upre pogled k onoj strani otkuda je imao doći pjesnik (Ante Kovačić, Fiškal 140)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Upre pogled k onoj strani*
2. *Od one strane imao je doći pjesnik*

Ostao je na klupi upirući ljuto pogled u ono mjesto u vodi kamo ga je sudbina malo prije položila bila (Ante Kovačić, Fiškal 139)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Ostao je na klupi upirući ljuto pogled u ono mjesto u vodi*
2. *Sudbina ga je malo prije položila bila na ono mjesto u vodi*

Čeka mnoštvo pred crkvenim vratima i ostavilo slobodan prolaz kud će da prođe svadbena povorka (Begović 109)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Čeka mnoštvo pred crkvenim vratima i ostavilo slobodan prolaz*
2. *Kroz slobodan će prolaz da prođe svadbena povorka*

Kud je i sama bila očajna što je Janica umrla bez svijeće, tud je još stigao i velečasni malo iza Janičine smrti (Kolar 2, 34)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Tud je još stigao velečasni malo iza Janičine smrti*
2. *Tud je i sama bila očajna što je Janica umrla bez svijeće*

U glavnoj je rečenici tu korelativni zamjenički prilog *tud.* Mjesni prilog javlja se tu u prenesenom značenju.

Čitavim svijetom kud su Rimljani lutali razbacani su ti kipići (Peić 100, 2)
Tu su ishodišne rečenice:
1. *Čitavim svijetom razbacani su ti kipići onuda*
2. *Rimljani su lutali onuda*

Ušla bi odostrag kuda se uvlači lijes (Slobodan Novak 132)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Ušla bi odostrag*
2. *Odostrag se uvlači lijes*

Pred stravičnim vizijama ljudi nose njihov odsjaj kamo god se djenu (Barković 1, 191)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Pred stravičnim vizijama ljudi nose njihov odsjaj kamo god*
2. *Ljudi se djenu kamo god*

548 I u mjesnim se rečenicama perfekt što izriče relativnu gotovu sadašnjost koja se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti preoblikuje u futur II. (Vidi t. 118—123, 537—540, 657, 676c, 665—670.)

Oni se dogovore da im treba vodu imati će budu zakonačili, pa tako i učine (Npr. 187)

NAČINSKE REČENICE

549 Načinske rečenice uvrštavaju se u glavnu svojom priložnom oznakom načina.

Vezničke riječi načinskih rečenica jesu odnosni prilozi načina: *kako, kao što, kao da, koliko, što.*

550 Kad je u dvije ishodišne rečenice ista priložna oznaka načina ili priložni izraz u predikatu, može se jedna uvrstiti u drugu uz tu priložnu oznaku. Ako je to neka izričita priložna oznaka, izrečena kakvim punim prilogom, ili je samo naznačena pokaznim zamjeničkim prilozima *ovako, tako, onako,* ta se priložna oznaka zamjenjuje u rečenici koja se uvrštava odnosnim prilogom *kako.* Taj odnosni prilog dolazi na početak uvrštene rečenice.
Od ishodišnih rečenica
1. *Kola su se kretala cestom polako*
2. *Kola su uvijek vozila polako*

dobivaju se takvim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice
1. *Kola su se kretala cestom polako kako su uvijek vozila*
2. *Kola su uvijek vozila polako kako su se kretala cestom*

Dodatnom preoblikom tu su ukinute zalihosne riječi.

Od ishodišnih rečenica
1. *Treba hodati ovako*
2. *Pokazao sam ti ovako*

dobivaju se istim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice
1. *Treba hodati ovako kako sam ti pokazao*
2. *Pokazao sam ti ovako kako treba hodati*

Od ishodišnih rečenica
1. *To ću učiniti tako*
2. *Rekao si tako*

dobivaju se istim uvrštavanjem ove dvije zavisno složene rečenice
1. *To ću učiniti tako kako si rekao*
2. *Rekao si tako kako ću to učiniti*

Od ishodišnih rečenica
1. *To će svršiti onako*
2. *Sve svršava onako*

dobivaju se istim uvrštavanjem ove dvije zavisno složene rečenice
1. *To će svršiti onako kako sve svršava*
2. *Sve svršava onako kako će to svršiti*

U posljednja je tri primjera korelativni prilog.

551 Korelativni se prilog može ispustiti pa onda odnosni prilog *kako* sam označuje zavisni odnos koji je nastao sklapanjem. Od istih ishodišnih rečenica dobiva se tako i ovih šest složenih

1. *Treba hodati kako sam ti pokazao*
2. *Pokazao sam ti kako treba hodati*
3. *To ću učiniti kako si rekao*
4. *Rekao si kako ću to učiniti*
5. *To će svršiti kako sve svršava*
6. *Sve svršava kako će to svršiti*

Tu se više ne izriče razlika između *ovako, tako* i *onako.*

551a Ovo su primjeri za takvo uvrštavanje

Nu mislio Toporko, ne mislio, sve ostade onako kako djed bijaše odredio (Brlić-Mažuranić 138)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Nu mislio Toporko, ne mislio, sve ostade onako*
2. *Djed bijaše odredio onako*

Na dvoru je svemoćan — živi i postupa onako kako mu zapovijeda njegova gospodska priroda (Nehajev 4)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Na dvoru je svemoćan — živi i postupa onako*
2. *Onako mu zapovijeda njegova gospodska priroda*

On je sam činio račune kako je htio! (Šimunović 66)

Tu su ishodišne rečenice

1. *On je sam činio račune onako!*
2. *On je htio činiti račune onako*

I tu je bilo najčudnovatije kako se ulazi u te kuće (Kaleb, Novele 22)

Tu su ishodišne rečenice

1. *I tu je bilo najčudnovatije*
2. *Najčudnovatije se ulazi u te kuće*

Sve je kako bješe između 2. i 3. ure pobjed (Vojnović 3, 77)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Sve je onako*
2. *Onako bješe između 2. i 3. ure pobjed*

Kako koja dođe, uzdahne tužno (Kolar 2, 29)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Tako nekoja uzdahne tužno*
2. *Tako nekoja dođe*

Govorit ću vam kako on govori (Nametak 4)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Govorit ću vam onako*
2. *On govori onako*

Hodit ću u opancima
Kako i oni iđahu (Tadijanović 105)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Hodit ću u opancima*
2. *U opancima i oni iđahu*

Klati se kako mu nalažu iskrivljene noge (Kaleb, Bijeli kamen 27)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Klati se onako*
2. *Onako mu nalažu iskrivljene noge da se klati*

Ustao je ranom zorom kako bijaše navikao, izveo u bojni red polovicu konjanika (Nehajev 335)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Ustao je ranom zorom*
2. *Ranom zorom bijaše navikao ustajati*

Mjesto da mu se javim kako sam bio obećao kriomice se privlačim posljednjem kamionu (Barković 1, 188)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Mjesto da mu se javim onako*
2. *Onako sam mu bio obećao*

Dopusti mi da ljubim tvoj svijet
onako kako ja hoću (Vesna Parun 129)

552 Kadikad u izričaju dolazi do križanja odnosne i načinske korelacije. Smisao se izriče tako da se načinska veznička riječ uvrštava uz zamjenicu ili odnosna veznička riječ uz prilog.

Takvi su primjeri

Po svemu kako su ispitivali Ivan uvidi da njima i nije do ispitivanja (Kaleb 1, 209)

Rade onako kakvi su

553 Načinske se rečenice mogu uvrštavati i tako da im se priložna oznaka načina po kojoj se uvrštavaju zamjenjuje odnosnim prilogom *kao što.* I taj odnosni prilog dolazi na početak uvrštene rečenice.

Od ishodišnih rečenica navedenih u t. 550 mogu se načinskim uvrštavanjem dobiti i ove složene rečenice:

1. *Kola su se kretala cestom polako kao što su uvijek vozila*
2. *Kola su uvijek vozila polako kao što su se kretala cestom*
3. *Treba hodati ovako kao što sam ti pokazao*
4. *Pokazao sam ti ovako kao što treba hodati*
5. *To ćeš učiniti tako kao što si rekao*
6. *Rekao si tako kao što ću to učiniti*
7. *To će svršiti onako kao što sve svršava*
8. *Sve svršava onako kao što će to svršiti*

554 Korelativni se prilog može ispustiti pa onda odnosni prilog *kao što* sam označuje zavisni odnos koji je nastao sklapanjem. Posljednjih šest zavisno složenih rečenica glasi onda ovako

1. *Treba hodati kao što sam ti pokazao*
2. *Pokazao sam ti kao što treba hodati*

3. *To ćeš učiniti kao što si rekao*
4. *Rekao si kao što ću to učiniti*
5. *To će svršiti kao što sve svršava*
6. *Sve svršava kao što će to svršiti*

554a Ovo su primjeri za takvo uvrštavanje

A preko prosijedjelih vlasi prebacila maramu kao što običavaju težačke žene (Kosor 2, 123)

Tu su ishodišne rečenice

1. *A preko prosijedjelih vlasi prebacila maramu onako*
2. *Onako običavaju prebacivati maramu težačke žene*

On će te razumjeti kao što bi i ti njega razumio (Perković 62)

Tu su ishodišne rečenice

1. *On će te razumjeti tako*
2. *I ti bi njega razumio tako*

Djevojke se nisu usudile da poljube oca kao što su to običavale (Begović 58)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Djevojke se nisu usudile da poljube oca onako*
2. *Djevojke su običavale da poljube oca onako*

Kao što se ženik raduje nevjesti,
Ja se veselim šumama zelenim
I otavi, da kosim u jesen (Tadijanović 51)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Ženik se tako raduje nevjesti*
2. *Ja se tako veselim šumama zelenim*

O, dugo, dugo, još dugo poslije nas
Tuđe će oči gledati kao što gledasmo i mi (Tadijanović 90)

Tu su ishodišne rečenice

1. *O, dugo, dugo, još dugo poslije nas tuđe će oči gledati tako*
2. *Tako gledasmo i mi*

Razgovarali su kao što redovito kasno noću, prije nego što odu spavati, polupijani muškarci među sobom razgovaraju o ženama (Dončević 291)

Tu su ishodišne rečenice:

1. *Razgovarali su onako*
2. *Redovito kasno noću ... polupijani muškarci razgovaraju onako*

Sve će ove stvari jošte jednom doći kao što su bile (Tin Ujević, Vječni prsten)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Sve će ove stvari jošte jednom doći tako*
2. *Sve su ove stvari bile tako*

Kao što znate, on je k nama došao tek prije nekoliko dana (Joža Horvat 46)

Tu su ishodišne rečenice

1. *On je tako k nama došao tek prije nekoliko dana*
2. *Znate tako*

Okretao se i skidao osmijeh i razdraganost s obraza kao što brijač hrptom prsta sljušti sapunicu (Živko Jeličić 697)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Okretao se i skidao tako osmijeh i razdraganost s obraza*
2. *Brijač tako hrptom prsta sljušti sapunicu*

A smrt se opaža kao što se opaža i rođenje (Slobodan Novak 61)

Tu su ishodišne rečenice

1. *A smrt se tako opaža*
2. *Tako se opaža i rođenje*

On je pogledao gore kao što bi možda upravo bio zavapio prema nebu (Marinković, Ruke 18)

Tu su ishodišne rečenice

1. *On je tako pogledao gore*
2. *On bi tako možda upravo bio zavapio prema nebu*

555 Kad se u rečenici koja se uvrštava načinskim sklapanjem priložna oznaka izriče ne kao zbiljska nego kao privid koji bi se samo mogao učiniti kao zbilja, zamjenjuje se ta priložna oznaka odnosnim prilogom *kao da*. I taj odnosni prilog dolazi na početak uvrštene rečenice, a korelativni se zamjenički prilog i tu može izostaviti.

Takvi su ovi primjeri

Srce šuti -- tone zvijezda sveta / Ko da mrije mrtvac dragi (Kranjčević 58) — *Onaj mlađi, koji na rukama visi, ukoči se kao da je na krst razapet* (Fran Mažuranić 2, 135) — *Hoda naglo i sigurno kao da hoće utisnuti stopalo u drvo poda* (Nehajev 8) — *Tri se jutarnje zvijezde spuštahu na nj kao da hoće nekoga ondje okruniti svojim posljednjim tracima* (Nazor 3, 144) — *Trepti Jožin glas kao da čuješ šum stabla, grmljavinu u spilji, jeku roga, poklik lovca* (Nazor 3, 19) — *Ja odahnuh kao da sam zbacila tešku moru sa sebe* (Kosor 2, 105) — *Neko čudno čuvstvo prostrujilo ga svega kao da se je preporodio s nova* (Kosor 2, 29) — *Bilo mi je kao da hodam po iglama* (Kosor 2, 102) — *Kao da blaguju jaganjci, tako pobožno, prije prekrstiv se i pomoliv, uzimaju oni hranu* (Kosor 2, 8) — *Ovaj se učinio kao da ništa ne čuje* (Perković 48) — *Zaškripa pijesak kao da neko u blizini hoda* (Perković 30) — *Usput je vrlo pažljivo motrio gosta kao da očekuje od njega kakav neželjen čin* (Perković 62) — *A Jačica mučke zakrili kravicu - kao da će je zaštititi od udarca* (Goran 1, 69) — *O vidio sam, vidio sve bolje / kao da su natrag stavljene mi oči* (Goran 1, 47) — *I grozan smijeh, cerekanje, grohot / Zamnije ko da grohoću mrtvaci* (Goran 1, 41) — *Uzmuvao se kao da traži šešir* (Kolar 120) — *Dr Zlatko skočio, drščući i blijed, kao da će svijest izgubiti* (Kolar 132) — *Zveče samoglasnici a, e, i, o, u - i cvrče kao da se na žeravici peku* (Lovrak 5) — *Nekad bi stišao glas kao da šapće* (Nametak 33) — *Grabi kao da ide kući* (Kaleb 2, 51) — *Raskrili se nad njim radosno ogromni bijeli Anđeo kao da ga već odavno čeka tako razvijorenih krila* (Marinković, Ruke 123) — *Ona, kao da je osjetila pogled i misao u njemu, povuče haljinu na grudima* (Marinković, Ruke 84) — *Lojz se nasmiješi kao da ga je majstorovo pouzdanje okrijepilo* (Marinković, Ruke 107) — *Kao da je nešto zaboravio, lupi se po čelu* (Marinković, Ruke 158) — *Kao da mu je krijumčarsko tane razbilo svijeću u glavi, on sada tapka po tmini*

(Marinković, Ruke 193) — *I batrljkasti kapci kao da su se na njihovu sjaju oprljili* (Živko Jeličić 74)

Tu su ishodišne rečenice

1. *I batrljkasti kapci su se tako oprljili*
2. *Batrljkasti kapci su se (tobože) oprljili tako na njihovu sjaju*

Dolazilo je iz ormara kao da žena razgovara s onim u ogledalu, u vrtu (Slobodan Novak 71) — *Ja se i sada ponekad smiješim kao da mi je druga strana ukočena* (Slobodan Novak 229) — *Rukom je tražio čelo. Trljao ga je kao da odgoni nešto mrsko* (Špoljar 185)

Ovamo idu još primjeri

Eto, pred njim na stazi stoji sada crn pas i upire u nj pogled kao da bi ga htio živa progutati (Nazor 3, 217) — *I gledaše ispod oka svoga gospodara kao da bi ga upitao: a što li on to premišljava! ...* (Kosor 2, 45) — *Doleti k meni kao da bi se pohvalio svojim djelom* (Kosor 2, 125) — *Ni jednog jedincatog časa nije mogao ostati na miru, prilazio od čovjeka do čovjeka, upadao u riječ, naginjao uho s naglašenom pažnjom, a kad bi časkom ostao sam, kimao bi i potvrđivao glavom i pružao ruku kao da ima pred sobom nevidljiva subesjednika* (Dončević 248)

556 Prilog *kao da* dolazi i u nezavisnim rečenicama i s njime se one izriču kao nešto što se pričinja, a ne zna se pravo da li jest zbilja ili nije.

Takvi su ovi primjeri

Iva kao da je nješto iz vazduha vuklo da i opet zagrli to garavo, slatko luče, pa puklo kud puklo (Matoš 60) — *Nješto kao da joj se objesilo o grlo* (Matoš 44) — *Na te riječi kao da se šuma okamenjela: list se ne miče, voda ne teče, kukac se ukočio* (Nazor 3, 203) — *Promrsio je i nekoliko riječi, i te kao da su bile istrgnute iz neke pjesme* (Kolar 8) — *Odrveniše noge i ruke, a pantalone i kaput kao da se pretvoriše u paučinu* (Kolar 29) — *Kosinom oka kao da su joj uspuzla, odozdo, dva krupna vojnika pod šubarama* (Živko Jeličić 62) — *Kao da mi u zubalu i noktima kljuje bol* (Jozo Laušić 45)

U takvim je slučajevima *kao da* pravi prilog. Nije veznička riječ i zato ne stoji nužno na početku rečenice.

557 Kad se načinska rečenica uvrštava po priložnoj oznaci načina što izražava količinu, bila ona prilog s punim leksičkim značenjem ili koji od zamjeničkih priloga *ovoliko, toliko* ili *onoliko,* zamjenjuje se količinskim odnosnim prilogom *koliko.* Taj odnosni prilog dolazi kao veznička riječ na početak uvrštene rečenice.

Od ishodišnih rečenica

1. *Prijatelj me je posjetio četiri puta*
2. *Žena me nije posjetila četiri puta*

dobivamo takvim načinskim sklapanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Prijatelj me je posjetio četiri puta koliko žena nije*
2. *Žena me nije posjetila četiri puta koliko je prijatelj*

Od ishodišnih rečenica

1. *Pristupit ću ti ovoliko*
2. *Rukom mogu zahvatiti ovoliko*

dobivamo istim načinskim sklapanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Pristupit ću ti ovoliko koliko rukom mogu zahvatiti*
2. *Rukom mogu zahvatiti ovoliko koliko ću ti pristupiti*

Od ishodišnih rečenica

1. *Sada sam se toliko nasmijao*
2. *Nikada se nisam toliko nasmijao*

dobivaju se istim načinskim sklapanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Sada sam se toliko nasmijao koliko se nikada nisam*
2. *Nikada se nisam toliko nasmijao koliko sam se sada*

Od ishodišnih rečenica

1. *Radit ćemo onoliko*
2. *Plate nas onoliko*

dobivaju se istim načinskim sklapanjem ove dvije zavisno složene rečenice

1. *Radit ćemo onoliko koliko nas plate*
2. *Plate nas onoliko koliko ćemo raditi*

I tu se mogu ispustiti korelativni zamjenički prilozi, pa onda odnosni prilog *koliko* sam izražava zavisni odnos koji je nastao sklapanjem. Posljednjih šest zavisnih rečenica glasi poslije takve preoblike ovako

1. *Pristupit ću ti koliko rukom mogu zahvatiti*
2. *Rukom mogu zahvatiti koliko ću ti pristupiti*
3. *Sada sam se nasmijao koliko se nikada nisam*
4. *Nikada se nisam nasmijao koliko sam se sada*
5. *Radit ćemo koliko nas plate*
6. *Plate nas koliko ćemo raditi*

Tu se više ne izriče razlika između *ovolik, tolik, onolik.*

Ovo su primjeri za takvo načinsko uvrštavanje

Koliko me rodio, toliko me ukleo (N. posl. 146)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Toliko me rodio*
2. *Toliko me ukleo*

Koliko si me udario,
Toliko ću tebe udariti (Nar. pjes. 2, 424)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Toliko si me udario*
2. *Toliko ću tebe udariti*

A to je nekad činio svakog dana gotovo toliko puta koliko je puta strčavao ili se penjao (Čedo Prica 86)

Tu su ishodišne rečenice

1. *A to je nekad činio svakog dana gotovo toliko puta*
2. *Strčavao je ili se penjao svakog dana toliko puta*

Kula bila na Brštaniku, pa se s nje vidjelo na sve strane koliko ni najbolji pješak ne bi mogao za dan pregaziti (Nametak 11)

558 U rečenicama koje sadrže komparativ od pridjeva ili od priloga javlja se zamjenički oblik *to* kao načinski prilog. Kada se jedna rečenica s takvim načinskim prilogom uvrsti u drugu kao zavisna načinska rečenica,

zamjenjuje se u njoj načinski prilog *to* načinskim vezničkim prilogom *što* i dolazi na početak rečenice. Takva načinska rečenica stoji obično ispred glavne od koje je zavisna. Korelativni prilog *to* može pri tome ispasti.

Načinski prilog *to* stoji uvijek ispred komparativa u rečenici.

Takvi su primjeri

I što sam više morao pred svijetom o tome šutjeti, to mi je teže bilo (Nazor, Izabrana proza 145)

Tu su ishodišne rečenice:

1. *To sam više morao pred svijetom o tome šutjeti*
2. *I to mi je teže bilo*

Vezнički prilog *i* pripada tu glavnoj rečenici, ali se poslije sklapanja odnosi na čitavu složenu pa dolazi na njezin početak, pred zavisnu koja stoji ispred glavne.

Što je nada manja, veća je vjera (Marinković, Oko božje 11)

559 Mjesto načinskoga priloga *to* može u takvim rečenicama stajati i zamjenički instrumentalni izraz *tim*, također u načinskom značenju. To se, međutim, izbjegava u biranijem književnom jeziku.

Takav je primjer:

Što je mrak bivao gušći, tim su manje govorili

Kadikad i veznička riječ bude odnosni zamjenički izraz u instrumentalu. To se još više izbjegava u dotjeranu izražavanju.

Takav je primjer:

Čim više urade, tim će se bolje izvještiti

VREMENSKE REČENICE

560 Vremenske rečenice uvrštavaju se u glavnu svojom priložnom oznakom vremena.

561 Vezničke riječi vremenskih rečenica jesu odnosni prilozi vremena: *kad(a), dok, dokle, dočim, čim, jedva, tek, pošto, kako, otkad(a), otkako.*

Vremenske rečenice uvrštavaju se i vezničkim izrazima *kad god, dok god, dokle god, sve dok, samo dok, jedva što, tek što, nakon što, poslije nego, prije nego, poslije nego što, prije nego što.*

562 Kad je pri uvrštavanju odnosne rečenice njezina odnosna zamjenica dio priložne oznake vremena, može mjesto takve priložne oznake kao veznička riječ doći i odnosni prilog *kad(a)*. Tako nastaje vremenska rečenica koja je jednakovrijedna odnosnoj.

Od ishodišnih rečenica

1. *Onaj dan već se približavao*
2. *U onaj će se dan brat vratiti*

mogu se odnosnim uvrštavanjem druge u prvu dobiti dvije složene rečenice što se razlikuju samo vezničkom riječi u zavisnoj

1. *Onaj dan u koji će se brat vratiti već se približavao*
2. *Onaj dan kad će se brat vratiti već se približavao*

Isto se tako od ishodišnih rečenica

1. *Ona godina je bila teška*
2. *One godine su rijeke poplavile*

dobivaju odnosnim uvrštavanjem druge u prvu dvije složene rečenice što se razlikuju samo vezničkom riječi u zavisnoj

1. *Ona godina u kojoj su rijeke poplavile bila je teška*
2. *Ona godina kada su rijeke poplavile bila je teška*

Takve su vremenske rečenice s *kad(a)* jednakovrijedne odnosnima s *koji.*

Takvi su ovi primjeri

Bila veče topla, tija, / Kada čežnja nježi grudi (Kranjčević 36) — *Nekog dana kad je cvijeće ponajljepše cvalo posjetih rođaka na imanju* (Fran Mažuranić 2, 90) — *Pozvao podeštat jutros prota Zvana Dalla Zonta da ga sjeti e je svanuo dan kad je Velom Joži putovati u Kopar k providuru* (Nazor 3, 27) — *U ovakve dane kad se otprema transport na frontu ima ionako posla da poludiš* (Krleža 2, 190) — *Onoga jutra kada je trebalo da dođe do bitke bio je domobran Trdak Vid od svih najtužniji* (Krleža 2, 15) — *Preradović ju je napisao g. 1850., nakon sloma ilirizma, u doba obiteljskih teškoća, u godinama kad će nastati »Lina-Lieder«* (Barac 1, 45) — *Ima časova kad bih pucala na sunce da ga srušim* (Kosor 2, 25) — *Sutra u predvečerje kad se nebo smrče bila sam posve gotova* (Kosor 2, 104) — *Mama sve nekako još snosi, ali o Božiću kad joj jedinca sina nema njoj se stalno suze rune* (Kolar 23) — *Pomišljam na rana jutra kada bih, od kuće, išao u vinograd* (Tadijanović 99) — *Plakat ćeš, možda, u kasne večeri / Kad neveni uvenu, suze presuše* (Tadijanović 33) — *Blaženi dani kad slušah te riječi / Sestara mojih mladih, još neudatih* (Tadijanović 178) — *Budem li mislio (o godine!) / Na predvečerje kad pokušavah u sjećanju / Da ponovo oživim moga dječaka, neće se / Pred očima prikazivati slike mladića / Koji za ruku vodi djevojku i s njom zamiče / Dalekom stazom u šumu* (Tadijanović 213) — *Probudili su se tek u puno jutro kad je sunce dobro zapalilo brda* (Kaleb 2, 44) — *Uživaj ovaj jutarnji žetveni sat kad srp sa slame runi rosu* (Peić 168, 1) — *Dan kad su mačke željne prostora pa čeljustima češu mala vrtna vrata* (Peić, Poljska 109, 1)

Ovamo idu i ovi primjeri

Stoga jedne večeri kad je Potjeh baš bio nakanio da zaspi dođe bijes do njega i reče: »Kako ti to, golube, sjediš ovdje već malone godinu dana i što će to tebi? Eto ti možda djed na krčevini već i umro za to vrijeme!« (Brlić-Mažuranić 17) — *Moji su najslađi časovi bili dosad u životu kad bih čitala romane i pjesme* (Kosor 2, 17) — *Loborec Štef nije bio oženjen ni dva mjeseca kada su ga bili otrgli od njegove žene* (Krleža 2, 19) — *Ona je nastala godine 1870. kad su mu bili poumirali toliki mili* (Barac 1, 49) — *Da se pak osjećao nesiguran u jeziku i u svojim zrelim godinama kad je već bio stekao popularnost među Hrvatima vidi se iz njegovih dopisa Ilijaševiću, šezdesetih godina* (Barac 1, 53) — *Gdje je ono vrijeme kad bi on uzeo cijeli kupe prvoga razreda* (Nametak 33) — *A sjećao te svaki put kad bi ga pogledao na jedno isto ovako ljetno sunčano popodne*

(Marinković, Ruke 18) — *Pa je svaki put kad bi je spomenuo ili makar aludirao na nju lako kimnula glavom* (Marinković, Ruke 67) — *Ima dana kad je knez i tužniji jer misli da bi njegovi rođaci ipak bili već mogli naći puta do njega* (Nehajev 51)

563 Ako se u dvije ishodišne rečenice nađe isti vremenski prilog i ako se on u obje odnosi na isto vrijeme, može se jedna uvrstiti u drugu uz taj prilog. U rečenici koja se uvrštava taj se vremenski prilog zamjenjuje odnosnim prilogom *kad(a)*. Gdje god se vremenski prilog nalazio u ishodišnoj rečenici, odnosni prilog *kad(a)* dolazi na početak zavisne rečenice.

Takve vremenske rečenice nisu jednakovrijedne odnosnima.

Od ishodišnih rečenica

1. *Lani je bilo veselo*
2. *Djeca su se sastala lani*

dobivaju se tako zavisnim uvrštavanjem dvije složene rečenice

1. *Lani kad su se djeca sastala bilo je veselo*
2. *Djeca su se sastala lani kad je bilo veselo*

Od ishodišnih rečenica

1. *Jučer smo se vozili po okolici*
2. *Vrijeme je jučer bilo lijepo*

dobivaju se takvim sklapanjem također dvije zavisno složene rečenice

1. *Jučer kad je vrijeme bilo lijepo vozili smo se po okolici*
2. *Vrijeme je jučer kad smo se vozili po okolici bilo lijepo*

Takvi su primjeri

Zimi kad su bješnjele mećave, pa mraz okovao staze, kraljevo bi se dijete ogrnulo kožama, upreglo dogata u saonice i lutalo dalekim selima i stanovima (Nazor 3, 276) — *Na proljeće kad se kući vratimo / Bit će mati naša radosna / Što su joj došli sinovi* (Tadijanović 74) — *Nego se ljeti tu nizao duhan, a zimi kad udare jugovine slagao u snopiće i vezao* (Nametak 11) — *Kasnije kad se umirio, bio je ciničan* (Špoljar 85)

564 Istim se sklapanjem uvrštavaju jedna u drugu rečenice u kojima se nađe isti vremenski zamjenički prilog. Taj zamjenički prilog u glavnoj rečenici korelativan je onda odnosnom prilogu *kad(a)*.

Od ishodišnih rečenica

1. *Sada je sve drugačije*
2. *Sada sam se vratio*

dobivaju se tako zavisnim uvrštavanjem dvije složene rečenice

1. *Sada kad sam se vratio sve je drugačije*
2. *Sada kada je sve drugačije vratio sam se*

U obje te zavisno složene rečenice ima korelativni zamjenički prilog.

Od ishodišnih rečenica

1. *Došao je tada*
2. *Tada sam ga najviše trebao*

dobivaju se jednakim takvim uvrštavanjem dvije složene rečenice

1. *Došao je tada kad sam ga najviše trebao*
2. *Tada kada je došao najviše sam ga trebao*

I tu je u obje zavisno složene rečenice korelativni zamjenički prilog.

Takvi su primjeri

A kad roblje kipi, tad ne znade straha (Kranjčević 10)

Tu su ishodišne rečenice

1. *A tad roblje ne znade straha*
2. *Tad roblje kipi*

Istom onda kad poljubiš nogu koja te gazi, istom onda si rob, i to zauvijek (Fran Mažuranić 2, 7) — *I sada se Josi naježi koža kada vidi gdje se miče kao tačka modrinom i kad dočuje daleku ciku i viku* (Matoš 15) — *Tek sada kada se osjeti sama, napuštena, a motreći sve jasnije i jasnije bijesna, blesasta lica i gole ćorde - uhvati babu grdan strah* (Matoš 94) — *Vidjelo se već sada kad je pred tri dana stigao u Ljubljanu uzoriti gospodin* (Nehajev 3) — *Sad kad su mi sve uzeli, moraju i tebe da uzmu* (Šimunović 66) — *I kad je eto čula da se je Dušan povratio, onda se sve nade i čežnje, kroz toliko godina sakupljene u njezinom srcu, prosuše kroz njeno mlado, vrelo, krepko sopstvo* (Begović 14)

Tu su ishodišne rečenice

1. *I onda se sve nade i čežnje ... prosuše kroz njeno ... sopstvo,*
2. *Onda je eto čula da se je Dušan povratio*

Kad proljet dođi: onda pogledivah / niz pašnjake, niz bašće, niz brežuljke, / na izvor iz kog voda vrije živa (Begović 1, 54) — *Stoprv onda kad šjor Zvane opazi da je strah providura dobrano izmučio, i da su mu i usne poblijedile, reče mu* (Nazor 3, 11) — *Onda kad ljudi teturaju i padaju od umora, kada si im iscrpao i posljednju snagu iz mišića kao i konju prkosnom, onda su ljudi savladani i mekani* (Krleža 2, 164) — *Sve je to primio doduše i bez naročitog oduševljenja, ali kad mu skinuše i divlju njegovu pjesničku frizuru, onda ih je krvavo zamrzio* (Kolar 11) — *Vodio je pjesmu, kao nekoć u vojsci kad su išli na frontu* (Kolar 2, 41) — *Pa zato bar sada kad jest živ da ih spriječi da se ne gomilaju više jedna na drugu (t. j. pogreške), jer kakvi Hrvati jesu opet mogu lako da nastave kao i dosad* (Perković 6) — *Nećemo tako, vojsko, stani svjetino bućoglava, ja sam bio vaš sluga dosad, a sada kad mi bradurina posivjela i zubi poispadali i nogetine sve izdale i očurine obnevidjele — sad bi vi ovakvu mrhu, ovakvu strvinu bacili preda me!* (Goran 1, 70) — *Ona će uvijek biti tako mlada i vitka i lepršava, pa i onda kad on već bude star i nemoćan* (Marinković, Ruke 44) — *Svaki put kad je posjećivala ubožnicu, gospoja je Oliva ulazila sa strepnjom* (Marinković, Ruke 59) — *Onda kad se probudim, Matija odmah zna da sam se probudio* (Marinković, Ruke 219) — *Utihnu kao miševi i osluškujemo kretanje generalice. Kad se ona povuče gore na drugi kat, onda možemo biti sigurniji* (Barković 1, 63) — *Nisam do tada mislio na njega. Ali sada kad sam ga opazio tako sam ga odjednom zamrzio, tako da mi je postao odvratan da sam se zabavio oko kreveta i pustio da prođe, a da mi ne pruži ruku* (Barković 1, 93) — *Nekad kad ga ne posjetim sve do uveče, i kad vidim s kakvim me nestrpljenjem dočeka, kako se uzvrpolji i zakrijesi očima, nešto me zapeče i čini mi se da sam bezdušan* (Barković 1, 96) — *Pomalo otkriva tajne svijeta i nekad kad ranije dođe kući prihvati neku knjižicu koju*

joj dajem da čita (Barković 1, 149—150) — *Ali, da li ćemo mi ostati takvi i onda kad budemo sigurni da je rat za nas zaista izgubljen?* (Barković 1, 219) — *Rskav je bio, ponekad kad se srebrnasta, zvjezdolika mamuza kačila za kamen stepenice* (Živko Jeličić 7) — *Kad žena s Bikovskog vrha oboli, onda je neizmjerno nježna* (Peić 129, 2) — *Kada je pravi čas za nama, onda je kasno da se umire smireno, i onda se umire od nemoći da se živi, kao Grga* (Slobodan Novak 211) — *Jer kada se čovjek pomrsi na ratnim stazama, i uopće kada se čovjek nosi kao janje o vratu, i uopće, kada čovjeku pritisne šiju teret čovječji, kad se zakrije čelo i zasjeni oči maramom, čovjek onda kreće niza stranu, i pred svakim pragom stoji tuđ i nepriznat* (Slobodan Novak 216)

Tu su ishodišne rečenice

1. *Jer čovjek onda kreće niza stranu, i pred svakim pragom stoji tuđ i nepriznat*
2. *Onda se čovjek pomrsi na ratnim stazama*
3. *I uopće čovjek onda kreće...*
4. *Onda se čovjek nosi kao janje na vratu*
5. *I uopće čovjek onda kreće...*
6. *Onda čovjeku pritisne šiju teret čovječji*
7. *Onda se zakrije čelo i zasjeni oči maramom*

Kako je sklona da ga potpuno razumije i onda kad on prigovara, a ona umjereno protivuriječi (Čedo Prica 10) — *Ali sada kada bi ovaj isti svijet trebao osiromašiti i njegovim nestankom, sada tek jasno vidim da to nikako ne bih mogao podnijeti* (Barković 1, 21) — *A, evo, sada kada bih htio o tome pričati, učinilo mi se opet da se takve ludosti mogu samo sanjati u bolesti, i da to zapravo ne treba pričati jer je izmišljeno* (Slobodan Novak 99)

565 Pri takvu uvrštavanju može se iz glavne rečenice ispustiti korelativni zamjenički prilog i njegov se sadržaj onda uključuje u sadržaj vezničke riječi, odnosnoga priloga *kad(a)*.

Takvi su ovi primjeri

a) Sa svevremenskm nesvršenim prezentom u zavisnoj i svevremenskim prezentom u glavnoj rečenici.

Kad čovjek ima pameti, velite mu da nema srca (Šenoa 2, 30) — *To je tako kad iz kuta, / moj pjesniče, pogled lijeta* (Kranjčević 38) — *Ali kad je putovati duže, valja imati pedeset i više kopljanika sa sobom* (Nehajev 59) — *Uvijek je on takav kad mu plaćaju* (Perković 132) — *Saznanje se te gluposti univerzalne otkriva kad se čovjeku objašnjuje kako je to živjeti zapravo!* (Krleža 2, 250) — *Što srca skaču kad u mraku plaču!* (Goran 1, 43) — *Kad se veliki tuku, malima je mjesto pod stolom* (Dončević 273) — *Najgore je kad je čovjek gladan* (Kaleb 2, 55) — *Svi smo mi nepravedni kad sudimo* (Desnica 135) — *Uvijek je jesen kad ovamo putujem* (Peić 203, 2) — *Kad su glasom visoko u razigranom suncu, pjevaju smrti, a kad su glasom dolje u okrvavljenom krtičnjaku, pjevaju životu!* (Peić 169, 2) — *Kad sagaram raspet na užarenom pepelu, trgam se krcat smijeha* (Jozo Laušić 43) — *Kad moja Draga vidovito zaključuje, ja olabavim* (Slobodan Novak 147)

b) Sa svevremenskim nesvršenim prezentom u zavisnoj i futurom ili kondicionalom u glavnoj rečenici.

Sudbina je himbena, okrutna i nepravedna: navalit će na tebe kad se najmanje tome nadaš (Fran Mažuranić 2, 7) — *Odsad će ljudi mislit da se smijem / Kad plačem, i da plačem kad se smiješim* (Goran 1, 54) — *Kad prolaziš iznenada kraj mene, / Htio bih te uhvatiti za ruke* (Tadijanović 46)

c) S nesvršenim prezentom koji izriče apsolutnu sadašnjost u zavisnoj i futurom, kondicionalom, imperativom ili poticajnom preoblikom u glavnoj rečenici.

Kad me pitaš, kazat ću ti pravo (Ivan Mažuranić 48) — *Kad se brijač može zvati doktorom, zašto ne bih ja fiškalom?* (Šenoa 2, 114) — *Pa kad smo već kod nedostataka, da spomenemo i izvjesne jezične »ležernosti«* (Krklec 2, 203)

Značenje takvih vremenskih rečenica jako se približava uzročnomu i pogodbenom.

d) S relativnim svršenim prezentom u zavisnoj i s relativnim prezentom ili futurom u glavnoj rečenici.

Kad to vidi Urica Madžarka / Biži jadna niz to polje ravno (Kačić, Razgovor 49) — *Kad se probudim, vidim majku pokraj sebe* (Fran Mažuranić 18) — *Kako ti je čudno pri duši kad u tuđem svijetu štogod domaće vidiš* (Fran Mažuranić 2, 101) — *Kad pak dođe sirotinja da samelje žito, mlinar uzima od dvije mjerice jednu sebi za platu i drugačije neće da melje* (Ivana Brlić-Mažuranić 153) — *Kad pogledaš sve okolo-naokolo, ne uočiš nikakva određena oblika* (Šimunović 40) — *Kad otareš suze, ugledaš među tom zemljom svu silu litica i širokih i uskih, grebenastih i plosnatih i velikih i malih* (Šimunović 40) — *A tko će kopati i orati, pasti blago i voziti ljetinu kad ne bude više orijaša?* (Nazor 3, 27) — *Kad sve obori, pogazi i satre, potrči na rt i ugleda gotovo pred sobom svoje lađe* (Nazor 3, 160) — *Kada kralj dozna da mu inoča koja mu bijaše omrznula rodi u selu sina, pošalje djetetu pozlaćen pastirski štap, bič sa srebrnom jabukom i srp s drškom od slonove kosti* (Nazor 3, 274) — *I neće ih odvezati kad im pozli!* (Krleža 2, 153) — *Svijest munjom blisne kada žena vrisne* (Goran 1, 49) — *No kad preda te iskoči ovakva glupost, ti bleneš kao tele u šarena vrata* (Kolar 138) — *I kad nikog od nas više ne bude, / Sjat će sunce nad oranicama* (Tadijanović 74) — *Kad nas učitelj pusti iz škole / Najprije idemo svi u redu, / A poslije, čim nas ne vidi više / Tuku se s onima iz drugog sela* (Tadijanović 124) — *Kad zakunjam trebam se samo na ležaj prevrnuti* (Nametak 4) — *Kao roj pčela kad matica napusti košnicu, okupe se oko njega domobrani* (Joža Horvat 105) — *Šta je dužnost vojniku kad susretne neprijatelja, a šta muškarcu kad naiđe na osamljenu ženu?* (Joža Horvat 161) — *Kad otvorim oči, bit će mrak* (Marinković, Ruke 45) — *Kad prijeđemo ovu trbušinu, počinut ćemo* (Kaleb 2, 54) — *Kad ti godine premaše broj cipela bit ćeš zadovoljan da imaš kome služiti* (Slobodan Novak 231) — *Kad u kužini ugleda svjetlo, ostavi ga obamrlost* (Jozo Laušić 197)

e) S relativnim nesvršenim perfektom (gotova sadašnjost) u zavisnoj i relativnim perfektom (gotova sadašnjost) u glavnoj rečenici.

Kad se vraćao napunjen bio je opet sakriven (Perković 136) — *Vidio ju je na gumnu kad je vrhao pšenicu* (Nazor 3, 306) — *Zar ti nisi lupao kad si klesao?* (Marinković, Ruke 116)

f) S relativnim nesvršenim perfektom (gotova sadašnjost) u zavisnoj i aoristom, imperfektom ili relativnim svršenim prezentom u glavnoj.

Kad se je gradila željeznica, izjedoše lavovi kakovih 40 ljudi, većinom crnaca (Fran Mažuranić 2, 158) — *Kad su slazili put varoša, reče Rođena Dušanu nek ih ne prati dalje od karaule* (Begović 73) — *Kada je ovoga strijeljalo, gledaše me u oči kao uhvaćena ptica* (Matoš 218) — *Jačica bijaše sretan kada je susjed odlazio u šumu na obdanicu i vraćao se tek kasno u noć* (Goran 1, 69) — *Kad je prolazio mimo naših kola, Franc odjednom hitro i vješto pljune* (Batušić, Laterna magica, 133)

g) S relativnim svršenim perfektom (gotova sadašnjost) u zavisnoj i relativnim perfektom (gotova sadašnjost) u glavnoj.

Je li Marcius Curtius bio mlad ili star kad se je žrtvovao za domovinu svoju? (Fran Mažuranić 2, 91) — *I biskup i kanonici čudom su se začudili kad je sa gospodinom kardinalom ujahala u dvor čitava četa* (Nehajev 3) — *Kad je ples prestao, čuo se izvana silan šum i pljusak kiše* (Kosor 2, 40) — *Čisto mu je odlanulo kad se tako odlučio* (Kolar 27) — *Kad se svijeća našla, bilo je već kasno. Janica je bila umrla* (Kolar 2, 32) — *Kad je Marko stupio u šumu, prhnuo je jedan crni kos* (Kolar 2, 45) — *Kada se Ferdinand Magdić ušuljao u sobu, bilo je već sve gotovo* (Dončević 315) — *I tek kad je stala, primijetio je da ga je dovela na naše groblje gore na brežuljku* (Marinković, Ruke 44) — *Tek kad sam se uselio, ugledao sam gazdu u uniformi* (Barković 1, 7) — *Čupo je bio veseo kad smo pošli* (Barković 1, 142) — *Kad sam zaigrao, a načeo sam prvi igrom Kara, doživio sam snažnu neugodnost* (Vojin Jelić 69) — *Marija je skinula ručnik s ramena i prekrila bokal kad su zagrajali i zatabanali cokulama* (Živko Jeličić 74) — *Lecnula se kad je na dohvat ruke ugledala dlanove čovjekove* (Živko Jeličić 58)

h) S relativnim svršenim perfektom (gotova sadašnjost) u zavisnoj i aoristom, imperfektom ili relativnim svršenim prezentom u glavnoj.

Kada se mrtvi val života stišo, / Korake začuh ko daleku jeku (Goran 1, 53) — *Kad su dobrano odmakli od Drniša, bijaše zora u naponu* (Kosor 2, 85) — *Kad sam pastirsku školu svršio, budem lajkušem* (Šenoa 2, 114) — *Kada mi se izgubio sa vida, otkinem nekoliko listića od bršljana* (Matoš 181) — *Kad sam potrošio i zadnji novčić, oprostim se sa Zorom* (Kosor 2, 18) — *Bude to da ovakav jedan izmučeni čovjek istupi kad je u njemu potpuno prekipjelo* (Krleža 2, 162)

U glavnoj se rečenici relativni perfekt i aorist mogu upotrijebiti jednakovrijedno.

Kad je kneže bana razumio,
po Bosni je vojsku pokupio
pak porobi rvatsku državu
do Ljubljane Liku i Krbavu
do Neretve Župu i Primorje
vas do mora Kotar i Zagorje (Kačić, Razgovor 203)

i) S apsolutnom prošlošću u zavisnoj i apsolutnom prošlosti ili relativnom sadašnjosti u glavnoj.

Kad to vidje snaha, poletje do nje (Ivana Brlić-Mažuranić 75) — *Kad Ti umrije, Primorje zaplaka* (Fran Mažuranić 2, 208) — *Kad stigoh iza kuće, iznenađen stadoh* (Nazor 2, 238, 2) — *Kada se ušeprtljiše Zagrepčani radi onijeh grbova na zgradi državne financije, zovne usplahirena vlast u pomoć vojsku* (Matoš 93) — *I to kad ču, dođe mu najteži čas života* (Nametak 73) — *Već od prvog pogleda Silvestru se smuči kad vidje Biloglavčevu glavu* (Božić 1, 33) — *Kad zatamnje nebo, Filip dođe po nju* (Božić 1, 90)

S gotovom sadašnjosti u glavnoj

Kada ti dadoh sviralu,
Potok je žuborio, žuborio (Tadijanović 46)

j) S neutraliziranim modalnim značenjem kao izrazom prošlosti u zavisnoj rečenici.

Kad bih što prištedio, putovao sam (Fran Mažuranić 2, 6) — *Kad bi djevojci bilo osamnaest godina, već bi bila izbrisana iz srdaca namastirčanske momčadi* (Šimunović 57) — *I kad bi obašla sve prostorije, vratila bi se opet na balkon, iznova gledajući more i strmu ulicu što se penjala k njima* (Šimunović 3, 190) — *Od priroda kad bi dali begu trećinu, a carevini desetinu, ostani nam manje nego što je malo* (Kosor 2, 126) — *Kašnje mi se pričinjalo u noći kad bih se prenuo iza sna kao da gledam u neka visoka brda* (Kosor 2, 127) — *Kad bi se Stana s teškom motikom u ruci grbila oko loze, doviknula bi joj koja susjeda preko ograde* (Kosor 2, 173) — *Kopkalo u njemu od napregnute pažnje kad bi starica u mraku sjedila na krevetu, na slami pokritoj iskrpljenom žuticom, u kutu pod crnom materom božjom, ovjenčanom požutjelim papirnim ivančicama* (Stjepan Mihalić 10) — *I svaki tako, kada bi se makô, / Od bola strašna muklo bi zarežo* (Goran 1, 41) — *A kad doći starac od izbornih žara, / Bog bi znao zašto, psovô bi »Jehovu«* (Kranjčević 24) — *Kad zima doći, noseć vjetre mrzle: / padalo lišće s mene, a pod snijegom / životne žile u zemlji bi smrzle* (Begović 1, 54)

k) S gotovom prošlosti u zavisnoj i gotovom sadašnjosti u glavnoj rečenici

Osim uz svoju miljenicu Minu pristajao je Ivan kad je bio poodrastao rado uz ribare (Kosor 2, 178) — *Kad su gosti bili iznemogli od jela i pića, otvorila su se najednom vrata* (Kosor 2, 186) — *Ni jednog jedincatog časa nije mogao ostati na miru, prilazio od čovjeka do čovjeka, upadao u riječ, naginjao uho s naglašenom pažnjom, a kad bi časkom ostao sam, kimao bi i potvrđivao glavom i pružao ruku kao da ima pred sobom nevidljiva subesjednika* (Dončević 248) — *Nije podizao hlače kad bi sjedao* (Marinković, Ruke, 42) — *Nakon pet godina uzaludnog čekanja, kad smo već bili izgubili svaku nadu, rodio mi se sin* (Marinković, Ruke 76) — *U radionici me je, otkako znam za sebe, čekala svježa pilovina, jelove i bukove daske, miris terpentina, boje i tutkala, bijele strugotine kojima sam počeo crčkati svoje prve sličice. A kad bih se probudio iz takve igre, vani me je čekalo sunce ili vjetar* (Barković 1, 22) — *Pozvali su me*

kad sam na to već bio prestao misliti (Barković 1, 233) — *Kad bi i ona ćapnula prstima u kutijicu pudera i usula u nj zrnca, čigrasta, kako bi zatreperilo ludasto?!* (Živko Jeličić 50) — *Dobro je kada more šumi posve u blizini* (Slavko Mihalić 49) — *I kada pišeš ponajviše prkosiš sebi umjesto da se pretežno odupireš stihu* (Slavko Mihalić 226)

566 Veznik *kad(a)* pojačava se u emfatičnijem izrazu veznikom *li*, pa se tako dobiva složeni veznik *kad(a) li*.

Kada li ih potkrijepio starče,
Sva se družba ižljubila redom (Ivan Mažuranić 56)

567 Ako se vremenska rečenica uvrštava uz priložne oznake koje se ne odnose samo na jedno vrijeme, nego na svako koje je njome opisano, može se mjesto veznika *kad(a)* javiti veznički izraz *kad(a) god* (ili starinskije *kad(a) gođer*). Takvo je vezivanje izričitije jer jasno ističe da se ne radi samo o jednom vremenu.

I kada ga gođer Petrović nudi havanama, uzdiže Ture obrve (Matoš 26)
Tu su ishodišne rečenice
1. *I svaki put Petrović nudi Ture havanama*
2. *Svaki put uzdiže Ture obrve*

Kad god divizija krene na krstarenje u Zagorje, nikad se takvi izleti ne svrše dobro (Joža Horvat 151)
Tu su ishodišne rečenice:
1a. *Svaki put se takvi izleti svrše dobro*
i njezina niječna preoblika
1b. *Nikad se takvi izleti ne svrše dobro*
2. *Svaki put divizija krene na krstarenje u Zagorje*
Tu se druga rečenica uvrštava u prvu prema njezinu temeljnu obliku s priložnom oznakom *svaki put*.

Zadirkujem je kad god se susretnemo (Barković 1, 60)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Zadirkujem je svaki put*
2. *Svaki put se susretnemo*

Kad bi god primio plaću, naručivao ju je za čitavu noć ophodeći se sa sitnom dosadnom nemarnošću (Laušić 95)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Svaki put bi primio plaću*
2. *Svaki put ju je naručivao za čitavu noć...*

568 No moguće je da se i kod takvih priložnih oznaka javi samo veznik *kad(a)*. Takav je izraz manje izričit jer se svako opisano vrijeme prikazuje kao da je samo jedno.

Prošle je godine danomice vidjela pokojnog vlastelina grofa Alfreda kada je s onim svojim modruljavim nosom odilazio apotekaru (Matoš 40)

Tu su ishodišne rečenice:
1. *Prošle je godine danomice vidjela ... vlastelina*
2. *Vlastelin je danomice ... odilazio apotekaru*

Gledali ste moje mahanje kao i svakog jutra dotada kad ste ustajali i izlazili na prozor (Marinković, Ruke 75)
Tu su ishodišne rečenice:
1. *Gledali ste moje mahanje kao i svakog jutra dotada*
2. *Svakog jutra dotada ustajali ste i izlazili na prozor*

Pa je svaki put kad bi je spomenuo ili makar aludirao na nju, lako kimnula glavom (Marinković, Ruke 67)
Tu su ishodišne rečenice:
1. *Pa je svaki put lako kimnula glavom*
2. *Svaki put bi je spomenuo ili makar aludirao na nju*

569 Vremenska rečenica s *kad(a)* uvrštena u upitnu može dobiti izrazit sadržaj suprotstavljanja u istovremenosti, a ne povezivanja, kako je kod vremenskih rečenica inače obično.

Što znači sjaj dvora kad već kancelar cesarov imade ovako blistavo dostojanstvo (Nehajev 4) — *Šta li ja tražim u kulturnoj Europi kad mi ona ne može ništa da dadne osim otrova duševnog* (Kosor 2, 263)

570 Vremenska rečenica s *kad(a)* ili *kad(a) li* može dobiti izrazit sadržaj nadovezivanja u pričanju

No nije odmaknuo ni tri koraka kad li zovnu neki gospodin (Kolar 69) — *Nismo pravo ni odahnuli od začuđenja kad li nas u novo čudo staviše čaše* (Kolar 159) — *Jednog dana čekao sam svoju djevojku na nekom raskršću kad mi pristupe dvojica nepoznatih ljudi* (Horvat 49) — *Kapara je baš stezao hlače i mrštio se pod šljemom misleći na prokletu noć što ga čeka kad mu pristupi pop* (Horvat 147) — *Nisu se popeli ni sto metara kad on najednom sjedne* (Kaleb 2, 64)
O pogodbenom značenju vremenskih rečenica s veznikom *kad* vidi t. 688.

571 U rečenicu kojoj je priložna oznaka zamjenički prilog *dotle* može se uz taj prilog, kao vremenska, uvrstiti druga rečenica kojoj je priložna oznaka također neki zamjenički prilog vremenskoga značenja. Taj se zamjenički prilog tada preoblikuje u vremenski veznik *dok* i dolazi na početak rečenice.
Od ishodišnih rečenica:
1. *Mrav je dotle skupljao*
2. *Cvrčak je tada svirao*
dobiva se tako zavisno složena rečenica:
Mrav je dotle skupljao dok je cvrčak svirao
Od ishodišnih rečenica:
1. *Dotle će biti i samara*
2. *Tada je leđâ*
dobiva se tako zavisno složena rečenica:
Dok je leđa, dotle će biti i samarâ

Od ishodišnih rečenica

1. *Svi su se dotle vratili*
2. *Večera je dotle bila na stolu*

dobivaju se takvim zavisnim uvrštavanjem dvije zavisno složene rečenice

1. *Dok su se svi vratili, večera je dotle bila na stolu*
2. *Dok je večera bila na stolu, svi su se dotle vratili*

Od ishodišnih rečenica

1. *Vlak je dotle stigao*
2. *Svi su se dotle sprijateljili*

dobivaju se na isti način ove dvije zavisno složene rečenice:

1. *Dok je vlak stigao, svi su se dotle sprijateljili*
2. *Dok su se svi sprijateljili, vlak je dotle stigao*

Takvi su primjeri:

Dok Omeru raku iskopaše, / dotle sanduk Merimi stesaše (Npj. 1, 259) — *Dok je aša, dotle je kuća naša* (Nposl. 64) — *Tko si junak, osvetit se ne mo'š / Na junaku dotle dok ne preda* (I. Mažuranić, 44) — *Moglo se mirovati barem dotle dok ti oguljeni grabovi stupovi ne izagnjiju* (Šimunović 43) — *U »Zagrepkinji« je pisac prikazao ženu koja se pretvara dotle dok ne privuče k sebi čovjeka koji je voli* (Barac 1, 143)

572 Takva se zavisna rečenica može uvrstiti i uz druge vremenske oznake ako u danom kontekstu imaju značenje slično zamjeničkom prilogu *dotle*.

Dok imaš, donde i čuvaj (Nposl. 63) — *Dok se ne namuči, donde se ne nauči* (Nposl. 66) — *Dok mi, brate, skupa prebivasmo, / i majka nam dvori upravljaše, / tad se naši dvori bijelješe* (Npj. 2, 634) — *Nisi vršio dužnost domovinsku - nego si zaraðivao govedarenjem punih trideset godina dok su drugi padali mrtvi i osakaćeni* (Goran 1, 73) — *Mi ćemo to obaviti ujutro dok on bude u uredu* (Marinković, Ruke 77) — *Do operacije mi ostaje još desetak dana dok se malo priviknem na klimu* (Barković 1, 118) — *Piše vino tri bijela dana / Dok se rujna ponapiše vina* (Npj. 2, 54) — *Suditi ga neću prije / dok ga razlog ne saprije* (Došen 12a) — *Neće prije da ustane / dok žderući ne prevrši* (Došen 153a) — *Nit će prije ustat oni / dok sud vinski ne zazvoni* (Došen 169a) — *Niko puške prije da ne baca / dok ne pukne puška Bjelićeva* (Npj. 4, 282)

573 Mjesto veznika *dok* mogu se u takvoj preoblici javiti još *dokle, dok god, dokle god*. Ti se oblici ne javljaju u neutralnom stilu hrvatskoga književnog jezika, nego izričaju daju neku pučku i starinsku jedrinu. Takvo je izražavanje stoga izrazito stilski obojeno.

Dokle Porča sedlo opremio, / dotle sluge izvedoše đoga (Npj. 2, 588) — *Dokle žnjela, dotle jela* (N posl. 65) — *Da se neće oženiti dotlen doklen god u snu ne viđi đevojku* (Npr. 110) — *Dokle bješe vojevoda Mirko, / bješe tuda mlogo vojevoda* (Npj. 3, 53)

574 Mjesto veznika *dok* može u tom uvrštavanju doći i veznički izraz *sve dok*. Time se pojačava sadržaj takva uklapanja, pa i takav izričaj nije stilski neutralan, ali ulazi u okvir standardnoga stila u hrvatskom književnom jeziku.

I tako bi se više puta natezali po čitavu uru sin i majka sve dok ne bi došao s obale »cako« i primirio ih (Kosor 2, 176) — *Bili oni tako slobodnjaci svake boje ... sve dok im ne dođe gospodin Podvinjušić* (Kolar 190)

575 Daljnjom preoblikom može se onda u glavnoj rečenici ukloniti vremenska oznaka *dotle*, ili druga koja slična po značenju, ako je zamjenički prilog, pa onda vremenska rečenica s *dok* dolazi na mjesto te vremenske oznake, po kojoj je i uvrštena u glavnu rečenicu.

Zavisno složene rečenice

1. *Mrav je dotle skupljao dok je cvrčak svirao*
2. *Dok je leđa, dotle će biti i samarâ*
3. *Dok su se svi vratili, večera je dotle bila na stolu*
4. *Dok je večera bila na stolu, svi su se dotle vratili*
5. *Dok je vlak stigao, svi su se dotle sprijateljili*
6. *Dok su se svi sprijateljili, vlak je dotle stigao*

(v. točku 571) preoblikuju se po tom pravilu u rečenice:

1. *Mrav je skupljao dok je cvrčak svirao*
2. *Dok je leđa, bit će i samarâ*
3. *Dok su se svi vratili, večera je bila na stolu*
4. *Dok je večera bila na stolu, svi su se vratili*
5. *Dok je vlak stigao, svi su se sprijateljili*
6. *Dok su se svi sprijateljili, vlak je stigao*

Takvi su primjeri:

Ne kti blagovati dok im ne kaza svrhu za koju došao biše (Kačić, Korabljica 24) — *Onda zgrabiv svaki svoju drpa /dok ih tkogod od nud ne rastira / i spavati doma ne potira* (Reljković, Satir C 5b) — *I dosta se pronapati glada / dok sin tako gospodarstvom vlada* (Reljković, Satir I 2a) — *I bludnice tako zovu / bludni pazar dok sazovu* (Došen 102b) — *Tako linac pravdu tare / dok s nepravdom puk satare* (Došen 248b) — *Kratko hodi dok do njega priđe* (Npj. 2, 121) — *Očima je zažmurio / dok je babu poljubio* (Npj. 1, 350) — *Dok pamet dođe, blago prođe* (Nposl. 66) — *Već ga vûčē kano jare vûče / dok dovuče gdje je mjesto svući* (Martić, Osvetnici 4, 11) — *Pričekajte dok se Uršula preseli u Stubicu* (Šenoa 2, 29) — *Dok čovjeka bude, ljudi neće mrijeti* (Kranjčević 11) — *I dok je srca, bit će i Kroacije!* (Matoš 5, 16) — *Trudno jutrom, a trudnije večerom. Jutrom da ustaneš da prvu pticu na gnijezdu probudiš, a večerom da ne legneš dok nisi i nesretnu travku uspokojio* (Brlić-Mažuranić 137) — *Prođe više od rata dok se je mnogoveslica dovukla do Piazzette* (Nehajev 35) — *Neka se podeštat tješi i ne boji glada dok je volova i ovaca na Psoglavčevu brdu* (Nazor 3, 76) — *Dok su drugi drvosječe cvokotali zubima i tiskali se oko vatrišta u šumskoj drvenjari, on je mahao ogromnom sjekirom oko sebe i obarao hrastove, rušio visoke bukve - a inje mu se hvatalo rutavih prsa i kratke četinaste kose* (Goran 1, 67) — *Grlio ju je radosno dok je mučno stenjala u brzanju* (Goran 1, 70) — *Dok je hljeba u nas, bit će ga i za tebe* (Kosor 2, 228) — *Dok se još presvlačio, obuzela ga silna radost* (Kosor 2, 29) — *Dok je to govorio, javljala se i kritika* (Perković 62) — *Oblačje prekri plavetnilo neba / Dok vjetar, skitalac star, za rubom šume drijemaše* (Tadijanović 77) — *Dok izgovaraše ovaj heksametar, / gledao je zvijezde / i slušao šum naše vode / uz dvori-*

šnu ogradu (Tadijanović 226) — *Dok sam bio tamo, u ova se doba išlo u kazalište* (Nametak 4) — *Načekat ćeš se dok to doživiš* (Barković 1, 15) — *Dok su ga okretale, Marija je posmatrala kako vrećasta trbušina puze mravlji ustranu* (Živko Jeličić 57) — *Dok je ovako nepomičan, teško da i privlači pažnju onoga koji ga osmatra s leđa* (Živko Jeličić 157)

Ovamo idu još ovi primjeri:

Znaj, veleum čistih iz prsiju niče / A i hrasti traju dok ih korijen krijepi (Kranjčević 1, 107) — *I dok starac viči, spremala bi stara / Izborniku hlače i kravatu novu* (Kranjčević 24) — *Drugoga jutra, dok je knez bio pošao da prigleda svoju četu koja će za sat dalje na put, senator se našao pred kućom gospodina Cesara s Evanjelistom* (Nehajev 234) — *Ne bi se smirio dok se na kome ne bi iskalio* (Nametak 13) — *Dok mu još nisam bio ni vidio oči, ja sam po njegovim riječima pogodio da je i on samo jedan od nas mnogih* (Slobodan Novak, 166) — *Dok sam na nogama, nisam: možda bih bio kad bih morao dubiti na glavi* (VUS 18. 1. 1967. str. 2)

576 U starinskom jeziku može se mjesto veznika *dok* u takvoj preoblici javiti i veznik *dočim*.

Ne čekajmo dočim se vrata zatvore (S. Margitić, Fal. 233) — *Jedno drugom ne viruje dočim se bogom ne zakune* (S. Margitić, Isp. 31) — *Dočim nami prvi petak dođe, / Mi ćemo te odvesti Udbini* (HNpj. 2, 120) — *Dočim on što kaže, znaš da tu nešto mora biti* (M. Popović, Zbirka reči iz Vrhovina u Hrvatskoj) — *Dočim Stanko i Timotija razgovaraju, Ćiro sve simo tamo hoda* (Preradović, Djela II, 89) — *Neki kaže kako jedni straže / dočim drugi zasjedaju klance* (Martić, Osvetnici 1, 46) — *Dočim cura take kobi gata, / otište se jato vranih vrana* (Martić, Osvetnici 1, 54) — *Pa dočim se bogu pomolio, / dotle otpro škrinju Milutine* (Martić, Osvetnici 2, 22) — *Dočim hajduk priteže opanke, / u tom njega vojska sustignula* (Martić, Osvetnici 2, 71) — *Dočijem on je služi kruhom, ženica jednom rukom pruža mu pare* (Vodopić, Tužna Jele 35) — *Želite li štogod? šapne bojažljivo Marija, dočim joj licem preleti radost* (Kumičić, Začuđeni svatovi 29)

577 Kada je u vremenskoj rečenici s *dok* predikat u svršenom vidu, neutralizira se u njoj niječna preoblika. Takva zavisna rečenica zanijekana ne odriče, nego znači isto što i potvrda.

Ishodišne rečenice:

1. *Čekaj dotle*
2. *Tada dođem*

mogu se sklopiti u zavisno složenu rečenicu:

Čekaj dok dođem

Ako se druga ishodišna rečenica pri tom zaniječe, glasit će zavisno složena rečenica:

Čekaj dok ne dođem

Zanijekana zavisna rečenica tu ništa ne odriče, nego znači isto kao i potvrdna. Takvi su primjeri:

Ne pust' glasa do bijela dana / dok se braća vina ne napiju (Npj. 1, 255) — *Neka spava Naode Momire / dok ne svane i sunce ne grane* (Npj. 2, 160) —

Sjedio je u općinskom perivoju dok se nije dobro razdanilo (Desnica 89) — *A dok do toga ne dođemo, sađimo ovom stazom naniže* (Kaleb 2, 49) — *Tako je Mate porazbijao sve fenjere dok se nije i sam stropoštao s ljestava* (Marinković, Ruke 21) — *Dok ta trojica ne bace upaljene benzinske boce, nitko ne smije otvarati vatru* (Horvat 125) — *Odlučno sve odbijam dok ne završim školu* (Barković 1, 144)

Ove zavisno složene rečenice ne znače drugo nego bi značile da vremenske rečenice u njima nisu zanijekane:

Ne pust' glasa do bijela dana dok se braća vina napiju — Neka spava Naode Momire dok svane i sunce grane — Sjedio je u općinskom perivoju dok se je dobro razdanilo — A dok do toga dođemo, sađimo ovom stazom naniže — Tako je Mate porazbijao sve fenjere dok se je i sam stropoštao s ljestava — Dok ta trojica bace upaljene benzinske boce, nitko ne smije otvarati vatru — Odlučno sve odbijam dok završim školu.

Primjeri sa zanijekanom zavisnom rečenicom navodili su se i u t. 571—576.

Takve, te rečenice se odnose na istu situaciju kao u obliku u kojem su zanijekane. Ipak među njima postoji stilska razlika, jer se u izricanju ističe druga strana iste situacije. Kada se kaže: *Sjedio je dok se nije razdanilo* znači to isto kao *Sjedio je dok se razdanilo.* U oba je slučaja sjedio do dana. Tek je u prvom slučaju izričito rečeno da je sjedio samo onda kad još nije bio dan, a poslije ne, u drugom se pak vremenski povezuju sjedenje i nastup dana, a ne kaže se jasno što je bilo dalje, pa čak niti to da je sjedenje trajalo već neko određeno vrijeme prije toga. Stoga je tu zanijekana vremenska rečenica izričitija, pa takvo izražavanje sve više prevladava u suvremenom standardnom jeziku, kojemu je intelektualna dorečenost važna značajka. Zato se unatoč toj neutralizaciji ne mogu slobodno zamjenjivati zanijekana i potvrdna vremenska rečenica s veznikom *dok* u svim onim primjerima u kojima valja izričito istaći da radnja glavne rečenice traje do časa određenog vremenskom oznakom, a onda prestaje.

Takvi su primjeri:

Nemoj koji pušku da isturi / dok ne pukne moja puška prva (Npj. 3, 307) — *Neću tebe pohoditi / dok ne rodiš muško čedo* (Npj. 1, 219) — *Dok dijete ne zaplače, mati ga se ne sjeća* (N posl. 63) — *Nema ćara ni šićara / dok ne dođe Karo iz Mostara* (N posl. 204) — *Moj je običaj ne leći dok si ne priredim uz glavu svijeće sa žigicama* (Janko Jurković 1, 72)

Te se rečenice odnose na situacije na koje se ne bi mogle odnositi da zavisna rečenica u njima nije zanijekana:

Nemoj koji pušku da isturi dok pukne moja puška prva
Neću tebe pohoditi dok rodiš muško čedo
Dok dijete zaplače, mati ga se ne sjeća
Nema ćara ni šićara dok dođe Karo iz Mostara
Moj je običaj ne leći dok si priredim uz glavu svijeće sa žigicama

Neutralizacija preoblike nijekanja proizlazi, dakle, iz situacija na koje se potvrdna i niječna vremenska oznaka mogu podjednako dobro odnositi, a ne iz samoga jezičnog ustrojstva. Zanimljivo je uočiti da su u svim tim primjerima zanijekane i glavna i zavisna rečenica.

578 U starinskom jeziku može se vremenska rečenica s veznikom *dok* uvrstiti i uz vremenske oznake *tada, odmah, taman, još, već, od onda, a to.*

Zavisno sklapanje tada ima drukčije značenje jer vremenska rečenica s *dok* ne označuje više, kao inače, trajanje u vremenu, nego jedan čas u njegovu tijeku.

Takvi su primjeri:

Dok ožujak pojači rogove, / tad ćeš činit oko sitne ove (J. S. Reljković 81) — *Dok u svetac bio dan osvane / i iz svoje postelje ustane, / odmah ide u bašće zelene* (Reljković, Satir C 6b) — *Dok se koja razgovarat zine / odmah ruke sa svog posla skine* (J. S. Reljković 255) — *Dok s ključem zakrenuše, odmah se vrata otvoriše* (Kanižlić, Utoč. 188) — *Dok od kralja zaiskah divojku, / namah mi je lipu poklonio* (Nar. pjesm. Marj. 5) — *Dok se gdje malo gracnem, odmah se da na zlo* (Rj. 99a) — *Taman oni u riječi bijagu / dok eto ti Bela barjaktara* (Npj. 4, 338) — *Još zorica ne zabijelila... / dok proklikta sa javora vila* (Npj. 4, 293) — *Dok sunce pripeče, već rosa opada* (Knezović 28) — *Dok se momčad s Turadma mučiše, / od onda se psovat naučiše* (Reljković, Satir B 7b) — *Dok su oni još to govorili, a to se pomole kola* (Npr. 2)

579 I tu se daljnjom preoblikom može ukloniti vremenska oznaka, pa vremenska rečenica, što je bila uz nju uvrštena, dolazi sasvim na njezino mjesto.

Dok ja prodam hiljadu volova, / kupit ću ti svijetlo oružje (Npj. 3, 451) — *Ja ću doći k tebi dok babo bude drukčiji* (Ogrizović, Hasanaginica)

580 I u suvremenom neutralnom stilu hrvatskoga književnog jezika upotrebljava se vezнички izraz *samo dok* u tom značenju.

Krenut ćemo samo dok kupim kartu — Samo dok se ovo smiri, bit će sve bolje

581 U rečenicu kojoj je priložna oznaka vremenski prilog *odmah* može se uz taj prilog, kao vremenska, uvrstiti druga rečenica kojoj je priložna oznaka neki zamjenički prilog vremenskog značenja. Taj se prilog tada preoblikuje u vremenski veznik *čim* i dolazi na početak rečenice.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Komarci se odmah jave*
2. *Tada zađe sunce*

dobiva se tako zavisno složena rečenica:

Čim zađe sunce, komarci se odmah jave

Od ishodišnih rečenica:

1. *Brod je odmah otplovio*
2. *Zapovijed je tada stigla*

dobiva se tako zavisno složena rečenica:

Brod je odmah otplovio čim je zapovijed stigla

Od ishodišnih rečenica:

1. *Pripeka se odmah razblažila*
2. *Krenuli smo tada*

dobiva se tako zavisno složena rečenica:

Čim smo krenuli, pripeka se odmah razblažila

Takvi su primjeri

Čim začula, odmah se sjetila (Npj. 4, 382)

Vojska čim je pala namah jade dade (Martić, Osvetnici 3, 153)

582 Vremenska rečenica s veznikom *čim* može se, osobito u starinskom jeziku, uvrstiti i uz druge neke priložne oznake vremena što u danom kontekstu imaju značenje slično kao *odmah.* Takvi su zamjenički instrumentalni izraz *tim* i prilozi kao *diljem, tako,* a tako i dijalektalni prilog *birdem* (= odmah).

Čim sunce istječe, tim raščinja guste magle (V. M. Gučetić 155) — *Čim ga viđe, tim ga i poznade* (Npj. 2, 303) — *Bože mili, bi l' te prosit smili: / jer ne davaš diljem čim se zgriješi / uput da se i pokora riješi* (Martić, Osvetnici 47) — *Čim ga viđe, birdem ga poznade* (Npj. herc. 6) — *Čim ti nasta na Srijem vojvoda, / tako nama Turci dodijaše* (Npj. 3, 52)

583 Daljnjom preoblikom može se onda u glavnoj rečenici ukloniti vremenska oznaka *odmah,* ili druga koja slična po značenju, pa onda vremenska rečenica sa *čim* dolazi na mjesto te vremenske oznake, po kojoj je i uvrštena u glavnu rečenicu.

Zavisno složene rečenice:

1. *Čim zađe sunce, komarci se odmah jave*
2. *Brod je odmah otplovio čim je zapovijed stigla*
3. *Čim smo krenuli, pripeka se odmah razblažila*

(v. točku 581) preoblikuju se po tom pravilu u:

1. *Čim zađe sunce, komarci se jave*
2. *Brod je otplovio čim je zapovijed stigla*
3. *Čim smo krenuli, pripeka se razblažila*

Takvi su primjeri:

Čim carević uđe u sobu, otmu mu se oči gledati djevojku (Npr. 191) — *Čim korači u crkvu, provali se pod njim zemlja* (Npr. 267) — *Čim sjašio, svika poglavare* (Martić, Osvetnici 2, 86) — *Milan gleda u mamu, pa čim pristanemo, skoči iz lađice i potrči k njoj da se požali* (F. Mažuranić 2, 117) — *Čim bi moji roditelji pomislili da sam zaspao, počinjali bi razgovor* (Šimunović, Mladost 93) — *Čim mu se gospodar približi da ga ščepa, nagnu u bijeg* (Kosor 2, 82) — *A prijatelj moj, čim doviknu mi: Ulazi!, nestade s prozora* (Tadijanović 223) — *Čim se bolje smjestio, Goli poče mrmljati* (Kaleb 2, 44) — *Sve se to vidjelo čim su povorke krenule gradskim ulicama* (Marinković, Ruke 35) — *Čim sam otvorio oči, on je skočio s kreveta* (Marinković, Ruke 199) — *Ali seljak, čim vidje da dalji razgovor nema više nikakve svrhe ni smisla, ostavi jednostavno škrticu obrtnika da dijeli lekcije kome hoće* (Dončević 27) — *Čim bi se rasvanulo, odvezao bi Golubu i odveo je kraj puta da pase* (Goran 1, 66) — *No čim bi se on jače zamislio, trgnula bi ga naglo i silovito* (Marinković, Ruke 43—44)

584 U istom uvrštavanju kao s vremenskim veznikom *čim* javljaju se još vezнички izrazi *jedva što, tek što*

Tek što Miloš sjede piti vino, / al povika sa grada Latinče (Npj. 2, 147) — *Tek što oni na sofru sjedoše / al eto ti sina Milovana* (Npj. 2, 582) — *Ali tek što iziđe pred dvor, u jedan mah doleti iz neba zmaj* (Npr. 7) — *I zbilja, jedva što minu nešto gluhe noćne dobe, trže se Jela s nenadana prizora* (Kosor 2, 55) — *Ali tek što se osu prvo zrnje, viknu neko derište iz svega glasa* (Kolar 149)

Iz tih se primjera vidi da se vezničkim izrazom *tek što* vremenska rečenica rado uvršćuje u glavne u kojima je veznički prilog *ali*. U jeziku narodne pjesme taj se *ali* javlja kao riječ uz koju je vremenska rečenica s vezničkim izrazom uvrštena.

585 U sličnom značenju vremenskoga veznika javlja se i odnosni zamjenički prilog *što* bez ikakva dodatka.

I zbilja, svaki put što bi se podigao parobrod, pak grohotajući zaronio u talase, oćutio bi da se u njemu budi neka snaga i želja za borbom, te ponos radi vlastitog junaštva (Šimunović 3, 112) — *Što bi cigaretu popušio, stigli smo pred onu lokandicu* (Fran Mažuranić 2, 82)

586 U istom značenju kao vremenski veznik *čim* javlja se i vremenski veznik *netom*

Netom se pop nareče, on čas mu šija nateče (Daničić, Posl. 78) — *Netom su se sukobili kleti, / puščanim se preturiše žarom* (Martić, Osvetnici 2, 142) — *Netom sjedoh i ja, mladi Steva poče* (Pavlinović, Razgovor 4) — *Dva su reda vesala tjerala brod naprijed netom bi vjetar popustio* (Nazor 3, 169)

587 U starinskom i pučkom jeziku javljaju se *jedva* i *tek* kao vezničke riječi u takvim vremenskim rečenicama

Jedva bi obučen, činiše ga opeta svući (M. Lekušić 82) — *Evo ti jedva u šumu uniđe, namiri se na jednoga debela ovna* (Đ. Rapić 249) — *Tek to Mujo u besjedi bješe, / puče puška iz gore zelene* (Npj. 1, 486)

588 U starijem jeziku javljaju se vezнички prilozi *da* i *ta* kao riječi uz koje je vremenska rečenica s vezničkim izrazom *jedva (što)* uvrštena.

Ali jedva biše izrekao sudac osudu, da oni psi ugrabiše Isusa (M. Lekušić 88) — *Stari kupus još jedva nestaje, / ta za novim baščovan se daje* (J. S. Reljković 138) — *Jedva nikne rasada nejaka, / ta već zlobi nju buha opaka* (J. S. Reljković 139)

589 U rečenicu kojoj je priložna oznaka vremenski zamjenički prilog *onda* može se uz taj prilog, kao vremenska, uvrstiti druga rečenica kojoj je priložna oznaka zamjenički prilog vremena *tada*. Ako je predikat rečenice što se uvrštava u svršenom vidu, pa se sklapanjem izriče da se radnja glavne rečenice vrši tek poslije svršetka radnje u vremenskoj rečenici, preoblikuje se u njoj zamjenički prilog *tada* u vremenski veznik *pošto* i dolazi na početak svoje rečenice.

Od ishodišnih rečenica

1. *Onda su počeli ispitivati*
2. *Tada se sve smirilo*

dobiva se takvim uvrštavanjem zavisno složena rečenica

Pošto se sve smirilo, onda su počeli ispitivati

Od ishodišnih rečenica

1. *Onda su šume zamirisale*
2. *Kiša je tada prestala*

dobiva se takvim uvrštavanjem zavisno složena rečenica

Pošto je kiša prestala, onda su zamirisale šume

Od ishodišnih rečenica

1. *Društvo se onda počelo zabavljati*
2. *Svi su se tada skupili*

dobiva se takvim uvrštavanjem zavisno složena rečenica

Društvo se onda počelo zabavljati pošto su se svi skupili

Takvi su primjeri:

Pošto Ivo kulu sagradio,
onda staru izvodio majku (Npj.)

A pošto se napojiše vina,
onda reče Orgašić serdaru (Npj. 3, 272)

Pošto je tako nekoliko noći jednako radio, onda mu braća počnu zlobiti (Npr. 16)

590 Vremenska rečenica s veznikom *pošto* i predikatom u svršenom vidu može se uvrstiti i u rečenice s drugim vremenskim oznakama, ako te vremenske oznake imaju u danom kontekstu sadržaj sličan sadržaju vremenskoga zamjeničkog priloga *onda* i ako se izriče da se radnja glavne rečenice vrši tek poslije svršetka radnje u zavisnoj.

A pošto je večerala mlada, / al evo ti muke od nevjeste (Npj. 3, 353) — *Oni će za njim kasnije pošto nađu Blaža* (Božić, Kurlani 173) — ... *koji je na aerodrom došao sa zakašnjenjem - tek pošto se avion bio spustio* (Vjesnik 19. 1. 1967.' str. 3)

591 Daljnjom preoblikom može se onda u glavnoj rečenici ukloniti vremenska oznaka *onda*, ili druga koja slična po značenju, pa vremenska rečenica s *pošto* tada dolazi na mjesto te vremenske oznake, po kojoj je i uvrštena u glavnu rečenicu.

Zavisno složene rečenice:

1. *Pošto se sve smirilo, onda su počeli ispitivati*
2. *Pošto je kiša prestala, onda su zamirisale šume*
3. *Društvo se onda počelo zabavljati pošto su se svi skupili*

(v. točku 589) preoblikuju se po tom pravilu u rečenice:

1. *Pošto se sve smirilo, počeli su ispitivati*
2. *Pošto je kiša prestala, zamirisale su šume*
3. *Društvo se počelo zabavljati pošto su se svi skupili*

Takvi su primjeri:

Pošto bjehu malo počinuli, / ustadoše na noge junačke (Npj. 4, 500) — *Pošto moje ruke savezaše, / isjekoše stotinu konjika* (Npj. Petranović, 3) — *Paunice pošto se okupaju, odlete sve zajedno* (Npr. 17) — *Pošto pomirisa ono kruha, pade potrbuške* (Npr. 99) — *Pošto opet legne, ne može dugo usnuti* (Matoš 112) — *Pošto popijem i drugu bocu šampanjca, ne bijaše me briga ni za što* (Matoš 191) — *Pošto ga jedva jedvice savladaju i provedu pored mene, vidim da je - poludio!* (Matoš 218) — *Pošto je pedeset dukata prorajtao, čujem da ga je pitao otac neka pripovijeda što je na izložbi vidio* (Vjenceslav Novak, Posljednji Stipančići 9) — *Pošto su poustajali sa sjedala, skupila su se petorica građana oko oniskog mršavog čovuljka* (Vjenceslav Novak, Posljednji Stipančići 128)

592 U starinskom se jeziku mjesto veznika *pošto* javlja i veznik *pokle* *Pokle se on napi, reče njemu divojka* (Banovac, Blagosov 21) — *Pokaja se Juda posli pokle prodade svoga meštra* (Banovac, Predike 21) — *Pokle se biše dvaest i osam dana, / predaše se Novljani junaci* (Npj. Bog. 180) — *Pokle me je srića doskočila / da me ubi kamen sa Budinja / ukopaj me pod Budinje* (H. Npj. 5, 280) — *Pokle gorski sjatili se druzi, / vjeru dali* (Martić, Osvetnici 2, 46) — *Sigurnijih podataka o tome imam pokle sam se oženio, a osobito pokle sam dobivao djecu* (Vjenceslav Novak, Sličice iz moje bilježnice, početak) — *Ali pokle se pred mjesec dana rodilo njegovo šesto dijete, nije mogao raditi ni noću* (Vjenceslav Novak, Crtica o Božiću)

593 U toj se preoblici javljaju i vezničkі izrazi *nakon što* i *poslije nego.* Oni su izričitiji, jasnije opisuju vremenski odnos, a ne dodaju ništa što se ne bi već izricalo veznikom *pošto.* Zato pripadaju manje pomnom, opuštenom i razgovorljivom stilu. U discipliniranijem izražavanju se stoga izbjegavaju, osim ako je potrebno da se vremenski odnos posebno naglasi, jer veznik *pošto* sam, manje pričljivo i manje razmetljivo, kazuje sve što treba.

594 U rečenicu kojoj je priložna oznaka vremenski zamjenički prilog *onda* može se uz taj prilog, kao vremenska, uvrstiti druga rečenica kojoj je priložna oznaka zamjenički prilog vremena *tada.* Ako je predikat rečenice što se uvrštava u svršenom vidu, pa se sklapanjem izriče da se radnja glavne rečenice vrši još prije početka radnje u vremenskoj rečenici, preoblikuje se u njoj zamjenički prilog *tada* u vremenski vezнički izraz *prije nego* i dolazi na početak svoje rečenice.

Uz *prije nego* javlja se pri tom uvrštavanju i prošireni vezнički izraz *prije nego što.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Poznavali smo se onda*
2. *Vi ste tada došli*

dobiva se takvim uvrštavanjem zavisno složena rečenica

Poznavali smo se onda prije nego što ste vi došli

Od ishodišnih rečenica

1. *Zemlja je onda pucala od suše*
2. *Tada je pala kiša*

dobiva se takvim uvrštavanjem zavisno složena rečenica

Prije nego je pala kiša, zemlja je onda pucala od suše

Od ishodišnih rečenica

1. *Onda će se znati pobjednik*
2. *Tada svrši natjecanje*

dobiva se takvim uvrštavanjem zavisno složena rečenica

Prije nego svrši natjecanje, onda će se znati pobjednik

595 Vremenska rečenica s vezničkim izrazom *prije nego* i predikatom u svršenom vidu može se uvrstiti i u rečenice s drugim vremenskim oznakama, ako te vremenske oznake imaju u danom kontekstu sadržaj sličan sadržaju vremenskoga zamjeničkog priloga *onda* i ako se izriče da se radnja glavne rečenice vrši još prije početka radnje u zavisnoj.

596 Daljnjom preoblikom može se onda u glavnoj rečenici ukloniti oznaka *onda,* ili druga koja slična po značenju, pa vremenska rečenica s *prije nego* tada dolazi na mjesto te vremenske oznake, po kojoj je i uvrštena u glavnu rečenicu.

Zavisno složene rečenice:

1. *Poznavali smo se onda prije nego ste vi došli*
2. *Prije nego je pala kiša, zemlja je onda pucala od suše*
3. *Prije nego svrši natjecanje, onda će se znati pobjednik*

(v. točku 594) preoblikuju se po tom pravilu u:

1. *Poznavali smo se prije nego ste vi došli*
2. *Prije nego je pala kiša, zemlja je pucala od suše*
3. *Prije nego svrši natjecanje, znat će se pobjednik*

Takvi su primjeri:

Nego sam mislio ispovиđeti pri smrti, ali me ugrabi prije nego pop prispije (Npr. 98) — *Prije nego su se upalile luči nebeske, bila je tmina* (F. Mažuranić 2, 7) — *Prije nego sam nastupio službu, cio dan šetao sam selom, škripajući svojim novim cipelama* (Kosor 2, 113) — *Prije neg se sunce popne iznad gradskih kuća, dođem u zelene aleje* (Tadijanović 99) — *Prije nego što uzmoraš ostaviti / srp kojim žanješ, / trči na raskršća i krikni* (Tadijanović 132) — *Goli nije mogao zastati prije nego riješi tu brigu* (Kaleb 2, 53) — *Prije nego je uspio da se snađe ... otvore se vrata* (Marinković, Ruke 99)

597 U rečenicu s vremenskom oznakom *odmah* može se uvrstiti uz tu oznaku, kao vremenska, druga rečenica s vremenskom oznakom *tada* ili *onda.* Pri takvu sklapanju ta vremenska oznaka uvrštene rečenice postaje veznik, preoblikuje se u *kako* i dolazi na početak uvrštene zavisne rečenice.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Odmah je stao pisati*
2. *Sjeo je tada za stol*

dobiva se takvim sklapanjem zavisno složena rečenica

Kako je sjeo za stol, odmah je stao pisati

Od ishodišnih rečenica:

1. *Vrtuljak se odmah pokrenuo,*
2. *Zvonce je onda zazvonilo*

dobiva se takvim sklapanjem zavisno složena rečenica

Kako je zvonce zazvonilo, vrtuljak se odmah pokrenuo

Od ishodišnih rečenica

1. *Glazba je odmah zasvirala*
2. *Dirigent je tada mahnuo palicom*

dobiva se takvim sklapanjem zavisno složena rečenica:

Glazba je odmah zasvirala kako je dirigent mahnuo palicom

Takvi su primjeri

Kako drugi nešto steče, / to mu odma srce peče (Došen 115) — *Ali za rat kako čuje / odma jeca* (Došen 122 b) — *Kako tuđu kokoš iziješ, odmah svoju za nogu veži* (N posl. 127) — *Kako kum prase, ti odmah vreću* (N posl. 126) — *Carev sin kako uđe unutra, odmah reče carici* (Npr. 26)

598 Na isti se način vremenske rečenice uvršćuju u rečenice s vremenskim oznakama kojima je značenje slično oznaci *odmah*. Takve oznake jesu prilozi: *mahom, namah, brzo, smjesta, uput, tako, taki, onako, onda, a, ta, sad, već, jednak* i sl., te priložni izrazi: *na mjestu, u onaj mah* i sl.

Takvi su primjeri

Kako moje stignu zapovijedi, / mahom da ste na noge lagahne (Martić, Osvetnici 3, 121) — *Kako spade sa dobra đogina, / namah su joj ofalili zubi* (Martić, Osvetnici 2, 147) — *Brzo se ispovidjeti kako sagriješiš* (Gučetić, Roz. jez. 47) — *Kako baci ključe u Dunavo, / tako bože vrata zaboravi* (Npj. 2, 445) — *Kako srete Golotrba Iva, / tako njemu Božju pomoć daje* (Npj. 3, 100) — *Kako se oslobodih, tako se osramotih* (N posl. 127) — *Kako s oči, tako i s pameti* (N posl. 127) — *Kako s konja, taki na trpezu* (Npj. 3, 170) — *Kako misto Becka na obristlieutenantsku čast stupi, onako naslidovaše ...* (Reljković, Satir H 2a) — *I kako se mi uklonismo, onako ona pobigne* (J. Banovac, Pred. 119) — *Kako počnu ljudi mnogo umirati po selu, onda počnu govoriti da je vukodlak u groblju* (Rj, 79a) — *Kako dođe k njima, a on legne ničice* (Npr. 4) — *Kako dođe, ta med žene side* (Reljković, Satir D 4a) — *Ali kako on ugleda ženu, / ta ga odmah ona preokrenu* (Reljković, Satir F 7b) — *Zato kako studeni nastane, / ta baščovan k smokvama se gane* (J. S. Reljković 400) — *Kako kleta na vješala dođe, / ta srdito na katane viknu* (Npj. 2, 501) — *Sad ga pogubi kako iziđe iz galije* (Npr. 70) — *Kako provrije kuvan grašak, već na dnu se krije* (J. S. Reljković 119) — *Kako pade zmija na zemljicu, / jednak zmija u duvar odmile* (Npj. 2, 53) — *Kak' izeđe ono desno krilo, / jednak mu je trudna zahodila* (Npj. 2, 58) — *Kako ga udari, zmaj ostane na mjestu mrtav* (Npr. 8) — *Kako mu voda pospe glavu, u onaj mah prsnuše alke oko vrata* (Npr. 196) — *Kako bi stari kuhar dovršio koju priču, tako bi Made udivljeno i zahvalno pogledala obojicu* (Šimunović 116)

Od tih vremenskih oznaka samo *brzo, smjesta* i *tako* pripadaju i suvremenom neutralnom stilu, dok drugi nose snažno stilsko obilježje starinskoga i jezgrovita izričaja.

599 Daljnjom se preoblikom u složenoj rečenici može ukloniti vremenska oznaka *odmah* ili druga koja slična sadržaja. Vremenska rečenica s *kako* ostaje tada sama na mjestu te vremenske oznake.

Složene rečenice:

1. *Kako je sjeo za stol, odmah je stao pisati*
2. *Kako je zvonce zazvonilo, vrtuljak se odmah pokrenuo*
3. *Glazba je odmah zasvirala kako je dirigent mahnuo palicom*

preoblikuju se tako u ove rečenice

4. *Kako je sjeo za stol, stao je pisati*
5. *Kako je zvonce zazvonilo, vrtuljak se pokrenuo*
6. *Glazba je zasvirala kako je dirigent mahnuo palicom*

Takvi su primjeri:

Kako razumi Svevlad smrt oca svoga, veoma se rastuži (Kačić, Razgovor 19) — *Kako doletiš, pod penđer padni* (Npj. 1, 477) — *A kako se braća iženiše, / devet bijelih kuća načinismo* (Npj. 2, 41) — *Kak dođoše bijelu Leđanu / razapeše po polju čadore* (Npj. 2, 143) — *Kako dođe, Božju pomoć dade* (Npj. 3, 95) — *Kako dođem, hoću s' poturčiti* (Npj. 2, 565) — *Otac kako ga ugleda, daleko istrči preda nj* (Npr. 37) — *Kako čoek dođe na prosjački štap, svak ga se kloni* (N posl. 127)

600 U rečenice s vremenskom oznakom koja ujedno označuje početak radnje neke druge rečenice uvrštava se ta druga rečenica kao vremenska. Njezina se pak vremenska oznaka preoblikuje u veznik *kako, otkako* ili *otkada* i dolazi na početak uvrštene zavisne rečenice.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Danas je treći dan*
2. *Od tada čekam vijesti*

dobiva se takvom preoblikom složena rečenica:

Danas je treći dan kako čekam vijesti

ili

Danas je treći dan otkako čekam vijesti

ili

Danas je treći dan otkada čekam vijesti

Od ishodišnih rečenica:

1. *Proteklo je mnogo vode otada*
2. *Od tada razmišljam o tebi*

dobiva se takvom preoblikom zavisno složena rečenica

Proteklo je mnogo vode otada kako razmišljam o tebi

ili

Proteklo je mnogo vode otada otkako razmišljam o tebi

ili

Proteklo je mnogo vode otada otkada razmišljam o tebi

Tu se daljnjom preoblikom može dokinuti zamjenički prilog, koji je vremenska oznaka u glavnoj rečenici, pa ga zavisna rečenica uključuje u svoje značenje i dolazi na njegovo mjesto. Onda složena rečenica dobivena takvom preoblikom od spomenutih ishodišnih rečenica glasi ovako:

Proteklo je mnogo vode kako razmišljam o tebi
ili
Proteklo je mnogo vode otkako razmišljam o tebi
ili
Proteklo je mnogo vode otkada razmišljam o tebi

Takvi su primjeri s veznikom *kako*:

Ne projdoše dvi godine kako je narod viru zagrlio (Kanižlić, Kamen 106) — *Evo sada šesnajest godina / i možebit i po više ima / kako mi dva jednoč razložismo* (Reljković, Satir H 1a) — *Baš je danas godina dana kako su pod ovima višali jednoga zločinca kolesom trli* (Reljković, Sabr. 28) — *Eto ima šest hiljada / već godina negdi sada, / kako tamo vas svit seli* (Došen 48b) — *Evo danas već devet godina / kako moju majku vidla nisam* (Npj. 1, 210—211) — *Ima, babo, čitav mjesec dana / kako nisam sestrice vidio* (Npj. 2, 164) — *Evo dva dana kako se s aždajom bori, pa mu ništa ne naudi* (Npr. 48) — *Koliko ima kako te Bog ostavio?* (N posl. 145) — *Malahno je povrijemilo bilo / kako vojsku svede na Grahovo / Derviš paša* (Martić, Osvetnici 1, 15) — *Nije šala pet godina dana, / kako k nama od svud mili vojska* (Martić, Osvetnici 3, 70) — *Četiri su prolećela vijeka, / kako ga je posjeo sultane* (Martić, Osvetnici 7, 39) — *Ima više od deset godina kako skuplja građu za rječnik* (Daničić, Ogled III)

Takvi su primjeri s veznikom *otkako*:

Evo ima tri godine dana / otkako si isprosio zlato (Npj. 3, 487) — *Evo ima tri godine dana / otkako se vrlo posilio* (Npj. 4, 139) — *Otkako sam tebe nabavio / još te gorko udario nisam* (Npj. Bosanski prijatelj 3, 131) — *Evo ima dvanaest godina / od kako je ogoljela crkva* (Npj. Petranović 2, 596) — *Od kako je ovoga grada, još ovake galije nije bilo* (Npr. 69) — *Od kako je Novi, svak sebe voli* (N. posl. 233) — *Ima trista i više godina / od kako ste kršu susjednici* (Martić, Osvetnici 3, 44) — *Znate da nam nigda mira nema / ... otkako nam nestade vladika* (Martić, Osvetnici 3, 67) — *Od kako me rodi moja majka, / nijesam nikad po noći hodio* (Npj. 1, 437) — *U radionici me otkako znam za sebe čekala svježa pilovina, jelove i bukove daske, mirisi terpentina, boje i tutkala, bijele strugotine na kojima sam počeo črčkati svoje prve sličice* (Barković 1, 22)

Takvi su primjeri s veznikom *otkada*:

Otkada se mi dva rastadosmo / ... dojde Karlo (Reljković, Satir 118) — *Otkad ja čekam na tebe, svi gosti dojdoše* (Reljković, Sabr. 20) — *U nju ždere što naliva, / otkad sebe znade živa* (Došen 178a) — *Otkad rasad u batvo se kreće / ... otad lišće ozdol se otkida* (J. S. Reljković, 308) — *Od ka' ga je okom vidijela, / teške su je muke popanule* (Npj. 1, 437) — *Otkada je svijet postanuo, / nije ljepši cvijet procvatio* (Npj. 3, 476) — *Otkada si kulu načinio, / 'vaki junak nije dohodio* (Npj. 3, 485) — *Već imade pedeset godina / ... otkad kleti udariše Turci* (Npj. 4, 525) — *Otkad straža na Drobnjake pade, / mlada neva za rod i ne znade* (Martić, Osvetnici 1, 33) — *A tjeram je, Bog i duša, trideset i pet godina otkako mi je koliba izgorjela* (Šenoa, Pripovijesti V, 25) — *Otkad svijet stoji, mrmljaju i reže* (Velikanović, Otmica 45) — *Otkad si ono poželjela bila da postaneš majkom, obilno tebe obdari rasipna nevidljiva ruka* (B. Livadić, Novele 40) — *Otkad su se naselili u Panoniji, počeli su se zaletavati na zapad i jugozapad* (Lj. Babić, Umjetnost kod Hrvata 30)

601 Vremenska rečenica s veznikom *kako* može se uvrstiti i uz vremensku oznaku *dotle*.

Brada joj je podrhtavala kako miče njome (Rječnik MH i MS)

602 Kad se o vremenskom odnosu govori preneseno kao da je mjesni, mogu se uz vremenske oznake uvrštavati i mjesne rečenice. Takve mjesne rečenice ne postaju time vremenske nego im je značenje samo preneseno.

Vaj, Durače, starče stari, / Kuda 'š sade, kamo li ćeš? / Sad gdje smakoh gorske miše? (I. Mažuranić 45) — *Janku kanda su oči užgane bile i to prije objeda, gdje i pijanac ne pije* (Šenoa, Sabrana djela VIII, 87) — *Nisam nikoga pitao dok sam ludo radio, neću ni sada, gdje sam se pameti dozvao* (I. Brlić-Mažuranić, Priče iz davnine 33) — *To bi značilo odabrati čas ... gdje je njegova sloboda prekrivena premoću okolnosti* (A. Bazala, Povijest filozofije 1, 22)

603 Kada u ishodišnoj rečenici koja se uvrštava kao vremenska stoji perfekt što izriče relativnu gotovu sadašnjost, a ona se obično odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti, preoblikuje se taj perfekt u futur II.

Tako se od ishodišnih rečenica

1. *Dan se je tada smrkavao*
2. *Tada će odjeknuti pjesme*

dobiva vremenskim uvrštavanjem zavisno složena rečenica

Kad se dan bude smrkavao, tada će odjeknuti pjesme

i daljnjom preoblikom

Kad se dan bude smrkavao, odjeknut će pjesme

Tu je u futuru II. sadržan perfekt kojim se kazuje gotova sadašnjost, pa se taj sadržaj može prepričati i ovako

Kad bude da se dan smrkavao, odjeknut će pjesme

Oblik *bude se smrkavao* zadržava nesvršenost glagola *smrkavati se* ali ga svojim pomoćnim glagolom *bude* uvrštava u rečenično ustrojstvo kao svršenu radnju.

Takav futur II. od nesvršenoga glagola upotrijebit će se u hrvatskom književnom jeziku i onda kad nema posebnog razloga da se istakne baš gotovost radnje jer nema drugoga vremenskoga oblika koji bi tako jasno upućivao na relativnu sadašnjost što se najvjerojatnije odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti. A po samoj naravi nesvršenoga vida može se reći da se smrkavalo, tj. sadašnjost se može izreći kao gotova, od prvoga časa kad se počelo smrkavati, pa se tu gotova sadašnjost može odnositi na istu situaciju kao i negotova. To dolazi od djeljivosti nesvršene radnje. (Vidi t. 93.) Ako se, međutim, promijeni kategorija vida i uzme svršeni parnjak *smrknuti*

se, onda za takvu relativnu sadašnjost nudi njegov prezent pa se vrlo spretno može reći

Kad se dan smrkne, odjeknut će pjesme

Tu će se futur II. upotrijebiti samo onda kad se želi jasno izreći da je radnja gotova. To će se kazati ovako

Kad se dan bude smrknuo, odjeknut će pjesme

Od nesvršenih se glagola relativna negotova sadašnjost koja se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti najbolje može izraziti prezentom s prijedlogom *uz-* (*mogu : uzmogu, moram : uzmoram, pitam : uspitam, čuvam : : uščuvam, trebam : ustrebam, pišem : uspišem*), ali takvo izražavanje u hrvatskom književnom jeziku nije nimalo obično, premda ga tvorba glagola predviđa i omogućuje, a neke bi glagole bilo teško spojiti s prijedlogom *uz-*, pa tako baš i glagol *smrkavati se* iz navedenoga primjera. Rečenica

Kad se dan usmrkava, odjeknut će pjesme

nije stoga prava zamjena za rečenicu

Kad se dan bude smrkavao, odjeknut će pjesme

pa će se ova druga upotrijebiti i onda kad nije baš potrebno posebno istaći da je radnja gotova. Izraz koji znači »Kad bude da se dan smrkavao . . .« upotrebljavat će se zato i kad bi dosta bilo reći »Kad bude da se dan smrkava . . .«.

Takvi su primjeri s perfektom nesvršenih glagola preoblikovanim u futur II. u vremenskim rečenicama.

Ali kad se budeš vraćao, ponesi sa sobom stručak smilja s onoga našeg krša, ili kakav listak s one lipe (Fran Mažuranić 2, 124) — *A kad budem mogla, sve ću ti vratiti* (Vjenceslav Novak, Sabr. dj. 1, 132) — *Kad bude imala novaca, lako će obraditi sve suce* (Vjenceslav Novak, Sabr. dj. 1, 147) — *Sjutra oko šest sahata izjutra kada se momci budu vraćali sa rajtšula, osedlat ćete North-Chiefa i pojahati po dvorištu da ga vide gosti* (Matoš 73) — *I on, on je sada negdje u tamnici, zasužnjen i ponižen, rob i dalek od zagrljaja njezina dok bude htjela volja Sinjorije ili hir cesarov* (Nehajev 23) — *Čim bude mogla, ona će poći u Dubrovnik* (Šimunović, Tuđinac 250) — *Sjećat ću se vas kad se budem iz njega molio* (Begović, Drame 174) — *Kad se vaši sinovi budu ženili i ja ću vama pomoći* (Kosor 67) — *Ili će ipak netko doći, makar na sat, na po sata prije nego budem izdisao da mi pruži komadić kruha?* (Kosor 2, 34) — *Kad se bude vraćao ravnicom, možda bi mogao ipak loviti* (Kosor 2, 110) — *I kad joj bude odgovarao, pisat će* (Perković 68) — *Svratit će mu se u kuću da vidi gdje se nekad kao dječačić igrao, po tavanu kokoši vezao za stupove da ne siđu kad ih budu sazivali na zobanje* (Perković 76) — *Ispričavat ćeš mi se kad te budem korio* (Perković 150) — *Možda će ga tek zamjenjivati dok se presvijetli grofić bude hladio u švicarskim Alpama* (Kolar, Pripovijetke 31) — *Kad se bude pravio obračun s gospodom, prvoga će objesiti kotarskoga predstojnika* (Kolar, Mi smo za pravicu 22) — *Dok on tamo daleko bude učio veliku vojničku nauku, mogao bi mu kogod curu preoteti* (Kolar, Mi smo za pravicu 116) — *Zašto si me stvorio, Mudri? / Zar zato da me u cvjetanju / Skršiš? Ili da me pošalješ / U crnu zemlju kad vinogradi / Dozrijevali budu?* (Tadijanović 40) — *Vezi mi, zemljo, vezi od trave mekani sag / I pokrij me njime umorna, /*

Kad snivao budem između crvi (Tadijanović 76) — *Kad budu i druga djeca htjela / Malo da se vozaju, odmah ću im dati, / Ali ne za dugo* (Tadijanović 114) — *nek me radije dočeka smrt / S kosom preko ramena, polako, polagano, / Dok se mjesec, zelen, bude na prstima prikradao* (Tadijanović 230) — *Služit će ti kad tamo budu davali* (Desnica, Proljeće u Badrovcu 188) — *To ću sa sigurnošću doznati tek naveče kad se budem uspinjao* (Desnica, Proljeće u Badrovcu 301) — *Dočekat će te u nekoj mračnoj ulici kad budeš onuda prolazio* (Marinković, Ruke 7) — *A što će biti kad drugi budu ovako u novinama čitali o nama? Kad jedan ovakav doktor negdje tamo u Kaliforniji bude mrmljao kroz nos kako su naslovi u novinama dosadni* (Marinković, Ruke 116) — *Naći će se tko će i vama pritisnuti kad se duša bude vagala pred licem božjim* (Marinković, Ruke 124) — *A što će biti s vama kad se sve to bude govorilo javno* (Marinković, Glorija 18)

604 Takvi su primjeri s perfektom svršenih glagola preoblikovanim u futur II. u vremenskim rečenicama.

Što ćeš učiniti kad vidio budeš đavla (Banovac, Pripovidanja 5) — *Koji pokle bude pogubio ima oblast postaviti u oganj* (J. Matović 21) — *Telesa ljudska pokle budu uskrsnula, kakva imaju biti?* (J. Matović 110) — *I rekla je: Stanko, kad se budeš vjenčao s mojom Snježanom, oh, onda!* (Nazor 3, 416) — *Kad budeš razumio, bit će već kasno* (Kolar, Kompromis 18) — *Smanjit će nam troškove, a i vama će biti lakše kada budete priredili banket za glumce poslije premijere* (Trišler 53)

UZROČNE REČENICE

605 Uzročne rečenice uvrštavaju se u glavnu kao njezina priložna oznaka uzroka.

Vezničke riječi uzročnih rečenica jesu uzročni veznici: *jer, što kad(a),* i *kako* te vezнички izraz *budući da.*

Pod posebnim stilskim uvjetima javljaju se u hrvatskom književnom jeziku još uzročni veznici *jerbo, pošto, e, gdje, zašto* i *bo* te vezнички izrazi *zato što, zbog toga što, uslijed toga što, zahvaljujući tomu što* i sl.

606 U rečenicu kojoj je priložna oznaka uzroka zamjenički prilog *zato* ili *stoga,* ili koji drugi slična značenja, može se uz taj prilog, na mjesto priložne oznake uzroka, uvrstiti druga rečenica koja kazuje sadržaj toga zamjeničkog priloga. Pri takvu uvrštavanju zavisna se rečenica obilježuje veznikom *jer,* a u starinskom i pučkom jeziku javljaju se još oblici *jere* i *jera.*

Takve su ishodišne rečenice:

1. *Stric se brine za nas zato*
2. *Stric je dobar*

Druga se opisanim sklapanjem može uvrstiti u prvu uz zamjenički prilog *zato* kao proširenje priložne oznake uzroka:

Stric se brine za nas zato jer je dobar

Jednako se sklapaju i ove ishodišne rečenice:

1. *Napustio je stoga posao*
2. *Umorio se*

Druga se opisanim sklapanjem može uvrstiti u prvu uz zamjenički prilog *stoga* kao proširenje priložne oznake uzroka:

Napustio je stoga posao jer se umorio

Bitni sintaktički odnosi u toj složenoj rečenici ne mijenjaju se ako se još i premetanjem u slijedu riječi osobito naglasi veza između zamjeničkog priloga i uzročne rečenice:

Napustio je posao stoga jer se umorio

Takvi su primjeri:

Jabukam se zato lome grane, / jere voćke daju izabrane (M. A. Reljković, Satir 30) — *Zato sam kriv jere sam živ* (N posl. 87) — *Stoga se njihov stil pričinja redovno suhim jer im je riječ služila za to da njome izreku misao, a nije bila sama sebi svrhom* (Barac 1, 138)

607 Najčešće se pri takvu uvrštavanju daljnjom preoblikom uklanja uzročni zamjenički prilog (*zato, stoga* ili koji drugi) i njegovo se značenje prenosi na uvrštenu zavisnu rečenicu i na njezin uzročni veznik *jer*.

Od zavisno složene rečenice:

Stric se brine za nas zato jer je dobar

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Stric se brine za nas jer je dobar

Zavisna rečenica s *jer* preuzela je tu od ispuštenog zamjeničkog priloga *zato* sve uzročno značenje.

Od zavisno složene rečenice:

Napustio je stoga posao jer se umorio

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Napustio je posao jer se umorio

Zavisna rečenica s *jer* preuzela je tu od ispuštenoga zamjeničkog priloga *stoga* sve uzročno značenje.

U pomnu književnom izrazu ta je preoblika za uzročni prilog *zato* obvezatna, pa se svako *zato* uz koje je uvrštena zavisna rečenica s *jer* ispušta, a njegovo se uzročno značenje prenosi na tu zavisnu rečenicu s tim veznikom. Ipak se u hrvatskom književnom jeziku često javlja i *zato* uz koji je uvrštena zavisna rečenica s *jer*, pa mu i takve rečenice pripadaju, bar kad je izraz ležeran i stil manje poman.

Evo primjerâ za složene rečenice s veznikom *jer* i uklonjenim zamjeničkim prilogom *zato, stoga* ili drugim kojim:

Senjani veliku virnost ukazaše kralju Beli jer viteški pridobiše Tatare (Kačić, Razgovor 8) — *Moraš šutit jer ćeš biti bjena* (M. A. Reljković, Satir G 2b) — *Pak su opet male cine / jer im brzo lice gine* (V. Došen 22a) — *Leži tune, draga dušo moja, / jer si mi se vrlo umorila* (Npj. 1, 623) — *Pak ne idi pokraj mora sinja / jer su česte u Latina straže* (Npj. 2, 98) — *Hoće Marko pravo kazivati / jer se Marko ne boji nikoga* (Npj. 2, 192) — *Bježi Marko ispred roditelja / jer se njemu, brate, ne pristoji / sa svojim se biti roditeljem* (Npj. 2, 196) — *Daj ti bilje onome junaku / jer se nećeš nanositi glave* (Npj. 2, 218) — *Žali Šarac tebe gospodara / jer ćete se brzo rastanuti* (Npj. 2, 440) — *Oro gnijezdo vrh timora vije / Jer slobode u ravnici nije* (Ivan Mažuranić 52) — *I vuk vije jer ga rđa bije* (Martić, Osvetnici 4, 1) — *Negdje oko Sutle pao sam svakako u svijet jer sam ondje prvi put kokoši krao* (Šenoa 2, 144) — *Ali da mi ne zaspiš u kojoj krčmi jer te inače natakoh na ražanj* (Šenoa 2, 117) — *Pozvah vas jer ste pametan čovjek* (Šenoa 2, 167) — *Starac sažme ramenima jer ono malo što je od toga čuo učinilo mu se nedokučivo filozofično* (A. Kovačić, Fiškal 120) — *A sa zdravljem se namastirčani zaista mogu pohvaliti jer liječnika nije tu nikad bilo* (Šimunović 57) — *Ali nije omekoputio jer za takvu se čeljad nije ni čulo u Cetini* (Šimunović, Odabr. prip. 11) — *Nijesam se usudio progovoriti jer je i ona šutjela* (Šimunović, Mladost 95) — *Skupljale se one jer sila se vodâ razlijevalo onom dolinom* (Šimunović 3, 3) — *Ržu ozebli konji jer dugo čekaju* (Lovrak 80) — *Kardinal se malo uzrujao jer su se na vratima pojavila nova lica* (Nehajev 9) — *A vjerni Tomaš Sokolar, kojega oni toliko cijene, ne može ni da pravo shvati želje svoje gospodarice jer ona ne zna njegova jezika* (Nehajev 21) — *Da se najprije okrijepi snom jer su putovali od rane zore* (Nehajev 9) — *Uzalud su podeštati mirili ljude govoreći im da crevljareva sramota ne ponizuje sve Motovunjane jer ćeš u svakoj staji naći po koju šugavu ovcu* (Nazor 3, 60) — *Plameno oko morskoga stražara vodi u ovaj čas svoju najtežu borbu jer se njemu upravo sada hoće da prodre najoštrijim svojim pogledom daleko na pučinu preko svih ovih varavih tjesnaca i nevjernih prudova i izdajničkih grebena* (Nazor 3, 238) — *Moram da mislim jer hoću da se branim* (Begović 3, 82) — *I voće treba da obere i ocat da preša i konoplju da bije i platno prede jer je sve fabričko skupo* (Krleža 2, 10) — *Umiremo jer je to zakon prirode* (Krleža 2, 226) — *Taj »karakter« po svoj prilici je krepost ćoškasta jer individuum koji je njome obdaren, hoće li, neće li, mora o nešto da zapne* (Kolar 170) — *Osim toga nije imao ni kad jer je baš svršavao tu svoju patentnu klopku za tvorce* (Kolar 2, 31) — *Dugačak je to bio put jer je od Bikovca do Bikovskog Vrha jedan sat hoda* (Kolar 2, 36) — *Jačica je stajao vani kod konjâ jer nije bio uzet, i slušao kako harmonika pijano grohoće i trešti u tamu* (Goran 1, 71) — *Ostala djeca strahovala su da se ne izgubi ili ne ode u kvar koje njegovo govedo jer bi ih inače sve ispremlatio, pometao na kup i raštrkao njihovo blago* (Goran 1, 67) — *Zajecao sam i još i sad plačem / Jedino grlom jer očiju nemam, / Jedino srcem jer su suze mačem / Krvničkim tekle zadnji puta* (Goran 1, 59) — *O gle! još truplo kraj mene je živo / To starica me hladnom rukom gladi / jer zna da moji ne prestaše jadi* (Goran 1, 52) — *Bariša ga je omjerio samo jednim okom jer je drugo bilo pokriveno zavojem* (Desnica 178) — *Povratnici smo jer smo došli da živimo u malome mjestu* (Batušić, Laterna magica 8) — *A kad se sutra probudite, htjeli biste nešto jer niste zadovoljni* (Nametak 4) — *Nasloni se malo jer mi ovaj mitraljez vuče desnu stranu* (Kaleb 2, 56) — *Najradije bi bio legao gdje i spavao jer je i on bio sasvim umoran* (Kaleb 2, 61) — *A to je Silvestru godilo kao*

prva pobjeda u takmičenju jer Mrko imađaše unučadi kao piladi i bliznanaca i vršnjaka, i dok se jedni rođakaju u tom koprivnjaku, drugi se već devetaju, tako naglo i bujno đikaju (Božić 1, 41) — *Volio bi on rezerviraniji odnos, manje familijarnosti, jer ovo ovako sve obavezuje* (Marinković, Ruke 90) — *Nije mi htio reći koliko je sati jer je to bila stroga vojnička tajna* (Marinković, Ruke 156) — *A nije ti više ni potreban život jer ti prestaješ biti čovjekom* (Marinković, Ruke 159) — *I onako mnogo koristi od njih nema jer nam nedostaju granate, a neprestano strahujemo da te topove ne izgubimo, da ne padnu u ruke neprijatelju* (Horvat 154) — *A onda je sustao jer je stvar već raspleo, a nije je čestito ni zapleo* (Barković) — *Sjedim dugo jer i to sjedenje spada u nastavak mučenja, poslije kojega mi ponekad uspijeva da se podignem iscijeđen* (Barković 1, 108) — *Sjedne jer ga je mrzilo što je gledala kako šepa* (Špoljar 54) — *Zagrli me, / jer je / pusto* (Ivančan 4)

Ovamo idu još i ovi primjeri

Ima dana kad je knez i tužniji jer misli da bi njegovi rođaci ipak bili već mogli naći puta do njega (Nehajev 51) — *Ali nije mu uspjelo jer bi ga Ivan uvijek tom prigodom svojim kašljanjem smeo i potjerao* (Kosor 2, 199) — *Ništa, ja ću vam ga nositi jer vi biste ga još i zaboravili na brodu, kakvi ste!* (Marinković, Ruke 83) — *Tu je u sigurnom pravu, i to mu je izgledalo da se može lako dokazati jer je bio upoznao već prije u razgovoru mnoge ljude o toj neugodnoj zgodi* (Božić 1, 54) — *Slušali smo razgovore što ih je predvodio neki građanin Kremen, i kroz to dugo vrijeme bili razmijenili nekoliko običnih riječi jer je moj susjed bio opazio da ga pogledavam* (Slobodan Novak 165) — *Sve drugo otpada jer bi se time samo profanirao odgojni sistem* (VUS 18. 1. 1967. str. 1)

Zanimljiv je primjer uzročne rečenice kojoj se sadržaj izričito obrazlaže u daljnjem kontekstu

Ne čudi se, dragi pobratime,
krajišniče i Rvaćanine,
jer od davna jesu Peraštani
na krajini vitezovi zvani.
Pošteno su vazda vojevali
i junačke glave odsicali:
to svidoče krajine rvatske
još i mudre knjige talijanske (Kačić, Razgovor 317)

608 a) U starinskom pučkom izričaju veznik *jer* može imati i oblik *jere*: *Govorim tebi jere ti jesi Petar* (J. Matović 88) — *Svaku valja obraditi jere s nerađene ništa se ne bere* (J. S. Reljković 27) — *Ne čudi se jere čuda nije* (Npj. 5, 23) — *Petre babo, otvori mi vrata / jere će ti nestanuti glave* (Npj. 4, 163) — *Zborit neće jere usta nema* (Npj.)

b) U starinskom pučkom izričaju veznik *jer* može imati i oblik *jera*: *Ču li mene od Sibinja Janko! / ti ne penji bijela čadora / na mojemu divnu igralištu / i na mojem divnu pjevalištu / jera ću ti sve postrijeljati / vrane konje i dobre junake* (Npj. 1, 183) — *Ne sici me po svilenu pasu, / već me sici po bilome vratu; / jera mi je čeđo pod pojasom* (Npj. 1, 623) — *I lasno ih pridobit možemo / jera nije vojska od mejdana / već sve stare hodže i hadžije* (Npj. 2, 314) — *Brat je mio koje vjere bio / jera steže krvca i zemljica* (Narodno blago, Kapetanović 849)

609 U starinskom stilu hrvatskoga književnog jezika javlja se veznik *jer* još i u proširenu obliku *jerbo*, srastao s danas potpuno zastarjelim uzročnim veznikom *bo*, koji susrećemo još jedino u starijim tekstovima.

Takvi primjeri jesu:

Besidite gromovi jerbo je dvi opačine učinio (Kanižlić, Uzr. 13) — *On kao sunce vas svit polazi jerbo viđen jest kao putnik* (Kanižlić, Fran. 65) — *Ovo je velesrčno i viteško dilo jerbo je mučno i teško* (Kanižlić, Fran. 216) — *A koža se sama ježi / jerbo ljuta zima reži* (Došen, 26b) — *Nema lova oko moga dvora / jerbo mi je udovica majka* (Npj. Vila 1867, 398)

O vezničkom izrazu *jer da* vidi t. 791 i 833d.

610 U rečenicu kojoj je priložna oznaka uzroka zamjenički prilog *zato* ili *stoga*, ili koji drugi slična značenja, može se uz taj prilog, na mjesto priložne oznake uzroka, uvrstiti druga rečenica koja kazuje sadržaj toga zamjeničkog priloga. Pri takvu uvrštavanju rečenica se obilježuje odnosnim prilogom *što* kao uzročnim veznikom.

Takve su ishodišne rečenice:

1. *Grožđe nam je zato kiselo*
2. *Ovoga je ljeta bilo mnogo kiše*

Druga se opisanim sklapanjem može uvrstiti u prvu uz zamjenički prilog *zato* kao proširenje priložne oznake uzroka:

Grožđe nam je zato kiselo što je ovoga ljeta bilo mnogo kiše

Bitni sintaktički odnosi u toj složenoj rečenici ne mijenjaju se ako se još i premetanjem slijeda riječi osobito naglasi veza između zamjeničkoga priloga i uzročne rečenice:

Grožđe nam je kiselo zato što je ovoga ljeta bilo mnogo kiše

Jednako se sklapaju i ove ishodišne rečenice

1. *Divljač se prorijedila stoga*
2. *Bezobzirce su lovili divljač*

Druga se opisanim sklapanjem može uvrstiti u prvu uz zamjenički prilog *stoga* kao proširenje priložne oznake uzroka:

Divljač se prorijedila stoga što su je bezobzirce lovili

Takvi su ovi primjeri:

Nit se zato, hola glavo, / ljuti što ti velim pravo (Došen, 28a) — *Il se zato golem činiš / što sam sebe mnogo činiš* (Došen, 37b) — *Da l' se zato uzvisila / što je muža uzjašila* (Došen, 68b) — *To je sve zato što ne poštuje oca i matere* (Npr. 77) — *Stane mrziti na svoju pastorku zato što je ona bila mnogo ljepša od njezine kćeri* (Npr. 158) — *Oni nisu stoga slobodni što mogu govorit slobodno, nego najviše stoga što uredno živu* (Pavlinović, Rad. 2) — *Sva tri kriva stoga što su ga odvraćali od propasti* (Pavlinović, Razgovori 88) — *Krivila je sebe i zato što mu je dopustila da je poljubi* (Ivan Kozarac, Slavonska krv 61) — *Vuku me zato što je*

po nadleštvima zanimljivo čuti kad netko govori kako govori inače, i misli kako se na takvim mjestima ne običava (Slobodan Novak 144) — *A sve je to činio zbog toga što se taj mladić sparivao s njom* (Špoljar 147) — *Odabrali smo ovaj Butorov roman ne zato što je najvredniji od njegovih nekoliko romana, niti pak zato što je kod nas preveden* (P. Matvejević, Republika 1959, 4—5/40) — *Bit će da su se baš za tu klupu odlučili zato što se na njoj bilo stisnulo u tami i šutnji jedno žensko stvorenje* (Perković 28) — *Ne zato što bi invalid bio unio skepse u moj sistem* (Slobodan Novak 169) — *To je bilo stoga, prijatelju / Što si uspješno prebrodio svoju smrt* (Slavko Mihalić 57)

611 Pri takvu se uvrštavanju daljnjom preoblikom može ukloniti uzročni zamjenički prilog (*zato, stoga* ili koji drugi) i njegovo se značenje prenosi na uvrštenu zavisnu rečenicu i na njezin uzročni veznik *što.*

Od zavisno složene rečenice:

Grožđe nam je zato kiselo što je ovoga ljeta bilo mnogo kiše

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Grožđe nam je kiselo što je ovoga ljeta bilo mnogo kiše

Zavisna rečenica sa *što* preuzela je tu od ispuštenoga zamjeničkog priloga *zato* sve uzročno značenje.

Od zavisno složene rečenice:

Divljač se prorijedila stoga što su je bezobzirce lovili

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Divljač se prorijedila što su je bezobzirce lovili

Zavisna rečenica sa *što* preuzela je tu od ispuštenoga priloga *stoga* sve uzročno značenje.

Ta druga preoblika nije uz uzročni veznik *što* obvezatna niti u najpomnijem i najdotjeranijem književnom izričaju.

Evo primjerâ za složene rečenice s veznikom *što* i uklonjenim zamjeničkim prilogom *zato, stoga* ili drugim kojim:

Ne zovem te oženjena / što zapade tebi žena (Došen 107a) — *Onda mu braća stanu zlobiti što oni nisu mogli jabuke sačuvati, a on je sačuva* (Npr. 19) — *Stane ženu grditi što ih nije hranila* (Npr. 83) — *Što je ona tako milostiva bila, svekrva je mrzila na nju* (Npr. 83) — *Ja ću tebe učiniti čestita što si me od nje izbavio* (Npr. 145) — *Smaknu Ture toliko junaka, / Posmica ih, srca ne iskali / Što bez straha svi su pred njim pali* (Ivan Mažuranić 44) — *Kada smo naglo, ko mrtvi, umukli / (Od straha valjda što smo ipak živi), / U red za uške otekle nas vukli, / I nijemi bol na stranu sve nas privi* (Goran 1, 41)

Jednako tako mogu se razumjeti i ovi primjeri:

Mene bijaše stid što mu nekad o seljacima rekoh da su »divna i neprispodobiva čeljad« (Šimunović, Mladost 106) — *Ujutro si ustajao, sretan što ćeš se s njom vidjeti, a uvečer si lijegao stoput sretniji što si je vidio* (Perković 93) — *Ali su svi kmetovi bili zavidni Marku i Liberatu što ih je dopao komad zemlje u docu* (Nazor 3, 80) — *Projurio je kroz prvi vod kao kroz vodu i razagnao ljude bijesan što su se prestrašili njegove Mice* (Krleža, Bog Mars 78) — *Mjesto da bude ponizan i skrušen što se našla dobra i savjesna rodbina, on diže glavu kao pjetlić* (Kolar 11) —

Ilija Komarica odmetnuo se od svoga doma i on osobno bijaše neobično sretan što se je odmetnuo (Dončević 66) — *Nije ni najmanje bio zahvalan što ga je na to podsjetio* (Marinković, Ruke 30) — *A - u! - iznenadi se stari, pa onda s ponosom diže oči na žene što je izazvao ovakvu eruditiju* (Slobodan Novak 126) — *Ne voli on baš te lokale, ne što bi žalio potrošiti na vino i pjevačice* (Nametak 46)

U tim su primjerima zavisne rečenice uzročne, i stoga uvrštene preoblikom kakva se ovdje opisuje, ako se shvate da kazuju uzrok stida, sreće, zavisti, bijesa, poniznosti, skrušenosti, straha, zahvalnosti, ponosa. U tako sklopljenim rečenicama može se veznik *što* zamijeniti veznikom *jer,* a da se ne promijeni značenje.

Ti su primjeri, međutim, sintaktički dvoznačni. Mogu se shvatiti i tako da zavisne rečenice ne kazuju uzrok nabrojenih osjećaja već da im pobliže određuju sadržaj. Tada te rečenice nisu uzročne nego su odnosne (v. t. 522). To znači da su tada uvrštene drugom preoblikom.

Odnosne rečenice što pobliže određuju sadržaj pokaznih zamjenica uz izraze osjećanja kakvi su ovdje nabrojeni po značenju su vrlo bliske izričnim rečenicama, koje izriču i objašnjavaju taj sadržaj. Zato se u takvim primjerima odnosna zamjenica *što* može bez znatnije promjene značenja zamijeniti izričnim veznikom *da.*

Tako se

Mene bijaše stid što mu nekad rekoh

može shvatiti kao da je zavisna rečenica uzročna, pa onda znači isto kao i

Mene bijaše stid jer mu nekad rekoh

a može se shvatiti i kao da je zavisna rečenica sa *što* odnosna, pa onda znači nešto vrlo slično kao izrična rečenica u

Mene bijaše stid da mu nekad rekoh.

U prvom slučaju zavisna rečenica kazuje što je uzrok stidu, a u drugom pobliže određuje njegov sadržaj. Oba se pak kazivanja odnose na istu zbilju jer je uzrok stidu ujedno i njegov sadržaj, i to baš specifično određen.

Jednako se tako

Sretan što ćeš se s njom vidjeti

može shvatiti kao proizvod preoblike po kojoj znači isto kao i

Sretan jer ćeš se s njom vidjeti

i na drugi način po kojem znači slično kao

Sretan da ćeš se s njom vidjeti.

Isto tako

Kmetovi su im bili zavidni što ih je dopao komad zemlje u docu

po jednoj mogućnosti razumijevanja znači isto kao

Kmetovi su im bili zavidni jer ih je dopao komad zemlje u docu

a po drugoj znači slično kao

Kmetovi su im bili zavidni da ih je dopao komad zemlje u docu

Isto je tako

Projurio je bijesan što su se prestrašili

po jednom sintaktičkom razumijevanju isto kao

Projurio je bijesan jer su se prestrašili,

a po drugom vrlo slično kao

Projurio je bijesan da su se prestrašili.

Jednako je tako

Mjesto da bude ponizan i skrušen što se našla

po jednom sintaktičkom razumijevanju isto kao

Mjesto da bude ponizan i skrušen jer se našla

a po drugom vrlo slično kao

Mjesto da bude ponizan i skrušen da se našla

Isto je tako

Bio je neobično sretan što se je odmetnuo

po jednoj mogućnosti sintaktičkoga razumijevanja isto kao

Bio je neobično sretan jer se je odmetnuo,

a po drugoj vrlo slično kao

Bio je neobično sretan da se je odmetnuo.

Isto je tako

Nije bio zahvalan što ga je podsjetio

po jednom sintaktičkom razumijevanju isto kao

Nije bio zahvalan jer ga je podsjetio,

a po drugom vrlo slično kao

Nije bio zahvalan da ga je podsjetio.

Jednako je tako

S ponosom diže oči što je izazvao...

po jednoj mogućnosti sintaktičkoga razumijevanja isto kao

S ponosom diže oči jer je izazvao...

a po drugoj vrlo slično kao

S ponosom diže oči da je izazvao...

Pri takvu izricanju stilska je vrijednost veznika *što* upravo u toj dvoznačnosti. On ne zahtijeva konačno opredjeljenje za uzročnost ili za odnosnost zavisne rečenice, pa tako u izricanju kompleksne zbilje ostaju obje nijanse. Zato stilistika hrvatskoga književnog jezika u takvim rečenicama daje prednost vezniku *što* pred *jer* i *da*.

612 U istoj preoblici uzročnoga uvrštavanja u kojoj se javljaju veznici *jer* i *što* javlja se i veznik *kad(a)*. On također izriče da je zavisna rečenica uvrštena kao priložna oznaka uzroka. No kada se upotrijebi taj veznik, osjeća se pored uzročnoga odnosa i neki prizvuk vremenskoga, koji je uvijek logički uključen u uzročnom odnosu. Uzročnim veznikom *kad(a)* ta se uključenost vremenskoga odnosa u uzročnom i izriče, a ne podrazumijeva se samo.

Evo i primjerâ za takve uzročne rečenice s veznikom *kad(a)*:

Pa kad tebe nije otac dao / ni u skulu da učiš posao, / šalji dite neka knjigu uči (M. A. Reljković, Satir C 1b) — *Ne čudi se što ti neimaš hrane / kad tolike imadeš mahane* (M. A. Reljković, Satir C 1b) — *Reći ćete: blago nami / kada sužnja zarobismo* (V. Došen 123b) — *Kad me pitaš, pravo da ti kažem* (Npj. 2, 181) — *Kad me pitaš, pravo ću ti kazat* (Npj. 1, 40) — *Kako neću suze prolijevati / kad ja idem iz zemlje Inđije* (Npj. 2, 1) — *Blago tebi kad imaš dva veselja* (Npr. 80)

(Ova se rečenica može shvatiti i kao vremenska ako dva veselja ne označuju uzrok zašto je blago nego vrijeme kad i dokle je blago.)

Kad ovako zlu ženu ima, bolje bismo mu učinili da ga ubijemo (Npr.) — *Kad me pitaš, kazat ću ti pravo* (Ivan Mažuranić 48) — *Kad se brijač može zvati doktorom, zašto ne bih ja fiškalom* (Šenoa 2, 114) — *Kad si se tako pobojao tih silnih vojnika što kreću na te, čemu si došao k meni* (Nehajev 322) — *Mogu kad imaju, ne pate glad* (Božić, Kurlani 116) — *Nije ti bog kriv - opominjao ga je mirno stric - i nemoj vrijeđati njegovo ime! Neka nam bude od pomoći, kad činimo zla djela i pljačku ... Ne mislim reći da nam pomogne krasti ... nego da nas od napasti* (Slobodan Novak, Tvrdi grad 296)

U ovom se posljednjem primjeru pisac igra dvoznačnošću rečenice koja se može shvatiti i kao vremenska, a ne samo kao uzročna.

613 Kao priložna oznaka uzroka može se u rečenici javiti i zamjenički prilog *tako*. Uzročno je značenje toga priloga preneseno i uključuje temeljno njegovo načinsko značenje. Uzročni odnos po sebi uvijek uključuje i načinski, a zamjeničkim prilogom *tako* u prenesenu uzročnom značenju to se uključivanje i jasno izriče.

Kad se uz zamjenički prilog *tako* koji stoji u prenesenom uzročnom značenju uvrsti zavisna rečenica kao uzročna, dobiva ona vezničku riječ *kako*. I njome se pored uzročnog odnosa iskazuje i načinski koji je sadržan u uzročnome.

Evo i primjera:

Kako nije zdravo hodit bosu,
tako krave ne istiruj rano (J. S. Reljković 228)

614 I tu se daljnjom preoblikom može ukloniti zamjenički prilog *tako*, a njegovo uzročno značenje s uključenim načinskim prelazi na zavisnu rečenicu s njezinom vezničkom riječi *kako*.

Takvi su primjeri:

Kako ima dugu ruku / za prigrabit tuđu muku, / kuća bi mu do slimena / bila veće nanešena (Došen 121 b) — *Kako mogu viđet na sve strane, / sve ću tebi kazat od istine* (Npj. 4, 279) — *Kako ovaca ne držim, pasa ne čuvam* (Nposl. 126) — *Kako se najviše oko vatre nalazila, prozovu je maćeha i njezina kći pepeljugom* (Npr. 160) — *A kako je zapovjedio na krivu nogu, razbio je korak cijelog prvog voda* (Krleža 2, 79) — *Kako u čitavom selu nitko nije imao bijelih golubova, Marko se odmah dosjetio što se dogodilo* (Kolar 2, 33) — *Hrabrost mu poraste kako je imao neizmjerno brojnu publiku* (Kaleb, Nagao vjetar 52) — *Priđe Mlade i odmah pruži ruke kako se nikada ne koleba u onom što radi* (Kaleb, Nagao vjetar 93)

Pri takvu je uzročnom uvrštavanju običnije da zavisna rečenica stoji ispred glavne nego iza nje, ili da je u nju umetnuta.

615 Pri uvrštavanju u glavnu rečenicu uz zamjenički prilog *zato, stoga,* ili koji drugi slična značenja, kao priloţnu oznaku uzroka zavisna se rečenica obilježuje i vezničkim izrazom *budući da.*

Evo primjera:

Ali budući da mi ovo nije moguće, zato prostrt u duhu priponizno uzdišem (Kanižlić, Bogoljub. 110)

616 Daljnjom se preoblikom obično uklanja zamjenički prilog *zato, stoga,* ili koji drugi slična značenja, a uzročni se odnos tada izriče još samo zavisnom rečenicom i njezinim uzročnim vezničkim izrazom *budući da.*

Takvi su primjeri

Ufam se da mi nećeš uskratiti budući da će ova knjiga biti većma tvoja nego li moja (Kanižlić, Utoč. IV) — *Budući da je imao slabe živce te nije mogao podnijeti šutnju, nastavi petljati i ponavljati o parcelama i kosačima* (Dončević 253) — *No on je već imao pripremljene riječi budući da je točno unaprijed znao da će briznuti u plač* (Dončević 295) — *Budući da je noću radio, prepisivao bi do podne* (Marinković, Ruke 231)

I pri tome je uvrštavanju običnije da zavisna rečenica dođe prije glavne nego da stoji iza nje ili da je umetnuta u nju.

617 Pri uvrštavanju uzročnih rečenica javlja se u hrvatskom književnom jeziku i veznik *pošto.* Taj veznik ne pripada pomnijemu izričaju jer je u njemu veznik *pošto* samo vremenski (v. t. 589—591). U ležernijem se književnom govoru, međutim, češće zanemaruje osnovno značenje veznika *pošto,* pa se rabi kao da je samo uzročni. U takvoj funkciji veznik *pošto* je dobro potvrđen u hrvatskom književnom jeziku, iako se time gubi oštrina njegove istančanije izražajnosti. S nesvršenim glagolom rečenica s veznikom *pošto* može biti samo uzročna jer vremenski veznik *pošto* zahtijeva svršeni vid.

Takvi su primjeri:

A trebalo nije ni poruka / pošto su mi vaši vaji znani (Martić, Osvetnici 5, 42) — *Pošto je pak u ovim krajevima od pamtivijeka red i zakon da glavnom saboru bude glava ban, predlažem smjerno ...* (A. Šenoa, Sabrane pripovijesti 2, 153) — *Pošto je vrijeme bilo prekrasno, odredio je Stipančić da se velika obiteljska slava obavi u njegovom vinogradu* (Vjenceslav Novak, Poslj. Stipančići 39) — *Pošto se u njih izdavaše soba, prikažem Cili svoje kanonire* (Matoš, Novo iverje 10) — *Visine bijaše osrednje, ali pošto nosijaše uzane »Pejačević« pantalone i bijaše vrlo srazmjernih organa, izgledaše mnogo, mnogo više* (Matoš 22) — *Pošto su uvijek i inače sasvim odmorne, kaznio ih je i sad neigrom* (M. Božić, Neisplakani 241)

S glagolom u svršenom vidu veznik *pošto* postaje dvoznačan

Pošto je ljubavnik došao da naruši njihovu novu sreću, baci ga novi Otelo na dvorište i izbije na pasja kola (Matoš 28)

618 U starinskom i pučkom jeziku javlja se pri uvrštavanju uzročnih rečenica i veznik *e.*

Car hoćaše izgubiti ljubu / e mu ljuba mnoga sakrivila (Npj. 2, 26) — *No je njemu dobra sreća bila / e ga ne da Ćuprilić vezire* (Npj. 2, 609) — *Brzo zaspa, hitro poskočio / e je ružan sanak ugledao* (Npj. 3, 217) — *Ne ćeram je e j' od roda zloga, / no š njom nemam od srca poroda* (Npj. 4, 109) — *Plijenimo konja i Brđanku / e na bolji šićar udrit nećeš* (Npj. 4, 362) — *Jere mi je žalost prevelika, / e je moje od starine bilo* (Npj. 5, 76) — *Ne izlazi ljuba Bogićeva / e je mlada skoro dovedena* (Npj. Herc. 41)

619 Pri uzročnom uvrštavanju zavisne rečenice javlja se u vrlo ekspresivnom stilu i veznik *gdje.*

Topi biju za neđelju dana / đe se caru rodila đevojka (Npj. 1, 470) — *Stoga Filip uzima mejdana / gdje imade krilatu kobilu* (Npj. Hörmann 1, 489)

Tako se mogu shvatiti i ovi primjeri:

Dopade mi se gdje sam ostao živ (J. Jurković, Sabrane pripovijesti I, 30) — *Vinter je pomalo shvaćao pa se silno radovao gdje je takova čovjeka našao* (J. Turić, Igra životom 36) — *Na svakom koraku su se rugali »Kranjčiću«, kako su ga porugljivo zvali, gdje je katolik* (J. Turić, Igra životom, sabrane pripovijesti, Zagreb 1909, 11) — *Otac se ledio od brige gdje je kćer samu pustio kući* (Jurkić, Iz Završja, Zagreb 1917, 129) — *Ali ljutio se starac gdje se Jakob izvukao iz vojske* (Kolar, Ili jesmo ili nismo 11)

Te se zavisne rečenice mogu, međutim, shvatiti i kao izričnе s *gdje* (vidi t. 801).

620 Pri uzročnom uvrštavanju zavisne rečenice javlja se u starinskom jeziku i veznik *zašto.*

Mi smo bili anđeli i zašto sagrišismo, Bog istira nas iz raja (Radman, Život sv. Jurja 20) — *Al su takve gore rane / nek od ljute zmije dane / zašto zmija kad udari / srca odmah ne pokvari* (Došen 115b) — *Vraćam se k tebi zašto si me ti pritego* (Radić, Rukolisti duhovni 8) — *Nemoj cviliti zašto si ubog* (Zoričić, Osmina 108)

621 U vrlo starinskom hrvatskom književnom jeziku javlja se pri uvrštavanju zavisnih rečenica i uzročni veznik *bo.* U novijem jeziku taj veznik ima stoga jaku stilsku obojenost.

Poznati će vridnost njezinu, naći će bo u njoj lipe prilike (E. Pavić, Ogled XII) — *Ajte, krsti, dijeliti dare, / Štono sam vi Turčin pripravio, / Vam i vašijem Brdam kamenijem: / Vi bo kako, sva će Brda tako* (Ivan Mažuranić 43—44) — *Platiti, dabome, nisu mogli, / Plaćali bo nijesu apoštoli* (Matoš 5, 92)

622 Pri daljnjoj preoblici, u kojoj se uvrštena uzročna rečenica od proširenja priloţnoj oznaci uzroka pretvara sama u priloţnu oznaku uzroka, događa se kadikad i to da zamjenički prilozi i priloţni izrazi *zato, zbog toga, uslijed toga, zahvaljujući tomu* i sl., koji su u glavnoj rečenici priloţna oznaka uzroka, pa im se pri uvrštavanju uzročne rečenice dodaju kao proširenja,

ne izbacuju, nego se daljnjom preoblikom priključuju uzročnim veznicima *što i jer*, pa tako nastaju vezнички izrazi *zato što, zbog toga što, uslijed toga što, zahvaljujući tomu što, zato jer* itd. U govoru se ti vezнички izrazi jasno razlikuju od priložnih oznaka proširenih zavisnom rečenicom time što se izgovaraju kao jedna intonacijska cjelina, upravo kao jedna riječ. U pisanom jeziku nema uočljive razlike. Složena rečenica

Razišli su se zato što nisu imali daljnjih uputa

može se razumjeti i čitati na dva načina:

1. *Razišli su se zato | što nisu imali daljnjih uputa*

tu je *zato* priložna oznaka uzroka, a zavisna rečenica sa *što* njezino proširenje, i

2. *Razišli su se | zato što nisu imali daljnjih uputa*

tu je izvršena daljnja preoblika i zavisna je rečenica, s vezničkim izrazom *zato što*, sama postala priložna oznaka uzroka u glavnoj rečenici, a ne samo njezino proširenje.

Takva preoblika, međutim, suvišno gomila riječi u vezničkim izrazima. Nije potrebno reći *zato što*, kada se isto može sažetije i jednostavnije izraziti samim uzročnim veznikom *što*:

Razišli su se što nisu imali daljnjih uputa

U vezničkom izrazu *zato što* riječ *zato* izgubila je svoje puno značenje, a izraz nije ništa dobio na sadržajnosti i preciznosti. Takvo obezvređivanje riječi i isprazna opširnost izraza ne mogu se prihvatiti u pomnijem i dotjeranijem stilu hrvatskoga književnog jezika. Vezнички izrazi koji nastaju takvom preoblikom pripadaju stoga njegovu razgovornom i manje dotjeranu stilu. Pri promišljenijem izražavanju pak valja upotrebljavati prijedložne izraze uzročnoga značenja samo onda kad imaju punu vrijednost priložnih oznaka uzroka.

Zbog dvoznačnosti u pismenom izrazu, o kojoj je upravo bila riječ, nemoguće je ovdje davati potvrđene primjere.

NAMJERNE REČENICE

623 Namjerne rečenice uvrštavaju se u glavnu kao njezina priložna oznaka namjere.

Vezničke riječi namjernih rečenica jesu namjerni veznici: *da, eda, kako, li, neka.*

624 U rečenicu kojoj je priložna oznaka namjere zamjenički priložni izraz *zato, radi toga,* ili drugi koji slična značenja, može se uz taj priložni izraz, na mjesto priložne oznake namjere, uvrstiti druga rečenica koja kazuje sadržaj toga zamjeničkoga priložnog izraza. Pri takvu uvrštavanju zavisna se rečenica obilježuje veznikom *da.*

U rečenici koja se uvrštava kao namjerna stoji prezent, i to u značenju relativne (neprave) sadašnjosti jer se radnja što čini sadržaj neke namjere uvijek odnosi na kakvu budućnost, a može se shvatiti i kao bezvremenska. Ona ne označuje aktualno vršenje glagolske radnje.

Budući da prezent u namjernoj rečenici ne izriče apsolutnu (pravu) sadašnjost, može po vidu biti svršen i nesvršen.

Takve su ove ishodišne rečenice:

1. *Stranac se zato raspituje*
2. *Stranac brzo nađe put*

Druga se opisanim sklapanjem može uvrstiti u prvu uz zamjenički prilog *zato* kao proširenje priložne oznake namjere:

Stranac se zato raspituje da brzo nađe put

Jednako se sklapaju i ove ishodišne rečenice:

1. *Dječak je pošao u nauk radi toga*
2. *Dječak se uči vještinama*

Druga se opisanim sklapanjem može uvrstiti u prvu uz prijedložni izraz *radi toga* kao proširenje priložne oznake namjere:

Dječak je pošao u nauk radi toga da se uči vještinama

Takvi su primjeri:

Oči su zato da gledaju (Dončević 326) — *A ja nisam pisao zato da mi se plješće* (Slobodan Novak 334)

625 Pri uvrštavanju namjerne rečenice indikativ se prezenta u zavisnoj rečenici može preoblikovati u kondicional sadašnji.

U navedenim primjerima namjernoga uvrštavanja dobiva se tada:

Stranac se zato raspituje da bi brzo našao put
Dječak je pošao u nauk radi toga da bi se učio vještinama

Takav kondicional u namjernim rečenicama ne potječe od ishodišne rečenice nego je pri uvrštavanju preoblikovan iz indikativa prezenta. Sadržaj namjere izrečene sa *zato* odnosno *radi toga* nije naime *Stranac bi brzo našao put* i *Dječak bi se učio vještinama,* dakle mogućnost vršenja neke radnje, nego je sadržaj namjere sâmo vršenje te radnje, isto kao kad u zavisnoj rečenici stoji indikativ prezenta. Ishodišne su rečenice, dakle, u oba slučaja *Stranac brzo nađe put* i *Dječak se uči vještinama* jer je uvijek to sadržaj priložne oznake namjere.

626 Primjeri s preoblikom indikativa prezenta u kondicional sadašnji jesu:

Ona kao da ga je spazila, a onda odvrnula oči kao zato da je ne bi pozdravio (Perković 50) — *Govorit ću vam kako on govori, a gdje osjetite moje riječi to je radi toga da biste bolje njega razumjeli* (Nametak 4) — *I činovnici i žandari, kasarne i oblasti općine, spisi, uredi, sve je to našim junacima izgledalo kao stroj koji je po gospodi doktorima samo zato izmišljen da bi se bogečkom životu napipala žila i da bi se prebrojale seljačke vreće i svinje i kobile* (Krleža 2, 11)

627 Često se pri takvu uvrštavanju daljnjom preoblikom uklanja zamjenički priložni izraz namjere (*zato, radi toga* ili koji drugi) i njegovo se značenje prenosi na uvrštenu zavisnu rečenicu i na njezin namjerni veznik *da.* Od zavisno složene rečenice:

Stranac se zato raspituje da brzo nađe put
ili
Stranac se zato raspituje da bi brzo našao put

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Stranac se raspituje da brzo nađe put
ili
Stranac se raspituje da bi brzo našao put

Zavisna rečenica s *da* preuzela je tu od ispuštenoga zamjeničkog priloga *zato* sve namjerno značenje.

Od zavisno složene rečenice

Dječak je pošao u nauk radi toga da se uči vještinama
ili
Dječak je pošao u nauk radi toga da bi se učio vještinama

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Dječak je pošao u nauk da se uči vještinama
ili
Dječak je pošao u nauk da bi se učio vještinama

628 Takvi su primjeri s indikativom prezenta svršenoga vida: *Nosi kitu zlata / da pozlati vrata* (Npj. 1, 117) — *Ne junaka biranijeh / Po obličju ni ljepoti / Već po srcu junačkome / Kojino će udariti / Ne na deset da uteče, / nego na dva da ih siječe* (I. Mažuranić 48) — *Nije druge, pobit će se Turci, / mi i jesmo da se pobijemo* (Martić, Osvetnici 7, 20) — *Dođi večeras k meni da se pogodimo* (Šenoa 2, 27) — *Otkrih vašoj milosti cijeli svoj lopovski curriculum vitae da stečem pouzdanje* (Šenoa 2, 116) — *Pjesma je da kažem* (Kranjčević 9) — *Ja odoh da sa Pepikom spremim postelje* (Matoš 60) — *Da se rastrese, otvori pismo i pročita glasno* (Matoš 82) — *No sad je i okolišno plemstvo listom navrvjelo u Ljubljanu da se pokloni cesaru* (Nehajev 4) — *Evanjelist odlazi da izvrši nalog* (Nehajev 330) — *Povratim se mnogo kasnije da poslušam kako pripovijedaju* (Šimunović, Mladost 88) — *Bilo je to davno, kad su ono providur Barbabianka i šjor Zvane Dalla Zonta, proto arsenala u Mlecima i kapetan motovunske šume, išli po mletačkoj Istri da označe vapnom cerove koji će se oboriti i prevesti u Mletke* (Nazor 3, 9) — *Zadaća je zbora riješiti to pitanje da ne bude smutnje u gradu* (Nazor 3, 16) — *I Drago bi htio ustati da se sam obuče te da odmah otide* (Nazor 3, 440) — *Eto, djeco moja, obilje božje u domove vaše da poživite i ne proklinjete staroga oca* (Begović 1, 92) — *Uzalud su Jovu tražili na sve strane da ga predadu u ruke pravde* (Kosor 2, 56) — *Skočiše da mu zgule bradu* (Kosor 2, 110) — *Zatim je pozvao Zlatkovića da mu pomogne pridržavati sliku* (Perković 17) — *Pošao je u svoju sobu da napiše kakvo pismo* (Perković 50) — *Napregnuh sluh da čujem kad unutra / Uz tupi udar prve žrtve panu* (Goran 1, 44) — *Nemam / Zjenice da vas vidim* (Goran 1, 59) — *A ja, da se osvetim, rušim hrastove, obaram bukve, sječem šumi nožurde za svoju jednu* (Goran 1, 70) — *Još je časkom ostala stara gospođa da servira crnu kavu* (Kolar 123) — *Skočio domaćina da ih zadrži* (Kolar 133) — *Poletjela Jaga da nađe svijeću* (Kolar 2, 32) — *Ona se žuri da stigne zarana* (Tadijanović 78) — *Ali danas neću izlaziti iz zatvorenoga prostora da uzmognem što prije doći k sebi* (Tadijanović 138) — *Cigani su te rane, da ih očuvaju od muha, mazali tintenom olovkom* (Batušić, Laterna magica 34) — *Da pokaže snagu daha i prsa, zatrubio je* (Nametak 14) — *Petar je bio poslan u Zagreb da nabavi dvije važne stvari* (Batušić, Laterna magica 44) — *Htio bih samo da što prije dođem u povoljniju situaciju da mogu dokončati što prije* (Barković 1, 215) — *Otišla ona da pomete jedan ugao u raju* (Nametak 38) — *Tu se Goli okrene da pogleda zaleđe* (Kaleb 2, 51) — *Zagrabi rukama da održi ravnotežu* (Kaleb, Divota prašine 8) — *Na mjestima se opružao potrbuške da ubere travu* (Kaleb, Divota prašine 12) — *Tada si tim kamenom bio pritisnuo koncept pisma da ti ga vjetar ne odnese* (Marinković, Ruke 18) — *Došla je Frida da naruči spomenik za pokojnog muža* (Marinković, Ruke 110) — *Da ti ne bude dosadno čekati smrt, ispričat ću ti jednu pričicu* (Marinković, Ruke 230) — *Da bude veselije, nagrnula ovamo i cijela partizanska divizija* (Horvat 22) — *Netko klisnu desno, netko lijevo, netko potrča ravno u naselje da među kućama potraži spas* (Horvat 67) — *Okrenula se da je tko ne vidi* (Barković 1, 67) — *Da ne počne kočijaški kleti, poletje sva zajapurena iz sobe* (Barković 1, 103) — *I obećaju brod da se uspješno kidne u Ameriku* (Živko Jeličić 86) — *Neka ga samo ovčas hapse da mi u miru prenoćimo* (Slobodan Novak 125) — *Onda je pošla da dovrši stepenice* (Slobodan Novak 316) — *Susprezala se da ne prasne u smijeh što ga je tako dobro zafrkavala* (Špoljar 213)

Ova je posljednja rečenica s *da* namjerna samo ako se shvati da izriče namjeru sadržanu u susprezanju. Ako ne izriče namjeru nego naprosto sadržaj susprezanja, nije ta rečenica namjerna nego je izrična. Samo u prvom slučaju primijenjena je preoblika koja se ovdje opisuje, u drugom slučaju druga. Posljednji je primjer dakle sintaktički dvoznačan.

629 Primjeri s indikativom prezenta nesvršenoga vida jesu: *Nije mene care opravio / da ja pijem po Leđanu vino* (Npj. 2, 133) — *Veće posla Kraljevića Marka / da on slavi svoje krsno ime* (Npj. 2, 366) — *Mrtve nose, i dognaše ovce, / a krenuše braću da kopaju* (Npj. 4, 124) — *U nekakome selu pođu žene u planinu da traže divljega broća* (Npr. 1) — *Lovac je da lovi, a prepelica da se čuva* (N posl. 170) — *Na noge su i mali i veli / da se dere i zvono i crkva* (Martić, Osvetnici 5, 12) — *Pjesma je da kažem, ne da tajim puku* (Kranjčević 9) — *Čitavu noć sam se borio s lavovima! Jedan me šapom obori i skoči na mene da me trga* (Fran Mažuranić 2, 77) — *Građanstvo pohrli opet na zidinu da tu čeka odluku vijeća i bdi nad Jožom* (Nazor 3, 15) — *Došao sam, narode, da kitim knjigu šarovitu u druge strane svijeta* (Kosor 2, 175) — *Morat će mu se javiti da zna da je ovdje* (Perković 30) — *Puna je jama; na lešine liju / Vapno da živim strvine ne smrde* (Goran 1, 51) — *Ispočetka je ustajao u predjutarje (dok su zvijezde, poput cvjetova, blijedeći venule na nebu) i bježao kao ureknut u goru da gleda kako se dolovi i obronci osipaju stadima* (Goran 1, 65) — *Pogledao bi je, pomilovao, i onda otrčao u vrt da radi* (Goran 1, 66) — *Došla ona u kavanu da se igra* (Nametak 42) — *On će se rado prepustiti ovoj ženi da ga brije* (Nametak 48)

I to je namjerno uvrštavanje samo ako se shvati da je zavisna rečenica s *da* izraz namjere prisutne kod prepuštanja, a ne sadržaj toga prepuštanja.

U tom drugom slučaju zavisna je rečenica izrična. Samo u prvom slučaju je to primjer namjernoga uvrštavanja i samo je tada ovdje primijenjena preoblika koja se ovdje opisuje. Ovaj primjer je također sintaktički dvoznačan.

Dižem se i polazim zidu da gledam neke bakroreze (Barković 1, 201)

630 Primjeri s kondicionalom sadašnjim jesu:

Žalit ću se caru u Stambolu / da bi care tebe pogubio (Npj. 1, 565) — *On je orla dobro hranio da bi se što oporavio* (Npr. 239) — *Juriš čini da bi sablja segla / što mu nije zrno donijelo* (Martić, Osvetnici 7, 67) — *Ein blitzfescher Kerl! (Momče ko grom!) - šapnu kapetan veterinarovoj ženi da joj ne bi čuo suprug* (Matoš 67) — *Stadoh se penjati na zidove ograda da bih vidio goste na novoj cesti* (Šimunović, Mladost 91) — *Pa među vama da ne bi bilo kavge, / i ljubav svoju podijelit ću s vama* (Begović 1, 92) — *Svi su oni živjeli u početku tihim i gorkim životom, kojim žive milijuni naših ljudi što se već stoljećima pate na našem blatu, te ga svakog proljeća i jeseni preoravaju da bi iz njega izvukli šaku-dvije zrnja i pojeli režanj pšenične gibanice na Uskrs i na Božić* (Krleža 2, 9) — *»Šutite!« - rikne krvnik - »nije lako, / Al potrebno je da tko ne bi bježo«* (Goran 1, 41) — *A ne kao neki drugi, koji jedva dočekaju isplate u subote da bi kuglali ili kartali do ponedjeljka u zoru* (Mihalić 15—16) — *U čardaku su zidovi hladni, pa bi trebalo cijelu sedmicu bez prestanka ložiti da bi se moglo u njemu stanovati* (Nametak 3) — *Rezuckali su komadiće na još sitnije dijelove da bi bili mekši* (Kaleb 2, 41) — *Ponavljao je tu misao da bi pokrenuo slabe noge* (Kaleb) — *Krade svjetlo bogovima da bi ga poklonio puku* (Marinković, Ruke 29) — *Da se ne bi posumnjalo u autoritet njegove vlasti, on trgne revolver* (Marinković, Ruke 33) — *Gospoja Oliva potrči k prozoru da joj ne bi, zaboga, što izmaklo od najavljenog događaja* (Marinković, Ruke 55) — *Zakopao se u suhe borove iglice da bi se zaštitio od ledenog vjetra što je urlao* (Marinković, Ruke 69) — *Doslovno - odgurnut, odbačen, da bih napravio mjesta geometru* (Marinković, Ruke 72) — *Pretamno je bilo da bi ga mogao čitati* (Marinković, Ruke 76) — *Da bih se spasio, stanem uporno ponavljati broj* (Marinković, Ruke 150) — *Čak je i šjor Bernardo izišao pred svoju brijačnicu da bi prisustvovao događaju od početka* (Marinković, Ruke 195) — *Nije se usudio pomaknuti da ne bi preplašio u sebi taj mili dah ljubavi* (Marinković, Ruke 224) — *Gusjenicu njegovu opare vrućom vodom da ne bi pregrizla nit* (Marinković, Proze 14) — *Govori da bi utopio strah u riječima* (Marinković, Proze 84) — *Da bi se mogao izvršiti napad, štab našeg bataljona razradio je zadatke pojedinim četama* (Horvat 59) — *Da bi mu nekako umanjio taj žar, serđente mu zlobno reče kako bi prije svega, on, Silvio morao čuvati čast kraljevskog vojnika* (Barković 1, 230) — *Pametniji su građani izbjegavali Terazije da bi sačuvali glavu* (VUS 18. I 1967. str. 5)

631 U namjernoj rečenici može se javiti i futur. On tada ne označuje budućnost nego sadašnju pripravnost da se radnja vrši. Futur u namjernim rečenicama pripada starinskom i pučkom stilu hrvatskoga književnog jezika.

Pa potegnu teška buzdovana / da će njime udrit Arapina (Npj.) — *Nadrije Turčin da će Zetu prijeći* (Martić, Osvetnici 5, 1000)

632 Ako je pri namjernom uvrštavanju zamjenički prijedložni izraz koji stoji kao oznaka namjere pobliže označen prilogom *samo*, ostaje taj *samo* uz namjernu rečenicu kao njezina pobliža oznaka i onda kada se daljnjom preoblikom ukloni zamjenički priložni izraz (*zato, radi toga* ili koji drugi slična značenja). Rečenica s veznikom *da* sama je za se tada priložna oznaka namjere u glavnoj rečenici, a prilog *samo* i dalje pobliže označuje tu priložnu oznaku.

Takvi su primjeri

A na večeru nije ni išao samo da se s nikim ne susretne (Goran 1, 64) — *Metnuo joj povodac oko rogova (što dosad nije činio) samo da može biti razložno u njenoj blizini* (Goran 1, 68) — *A Jačica bi nehotice surovo povukao Golubu samo da poskoči i uteče ispred nemilosrdnih udaraca* (Goran 1, 70) — *Htio sam ga naprosto nadvikati samo da ga ne čujem* (Marinković, Ruke 153) — *To ona govori samo da me prestraši* (Marinković, Ruke 220) — *Rijetko se tu tko nađe samo da utuče vrijeme* (Barković 1, 7) — *Razgovaramo o bilo čemu samo da se što duže zadrži kraj mene* (Barković 1, 121)

Te su rečenice poslije prve preoblike uvrštavanja izgledale ovako:

A na večeru nije ni išao samo zato da se s nikim ne susretne — Metnuo joj je povodac oko rogova samo radi toga da može biti razložno u njenoj blizini — A Jačica bi nehotice surovo povukao Golubu samo zato da poskoči i uteče ispred nemilosrdnih udaraca — Htio sam ga naprosto nadvikati samo zato da ga ne čujem — To ona govori samo radi toga da me prestraši — Rijetko se tu tko nađe samo zato da utuče vrijeme — Razgovaramo o bilo čemu samo zato da se što duže zadrži kraj mene

Razumije se da se priložni izrazi *zato* i *radi toga* mogu rasporediti i drugačije u tim rečenicama.

633 U starinskome i pučkom jeziku javlja se mjesto namjernoga veznika *da* i veznik *eda*. S tim se veznikom indikativ prezenta u namjernoj rečenici obvezatno preoblikuje u kondicional sadašnji.

Ljuto savi i otud i otud / eda bi mu glavu odsjekao (Npj. 283) — *Hajde, da udarimo na nj eda bismo ga kako satrli* (Npr. 42) — *Da traže eda bi se po sreći koja našla* (Npr. 114) — *Ugleda jezero te se šutke primakne k njemu eda bi što ulovio* (Npr. 192) — *Privuče se polagano pod prozor eda bi što čuo* (Npr. 217) — *Spominje i najopskurnijeg njemačkog kritičara eda bi se vidjelo koliko čita* (Matoš, Pejzaži 46) — *Kolo saužuju eda bi ga spopali kad bi on glavu odvrnuo* (Vojnović, Lazarevo vaskrsenje 111)

634 Pri namjernom uvrštavanju može se javiti i veznik *kako*. Uz taj je veznik obvezatna preoblika indikativa prezenta u kondicional sadašnji. Takvi su primjeri:

... kad je neuspjeh u poslu i zapletaj rata prisilio Hansa Langa da ostavi Veneciju i nastoji kako bi se kod kuće oporavio od gubitaka (Nehajev) — *Hoće da stvori novi tip feudalne vlasti kako bi mogao da osvoji svjetove na solidnoj materijalnoj osnovi* (Krleža, Djetinjstvo u Agramu 201) — *Pazite da plove po nebu kako bi zaokupili njegovu pažnju, kako bi on*

mogao pjevati (Marinković, Proze 8) — *To su mornari osvjetljavali jedan drugoga kako bi partizani vidjeli da oni, mornari, ne misle pružati otpor* (Horvat 69) — *Vizija žene, koja bdi nad njima i pred kojom igraju kako bi je primamili k sebi, kao da je osmislila njihove pokrete* (Živko Jeličić 362) — *Onda je, zakačivši se za prag, zabacio glavu natraške kako bi osmotrio ulicu* (Živko Jeličić 372)

635 U namjernim rečenicama s veznikom *kako* futur ostaje nepromijenjen. On i tu znači pripravnost u sadašnjosti, i pripada starinskom i pučkom stilu.

Uze kijaču i razmahnu kako će ga udariti preko lica (Npr.)

636 Pri namjernom uvrštavanju može se javiti i veznik *li*. Uz taj su veznik obvezatne dvije preoblike u zavisnoj rečenici. Jedna je preoblika indikativa prezenta u kondicional sadašnji, a druga je niječna preoblika. Ta obvezatna niječna preoblika značenjski se neutralizira, pa takve namjerne rečenice nisu niječne nego su potvrdne. Ne kazuju da je namjera da se radnja zanijekane rečenice ne vrši, nego, naprotiv, da je namjera da se ona vrši. Takvom se namjernom rečenicom izriče jedino neka nesigurnost hoće li se doista i postići ono što se namjerava.

Takvi su primjeri

Starica se oko vrata šeće / ne bi l' kako ujagmila vrata (Npj. herc. 5) — *Onda i treći sin pođe u lov ne bi li i braću našao* (Npr. 44) — *Značično oko traži ne bi li koga od tih rođaka Frankopanovih našlo u mnoštvu* (Nehajev 29) — *Jedna joj je obrva bila još bijela kako se na brzu ruku napudrala ne bi li barem puderom prikrila onaj bijes što joj kuhaše u duši* (Kolar 118) — *Objesio sam tako ključ od vrata paklenskih izvan kuće ne bi li po noći došao po njega onaj vrag što živi u njega* (Marinković, Ruke 73/74) — *Veli da me i pljusnuo ne bi li me razbudio* (Marinković, Ruke 151) — *Puštaš kolute dima ne bi li izazvao maštu* (Marinković, Ruke 188) — *On se već dugo ogledava po svojim pretpostavljenim nebesima ne bi li mu odanle pala i treća zvjezdica* (Marinković, Proze 30) — *Bačen u more, napušten od sviju, Kapara se na širokoj pučini osvrtao ne bi li gdje opazio pojas za spasavanje* (Horvat 84)

637 I u namjernim rečenicama s veznikom *li* futur ostaje nepromijenjen. On i tu znači pripravnost u sadašnjosti, i pripada starinskom i pučkom stilu.

Neka ga nose u crkvu neće li pobratim onda otići (Npr. 171)

638 Starinskom i pučkom stilu pripada i povezivanje namjernoga veznika *da* s namjernim veznikom *li*. I tu je obvezatna preoblika u kondicional.

Te se molim kralju Latinskome
Da bi li te pustio za blago (Npj. 2, 568)

639 Starinskom i pučkom stilu pripada i namjerni veznik *neka*, koji se upotrebljava s istim preoblikama kao i namjerni veznik *da*.

Potkuj i mene, mladi junače, / neka bih konjem u goru utekla (Npj. 1, 88) — *Daj me, majko, na daleko / neka ti se rodom hvalim* (N posl. 50) — *Ima poći od dvora do dvora u svojoj županiji neka se nitko ne bi mogao ispričati* (Nehajev 329)

640 I u namjernoj se rečenici ishodišni perfekt kojim se izriče relativna gotova sadašnjost što se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti preoblikuje u futur II. Vidi točke 540, 540a.

Ajdemo (reče mu kralj) na drugu planinu s koje se samo jedan dio puka vidi da ako ga odonlem mogao budeš prokleti (Kačić, Korabljica 99)

Veznikom *da ako* istaknuta je hipotetičnost namjere, pa je taj futur II. u bliskoj vezi s futurom II. u pogodbenim rečenicama. Takvo je izražavanje starinsko i nije uobičajeno u suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

I inače se u starinskom jeziku javljaju hipotetične namjerne rečenice s vezničkim izrazom *da ako*:

Pusti momka nek u Turke smira / da ako nam pogodi vezira (Kačić, Razgovor 252) — *Idem da tražim tu vodu da ako je nađem* (Npr.[2] 236) — *Šilji drugu u Moraču donju / da 'ko dođe barem polovina* (Npj. 4, 375) — *Daleko je od mora do Save / da ako se đegođ udesimo* (Npj. 3, 453)

POSLJEDIČNE REČENICE

641 Posljedične rečenice uvrštavaju se u glavnu kao posebna vrsta njezine priložne oznake načina. To je takva priložna oznaka načina koja kazuje posljedicu što proizlazi iz rečeničnoga sadržaja.

Vezničke riječi posljedičnih rečenica jesu posljedični veznici: *da, kako, te.*

642 U rečenicu kojoj je priložna oznaka načina zamjenički prilog *tako* ili priložna skupina što sadrži taj prilog može se uza nj, na mjesto priložne oznake načina, uvrstiti druga rečenica koja kazuje kakva posljedica proizlazi iz načina kojim je obilježen sadržaj glavne rečenice. Pri takvu uvrštavanju zavisna se rečenica obilježuje veznikom *da*.

U rečenici koja se uvrštava, kategorija vremena ne može biti ranija od kategorije vremena u glavnoj rečenici. Ako je u glavnoj rečenici prošlo vrijeme, u zavisnoj mogu biti sva vremena. Ako je u glavnoj sadašnje, u zavisnoj može biti buduće i sadašnje. Ako je u glavnoj buduće, i u zavisnoj može biti jedino buduće.

Takve su ove ishodišne rečenice:

1. *Planinar se tako požurio*
2. *Planinar se prije mraka vratio u grad*

Druga se opisanim sklapanjem može uvrstiti u prvu uz zamjenički prilog *tako* kao proširenje priložne oznake načina kojim se izriče posljedica što nastaje iz sadržaja (radnje) glavne rečenice:

Planinar se tako požurio da se prije mraka vratio u grad

Jednako se tako sklapaju i ove ishodišne rečenice:

1. *Bljesak je bio tako snažan*
2. *Na čas se pokazala sva okolica*

pa dobivamo:

Bljesak je bio tako snažan da se na čas pokazala sva okolica

Takvi su primjeri:

Tako lakom blago tira / da ne ima nigdi mira (Došen 71b) — *Tako je bolestan da ja ću ga izgubiti* (L. Vladimirović 54) — *Dokle tako ne osiromaši da već nije imao ni opanaka* (Npr. 90) — *Ovo se čudo razglasi po svijetu tako da je na hiljade prosaca pristupljivalo* (Npr. 127) — *Bio je jedan čoek mnogo siromah i punan đece tako da ih nikako hraniti nije mogao* (Npr. 154) — *Momče se tako raždžilitalo da ne mogu više sjedjeti* (Matoš, Miš 101) — *Zašto Preradović nije i u ostalim svojim pjesmama svoje osjećaje izrazio tako da bi ih čitalac mogao osjetiti?* (Barac 1, 51) — *Ja sam se tako umorio da se jedva mičem* (Kosor 2, 232) — *Tako je bio obuzet stranačkom mržnjom da nije ni primijetio mraka oko sebe* (Marinković, Ruke 29) — *Otvor kojim se riža vadi mora biti tako uzak da majmun jedva može da provuče ruku* (Fran Mažuranić 2, 161) — *Bio sam u stričevoj loži, a tako mi se je sviđalo da bih bio najvolio spavati u njoj da i sutradan štogod vidim* (Fran Mažuranić 51)

643 Jednako se tako posljedične rečenice uvrštavaju i uz zamjenički prilog *toliko* ili priložnu skupinu što sadrži taj prilog.

Od ishodišnih rečenica

1. *Toliko se sve pripravljalo*
2. *Nikakvoga iznenađenja nije moglo biti*

dobiva se rečenični sklop:

Toliko se sve pripravljalo da nikakvoga iznenađenja nije moglo biti

Od ishodišnih rečenica

1. *Dan je toliko vruć*
2. *Zamaglila su se obzorja* (gotova sadašnjost!)

dobiva se složena rečenica

Dan je toliko vruć da su se zamaglila obzorja

Takvi su primjeri

Pažljiviji sam prema njemu, a to mu toliko godi da ne zna kako bi mi to uzvratio (Barković 1, 17) — *Zjenice joj se raširiše toliko da se uplaši sama sebe* (Barković, Alma 12) — *Toliko bijesan na sebe da bi si najradije smrskao njušku* (Špoljar 52)

644 Posljedične rečenice mogu se uvrstiti i uz složene izraze u kojima su sadržani zamjenički prilozi *tako* i *toliko*.

Takvi su primjeri:

Ne mogu ni nevirnici toliko muka i smrti zadati da ne bi gotov bio pritrpiti (A. Kanižlić, Franc. Sav. 220) — *Lice mu je tako izrazito da mi se i sada zijeva* (Matoš 26) — *Pjevucka i kida tako tiho da se pauk mirno spušta na srebrenoj niti sa grane prema njenim nogama i da zlatna sma-*

ragdna mara bezbrižno doleti pored nje u zelenu travu (Matoš 146) — *Slike od samih toplih oblika promijeniše se tako brzo da nije imao kada ni da se začudi* (Šimunović 48) — *Hotel Esplanade, opera, kader, fronta, Belvedere, princeza, to je toliko, toliko strašno mnogo toga da sve to vri, kipi, to se sve razlijeva, kao da je netko razlio kupu sa mnogo boja, i sve se zapalilo i sad se puši i sja, i sve izgara čudno kao vatromet* (Krleža 2, 324) — *Satnija se ustavila skandalozno, tako skandalozno da bi se i laičke usne bile razvukle na posprdan smijeh da su zapazile ovo ustavljanje* (Krleža 2, 57) — *Razjarena djevojka zamahnula na njega žlicom tako snažno i široko da bi mu zasigurno bila izravnala nos da nije usput lupila po ogromnom praznom loncu* (Marinković, Proze 36—37) — *Trgnula bi ga naglo i silovito i zavrtjela tako vrtoglavo da bi mu sva sjećanja iz glave izletjela* (Marinković, Ruke 44) — *Stegla je čvrst čvor, ali tako obazrivo da se iz uzla iščaurila hvataljka* (Živko Jeličić 85)

645 Posljedične rečenice uvrštavaju se i uz druge priložne izraze kad izriču način iz kojega proizlazi kakva posljedica.

Takvi su primjeri:

Koga srdžba tamo rine / da je gori od živine (Došen 189b) — *Preveć smo mi pokvareni civilizacijom da bi nam se mogla svidjeti ova rustikalna jednostavnost* (Nametak 3) — *Kapara ne odgovori. Suviše je dobro poznavao svoga druga da mu ne bi bilo jasno gdje je to bio Brico* (Horvat 80) — *Previše se u štrajku pokazalo kukavičluka kod drugih a da bi na moj ispad gledali kao na jedan od najtežih* (Barković 1, 41) Tu je uvrštena rečenica: *A na moj bi ispad gledali ...* — *Pretamno je bilo da bi ga mogao čitati* (Marinković, Ruke 76)

646 Često se pri takvu uvrštavanju daljnjom preoblikom uklanja zamjenički priložni izraz načina *tako* ili *toliko* i njegovo se značenje prenosi na uvrštenu posljedičnu rečenicu i na njezin veznik *da*.

Od zavisno složene rečenice

Planinar se tako požurio da se prije mraka vratio u grad

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Planinar se požurio da se prije mraka vratio u grad

Zavisna rečenica s *da* preuzela je tu, kao posljedična, od ispuštenoga *tako* sve načinsko značenje.

Od zavisno složene rečenice:

Bljesak je bio tako snažan da se na čas pokazala sva okolica

dobiva se tom preoblikom istoznačna zavisno složena rečenica:

Bljesak je bio snažan da se na čas pokazala sva okolica

Takvi su primjeri:

On se s čete nigda ne vraćaše / da turskoga roblja ne vođaše (Kačić 253) — *Za svoj porod ima crve / da na jata iz njeg vrve* (Došen 49a) — *Francuzi se pomamiše / kad latinsko vino piše / da rad njega vojevaše* (Došen 54b) — *I tu majka tvrda srca bila / da od srca suze ne pustila* (Npj. 2, 305) — *Okrene snijeg sa sjeverom da se pometemo i mi i konji* (Npr. 8) — *Mladoženju buzdovanom udari u glavu da je na mjestu mrtav pao*

(Npr. 12) — *Sinu iz njega oganj da se zamalo sva gora ne zapali* (Npr. 94) — *Vrag potakne ovu maćehu da nije mogla svoju pastorku koliko krv na očima viđeti* (Npr. 164) — *Prigrijala vrućina da pogore žeteoci* (Npr. 205) — *Ciče zmaj da se sva gora ustrese* (Npr. 217) — *Nije ukrao već uzeo da niko ne vidi* (N posl. 219) — *Puklo polje da ga nagledaš se* (Martić, Osvetnici 7, 29) — *Proz nju nigda nisu prošle vojske / da je ne bi okaljali krvlju* (Martić, Osvetnici 7, 63) — *No Unukić ne čekaše da se propne i možda baci nauznačke pa da ga smrvi, nego ga opali svojim španjolcem po slabinama da je sve koža pukla, udari ga mamuzama da je sve štrcnula krv* (Matoš 67) — *Zipara mali krvnik i vuče mučenika da je Bogu plakati* (Matoš 151) — *Svaki bi čas ciknuo da ga se moglo čuti nadaleko* (Nazor 3, 210) — *Zvečalo oružje, grmjelo more - lupa, krik, zapomagaj da se nebo trese* (Nazor, Veli Jože 19) — *Ja joj se nijemo zadubem u oči, netremice, intenzivno, da sam već tonuo u poluzaborav* (Kosor 2, 11) — *Ja ga ošinem pogledom da je u taj hip drhtnuo* (Kosor 2, 91) — *Jedna mala došla sva zamotana da je nisi mogao prepoznati* (Lovrak 35) — *A uz vrtnu ogradu zacrvenjele se jagode od sunčanih poljubaca, i ciklame raskalašeno zapušile na svoje lulice da je mirisalo, da je mirisalo uokolo* (Goran 1, 67) — *Pred jutro iskrsnu pred njim onaj zakopčani gospodin i zablistale mu kolajne na prsima da je morao prekriti oči* (Goran 1, 71) — *Što me ovo dijete zanese pa da ne znam više ni za što na svijetu nego za nju* (Nametak 43)

Tu je uvrštena rečenica:

Pa ne znam više ni za što na svijetu ... — *A dreka traje da trepti mozak* (Kaleb, Pripovijetke 43) — *Vidim ja i u dolini da je divota* (Kaleb 2, 56) — *Žuri sunce da je divota* (Kaleb 2, 55) — *Naravno, kad ga nisi znala zviznuti da ga krv oblije* (Marinković, Ruke 187) — *Tresnu svojim dlanom o dlan kupca da sve puca* (Božić, Kurlani 23)

647 Pri toj se preoblici može oblik zamjeničkoga priloga *tako* ili *toliko* i zadržati, ali on tada više nije priložna oznaka nego zajedno s veznikom *da* postaje dio posljedičnoga vezničkog izraza *tako da* ili *toliko da*. Time se veznik jednoznačno iskazuje kao posljedični, ali izričaj postaje obilan i mnogorječiv.

To je groblje sad žeglo silno sunce, tako da je nad njim titrao zrak od žara usijane zemlje (Šimunović 93)

648 Posljedične se rečenice uvrštavaju i uz zamjeničke pridjeve *takav* i *tolik* kad izriču kakvo svojstvo iz kojega proizlazi kakva posljedica.
Takvi su primjeri:

Tolika bijaše lipost da ljudski jezik ne bi znao izreć (N. Turlota) — *Kolika je od zlata džamija / d' u njoj klanja dvanaest Turaka?* (Npj. 3, 83)

To je upitna preoblika ishodišne rečenice:

Tolika je od zlata džamija ... — *Mi smo u takvom stanju da se najgenijalnija misao može da slobodno pokopa* (Tin Ujević, Proza 143) — *Željela je stvoriti takvu toplinu da se oko nje ugrije sve, kao malo umjetno ljeto u kojem se čezne za morem* (Čedo Prica 110)

649 Kad zamjenički pridjev *takav* ili *tolik* stoji uz imenicu i u glavnoj i u uvrštenoj posljedičnoj rečenici, dobiva se posebna stilska boja izraza, starinska i pučka, ako se ne uklone i zamjenički pridjev i imenica u zavisnoj rečenici, nego samo zamjenički pridjev u glavnoj i samo imenica u zavisnoj.
Takvi su primjeri:

Našla sliku da je take ni u cara nema (Npj. herc. 2) — *Ona je bila sjajnija od sunca da se takve na svijetu rađalo nije* (Npr. 103) — *Onako trudan sjedne ispod jednoga visokoga drveta da takoga u svijetu nije* (Npr. 126)

To je od:

Našla taku sliku da take slike ni u cara nema — Ona je bila takva sjajnija od sunca da se takve sjajnije od sunca na svijetu rađalo nije — Onako trudan sjedne ispod jednoga takoga visokoga drveta da takoga visokoga drveta u svijetu nije

650 Posljedične rečenice uvrštavaju se i uz druge pridjeve koji izriču kakvo svojstvo od kojega proistječe kakva posljedica.
Takvi su primjeri:

Mi smo prestari da bi obdržavali naše običaje (Čedo Prica 278) — *Sredstva budžeta premala su da bi se udovoljilo svim zahtjevima* (Vjesnik, 19. I 1967. 4. izd. str. 1)

651 Kad je svojstvo iz kojega proizlazi posljedica sadržano već u značenju same imenice, može se posljedična rečenica uvrstiti i uz samu imenicu.

Nema majke da joj ga doveze, / nema brata da joj ga donese (Npj. 1, 30) — *Ti ne imaš brata nikakvoga / da sastavlja porez Arapinu* (Npj. 2, 463) — *Izidu gledati građevine i džardine da take ljepote i darila Božjega nije bilo ni u jednoga cara ili kralja* (Npr. 230) — *Nije aginica imala vode da se okupa* (Nametak 13)

652 Često se pri takvu uvrštavanju daljnjom preoblikom uklanja zamjenički pridjev *takav* ili *tolik* i njegovo se značenje prenosi na uvrštenu rečenicu i na njezin posljedični veznik *da*.

Takvi su primjeri

Stavljaju ga u tamnicu tamnu / da ne vidi sunca ni mjeseca (Kačić 274) — *Jer ga nejma tko da kori* (Došen 34b) — *Ne ima nikoga na svitu da ne prima pomoći od nebeske kraljice* (Banovac, Razgovori 7) — *Nađite mi jednoga između vas da će poći opsovati principa* (Banovac, Razgovori 26) — *Nije čeljadeta ijednoga koje u pameti svojoj goji misli plemenite da ne žudi ostaviti iza sebe slavnu uspomenu* (Zuzeri 8a) — *Višnjičica rod rodila, / nema niko da je bere* (Npj. 1, 425) — *Netko bješe Strahiniću bane / da takoga ne ima sokola* (Npj. 2, 262) — *U cara se ne nađe junaka / da dohaka mene i obrani* (Npj. 2, 287) — *A Turčin je junak od mejdana / da mu nema u krajini para* (Npj. 3, 392) — *Koje sam ti dobro učinio / da si mene vodom napojio* (Npj. istr. 1, 36) — *Ko je ona lipa / da ne gre s Plomina?* (Npj. istr. 2, 83) — *A ko si ti da ja ne bih dobio ni ovih opanaka?* (Npr. 73) — *U taj će mah pasti tama da se ništa ne vidi* (Npr. 87) — *Koji se mladić nađe da pogodi kakav biljeg ima ova đevojka, da će je dati njemu za ženu* (Npr. 126—127) — *Ima li koji*

junak među vama da se vrati natrag (Npr. 217) — *Nije tu ćuka da ulovi vuka* (Nposl. 219) — *Sve je tu odmjereno i dano sa snažnim, uvjerljivim osjećajem mjere da se čitalac ne može oteti zanosu koji ga obuzima* (Ivo Frangeš, Stilističke studije 112)

653 Kad je u posljedičnim rečenicama s veznikom *da* prezent ili kondicional, pa se preoblikom ukloni zamjenički prilog ili zamjenički pridjev uz koji su uvrštene, postaju dvoznačne jer se više ne razlikuju od namjernih. U složenoj rečenici

Dječak trči da se sve praši

može se zavisna rečenica razumjeti kao posljedična:

Dječak tako trči da se sve praši

a može se razumjeti i kao namjerna:

Dječak zato trči da se sve praši

Tako su dvosmisleni i neki od navedenih primjera. Takvi su

Stavljaju ga u tamnicu tamnu / da ne vidi sunca ni mjeseca (Kačić 274) — *Jer ga nejma tko da kori* (Došen 34b) — *Nema niko da je bere* (Npj. 1, 425) — *U cara se ne nađe junaka / da dohaka mene i obrani* (Npj. 2, 287) — *Nije tu ćuka da ulovi vuka* (Nposl. 219)

i drugi slični.

654 Vrlo se rijetko, i samo u starinskom i pučkom stilu, posljedične rečenice uvrštavaju s veznikom *kako*.

Sakujte gvozden kovčeg veliki kako može on u njemu sjediti (Npr. 199) — *Ranio ga kako neće rane preboljeti* (Maretić t. 504)

Tu je iz glavne rečenice preoblikom uklonjen zamjenički prilog *tako*, ali je kao veznička riječ, umjesto posljedičnoga veznika *da*, upotrijebljen njegov korelativ *kako*.

Zamislivo je da se isto dogodi i sa zamjeničkim prilogom *toliko*, pa da se pri njegovu uklanjanju, mjesto posljedičnoga veznika *da*, upotrijebi njegov korelativ *koliko*.

Umorio ga koliko se neće oporaviti

655 Posljedične se rečenice mogu uvrstiti i s veznikom *te*. Takvi su primjeri:

Zar ti je tako omrznulo življeti te si se vratio po mene? (Npr. 202) — *Obilje hrane i odijela, zabave i pustopašnosti bilo je toliko te nikome nije na um padalo da bi mogli nadoći crniji dani* (Nehajev 27) — *On je još samo toliko držao otvorene vjeđe te mu se u zjenice nalijevala tanana vodoravna crta svjetlosti* (Krleža, Hrvatski bog Mars 34) — *Magla je zaista bila tako gusta i tako nepronična te su jedva raspoznavali grmlje pred sobom* (Dončević, Bezimeni 106) — *Udovica Križovka bila je toliko uzbuđena te joj dođe da zaplače* (Dončević 251)

656 Ako se daljnjom preoblikom u glavnoj rečenici uklone zamjenički prilozi *tako, toliko* ili zamjenički pridjevi *takav, tolik*, postaju posljedične

rečenice s veznikom *te* dvosmislene jer se više ne mogu razlikovati od nezavisno složenih sastavnih rečenica s istim veznikom.

Što su, Petre, bogu zgriješili / te se muče mukah žestokijeh (Npj. 2, 11) — *Što je te ti roniš suze niz obraze?* (Npj. herc. 3) — *Što je tebi, udovice mlada, / te ti plačeš u paklu veliku?* (Hnpj. 1, 83) — *Zapita što je skrivio te ga na smrt osudiše* (Npr. 218) — *Sjetiše se da će biti veselih bezbrižnih razgovora, igre na pretek, te se novo, resko vino neće nuditi čašicama nego bukarom* (Šimunović)

657 I u posljedičnim se rečenicama ishodišni perfekt kojim se izriče relativna gotova sadašnjost što se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti preoblikuje u futur II. (Vidi t. 118—123, 537—540, 548, 676c, 665—670.)

I neka bude baš tako da mu ni Salko ni svijet ne budu mogli reći ništa (Šimunović, Pripovijetke 120)

Takva poraba futura II. nije u hrvatskom književnom jeziku danas obična i neutralna nego nosi stilsko obilježje snažnoga pučkog izraza.

657a U starinskom pučkom jeziku, osobito u narodnoj pjesmi, javlja se i *e* kao posljedični veznik.

Al je pusta Zeta ustanula
e je ne bi orav preletio,
a ne ranjen Draško pregazio (Npj. 4, 65)

POGODBENE REČENICE

658 Pogodbene rečenice uvrštavaju se u glavnu kao njezina priložna oznaka uvjeta. Takvom se priložnom oznakom izriče uvjet pod kojim se ostvaruje izrečen rečenični sadržaj.

U zavisno složenoj rečenici sklopljenoj pogodbenim uvrštavanjem zove se zavisna rečenica *protaza*, a glavna *apodoza*.

Rečenice što se uvrštavaju kao priložna oznaka uvjeta uklapaju se u glavnu uz zamjeničke priložne izraze uvjetnoga značenja kao što su: *onda, tada, tako, to, ono, a, a to, a ono*.

Pogodbena rečenica, uvrštena takvim zavisnim uvrštavanjem, označuje se pogodbenim veznicima *ako, li, kad, da*.

659 Pri takvu se uvrštavanju neodređene zamjenice *netko, nešto, nekoji* i neodređeni zamjenički prilozi *nekada, negdje, nekako* zamjenjuju neodređenim zamjenicama *tko, što, koji* i neodređenim zamjeničkim prilozima *kada, gdje, kako*.

Ako su jače naglašeni, zamjenjuju se neodređenim zamjenicama *itko, išta, ikoji* i neodređenim zamjeničkim prilozima *ikada, igdje, ikako*.

660 Pogodbene rečenice kojih sadržaj izriče samo uvjet pod kojim se ostvaruje sadržaj glavne rečenice, i ništa više, uvrštavaju se veznikom *ako*. Takve se pogodbene rečenice zovu *realne*. Njima se kazuje samo uvjet, a ništa se ne kazuje o tome da li se taj uvjet ostvaruje ili ne.

661 Kada se sadržaj ishodišne rečenice koja kazuje realan uvjet pod kojim se ostvaruje sadržaj druge ishodišne rečenice smješta u pravu sadašnjost, onda se njezin predikat izriče prezentom nesvršenoga glagola. Taj prezent ostaje nepromijenjen i onda kad se ta ishodišna rečenica kao zavisna pogodbena (protaza) uvrsti u drugu kao u glavnu (apodozu). Tim uvrštavanjem sadašnjost u zavisnoj rečenici ne prestaje biti prava, ona se i dalje odnosi na vrijeme što u času govorenja upravo teče, ali se glagolski sadržaj izriče u toj sadašnjosti kao pretpostavljen, ne odnosi se više na aktualnu radnju nego još samo na pomišljenu. U glavnoj pak rečenici dolaze vid, vrijeme i način koji odgovaraju njezinu sadržaju.

Tako se ishodišne rečenice

1. *Onda daj*
2. *Imaš*

mogu pogodbenim uvrštavanjem sklopiti u zavisno složenu rečenicu

Ako imaš, onda daj

Ishodišne se rečenice

1. *Onda će se ukućani probuditi*
2. *Ukućani spavaju*

mogu pogodbenim uvrštavanjem sklopiti u zavisno složenu rečenicu

Ako ukućani spavaju, onda će se probuditi

Tako su uvrštene ove pogodbene rečenice:

Ako te onaj pre koji ti i sudi, onda od Boga valja suda iskati (N. posl. 8) — *Ako me pak navečer nema, onda dođi oko devet sati između naše kuće i crkve* (Begović 53) — *Ako itko može pronaći bataljon, to jedino može on, Kapara* (Horvat 27) — *Pa ako ne stojiš u pozoru, to »Mene«, gospodina satnika, vrijeđaš time* (Krleža 2, 121) — *Ako nećeš ti, ono će druga tri* (N posl. 6) — *Ako na čoeka neće sramota, ono će on na nju* (N. posl. 5) — *Ako nećeš, a ti poljubi pa ostavi* (N. posl. 6) — *Ako ne možemo kako hoćemo, a mi ćemo kako možemo* (N. posl. 6) — *Ako neće čoek na napast, a ono će napast na čoeka* (N. posl. 6) — *»Ako neće neća, a ono hoće hoća«, reku prosci, kad se djevojka nećka* (U Lici, V. Arsenijević, ARj 3, 637) — *Ako taj duvar zna, tako i ja znam* (N. posl. 8) — *Ako je Turopolje djevojka, onda je sigurno grudima u Sisku* (Peić 99)

662 Daljnjom se preoblikom može ukloniti zamjenički priložni izraz uvjeta u glavnoj rečenici i njegovo se značenje tada prenosi na pogodbeni veznik *ako*.

Zavisno složene rečenice s pogodbenim uvrštavanjem

1. *Ako imaš, onda daj*
2. *Ako ukućani spavaju, onda će se probuditi*

mogu se tako preoblikovati u

3. *Ako imaš, daj*
4. *Ako ukućani spavaju, probudit će se*

Tako su preoblikovane i ove rečenice:

Nek sam drugi ako te izdajem (Kačić, Razgovor 153) — *Ako ne znaš, kazat ću ti pravo do istine* (Kačić, Razgovor 193) — *Ako imaš blaga dosti, / uživaj ga bez holosti* (Došen 3) — *Ako Bog jest, jedan jest* (Matović 329)

— *Ako misliš božji biti, / čini dobro za života* (Npj. 1, 137) — *Ako s' gladan, eto đakonije; / ako s' žedan, eto vina ledna* (Npj. 2, 434) — *Ako put putuje, / srećno putovao* (Npj. 1, 268) — *Otvor' vrata, ako Boga znadeš!* (Npj. 1, 470) — *Lasno ćemo mi za vaše blago, / lasno ćemo, ako jesmo ljudi* (Npj. 3, 172) — *Ako piješ u mehani vino, / vino ti se na rane prolilo* (Npj. 4, 311) — *Ako sanak ti spavaš, sanka se ne naspao!* (Npj. Miklošič, Beiträge 32) — *Ako hoćeš da si predobar, ni u gori zla ne govori* (Kapetanović Ljubušak, Narodno blago 13) — *Ako hoćeš da te oproste poreza na livadu, raduj se* (Matoš 11) — *Ako ima tko da bude carem bosanskim, bit će Bernardinov sin* (Nehajev 235) — *Al ako hoćeš da saznaš trag kojim sam pošao, pogledaj za pô ure* (Kosor 2, 55) — *Ili ako je to baš tako opasno, zadovoljit ćemo se time da vidimo Mikulića* (Kolar 138) — *Ako je to / Najmudrije što si mogao / Učiniti za me, nek bude tako* (Tadijanović 171) — *Udesit ću ja tebe, baš ako hoćeš, i po zakonu* (Marinković, Ruke 215) — *Ako tražiš put u moju dušu, odvedi me moru olujnom* (Vesna Parun 134) — *Možda će bol postati slobodna i krenuti kuda odlaze ptice ako je istina da one odlaze, a mi ostajemo* (Vesna Parun 168) — *Ako vjerujete u budućnost / odzovite se, da pozdravim Čovjeka* (Vesna Parun 175) — *Ako me nećeš, ubij me* (Slobodan Novak 254).

663 Isto takva realna pogodba može se izricati i tako da se u protazu uvrsti rečenica s kojim glagolom u pravoj gotovoj sadašnjosti, u pravoj gotovoj prošlosti ili u pravoj prošlosti. Ta se prošlost onda odnosi na neko vrijeme određeno kao prošlo s gledišta vremena govorenja, a glagolski se sadržaj u njoj ne aktualizira nego ostaje pomišljen. Prava gotova sadašnjost i prošlost i prava prošlost mogu se izreći nesvršenim i svršenim glagolima.

Prava gotova sadašnjost:

Ako nisi znao do sad, / stanovito znat ćeš od sad (Kačić, Razgovor 16) — *Ti ako si, sestro, naumila / uzet, seko, dobroga junaka / koji će nam obraz osvjetlati, / - uzmi, sele, Kraljevića Marka* (Npj. 2, 237) — *Ako vrag nije razbio kolijevku, razbit će grob* (N posl.)

Gotova prošlost:

I s kojim pravom živimo, ako smo već bili nekoć zaslužili smrt (Slobodan Novak 211)

Prava prošlost:

Ako mu konjic oronu,
da Bog dâ da mu prerone (Npj. 1, 225)

664 Bitno je drukčija pogodba kada se kao uvjet ne postavlja vršenje nekoga predikatnoga sadržaja nego očekivanje da se on vrši ili izvrši. Takvo očekivanje proizlazi pak ili iz nečije namjere i pripravnosti da nešto učini ili iz objektivne vjerojatnosti da neki događaj nastupi. Pri tome nije zbivanje događaja izrečenog u protazi uvjet sadržaju apodoze, nego je taj uvjet ispunjen već samom činjenicom da se događaj koji se u protazi očekuje doista i može očekivati. Očekivani pak predikatni sadržaj izriče se futurom I. jer je buduće vrijeme izraz očekivanja da glagolski sadržaj nastupi. Futur I. se u protazi rabi samo onda kad treba istaknuti upravo to očekivanje. Budući

da se uvjet izražen u takvoj pogodbenoj rečenici odnosi na neizvjestan događaj koji se očekuje u budućnosti, takva se pogodba može zvati *eventualna*, tj. takva koja se odnosi na ishod kakva događaja *(eventus)*. No kako je u takvim rečenicama uvjet zapravo zbiljsko očekivanje u pravoj sadašnjosti, takva je pogodba ipak realna, pa su te pogodbene rečenice osobita podvrsta realnih.

Tako se ishodišne rečenice

1. *Onda ćemo u gradu ostati*
2. *U gradu će nam dobro biti*

pogodbenim uvrštavanjem mogu sklopiti u zavisno složenu rečenicu

Ako će nam u gradu dobro biti, onda ćemo u njemu ostati

i daljnjom preoblikom

Ako će nam u gradu dobro biti, u njemu ćemo ostati

Tu kao uvjet ostajanju nije izrečeno to da nam u gradu doista bude dobro, nego samo to da po najboljim mogućnostima ljudskoga rasuđivanja valja očekivati da će nam u gradu biti dobro. Ako se to doista može očekivati, ostat ćemo. Odluka da ostanemo ili ne ostanemo mora se i tako donijeti prije nego se zna da li nam jest ili nije dobro pošto smo ostali.

Od ishodišnih rečenica

1. *Onda ću ti posuditi knjigu*
2. *Vratit ćeš mi knjigu*

može se pogodbenim uvrštavanjem dobiti zavisno složena rečenica

Ako ćeš mi vratiti knjigu, onda ću ti je posuditi

i daljnjom preoblikom

Ako ćeš mi vratiti knjigu, posudit ću ti je

I tu kao uvjet posuđivanju nije izrečeno to da se knjiga vrati nego je samo namjera i pripravnost da se ona vrati. Ako takva namjera i pripravnost doista postoji, knjiga će se posuditi. Takva se pogodbena rečenica stoga odnosi na sasvim drugu situaciju nego onakva u kojoj bi se kao uvjet postavljalo da se knjiga vrati. U njoj se radi o vraćanju knjige kad bude posuđena, a u drugoj treba da se knjiga vrati da bi se mogla posuditi. Tako je i u primjeru

Već ako će ćesar zapostiti,
Zapostiti petak i srijedu
I četiri posta u godini,
Išćerat ću ispod Beča Turke (Npj. 3, 48)

Tu govornik postavlja kao uvjet da istjera ispod Beča Turke samo to da ćesar bude spreman podvrći se strogim crkvenim zahtjevima posta, a ne i da već doista posti. Tako se onda dalje u pjesmi i zbiva. Čim ćesar izjavi svoju spremnost da posti, govorniku (kraljeviću Mihailu) polazi za rukom da istjera Turke ispod Beča, a da nije bilo vremena da ćesar već i izvrši ono na što se obvezao.

Drugi su primjeri takvih pogodbenih rečenica

Ako će on takvi biti, ja ću ga učiti (Kanižlić, Kamen 7) — *Ako će ti čeljad biti virna / i u kući pribivati mirna, / budi i ti u vladanju viran, / pak ćeš biti od kućana miran* (Reljković 103) — *Ako nećeš tu popiti, / nemao se čim pokriti* (Npj. 1, 89) — *A ako li doma doći neće, / ja ću mlada za drugoga poći* (Npj. 1, 269)

Za pojačani pogodbeni veznik *ako li* vidi t. 681.

Ako ću je napit po starješvu / napit ću je starom Jug-Bogdanu (Npj. 2, 310) — *Dobavi mi vranca Komnenova, / ako l' mi ga dobaviti nećeš / neka znadeš, osjeć ću ti glavu* (Npj. 2, 455) — *Ala mene ne rodila majka / Ako neću pokupiti vojsku* (Npj. 4, 39) — *Ah da bi me bula ne rodila / ako vojsku sakupiti neću* (Npj. Ogledalo 52) — *Ako ću pravo, ona je mene zavela* (Matoš 118) — *Ako ćemo ipak naš futur II. zvati i dalje »egzaktnim«, moramo imati na umu da se radi o nečem drugom, mnogo složenijem, nego što je istoimeni oblik u drugim jezicima, koji fungira kao čisti preterito-futur* (Miroslav Kravar, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 1, 1 /1960/ 48) — *Danas je potpuno jasno da se ne može govoriti o vodećoj ulozi SKJ ako neće oživjeti politički rad u bazi društva, ako neće oživjeti politički odnosi u bazi našeg političkog sistema, a to može oživjeti samo kroz Socijalistički savez, Savez sindikata, omladinu i ostale organizacije* (Vjesnik 24. 12. 1976. str. 5) — *Ako će to biti idejna podloga za raspravu za Konferenciju Saveza socijalističke omladine, onda je bolje ne održati je* (Večernji list 20. 5. 1983, str. 2)

U jednima od tih primjera više je istaknuto očekivanje, u drugima je volja i spremnost. Futur I. tvori se enklitičkim oblicima pomoćnog glagola *htjeti*, a taj ni tu nije sasvim izgubio svoje pravo značenje.

665 Pogodba se može izreći i tako da uvjet ne bude očekivanje nekoga događaja u budućnosti nego upravo sam taj očekivani događaj. Takve pogodbene rečenice, u kojima uvjet nije pouzdano očekivanje nekoga događaja nego taj događaj sam, u najpravijem su smislu *eventualne*. I one su podvrsta realnih, i to takva u kojoj su vremenske oznake u predikatu protaze prestale biti apsolutne i postale relativne. U protazi takvih rečenica dolazi indikativ prezenta, a kako sadašnjost koja se njime izriče nije prava, može taj prezent biti i od nesvršenih i od svršenih glagola.

666 Eventualne protaze s trajnim glagolom ne razlikuju se formalno od pravih realnih. Tek se po kontekstu vidi da se sadašnjost nesvršenoga prezenta ne odnosi na vrijeme govorenja nego na vrijeme vršenja, a to je neko neodređeno vrijeme u budućnosti. Takvi su primjeri

Ako hoćeš vodu piti, dođi ujutro (Npj. 1, 293)

Prezent *hoćeš* u protazi tu se ne odnosi na pravu sadašnjost nego na nešto što se očekuje da će biti drugoga jutra. Tek ako to tada doista i bude, ispunjen je postavljeni uvjet.

Ako je vozi k doktoru, umrijet će putem (Kolar 2, 27)

Tako razmišlja svekar o tome što treba da poduzme oko bolesne snahe.

Trebalo bi stvar iznijeti pred Vijeće sigurnosti, pa ako ono ne može ništa napraviti, neka se odmah pristupi podizanju zida (VUS 18. 1. 1967, str. 2)

Relativna sadašnjost nesvršenoga vida može u eventualnim protazama biti i svevremenska. I tada se ona izriče s osobitim obzirom na budućnost jer nas ono što se događa uvijek, zanima poglavito zbog onoga što će se i dalje tako događati.

Ako slijepac slijepca vodi, obadva će u jamu pasti (N posl.) — *Ako Velje ne veljuje, Mara opakuje (Gledaj: Kad Veljača ne daždi, Marač dobra ne misli)* (N posl.) — *Ako čovjek uspoređuje liriku Petra Preradovića s lirikom Stanka Vraza i ostalih pjesnika ilirizma, opaža u prvi mah da je on, kao i Vraz, za razliku od ostalih, gledao upotrebljavati različite kitice i stihove* (Barac 1, 62)

667 Za eventualne protaze osobito je karakterističan prezent svršenih glagola jer se on u drugim protazama s veznikom *ako* i ne javlja. Taj prezent tu, kao i uvijek, izriče nepravu sadašnjost, a odnosi se obično na neko vrijeme koje se očekuje u budućnosti kad će se zbiti događaj koji eventualna rečenica postavlja kao uvjet. U apodozi eventualnih protaza s prezentom svršenoga vida dolazi stoga najčešće futur I.

Grad ću mu pridati ako je uzme za ženu (Kačić, Razgovor 6) — *Ako svinjar zlo nagazi / blatnog jata kad ne pazi, / kud će dospit starešine / božjeg jata kad ne cine* (Došen 220) — *Ako vojno dobre sreće bude, / s večera će bosiljak niknuti* (Npj. 1, 22) — *Ako me nadžanješ, dat ću ti ja stado* (Npj. 1, 171) — *Ako Bog da, dobit ćemo Turke* (Npj. 4, 185) — *Ako zgubiš mlada zatočnika / Čestita ću tebe učiniti* (Npj. 2, 144) — *Ako gosti ne budu bijesni, neće biti kuća tijesna* (N posl.) — *Prijeti da će se odreći svojih časti ako mu ne učine po volji* (Nehajev 52) — *Ako ne htjednu drukčije, ja ću ih sam moliti* (Šimunović 66) — *A ako odem Liscu u Drniš, ogulit će s mene i ovo sijedih vlasi* (Kosor 2, 65) — *S kojim ću ja licem pogledati ljudima u obraz ako se to dogodi* (Kosor 2, 130) — *Ali bit ću kriv, ako joj ne kažem sve* (Perković 69) — *Ako nastradaš, zaboravit će te* (Perković 71) — *Pa tko mu jamči, ako pođe tražiti lisnicu kod Opere, da ona neće ležati na Boulevardu des Italiens* (Kolar 70) — *Ako ne platite, morat ćemo vam nešto zaplijeniti* (Goran 1, 74) — *Dat će tebi barba, ako opet pobjegneš* (Kaleb, Divota prašine 227) — *Ako ostane živ, nabavit će negdje šljem* (Horvat 15) — *Cipele mu ne vrijede mnogo, ali ako pogine, borci će mu svejedno izuti cipele* (Horvat 66) — *Ako bude vedro nebo a ne pronađe ništa drugo, poslat će ga da vidi jesu li sve zvijezde na broju* (Horvat 94) — *Čini mi se, ako samo nešto pisnem, zgrabit će me za gušu pa makar ne ugledala kraljevstvo nebesko* (Barković 1, 80) — *Ako kaže još samo jednu riječ, tresnut ću ga šakom u usta, da ih smrskam zajedno s tim bijednim prijetnjama* (Barković 1, 160) — *Ali idem da vidim, i tu drugu stranu. Ako se tamo razočaram, vratit ću se definitivno samome sebi* (Barković 1, 204) — *Ako ostanete dulje u selu, onda ćete razumjeti i opravdati moje veselje* (Vojin Jelić 40) — *Ako ja umrem prva, neće mi sestra zapustiti grob* (Slobodan Novak 27) — *On je na putu od banke do tvornice zaboravio svoju kuću: ako mu je spomenete, ubit će vas* (Slobodan Novak 33) — *Osjećao sam samo, ako ne izreknem do kraja besmislicu koju sam bio započeo, postat će stanje neodrživo* (Slobodan Novak 165) — *Strašno će biti, ako se sada bilo što od toga razjasni* (Slobodan Novak 221) — *Ako preživim, vratit ću se tebi* (Slobodan Novak 224)

Futur I. u apodozi može ostati i neizrečen:

Ne treba zapisivati ništa više. Možda sutra, prekosutra, ako ne dođu po mene (Barković 1, 260)

Razlika između pogodbenih rečenica s futurom I. u protazi i pravih eventualnih s prezentom svršenoga vida u njoj tanka je i zahtjevna. Zato mnogi govornici i pisci ne znaju za nju, to manje što ih jezični savjetnici upozoruju da ne valja upotrebljavati futur I. u protazama pogodbenih rečenica, pa se onda skanjuju upotrijebiti ga i tamo gdje mu je mjesto, u pogodbenim rečenicama koje kao uvjet izriču očekivanje a ne sam događaj. Ima, međutim, sadržajâ i situacijâ koji upravo zahtijevaju futur I. u protazi i njegova valjana uporaba pripada stoga bogatijem, istančanijem i pomnijem izražavanju na hrvatskome književnom jeziku.

Jednako kao svršeni prezent javlja se u eventualnim protazama i njemu po značenju jednaki gnomski aorist (vidi t. 143)

Ako zapeh str'jele moje,
ustr'jelit ću tebe, Janko (Npj. 1, 181)

što je isto kao *Ako zapnem . . .*

Ako pravda ne pomože, krivda neće pomoći (N. posl. 7)

što je isto kao *Ako pravda ne pomogne . . .*

Gnomski aorist tu je kao i drugdje stilski obilježen kao krepak i starinski pučki izraz.

668 U apodozama eventualnih protaza sa svršenim prezentom javlja se karakteristično i imperativ ili izrazi koji su mu po značenju bliski. Imperativ svojim sadržajem također kazuje u budućnost.

Ako tebe ponestane blaga, / a ti dođi poočimu tvome (Npj. 2, 261) — *Ak' Stjepana doma zastanete, / rusu njemu odsijecite glavu* (Npj. 3, 90) — *Ako ja prije umrem, postavi ga na moj grob onako nedovršena* (Marinković, Ruke 105) — *Ako bude pokret, zovni me, ja sam u sobi broj tri* (Horvat 78) — *Ako si vojnik i naiđeš na neprijatelja, digni karabin i otvaraj paljbu* (Horvat 167) — *Ako ikada nešto ustrebaš, javi se* (Barković 1, 205)

I s izrazima sličnim imperativu

Ako se tko usprotivi, anathema mu (Kanižlić, Kamen 129) — *Neka mi usahne ova ruka, koja je morala dirnuti Salkajevu, ako još ikad dođem pred te dvore* (Nehajev 227) — *Ako te nadžanjem, ljuba da si moja* (Npj. 1, 171) — *Zamoli me za tri tvrde škude križevačke, pa da su njegove ako ih proguta* (Matoš 139) — *Prokleta ti moja rana bila / ako zlato sa konja ne snimiš* (Npj. 2, 92)

Sličnoga su značenja i apodoze s glagolima *moći, morati, trebati* ili s kondicionalom koji izriče mogućnost ili želju.

Ako rodi, moram da ju uzmem zbog djeteta (Matoš 106) — *Ako nas sreća posluži, možemo ostati i živi* (Kaleb 2, 51) — *Seljak danas treba sretan i presretan biti ako mu se pruži bilo kakva prilika da dođe do novaca* (Dončević 253) — *Ako Draga za jedan sat ne dođe našem liječniku, mogla bi umrijeti* (Lovrak 77) — *Ako dođe do gužve, mogao bi tu još i Kapara ofuriti brkove* (Horvat 78) — *Dobro sam ja htio reći babi u oklopu*

da bi ovaj Milan mogao munuti pod rebra ako mu se spomene kuća (Slobodan Novak 165) — *Ako dopustite, ja bih otpočeo time da često prolazim pored botaničkog vrta* (Marinković, Ruke 148)

669 U apodozama eventualnih protaza javlja se i neprava gotova sadašnjost koja se odnosi na budućnost

Ak' ostaneš care u ćeliji, / onda si se grija ostanuo (Npj. 2, 92) — *Bacit ću ovaj novčić u vodu, pa ako ne potone, onda sam ga zaslužio* (Npr. 50) — *Ako tako bude, to smo mi propali* (Rj.) — *Ako joj ne pogodiš biljega, ti si poginuo, a ako pogodiš, na poklon ti ona* (Npr. 102)

Ovamo idu, kao i u drugoj apodozi u prethodnom primjeru, razni izrazi kojima je sadržaj blizak gotovoj sadašnjosti

Ako to ne uradiš, na tebi nema glave (Npr.[2] 211)

670 I svršeni prezent u eventualnoj protazi može biti svevremenski. To se jasno pokazuje po tome što je onda i u apodozi svevremenski prezent, svršeni ili i nesvršeni. I svevremenska sadašnjost svršenoga vida izriče se u eventualnim rečenicama s osobitim obzirom na budućnost jer nas ono što se događa uvijek, zanima poglavito zbog onoga što će se i dalje tako događati.

Tica ako k zemlji zađe, / lako lovca sebi nađe (Došen 17) — *Ako zima ustima ne ujede, ona repom ošine* (Nposl.) — *Jer velik je skandal ako koji zagrižljivi topnički major zaustavi cijelu satniju pak je nasred ceste na mrtvo ime ispsuje jer mu nije odala počast* (Krleža 2, 183) — *Ako mušterija kupi robu, slijedi srdačan razgovor* (Batušić, Lat. mag. 81)

Mjesto svršenoga prezenta može i tu doći gnomski aorist (vidi t. 143 i 667)

Ako pođoh, nagledah se jada (Npj.)

Gnomski aorist je i tu stilski jako obilježen kao starinski pučki izraz.

671 Kada se sadržaj ishodišne rečenice koja kazuje uvjet pod kojim se ostvaruje sadržaj druge ishodišne rečenice smješta u relativnu gotovu sadašnjost i odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti, onda joj se predikat izriče perfektom. Prilikom uvrštavanja pogodbene rečenice u glavnu taj se perfekt preoblikuje u futur II. (Vidi t. 118—123, 537—540, 548, 657, 676c.) Tako nastaje posebna vrsta eventualnih protaza.

Najčešće to bude kod trajnih glagola. Tako se ishodišne rečenice

1. *Onda ćemo vam sve pokazati*
2. *Imali ste strpljenja*

mogu pogodbenim uvrštavanjem sklopiti u zavisno složenu

Ako budete imali strpljenja, onda ćemo vam sve pokazati

i daljnjom preoblikom

Ako budete imali strpljenja, sve ćemo vam pokazati

Ishodišne rečenice:

1. *Onda će sutra vrijeme biti lijepo*
2. *Lastavice su letjele visoko*

mogu se pogodbenim uvrštavanjem sklopiti u zavisno složenu

Ako lastavice budu letjele visoko, onda će sutra vrijeme biti lijepo

i daljnjom preoblikom

Ako lastavice budu letjele visoko, sutra će vrijeme biti lijepo

Tako su sklopljene i ove rečenice

Ako bude htio, kad se vrati, nakupovat će najbolje zemlje (Vjenceslav Novak, Sabrana djela 1, 337) — *Ja ću sama k njemu poći ako on ne bude mogao do nas* (Nehajev 20) — *Ako se njemu budu rugali, malo mu je stalo* (Šimunović, Pripovijetke 107) — *Što se dogodilo, majo? - Ništa zlo, sinko, nego još i dobro, samo ako budeš imala pameti* (Šimunović, Pripovijetke 187) — *I ako mu se budete protivili i ismijavali ga, to na nj neće ni najmanje djelovati* (Šimunović, Pripovijetke 347) — *A ako ja ne budem htio voziti, zamjerit ću se gospodinu šumaru* (Kosor 2, 46) — *Kako ćemo mi izgledati pred civiliziranim narodima Evrope ako nam ovakva bagaža bude stvarala anarhiju?* (Kolar, Pripovijetke 98) — *Više ću im se osvetiti - ako im budem odobravao i sokolio ih nego ako ih budem grdio* (A. B. Šimić, Proza 155) — *Malićka je prostrana i Mujo Hasić će imati posla ako bude danomice obilazio* (Hasan Kikić, Bukve 285) — *A ako on bude češće strugo po bukvama, ostrugat ćemo mi njemu leđa* (Hasan Kikić, Bukve 329) — *Ako bude imao želju za to, počeo bih ga učiti počecima violine* (Desnica, Proljeća 343) — *Ja ću već sam ozdraviti ako budem mogao* (Marinković, Ruke 79) — *Strpat će vas u ludnicu ako budete tako govorili* (Marinković, Glorija 92) — *Danas mi je pisao otac da će me ispisati iz škole, ako budem pravila gluposti* (Barković 1, 151) — *Ako ne bude išlo drugačije, poći ću makar pješke* (Barković 1, 186) — *Ako se budem još kod koga raspitivao, postat ću im sumnjiv* (Barković 1, 208) — *Ako budem išao sredinom ceste, od lijeve i od desne živice dijelit će me tek po jedan dobar skok* (Slobodan Novak 67)

Futur II. upotrebljava se u eventualnim protazama mnogo češće nego prezent nesvršenoga vida (v. t. 666). Nesvršeni se prezent obično upotrebljava ili za apsolutnu (pravu) sadašnjost ili za relativnu svevremensku, pa se bez posebne oznake i jasnoga konteksta teško razumije kao da izriče relativnu sadašnjost koja se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti. Stoga se od nesvršenih glagola uzima perfekt preoblikovan u futur II. i onda kad nije svrha baš da se izreče gotova radnja, nego samo relativna sadašnjost koja se odnosi na neko vrijeme u budućnosti. Osobina je nesvršene radnje da se od prvoga časa kad se počela vršiti može shvaćati kao gotova. Čim je tko počeo pisati, može se već o njemu reći *pisao je* i za svaki čas u budućnosti pošto počne pisati može se u eventualnoj protazi reći *ako bude pisao* te se time, čuvajući pravo značenje gotovosti, obuhvaća cijelo njezino trajanje osim samoga početka. Kako se pak vrijeme u budućnosti u kojem treba da se izvrši uvjet obično zamišlja da prethodi nekom drugom vremenu u budućnosti u kojem se izvršuje pogodba pošto joj je ispunjen uvjet, vrlo se zgodno to vrijeme koje prethodi drugomu izriče upravo gotovom radnjom. Kad se relativna sadašnjost koja se odnosi na neko vrijeme u budućnosti izriče prezentom svršenih glagola, podrazumijeva se iz čitavoga sklopa odnosa da jedna budućnost prethodi drugoj, ali se to ne kaže izrijekom.

U ustaljenoj gramatičkoj nauci stvorilo se tako mišljenje da u eventualnoj protazi futur II. nesvršenih glagola potpuno odgovara prezentu svršenih. Time se međutim zanemaruju tanja razlučivanja i kljaštri jezična izražajnost.

672 Prezent nesvršenih glagola upotrebljava se, međutim, također karakteristično i nedvosmisleno za izricanje relativne sadašnjosti koja se odnosi na neko vrijeme zamišljeno u budućnosti tako da se prezentski oblik složi s prijedlogom *uz-*. Time, kao i u futuru II. glagolski oblik kao cjelina dobiva svršen vid, a unutar njega se ipak zadržava i obilježje nesvršenosti.

Ako prijateljicu mira ne uzljubiš, neće ni tebe mir ljubiti (Leaković, Govorenja 101) — *Ak' uzdaješ pomoć Brđanima, / il' usprimiš roblje od Brđana, / ja s' u moju uzdam Arbaniju* (Npj. 4, 71) — *Ako te za me uspita, reci mu da druge ljube ne želi, neg' mene vile bijele* (Npj. 5, 234) — *Zvat će nas ako ustreba* (Begović, Drame 166) — *Ako ikada nešto ustrebaš, javi se* (Barković 1, 205)

U hrvatskom književnom jeziku takav se postupak rijetko primjenjuje, pa se relativna sadašnjost što se odnosi na budućnost u pogodbenim rečenicama kod nesvršenih glagola obično izriče kao gotova, tj. perfektom preoblikovanim u futur II.

673 Rjeđe se preoblikuju u futur II. svršeni glagoli

Ako Bog da i sreća donese / te s' ne bude jošte oženio, / ja ću mlada baš za njega poći (Npj. 3, 484) — *Ako bude Miloš prešo Drinu, / Miloša ću na mejdan zazvati* (Npj. 4, 226) — *Ako bude crni Arap došo / te se s njime po polju poćeram, / ja ću bježat pred Arapom crnim* (Npj. 4, 304) — *Neće oni ništa zamrljati. Pa ako i budu, sve ti se može očistiti* (A. Kovačić, U registraturi 99)

U svim tim primjerima nije uvjet koji se postavlja u eventualnoj protazi da se ne oženi, da prijeđe, da dođe i da zamrljaju, nego da ne bude da se oženio, da bude da je prešao, da bude da je došao i da bude da su zamrljali. Uvjet nije sam događaj nego stanje koje je nastalo od toga što se on dogodio. Tu se vrlo jasno izriče gotova sadašnjost, i to relativna.

Ta je preoblika rjeđa zato što se relativna sadašnjost u odnosu na budućnost za svršeni vid može izreći i prezentom (v. t. 667), pa se perfekt preobličen u futur II. upotrebljava samo onda kad treba izričito istaći da je radnja gotova.

674 Relativna gotova sadašnjost izriče se u pogodbenim rečenicama perfektom preoblikovanim u futur II. i onda kad se sam događaj pomišlja kao da se zbio u prošlosti ali će posljedice što su od njega ostale negdje u daljoj, bližoj, pa čak i najbližoj budućnosti postati bitne kao ispunjenje uvjeta da se izvrši pogodba. Tu osobito jasno dolazi do izražaja značenje i narav kategorije gotovosti. Takva poraba futura II. u hrvatskom se književnom jeziku ograničava uglavnom na svršene glagole i stilistički je jako obilježena kao snažan pučki izraz, pomalo starinski.

Ako bude s puta zalutala, / da Bog dade da me skoro nađe (Npj. 1, 274) — *Ako on ne bude ukrao, neće se ožeći nimalo* (Rj. 341b) — *Evo ljekarije u džepu, samo ako se ne bude razbila* (Šimunović, Tuđinac 189)

— *Penjali su se uz Malićku stazom ... - Sad ćemo čitati - kaže Omerica - Ako lugar ne bude ostrugao - šmrkće Redžo* (Hasan Kikić, Bukve 329)

U tim primjerima pomišljena se radnja zbila prije vremena govorenja, a njezine će se posljedice očitovati kao uvjet pogodbe u neposrednoj budućnosti. Tek u drugom primjeru, gdje se opisuje božji sud, poraba je obaju futura svevremenska.

Ovamo ide izoliran primjer s futurom II. u zavisnoj i u glavnoj rečenici

Jer ako ga budeš okusio
Smrću onda ti budeš umrio (Reljković, Satir 113)

Takvo izražavanje ne ulazi u današnji hrvatski književni jezik.

675 U pogodbenim protazama s veznikom *ako* dolazi i kondicional. Uvjet pogodbe je tada onaj isti koji je i u eventualnim protazama s prezentom relativne sadašnjosti, ali se kondicionalom posebno ističe da je njegovo ispunjenje samo moguće, pa se ne očekuje onako neposredno kako se očekuje ispunjenje uvjeta što se postavlja u eventualnim protazama. Takve pogodbene rečenice u kojima se ispunjenje uvjeta postavljenog u protazi izričito označuje samo kao mogućnost zovu se *potencijalne*. Njima se kao i eventualnima izriče uvjetovanost kojoj se ispunjenje očekuje, ali time što se to ispunjenje uvjeta pokazuje samo kao mogućnost izriče se i neka rezerva prema njegovu očekivanju. Pri tom uvjet ostvarivanja sadržaja apodoze nije sama mogućnost da se neki događaj zbude, nego njegovo zbiljsko događanje. Dok realne i eventualne protaze kazuju samo koji je uvjet ostvarivanju sadržaja apodoze, potencijalne kazuju i koji je uvjet i to da je njegovo ispunjavanje samo mogućnost.

676 U apodozama potencijalnih pogodbenih rečenica najčešće dolazi također kondicional jer je kraj potencijalne protaze i ostvarivanje sadržaja apodoze samo moguće.

Ako bi tko rekao, istinu bi rekao (A. Kanižlić, Kamen 46) — *Ako bi se na jednu stvar namirili koje ne bi razumili, odma bi trista crni krpa pisaocu priboli* (Došen IX) — *Car otide u zemlju latinsku / a junaka sa sobom ne ima / ni jednoga od roda svojega / koji bi mu bio u nevolji / ako bi mu bilo za nevolju* (Npj. 2, 136) — *Kad se vratiš, nemoj proći da mi se ne javiš jer i meni ima dosta godina, pak ako bi dao Bog te bi našao tu vodu, mogao bi se i ja okupati ne bi li se pomladio* (Nprip. 238) — *Ako bi mu i to malo bilo, / b'jelu bih mu načinio kulu* (Npj. 3, 145) — *Ne bih je imao čim otkupiti ako bi se otkupljivala za dvjesta dukata* (Nehajev 330)

Drukčiji je primjer

Uostalom, ako bih se slučajno našao s pristašom neke izrazite ideje ili grupe, pa se čovjek bacio u razvijanje »svojih misli«, ja mu ne bih protuslovio (Kolar 143)

Tu je u apodozi iterativni kondicional.

677 Ako se u potencijalnoj apodozi izriče očekivanje ili zapovijed, može u njoj stajati futur, imperativ ili drugi kakav izraz koji im po sadržaju odgovara. To sve može se izreći kako bi se izreklo i da rečenica nije potencijalna jer očekivanje i zapovijed ostaju očekivanje i zapovijed i kad im je ispunjenje uvjeta samo mogućnost. Takvi su primjeri

s futurom u apodozi

Ako bi mu dolamu uzela, / mlad je, zelen, bojim se, ozepst će (Npj. 1, 352) — *Ako bih te u pjesmu pjevala, / pjesma ide od usta do usta / pa će doći u pogana usta* (Npj. 1, 404) — *Ako bi mi Bog i sreća dala / da bih bega ufatio živa / nove ću mu muke udariti* (Npj. 4, 57) — *Ako bismo njega prevarili / i Jakova živa uvatili / ja na vjeru ja na prijevaru, / Grahovo će ruke objesiti* (Npj. 4, 437)

s drugim izrazom očekivanja u apodozi

Ako bi se zametnula kavga, / teško onom tko j' najbliže Marka (Npj. 2, 432)

s imperativom u apodozi

Ako bi ti Bog i sreća dala / da ti vode na silu đevojku, / ti ušetaj u kulu bijelu (Npj. 1, 51) — *Naodi se šatoru na vrati / ako b' meni do nevolje bilo* (Npj. 2, 422) — *Pa u Turke juriš učinite, / ako bih ja onđe poginuo / ne bi l' mene, braćo, osvetili* (Npj. 3, 92) — *Uzmi moga kamena šićara, / pa ako te ne ubiju Turci / te bi mene ko živ ostanuo, / predaj mu ga, božij ti amanet!* (Npj. 4, 115)

U tom su primjeru koordinirane jedna eventualna i jedna potencijalna protaza.

Odaberi onaka tri konja kakva ti je moj otac narekao, ali ako bi se prepali, a ti izvadi ovaj nož i put sunca okreni da se obasja livada (Nprip. 121) — *Ako biste prešno trebali nešto, izvolite napisati i poslati meni* (Nehajev 46)

s drugim izrazom zapovijedi, poticanja i namjere

Na ti sablju, dragi gospodaru! / Kad se tamo drumom zaturimo, / ako bi se đegođ naturilo, / da se s puta ne makneš grđemu (Npj. 2, 616) — *Nego ti se molim da se opet prometneš u struk bosioka dok se ja vratim, da se nikome ne pokažeš, ako bi ko u ovu kamaru dolazio* (Nprip. 260)

Slično je i s izrazom mogućnosti

Niti mogu Nektarija kuditi, već ako bi i općeni sabor kudili (A. Kanižlić, Kamen 117)

Drukčiji je primjer

Te svi jači dojmovi djelovahu na nj vrlo pogibeljno, a najpogibeljnije ako bi ugledao novac (Kosor 2, 199)

Tu valja nadopuniti ovako:

Te svi jači dojmovi djelovahu na nj vrlo pogibeljno, a najpogibeljnije (bi djelovalo na nj) ako bi ugledao novac

pa u apodozi tu ne stoji imperfekt, kako se na prvi pogled čini, nego iterativni kondicional (vidi i t. 676).

678 U glavnoj i u zavisnoj rečenici pogodbenih sklopova javljaju se i predikatni izrazi bez izrečenih predikatnih kategorija.

Ako nema drugijeh nogu za zimu, zlo (N posl. 6) — *Ako stijena kotluši, jao kotluši; ako kotluša stijeni, jao kotluši* (N posl. 8) — *Ako u selu, Turci, ako u polju, vuci* (N posl. 9)

679 U starinskom i pučkom izričaju hrvatskoga književnog jezika imaju rečenice uvrštene s veznikom *ako* uz pogodbeno i neka posebna značenja.

Takvo je značenje »neka«

Čet'ri Tale druga poželio,
al' ako će, taka je Krajina! (H. Npj. 3, 547)

pa značenje »osim«

Grlu ne može se naći dno, ako kad čoek umre (N posl. 46)

pa značenje »što«

Zove se (studenac) Markovac, može biti zato ako ga bude najprije našao Marko (M. A. Reljković, Satir 132)

pa značenje »da li«

Pazite i vidite ako je žalost kao žalost moja (Kanižlić, Utočište 714) — *Ah, kaži mi ako sam ti mila!* (Npj. 3, 479) — *Ana ga je molila ako može malo tiše* (Marinković, Ruke 90)

Ovo posljednje značenje javlja se i u suvremenom razgovornom jeziku.

680 U realnim i eventualnim pogodbenim rečenicama javlja se veznik *li* posve jednako kao veznik *ako*.

Veznik *li* je enklitika.

Tako se ishodišne rečenice

1. *Onda daj*
2. *Imaš*

mogu pogodbenim uvrštavanjem sklopiti u zavisno složenu rečenicu

Imaš li, onda daj

Daljnjom preoblikom uklanja se *onda* i njegovo značenje prelazi na veznik *li*

Imaš li, daj

Ishodišne se rečenice

1. *Onda će se ukućani probuditi*
2. *Ukućani spavaju*

mogu pogodbenim uvrštavanjem sklopiti u zavisno složenu rečenicu

Spavaju li ukućani, onda će se probuditi

i daljnjom preoblikom

Spavaju li ukućani, probudit će se

Veznik *li* može kao enklitika stajati samo iza predikata, i to na početku zavisne rečenice. Nije stoga moguć poredak

* *Ukućani li spavaju* . . .

i

* *Ukućani spavaju li* . . .

Moguće je pak

Ukućani, spavaju li, probudit će se

jer je tu zavisna rečenica umetnuta u glavnu pa veznik *li* stoji iza predikata na početku zavisne rečenice.

a) Takvi su primjeri s prezentom nesvršenoga glagola u protazi. Te se pogodbene rečenice mogu razumjeti kao realne ili eventualne.

Misliš li me mrtva požaliti, / požali me dok sam na životu (Npj. 2, 268) — *Taj »karakter« po svoj prilici je krepost ćoškasta jer individuum koji je njome obdaren, hoće li, neće li, mora o nešto da zapne* (Kolar 170) — *Putuješ li / ti sa sobom nosiš (poput orkestriona) / cijeli onaj mali svijet / dotjeran do smiješna savršenstva* (Slavko Mihalić 221) — *Piješ li, gledaš vinu u oči / blaguješ li, dijeliš koricu sa sablastima* (Slavko Mihalić 226)

b) Takvi su primjeri s prezentom svršenoga glagola u protazi. To su sve eventualne pogodbene rečenice.

Napije l' se ko Vuke i najede l' štuke, ostade u Vukovaru (N posl. 190) — *Dosine li se on čega, to već nije više moje* (Rj.) *dosinuti se* »dočepati se« — *Digneš li glavu tamo k nebesim', / Past će ti na nos kapljica kiše!* (Kranjčević 62) — *No otareš li s očiju suze koje ti suh i hladan vjetrić vabi, vidiš da to nije ni polje, već nekake također neodređene ograde sa silnim zidovima što više nalikuju na gromile* (Šimunović 39) — *Dođeš li bliže sredini sela, glasovi postaju jasniji* (Lovrak 5) — *A proširimo li tu lakomislenu karakteristiku na široku čitalačku publiku, kojoj imademo čast pripadati, onda je mal'te ne sva ta bezbojna i siva gomila nedorasla poetskim ostvarenjima naših »modernističkih« pjesnika* (Krklec 2, 63) — *Zapadnu li kruti, duboki snjegovi, / Zapalit ću žutu lampicu* (Tadijanović 103) — *Dodirneš li atmosferu, diraš karakter rečenica, njen udarni zahvat stvarnosti* (Šegedin, Eseji 21) — *Bude li to, čime će ona muža svoga ovdje pred nama pravdati* (Slobodan Novak 12)

c) Takvi su primjeri s perfektom preoblikovanim u futur II. u protazi. (Vidi t. 118—123, 537—540, 548, 657, 665—670.) To su sve eventualne pogodbene rečenice.

Budeš li i dalje tako radio, bit će dobro (Nazor, Izabrana proza 60) — *Budeš li vikala, neću uopće o tome govoriti* (Begović 3, 138) — *Ne bude li tada išlo, on će ih rasparati* (Kolar, Pripovijetke 38) — *Nabacila mu da može s njom najprije živjeti i »prez zakona«, a poslije će pop biti sretan, bude li se vjenčao i bez ispita* (Kolar, Pripovijetke 238) — *Ako brod ne stigne na vrijeme, mi ga više nećemo čekati nego ćemo ujutro poći u luku, pa bude li došao, naći ćemo ga tamo* (Kravar, Fut. II.) — *A budem li jednom mnogo napisao, nitko se neće ni dosjetiti da je to stoga što pohađam vlastiti grob* (Slobodan Novak 24) — *Ali, ne bude li godišnje proizvela količine na koje se obavezala - utanačeno je da mora platiti banci* (VUS 18. I 1967, str. 5)

681 U realnim pogodbenim rečenicama mogu se veznici *ako* i *li* javiti i zajedno kao vezнički izraz *ako li*. Taj je vezнički izraz osobito značajka starinskog jezika i pučkoga izraza.

Vezнički izraz *ako li* nadovezuje se na prethodne rečenice i stavlja zavisno složeni pogodbeni sklop donekle u značenjski odnos suprotnosti s onim što mu u tekstu prethodi.

Zafali im na ljubavi koju su ti učinili; ako li pak nećeš, evo ti se zaklinjem Bogom da nećeš viditi jednoga čovika (Kačić, Korabljica 210) — *Ako l' ti je što pomučno, pobre, / od Kotara starče Radovane, / uzmi gusle, ta se i napjevaj, / sve delije po svijetu ispjevaj* (Kačić, Razgovor 2) — *Da ti neće biti neugodno ako li te oca imenujem* (Kanižlić, Bogoljub. 530) — *Na nizini tko ostane, / nejma kamo da propane; / il' ako li i posrne, / brez kvara se lako vrne* (Došen 17) — *Od toga me sram bit neće / ako li ga gdi zakinem* (Došen 10) — *Svak svoj dio nek poznade / ako li ga što zapade* (Došen 79) — *Ako li se pak tko pruži / te se krivcem sam pridruži, / neka drži što ufati* (Došen 252) — *Neka mi iz tijeh jaja izleže piplad, pak ću je dobro darovati, ako li pak ne izleže, hoću te staviti na muke* (Npr. 105)

682 Umjesto veznika *ako* javlja se u realnim protazama i vezнički izraz *akono*. I on pripada starinskom jeziku i pučkom izričaju.

Pušti, sine, glavu sa ramena
a ne pušti vrhovnu stolicu,
akono si srca Stankovoga (Npj. 5, 10)

683 U realnim protazama javljaju se i vezнički izrazi *samo ako, nego ako, nego ako li, baš ako, istom ako, već ako*. U svakom od tih izraza pogodbeni veznik *ako* dobiva još posebno značenje izraženo drugom riječi u vezнičkom izrazu.

Dobra vrimenita ne valja prositi inačije nego ako su na veću slavu božju (Kanižlić, Fran. 106) — *Nit na stranu drugud hodi / neg ako l' ga vitar splete* (Došen 196) — *Drži što te sad zapalo / istom ako nije malo* (Došen 173) — *Niti mogu Nektarija kuditi već ako bi i općeni sabor kudili* (A. Kanižlić, Kamen 117)

684 Drugačije nego pogodbene rečenice s *ako* ili *li* jesu pogodbene rečenice s veznikom *kad(a)*. U njima je obično kondicional, a tada se i sklapaju samo s takvim apodozama u kojima je također kondicional. (O pogodbenim rečenicama s *kad(a)* i indikativom vidi t. 688.) Takve pogodbene rečenice nisu nikada ni realne ni eventualne.

Tako se od ishodišnih rečenica

1. *Onda bi dan bio predug*
2. *Samo bi se odmaralo*

može pogodbenim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Kad bi se samo odmaralo, onda bi dan bio predug

i daljnjom preoblikom

Kad bi se samo odmaralo, dan bi bio predug

U toj se pogodbenoj rečenici kaže da je stalno odmaranje uvjet da se dan osjeti kao predug. Ona nije realna jer se u njoj ne izriče pretpostavka da se ljudi možda upravo sada samo odmaraju, niti je eventualna jer se ne izriče očekivanje da to jednom možda tako bude. Ne može se, međutim, naprečac reći kakva ta pogodbena rečenica doista jest jer se ona može razumjeti na dva načina. Zavisi to od toga na koje se vrijeme odnosi kondicional u protazi.

Protaza *Kad bi se samo odmaralo,...* može se razumjeti tako da se pomišlja na mogućnost da bi došlo neko vrijeme u kojem bi se samo odmaralo. Tada se kondicional u protazi odnosi na budućnost i njime se izriče uvjet koji se prikazuje samo kao mogućnost pa se time daje do znanja i sumnja u to hoće li se on izvršiti. Tako shvaćena, ta je pogodbena rečenica potencijalna i ne razlikuje se gotovo nikako od rečenice *Ako bi se samo odmaralo, dan bi bio predug* (vidi t. 675 i 676). U potencijalnoj protazi s veznikom *kad(a)* i kondicionalom samo je sumnja u izvršenje uvjeta još izričitije izražena nego u potencijalnim protazama s veznikom *ako*.

Sasvim je drukčije ako se *Kad bi se samo odmaralo, ...* shvati kao da se kondicional u toj protazi odnosi na sadašnjost ili na koje vrijeme u prošlosti. Tada se kazuje da je u sadašnjosti samo moguće ili da je u prošlosti bilo samo moguće da se ljudi samo odmaraju. Ono pak što je u sadašnjosti ili čak u prošlosti samo mogućnost, to se tada ne vrši, pa je tom protazom, ako se tako shvati, izrečeno i što je uvjet da se ostvari sadržaj apodoze, ali i to da se taj uvjet ne ispunjava, pa se stoga sadržaj apodoze i ne ostvaruje. Tako shvaćena, ta pogodbena rečenica znači da bi se dan osjećao kao predug pod uvjetom da se svi samo odmaraju, ali to nije tako jer se ne odmaraju samo, pa se zato i dan ne čini predug. Takve pogodbene rečenice, kojima se izriče koji je uvjet ostvarivanju sadržaja glavne rečenice, a ujedno i to da se taj uvjet ne ispunjava, pa se ni onaj sadržaj ne ostvaruje, zovu se *irealne*. Takve rečenice kazuju što bi bilo kad bi se postavljeni uvjet ispunjavao i što nije jer se taj uvjet ne ispunjava ili nije ispunjavao. I protaza i apodoza izriču dakle samo neostvarenu mogućnost i zato i u jednoj i u drugoj stoji kondicional.

Pogodbene rečenice s veznikom *kad(a)* i s kondicionalom u protazi i u apodozi mogu dakle biti i potencijalne i irealne i ta njihova dva značenja ne razlikuju se nikakvim vanjskim znakom, pa nije za svaku rečenicu lako reći da li je treba shvatiti kao potencijalnu ili kao irealnu. To se razabire samo iz konteksta ili iz situacije, a neke od takvih rečenica ostaju i u širem okviru dvoznačne. Tada je jasno samo to da nisu ni realne ni eventualne, pa se uvjet što se u njima postavlja niti ispunjava niti očekuje bez rezerve.

685 Evo pogodbenih rečenica s veznikom *kad(a)* i kondicionalom koje se bolje razumiju kao potencijalne:

Fale se niki da će mi činiti pjesme porugljive, mogli bi lasno kad bi tili (Kačić, Razgovor 317) — *Drugačije, kad bi to imali, / bolje biste i nju poslužili* (Reljković, Satir, D 1 a) — *Luda bi bila kad bi mu došla* (Npj. 1, 17) — *Kad bi bilo po redu mrijeti / na tebe bi ostanulo carstvo* (Npj. 2, 209) — *Pa kad ona ne bi poslušala, / ja bih njene ruke osjekao* (Npj. 2, 235) — *Ja bih stio progovorit riječ / kad biste me, braćo, poslušali* (Npj. 2, 545) — *Još kad bi ti dobra sreća bila, / Kad bih tebe ogradio sina, / Turci bi ga kaurinom zvali* (Npj. 4, 63) — *Kad mi ne bi došâ u Drobnjake / ti, moj brate, Cerović Novica, / ne bi mene aga vjerovao / no bi mene pogubio glavu* (Npj. 4, 494) — *Kad bih god'nu poživjela, / ja bih koku podranila* (Npj. herc. 286) — *Moj čoek veli da bi svoje šure isjekao kad bi ih samo viđeti mogao* (Nprip. 197) — *Bi li ti mojoj braći štogođ kad bi koji došao* (Nprip. 198) — *Reknu svojoj kćeri da bi dobro bilo kad bi mogla dobiti još jedno (prase)* (Nprip. 256) — *Radio bi baštovanluk kad bi imao mršave zemlje i takog ortaka* (Nprip. 275) — *Bilo bi mi milo kad bih znao kako stoje stvari* (Nehajev 67) — *A kad bi oni ugledali sebe u pravom svjetlu, možda bi proplakali* (Kosor 2, 40) — *Zaista, nepravda bi velika bila kad bi ga takvog ulovili* (Perković 31) — *Kada bismo, barem privremeno, pristali na to da životinje nazovemo po Descartesu mehanizmima, onda bismo i ovaj obrambeni emotivni sistem u službi prirodnih bića mogli nazvati mehaničkim* (Šegedin, Eseji 237) — *Činilo mi se kad bih se zaustavio, kad bih prestao brojiti, da bih se onog časa strovalio u neku strašnu dubinu* (Marinković, Ruke 150) — *Mogao bi i ubiti kad jednoga dana ne bi imao stolice* (Marinković, Ruke 59)

686 Evo pogodbenih rečenica s veznikom *kad(a)* i kondicionalom koje se bolje razumiju kao irealne:

Kad bi znala muška glava / što je nikom vode s' napit, - / nigda ne bi nikom pila (Npj. 1, 149) — *Kad bi znale djevojčice / što je miris od ljubice, / sve bi cvijeće potrgale, / ljubicu bi poljevale* (Npj. 1, 226) — *Istina je što sam govorila, / kad bih mogla sve bih učinila* (Npj. herc. 20) — *I srce bih vam svoje dala kada bih znala da bih bez njega mogla življeti* (Nprip. 131) — *Kad bi on bio, on bi došao k meni* (Nprip. 207) — *Kad bi trgovac svagda dobivao, ne bi se zvao trgovac nego dobivalac* (Nposl. 115) — *Čuo bi i lisicu da se libi kad ne bi bilo ovoga škripanja* (Šimunović 3, 14) — *Dovraga, kako bi nas to smirivalo kad bi ovdje imali nekoliko djevojaka kod kojih bi otišli od vremena do vremena i riješili se napona* (Barković 1, 58) — *Jer kad bi ona imala gdje, bilo bi to zgodno rješenje* (Slobodan Novak 51)

687 Mnogi od primjera navedenih i razvrstanih u prethodne dvije točke mogu se razumjeti i drukčije nego se tamo shvaćaju. Tako se primjer iz t. 685

Radio bi baštovanluk kad bi imao mršave zemlje i takog ortaka (Nprip. 235)

može shvatiti kao potencijalna rečenica, kako je tamo i shvaćen, jer se ne može sasvim isključiti da bi tko jednom i mogao steći nešto mršave zemlje i naći takvoga ortaka. Ali se ona može shvatiti i kao irealna jer se njome jasno kazuje da u času govorenja nema ni zemlje ni ortaka, pa nema ni vrtlarskoga rada. Izrazito su dvoznačni na isti način i ovi primjeri

Bio bih prikaza zlobe kad bih se na prošaste grijehe povratio (L. Radić 10) — *Činili bismo pak mi sva koja Bog iziskuje činiti prema iskrnjima našima kad bismo ljubav prema njima imali* (Leaković, Nauk 327) — *Kojeg, kad bi ti pametan bio, / morao bi u novac spasiti* (Reljković, Satir G 6 a)

688 Ima zavisnih rečenica s veznikom *kad(a)* i indikativom koje se po svojem značenju jako približuju realnim ili eventualnim pogodbenima. Ipak je u njima jako prisutno vremensko ili uzročno značenje (vidi t. 562—570 i 612). Tako je u rečenicama

Kada slijepac slijepca vodi, oba u jamu padaju (Nposl.) — *Kad se veliki tuku, malima je mjesto pod stolom* (Dončević 273) — *Svi smo mi nepravedni kad sudimo* (Desnica 135)

pored očitoga pogodbenog jako prisutno i vremensko značenje, a u rečenicama

Kad me pitaš, kazat ću ti pravo (Ivan Mažuranić 48) — *Kad se brijač može zvati doktorom, zašto ne bih ja fiškalom* (Šenoa 2, 114)

uz pogodbeno i vremensko jako je prisutno i uzročno značenje. Takve se rečenice ipak smještaju u okvire već opisanih vremenskih i uzročnih rečenica s veznikom *kad(a)* i pokazuju samo koliko se one mogu približiti pogodbenima jer pogodbeno sklapanje po svojem značenju uključuje i vremensku i uzročnu vezu. Ispunjenje uvjeta, naime, treba da prethodi izvršenju pogodbe i ono joj je kao uzrok. Takve je rečenice stoga bolje smatrati vremenskima i uzročnima s jače izraženim pogodbenim značenjem. Ipak ima i takvih rečenica s veznikom *kad(a)* i indikativom koje se ne mogu shvatiti drukčije nego kao pogodbene, realne ili eventualne. Tako u primjeru

Hoću, bogme, moja braćo draga!
Kad ujaku neću, da kome ću (Npj. 2, 138)

zavisna rečenica *kad ujaku neću* ne može se shvatiti drukčije nego kao pogodbena protaza. Ona uopće nema ni vremenskoga ni uzročnoga značenja jer je upravo izričito rečeno da govornik hoće i da nije da neće. Nema dakle vremena kad on ujaku neće, niti to što neće, čega i nema, može biti uzrok ičemu. To da neće čista je pretpostavka i znači upravo isto kao *ako ujaku neću, da kome ću* i tim se pogodbenim sklopom samo potvrđuje ono što je već rečeno, da govornik hoće. Sadašnjost u toj protazi nije prava nego je relativna svevremenska *(ako ikada ujaku neću)* i po tome je ta protaza eventualna. Postoje dakle i pogodbene rečenice s veznikom *kad(a)* i indikativom, ali su one u hrvatskom književnom jeziku rijetke i u njima se javljaju glagoli koji izriču htijenje ili moranje te su po samom svojem značenju bliski kondicionalu jer i oni nekako izriču mogućnost. U današnjem bi se književnom jeziku, uostalom, običnije i prirodnije reklo: *Kad ne bih htio ujaku, a komu bih*, pa bi uz pogodbeni veznik *kad(a)* došao kondicional i rečenica bi bila potencijalna, kako je za pogodbene rečenice s tim veznikom obično.

689 Pogodbene protaze uvrštavaju se i veznikom *da*. U njima je indikativ, a sam veznik *da* izriče i naglašuje da im je sadržaj samo pomišljen i da nije stvaran, pa se u tako složenim pogodbenim rečenicama, kao i u onima s *kad(a)* i kondicionalom, ne izriče samo koji je uvjet pogodbi nego i to da taj uvjet nije ispunjen i da se ne ispunjava. U apodozi takvih pogodbenih rečenica stoji obično kondicional jer je ostvarivanje njezina sadržaja kraj uvjeta koji nije ispunjen niti se ispunjava također samo pomišljeno. Pogodbene rečenice s veznikom *da* mogu po tome biti samo potencijalne ili irealne već prema tome gleda li se i na to da bi postavljeni uvjet kad u budućnosti možda još i mogao biti izvršen ili samo na to da do sada nije niti se vrši. Vidi o tome t. 675 i 684.

Tako se od ishodišnih rečenica

1. *Onda bi ti bila najljepša*
2. *Višnja je ko trešnja*

može pogodbenim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Da je višnja ko trešnja, onda bi ti bila najljepša

i daljnjom preoblikom

Da je višnja ko trešnja, ti bi bila najljepša

U toj se rečenici kaže što je uvjet ostvarivanju sadržaja glavne rečenice, ali i to da se taj uvjet ne ispunja, pa se stoga sadržaj glavne rečenice ne ostvaruje. A kako je teško pomisliti da bi kada i u daljoj budućnosti moglo nestati razlike između višnje i trešnje, sva se pozornost upućuje na to da one sada nisu jednake: višnja nije kao trešnja pa zato i djevojka kojoj se govori nije najljepša. Po tome je ta pogodbena rečenica irealna (vidi t. 684).

Od ishodišnih rečenica

1. *Onda bi udarale kaplje o prozore*
2. *Pada kiša*

može se pogodbenim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Da pada kiša, onda bi udarale kaplje o prozore

i daljnjom preoblikom

Da pada kiša, udarale bi kaplje o prozore

I tu se kaže što je uvjet ostvarivanju sadržaja glavne rečenice, ali i to da se taj uvjet ne ispunja, pa se stoga sadržaj glavne rečenice ne ostvaruje. No kako nije samo moguće nego se čak i očekuje da će kada u budućnosti padati kiša, lako je tu rečenicu shvatiti tako da se u njoj izriče pogodba kojoj je uvjet samo moguć i po takvu je shvaćanju ona potencijalna (vidi t. 675). Takva potencijalna protaza s *da* i indikativom još jače nego onakva s *kad(a)* i kondicionalom ističe da je njezin sadržaj tek pomišljena mogućnost i da se uvjet koji se u njoj postavlja u stvarnosti nije izvršio i ne vrši.

Ako se pak pri razumijevanju gornje rečenice gleda samo na to da kiša sada ne pada, a to što ne pada razabire se po tome što ne udaraju kaplje o prozore, onda je, tako shvaćena, i ta rečenica irealna (vidi t. 684). Na to kako koju pogodbenu rečenicu s *da* treba shvatiti, da li kao potencijalnu ili kao irealnu, upućuje kontekst i situacija, ali one i tako katkada ostaju dvoznačne jer po sebi kazuju samo to koji je uvjet i da se nije ispunio i ne ispunjava se, a ne upućuju izričito na to da li treba uzimati u obzir i to da bi se on u budućnosti ipak još možda mogao izvršiti ili pak samo to da se do sada nije izvršio niti se vrši. U prvom se slučaju na ostvarivanje sadržaja apodoze gleda kao na nešto što je ipak još moguće, a u drugom kao na nešto što se u vrijeme o kojem se radi ne događa, ali bi se moglo da je uvjet ispunjen, što nije.

690 U pogodbenim protazama s *da* često se javlja prezent nesvršenih glagola. Takav je primjer

Kakvi jesu konji u Turaka,
da jih ljutim uzdam ne ustežu,
skočili bi gradu na bedeme (Kačić, Razgovor 220)

Tu se prezent *ustežu* može shvatiti tako da se odnosi na sadašnjost ili, u živu prikazivanju nekoga događaja, na prošlost *(da ih sada ne ustežu* ili *da ih tada ne ustežu)* i onda je ta pogodbena rečenica irealna i objašnjava

zašto turski konji, onakvi orni i vatreni, ipak ne skaču na gradske bedeme. Ali prezent *ustežu* može se shvatiti i svevremenski *(da ih ikada ne ustežu)*, pa se onda odnosi i na budućnost. A u toj budućnosti moglo bi možda doći i takvo vrijeme da Turci svoje konje ne ustežu uzdama, i tada će se dogoditi da oni skoče na gradske bedeme. Tako shvaćena ta je pogodbena rečenica potencijalna. Ona se dakle može shvatiti i kao irealna i kao potencijalna. No kako se u toj rečenici očito radi o konkretnoj situaciji u kojoj Turci na konjima objahuju neki utvrđen grad, nameće se da se rečenica shvati kao irealna jer je tu važno što je tada bilo ili sada jest, a ne što će ikada biti.

Tako se i ovi primjeri mogu bolje shvatiti kao irealne rečenice, iako su po sebi dvoznačni

Da ja imam šćercu na udaju, / ja bi njemu moju šćercu dala (Npj. 1, 228) — *Da ti znadeš čij' su vinogradi, / daleko bi konja obgonio* (Npj. 2, 219) — *Da ja dajem svakome po čašu vina, ne bi toga bilo* (Npr. 81) — *Da ga zemlja ne vuče k sebi, polećeo bi* (Nposl. 48) — *Da se riječi kupuju, manje bi ih bilo* (Nposl. Daničić 14) — *I plako bi da mu plakat liči* (Martić, Osvetnici 1, 49) — *Da on zna kako je i ona to željela, može biti da bi bio odložio svoj put i došao* (Begović 97)

Primjeri s nesvršenim prezentom kopule koji se također najbolje shvaćaju kao irealni

Da sam njome, ja na babu Maru ne bi išla (Reljković, Satir D 2a) — *Da je muško, ne bih ni žalio* (Npj. 1, 154) — *Da je snijeg, već bi okopnio* (Npj. 3, 257) — *Da ti meni nije sestre, niti »dobro jutro« ne bih im htio nazivati za dvadeset forinti mjesečno!* (Kosor 2, 58) — *Crne oči ima Lem Kamen. / Njegove bi oči ljepše bile da su vesele* (Tadijanović 55) — *Svima bi nam bolje bilo ... / da sam ja učiteljica* (Tadijanović 134) — *Da je ona kao Fata Mula-Jusufa, ne bih ja rekao ništa* (Hasan Kikić, Dedija 6) — *A ja, da nisam luđ, bio bih hrabar kao vi* (Marinković, Ruke 172) — *Pitko je ovo proljeće / Da je samo sunce, bilo bi zasitno / Da su sami oblaci, bilo bi bez okusa / Ovako pali grlo i blaži ga* (Slavko Mihalić 58)

Ovi se primjeri, naprotiv, mogu bolje shvatiti kao potencijalne rečenice, iako su i oni po sebi dvoznačni

Da je ljubiš bolan od groznice, / po ljubljenju ti bi prebolio (Npj. 1, 458) — *Da je devet džigerica za paru, ne bi se mogao hraniti* (Nposl. 50) — *Mrtav da je, a za novce da čuje, skočio bi* (Nposl. 183) — *Da ga čujem, mislim da bih umrla* (Matoš 213) — *Ah, da ja umijem tako, volio bi' neg kapu dukata* (Kosor 2, 77)

Za ove se primjere ne da odrediti da li se bolje razumiju kao irealne ili kao potencijalne rečenice i oni ostaju sasvim dvoznačni

Da me hoće u svatove zvati,
ja bih pošla i dar ponijela (Npj. 1, 226)

Da imam dalekozor, mogao bih se bolje osvjedočiti (Kaleb 2, 49)

Tek iz šireg konteksta postaje jasno da je ova rečenica mišljena kao irealna jer nema nikakva izgleda da govornik dobije dalekozor u vremenu dok ima prilike da se osvjedoči.

Da j' u mene što j' u cara blago, / ja bi znala šta bi kupovala (Npj. 1, 356) — *Da si dobra, ne bi došla sama* (Npj. 1, 495) — *Da je vina, i strina bi pila* (Nposl.)

691 U pogodbenim protazama s *da* često se javlja prezent svršenih glagola. Svršeni prezent ne može se odnositi na pravu sadašnjost, a kad se shvati svevremenski, upućuje u pogodbenoj rečenici na budućnost. Zato su takve rečenice obično potencijalne

Da je vidiš, razbolio bi se (Npj. 1, 458) — *Ne bih ti se junak poturčio, / da mi dadeš i sve Sarajevo* (Npj. 1, 478) — *Da se jadna za zelen bor vatim, / i on bi se zelen osušio* (Npj. 2, 319) — *Da koje od vas upadne vreteno u nju, one bi se mati odmah pretvorila u kravu* (Npr. 157) — *Da li bi ti štogođ mojoj braći učinio, da otkud dođu?* (Npr. 200) — *Da ga objese, donio bi kući vješala* (Nposl. 49) — *Da zmija okusi od mene, otrovala bi se* (Nposl. 49) — *Da se maknem odavle, udario bi na Zagreb i odanle bi cijelu zemlju robio* (Nehajev 329) — *Da se oženi treći sin, onda bi se protiv pridošlice složile sve tri* (Kolar 2, 22) — *Zašto kraj njega nije Sergej, ili sestra Emilija? Evo, da prosjedi kraj njega ma samo sat dnevno, najljepši bi kutić u raju uhvatila* (Barković 1, 96) — *Pa da do toga jednog dana i ne dođe, samo neka ovo potraje neko vrijeme* (Barković 1, 158)

Ima, međutim, primjera u kojima kontekst jasno upućuje na to da svevremenski svršeni prezent treba prvenstveno primijeniti na prošlost jer se pri pogodbi samo o njoj radi. Tada su protaze sa svršenim prezentom irealne

Da Bog vazda strile digne / svoga krivca da dostigne / te da b' svakom ne prostio, / svit bi davno opustio (Došen 198a) — *Da ne bude Zilije djevojke, / nikad bi me kuća ne vidila* (Npj. Jukić 350) — *Da ne bude župnika, naši starovjerci bili bi moga Franju u Češku otpravili* (Fran Mažuranić 2, 40) — *Za francusku bi se revoluciju jedva i znalo da ne bude guillotine, a ovako se tiranima krv ledi kad na nju pomisle!* (Fran Mažuranić 2, 188) — *Strahovlada je bila suvišna. Da ne bude nje, ne bi bilo ni one grimizne kabanice!* (Fran Mažuranić 2, 188) — *Na sreću izigraše Stolipina i njegove agrarne reforme! Da ne bude tako: zlo!* (Fran Mažuranić 2, 192) — *Grci otrovaše svijet. Da ne bude Grka, Rim bi - i danas još - cvao* (Fran Mažuranić 2, 220) — *Ali eto, da ne bude te šljive, propao bi bio i motor* (Kolar 150)

U ovom je primjeru kondicionalom II. jasno izrečeno da je pomišljena radnja u apodozi gotova pa se time svevremenski svršeni prezent kojim se izriče uvjet u protazi i gramatički jednoznačno upućuje na prošlost. Time je ta rečenica i formalno označena kao irealna.

Tako treba vjerojatno shvatiti i ove primjere:

Da bude smrt, umorila bi jih, da bude život, imali bi koje god počivanje (J. Filipović, Prip. 1, 237) — *Da mi ovo bude od Boga, ne bi mi žao bilo* (J. Filipović, Prip. 1, 413)

692 U protazi irealnih rečenica s veznikom *da* dolazi i perfekt nesvršenih i svršenih glagola. Njime se izriče gotova sadašnjost ili, ako se neutra-

lizira opreka po gotovosti, prošlost. U svakom je slučaju uvjet nešto što se već trebalo dogoditi, a nije, pa su takve rečenice jednoznačno irealne.

Da sam ostao preko vojne dužnosti služiti, jamačno bih dotjerao do stražmeštra (Kosor 2, 129) — *Da je imao dukata, bio bi joj dao na garavi dlan* (Kosor 2, 159)

Tu je u apodozi gramatički izrečena i gotovost kondicionala. I u drugim bi primjerima tu mjesto kondicionala I. mogao stajati kondicional II, koji se ionako upotrebljava samo fakultativno radi izričitosti (vidi t. 182—185).

Da se mogla samo na čas oživjeti, uzdahnula bi nemoćnički (Perković 54) — *Bio bi spavao da mu nisu nasilnim načinom prekinuli san* (Perković 54) — *A da se je Loborec Štef vratio k svojoj mladoj ženi, našao bi je gdje se je propila* (Krleža 2, 43) — *Da se je tamo dolje u selu, gdje su noćili, zavukao u štalu i zakopao u gnojnicu i tako ostao do noći, bio bi se riješio svega i mogao bi da se vrati* (Krleža 2, 24) — *A da sam drugom služio i u njegovoj službi nogu izgubio, pa da mi je ne naplati - ja bih mu tako noge podsjekao kao deblo jeli!* (Goran 1, 70) — *Da nisam pio vina, ne bih možda danas ni živio* (Tin Ujević, Proza III, 134) — *Da me nisi, oče, u školu poslao, / Davno bih se bio već oženio* (Tadijanović 94) — *I tko zna dokle bih ja bio tako hodao četveronoške da odjednom nisam naišao na neke noge* (Marinković, Ruke 150) — *Da nas je tko čuo, bio bi pomislio da lajemo jedan na drugoga* (Marinković, Ruke 154) — *Barem da mi nije dao tako kratak rok, imao bih vremena da nešto smislim* (Marinković, Ruke 157) — *Ostavlja me i odlazi žurno. Da je ostala još koji trenutak, tko zna što bi učinila* (Barković 1, 82) — *Samo da sam se okrenuo prije Humovog dolaska, sigurno se ne bi zaustavio do prvog šumovitog brežuljka* (Barković 1, 83) — *Da je stara izgovorila još bilo koju riječ ili zakoračala, on bi viknuo* (Čedo Prica 88)

U irealnim protazama s veznikom *da* javlja se i perfekt kopule sa značenjem gotove sadašnjosti ili prošlosti.

Da nije tih bilo, ne bi bilo dobro za me pošto ovdje ne poznam nikoga (Nehajev 67) — *Da nije bilo onog prodirnog pogleda, Apolonija bi bila držala da je Bernardin samo dobar otac* (Nehajev 62) — *Da nije tebe bilo, služili bi sada gospodarima* (Nazor, Veli Jože 55) — *Da si bio drug, pomagao bi nam* (Božić, Kurlani 18)

Za perfekt u irealnoj protazi s veznikom *da* nije se našlo primjera iz starijega vremena pa se čini da takvo izražavanje pripada samo suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

693 U protazi s veznikom *da* perfekt koji znači relativnu gotovu sadašnjost što se odnosi na neko neodređeno vrijeme u sadašnjosti ili prošlosti preoblikuje se u futur II. To je značajka starinskoga i pučkog jezika. (Vidi t. 118—123, 537—540, 548, 657, 665—670, 678.) I takve su protaze irealne.

Da se budete rodili među Turci ili poluvirci, što biste onda (J. Banovac, Razg. 152) — *Da bude bila mater svi anđela, bi li ovo velika mater bila?* (J. Filipović, Prip. 1, 562) — *Da budem vidio tebe, ne bi tako učinio* (Kačić, Korabljica 98) — *Da vam ne bude moja žena kazala, ne biste vi na gonetku odgovorili* (Kačić, Korabljica 136) — *Da bude ubio tvoju kravu, bi li tebi drago bilo?* (M. A. Reljković, Sabr. 64) — *Da me budeš za Ivana dala, / sad bi ono moji svati bili* (Npj. 1, 242) — *Da ne budem vjeru pogazio, / ti ga, care, ne bi ni vidio* (Npj. Jukić 552) — *Da me bude njime pogodila, / bila bi me mrtva učinila* (Npj. Marjanović 30)

U suvremenom hrvatskom književnom jeziku perfekt u takvoj protazi ostaje nepreoblikovan. Takvi su primjeri u prethodnoj točki.

694 U protazi s veznikom *da* dolaze i imperfekt i aorist. I takve su protaze irealne jer se uvjet u njima odnosi na prošlost i to se izričito kazuje.

Da umriješe, ne bi u taj čas osjetili (Matoš 220) — *Ne bi on nikada mogao izbrojiti da ne imađaše onako veliku glavu kao badanj* (Ivana Brlić-Mažuranić 51) — *Da ga udariste, a bio bi lupnuo s vama o pećinu* (Nazor, Veli Jože 3) — *Smijo sam se - al da me netko tako / Nakreveljena vidje, taj bi plako* (Goran 1, 53)

694a U protazi s veznikom *da* dolazi i pluskvamperfekt. Njime se izriče gotova prošlost. Takva je protaza irealna.

Bi li mi se duša primirila da mi je uspjelo bilo zatajiti, ne znam (Kosor 2, 102)

695 Protaza s veznikom *da* uvrštava se kadikad i u apodozu u kojoj nije kondicional nego indikativ. Tu se sadržaj apodoze ne označuje izričito kao pomišljen, nego se naglašuje da je on stvaran ako se samo ispuni uvjet koji se u tom času ne ispunjava. Te su rečenice potencijalne.

Al' buništе našeg tila / i najmanja sruši sila: / da mu igla mozak takne / od tog valja da se smakne (Došen 177b) — *Mogao ga je osloboditi da bude samo hotio* (E. Pavić, Ogled. 457) — *Da je puta i pravoga suda, / đevojka je mene poklonjena* (Npj. 2, 556) — *I on mogaše lasno dati tek da hoćaše* (Npr.[3] 295) — *Da te ostavimo tako, uteći ćeš* (N posl. 56) — *Pa da plače dan i noć, njojzi od toga nikakva korist* (Kolar 2, 26)

695a U starinskom hrvatskom književnom jeziku uvrštavaju se veznikom *da* i protaze u kojima stoji kondicional. U suvremenom jeziku to se, međutim, osjeća kao pogreška. Te su rečenice irealne ili potencijalne.

Doista (bi to bilo) katoličanski da bi i razlog bio katoličanski (Kanižlić, Kamen 21) — *Da bi to istina bila, sabor bio bi sudio* (Kanižlić, Kamen 701) — *Od junaka da bi poginuo, / ne bi meni ni po jada bilo* (Npj. 3, 397) — *Da bi tebi na probire bilo, / bi l' volila ćercu rođenicu, / al po dvoru nevu odminicu?* (Npj. istr. 1, 22) — *Da bi kući, u nju nije puta* (Martić, Osvetnici 4, 5) — *A da bismo bjegli u primorje, / i tamo je kršno neimaćstvo* (Martić, Osvetnici 5, 35)

Uz taj primjer vidi t. 698.

696 Načinske rečenice s vezničkim izrazom *ukoliko* mogu se po značenju izjednačiti s pogodbenima. To je značajka novijega i razgovornoga jezika. Time se zatire razlika između pogodbene protaze i načinske odredbe

suženja i ograničenja pa se siromaše izražajne mogućnosti hrvatskoga književnog jezika. Rečenica kao ova:

I mi se sprijateljimo, ukoliko se to osjećanje može da razvije u našem esnafu (Matoš 22)

postaju onda dvoznačne. Mogu imati svoje pravo značenje: *I mi se sprijateljimo samo utoliko ukoliko se to osjećanje može da razvije u našem esnafu,* ali i drugo po kojem se ne razlikuju od: *I mi se sprijateljimo, ako se to osjećanje može da razvije u našem esnafu.* To drugo značenje ne može se isključiti dok se prihvaćaju rečenice s *ukoliko* koje se ne mogu razumjeti drukčije nego kao pogodbene. Takva je ova:

Ukoliko se zbog bilo kojih razloga juriš ne bi mogao izvesti, vođa te grupe ispalit će tri crvene rakete, a to će opet biti znak svim jedinicama da se povuku i prekinu borbu (Horvat 86)

Ta se rečenica naime nikako ne može shvatiti ovako: *Ukoliko se zbog bilo kojih razloga juriš ne bi mogao izvesti, samo utoliko vođa te grupe ispalit će tri crvene rakete ...,* nego se mora razumjeti kao da znači isto što i *Ako se zbog bilo kojih razloga juriš ne bi mogao izvesti, vođa te grupe ispalit će tri crvene rakete ...*

697 U starinskom i pučkom jeziku javlja se još pogodbeni veznik *budi* i veznički izraz *budi li.* Uz pogodbeno značenje ima taj veznik još značenje »kad već«, pa se te rečenice približavaju dopusnima.

Bud' mi zakla konja na livadi, / zašt' mi zakla čedo u koljevci (Npj. 2, 17) — *Bud' me bratiš, što mi ženu daješ* (Npj. 2, 361) — *Bud' si, bego, čohu ukopao, / ti nijesi srebro ukopao* (Npj. 3, 375) — *Bud predobi grada Kolašina, / što će činit od drugih gradova* (Npj. 5, 398) — *Bud' si luda a nejaka, što se udade?* (Npj. herc. 303) — *Bud' ih bog dade, kako ih sastade* (N posl. 30) — *Bud' snaha u rod, tud svekrva u poprd* (N posl. 30) — *Bud' ja, more, tvoje dobro kudim, a zašto ga ti kudiš?* (N posl. 254) — *Bud' li kažeš da si Crnogorac, / poznaješ li druga ikakvoga / u mojemu društvu velikome?* (Npj. 5, 534) — *Budi li ideš na vojsku, / kome me mladu ostavljaš* (Rj.)

698 Ima pogodbenih rečenica koje ne izriču uvjet pod kojim se ostvaruje sadržaj glavne rečenice nego uvjet pod kojim se izriče glavna rečenica.

Ako si umoran, što ne sjedneš malo?

znači zapravo:

Ako si umoran, pitam te: »Što ne sjedneš malo?«
Ako si umoran, i naradio si se

znači zapravo:

Ako si umoran, kažem: »I naradio si se.«

Takvi su primjeri

Ako je čovik jak, takvi su i lavi; ako je čovik lijep, takvi su i pavunovi (B. Leaković, Nauk 4) — *Ako sam ja načinio fino sukno, to mi je zanat* (M. A. Reljković, Satir 170) — *Ako cvili, i nevolja mu je* (Npj. 2, 320) — *Ako s' u men' toke Tadijine, / s živa sam ih Tadije skinuo* (Npj. 3, 427) — *Ako s' kavge preko mora bojiš, / imaš danas punu kulu blaga, / u podrume troljetnoga vina, / u ambare bijele všenice; / imaš na što svate pokupiti* (Npj. 2, 533) — *Ako pijem, za svoje novce pijem* (Npr. 307) — *Ako je malo mlijeka, a ono je blizu rijeka* (N posl. 4) — *Premda, ako zrelo razmislimo, to je tek bila fiktivna krivica* (Slobodan Novak 144)

Zapravo: *ako zrelo razmislimo, uvidjet ćemo: to je tek bila fiktivna krivica*

Pogodbene rečenice s veznikom *budi* većinom su upravo takve.

DOPUSNE REČENICE

699 Dopusne rečenice uvrštavaju se u glavnu kao njezina priložna oznaka dopuštanja. Takvom se priložnom oznakom izriče da se i uz ispunjavanje nekoga uvjeta ne postiže očekivani rezultat.

Rečenice što se uvrštavaju kao priložna oznaka dopuštanja uklapaju se u glavnu uz priložne izraze suprotstavljanja kao što su: *opet, ipak, ali, ali opet, no, pa opet, pa ipak.*

Dopusna rečenica, uvrštena takvim zavisnim uvrštavanjem, označuje se dopusnim veznicima *iako, ako i, ako, premda (prem da), ako prem, makar, makar da, ma, mada, da, i da, da i, pa da i, koliko.*

700 Ishodišna rečenica kojom se izriče ispunjavanje nekoga uvjeta može se uvrstiti u drugu kao priložna oznaka dopuštanja s dopusnim veznikom *iako.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Ipak smo zanoćili tek u Karlovcu*
2. *Mrak već rano pada*

može se dopusnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica

Iako mrak već rano pada, ipak smo zanoćili tek u Karlovcu

Od ishodišnih rečenica

1. *Vodič se trudio iz petnih žila*
2. *Ipak se vodiču izjalovljivao jedan napor za drugim*

može se dopusnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica

Iako se vodič trudio iz petnih žila, ipak mu se izjalovljivao jedan napor za drugim

Takvi su primjeri

Iako je moj mali gradac, ali sam ja u njemu dizdarac (N posl. 94) — *Iako je za života dosta narazgovarao, ipak ne može mnogo da šuti ni onda kad je sam* (I. Velikanović, Srijemske priče 26)

701 Daljnjom se preoblikom može ukloniti priložni izraz suprotstavljanja i njegovo se značenje tada prenosi na dopusni veznik *iako.*

Zavisno složene rečenice s dopusnim uvrštavanjem

1. *Iako mrak već rano pada, ipak smo zanoćili tek u Karlovcu*
2. *Iako se vodič trudio iz petnih žila, ipak mu se izjalovljivao jedan napor za drugim*

mogu se tako preoblikovati u

3. *Iako mrak već rano pada, zanoćili smo tek u Karlovcu*
4. *Iako se vodič trudio iz petnih žila, izjalovljivao mu se jedan napor za drugim*

Takvi su primjeri:

Iako me rodila vlahinja, / potpuno je rodila junaka (Npj. 1, 3) — *Iako je moja danas ljuba, / ljuba moja, al je šćera tvoja* (Npj. 2, 268) — *Iako sam bio u tamnici, / dosta si me vinom napojio* (Npj. 2, 277) — *Iako ću glavu izgubiti / hoću sjutra, braćo, napraviti* (Npj. 4, 324) — *Ne nađe nikoga ko će mu sve ovo dobaviti, iako je zaludu obećavao pô carstva svojega ko mu sve ovo donese* (Npr. 262) — *Vašom pantlikom, iako ste gospoda, ne možete izmjerit nesreće Pavla Ljubišića* (Kosor 2, 111) — *Zapalili su svijeću iako je bilo kasno, a stara Labudanka nije mogla da se smiri* (Kolar 2, 32) — *Oni ne postoje iako ih svaki dan susrećemo* (Ž. Falout, Republika 1959, 4—5, 41) — *Jesi li vidio ono cvijeće? - pitao je i želio, iako se u sebi trenirao da bude prema svakome indiferentan, da s Velikim na svoj način povjerljivo-zezantski razgovara* (Špoljar 30) — *Možda! - odgovorio je Veliki sumorno i nije se naljutio, iako je osjećao da ga ta mršava intelektualna skitnica zafrkava* (Špoljar 36) — *Liju Šao Či predsjednik je Republike Kine, iako je već mjesecima na žestokom udaru* (VUS 18. I 1967. str. 2)

702 U govoru stilski obilježenu starinskom i pučkom jedrinom može se veznik *iako* javiti i rastavljen na dijelove od kojih je složen *ako ... i.*
S takvim su vezničkim izrazom uvršteni ovi primjeri:

Pisme lipe su slušati, ako i nije moguće da su posve istinite (Kačić, Razgovor 146) — *Ako ste mi i odsikli ruku, / još je moja na ramenu glava* (Kačić, Razgovor 247) — *Neka iđe, ako ju i pojidu vuci* (Kanižlić, Uzroci 123) — *Nit bi koja ktila / da se u dvor vrati / ako bi i smila* (Kanižlić, Rožalija 22) — *Ako ne bi baš ni toga bilo, / opet njemu ne valjade dilo* (M. A. Reljković, Satir 79) — *Ako joj i odnesu ptiće, opet u istom mistu druge leže* (J. Filipović, 1, 168) — *Ako i živimo u pojatu, ne grizemo slamu* (N posl. 2) — *Ako je i gô, ali je sokô* (N posl. 3) — *Ako je i zlo, moje je* (N posl. 3) — *Ako je i zmija, od srca je* (N posl. 3) — *Ako je i rđavo vrijeme, putnici putuju* (N posl. 3) — *Ako je i najgore dijete, opet je roditeljima milo* (N posl. 3) — *Ako je med i sladak, ma ne valja prst ugrizati* (N posl. 4) — *Ako je i crna krava, bijelo mlijeko daje* (N posl. 4) — *Ako me svoj i izbije, opet je mio i on meni i ja njemu* (N posl. 29) — *Carevac je carevac, ako neće imati ni novac, a magarac je magarac, ako će imati i zlatni pokrovac* (N posl. 343) — *Ža mi ga je, ako je i crno* (tj. *djeteta*) (N posl. 2, 625) — *Ako će i postiti, neću uslišiti njihovih vapaja. Ako će i prinijeti paljenicu i prinos, neće mi omiljeti. Jer mačem, glađu i kugom ja ću ih zatrti* (Jeremija 14, 12) — *Bit će tebe vina izobila, / ako caru neće ni dostati* (Npj. 2, 143)

703 Nešto je drukčije značenje vezničkoga izraza *ako i* u ovom primjeru

Da s' donijo Bugarsku kopanju,
ako bih ti i usuo vina;
za te nisu čaše pozlaćene (Npj. 2, 143)

On tu znači »možda i bih«, pa takva rečenica i nije dopusna.

704 U izričaju stilski obilježenu starinskom i pučkom jedrinom javlja se pri dopusnom uvrštavanju i sam veznik *ako.*

Tako su uvrštene ove dopusne rečenice

Još ću poći, ako ću ne doći (Kačić, Razgovor 267) — *Nevolja ga prati, ako nitko drugi* (Kanižlić, Rožalija 2) — *Neg i ono, ako štogod znade, / skoro sasvim ništa ne valjade* (M. A. Reljković, Satir 34) — *Ako kopa, ako žanje, ako plije, doma sve radi nejako* (J. S. Reljković, Kuć. 70) — *Ako su ga kraste nagrdile, / zdrave su mu oči ostanule* (Npj.) — *Ako sam malen, premalen, / mome sam konju lagahan, / ako sam tanak, pretanak, / a ja sam roda gospodska* (Npj. 1, 391) — *Ako sam te jednom poljubio, / nisu usta na licu ostala* (Npj. 1, 455) — *Hoću isti ako doći neću* (tj. *Hoću ići*) (Npj. 2, 464) — *Ako sam ja Vlah u gruboj robi, ja imam više blaga nego oni u lijepoj robi* (Npr. 165) — *Ako ga je udario, nije ga ubio* (N posl. 2) — *Ako znaš što ti je bilo, ne znaš što će ti biti* (N posl. 3) — *Ako je dimnjak na krivo, u pravo dim izlazi* (N posl. 4) — *Ako je ko jači, no i Bog je svačij* (N posl. 4) — *Ako je trava pokošena, ostalo je korijenje* (N posl. 4) — *Ako je sila silovita, ma je malo mjehovita* (N posl. 4) — *Ako je crn, nije đavô* (N posl. 5) — *Ako je kratak dan, duga je godina* (N posl. 5) — *Ako koza laže, rog ne laže* (N posl. 5) — *Ako nema pameti, ono ima noge* (N posl. 6) — *Ako ne umijem napiti, a ja umijem popiti* (N posl. 6) — *Ako nije vrač, a on je pogađač* (N posl. 7) — *Ako ne curi, a ono kaplje* (N posl. 7) — *Ako sam se načučala, a ono sam se naručala* (N posl. 7) — *Ako sam se najmio, nisam se pomamio* (N posl. 7) — *Ako sam gadljiva, a ono sam radljiva* (N posl. 7) — *Ako nije lijepo, nije ni skupo* (N posl. 7) — *Ako smo mi braća, nijesu kese sestre* (N posl. 8) — *Ako ti kažem grijeh, neću grješnika* (N posl. 9) — *Mati, ako je najgora, opet je rada da joj kći bude dobra* (N posl. 175) — *Majmun je majmun, ako ćeš ga u kakve haljine oblačiti* (N posl. 173)

705 Ishodišna rečenica kojom se izriče ispunjavanje nekoga uvjeta može se uvrstiti u drugu kao priložna oznaka dopuštanja s dopusnim veznikom *premda.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Jako je hladno*
2. *Ipak je napadalo mnogo snijega*

može se dopusnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica

Premda je jako hladno, ipak je napadalo mnogo snijega

Od ishodišnih rečenica

1. *Ljudi se opet pomamljuju za zabavama*
2. *Vremena su sve ozbiljnija*

može se dopusnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica

Premda su vremena sve ozbiljnija, ljudi se opet pomamljuju za zabavama

Takvi su primjeri

Premda nijesam odlučio umrijeti brez pokore, ali sam malo puta u život moj pravo skrušenje imao (Margitić, Isp. 23) — *I smrad premda pootiđe, / opet pamet za njim iđe* (Došen 82b) — *Jer premda je dosta ruga, / opet rugo biva veće* (Došen 146b) — *I premda ju snig i zima skreće, / ona opet pofaliti neće* (J. S. Reljković 112) — *Premda ti sada ne znaš otajstvo ovoga činjenja, ali ćeš znati poslije* (Bašić 32) — *Ovi čovjek premda je bio opak, opet promisli hoće li dati svoju dušu* (Npr. 95) — *Premda bijahu riznice tvrdog grada najbogatije u sedam carevina, ipak je u njima počelo nestajati alema* (Brlić-Mažuranić 100)

706 U starije doba javljaju se neki priložni izrazi suprotstavljanja koji su danas neobični. Takvi su starinski izrazi: *sa svim tim, ništa ne manje, zato.*

David premda biše dopustio Absolonu povratit se u Jeruzolim, sa svim tim ne dopusti mu doći prida se (Kačić, Korabljica 201) — *Koji premda mloga dobra zemaljska posiduju, sa svim tim ubozi su duhom* (Kanižlić, Fran. 154) — *I premda je postao pravi čovik, ništa ne manje nije ostavio svoje božanstvo* (Leaković, Nauk 46) — *Premda bogoljubni putnici odnose sobom vazda odonle onoga praha, zato vazda ostaju stope cilovite* (Radovčić, Ist. 67) — *Premda ste u stanju utvrđeni, ne virujte zato da ste brez pogibli* (Marki 44) — *Premda crkva ne ište zadovoljenja ona stara, ne ima se zato reći da je crkva ona zadovoljenja sasvim prostila* (Velikanović, Upuć. 3, 118) — *Premda je dan sudnji zločestima strašan i žalostan, ništa ne manje odbranima i dobrim ima bit veseo i radostan* (Leaković, Gov. 5) — *Premda drvo do sada govorilo nije, ja ništa ne manje s tim prije virovati hoću* (M. A. Reljković, Sabr. 52)

707 Daljnjom preoblikom može se ukloniti priložni izraz suprotstavljanja i njegovo se značenje tada prenosi na dopusni veznik *premda.*

Zavisno složene rečenice s dopusnim uvrštavanjem

1. *Premda je jako hladno, ipak je napadalo mnogo snijega*
2. *Premda su vremena sve ozbiljnija, ljudi se opet pomamljuju za zabavama*

mogu se tako preoblikovati u

3. *Premda je jako hladno, napadalo je mnogo snijega*
4. *Premda su vremena sve ozbiljnija, ljudi se pomamljuju za zabavama*

Takvi su primjeri

Premda je laž, on tvrdo viruje (M. A. Reljković, Satir 98) — *Premda toga s ričju ne govore, s dili pokazuju* (Banovac, Razg. 131) — *Nećete se uzoholit, premda imate dobro bitje* (Bašić 120) — *Gori su od mene, premda su razumniji* (Zoričić, Osm. 15) — *Narod slovinski svetkuje dan sv. Jurja, premda nije od svete crkve zapovišeno da se svetkuje* (Radman 3) — *Koliko se lipih i plemenitih uspomena izgubilo, premda su bile upisane!* (Norini 3) — *No žena, premda je bila blaga i pokorna dušica, nije htjela* (Đalski, Stari krovovi 43) — *Veličanstveni svršetak, premda ga nije prvi put čuo, smuti ga do kraja* (Leskovar, Pripovijesti 4) —

Nije sve do smrtnoga časa dospio, premda je bio odličan pravnik, da otvori advokatsku kancelariju (Kolar, Ili jesmo ili nismo 6) — *Povratila se sa žurbom, pa premda je bila sva iznemogla, ona je drhtavim rukama stavljala hladni ručnik na uznemirene grudi svoga starca* (Kolar 20) — *Odgovorio sam zbunjeno, ali sam mu se pri tome naočigled podsmijevao, i premda sam već bio pošao, zaustavio sam se iza njegovih leđa, između vage i cvjećaričina stola* (Slobodan Novak 169)

U starijem jeziku javljaju se takve dopusne rečenice i s kondicionalom:

Iz tvojijeh rukah uzeo bih ovu čašu, premda bi u njoj otrov bio (Zuzeri 25)

708 Dopusna rečenica s veznikom *premda* i imenskim predikatom može se dalje preoblikovati u apoziciju (vidi t. 1000).

Nikoga ona, premda najpoganijega grišnika, od sebe ne odbija (Kanižlić, Utočište 83)

709 U starije doba može se veznik *premda* javiti i u rastavljenom obliku *prem ... da,* pa dijelovi od kojih je složen ostaju nezavisni jedan od drugoga. Takvi su primjeri

Prem od toga da nitko ne piše, / al od osam ne tribuje više (M. A. Reljković, Satir 84) — *Al prem ovu da starinu / svu ne cinim za istinu, / istina je to očita / da kada se žensko skita / i kad s muškim često zbori / da tu bludna vatra gori* (Došen 97a) — *Jer prem jednog da smo vika / nije jedna drugoj slika* (Došen 156a) — *Al prem putom ropstva moga / da moj poraz htje se iskati, / moga srca stravljenoga / ropstvo ima se sreća zvati* (Sorkočević 591b)

710 U starinskom jeziku uvrštavaju se dopusne rečenice i s vezničkim izrazima *akoprem (ako prem)* i *prem ako.*

Ozgor prvo godina je prva, / prem ako je i narastao mrva (J. S. Reljković, Kuć. 143) — *Da je Bog moguć, a mogućstvo ljudsko, prem ako najviše, ništa prama njemu nije* (E. Pavić, Ogledalo 100) — *Među to poče se uzmložavati nenavidnost u Kainu protiva bratu Abelu, prem ako nikakva zla u njemu ne vidi* (E. Pavić, Ogledalo 12) — *Prem ako ga krivcem činjaše, ne rasrdi se na proroka* (E. Pavić, Ogledalo 269) — *Evo tebi ogledalo! / prem ako je vrlo malo* (Došen 257) — *Sastavi s pomoću božjom ovo, prem ako i maleno, dilo* (B. Pavlović, Pripr. 4) — *Akoprem može biti nisi mogao tvoj žuđeni kraj dohititi, ništa ne manje ispunio si i saviše dužnost* (D. E. Bogdanić V).

711 U staro doba javlja se dopusni vezнički izraz *akoprem da.*

Ali i puž lasno orlu, kad Bog vodi, / hoće uteć, kasno akoprem da hodi (Kanižlić, Rožalija 27)

712 Ishodišna rečenica kojom se izriče ispunjavanje nekoga uvjeta može se uvrstiti u drugu kao priložna oznaka dopuštanja s dopusnim veznikom *makar.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Ipak svi očekuju dobar prirod*
2. *Polja su zapuštena*

može se dopusnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica

Makar su polja zapuštena, ipak svi očekuju dobar prirod

Od ishodišnih rečenica

1. *Opet svi žive bolje i bolje*
2. *Svi se tuže*

može se dopusnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica

Makar se svi tuže, opet žive bolje i bolje

Tako su sklopljene ove rečenice

Makar bi on po vas dan spavao, / on bi opet nam kripost davao (M. A. Reljković, Satir K 3a) — *Prez obzira počasti kućane, / makar drugoj ništa ne ostane* (M. A. Reljković, Satir 15a) — *Al' ću poći, makar ću ne doći* (Npj. 1, 395)

U dva posljednja primjera su *bez obzira* i *ali* priložni izrazi suprotstavljanja.

713 Daljnjom se preoblikom može ukloniti priložni izraz suprotstavljanja i njegovo se značenje tada prenosi na dopusni veznik *makar*.

Zavisno složene rečenice s dopusnim uvrštavanjem

1. *Makar su polja zapuštena, ipak svi očekuju dobar prirod*
2. *Makar se svi tuže, opet žive bolje i bolje*

mogu se tako preoblikovati u

3. *Makar su polja zapuštena, svi očekuju dobar prirod*
4. *Makar se svi tuže, žive bolje i bolje*

Takav je primjer

Tko ste? Odakle? Ne znam, al se grijem
Na vašem svjetlu. Pjevajte. Jer ćutim
Da sad tek živim, makar možda mrijem (Goran 1, 59)

714 U starinskom jeziku javlja se i dopusni vezničkí izraz *makar da*.

Ako ćeš vlast Arbanije,
hodi sabljom na me u ruci
da mi uzmeš glavu prije,
jer gospodar njoj bez krvi
neć nazvat se ti nikada,
makar da si vezir prvi
od divnoga Carigrada (Npj. Bogišić 213)

715 Kada se ispunjavanje dopuštenoga uvjeta izriče kao samo pomišljeno, predikat se zavisne rečenice preoblikuje u optativ, koji je po obliku jednak glagolskom pridjevu aktivnom.

Od ishodišnih rečenica

1. *Dolaziš svaki dan*
2. *Ipak ćeš ostati bez odgovora*

dobiva se dopusnim sklapanjem zavisno složena rečenica

Makar dolaziš svaki dan, ipak ćeš ostati bez odgovora

i daljnjom preoblikom

Makar dolaziš svaki dan, ostat ćeš bez odgovora

Tu se ispunjavanje uvjeta izriče kao zbiljsko. Kao pomišljeno može se izreći tako da se predikat zavisne rečenice pri njezinu uvrštavanju preoblikuje u optativ kojemu se neutralizira značenje želje, a ostaje samo značenje pomišljene radnje.

Makar dolazio svaki dan, ipak ćeš ostati bez odgovora

i daljnjom preoblikom

Makar dolazio svaki dan, ostat ćeš bez odgovora

Tako su sklopljeni ovi primjeri

Morat ćeš mi povratit novce, makar se sva tvoja stoka i sermija prodala (M. A. Reljković, Sabr. 50) — *Neću tužan vjere izgubiti, / makar znao izgubiti glavu* (tj. »da ću izgubiti glavu«) (Npj. 1, 255) — *Ja ću Maru na silu oteti, / makar svoju izgubio glavu* (Npj. 3, 499) — *Pak se molila Bogu da joj dâ da zatrudni, makar zmiju rodila* (Npr. 51) — *Čekat ću, makar bilo tri dana* (Npr. 216) — *Bolje se udovici udavati, makar s mužem prosila, nego da je sinovi hrane* (N posl. 25) — *A ja gorim da već jednom poletim, makar i završio kao Ikar!* (Barković 1, 24)

716 U takvoj se porabi javlja i vezničkí izraz *pa makar*.

Neka je koka šarena, pa makar i ne snijela jajeta (N posl. 200) — *Ubiti Nikolu, pa makar odmah išao na vješala* (Nametak 23)

717 Pri takvoj se optativnoj preoblici izrazi preoblikuju

makar netko	u	*makar tko*
makar nešto	u	*makar što*
makar nekako	u	*makar kako*
makar nekoliko	u	*makar koliko*
makar nekada	u	*makar kada*
makar negdje	u	*makar gdje*
makar nekoji	u	*makar koji*
makar nekakav	u	*makar kakav*
makar nekolik	u	*makar kolik*

kada se neodređeni izraz ne odnosi na neki određen predmet ili osobu, nego na svaki predmet ili svaku osobu na koju se pomisli.

Ja ću sve platit makar koliko koštala (M. A. Reljković, Sabr. 20)

718 U optativnoj preoblici može se veznik *makar* zamijeniti vezníkom *ma*.

I gdi zida, ma bilo na dudu, / od nje đubre ne ide zaludu (J. S. Reljković 37) — *Klipje mlogo u fatove meće / koje vozit ni seb' kući neće, / ma ne moglo pô mire izmoći, / samo gleda za kog more proći* (J. S. Reljković 51) — *Odredi da će ići ma se ne povratio* (Npr. bos. 1, 124) — *On se okrenu, ma slomio vrat, i opazi na prozoru jednu glavu* (Matoš 69)

719 I u izrazima *makar tko, makar što, makar kako, makar koliko, makar kada, makar gdje, makar koji, makar kakav, makar koliko* može se veznik *makar* zamijeniti veznikom *ma.*

Da će još jedanput da ide sreću pokušati i ženu na ma koji način ukrasti (Npr.[2] 203) — *Ma što je kome suđeno, od toga ne uteče* (Npr. Vila 1867, 306) — *Ma što spazio / ti otvaraš svoju staru kutiju / u kojoj si se / toliko puta dobro proveo* (Slavko Mihalić 221)

720 Veznik *ma* može se pojačati prilogom isticanja *i* pa se tako dobiva dopusni vezničkii izraz *i ma* ili *ma i.*

I ma bio iza devet mora, ja ću zaklet mora da te vrate (Kosor 2, 188) — *Ma i smrt se okomila na me, / ti se ne boj, ne plaši se tome* (G. Vitez, Pjesme 11)

721 Ishodišna rečenica kojom se izriče ispunjavanje nekoga uvjeta može se uvrstiti u drugu kao priložna oznaka dopuštanja s dopusnim veznikom *mada.*

Od ishodišnih rečenica
1. *Ipak djeca na kraju dođu k pameti*
2. *Djeca su neposlušna*

može se dopusnim uvrštavanjem dobiti zavisno složena rečenica
Mada su djeca neposlušna, ipak na kraju dođu k pameti

Od ishodišnih rečenica
1. *Puž se polako kreće*
2. *Opet puž daleko putuje*

može se dopusnim uvrštavanjem dobiti zavisno složena rečenica
Mada se puž polako kreće, opet daleko putuje

Mada su te škole nove, mada se, kao nove, imaju da bore s nebrojenim tegobama, opet one obriču veliki napredak (Zlosel, 101, ARj s.v.2. ma) — *Mada Gertruda ovu svoju primjedbu ne zaboravi nikada, to joj se ipak Lucija svaki put nasmiješi* (V. Novak, Posljednji Stipančići 7) — *Katančić, mada mu je glavni rad nepjesničke vrste, ipak je patrijarh pjesnički* (Julije Benešić, Razgovori 13)

722 Daljnjom se preoblikom može ukloniti priložni izraz suprotstavljanja i njegovo se značenje tada prenosi na dopusni veznik *mada.*

Zavisno složene rečenice s dopusnim uvrštavanjem
1. *Mada su djeca neposlušna, ipak na kraju dođu k pameti*
2. *Mada se puž polako kreće, opet daleko putuje*

mogu se tako preoblikovati u
3. *Mada su djeca neposlušna, na kraju dođu k pameti*
4. *Mada se puž polako kreće, daleko putuje*

Tako su preoblikovani ovi primjeri

Mada se već prvi sumrak hvata, razbiru se otraga između zelenila i drveća kućice (Milan Ogrizović, Hasanaginica 69) — *Gaj nije imao tolikih veza s Rusijom kao Vraz, mada je i on posjetio, čak i u dva maha, Rusiju*

(Savremenik 1937, 51) — *S njima dva činovničića neke petrolejske firme, mada mirisahu kolonjskom vodom* (Kolar 24)

723 Kada se uvjet kojega se ispunjenje dopušta izriče kao pomišljen, a ne kao zbilja ispunjen, može se dopusna rečenica uvrstiti s veznikom *da.*

Tako se od ishodišnih rečenica
1. *Najbrži si*
2. *Ipak meni nećeš pobjeći*

ako se izriče da je ispunjenje uvjeta samo pomišljeno, može dopusnim uvrštavanjem dobiti zavisno složena rečenica
Da si najbrži, ipak meni nećeš pobjeći

Od ishodišnih rečenica
1. *Teret je lagan*
2. *Opet bi nosači prigovarali*

dobiva se istim uvrštavanjem zavisno složena rečenica
Da je teret lagan, opet bi nosači prigovarali

Da si mene juče pobjegao,
opet bih te danas sustigao (Npj. 3, 471)

Turska u nju l'jevala se krvca,
al rijeci s nje pritoka nema,
jer da sve se pokolje Turaka
što je odtle do polja Kosova,
pa da u nju salije se crna,
opet ne bi na njoj se poznalo (Martić, Osvetnici 5, 103)

724 Daljnjom se preoblikom može ukloniti priložni izraz suprotstavljanja i njegovo se značenje tada prenosi na dopusni veznik *da.*

Zavisno složene rečenice s dopusnim uvrštavanjem
1. *Da si najbrži, ipak meni nećeš pobjeći*
2. *Da je teret lagan, opet bi nosači prigovarali*

mogu se tako preoblikovati u
3. *Da si najbrži, meni nećeš pobjeći*
4. *Da je teret lagan, nosači bi prigovarali*

Tako su preoblikovane ove rečenice
Nije kvara da stotinu dadeš (Npj. 2, 424)

Ko prosi, da krunu nosi, valja mu dati (N posl.)

Pa da su mu tri žene umrle u isti dan, on bi otišao (Kolar 2, 39)

725 Kada se dopušta samo kao pomišljeno, ne ispunjenje uvjeta, nego to da njegovo ispunjenje treba očekivati, stoji u dopusnoj rečenici s veznikom *da* futur I.

Da ćeš sada sablju povaditi, / da ćeš pola vojske pogubiti, / nevjere ti učiniti neću (Npj. 2, 272) — *Baš ću poći, da neću ni doći* (Npj. 2, 393) — *Da ću tamo junak poginuti / neću moju snahu ostaviti* (Npj. 2, 542) — *Daj mi, Bože, od srca poroda / da će biti guju šarovitu* (Npj. Petranović 2, 24) — *Valja Goru uzimati Crnu, / svi da ćete izginuti listom* (Martić)

726 U starinskom jeziku stoji u takvim dopusnim rečenicama s veznikom *da* i kondicional

Neumitan raspe svekoliko, / da bi bilo još dvaput toliko (M. A. Reljković, Satir 2a) — *Neće tebe pogubiti uja, / da bi nikad ne vidio carstva* (Npj. 1, 628) — *Ćerat ću te do grada Zvornika, / da bi znao da ću poginuti* (Npj. 4, 192) — *Veće hoću tako uraditi, / da bi svoju izgubio glavu* (Npj. 4, 239) — *Da bismo se solju prometnuli, / ne bismo im ručak osolili* (Npj. Ogledalo 34) — *Koji pogodi, za onoga će poći, da bi bio najveći siromah* (Npr. 255) — *Hoću tvoju predvoditi vojsku, / da bi moju ne iznio glavu* (Martić, Osvetnici 7, 11)

727 Pri takvu se dopusnom uvrštavanju javlja i veznički izraz *da i* ili *i da*. I s njima u starinskom jeziku može doći kondicional.

Ta daj mi, Bože, od srca poroda, da bi i ljuta zmija bila (Npr. 54) — *Bogme, babo, idem da bih se i ne vratio* (Npr. 93) — *I cara da ubijem, ne mogu mi ništa više učiniti nego me pogubiti* (N. posl. 181) — *I ne možemo je dati nikome da i najviše želimo* (Kaleb 2, 52)

728 Pri takvu se dopusnom uvrštavanju javlja i veznički izraz *pa da*.

Osim ove vode što je izašla ima još u sijenu, pa da je najbolje osušeno (J. Turić, Rukovođ 421) — *Pa da plače dan i noć, njojzi od toga nikakva korist* (Kolar 2, 26) — *Ne možeš ostati gladan pa da si sto puta nesposoban* (Kaleb, Divota prašine 14)

729 Pri takvu se dopusnom uvrštavanju javlja i pojačajni veznički izraz *pa da i*. I s njim u starinskom jeziku dolazi kondicional.

Ja bih reko, ako vam je drago,
ne maknuti oda doma svoga,
pa da bi nam i ginuti bilo (Martić, Osvetnici 5, 75)

730 Uvjet kojega se ispunjavanje dopušta može se izreći dopusnom rečenicom bez veznika kojoj je predikat preoblikovan preoblikom poticanja s česticom *neka* (v. t. 409). Dopuštanje se tu izriče kao poticanje na vršenje predikatne radnje.

Neka si najveći grišnik, ako se pokaješ iza svega srca, Bog će ti prostiti (J. Banovac, Pripov. 36) — *Nek je to jedan vjetar, jedna sjena, jedna iskra, ti si tijem sit, opojen, zadovoljan* (A. Kalić, Prop. 67) — *Nek su bili tešci i velici grijesi njezini, to bi sve njoj prošteno* (A. Kalić, Prop. 227) — *Neka je tilo izgorilo i u lug se obratilo, neka su ga živine izile, neka se u grobnici raspalo da se za nj ne zna, neka je po svemu svitu razdiljeno i razneseno, Bog ... skupit će ga* (J. Filipović 1, 218a) — *Neka je jedan najpravedniji, neka u sebi nijednoga griha ne čuje, neka je najsveći, ako se u molitvi prid Bogom ne ponizi, njegova molitva dobra nije* (J. Filipović 1, 294b) — *Neka je kandilo i đirak od najsvitlijeg zlata i s najvećom majstorijom učinjeno, brez svitlosti za službu čovičju ne mogu pristati* (E. Pavić, Prosv. 1, 5) — *Nek je ona od gorice bona, / odvest ću je Gospi na Omlovo, / meni će je Gospa ozdraviti* (Npj. 1, 578)

— *Nek je Turak sto hiljada vojske, / nas u gradu dvadeset stotina, / neka znate, razbit ćemo Turke* (Npj. 4, 243) — *Nek vlada prekorači, narod će ju na svoju stopu vratiti* (M. Pavlinović, Rad. 6)

731 Rečenica preoblikovana poticajnom česticom *neka* može izricati samo poticaj i njime pretpostavku, ali ne i dopuštanje. Stoga nije svaka takva rečenica i dopusna, nego su neke od njih bliže pogodbenima.

Nek se malo poišteti, / odmah duša iz njeg leti (Došen 50b) — *Nek buništa našeg tila / jedna mala pukne žila, / odmah njega krv zaduši* (Došen 177b) — *Često im dogori do nokata, nek samo jedna godina ne ponese* (M. Pavlinović, Rad. 116)

732 Mjesto *neka* u starinskom jeziku može stajati i *nekader, negder*:

Negder se uzapre protiva nama sva sila paklena, ništa nam neće moći nauditi (E. Pavić 2, 71)

I kao pretpostavka bez dopuštanja

Negder kogod baci čisto pšenično sime i plivu u dobru zemlju, pšenično će mu zrnje doniti rod (E. Pavić 1, 9) — *Pa nekader često časti, / sve će otić i propasti* (Došen 152a)

733 I u rečenicama s *neka* se preoblikuje

netko	u	*tko*
nešto	u	*što*
nekako	u	*kako*
nekoliko	u	*koliko*
nekada	u	*kada*
negdje	u	*gdje*
nekoji	u	*koji*
nekakav	u	*kakav*
nekolik	u	*kolik*

Na stotine i hiljade / neka blaga tko imade, / pa nekader često časti, / sve će otić i propasti (Došen 152a) — *Neka tko čini dobra koja igda može, sve je zaludu dokle se on ne pomiri* (E. Pavić, Prosv. 1, 2)

734 I *koliko* se kadikad javlja kao dopusni veznik.

Koliko je go, i opet mu je zima (N posl. 145)

To je, dakako, ironija.
Usp. točku 696.

IZRIČNE REČENICE

735 Izrične rečenice uvrštavaju se u glavnu kao dodatan sadržaj neke riječi. One taj sadržaj tumače, pa bi se po tome mogle zvati i *objasnidbene* ili *eksplikativne*.

Po tome su izrične rečenice bliske odnosnima, jer i one daju riječima u rečenici dodatan sadržaj, ali je razlika među njima u tome što odnosne

rečenice dodatnim sadržajem pobliže određuju značenje neke riječi u glavnoj rečenici, a izrične ga proširuju, izvode i tumače.

Izrične rečenice uvrštavaju se s pomoću veznika *da, kako, gdje* i *e.*

736 Riječi kojima se uvrštavanjem izričnih rečenica proširuje značenje obično su pokazne zamjenice. One imaju svoje mjesto u ustrojstvu glavne rečenice, a sadržajno su prazne, pa taj sadržaj dobivaju u izričnoj rečenici koja se uz njih uvrštava.

Takva pokazna zamjenica često je izravni objekt glagola koji znače govorenje, pa izrična rečenica uvrštena uz nju izriče sadržaj toga govorenja. Kad se izričnom rečenicom prenosi pravi ili samo zamišljeni govor, ne navode se u njoj riječi sasvim onako kako su bile ili kako bi bile izrečene nego pri tom nastupaju neke promjene. Vidi t. 830—833.

737 *Glagoli govorenja (verba dicendi)* jesu takvi kojima se kazuje da netko govori nešto. Ovamo idu glagoli kao

reći
kazati
govoriti
velim

Takve su rečenice izrične u najužem smislu.

Ishodišna rečenica s glagolom govorenja kao predikatom

Učitelj nam je rekao to

ima kao objekt pokaznu zamjenicu koja se odnosi na sadržaj govorenja, ali ne izriče taj sadržaj nikako. No sadržaj toga govorenja može se izreći drugom rečenicom:

Lijepo smo napredovali

pa se ta druga onda može izričnim uvrštavanjem uvrstiti kao zavisna u prvu, i to uz pokaznu zamjenicu, kao dodatno tumačenje njezina sadržaja. Pri izričnom uvrštavanju najobičniji je veznik *da.* Tako se dobiva zavisno složena rečenica sklopljena izričnim uvrštavanjem

Učitelj nam je rekao to da smo lijepo napredovali

Daljnjom se preoblikom iz glavne rečenice može ukloniti pokazna zamjenica, a njezino značenje prelazi na izrični veznik *da*

Učitelj nam je rekao da smo lijepo napredovali

Tako se ishodišne rečenice

1. *Poglavari govore narodu to*
2. *Nevolje će brzo proći*

pod istim pretpostavkama mogu izričnim uvrštavanjem sklopiti u zavisno složenu rečenicu

Poglavari govore narodu to da će nevolje brzo proći

i dalje

Poglavari govore narodu da će nevolje brzo proći

Tako su sklopljeni ovi primjeri

Satir kazuje da u Slavoniji imaju skule (M. A. Reljković, Satir C 3b) — *Medvjed mu onda reče da joj okreše grane* (Npr.) — *Mlađa dva brata reknu starijemu da on svoga konja zakolje* (Npr.) — *Pa im rekao da*

donese svaki po jednu maramu kući pa koji donese najljepšu da će onoga ženiti (Npr. 61) — *Pa rekoh ti d a n e m o g u da te uzmem još za dvije godine* (Matoš 100) — *Pače rekao bi da je tu i priroda odstupila od svojih pravila* (Šimunović 41) — *Namah sam rekao kralju da ću ja pokušati kako bi se dalo Jajčanima pomoći* (Nehajev 213) — *Ni đavo neće smjeti reći da vam nisam služio što sam najbolje mogao* (Nehajev 309) — *Rekoše da valja kazniti te razbojnike* (Nazor, Odabrana proza 36) — *Ne može se ipak reći da je Luka volio samo nerad* (Kolar 170) — *Ona se nasmijala, rekla je d a j e m i s l i l a da ju on već prati* (Cesarec, Bjegunci 22) — *Uzet ću kakovu Madžarku ili Švabicu, pa da i vi barem jednom u životu reknete da ste jeli kao ljudi* (Nametak 54) — *Rekao mi je gvardijan da je stvar gotova* (Kaleb 1, 256) — *Rekao bih da je u neposrednoj blizini selo* (Kaleb 2, 56) — *Rekla mu je da je mrtva i da mu ne može pokazati lice* (Marinković, Ruke 44) — *A mužu sam rekla da ćeš nam ti doći u posjete* (Marinković, Ruke 77) — *I gospoja će vam reći da to nije nikakva sramota* (Marinković, Ruke 87) — *Tko bi rekao da ću ja postati tako nezahvalan* (Slobodan Novak, 104) — *Rekla je da se rakija može peći i bez mene* (Slobodan Novak 306) — *Mi joj kažemo da idemo u Dubrovnik po sô* (Npr. 7) — *Kaže sve kako je bilo i d a o n a h o ć e da pođe za ono momče* (Npr. 71) — *Kaza im da će im dovesti jednoga carskog čoeka* (Npr. 222) — *Mati otide caru i kaže mu da u dvoru njena sina ima svašta bolje nego u njegovu* (Npr.) — *Dosta je da kažem da se je Senj i čitavo naše Primorje u crno zavilo, jer je starac Mirko bio vrlo ljubljen* (Fran Mažuranić 71) — *Kažu da tako mirišu njedra plašljive djevojke* (Tadijanović 98) — *Kažeš da ćemo stići prije noći?* (Kaleb 2, 49) — *Kažem ti da imamo svoj put* (Kaleb 2, 251) — *Kažem ti da pritisneš* (Kaleb 2, 56) — *Da, kaže se - reče starica - kad se netko strese da ga je preskočila smrt* (Marinković, Ruke 80) — *Govoreći ako mu ne kažu đe mu je šćer da će ih sve sabljom iskomadati* (Npr. 132) — *Govorili su da bi mi ponudili Bosnu principu neka caruje* (Nehajev 234) — *Jurić je pak govorio da ga je Jože prevario* (Nazor, Odabrana proza 51) — *Baruni su govorili da su plemićka prava mnogo starija od općinskih* (Nazor, Odabrana proza 39) — *Ali ja bacam srce pod tuđa stopala: / Poznanici skreću glavom, / Govore da sam lud* (Tadijanović 68) — *Sâm sam joj govorio da treba naći čovjeka s kojim će proživjeti svoj život* (Barković 1, 132) — *No ja velju da su njena mladost i ljepota zamamnije* (Nazor, Pripovijetke 235)

738 Razlika između izričnoga i odnosnog uvrštavanja leži u tome što ishodišna rečenica koja će se uvrstiti kao odnosna mora i sama imati pokaznu zamjenicu koja se odnosi na isto kao pokazna zamjenica u glavnoj rečenici. Pri uvrštavanju se ta pokazna zamjenica onda preoblikuje u odnosnu.

U ishodišnu rečenicu

Učitelj im je rekao to

može se uvrstiti druga ishodišna rečenica

To su htjeli čuti

U toj rečenici stoji također pokazna zamjenica. Ako se ona odnosi na isto

na što i pokazna zamjenica u drugoj ishodišnoj rečenici, može se uvrstiti uz tu pokaznu zamjenicu kao odnosna rečenica

Učitelj im je rekao to što su htjeli čuti

i daljnjom preoblikom

Učitelj im je rekao što su htjeli čuti

Ista se rečenica može uvrstiti u onu drugu i kao izrična. Za to nije nužno da se pokazna zamjenica u njoj odnosi na isto na što i pokazna zamjenica u drugoj rečenici. Takvim će se izričnim uvrštavanjem te dvije ishodišne rečenice sklopiti u zavisno složenu rečenicu

Učitelj im je rekao to da su to htjeli čuti

i daljnjom preoblikom

Učitelj im je rekao da su to htjeli čuti

U prvom se slučaju zavisnom rečenicom pobliže određuje sadržaj pokazne zamjenice *to* u glavnoj rečenici, a u drugom se pobliže izriče i objašnjava. Sadržajni odnos zavisne rečenice prema zamjenici uz koju je uvrštena sasvim je različit.

739 Glagoli govorenja jesu i takvi kojima se kazuje odnos jednoga govorenja prema drugom i prema šutnji. Ovamo idu glagoli kao

izreći	*doreći*
iskazati	*nadovezati*
izgovoriti	*dodati*
izraziti	

Kada im je objekt pokazna zamjenica, može se i uz nju uvrstiti izrična rečenica, ali je to manje obično nego kad se kao predikat javljaju glagoli što su navedeni prije ovih.

Dodajmo da bi to bilo i nezgodno (VUS 18. 1. 1967, str. 2) — *I treba još dodati da mnoge ranije pjesme tog pjesnika znamo naizust?* (Krklec, 2, 61)

740 Drugi glagoli govorenja ne kazuju samo o govorenju samom, nego i o tome da li je ono opširno i potpuno ili je tek kratko naznačeno. Takvi su glagoli kao

pričati	*natuknuti*
pripovijedati	*dobaciti*
divaniti	*nagovijestiti*
glagoljati	*nabaciti*
zboriti	*spomenuti*
besjediti	*izustiti*
iznijeti	*progovoriti*
izložiti	
izjaviti	

A kontesa Nelly pričaše kod tenisa onako bezazleno da je snivala o sekretaru i da izgledaše sada kao grozan Graničar (Matoš 24) — *Priča se po šumi da su ondje zvjerokradice i hrastosječe ubile jedne večeri iz zasjede staroga lugara Bjelobrada* (Nazor 3, 189) — *Pričaju starci da je još kao dijete volio krupne riječi* (Goran 1, 67) — *Pripovijedaju da tice na Cirilov dan traže druga svaka sebi* (Rj. 760b)

741 Drugi glagoli govorenja kazuju i o svrsi radi koje se govori. Takvi su glagoli kao:

saopćiti	*izvijestiti*	*nagovijestiti*
priopćiti	*objelodaniti*	*najaviti*
javiti	*obznaniti*	*upozoriti*
poručiti	*razglasiti*	
dostaviti	*oglasiti*	
obavijestiti		

Najzad mu saopće da ga primaju uz uslov da stupi u »crne košulje« (Desnica 90) — *Onda car pošalje jednog svog vezira da javi govedaru da će car da mu uzme kćer za sina* (Npr. 219) — *Biskup Đuro Drašković poručuje vam da ne idete u sabor* (Šenoa 2, 118)

742 Ima glagola govorenja koji kazuju nešto i o sadržaju onoga što se govori. Takvi su glagoli kao

tvrditi	*isticati*	*tumačiti*
potvrditi	*povjeriti*	*razložiti*
nijekati	*priznati*	*obrazložiti*
poricati	*ispovijediti*	*objasniti*
utvrditi	*odreći*	*razjasniti*
ustanoviti	*prešutjeti*	*nabrojiti*
svjedočiti	*sakriti*	
		navesti
proreći	*hvaliti*	*izvesti*
pretkazati	*slaviti*	*prikazati*
gatati	*uzdizati*	
bajati		*predbaciti*
		prigovoriti

Stari pisci tvrde da su tamošnji ljudi po 2—300 godina živili, što će (dakako!) biti bajka (Fran Mažuranić 2, 162) — *Tvrdilo se da je taj pas bijesan i da će Pepić sada pobjesniti* (Batušić, Laterna magica 25) — *Meteorolog dr Angervo tvrdi da je analizirao sve temperature u danima tragičnog pohoda Napoleonove armade u listopadu i studenome 1812. godine i da je ustanovio da živa na termometru nijedan put nije bila pala ispod tačke smrzavanja* (Vjesnik, 4. 2. 1965, Prilog, str. VI) — *U Caracasu ćete naći dosta skeptika koji tvrde da će Venezuela prestati da igra ulogu* (VUS 18. 1. 1967, str. 3) — *Od te dvije slike - on nije smio u sebi ustvrditi da bi se jedna od njih mogla odnositi na nekog poznatog - znao je da druga pripada M-u* (Čedo Prica 38) — *Mišić pozeleni i pomisli: treba li priznati svojoj Zlatici da je u toku prijepodneva već smazao tri boce piva?* (Trišler 143) — *Svidoče mu kolajne od zlata / da je bio dika od Rvata* (Kačić, Razgovor 277)

743 Među glagolima govorenja ima i takvih kojima se kazuje izricanje volje. Ovamo idu glagoli kao

moliti	*dopustiti*	*pristati*
zapovjediti	*dozvoliti*	*dogovoriti se*
naložiti	*uputiti*	*pozvati*
narediti	*savjetovati*	*pogoditi se*
odrediti	*predložiti*	*nagoditi se*
tražiti	*ponuditi*	*sporazumjeti se*
zahtijevati	*zabraniti*	*uglaviti*
obećati	*uskratiti*	*odobriti*
poticati	*zaprijetiti*	*privoljeti se*
bodriti		

Drug geometar nudi mir i moli da mu oprostim za sreću koju mi je oteo i sam je uživa (Marinković, Ruke 76) — *Molim da se uzme na znanje* (Kaleb 1, 251) — *Da sam vas uza sve to zamolila da dođete, navela me vaša nova knjiga, nisam je čitala, no o njoj su mi govorili, a slutim da stiže moj sat* (Stj. Mihalić 114) — *Zamolit ću ga da mi ne zamjeri* (Marinković, Ruke 225) — *I stao je moliti i preklinjati da mu se otkrije* (Marinković, Ruke 43) — *Sa suzama ga je preklinjala da se povuče u kuću* (Marinković, Ruke 47) — *Zapovijeda se protu Zvani da sutra u zoru zajaše konja i povede Velog Jožu u grad* (Nazor, Izabrana proza 17) — *Nakon što sam prosjedio tri dana u buhari, naložiše mi da poštedim njihovu zemlju* (Kosor 2, 61) — *I naložio da za nju spreme sobe* (Nehajev 7) — *Ja sam malo prije naložio gorostasu da dođe o Uskrsu u Kopar* (Nazor, Izabrana proza 8) — *No noćas ga osjetiše i kapral mu naredi da se sjutra javi na raporat* (Matoš 61) — *Odmah naredi da ga čitava njegova svita prati na ophodu gradom* (Nehajev 4) — *Vi ste samo dobro, vi ste anđeo, samo što je Bog odredio da ne budete mojim čuvarom* (Perković 92) — *Pa je odredio da u sprovodu svira općinska limena glazba vesele koračnice* (Marinković, Ruke 69) — *Ali oštro traži da se Frankopan kazni za svoju drskost* (Nehajev 41) — *Traži od nje da joj plati dug* (Nazor, Izabrana djela 93) — *Tražio je da mu ručak šalju po gončinu dnevničaru* (Goran 1, 63) — *Ali nije smio zahtijevati od njih da prestanu biti Mlečani i da budu - od svoje volje - izdajnici Sinjorije* (Nehajev 26) — *Građanstvo zahtijeva da se taj običaj ukine* (Nazor, Izabrana proza 7) — *I zahtijevao je da mu se pomaknu međaši* (Nazor, Izabrana proza 17) — *Teško optužuju vlastitog oca zahtijevajući da bude »kažnjen po zasluzi«* (VUS 18. 1. 1967, str. 2) — *Ne smije on samo tako dopustiti da na njega padnu različite sumnje* (Perković 5) — *Nekako ludasto skakutali su mišići po licu: sad se skupili na obrazu dopustivši da se onaj drugi blaženo razgavani* (Živko Jeličić 334) — *Nisu dopuštali da se što umiješa u ono njihovo teško stečeno pravo* (Kaleb 2, 57) — *Nijesu mu dopuštali da se umiješa* (Marinković, Ruke 40) — *Dozvolite da se predstavim* (Marinković, Ruke 154) — *Otišli su do Jačice, razložili mu svoje stajalište i ponudili za dugotrajnu službu staru kravicu Golubu (koja bijaše bezuba, bez doma i bez gospodara kao i on) - pružili mu nekoliko polovnikâ kukuruze i uputili ga da se nastani u ruševnoj samotnoj kućici s vrtom, daleko od selâ, povrh općinske ceste* (Goran 1, 65) — *Ja joj počnem*

savjetovati da bi bilo ludo daviti se u alkoholu (Kosor 2, 13) — *Jože ih opet savjetovaše da potuku te silnike i osvete galeota Iliju* (Nazor, Izabrana proza 34) — *Tko mu može zabraniti da hoda po svojem kraju* (Kaleb 2, 51) — *Sestri svojoj i djevojkama oštro zaprijete da nikome ne kazuju* (Npr.) — *Na molbu nekih građana službenik je pristao da mu je do jutra spremi u trezor* (Vjesnik 19. 1. 1967[4], str. 3) — *Dogovoriše se da ne liju krv, ali da nikako ne puste građane preko zidina* (Nazor, Izabrana proza 34) — *Kada je onemoćao, i obezubio, zaglavinjao na staračkim, spotakljivim nogama, i izdao ga glas - dogovori se selo da mu nađe zamjenika koji će moći, kao i u ostalim selima, bučno bičkarati korbačem, glasno hajkati blago i duvati u rog jače od Jakanova múka* (Goran 1, 65) — *Bilo je razboritih općinskih odbornika koji su predlagali da se Visko vrati u službu* (Marinković, Ruke 29) — *On je pozivao cijelu ulicu da svjedoči* (Kaleb 1, 262)

744 Ima glagola govorenja koji izriču i neku ocjenu onoga što se kazuje. Oni nose i posebnu stilsku vrijednost. Takvi su glagoli kao

govorkati	*procijediti*	*moljakati*
trabunjati	*tresnuti*	
preklapati	*izvaliti*	
lupati	*istresti*	
lupetati	*istrusiti*	
govnariti	*odbrusiti*	
mljeti	*odrezati*	
kresati	*istisnuti*	

Govorkalo se da njihov broj raste iz dana u dan (Nazor, Odabrana proza 28) — *Govorka se da im je on nekom prilikom i sudio* (Nazor, Odabrana proza 48)

745 Drugi glagoli govorenja kazuju i to kakvim se glasom što izriče. Takvi su glagoli kao

vikati	*mrmljati*
povikati	*gunđati*
pjevati	*grcati*
plakati	*mrsiti*
šaptati	*sricati*
mucati	

Dotrči k nama momak knežev, vičući da je njegov gospodar pogođen od kugle bombarde (Nehajev 336) — *Otac nervozno povika da je on imao punu šaku* (Barković, Alma 12) — *Dobro plači da sam te ja tukla, pa neka ga prevarimo* (Slobodan Novak 282)

746 U tom se smislu javljaju kao glagoli govorenja i takvi glagoli koji u prvotnom svojem značenju i ne znače govorenje nego drugo kakvo karakteristično glasanje. Oni nose izrazitu stilističku vrijednost. Takvi su glagoli kao

piskati	*cvrkutati*
lajati	*gakati*
režati	*kokodakati*

747 Kao glagoli govorenja kojima se izriče i snažna negativna ocjena onoga što se govori javljaju se i takvi glagoli koji u prvotnom svojem značenju znače obavljanje nekih fizioloških funkcija. Oni su snažno stilistički obilježeni kao vulgarni.

748 Glagoli su govorenja i takvi koji kazuju da se govor posreduje pismom. Ovamo idu glagoli kao

pisati
potpisati (se)
bilježiti

Ivan joj je pisao: da što god on radio, što god on mislio, da sve radi i misli na nju (Kosor 2, 193) — *Mili moj brate, / Mati mi piše / Da je prodala zob* (Tadijanović 73) — *Da mi se potpišeš, od svega svoga, što bi igda imao, da ćeš mi polovicu dati* (Npr. 252)

749 Ima glagola govorenja koji nisu prelazni. Pokazna zamjenica kao njihov objekt ne stoji u akuzativu nego u drugom kojem kosom padežu ili u kakvom prijedložnom izrazu. Ovamo idu glagoli kao

hvaliti se (time)	*hvaliti* (za to)
pozdraviti se (time)	*slaviti* (za to)
	jamčiti (za to)
prigovoriti (tomu)	*tužiti* (za to)
	optužiti (za to)
žaliti se (na to)	*zanovijetati* (za to)
tužiti se (na to)	*prigovarati* (za to)
izgovoriti se (na to)	*preklinjati* (za to)
kladiti se (na to)	*kumiti* (za to)
kleti se (na to, u to)	*izjasniti se* (o tome)
zavjetovati se (na to, u to)	*izraziti se* (o tome)
prisegnuti (na to, u to)	*dogovoriti se* (o tome)
bogmiti se (na to, u to)	
jadačiti se (na to, u to)	*uvjeriti* (u to)
obložiti se (na to, u to)	*razuvjeriti* (u to)
zareći se (na to, u to)	
zateći se (na to, u to)	
obreći se (na to, u to)	

I uz pokazne zamjenice što stoje kao objekti takvih glagola mogu se uvrstiti izrične rečenice.

Od ishodišnih rečenica

1. *Ljudi se hvale time*
2. *Ljudima su djeca pametna*

dobiva se izričnim uvrštavanjem druge u prvu zavisno složena rečenica

Ljudi se hvale time da su im djeca pametna

i daljnjom preoblikom

Ljudi se hvale da su im djeca pametna

Od ishodišnih rečenica

1. *Sokrata su optužili za to*
2. *Sokrat kvari mladež*

dobiva se izričnim uvrštavanjem druge u prvu zavisno složena rečenica

Sokrata su optužili za to da kvari mladež

i daljnjom preoblikom

Sokrata su optužili da kvari mladež

Takvi su primjeri

Ali ne jamčim da se ne bih prevario i za par stotina (Marinković, Ruke 149) — *Devojka se klela / cveće da ne nosi* (Npj. 1, 333) — *I tako se baraka Pet Be počela kladiti na Vidovićevu glavu, da neće do jutra* (Krleža 2, 276) — *Svojoj sam se majci zarekao / da ja bježat od Turčina neću* (Npj. 4, 431) — *Carev sin koji se bješe zarekao da se neće oženiti* (Npj. 110) — *Zarekao se da ne pije vina* (Rj.) — *Zarekao sam se, ako još jednom ugledam sunce, da ću bar uspravno umrijeti* (Barković 1, 252) — *Zarekoh se, zatekoh se / da ne ljubim mlada vojna* (Npj. 1, 526) — *Jer sam se ja knezu zatekao / da zakoljem turskog car' Murata* (Rj.) — *I koji se caru zatekao / da ć' Srbiju zemlju umiriti* (Npj. 4, 204) — *I oni mu se obreku da će to učiniti* (Npj. 4, 459) — *On im se obreče da će pitati* (Npr. 74)

750 Izrična rečenica s veznikom *da* uvrštava se i uz pokazne zamjenice što stoje kao objekti ili subjekti glagola koji označuju osjetilno zapažanje, mišljenje, umovanje i razumijevanje. Te su zamjenice sadržajno prazne, pa dobivaju sadržaj u izričnoj rečenici koja se uz njih uvrštava. Takva izrična rečenica izriče sadržaj opažanja, mišljenja, umovanja ili razumijevanja. To su izrične rečenice u prenesenom smislu.

751 *Glagoli osjećanja (verba sentiendi)* jesu takvi kojima se kazuje da netko opaža ili misli nešto, da umuje o nečemu ili da razumije nešto. Ovamo idu na prvom mjestu glagoli neposrednoga osjetilnoga opažanja kao

vidjeti	*čuti*	*opaziti*
(gledati)	*(slušati)*	*spaziti*
motriti	*pipati*	*nazreti*
promatrati		*razabrati*
smotriti		*primijetiti*
vrebati		

Uza sve se te glagole, kad imaju kao objekt pokaznu zamjenicu, može pojaviti izrična rečenica s *da* uvrštena uz zamjenicu, koja se daljnjom preoblikom može ukloniti (v. t. 737). Jedino uz glagole *gledati* i *slušati* takve su izrične rečenice rijetke. Običnije su uz njih izrične rečenice s veznikom *kako.*

Nijesu mogli viđeti drugo ništa osim vatre da sipa (Npr. 185) — *Vidiš da nemam nikoga* (Npr.) — *Kad vidi da će bukva da mu padne niz brdo* (N posl. 47) — *Pošto ga jedva jedvice savladaju i provedu pored*

mene, vidim da je - poludio (Matoš 218) — *Vidite da vam škodi pa bacite* (Kosor 2, 12) — *A vidjelo se da sva iznutra gori* (Perković 34) — *On vidi samo nove žute nabojnjače i kokarde trobojne, ali ne vidi da se za satnijom cijedi crveni krvavi trag od mnogih rana na srcu i duši zagorskoj, kojoj se ne ratuje ni za cara ni za kralja* (Krleža 2, 67) — *Upleo se komesar. Vidi on da se Kapara hvali* (Jože Horvat 76) — *Vidi da se gore neprestano nešto kuha i miješa* (Marinković, Ruke 26) — *Po knjigama koje čita vidim da bi se htio izolirati od ovoga sve burnijeg vremena* (Barković 1, 93) — *A vidim da će sve ostati u ovakvoj magli do časa dok ne vidim Gordu* (Barković 1, 205) — *Opazi vatru da se sjaji* (Npr. 189) — *O, taj je spasen! - rekoh svojoj tami, / Ne opazivši da nas vode k jami* (Goran 1, 43) — *Opazi Ilija da ga je Musolini otjerao na tavan u mišju rupu* (Marinković, Ruke 130) — *Kad zapazih da je ukrao ravno pet brazda, bilo mi je milo i nasmijah se ja: Ala, slavni sude!* (Kosor 7) — *Kad čuju truba da zatrubi* (Npr. 156) — *Istinabog, nisam nikada čuo da bi vuk lajao, ali mi pjesnici na takve sitnice ne gledamo* (Fran Mažuranić 29) — *Da bi se kome namastirčaninu mišice umorile, nije se još čulo* (Šimunović 56) — *Čula je da si dobro i da ćeš ove godine u osmi* (Barković 1, 138) — *Zar niste čuli da dobivate novog općinskog ovrhovoditelja?* (Kosor 2, 113)

752 Glagoli su osjećanja, dakako, i oni koji izriču osjećanje nezavisno od njegove osjetilne podloge. Takvi su glagoli

osjetiti	*slutiti*	*kobiti*
ćutjeti	*predosjetiti*	*zlokobiti*
čuvstvovati	*predvidjeti*	

Osjeća da mu je nešto novo prokipjelo žilama, prostrujilo srcem, sinulo u duši, nešto što je jako kao taj šum, i što ga prenulo i promijenilo (Nazor 3, 37) — *Osjeća da mu svaka žilica dršće* (Nazor, Odabrana proza 64) — *Jačica je osjećao da padaju Brdarove riječi na gredice kao tuča* (Goran 1, 69) — *Osjeća da ona doživljava neki prevrat u duši* (Nametak 29) — *Nejasno je osjećao da ima u džepu bombu bez zaštitne kapice* (Kaleb, Divota prašine 8) — *Osjetih da mu se je duša jako raznježila i da se u njoj kroz bolove rađa životna suza* (Kosor 2, 63) — *Osjetih hladno truplo gdje me tišti, / Hladnost smrti da mi tijelo lijepi* (Goran 1, 49) — *Osjetio je da će biti slobodniji i komotniji bez nje* (Kolar 123) — *Žene su osjetile da je u sobu došla Smrt* (Kolar 2, 32) — *On je osjetio da je hrvatska književnost već izišla iz godina djetinjstva, i da o njoj treba ozbiljnije govoriti* (Antun Barac 1, 7) — *Jednoga dana pred zalazak sunca osjeti da rađa* (Alija Nametak 5) — *Osjetio je da se trgla* (Čedo Prica 13) — *Tko ste? Odakle? Ne znam, al se grijem / Na vašem svjetlu. Pjevajte. Jer ćutim / Da sad tek živim, makar možda mrijem* (Goran 1, 59) — *Uto oćutjeh da po krvi kližem* (Goran 1, 46) — *Jer ona je bila predosjećala da je ta ljubav riba koja će morati uginuti* (Perković 94)

753 Drugi glagoli osjećanja izriču opažanje koje netko ili nešto pobuđuje ili mu se izlaže. Ovamo idu glagoli kao

činiti se	*značiti*	*pokazati*
pričiniti se	*očitovati se*	*očitovati*
izgledati	*pokazati se*	*predstaviti*
predstavljati se		*ispoljiti*
praviti se		
izigravati		
pretvarati se		

Činilo joj se da čitav svijet gazi preko nje, da je stotine ruku drpa, da je stotine pijanaca grli - da je ona žena na cesti, svačija, svačija kome se god prohtjedne, predana svakome na milost i nemilost (Begović 115) — *Činilo im se da vlada tišina* (Kaleb 2, 56) — *Činilo se da se bregovi razgovaraju* (Kaleb 2, 56) — *Činilo se da će pasti* (Kaleb 2, 62) — *Njemu se činilo da svaka riječ zari podrugljivošću* (Živko Jeličić 691) — *Digao se, a činilo mu se da u njemu škripuću sve kosti* (Špoljar 187) — *Učini joj se da ju neko viče* (Matoš 46) — *Učini mu se da se srozala, kao da nema kostiju* (Špoljar 63) — *Pričinjalo joj se da joj sada to more i ta noć šapću tajanstvene riječi, što dosada nije bila kadra ni da ih zamijeti, a kamoli da ih razumije* (Nazor 3, 100) — *Unukiću se čisto pričinilo da će sada da progovori* (Matoš 74) — *Uopće izgledalo je d a j e ta neživa stvar bila odlučila da će prisiliti Zlatkovića na kapitulaciju* (Perković 9) — *E, pa to znači d a o n pruža drugu Pavloviću priliku da se prvenstveno sam raskritikuje* (Trišler 67) — *Osjećam to, ali o, prokletstvo mojih samovanja i moga ponosa, kako bi to izgledalo da u osvajanju njenih svjetova ne budem svoj do kraja* (Barković 1, 30)

754 Među glagole osjećanja idu i oni koji izriču znanje. Takvi su glagoli kao

znati	*spoznati*
saznati	*razaznati*
doznati	

Znadući da su mnogi od ovoga plemena željni znati njihove prašukundjede (Kačić, Razgovor 208) — *Znam da jeste voljni svezat usne moje* (Kranjčević 9) — *Za jednoga točno znadem da me nikada ni u jednoj pogibli, ni u jednoj nevolji ostavio nije: kad se brijem, u zrcalu ga vidim* (Fran Mažuranić 2, 69) — *Znade se od jučer da se je nešto dogodilo što je kardinala udaljilo od njegova vesela stola* (Nehajev 7) — *Znamo da je bio došao do Udina, da je vojska vjerovala u njega* (Nehajev 12) — *Neka stanovito znadu da kralj ugarski nema toga običaja te bi svoje sluge ostavio u nevolji* (Nehajev 322) — *Znajte da se ja ubijam kroz čitav život i živim gore nego blašče u štali* (Kosor 2, 97) — *Oboje su saznali da ja sve znam* (Kosor 2, 142) — *A znaš dobro da joj plaćam na rate* (Perković 4) — *To znaš da sam ti bio pisao* (Begović 3, 106) — *Znao je da je to bila dušica njegove Janice* (Kolar 2, 33) — *Tko ne zna da sam ja iz Rastušja / Išao u Podvinje u školu?* (Tadijanović 118) — *A ja, dragi prijatelju, / dok ustajem iz kreveta / prije podneva / znam da se u mom zavičaju / muče ljudi kao stoka / i raskošno blista / sunce*

nad oranicama (Tadijanović 80) — *Znaš li da stoka pase travicu zelenu?* (Tadijanović 103) — *Ja sam znala da će njena kosa biti crna* (Nametak 30) — *Znala je da se radi nje izlaže opasnosti* (Nametak 48) — *Ona je znala da dolazi izazvati sudbinu* (Marinković, Ruke 65) — *Znao je da je jednom nogom u grobu* (Marinković, Ruke 102) — *Znao sam da će mi se osvetiti i umirao sam od straha* (Marinković, Ruke 157) — *Sve više gubi vezu sa svijetom, osobito s muškarcima i svi joj se pomalo boje prići jer ne znaju da li bi za nju bili dosta dobri* (Barković 1, 110) — *Znam da će me pogledati prije nego se okrenem vratima* (Barković 1, 217) — *Izgubio je tu sliku, onaj trenutak tromosti je iščezao, ali znao je da on ne prestaje, da on brani, da će ustrajati* (Čedo Prica 249) — *Znao je da će morati možda čak da ostane bez njih, a u svakom slučaju kupnju odgoditi* (Spoljar 187) — *Kad je već doznao da je Mikulić na ovako lopovski način zatvoren, zašto nije odmah postavio ultimatum?* (Kolar 137) — *U pameti proslijedi cio razgovor s trgovcem i spozna da se je zadužio za trideset forinti* (Kosor 2, 71)

755 Drugi glagoli osjećanja izriču mišljenje ili namjeru. Ovamo idu glagoli kao

misliti	*rasuditi*	*namjeravati*
pomisliti	*umovati*	*namjeriti se*
razmisliti	*mudrovati*	*smjerati*
mniti	*snovati*	*namijeniti*
smatrati	*zamisliti*	*nakaniti*
držati	*izmisliti*	*pretpostaviti*
vjerovati	*izmudriti*	*računati*
suditi	*smisliti*	
prosuditi	*namisliti*	

Do sad mislim da je poginuo (Npj. 2, 308) — *Pa sad misli sve da zna* (Npr. 155)

(Tu je položaj veznika neobičan i pokazuje da tu vlada veća sloboda nego se obično misli.)

Mi smo mislili da ona uzimlje za šalu, sve što je bilo, čim joj se mili da joj gataju (Šimunović 3, 100) — *Mislim da ulazi gospođa grofica* (Nehajev 8) — *Ti nisi mislio da ćeš se naći pred direktnim pitanjem* (Perković 91) — *A mislio je da neće ništa reagirati* (Perković 44) — *Široki krugovi misle da je književnost sve što je napisano i naštampano* (Tin Ujević, Proza III, 107) — *Odsad će ljudi mislit da se smijem / Kad plačem, i da plačem kad se smijem* (Goran 1, 54) — *Andrija je mislio da vrije u pravednom gnjevu, jer koga onda da bubne nogom, ako ne svoju rođenu sestru* (Božić 1, 45) — *Ona je mislila da umirem, da mi je duša već na onom svijetu* (Marinković, Ruke 73) — *Čak mislim da mi je Stanko vjerojatno suđen* (Barković, Alma 12) — *I mislit ćemo da je njena kuća spilja zločina* (Slobodan Novak 126) — *Mislim da bi obrnuta formulacija dobro odgovarala našem predsjedniku vlade* (VUS 18. 1. 1967, str. 2) — *Često sam pomišljao da bih ja, ako bi me tko otlen uklonio i odnio u drugi kraj, upravo svisnuo od preteškog jada* (Kosor 2, 124) — *Niko nije ni pomišljao da Omera oženi* (Nametak 14) — *Međed pomisli da je*

ona već svinju udavila, pa ide sad na njega (Npr. 176) — *Nemoj da pomislim da si zbilja magare* (Šenoa 2, 159) — *Jao, tko bi i pomislio da smije imati kao dužd kakvu svoju volju* (Nehajev 106) — *Doista, Mato Lovreković i Đuka Capić smatrali su da će biti za njih najzdravije ako se što prije pokupe* (Kolar 133) — *No ja sam smatrao, a držim i dalje, da pisci koji se s prezirom odnose prema širokoj javnosti ne treba ni da joj se obraćaju* (Krklec 2, 6) — *Jer smatralo se da razred to ljepše pjeva što se glasnije čuje* (Batušić, Laterna magica 162) — *Smatramo da bismo trebali živjeti od vlastitih prihoda* (Vjesnik, 19. 1. 1967.[4] str. 9) — *U njima treptavo kucka mladoatovsko srce, što drži da se promjene života zbiju u cigli ciglati hip i čini mu se da je sav lažno naperen kao nakinđureni junoša* (Božić 1, 32) — *Vjeruje da će svojim dolaskom uskoriti odlučnu pobjedu* (Nehajev 3) — *Mnogi su vjerovali da bi Matej Lang mogao doći i do najviše časti* (Nehajev 6) — *Ona je vjerovala da uzrujavanje poružnjuje, otupljuje izraz i gasi čisti pogled* (Čedo Prica 59) — *Namisli da ostavi prvoga muža* (Npr. 155) — *Carev je sin bio namislio da je ne pušta, već da je čuva* (Npr. 162) — *Emilija je po zvuku računala da bi to mogao biti Crni* (Barković 1, 90)

756 Drugi glagoli osjećanja izriču shvaćanje. Takvi su glagoli kao

shvatiti	*poznati*	*sinuti*
razumjeti	*prepoznati*	*sijevnuti*
pojmiti	*raspoznati*	
uvidjeti	*nagađati*	
uvjeriti se	*pogoditi*	
osvjedočiti se	*domisliti se*	
utvrditi	*dovinuti se*	
konstatirati	*dokučiti*	
razuvjeriti se		

Ona je odmah shvatila da je došao odlučan čas (Perković 94) — *Shvatimo da smo to s velikim žrtvama prevazišli* (Čedo Prica 252) — *Razumije se da su o Petrovićevu momkovanju načule i diplomatske dame koje pogiboše za takim solidnim espapom* (Matoš 24) — *Razumije se da takvi arhitekti treba da imaju neki kapital ili neku rentu od koje će živjeti kad je već život na zemlji tako glupo organiziran* (Kolar 62) — *Da jedna Duranića ode s jednim Švabom, to on nije mogao razumjeti* (Nametak 72) — *Uvidjet će da je s moje strane sve učinjeno* (Kolar 166) — *Goli je uviđao da bulazni* (Kaleb 2, 56) — *Uvidjeli su da bi se bilo nemoguće upuštati u raspravu s gomilom* (VUS 18. 1. 1967, str. 5) — *Onda se ona uvjeri da je ono istina* (N posl. 355) — *No da zlo ostaje ipak zlo, osvjedočih se u svome zvanju* (Kosor 2, 114) — *A poslije mnaže će strgnuti rubac s njegova stegna i konstatirati da je to on bio onaj po kome se noćas pucalo* (Krleža 2, 339) — *Ždrijebe pozna da to nije onaj tanki glas lisičin* (Npr. 224) — *Ja sam pogodio da ide u vrt, pa sam počeo da se mimo druge povlačim i da pođem za njom* (Perković 130) — *Mi smo nagađali da će on sada živodera dati uhapsiti i osuditi ga na rešt* (Batušić, Laterna magica 42)

757 Među glagolima osjećanja ima i takvih koji izriču sjećanje. Ovamo idu glagoli kao

pamtiti
sjetiti se
prisjetiti se
spomenuti se
opomenuti se
zaboraviti
zanemariti
previdjeti

Sjećam se živo, živo jednoga dana, da sam se uvukla bila u zelen i sjela u brdo pokraj vode (Kosor 2, 94) — *Tada sam je, dakle, vidio poslije nekoliko mjeseci, i ne sjećam se da bih se to predveče bio zapitao* (Slobodan Novak 191) — *Čovjek se s vjedrom odmah sjeti da je sada doba kada početkom svakog ljeta dolazi nekoliko seljačkih obitelji na otok da strižu ovce* (Nazor 3, 330) — *Nije zaboravljao da uvijek kada se u svom pokorničkom puzanju okrene k zrcalu, spusti glavu dolje* (Šegedin, Djeca božja 283) — *On je čisto bio zaboravio da se je pomeo i pozvao ovog nečovjeka za večeras* (Kosor 2, 184)

758 Drugi glagoli osjećanja izriču navikavanje. Takvi su glagoli kao

naviknuti (se)
priviknuti (se)
običavati
uobičajiti se
naučiti (se)
umjeti
znati
izvještiti se
odviknuti se
ostaviti

Stekao sam naviku da govorim o svojim potresima koji me često lome i upravljaju i tamo gdje ne bih htio poći, pa sam i Laticu naučio da sama sebe gleda u živom procesu u kojem ništa nije previše izvjesno i sigurno (Barković 1, 101) — *Ne zna da besjedi a ne umije da ćuti* (N posl. 198) — *Njega da zapitaju, on bi im znao da pripovijeda što je to ljubav* (Krleža 2, 330)

759 Među glagolima osjećanja ima i takvih koji izriču sumnjanje. Ovamo idu glagoli kao

sumnjati (se)
dvojiti
dvoumiti se
kolebati se
oklijevati

Carev sin sumnja da je onake u svom carstvu nigdje nema pa je uzme za ruku i povede sa sobom za caricu (ARj, Bukovica, Zbornik nar. živ. 13, 214) — *Ali sumnjam se da će ljudski rod u našem Ulješiću izgubiti kakog Aristotela ili Rafaela* (Matoš 100) — *Ja dvojim da će se i u Americi tako brzo gospođe dokopati i aktivnoga prava glasovanja* (Vijenac 1871, 331) — *Mi dvojimo da bi se ikada našlo toliko dopisnika* (Šenoa, Sabr. dj. XIV, 65) — *Toga mi ne znamo, nu ne dvojimo da će nam doći iz Mađarske* (Jagić, Spomeni II, 183) — *Mazalić nije oklijevao da odmah ukori tu nespretnu zaboravljivost* (Perković 28)

760 Drugi glagoli osjećanja izriču čuđenje. Takvi su glagoli

čuditi (se)
diviti (se)
iznenaditi (se)
osupnuti (se)
zapanjiti se

Čudila se Omerova majka da joj Omer ne dolazi (Npj. 1, 250) — *Sad se čudi da su se obrazi nasiskali mirisa sira* (Živko Jeličić 670)

761 Među glagolima osjećanja ima i takvih koji izriču očekivanje. Ovamo idu glagoli kao

čekati
očekivati
izgledati
nadati se
pouzdati se
uzdati se
računati (na to)
ufati se
bojati se
strahovati
strepiti
plašiti se
strašiti se
strahovati
prepasti se
užasnuti se
lecnuti se
streknuti se
prezati
zazirati
ustručavati se
žacati se
snebivati se
drhtati
tresti se
trep(e)tati
treptjeti
premrijeti
skameniti se

No Unukić ne čekaše da se propne i možda baci nauznačke, pa da ga smrvi, nego ga opali svojim španjolcem po slabinama da je sve koža pukla (Matoš 67) — *Zle dane pričam, a čekali su i gori da dođu* (Perković 140) — *I sama sebe osjećo sam krivim / Što ostavljam u bezdnu te mrtvace, / Jer zrak je živ ... a ja ne živim ... / I čekah da me opet natrag bace* (Goran 1, 54) — *U suton silazio bi s blagom na pojilo i čekao da bik predvodnik Jakan, napivši se, snažno othukne kroz nozdrve, podigne vrat i, dok mu kaplje voda s otvorene gubice, prodorno rikne spram sela* (Goran 1, 63) — *A Bukač jedva dočekao da mu rikati kažu jer je veoma ponosan na silu svoga glasa* (Brlić 99) — *Dječak jedva dočeka da sjedne na kamen* (Kaleb 2, 51) — *Pričeka da prođe dječak* (Kaleb 2, 54) — *A očekivao je da će u sudaru s kamenjem ta bomba eksplodirati, ali nije poduzimao ništa da to spriječi* (Kaleb 2, 8) — *Tako se nadao danas da ćemo imati goste* (Kaleb 2, 43) — *Ja sam se nadao da je sad konačno uspostavljen mir* (Marinković, Ruke 156) — *Kaverne još nemam, pa se ona nada da će mirovanje pomoći organizmu da sam zaliječi oboljenje* (Barković 1, 52) — *Bi l' se, Lazo, u se pouzdao / da Arapu na mejdan iziđeš* (Npj. 4, 301) — *Al kom bludnost uzme oči, / ne boji se da uskoči / u slipoću od bludnosti / u grob* (V. Došen 88b) — *Bojim se da mu što ne bude* (Npr. 54) — *O bojim se da me ovako ne sapnu kroz cio moj tok od izvora do ušća* (Nametak 56) — *Boji se da ova njegova neprilika ne*

dođe u novine i tko zna kako bi se onda sve to završilo (Barković 1, 68) — *Bojim se da moju zbunjenost ne opazi Udavača* (Barković 1, 162) — *Ostala djeca strahovala su da se ne izgubi ili ne ode u kvar koje njegovo govedo* (Goran 1, 67) — *Strepih da račun moj se ne pomete* (Goran 1, 45)

762 Iz posljednjih je primjera vidljivo da se u izričnim rečenicama što se uvrštavaju uz pokazne zamjenice koje su objekt uz glagole strahovanja neutralizira niječna preoblika pa takva izrična rečenica zanijekana znači isto što i potvrdna. Tako primjer

Bojim se da mu što ne bude

znači isto kao

Bojim se da mu što bude

Primjer

O bojim se da me ovako ne sapnu

znači isto kao

O bojim se da me ovako sapnu

Uobičajeniji je izraz sa zanijekanom rečenicom jer ona jače ističe odbojnost strahovanja i brige.

763 Zbog neutralizacije nijekanja u izričnim rečenicama uz glagole strahovanja primjeri kao

Bojim se da neće zakasniti

imaju dva značenja. U jednome se kaže da postoji mogućnost da će netko zakasniti i da se govornik te mogućnosti boji. Tada navedena rečenica znači isto što i ova

Bojim se da će zakasniti

Prva rečenica može, međutim, značiti i to da postoji mogućnost da netko *ne* zakasni i da se govornik, iz nekog razloga, boji te mogućnosti. U tom slučaju prva rečenica ne znači isto što i druga.

No prva rečenica je dvoznačna samo kad stoji napisana. U izgovoru se dva njezina značenja jasno razlikuju intonacijom. Ako se naime govornik boji toga da bi se desilo da netko zakasni, naglasit će u rečenici riječ *zakasniti*, a ako se boji toga da bi se desilo da netko ne zakasni nego stigne na vrijeme, naglasit će riječ *neće*.

Ova rečenica glasit će dakle, ako se izgovori, u prvom značenju

Bojim se da neće zakasniti

a u drugom

Bojim se da neće zakasniti

Tako se u izgovoru dokida dvoznačnost gdje god to akcentuacija dopušta.

764 Drugi glagoli osjećanja izriču nastojanje i pomnju. Takvi su glagoli kao

paziti	*nadgledati*	*nastojati*	*pokušati*
brinuti se	*čuvati (se)*	*težiti*	*truditi se*
starati se	*pripremiti*	*upinjati se*	*svladavati se*
			spremiti se

Od seljaka se čuje još žučljiviji glas: »Pazi da tko ne zaplače« (Kosor 2, 73) — *Neka samo pazi da ga ne objese još do jutra* (Krleža 2, 20) — *I naročito pazite da ti oblaci ne stoje, da se miču, da plove po nebu* (Marinković, Proze 8) — *Sjećanja su ta pelud, san, pepeo; pristupam im suzdržljivo, pazeći da ih se grubo ne dodirnem otupljenim prstima* (Batušić, Laterna magica 7) — *Ne brinem se da porodicu osnujem* (Tadijanović 67) — *Usrdno je nastojala da ostavi što više magisterovoj namjeni* (Marinković, Ruke 43) — *Onda je nastojao da ne misli ni na šta i da zaspi, ali mu ni to ne pođe za rukom* (Šimunović 3, 72) — *Nastoji da se istakne, da ga se čuje* (Marinković, Proze 14) — *Nastojiš da ga ne čuješ, da se predaš klarinetu* (Marinković, Ruke 13) — *Samo teži da budeš dobra i bolja nego što jesi* (Kosor 2, 21) — *Osvojilo je osjećanje straha i slabosti, i što se više upinjaše da bude ravnodušna, to se više gubila* (Matoš 43) — *Matej Lang, izvježbani čovjek dvora, nije ni časa pokušavao da uđe dublje u tajnu o kojoj je slutio da bi mogla postojati* (Nehajev 15) — *Domaćina, gosp. dr. Zlatko pokušavao je da povede kakvu veselu konverzaciju* (Kolar 122) — *Pokušavao je, raskoračen, da ne ugazi zelene grančice* (Živko Jeličić 115) — *Pokušah da oslobodim Zoru iz noćne kavane - ali uzalud* (Kosor 2, 18) — *U Motovunu su građani uzalud pokušali da se late motike, sjekire i pastirskog štapa* (Nazor, Izabrana proza 29) — *Pokuša da stigne* (Nazor, Izabrana djela 110) — *I sad pokuša da ukloni tjeskobu* (Kaleb, Divota prašine 9) — *Sutradan, bez konja, pokušaše Stipan i Andrija da se preko Varde uspnu do Strmenduše, ali su gornji Kurlani budno stražarili* (Božić 1, 53) — *U posljednje vrijeme sve se teže savladavam da je ne zgrabim i izljubim* (Barković 1, 166) — *I koliko god se trudio da ne misli na nju, iskrsavao mu pred oči njezin stas* (Nametak 43)

765 Izrične rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što kao subjekti ili objekti stoje uz glagole kojima se izriče duševno stanje ili raspoloženje.

766 *Glagoli duševnoga stanja (verba affectuum)* jesu oni kojima se kazuje da nešto izaziva neko duševno stanje ili raspoloženje. Takvi su glagoli kao

veseliti (se)	*razblažiti*	*žalostiti (se)*	*rastužiti (se)*
radovati (se)	*olakšati*	*tugovati*	*sneveseliti se*
likovati	*raznježiti*	*ljutiti (se)*	*bojati se*
uživati	*voljeti*	*mučiti (se)*	*stidjeti se*
		boljeti	

I to su izričnе rečenice u prenesenom smislu.

Ali jednako se veselio praznicima, da puca po senjskoj okolici iz bratovih pušaka (Vjenceslav Novak, Teški životi 50) — *Volio bih da ti se desi što se meni dogodilo* (Vojnović, Ekvinocio 72) — *Braća nisu voljela da se druži sa seljacima* (Nametak 14)

767 Izričnе rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što kao subjekti ili objekti stoje uz glagole kojima se izriče htijenje, njegovo ograničavanje ili sloboda. I to su izričnе rečenice u prenesenom smislu.

768 *Glagoli htijenja (verba voluntatis)* jesu oni koji izriču da netko nešto hoće. Ovamo idu glagoli kao

htjeti	*žudjeti*	*odbijati*
odlučiti (se)	*čeznuti*	*otklanjati*
željeti	*voljeti*	*ograditi se*
priželjkivati	*najvoljeti*	

Majka hoće da ostavi sinu (Npj. 2, 22) — *Među se se hoće da pomore, / zlaćenima da pobodu noži* (Npj. 2, 190) — *Al je brza pusta bedevija / i tijaše da uteče Marku* (Npj. 2, 399) — *Neće snaha konja da odjaše* (Npj. 2, 523) — *Jedan hoće da raspozna štapove i tiho psuje* (Matoš 12) — *Htio je da posegne rukom u džep i da joj dade parče šećera za konja, ali nije mogao* (Matoš 77) — *Htjede da krikne* (Matoš 120) — *Dva tri puta htio je i on da zapjeva, da dade kakav mu drago glas u taj bistri vazduh, ali se sustegne sjetivši se kako ga i onako čobanice iz daljega začuđeno i zastajući pogledaju* (Šimunović 3, 25) — *Ne, ne - hoću da odmah govorim s tobom* (Nehajev 9) — *Neću da budem što su Karlovići i Blagaji - beskućnici i bogalji* (Nehajev 308) — *Ja neću da je vidim* (Kosor 51) — *I neće da popuhne - protuži Slavonac* (Kosor 2, 9) — *Rekoh i htjedoh da platim pa odem* (Kosor 2, 15) — *Ja neću da radim više u nepoštenjaka i bezdušnih ljudi - naprasito će Ljubić* (Kosor 2, 250) — *Neću da zaspeš tu na krevetu, pa da te moram buditi kada dođem* (Perković 4) — *Neće da ginu trojica zbog jednoga* (Perković 51) — *Građani su htjeli da se zlato odmah porazdijeli* (Nazor, Izabrana proza 39) — *Sada bi oni htjeli da ja njima služim* (Nazor, Izabrana proza 55) — *Gospodin satnik bio je čas prije doista svega sit, i njemu se već sve gadilo, i on je odmah htio da odjaše* (Krleža 2, 169) — *I iz sve je snage htio da zaurla, ali to je u njemu tek pištalo kao rešeto* (Krleža 2, 290) — *Poslije svega toga ja za tebe hoću da budem dalek kao Amerika* (Kolar 5) — *Ja hoću da govorim s gospodinom Mikulićem* (Kolar 140) — *Htio Mika da otključa, ali ga gospođa Maja zaustavila* (Kolar 140) — *Hoću da budem što kraći!* (Krklec 2, 6) — *Bori se i hoće da ispliva, hoće da dođe do riječi* (Nametak 30) — *A ja sam htio da mi moja porodica ne bude smetnja* (Nametak 37) — *Neću da spomenem ime, / Kako se zvala - / Djevojčica s kojom sam brao / U šumi lješnjake* (Tadijanović 119) — *Ja se ne volim ni s kim tući / I nikad neću da dotaknem / Kad me nagovaraju i kažu: / Ne smiješ dodirnuti njegovo uho* (Tadijanović 124) — *Htjela je da poravna starčev zanos* (Kaleb 2, 45) — *Ni oni nisu htjeli da ga uvlače u razgovor* (Kaleb 2, 45) — *Neću više da budem s tobom!* (Marinković, Ruke 183) — *Ne bih ti htio lagati, ne bih htio da osjetiš gorčinu da sam iskoristio tvoje povjerenje* (Barković 1, 203) — *Neću da mi se obloču i još zapjevaju pred kućom* (Živko Jeličić 72) — *Ja neću da znam* (Jozo Laušić 44) — *Stigavši u malu varošicu Drniš - odlučim da prenoćim kod liječnika i književnika Marušića* (Kosor 2, 255) — *A odlučio je da ode* (Perković 62) — *Oštrom svijesti odlučih da brojim: / Ja, pedeseti što u redu stojim* (Goran 1, 44) — *Na licu mjesta odlučio da se čim prije temeljito izbičuje i da danas ne prigrize ni zalogaja* (Marinković, Proze 27) — *Ja sam odlučio da šutim, jer - ponavljam - tko zna tko je on* (Marinković, Ruke 157) — *Odlučio je doista da postane čovjekom* (Marinković, Ruke 193) — *Taj smo dan odlučili da Internacionalu više ne slušamo* (Barković 1, 131) — *A on je želio da bi i ta mrtva ljubav pod Boninovim bila njegova* (Šimunović 3, 122) — *Sve je željelo da brak bude plodan* (Nametak 27) — *Ne bih želio da ostanemo bez puške* (Kaleb 2, 41) — *Ali on, on sam nije želio da bude tako povučen iz oblaka* (Marinković, Ruke 97) — *Željela je da sve to ide polako po nekom redu koji bi joj više odgovarao* (Barković 1, 196) — *I mada je doista želio da izađe u svježu noć ...* (Čedo Prica 54) — *No sada je želio da bude poželjan* (Špoljar 157) — *Čuo sam kako umirući stenje / I poželio ludo da oživi* (Goran 1, 50) — *Voli ona da to lijepo prođe* (Hasan Kikić, Dedija 7) — *Ali najvoli da cijepa hrastova stabalca na dobro ukopanom bukovu panju* (Božić 1, 114) — *Najvolim da legnem. I zaklopim oči. / Tada gledam, u mislima, dane koji su prošli* (Tadijanović 98)

769 Izrična rečenica s *da* uvrštava se i uz pokaznu zamjenicu što stoji kao objekt uz *htjeti* kada taj glagol služi kao pomoćni za tvorbu futura. Tada je izrična rečenica dio futurskoga oblika.

Takav je futur u hrvatskom književnom jeziku snažno obilježen stilskom vrijednosti pučke neposrednosti. Ne pripada običnom i neutralnom izričaju, nego opuštenoj izražajnosti. U njemu je jači izraz voljnosti nego u običnom futuru.

Ja ću da idem u tuđe selo (Npj. 1, 17) — *Pak će onda da reknu đevojke* (Npj. 1, 380) — *A kako li će da čestita samotnica i ćutljivica* (Matoš 40) — *A ogromni listovi misliš sad će da prsnu kroz napete čarape* (Matoš 56) — *I ja ću još o mnogoj stvari kao gvožđe u vatri da okušam život svoj* (Kosor 2, 55) — *Ili će i on da nastrada u toj božanskoj oluji?* (Begović 44) — *Došla žetva i vršidba, pa će gazda Nikola najprije sebi da omlati ječam i pšenicu* (Kolar 148) — *Nju će Jačica da pokosi dva-tri puta za krmu Golubi* (Goran 1, 66) — *Lovrek je čuo topove i bio se napeo sav od znatiželje hoće li opet da opali, kada ga je Trdak Vid uhvatio grčevito, kao da se utapa* (Krleža 2, 32)

770 Drugi glagoli htijenja izriču neko ograničenje njegovu slobodnu ostvarivanju. Takvi su glagoli kao

morati *valjati*
trebati *imati*

Mora da oprosti (Došen 224b) — *Bože, za cijelu ćete ovu budalaštinu morati samo Vi da platite* (Matoš 79) — *Znao sam, znao sam ja, Marto, da u Lojzekovom sinu mora da bude štogod* (Matoš 202) — *Ali sad mora da upali* (Perković 16) — *To mora da su konjski nervi* (Marinković, Ruke 45) — *Radi toga svi korisnici budžeta moraju da budu krajnje oprezni* (Vjesnik, 19. 1. 1967.[4] str. 1) — *I Petrović se ne bi trebao ni zere da promijeni* (Matoš 23) — *Prije te kazne treba delinkventa da pregleda liječnik* (Matoš 83) — *Toga treba da poznaš* (Nehajev 33) — *Trebalo bi dakle da mu sad pomogne* (Perković 25) — *Treba joj pisati da ne dolazi* (Perković 80) — *Treba da dvori ženu, da joj ugađa, tješi je, i to traži od njega da bude mekušast* (Perković 152) — *Trebalo bi mu sad da im on pokaže* (Kolar 2, 41) — *Malo je trebalo da tko skrivi, i već bi zapamtio svoju krivnju* (Nametak 13) — *Gnoj treba da se ispod njih ostruže i da im se nastre i da se marva očešlja* (Krleža 2, 10) — *Glava je nalik na grimiznocrveni balon. Zapravo, trebalo bi da prestane piti alkohol* (Dončević 269) — *Mile nije trebalo da dozna više od toga* (Desnica 89) — *Njemu je nekako trebalo za literarnu afirmaciju da luduje za glumicom, a njoj je opet trebalo da za sobom vucara pjesnika* (Trišler 46) — *Treba li da otvorim prozor* (Slobodan Novak 38) — *I onda je trebalo samo još nekoliko časaka ovakve tišine i potpunog vraćanja u prošlost da umorna i zagrijana zaspe* (Čedo Prica 111) — *Mjesne zajednice u svoj sadržaj rada treba da uključe i brigu o knjizi* (Vjesnik, 19. 1. 1967.[4] str. 1) — *Niske temperature trebale bi da popuste* (Vjesnik, 19. 1. 1967.[4] str. 3) — *Tako bi trebalo da bude* (VUS, 18. 1. 1967. str. 1) — *Dok je ovako, za gomilu, Frankopan neko strašilo koje ima da bude survano pod krvničkim mačem* (Nehajev 29) — *No sad je rat i nema da se misli na sitne sporove* (Nehajev 249) — *I njihov djed i pradjed (ne budi im potuženo) živjeli su tako, pa što tu ima da se misli i što se tu može* (Krleža 2, 10) — *Nije iz njih sasvim jasno: što bi novija pokoljenja od tekovina Iliraca imala da prihvate* (Antun Barac 1, 6) — *A sada taj isti Martin Mikulić ima da dođe* (Kolar 114)

770a Drugi glagoli htijenja izriču mogućnost da se ono slobodno ostvaruje. Takvi su glagoli kao

moći *znati*
smjeti

Ne mož' njojzi na ino da bude (Npj. 1, 212) — *Drvo samo ne može da gori* (N posl. 112) — *Vodenica ne može samotegom da melje* (Rj. 11b) — *Ta rekoh ti da ne mogu d a t e uzmem još za dvije godine* (Matoš 100) — *A što možeš da uhvatiš na udicu!* (Brlić-Mažuranić 29) — *A vjerni Tomaš Sokolar ne može ni da pravo govori s njom ni da shvati želje svoje gospodarice jer ona ne zna njegova jezika* (Nehajev 21) — *Gomila nije mogla da se snađe* (Nehajev 36) — *Jednu želju možete da izrečete prije odlaska* (Begović 3, 66) — *Pred Albusom je u nezgrapnim udovima dlakave životinje ležao dio snage majke planine - sila mirna i troma, ali koju čovjek ne može da skrši* (Nazor 3, 155) — *Na dlanu oči zrakama se smiju / I moje suze ne mogu da liju* (Goran 1, 39) — *A ne smije da Stojana budi* (Npj. 3, 127) — *Inteligentan čovjek ne smije da se veže* (Matoš 83) — *Našlo se doduše još uvijek nepopravljivih optimista koji su krizi usprkos znali da istruse dobar broj čašica* (Kolar 178)

771 Izričnе rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što kao subjekti ili objekti stoje uz glagole kojima se izriče da se nešto zbiva, da nečega ima, da počinje ili prestaje, da pomaže ili odmaže, da uspijeva ili se izjalovljuje, da valja ili ne. Takve su rečenice izrične u već toliko prenesenom smislu da se možda već bolje mogu zvati objasnidbene. Po uvrštavanju u glavnu to je ista vrsta zavisnih rečenica kao i izrične.

772 *Glagoli događanja (verba eveniendi)* jesu oni kojima se kazuje da se nešto zbiva ili da nečega ima. Takvi su glagoli kao

dogoditi se *preostati* *izostati* *biti (imati)*
zgoditi se *slijediti* *nedostajati*
desiti se *doći* *faliti*
dolaziti *slučiti se*

Radi ovoga događa se da ne možemo istomačiti (Matović 78) — *Dogodi se kad i kada / da od ljutog ovce glada / jedna s druge runo iskine* (V. Došen 149b) — *No sad se već godinama nije dogodilo da bi bilo kakva roba išla dalje u Liku ili u Bosnu* (Nehajev 58) — *A može se dogoditi da brod pristane / vrlo daleko od obale, / tamo na sredini oceana, / u jednoj luci bez kapetanije* (Slavko Mihalić 43) — *Nikada se to ne zgodi / sin brez oca da se rodi* (Došen 263a) — *Dešavalo se da bih se po čitavu uru zagledao u daleku plavetnu goru* (Kosor 2, 125) — *Dolazilo čovjeku da pobjesni* (Marinković, Ruke 31) — *Došlo mu je da zaplače od ganuća* (Marinković, Ruke 211) — *Ne preostaje nam drugo nego da im vjerujemo* (Kaleb 2, 43) — *Ono mora k tom sliditi / da on ima niže biti* (Došen 80a) — *Ja bijah uzrok te grozne lakrdije i bijaše mi da zaplačem od kajanja* (Matoš 33) — *Vi niste da svirate na daskama* (Matoš 218) — *To na moru barem biva / da po njemu kad što pliva* (Došen 68a) — *Da mi je da komegod kažem* (Npr. 190) — *Što je to da sam zaslužio samo jedan novčić za celu godinu dana?* (Npr. 803) — *Kako je došlo do toga da ja nosim trećinu?* (Nametak 7)

772a U takvim rečenicama, kad se u zavisnoj pokazna zamjenica ili prilog odnosi na isto na što i pokazna zamjenica objekta u glavnoj, primjenjuje se uz izrično još i odnosno sklapanje

Ne ima kamo da propane (Došen 17b) — *Nema za što da kupi duvana niti ima čim da plati kavu u društvu* (Npr.[2] 302) — *Nije imao čim da ga proslavi* (Npj. vrč. 93)

To je sklopljeno od

1. *Ne ima to*
2. *Tamo propane*

1. *Nema to niti ima to*
2. *Za to kupi duvana*
3. *Za to plati kavu u društvu*

1. *Nije imao to*
2. *Tim ga proslavi*

773 Drugi glagoli događanja kazuju da neko zbivanje počinje ili prestaje. Ovamo idu glagoli kao

početi	*prestati*	*nastaviti*
započeti	*odustati*	
otpočeti	*oteti se*	
stati		
pothvatiti se		
uložiti		

Počne da kuša sreću (Npr. 121) — *Počeo je da oko njega cvate crni mak sna, pa je Račić stisnuo zube* (Krleža 2, 244) — *Najzad ću početi da se spuštam, lagano / S vrha u dolinu* (Tadijanović 11) — *A žica ljuto počela da pori / Nabreknute, grozne naše uši* (Goran 1, 43) — *U mome redu počela da ludi / Neka žena. Vikala je: Gori! / Ljudi, gori! Kuća gori! Ljudi!* (Goran 1, 43) — *Zakoljak nađoh grozan. Leš se rvo / Sa mnom i na me počeo da kliže* (Goran 1, 49) — *Užaren jezik počeo da liže / Kaplje sa ruku, nogu, mrtvih tijela, / Što su se na me ko žlijeb nadnijela* (Goran 1, 55) — *Počeo je da pirka i nekakav povjetarac* (Kaleb 2, 66) — *Stranačka razjedinjenost počela je da nagriza solidnost nacionalne političke arhitekture* (VUS 18. 1. 1967, str. 3) — *U cijeloj toj literaturi o Preradoviću, koja je započela time da su ga proglasili pjesničkim velikanom, a svršila rezultatom da on uopće nije pjesnik, različiti su pisci izricali sudove samo o Preradovićevoj poeziji* (Antun Barac 1, 32) — *Ja bih otpočeo time da često prolazim pored botaničkog vrta* (Marinković, Ruke 148) — *Stanu da se kupaju* (Npr. 115) — *Hat mu glasno othrza, a to hrzanje prime svi konji, te se cijela staja čisto stala da potresa* (Matoš 75) — *Moj pustopašni drug stao da gađa šljunkom ljubavnika u leđa* (Matoš 185) — *Otpuhnuo je s prezirom na Zlatkovića, okrenuo se od njega i stao da zubaru priča kako je maturirao* (Perković 47) — *Stadoše na to vali da šapuću* (Begović 1, 9) — *Onda stade uza nju i stade da je cjeliva po rukama, po odjeći, po cipelama* (Begović 115) — *Kad je mozak stao malo mirnije da radi, sasvim nenadano sinula joj jedna misao* (Kolar 137) — *I začuo se vode mrzli klokot / U žarku grlu, i glasno su jeli, / Ko poslije teška posla: zatim stali / Jedan sa drugim da se grubo šali* (Goran 1, 42) — *I prvi puta sva životna snaga / Nad leševima stala da se skuplja* (Goran 1, 49) — *Može li se zmija podvatiti / da dovede kićene svatove* (Npj. 2, 55) — *Uloži da kopa zemlju* (Npr. 125) — *U Caracasu ćete naći dosta skeptika koji tvrde da će Venezuela prestati da igra ulogu svjetske petrolejske sile* (VUS 18. 1. 1967. str. 3) — *Odustao je od toga da joj prebaci za piće* (Čedo Prica 82) — *Ne može se linijski čovjek oteti tome da ne bi slušao kad se četa vrpolji* (Krleža 2, 53) — *Nastavlja da puni retke kao da se boji da će joj ponestati papira* (Perković 70)

774 Među glagole događanja idu i glagoli pomaganja i odmaganja. Njima se izriče da se olakšava ili otežava to da se nešto desi. Takvi su glagoli kao

pomoći	*odmoći*	*pustiti*
poticati	*smetati*	*ostaviti*
goniti	*ometati*	*dati*
tjerati	*priječiti*	*dopustiti*
pridonositi		*dozvoliti*
		oprostiti

Pa neka i on pomogne da se udesi što će reći hrvatskim poslanicima (Nehajev 313) — *Noćas je Sergej pomogao djedu da žito sakriju / U šumu* (Tadijanović 128) — *Pomoći će vam kišica da ozrnate, da se pozlatite - šaptao je gladeći im duge, svilene brade* (Goran 1, 66) — *Ovdje te sunce pali, vjetar bije, a šumor mora uznemiruje: - sve ti burka krv i potiče da skočiš na noge i porveš se ma bilo s kime* (Nazor 3, 29) — *Pa on ih nije gonio da rade* (Kaleb 1, 260) — *Ali ova bolest natjera čovjeka da onaj sat pasjega štektanja u lovištu plati besanicom* (Nametak 3) — *Ali ono što je najviše pridonijelo da ribar mirno žive i lako goji to nahoče bijaše sreća koja ga sada pratila u ribarenju* (Nazor 3, 98) — *To ih, međutim, ne smeta da budu gordi* (Slobodan Novak 247) — *Velik je to grijeh pustiti nekog da umre bez svijeće, da mu duša ostane u mraku* (Kolar 2, 32) — *One bi te pustile da umreš* (Slobodan Novak 209) — *Neću te pustiti da spavaš - rekao sam uvriježeno* (Slobodan Novak 218) — *Pa ih onda sve troje ostavio da se šegače oko mugnonskog kamenja i malko zakunjao* (Živko Jeličić, 113) — *Da Bog da i lijepa milost Božja da danas bude došla s nama a k vama svaka dobra i čestita sreća* (Karadžić, Kov. 71) — *E bože daj da bi ga vrag odnio!* (Kosor 2, 68) — *Dopusti mi da ljubim tvoj svijet / onako kako ja hoću* (Vesna Parun 129) — *Moj svak je, oprosti da ti kažem, divlja krv* (Nehajev 13)

775 Drugi glagoli događanja kazuju da li neko zbivanje uspijeva ili se izjalovljuje. Ovamo idu glagoli kao

uspjeti	*izjaloviti se*
dospjeti	*izbjeći*
učiniti	*propustiti*
postići	*promašiti*
zaslužiti	*propasti* (bezlično)

Kao sin siromašnog činovnika uspio je da promijeni samo četiri fakulteta i da se promuva po Berlinu, Parizu i Petrogradu (Matoš 21) — *Napokon mu uspije da izjednači svoj sitni, bojažljivi koračić s njezinim orijaškim stupanjem u okovanim cokulama, pa kad stigoše bliže, on pogleda gore na terasu, a Tomi se brzo povuče* (Marinković, Proze 23) — *Šokac se okrete, užurba, ali nije dospio ni konje da potjera u rov kraj uzana puta* (Matoš 67) — *Nije dospjela ni da okvasi čelo svetom vodom, već je bila otaložena i slijepljena negdje u dnu crkve kao kakva meka tvar o nepropusnu ljudsku znojavu gnjecku* (Božić 1, 220) — *Ne zaslužuje da se*

o njemu dobro napiše (Nazor, Izabrana djela 103) — *Vučem se iz centralne zgrade. Ovaj prezir pogodio me je tako te moram izbjeći da me netko ne vidi ovakvoga* (Barković 1, 84)

Iz ovoga posljednjeg primjera je vidljivo da se u izričnoj rečenici koja se uvrštava uz pokaznu zamjenicu što je objekt glagolu *izbjeći* neutralizira niječna preoblika.

776 Među glagole događanja idu i takvi kojima se izriče vrijednost kakvoga zbivanja. To su glagoli kao

valjati	*dolikovati (se)*
vrijediti	*pristajati*
priličiti (se)	*pristojati se*

Nije mu ono valjalo da prolijeva vino (Nametak 23) — *Vrijedi mi da ga prešutim i da onda budem nijema kučka* (Slobodan Novak 149) — *Ne priliči šefu crkve da polemizira javno s kardinalom* (VUS 18. 1. 1967. str. 2)

777 Izričnе rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje kao subjekt ili kao objekt uz glagolske fraze što su po značenju jednako vrijedne glagolima govorenja, osjećanja, duševnoga stanja, htijenja ili događanja.

Nikome nije na um padalo da bi mogli doći crniji dani (Nehajev 27) — *Loborcu je palo na um da bi bilo dobro da izdube tu svoju jamu u koju ga je bacio valjda sam sveti Rok* (Krleža 2, 38) — *Da ide po nju, sunulo mu jednom u glavu* (Nametak 74) — *Ja ću lično voditi računa da ti se postavi ploča baš na onoj kući pred kojom ćeš pasti* (Horvat 178) — *A na ulici podnaredniku nikako nije polazilo za rukom da otrgne Toninku od kvake* (Marinković, Ruke 33) — *Nikome od njih i ne pada na um da negira vrijednosti* (P. Matvejević, Republika 1959, 4—5/39)

778 Izričnе rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz izraz zabrane *nemoj* u zanijekanom imperativu

Nemoj da učiniš kao što su naša braća učinila (Npr. 88)

779 Izričnе se rečenice ne uvrštavaju samo uz pokazne zamjenice. One upotpunjuju i tumače sadržaj i drugih riječi kojima značenje nije tako prazno kao pokaznim zamjenicama, ali se ipak može nadopuniti. Takve su izričnе rečenice u najpravijem smislu objasnidbene.

Riječi uz koje se uvrštavaju izričnе rečenice jesu, osim pokaznih zamjenica, još imenice, pridjevi i prilozi. Po značenju one pripadaju istim kategorijama kojima i glagoli uz koje stoje pokazne zamjenice što uza se primaju izričnе rečenice u ustrojstvo glavne. To su dakle riječi govorenja, osjećanja, duševnoga stanja, htijenja i događanja.

780 Izričnе rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se uz riječi govorenja.

Evo primjerâ gdje stoje uz imenice

To će biti i najbolja izlika da ga odstranimo (Šenoa 2, 20) — *Dogodilo se i puknuo glas da je ovome ili onome odgrizlo nogu, a bogme i glavu* (Krleža 2, 13) — *Pred jesen zakola selima vijest da će ubirati vojnicu od onih koji nisu odslužili svoju dužnost* (Goran 1, 70) — *Najzad mu saopće da ga primaju uz uslov da stupi u »crne košulje«* (Desnica 90) — *Shvatiše njegovo mahanje kao neko bodrenje da se krene bez straha naprijed* (Marinković, Ruke 31)

Evo i primjera gdje izričnа rečenica stoji uz prilog govorenja

Dirkom
plamenim, regbi, da se niz bojište
umeće Samrt (Begović 1, 70)

781 Izričnе rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se uz riječi osjećanja.

Evo primjerâ gdje stoje uz imenice

Običaj taj imadu / da kad idu na pravicu / vode vola (Došen 64a) — *Sve sa jednim ciljem da proširi granice Carstva* (Nehajev 6) — *I sav strah koji je Veneciju bio obuzeo, sva tjeskoba da bi ta »nakaza ljudska« mogla potkopati temelje, razrušiti palače* (Nehajev 28) — *Možda ga je strah da će izgubiti ženu* (Perković 151) — *I tako se kapetan Ratković razbjesnio na Kohna pri pomisli da bi danas poslijepodne bio vodio bataljon s glazbom kroz grad, a tako će vani na bataljonu mirisati neoprane gole Zagorce u marodecimeru* (Krleža 2, 195) — *Pfuj - htio je da poviče Vidović, i još mu je sinula svijetla misao da bi trebao da baci na onaj bijeli stolnjak svoju porculansku posudu s blatom i da sve zaprlja* (Krleža 2, 290) — *Ali se isto tako periodički javlja težnja da se još jasnije istakne potreba kako se cijela hrvatska književnost ima razvijati smjerom što joj ga je dao ilirizam* (Antun Barac 1, 5) — *Te je ustao protiv mišljenja najradikalnijih Iliraca da plemićima ne treba platiti odštetu za gubitke koje će imati nakon ukinuća kmetstva* (Antun Barac 1, 74) — *On je ustao u obranu narodnih običaja, a protiv shvaćanja da ti običaji uništuju narod* (Antun Barac 1, 156) — *Na koncu uhvati Tildin pogled, te joj gluhonijemim pokretom dade znak da sjedne za njihov stol* (Dončević 269) — *Starac ne pokaže namjere da se digne s kamena na kome je sjedio* (Kaleb 2, 53) — *I daje ti znak da šutiš, a ti mu klimanjem odgovaraš da bude bez brige* (Marinković, Ruke 37) — *Tvoje neizrecive strepnje da ne bi u jednom času tvoja pažnja popustila* (Marinković, Ruke 41) — *Imao je običaj da uvlači najprije lijevu nogu u hlače* (Marinković, Ruke 41) — *Meni škola ionako ne znači previše mnogo, nije me strah da će me otac protjerati ako je napustim* (Barković 1, 8) — *Stekao sam naviku da govorim o svojim potresima koji me često lome i upravljaju tamo gdje ne bih htio poći, pa sam i Laticu naučio da sama sebe gleda u živom procesu u kojem ništa nije previše izvjesno i sigurno* (Barković 1, 101) — *Nije zbog toga bez značenja da je Šenoa još g. 1875. morao da čita blag ukor što je u »Vijencu« štampao svoga »Baruna Ivicu«* (Antun Barac 1, 75) — *Ispričao sam mu sve i izrazio mišljenje da bi ta bakina ilu-*

zija mogla pridonijeti ozdravljenju bolesnice (Nazor, Izabrana djela 115) — *Dade Bardeli znak da pođe za njim* (Marinković, Ruke 49)

782 Evo i primjerâ gdje izrična rečenica s *da* stoji uz pridjev osjećanja

Budi uvjeren da bi mi te žao bilo da stradaš - dometne bilježnik (Kosor 2, 212) — *Jer ona je bila više nego uvjerena da je ti voliš* (Perković 94) — *Ali on odlazi svijestan da je radio pošteno* (Antun Barac 1, 104) — *Bio sam nakan da ti dođem* (Rj. 391a) — *Bio je uvjeren da su ga pozvali u brijačnicu za zabavu* (Marinković, Ruke 32)

Evo i primjerâ gdje izrična rečenica s *da* stoji uz prilog osjećanja

Najizvjesnije bijaše da si od tih hladnih zračnih struja osjećao trnce kroz tijelo i dušu (Šimunović 39) — *Ja mislim da vam je jasno da ja moram otići kući još za vidjela* (Kaleb 2, 61) — *Što je očitije da ću ostati do kraja, dok zvono ne zazvoni na večeru, žene nas sve intenzivnije promatraju* (Barković 1, 104) — *Sigurno je da Ivanki nećeš moći pomagati jer te Robert neće pustiti njoj* (I. Kušan 1, 96) — *Vjerojatno da mu se u tom momentu igrao šah bez obzira na poziciju* (Vjesnik 19. 1. 1967.[4] str. 9) — *Jasno je, međutim, i banci bilo da bi tvornica pala pod stečaj - ako bi platila tu svotu* (VUS 18. 1. 1967. str. 5)

783 Izrične rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz riječi kojima se izriču duševna stanja.

Evo primjera gdje stoji uz imenicu duševnoga stanja

Imala je gotovo strast da nešto obmiriše (Čedo Prica 237)

784 Izrične rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz riječi koje znače htijenje.

Evo primjerâ gdje stoje uz takve imenice

Prije smrti je izrazio posljednju želju da mu donesu leda i šampanjca (Matoš, Naši ljudi i krajevi 191) — *On je postajao sve tvrdoglaviji i uporniji u odluci da umre* (Perković 50) — *Nikada do te noći ne zadrhta Kumpar Zvane od pomisli na smrt, i ne osjeti čežnju da se spase i živi kao u ovaj posljednji trenutak* (Nazor 3, 225) — *Promatra nebo i ispituje oblake, u želji da se čim prije raščiste* (Begović 50) — *Prijateljstvo mladoga Godinića prema njezinu sinu i njegovu pažnju prema njezinoj kćeri tumači ona nekim ženidbenim nakanama i sva izgara od želje da bi se taj brak sklopio što prije* (Antun Barac 1, 103) — *Osnutkom zagrebačkoga sveučilišta nestalo je potrebe da hrvatski đaci, osim za neke struke, polaze na strana sveučilišta* (Antun Barac 1, 167) — *Osjetio on potrebu da i on pođe na grob, da svojoj snahi baci grudicu zemlje, da joj grobić blagoslovi* (Kolar 2, 37) — *Čak se u stanovito vrijeme vrlo ozbiljno raspravljalo o mogućnosti da bi se podigla kakva tvornica* (Batušić, Laterna magica 8) — *Nitko od građana nije izrazio želju da sjedne u kola* (Zlatno tele, prev. Stjepan Kranjčević 25) — *Ničim baš nije pokazivao volju da se makne i pusti partizane u kuću* (Horvat 134) — *Javila mu se želja da zobne okom i u dno čaške* (Živko Jeličić 681) — *Zbunjivala ga tama, mirnoća, požuda da se dozna sve, da se mirno sve izreče, zaključi i donese nova ocjena* (Čedo Prica 23) — *Onda ono užasno, ubitačno naprezanje*

da se izgovori riječ »niz« i »iznevjerio« (Čedo Prica 19) — *Dvije su crte u ovom pogledu značajne: njegovo nastojanje da mnoštvom lirskih forama koje je upotrebljavao proširi i mogućnosti kojima će izraziti sebe, a uz to nastojanje da nađe svoj lični stil* (Antun Barac 1, 62) — *Ali se u njegovoj lirici opaža i još nešto: nastojanje da nađe stih, ili kiticu, koji će biti u skladu s ritmom njegova čuvstvenoga života iz časova koji su i stvorili pjesmu* (Antun Barac 1, 62) — *Nitko nije imao volje da odgovori* (Kaleb, Divota prašine 22) — *Dužnost mu je da požali jadnog siromaha* (Marinković, Ruke 27)

785 Evo primjerâ gdje izrična rečenica s *da* stoji uz pridjev htijenja

Jeknu, zajauknu, gotov da zaplače (Kolar 29) — *Što se tiče motora sposobni su da ga brzo stave u pokret* (Kaleb 1, 223) — *Koliko su samo ljudi primorani da se odreknu svojih duša* (Tin Ujević, Proza 32)

786 Evo i primjerâ gdje izrična rečenica s veznikom *da* stoji uz prilog htijenja

Potrebno je da govorim s njom što prije (Nehajev 9) — *Već je prošlo pet tjedana, a od žene nema odgovora - nije moguće da se ne bi javio ni otac* (Nehajev 50)

787 Izrične rečenice s veznikom *da* uvrštavaju se i uz riječi koje izriču događanje, te u svom značenju imaju koji glagolski element.

Evo i primjerâ gdje takva rečenica stoji uz imenice događanja

Bog je tebe lipo namirio / i svakakvim plodom nadilio / da ti rodi vino i pšenica (Reljković, Satir B 4a) — *Morebit će naći zgodu / da ne bude on brez mlade* (Došen 168a) — *Već mu je vrijeme da se rodi* (Rj. s.v. voda) — *Bit će trideset godina da nijesam dolazio u Zagreb* (Kumičić, Gospođa Sabina 64) — *Sreća da sam bio onako suzdržljiv* (Šimunović, Đerdan 83) — *I Kristina je govorila: »Dođe i odvede te: nemaš vremena ni da se obazreš, ni da se oprostiš sa dragim stvarima«* (Begović 3, 66) — *Nisu imali vremena da se uplaše* (Kaleb 2, 49) — *To bi bio velik luksus da se razbolim* (Kaleb 2, 61) — *E, pa to znači da on pruža drugu Pavloviću priliku da se prvenstveno sam raskritikuje* (Trišler 67) — *Već bi bilo vrijeme da to prestane* (Tin Ujević, Proza 14) — *U tome je veličina poraza - da čovjeka / posve oslobodi / Da više ne mora strepiti da više ne mora / skupljati* (Slavko Mihalić 63) — *Grob je divna prilika da se bude plemenit* (Tin Ujević, Proza 21)

788 Evo i primjerâ gdje izrična rečenica s *da* stoji uz pridjeve događanja

On nije vredan jednu da umiri (Npr. 18) — *Jesam li ja kriv da vam džepovi nemaju dna* (Šenoa, Pripovijesti V, 12)

789 Evo i primjerâ gdje izrična rečenica s veznikom *da* stoji uvrštena uz priloge događanja.

Bolje je da selo propadne nego u selu običaj (N posl. 23) — *Bilo bi vrlo dobro da se donle sastavi inventar* (Šenoa 2, 23) — *Bolje i tako nego da*

je šenula pameću kao mati (Matoš 47) — *Daleko neka je od mene da Vas zamolim ma i za tračak kake simpatije* (Matoš 72) — *Ej! zima, dakako da je zima* (Brlić-Mažuranić 38) — *Trudno jutrom, a trudnije večerom. Jutrom da ustaneš, da prvu pticu na gnijezdu probudiš, a večerom da ne legneš dok nisi i nesretnu travku uspokojio* (Brlić-Mažuranić 137) — *Dosta mu je da se tri godine sladio na načelničkoj časti* (Kosor 2, 217) — *Mjesto da bude ponizan i skrušen što se našla dobra i savjesna rodbina, on diže glavu kao pjetlić* (Kolar 11) — *Bolje bi bilo da idemo svirale pravit / Kraj našega potoka ima puno vrbâ, / A baka će nam dati novu crvenu škljocu* (Tadijanović 114) — *Je li ovo pravo da ja radim, a da drugom nosim* (Nametak 7) — *Sve je to bilo dovoljno da bude zanimljiv za žene* (Nametak 72) — *Ah, lijepo da ste došli* (Cesarec, Bjegunci 92) — *Pomišljao je: kako bi bilo dobro da postoje vilenjaci i pastirski dusi, koji bi odnijeli novoga govedara u nepovrat, pa da on i dalje miluje Jakana pod borovima i ljubi male kovrčaste teoce u čelo, u slinastu im njuškicu* (Goran 1, 65) — *Da se u ovoj zemlji i na drugi način može doći do kruha, a ne samo tako d a s e n e p o t r e b n o r u i n i r a j u d a s k e* (Trišler 47) — *Kada je pravi čas za nama, onda je kasno da se umire smireno, i onda se umire od nemoći da se živi, kao Grga* (Slobodan Novak 211) — *Bilo bi bolje da ste je upotrebili na nekom drugom mjestu* (Špoljar 121) — *Misli su njezine tegobne i tužne, nikako s njima da iziđe na kraj* (Dončević 307)

790 Ovamo idu i slučajevi gdje je veznik *da* tako tijesno povezan s prilogom te skupa tvore kao jednu priložnu cjelinu, pa ako se tako shvate, rečenica i nije zavisna.

Zazeblo me, gledajući u taj grob: dubljeg i hladnijeg teško da bih igdje na svijetu našao (Fran Mažuranić 2, 91) — *Glava mu i trup dođoše gotovo horizontalno, a noge nezgrapno vise i jedva da bi vrhom od palaca dosegle do zemlje* (Matoš 85) — *Ja služim evo devet mjeseci sa više od tisuću konja, a nikad da bi ih bilo manje od sedamsto* (Nehajev 328) — *Nisam još nikada vidio, a kamoli da bih se na njemu vozio* (S. Batušić, Laterna magica 138)

791 Kada se izričnoj rečenici osim njezinoga osnovnoga daje još kakvo dodatno značenje (kao npr. uzročno, dopusno ili suprotno), povezuje se veznik *da* s drugim veznicima koji izriču ta dodatna značenja. Tako nastaju onda složeni veznici kao *jer da, makar da, a da.*

Pozvah ga na račun jer da ću silom na njega udariti (Šenoa 2, 15) — *Veli da mora pred vaše lice jer da vam ima o važnim poslovima govoriti* (Šenoa 2, 14) — *Želja me spopala makar da trčim za njom* (Kosor 2, 167) — *Ali, vidiš li, Kapara, sada ne prođe ni jedan dan a da nam ne pristupi pedesetak domobrana* (Horvat 173) — *Prije nisam mogao ostati ni jednog trenutka a da me ne sjate moji mučitelji i ne počnu rastezati svaki na svoju stranu* (Barković 1, 210) — *Ne mogu a da se ne razgavanim u smijehu kad se sjetim nevjernog Tome koji kleči i vreba Dalmazzovu nogu* (Živko Jeličić 698) — *Rijetko bih kod kojeg dužnika vršio svoju dužnost a da me ne bi stigao prijekor ili psovka* (Kosor 2, 114)

792 Izrična rečenica s veznikom *da* stoji kadikad uz izraz koji se samo pomišlja. Sadržaj je toga izraza u tim slučajevima tako općenit da se kao zalihostan može izostaviti. Takvo njegovo ispuštanje nosi stilsku vrijednost neposredna pučkog izričaja.

Carev sin siromah čujući to, da se ubije (Npr. 22) — *On da će za kremen, trgnem i ja, i srušim ga* (Budisavljević, Iz starog zavičaja 1914) — *I nitko od nas glavom da potrese / I drugom slijepcu ljuti bol nanese* (Goran 1, 41)

Ovim je primjerima slična poraba čestice *da* u slobodnom neupravnom govoru. Vidi t. 833d.

793 Kada u ishodišnoj rečenici koja se uvrštava kao izrična s veznikom *da* stoji relativna gotova sadašnjost koja se odnosi na budućnost ili na prošlost ili je svakovremena, može se u pučkom izrazu perfekt ishodišne rečenice u izričnoj preoblikovati u futur II. Vidi t. 537—540a.

Da Bog da i lijepa milost Božja da danas bude došla s nama a k vama svaka dobra i čestita sreća (Karadžić, Kovčežić 71)

794 Izrične rečenice uvrštavaju se i s veznikom *kako*. Uvrštavanje je jednako kao i s veznikom *da*, tek se veznikom *kako* jače ističe odvijanje u vremenu onoga sadržaja kojim izrična rečenica dopunjuje i objašnjava sadržaj riječi uz koju se uvršćuje.

795 Izrične rečenice s veznikom *kako* uvrštavaju se uz pokazne zamjenice što stoje uz glagole govorenja. Daljnjom preoblikom te se pokazne zamjenice obično uklanjaju, a njihov sadržaj prelazi na veznik *kako*.

Pofali se, Gombeg kapetane, / kada dođeš svecu Muhamedu, / kako si mi glavu odsikao (Kačić, Razgovor 232b) — *Pripovijedao mi je kako je u Velebitu gledao vilu* (Npj. 1, 149) — *Stadoše mu redom kazivati / kako care ode po đevojku* (Npj. 2, 137) — *Kaže jade tastu na uranku, / kako su mu dvori poharani, / kako su mu sluge razagnate, / kako li je majka pregažena, / kako li je ljuba zarobljena* (Npj. 2, 268) — *Pozdrav'te se Jerini i Đuri / kako sam vas dočekao lepo* (Npj. 2, 495) — *Te se vali četeđiji Talu / kako ćeraš po gori dušmane, / kako nosiš od dušmana glave* (Npj. 3, 342) — *Onda mi mati pripovedi sve po redu, kako je imala tri kćeri kao tri ruže, i kako ih nestalo, i kako su ih tražili uzalud na sve strane* (Npr. 27) — *On joj kaže i pripovjedi sve po redu kako ima dva brata i kako hoće da se žene* (Npr. 76) — *»Jedem, jedem, pa ne mogu.« Tužio se neko kako jesti ne može* (N posl. 112) — *Jedno Grče oko 22 godine jednako se momcima hvalilo kako su u Grčkoj junaci* (N posl. 187) — *A kamo vi da se bule hvale / kako kojoj kmetovica prala* (Martić, Osvetnici 2, 49) — *Nekom zgodom rekao sam oficirima kako čeznem za trenutkom kad ću moći da svučem vojničke haljine* (Fran Mažuranić 2, 5) — *Pa nam pripovijeda kako su se u Kraljevici - zavjerili, kako su ih izdali, uhvatili i u Bečkom Novom Mjestu pogubili* (Fran Mažuranić 2, 90) — *Hvalio se kako dovršava neke slike i kako će ih za dobre novce prodati kad budu gotove* (Perković 14) — *Otpuhnuo je s prezirom na Zlatkovića, okrenuo se od njega i stao da zubaru priča kako je matu-*

rirao (Perković 47) — *Već dva dana čuju se topovi, a netko tamo naprijed iz prvih dvoredova oštrim, piskutljivim glasom pripovijeda kako nikako ne može da se sjeti kakvo je bilo lice onome ruskom čovjeku koga je on posljednji put kada je bio ovdje vani ubo u živo meso* (Krleža 2, 24) — *Demeter ih je upozorio na to kako oni pred potrebama pjesničkog izražavanja ne moraju stajati nemoćni jer imadu pred sobom razvijen i bogat jezik u djelima dubrovačkih pisaca* (Antun Barac 1, 22) — *Trešnjev cvijet privija se uz mene, grlim je i ona mi šapće u uho kako to ja ne trebam slušati* (Barković 1, 59) — *To je dovoljno da uvjeri profesore kako mi trebaju gledati kroz prste* (Barković 1, 139) — *Opozicija ipak voli da ističe kako je Raul Leoni predsjednik »manjine Venezuelaca«* (VUS 18. 1. 1967. str. 3) — *Ovaj put je pričao doktoru kako je on u šestom razredu bio naslikao svoga direktora* (Perković 47)

796 Izričnе rečenice s veznikom *kako* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje uz glagole osjećanja. Te se zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihovo značenje prelazi na veznik.

Štije se također u istoj diplomi kako dobi pravdu Hercegu Stipanu (Kačić, Razgovor 183) — *Neg izvana kroz brvna se vidi / kako starac u zapećku sidi* (M. A. Reljković, Satir 3a) — *Svit pomišljam kako vara* (Došen 44a) — *Gledaj barem iz tih tmina / nebrojeno jato zvizda / kako na svom redu hoda* (Došen 260a) — *Ugleda ga paša sa čardaka / kako jaše pomamna dorata* (Npj. 1, XLVIII) — *Lijepo ti je pogledati / kako svati kitom sjede* (Npj. 1, 66) — *Pomisliše na stare junake / kako valja mrijet na mejdanu* (Npj. 4, 231) — *I ljuta se jada naslušati / kako viju po kosama vuci* (Npj. 4, 312) — *Kad se ova poslana đevojka privuče te vidi kako krava kuđelju uzima i žvače, ona se vrati kući* (Npr. 126) — *Pa najpotlje čuje kako ima negđe nekakav prorok* (Npr. vrč. 3) — *Joso osjeti kako mu sve življe kuca srce i kako mu koljena podrhtavaju kao struna kad je dirneš* (Matoš 12) — *Htio je jamačno pokazati kako umiju da se kese Angloturci* (Matoš 31) — *Snovala sam kako bih se ja s njime rastala ako mi on baš jako dojadi* (Kosor 2, 91) — *Opažah kako se moja žena sve više smućuje i postaje mračnija* (Kosor 2, 146) — *Već iz rana jutra čuli su susjedi kako šijor Marko u svom dvorištu kuka i nariče* (Kosor 2, 183) — *Ali opazivši kako mi se oči umorno zaklapaju kod razgovora o literaturi, prestane* (Kosor 2, 257) — *Ostade cio dan u oazi gledajući kako k tome vrelu dolaze žene da crpu, i karavane da napoje životinje* (Nazor 3, 333) — *Ja te još vidim kako šiješ naše haljine, kako mijesiš hljeb i perušaš kokoš* (Begović 121) — *Leži Vidović i sluša baraku kako se svađa i osjeća konac* (Krleža 2, 286) — *Gleda Jambrek sve to i sluša jauk ranjenika i sjeća se kako je izašao iz jame* (Krleža 2, 315) — *Čitao sam kako se po kavanama priča* (Krleža, Banket 38) — *Olaf Knutson primjećuje kako on nije ni dvorjanin ni ulizica* (Krleža, Banket 40) — *Nielsen je osjećao kako mu blažena noćna magla prija* (Krleža, Banket 88) — *Niels Nielsen je osjećao kako se raspada* (Krleža, Banket 89) — *Čudit ćete se, kao što se i ja čudim, kako mogu ovdje da sjedim gdje se kroz vrata ulazi duboko naklonjen* (Nametak 3) — *Sluša kako se ona guši u tim riječima* (Nametak 29) — *I sad pomisli kako oni danas*

odgajaju omladinu (Nametak 36) — *Ne može podnijeti kako ga javno obruka u kavani u po bijela dana* (Nametak 75) — *Čuo sam kako jedan krvnik mokri / A drugi stao široko da kolje* (Goran 1, 44) — *Čuo sam kako umirući stenje, / I poželio ludo da oživi* (Goran 1, 50) — *Ženetine! - mumljao je s mržnjom za njima, sjećajući se kako su mu te vršnjakinje dobacivale par godina unazad: kopile, Franina, kopile!* (Goran 1, 68) — *Štaviše, oni se nisu ni pogledali, ili bolje, Jačica bi uporno promatrao kako zrnaju klipovi, kako se glaviča kupusna lijeha, i kako puni klasovi, poput mudraca, zamišljeno obaraju teške glave* (Goran 1, 69) — *Jačica je stajao vani kod konjâ jer nije bio uzet, i slušao kako harmonika pijano grohoće i trešti u tamu* (Goran 1, 71) — *Čuje se izvana kako Franina Brđar cijepa na mjesečini, i udarci sjekire odjekuju u sobici kao u mrtvačkom sanduku kada grobar čekićem zakiva čavle na pokrovu* (Goran 1, 71) — *Vidjela sam kako ih uče na igralištu* (Kaleb, Nagao vjetar 51) — *A ljeto vitla nad otokom svojim žarkim bičevima, i čuje se kako cvrčci kuju u krošnjama rogača i dudova i lastavice kako prelijeću i klikću i magarci revu i koze, zapuštene i gladne, tužno bleje, privezane i sapete uz smokve i masline* (Marinković, Proze 7) — *Kažu da se čulo kako je tiho opsovao* (Marinković, Ruke 25) — *On je jedini opazio gospoju Olivu kako im prilazi* (Marinković, Ruke 65) — *Smirimo se, no - upućivao je sebe, a osjećao je kako u grudima plima tuga* (Živko Jeličić 364) — *Listajući veliku knjigu grobova, mislio sam kako neću možda nigdje naći ime koje tražim* (Slobodan Novak 20) — *Prikazivali su je kako dolazi na predavanja* (VUS 18. 1. 1967. str. 2) — *Pokazuje se sada i u nastojanjima da se uvjeri zajednicu kako treba intervenirati* (Vjesnik, 19. 1. 1967.[4] str. 5) — *I prignem zatim uho da slušam / kako kiša kucka kapljicama, kako kiša šumi* (Tadijanović 85) — *Razabere u mraku obris nekog muškarca na stražnjem izlazu kako nepomično stoji* (Dončević 314)

797 Izričnе rečenice s veznikom *kako* ne uvršćuju se samo uz pokazne zamjenice nego i uz druge riječi kojima se izriče govorenje, osjećanje, duševna stanja, htijenje ili događanje. Izrična rečenica proširuje i objašnjava sadržaj one riječi uz koju se uvrštava.

Tvrda ću ti jamca ostaviti / kako ću ti otkup donijeti (Npj. 2, 275) — *Opominjem se da sam slušao pjesmu kako je Janko stao negdje raspinjati čador* (Npj. 1, 183) — *Žalosne će glase donijeti / kako je se pomirio s Mujom* (Npj. 1, 547) — *Ima pripovijetka kako je žena rodila zmiju* (Npj. 2, 60) — *Za čudo je kako se u Crnoj Gori ne kunu oružjem* (Npj. 2, 76) — *Sve to ogovara i kleveće i širi glasine kako Blitva danas ustava nema* (Krleža, Banket 38) — *Ovo je samo jedan primjer za slučaj kako je Preradović snažno osjećanje svijeta, koje ga je ispunjalo svega, morao izreći primitivno, gotovo djetinjski* (Antun Barac 1, 60) — *Navikli smo bili na ljutu kuknjavu kako mladi nemaju gdje da se afirmiraju* (Krklec 2, 26) — *I svatko zadrhta od pomisli kako će zemlja opet ogrezнuti u krvi, kako će bijes neumoljivog Davora i opet zadavati tisuće novih žrtava* (Šenoa 2, 109)

798 Izričnе rečenice uvrštavaju se i s veznikom *gdje*. Uvrštavanje je jednako kao i s veznikom *da*, tek se veznikom *gdje* jače ističe neposredna

predmetnost sadržaja i suočenost s njime. Izrične rečenice s veznikom *gdje* nisu u hrvatskom književnom jeziku posve neutralne, nego su stilski obilježene kao neposredan pučki ili pomniji književni izraz.

799 Izrične rečenice s veznikom *gdje* uvrštavaju se uz pokazne zamjenice što stoje uz glagole govorenja. Te se pokazne zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihov sadržaj prelazi na veznik *gdje*.

Pohvali se među đevojkama / đe s' oteo konja od Bugara (Npj. 2, 143) — *Al mu knjiga dosta grdno kaže, / knjiga kaže đe ga kune majka* (Npj. 2, 265) — *A šapatom zbori sirotinja / đe mi sjedi snaha istrošena* (Npj. 2, 542) — *Nu objavi i svoj braći kaži / đe će pući trideset topova* (Npj. 2, 543) — *Da se smije đe car cara hoće da pogubi* (Npr. 156)

800 Izrične rečenice s veznikom *gdje* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje uz glagole osjećanja. Te se zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihovo značenje prelazi na veznik.

A čuo sam di ljudi govore (Kačić, Razgovor 205b) — *Ugledah dva čovika gdi se na mostu biju* (M. A. Reljković, Sabr. 68) — *Ako vidimo gdi se tko jedan put opije, ne možemo reći da je on pijanac* (Leaković, Gov. 9) — *Tu se odmah jadu osjetila / đe j' umr'o nejačak Jovane* (Npj. 2, 42) — *Viđe bane đe mu druga nema* (Npj. 2, 271) — *Al to začu od Budima kralju / đe kraljica pokloni đevojku* (Npj. 2, 592) — *Tad se Dmitar bješe osjetio / đe će ljuba brata otrovati* (Npj. 2, 628) — *Već je žalim gdje će poginuti, / poginuti danas bez zamjene* (Rj. 184a) — *Sve ja znadem đe je tako bilo* (Npj. Hörmann 1, 241) — *Vidili smo primorkinju / gdi dobroga konja jaše* (Npj. istr. 2, 101) — *Sav se obraduje gdje je ubio zlatoruna ovna* (Npr. 65) — *Začudi se gde sve selo peva* (Npr. 89) — *Vidla žaba đe se konji kuju, pa i ona digla nogu* (N posl. 133) — *Vidim gdje se dvojica po sobi hvataju* (Janko Jurković, Izabrane pripovijetke 72) — *I sada se Josi naježi koža kada vidi gdje se miče kao tačka modrinom* (Matoš 15) — *O vidim te u duhu gdje šećeš po obali beskrajnoga mora* (B. Livadić, Novele 42) — *Zamislio se tako Imbra pa nije ni čuo gdje ga mati opominje* (Kolar, Mi smo za pravicu 64) — *Ugledat ću drugoga čovjeka / gdje ide mojim stopama* (Tadijanović, Blagdan žetve 40) — *Osjetih hladno truplo gdje me tišti, / Hladnost smrti da mi tijelo lijepi* (Goran 1, 49) — *Očutjeh tvrdu usnu gdje se krivi* (Goran 1, 50) — *Čujem gdje s vrha po truplima teče / Ah, studen mlaz! - al peče, peče, peče!* (Goran 1, 51) — *Potajice bi odlazio u koševine i dugo promatrao iza grma gdje Jakan sagiblje snažni vrat i čvrsto raskrečenih nogu s uživanjem prisrkuje jutarnju rosu na travi* (Goran 1, 65) — *Vidio je iz drvika gdje prolaze kola s gospodom* (Goran 1, 74)

801 Izrične rečenice s veznikom *gdje* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje uz glagolske fraze koje su po značenju jednake glagolima govorenja, osjećanja, duševnoga stanja, htijenja ili događanja. Te pokazne zamjenice se obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihovo značenje prelazi na veznik.

Ali njemu odmah na um pade / đe su s' jedan drugom zavjerili (Npj. 2, 221) — *Na um pade begu Radul-begu / đe će njega kralju prevariti* (Npj. 2, 446)

802 Izrične rečenice s veznikom *gdje* ne uvršćuju se samo uz pokazne zamjenice nego i uz druge riječi kojima upotpunjuju i tumače sadržaj.

Evo gdi čovik prav pravcat umira! (M. A. Reljković, Sabr. 1) — *Nuto đidije gdje namiguje!* (Npj. 1, 385) — *Jer sam noćas čudan san usnio / đe moj kalpak pliva po Neretvi* (Npj. 1, 464) — *Viđeh čudo i nagledah ga se / đe iđaše patka potkovana* (Npj. 1, 529) — *Al eto ti Ljutice Bogdana / đe on goni Relju i Miloša* (Npj. 2, 221) — *Eto ozdo dva dobra junaka / đe s' ćeraju uz goru zelenu* (Npj. 2, 591) — *Glas dopade gospođi kraljici / đe je Ivan došo na Tratinu* (Npj. 2, 598) — *Avaj mene do Boga miloga! / đe me živa uhvatiše Turci* (Npj. 4, 312) — *Lele mene do Boga jednoga / đe ć' pogubit svoga sina Marka* (Rj.) — *Jedni jadi đe se ne viđesmo, / drugi jadi đe se ne sastasmo* (Rj. 244b) — *Puče abar na pleme Dromnjake / Smail-aga đe na Duži dođe* (Npj. Bosanska vila 1905, 122) — *Sav se grad slegne kao na čudo gde on dođe* (Npr. 47) — *Nabasa na jednu babu đe ukraj puta sjedi* (Npr.[2] 227)

803 Izrične rečenice uvrštavaju se i s veznikom *e*. Uvrštavanje je jednako kao i s veznikom *da*, pa i u značenju toga uvrštavanja nema posebnoga prelјeva. Tek je veznik *e* u izričnim rečenicama snažno stilski obilježen te nosi značajke starinskoga i svečanog izričaja. U neutralnom hrvatskom književnom jeziku ne upotrebljava se nikako.

804 Izrične rečenice s veznikom *e* uvrštavaju se uz pokazne zamjenice što stoje uz glagole govorenja. Te se pokazne zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihov sadržaj prelazi na veznik *e*.

A družini pravo kažеvaše / e će Turci naljest kroz planinu (Npj. 5, 67) — *Zbori mlada e ih doma nema* (Rj. pod *e*) — *Bi li ko reko e sam ženska glava / - Bih rekao e si junak dobar* (Npj. 3, 351) — *Svi čestitaju caru e je našao tako kršna zeta* (Npr. Prodanović 166)

805 Izrične rečenice s veznikom *e* uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje uz glagole osjećanja. Te se zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihovo značenje prelazi na veznik.

Kad vladika glase razumio / e se vezir s vojskom podigao (Npj. 4, 81) — *A kad viđe e je poginuo* (Npj. 4, 329) — *Ne bih te trpljeo da bih znao e ću sokola izvesti iz tebe* (Rj.) — *Ona misli e joj ide bego* (Npj. herc. 70) — *Strah je mene i bojim se ljuto / e će uteć ovčar od ovaca* (Npj. Ogled. 157) — *Jasno se vidi e je namjera bila izraditi u istome zakoniku i ostala dva dijela* (Valtazar Bogišić, O položaju porodice 9) — *Ogledavši se opazim e je već dan* (Leskovar, Pripovijesti 90) — *Đuki se priviđalo e se na toj ravni, među nebom i zemljom, oko njega i u njemu bajna priča sapreda i čara* (Ivan Kozarac, Đuka Begović 31) — *Kao da su osjećali e su neočekivano naišli na ono u čemu je ležao najveći jad i užas rata* (Nazor, Fantazije i groteske 8)

806 Izrične rečenice s veznikom *e* ne uvršćuju se samo uz pokazne zamjenice nego i uz druge riječi kojima upotpunjuju i tumače sadržaj.

Da smo jadni i žalosni / e se za nas ne spominju (Npj. 1, 92) — *Pop popu nije kriv e mu je poredan bir* (N posl. 255) — *Hvala Bogu e ne mogu* (N posl. 340) — *Drago mi je e si došao* (Vijenac 1885, 234)

807 Izričnо uvrštavanje zavisnih rečenica uvijek je različito od odnosnoga (v. t. 738). Ipak, uz neke su izraze ta dva uvrštavanja istoznačna, pa se jedan može upotrijebiti mjesto drugoga.

Takvi su primjeri

Četiri mjeseca protekoše što se poznajemo (Ante Kovačić, Fiškal 118) — *Hvala, o nebo, što dade nam suze* (Kranjčević 72) — *I nije mu se učinilo neobično što se taj čas sjetio križara pred Jerusolimom, jer je pomislio da su i oni ovako drhtali kad ugledaše zidove svetoga grada* (Šimunović 3, 119) — *Ne bi im dosta što ti oteše zemlju, nego njegov sin diže još nož na tvoga sina* (Kosor 8) — *Nije prvi put što će dječak proboraviti noć u toj vitoj kuli, vjetrovima na udaru i valovima na dohvatu* (Nazor 3, 235) — *I sama sebe osjećo sam krivim /Što ostavljam u bezdnu te mrtvace, / Jer zrak je ovaj živ... a ja ne živim / I čekah da me opet natrag bace* (Goran 1, 54) — *Dočuo za nj i velečasni, pa se duhovnik snebio što jedan od stada njegova ne dolazi u crkvu, ne ide, kao ostali pričesnici, da spere grijehe sa sebe i umilostivi Boga slušajući riječ njegovu s prodikaonice* (Goran 1, 64) — *I zbog toga sam se osjećao kriv što vi ne osjećate taj opojni, ljubavni miris* (Marinković, Ruke 72) — *Tako mi je žao što mu to iza leđa radim* (Marinković, Ruke 89) — *Možda mi se učinilo strašno što se mora neminovno ubiti jedna djevojka sa tako nedužnim očima* (Slobodan Novak 192)

Odnosne rečenice u navedenim primjerima istoznačne su s izričnim

Četiri mjeseca protekoše da se poznajemo — Hvala, o nebo, da dade nam suze — I nije mu se učinilo neobično da se taj čas sjetio križara pred Jerusolimom — Ne bi im dosta da ti oteše zemlju — Nije prvi put da će dječak proboraviti noć u toj vitoj kuli — I sama sebe osjećo sam krivim / Da ostavljam u bezdnu te mrtvace — Pa se duhovnik snebio da jedan od stada njegova ne dolazi u crkvu — I zbog toga sam se osjećao kriv da vi ne osjećate taj opojni, ljubavni miris — Tako mi je žao da mu to iza leđa radim — Možda mi se učinilo strašno da se mora neminovno ubiti jedna djevojka sa tako nedužnim očima

Samo neka od tih istoznačnih odnosnih i izričnih uvrštavanja sličnoznačna su uzročnima.

Hvala, o nebo, jer dade nam suze — I sama sebe osjećo sam krivim / Jer ostavljam u bezdnu te mrtvace — Pa se duhovnik snebio jer jedan od stada njegova ne dolazi u crkvu — I zbog toga sam se osjećao kriv jer vi ne osjećate taj opojni, ljubavni miris — Tako mi je žao jer mu to iza leđa radim — Možda mi se učinilo strašno jer se mora neminovno ubiti jedna djevojka sa tako nedužnim očima

Značenje toga uvrštavanja ipak je osjetno različito jer ne određuje sadržaj, niti ga upotpunjuje ili objašnjava, nego mu kazuje uzrok.

ZAVISNO UPITNE REČENICE

808 Zavisno upitne rečenice uvrštavaju se u glavnu sasvim jednako kao i izričnе. Razlika je samo u tom što ishodišna rečenica koja se uvrštava kao zavisno upitna mora biti preoblikovana upitom. Ishodišna rečenica koja se uvrštava kao zavisno upitna uvijek je upitna rečenica.

Zavisno upitne rečenice nemaju posebnih veznika niti drugih vezničkih riječi nego upitne riječi, koje u ishodišnim rečenicama što se uvrštavaju označuju preobliku pitanja, pri uvrštavanju dobivaju funkciju vezničkih riječi za zavisno upitne rečenice. Kao vezničke riječi javljaju se stoga u zavisno upitnim rečenicama sve upitne riječi.

Tako se od ishodišnih rečenica

1. *Učitelj je pitao to*
2. *Tko će odgovarati?*

može zavisno upitnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Učitelj je pitao to tko će odgovarati

Zavisno upitna rečenica, isto kao izrična, daje sadržaj pokaznoj zamjenici koja je objekt glagola *pitati* i pobliže objašnjava taj sadržaj. Upitna riječ *tko* u ishodišnoj rečenici što se uvrštava postala je uvrštavanjem zavisno upitna vezničkа riječ. Uvrštena ishodišna rečenica je upitna, ali zavisno složena rečenica sklopljena zavisno upitnim uvrštavanjem nije upitna, pa se na njezinu kraju ne piše upitnik.

Daljnjom preoblikom može se ukloniti pokazna zamjenica uz koju je uvrštena zavisno upitna rečenica, a njezino značenje prelazi na vezničku riječ.

Učitelj je pitao tko će odgovarati

Od ishodišnih rečenica

1. *Geolozi se zanimaju za to*
2. *Kakav je sastav našega tla?*

može se zavisno upitnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Geolozi se zanimaju za to kakav je sastav našega tla

i daljnjom preoblikom

Geolozi se zanimaju kakav je sastav našega tla

Od ishodišnih rečenica

1. *Drugovi me pitaju to*
2. *Otkuda sam rodom?*

može se zavisno upitnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Drugovi me pitaju to otkuda sam rodom

i daljnjom preoblikom

Drugovi me pitaju otkuda sam rodom

Od ishodišnih rečenica

1. *Tko zna to?*
2. *Kamo djeca idu?*

može se zavisno upitnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Tko zna to kamo djeca idu?

i daljnjom preoblikom

Tko zna kamo djeca idu?

Tu se na kraju zavisno složene rečenice stavlja upitnik jer je i glavna rečenica upitna, pa je po tome upitna i čitava zavisno složena rečenica.

809 Zavisno upitne rečenice uvrštavaju se uz pokazne zamjenice koje su objekti glagola pitanja. To su glagoli kao

pitati	*tražiti*	*zanimati (se)*
ispitati	*istražiti*	*prepirati se*
propitati se	*pretražiti*	*natjecati se*
napitati		

Daljnjom preoblikom obično se uklanja pokazna zamjenica, a njezino značenje prelazi na vezničku riječ.

Učinjeno pak ovo bi zato da ne bi mogli raspitati što se je s Ignatijem dogodilo (Kanižlić, Kamen 95) — *Nude ka izdaleka raspitaj bi li on moju curu uzô* (Bogdanović, Lika, ARj pod *raspitati*) — *Al poslušaj da ja tebe pitam / bi li meni umio kazati / jesi l' ovo čudo upamtio* (Kačić, Razgovor 212a) — *Zapita ih eda bi imali što da mu dadu za jelo* (Npr. 2) — *Zapita ga edali će joj dati* (Npr. 65) — *Zaplaka, zakuka Kosjenka, traži kud bi došla đo Regoča* (Brlić-Mažuranić 56, 2) — *Gosti su jeli besprimjernom pohlepom, natječući se tko će više izjesti* (Kosor 2, 186) — *Pa kada iz toga životnog kruga poezije prijeđemo na poeziju »Krugova«, s pravom ćemo se upitati gdje su ti »blistavi mladići«* (Krklec, 2, 21) — *Često se prepiremo o tome koji društveni sistem daje više slobode* (Barković 1, 119) — *Netko traži dežurnu sestru noću u dvanaest i raspituje se da li je neka bolesna djevojčica pojela krišku naranče ili se pobljuvala* (Živko Jeličić 97) — *Pitao me koliko sam puškometa prevalio do Siska* (Peić, Skitnje 4) — *Ovako čekam / Kad će slomljen prestati* (Slavko Mihalić 93)

810 Zavisno upitne rečenice uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje kao objekti uz glagole govorenja. Te se pokazne zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihovo značenje prelazi na vezničke riječi.

Svitujte me, virne sluge moje, / što li ćemo i kako li ćemo (Kačić, Razgovor 146b) — *Al poslušaj da ja tebe pitam / bi li meni umio kazati / je si l' ovo čudo upamtio* (Kačić, Razgovor 212a) — *Nu recite i kažite / što ištete i tražite* (Došen 112b) — *Kaži, majko, što si zgriješila* (Npj. 2, 13) — *Kazat ću ti kad sam za mejdana* (Npj. 2, 404) — *Svakom kaže đe će udariti* (Npj. 4, 424) — *Te kazuje Starini Novaku / kake Grče sabira svatove* (Npj. 3, 25) — *Ja ću ti kazati đe ćeš ovo naći* (Npr. 230) — *Recite nam je l' vam gospodin Tahi štogod javio* (Šenoa 3, 112) — *Ne mogu vam reći kako žalim što odlazite* (Matoš 25) — *Kraljeviću Marko, što donije, kaži, našim sinovima i unučadi* (Nazor 3, 256) — *Kad su god. 1848. u hrvatskom saboru vijećali o tome di li feudalcima treba naknaditi gubitak što će ga imati zbog oslobođenja kmetova ili to ne treba učiniti, ustao je da govori i Antun Nijemčić* (Antun Barac 1, 74) — *Onda opet stara Kata nadovezuje kakva je Janica bila kao snaha* (Kolar 2, 31) — *O, majko žalosna! kaži šta to sja / U tvojim očima* (Tadijanović 61) — *A da me ubijete ne bih vam znao reći koliko ih ima* (Marinković, Ruke 149) — *Kako je to izveo ne bih ti mogao reći* (Marinković, Ruke 233). V. t. 737 i d.

811 Zavisno upitne rečenice uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje kao subjekti ili objekti uz glagole osjećanja. (V. t. 751 i d.) Te se pokazne zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihovo značenje prelazi na vezničke riječi.

Na Kosovu turska vojska biše, / kud će udrit, još se ne znadiše (Kačić, Razgovor 211b) — *Jer ja znadem tko je baba Mara / da se ona uvik vikce kara* (M. A. Reljković, Satir 53) — *Vidiš sunce odskočilo gdi je, / a još polak poorano nije* (M. A. Reljković, Satir 111) — *Da car silni za nju znade, / ne znam je li sam imade / koliku bi dao cinu / da ju ima za pasminu / i rad glasa svojoj slavi / i rad štita svojoj glavi* (Došen 40b) — *Vidiš, žđero, kud propaneš / Kad obisno žđerat staneš?* (Došen 186a) — *Pa ne znadu niti vide Turci / otkud Srbi biju iz pušaka* (Npj. 4, 527) — *Car zaželi doznati da li se zaista više zna* (Npr. 88) — *Ne znaš ti, majko, kako je teško dijete roditi* (Nposl. 199) — *Da vidimo kakvu sreću taj Mađar nosi!* (Šenoa 2, 14) — *Pomislite, gospodine župniče, koliko sam sretan bio* (Šenoa 2, 55) — *Reci: čim bih tebi anđeo spasa bio* (Kranjčević 21) — *Ustaj, majko, pa da vidiš / Je l' ti tuga što valjade* (Kranjčević 132) — *Bog jedini samo znade / / Kako li je srcu momu / U čas nade kad ne 'made* (Kranjčević 137) — *Ptica selica znade - sve bez kalendara - i kada joj je polaziti, i kad se je vraćati; a ni zemljovidne karte, ni kompasa ne nosi sa sobom* (Fran Mažuranić 2, 211) — *Strpljivo čeka kad će kardinal nastaviti ovo, već treće pismo* (Nehajev 8) — *Ne znam kako će se odlučiti o kasnijem ratovanju - zato cesar i dolazi ovamo* (Nehajev 16) — *No još se nije pravo bila ni osvijestila da prozre što bi mogla biti posljedica cesarovih riječi* (Nehajev 22) — *Tko zna ne bi li od srdžbe prihvatio ponude i darove bosanskoga paše?* (Nehajev 223) — *Neka se pazi knez Ivan što radi s plemenitim ljudima* (Nehajev 329) — *A kako je ušao na vrata od džardina, više se ni sjećao nije* (Šimunović 3, 183) — *Zavije vjetar ili vjetrić, ne znaš baš s koje strane, samo ti se oči još više zasuze te kroz njih jedva razabireš neodređeni kraj* (Šimunović 39) — *Vrag bi ga znao kakvo je to mjesto!* (Šimunović 40) — *Ima kamenja za koje ne znaš da li iz dubine zemlje niče ili je onako na nju položeno* (Šimunović 40) — *Dobila sam pismo od čovjeka iz Slavonije, a ne znam tko bi mi ga proštio* (Kosor 2, 67) — *Ja ne znam kakova sam, nek sude ljudi* (Kosor 2, 93) — *Dugo sam premišljala šta bih učinila* (Kosor 2, 101) — *On ne zna što bi počeo* (Perković 83) — *Nije znao bi li ostavio kapu na glavi i pozdravio kao pravi vojnik, ili bi se sagnuo s kapom u ruci kao pravi muž i kmet kada moli svoje pravo?* (Krleža 2, 16)

Tu upitnik stoji protiv općega pravila. Kao stilističko sredstvo on izražava nedoumicu u kojoj se junak zapleo.

Već dva dana čuju se topovi, a netko tamo naprijed iz prvih dvoredova oštrim, piskutljivim glasom pripovijeda kako nikako ne može da se sjeti kakvo je bilo lice onome ruskom čovjeku koga je on posljednji put kada je bio ovdje vani ubo u živo meso (Krleža 2, 24) — *Da vidimo Štefa Loborca hoće li on dugo da trpi da baš svi po njem lupaju?* (Krleža 2, 39)

I tu upitnik ne stoji po općem pravilu, nego kao stilističko sredstvo izražava nedoumicu koju pisac sugerira čitaocu.

Ne zna se ni to jesu li i to suputnici koji putuju s tom svojom komedijom na vašar, ili su Dusi što liječu (Krleža 2, 412) — *Pa da vidiš kakva je to*

kapljica (Begović 15) — *Uistinu koleba bi li ili ne bi ošišala kosu* (Begović 3, 70) — *Sam doktor Ipsilonović nije ni slutio koliko za taj uspjeh duguje meni* (Kolar 155) — *Da li psuje ili se Bogu moli - tko bi to znao i razumio* (Kolar 2, 29) — *Vi i ne znate koliki ste grijeh navukli na duše svoje* (Kolar 2, 35) — *Zagledala se Janica u vrata neće li Marko doći* (Kolar 2, 31) — *Ne sjećam se o čemu razgovarasmo / idući do kuće njegove* (Tadijanović 227) — *Ne znam koliko žar je bijesni trajo / Kad grozne kvrge s duplja rasti stanu, / Ko kugle tvrde, i jedva sam stajo* (Goran 1, 40) — *Slušo sam udar kojom snagom pada / I meni opet vratila se nada* (Goran 1, 45) — *Znaš li ti na primjer koliko ima bogova?* (Goran 1, 64) — *Nije razmišljao s radošću kakovo će ime nadjenuti telčiću - a te su mu misli inače dane ispunjavale* (Goran 1, 72) — *Svaki bi čas trčkarao u štalu i uvjeravao se da li je zasun dobro prebačen, da li Goluba u polutami zvekeće lančićem na koritu* (Goran 1, 72) — *Čudit ćete se kako mogu ovdje da sjedim na ilovu podu* (Nametak 3) — *A ne zna čovjek od kojeg može više dobra vidjeti* (Nametak 6) — *Ko zna što bi bilo od oca da mu se nije onda Džankić u nevolji našao* (Nametak 7) — *Nikad nije došao ni da vidi gdje je ta zemlja* (Nametak 8) — *Ne zna se čija je ta kula bila* (Nametak 11) — *Voljela sam je i čekala čas kad ću ugledati njenu crnu kosu* (Nametak 30) — *I mi bismo jedva čekali kad će se ovnovi sadrijeti* (Nametak 34) — *Pričao nam je bezbroj puta kako su njegov tata i mama* (Batušić, Laterna magica 25) — *Valjda ni sam nije znao zašto mu to javlja i što zapravo od njega očekuje* (Desnica 90) — *Jesam li pjesnik, što misliš?* (Kaleb 2, 50) — *Valjalo je vidjeti šta se krije iza ovoga brijega* (Kaleb 2, 53) — *Vidiš kako shvaćaš!* (Kaleb 2, 56) — *Što ja znam tko ide?* (Kaleb 2, 59) — *Nije dočekao da čuje što ona misli o stanu u kancelariji* (Kaleb, Nagao vjetar 87) — *Malo bi pogledali kako ste se smjestili* (Kaleb, Nagao vjetar 90) — *Taj vam zna gdje tko pljune, čak i da će pljunuti zna godinu dana unaprijed* (Marinković, Ruke 20) — *Tko zna što oni smišljaju u svojim opakim i sebičnim glavama?* (Marinković, Ruke 59) — *Jeste li vidjele, moje gospođe, koja je to vještica?* (Marinković, Ruke 61) — *Kako vas je zapazio kroz svoje teodolite i smotao u kožnatu pljosku svoga metra, ne znam ni danas* (Marinković, Ruke 72) — *Oprosti, nisam znao što radim* (Marinković, Ruke 74) — *Te ne zna ni sam kako bi hodao* (Marinković, Ruke 141) — *Nisam ni znao koji broj govorim* (Marinković, Ruke 152) — *I sve mislim kako bih je odbacio i odrekao se nje* (Marinković, Ruke 169) — *Da li je uz to što mislio, ne zna se* (Marinković, Ruke 190) — *Vidiš li u što se on zagledao?* (Marinković, Ruke 194) — *Mašta on kako bi te uronio u svoj kotao i skuhao* (Marinković, Ruke 217) — *Kapara se odmara i razmišlja što bi mu mogao donijeti ovaj vedri jesenji dan* (Joža Horvat 92) — *Dar joj šalje, ali se premišljava kako bi joj to jednom naplatio* (Božić 1, 199) — *Boji se da ova njegova neprilika ne dođe u novine i tko zna kako bi se onda sve to završilo* (Barković 1, 68) — *Ne znam što da radim. Da pričekam tih nekoliko dana ili da se odmah vratim* (Barković 1, 187) — *Ne znam gdje počinje praznina mora* (Vesna Parun 149) — *Nastojao sam se sjetiti jesam li zaista sestri Ursoli bio rekao ono o majci, ili sam to samo pomislio* (Slobodan Novak 38) — *Tako sam stao govoriti već pomalo i besmislice, i kada sam zapeo smišljajući koju bih još riječ rekao na taj motiv što me je večeras ipak od svega najviše uzbuđivao, začuli su se brzi koračići po donjem odmorištu* (Slobodan Novak

177) — *Pa su zaboravili gdje su bili odložili, gdje zametnuli svoja civilna odijela* (Slobodan Novak 228) — *Samo su Gizelini psi znali koliko ja mulja moram proći da bih zabilježio nekoliko turopoljskih rečenica* (Peić 33) — *Antun Polić se kolebao da li da počne priču koju je sam u sebi toliko puta presudio* (Čedo Prica 112) — *Ona i ne zna tko kolovodi* (Laušić 27) — *Teško bi bilo utvrditi kad je iskra želje za razbijanjem zapalila mladiće* (VUS 18. 1. 1967. str. 5)

812 Zavisno upitne rečenice uvrštavaju se i uz pokazne zamjenice što stoje kao subjekt ili objekt uz glagolske fraze što su po značenju jednake glagolima pitanja, govorenja i osjećanja. Te se pokazne zamjenice obično uklanjaju daljnjom preoblikom, a njihovo značenje prelazi na vezničke riječi.

Izići će djelo na vidjelo koli je plemenita duša Ambroza Gregorijanca (Šenoa 2, 119)

813 Zavisno upitne rečenice ne uvrštavaju se samo uz pokazne zamjenice nego i uz druge riječi što znače pitanje, govorenje ili osjećanje te im nadopunjuju i tumače sadržaj.

Evo primjerâ gdje je zavisno upitna rečenica uvrštena uz takve imenice

Nek ima brigu i pomnju kako će djecu i ženu raniti i odivati (Leaković, Nauk 247) — *Jedina mu je briga da sastavi osnovu kako bi se opet sakupio i kuda smjestio sa Modruša rastjerani kaptol* (Nehajev 98) — *Više me nećeš ni tražiti za dozvolu smiješ li izaći* (Perković 150) — *Lovrek je čuo topove i bio se napeo sav od znatiželje hoće li opet da opali, kada ga je Trdak Vid uhvatio grčevito, kao da se utapa* (Krleža 2, 32) — *I čekao sam. Skupljao sam točne / Podatke: tko je već nestao straga, / Tko sprijeda - zbrajo, odbijo, dok počne / Udaranje, padovi* (Goran 1, 44) — *Gazda Roberto je dugo prevrtao među prstima Milinu ceduljicu u nedoumici što da učini za čovjeka* (Desnica 91) — *U teškoj je nedoumici da li je dobro učinila* (Barković, Alma 7)

814 Evo i primjera gdje je zavisno upitna rečenica uvrštena uz (zamjenički) pridjev

Kakva je da je, naša je (Kaleb 2, 52)

815 Evo i primjera gdje su zavisno upitne rečenice uvrštene uz priloge i čestice

Ipak ga je Vijeće primilo prijazno i propustilo - no eto čim se zahvalio! (Nehajev 28) — *Evo što je na stvari* (Kosor 2, 106) — *Nije iz njih sasvim jasno: što bi novija pokoljenja od tekovina Iliraca imala da prihvate* (Antun Barac 1, 6) — *Bilo joj je tako svejedno što se desilo s vremenom i s njom* (Čedo Prica 236)

815 a U nekim se zavisno upitnim rečenicama može veznička riječ ispustiti kao zalihosna. Takav je izričaj stilski obilježen kao sažet i snažan.

Među tim raznolikim zidovima i gromilama imade i zemlje, bog bi znao obrađene ili neobrađene (Šimunović 39)

Pun i stilski neutralan izričaj bio bi

. . .bog bi znao da li obrađene ili neobrađene

816 I zavisno upitno uvrštavanje valja lučiti od odnosnoga. Ishodišna rečenica koja će se uvrstiti kao zavisno upitna mora biti preoblikovana pitanjem. Ona pak koja će se uvrstiti kao odnosna mora imati pokaznu zamjenicu koja se odnosi na isto na što i pokazna zamjenica u rečenici koja će biti glavna. Odatle onda proizlazi temeljna razlika u značenju tih dvaju uvrštavanja.

Od ishodišnih rečenica

1. *Novinar je pitao to*
2. *To ljude zanima*

može se, ako se zamjenica *to* u obje rečenice odnosi na isto, odnosnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Novinar je pitao to što ljude zanima

i daljnjom preoblikom

Novinar je pitao što ljude zanima

Ako se druga ishodišna rečenica preoblikuje pitanjem

3. *Što ljude zanima?*

može se, bez obzira na to da li se zamjenica *to* u obje rečenice odnosi na isto, zavisno upitnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Novinar je pitao to što ljude zanima

i daljnjom preoblikom

Novinar je pitao što ljude zanima

Odnosnim i zavisno upitnim uvrštavanjem sklapaju se u tom primjeru homonimne zavisno složene rečenice, kojima je, međutim, sadržaj različit. Pri odnosnom uvrštavanju novinar pita nešto što ostaje pobliže neoznačeno, a to nešto je upravo ono što zanima ljude. Pri zavisno upitnom uvrštavanju je novinarovo pitanje upravo o tome što je to što ljude zanima. U prvom slučaju novinar to već zna ili je pogodio, u drugom tek pita o tome.

U hrvatskom književnom jeziku upitne su i odnosne riječi jednake, pa nije uvijek lako razlučiti zavisno upitne od odnosnih rečenica.

Evo dva primjera odnosnih rečenica koje bi se lako mogle površnijem promatraču učiniti kao da su zavisno upitne

Nek svidoči tebi ovo
Brod, Požega i Đakovo,
nek svidoči isti Osik
kakvi Čolnić biše človik (Ivanošić, Čolnić 22)

Onda su se dositili,
onda su se domislili
zašt' od sobe svoje vrata
na dan po dva po tri sata
jest mu bilo običajno
zaključati (Ivanošić, Čolnić 30)

Zavisna rečenica u oba primjera kaže o čem neka svjedoče i čemu su se dosjetili i domislili, a ne neka svjedoče navedenim pitanjem i da su se dosjetili i domislili navedenim pitanjem. A samo u tom drugom slučaju bile bi to zavisno upitne rečenice.

ZAVISNO POTICAJNE REČENICE

817 Zavisno poticajne rečenice uvrštavaju se u glavnu sasvim jednako kao i izričnе. Razlika je samo u tom što ishodišna rečenica koja se uvrštava kao zavisno poticajna mora biti preoblikovana preoblikom poticanja. Ishodišna rečenica koja se uvrštava kao zavisno poticajna rečenica uvijek je poticajna rečenica.

Zavisno poticajne rečenice nemaju posebnih veznika niti drugih veznič-kih riječi nego poticajna čestica *neka,* koja u ishodišnim rečenicama što se uvrštavaju označuje preobliku poticanja, pri uvrštavanju dobiva funkciju vezničke riječi za zavisno poticajne rečenice. Kao veznička riječ javlja se stoga u zavisno poticajnim rečenicama poticajna čestica *neka.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Prijatelj je rekao to*
2. *Neka dođemo na večeru*

može se zavisno poticajnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Prijatelj je rekao to neka dođemo na večeru

Zavisno poticajna rečenica, isto kao izrična, daje sadržaj pokaznoj zamjenici koja je objekt glagola *reći* i pobliže objašnjava taj sadržaj. Poticajna riječ *neka* u ishodišnoj rečenici što se uvrštava postala je tim uvrštavanjem zavisno poticajna veznička riječ. Uvrštena ishodišna rečenica je poticajna, ali zavisno složena rečenica sklopljena zavisno poticajnim uvrštavanjem nije poticajna, pa se na njezinu kraju ne stavlja usklični k ni onda kad bi se na kraju uvrštene ishodišne rečenice eventualno i stavio.

Daljnjom preoblikom može se ukloniti pokazna zamjenica uz koju je uvrštena zavisno poticajna rečenica, a njezino značenje prelazi na vezničku riječ.

Prijatelj je rekao neka dođemo na večeru

Od ishodišnih rečenica

1. *Molit ćemo oca to*
2. *Neka nas otac pusti na utakmicu*

može se zavisno poticajnim uvrštavanjem sklopiti zavisno složena rečenica

Molit ćemo oca to neka nas pusti na utakmicu

i daljnjom preoblikom

Molit ćemo oca neka nas pusti na utakmicu

Poticajne rečenice s *da* nisu prikladne da se uvrste kao zavisno poticajne rečenice jer se ne razlikuju od izričnih rečenica s veznikom *da.*

Bihu poslani rimski poklisari Lucios i Kajo kraljici Teuti da je mole neka bi pokarala svoje podložnike koji činjahu mnogo zla Latinom po moru; ali puna ženske oholosti činila ji je pogrdno smaknuti (Kačić, Razgovor 4) — *Neg molite vaše obrstare / i biskupe, crkve poglavare, / neka mole*

svitlu cesaricu (M. A. Reljković, Satir 50) — *Molit ćemo Boga istinoga / nek nam dade ključe od nebesa* (Npj. 2, 2) — *Ja ću reći Ibrahimu slugi, / nek otide u bijelu čaršiju* (Npj. 3, 7) — *Pošlji ga neka ide* (Rj.) — *Podaj mu neka jede* (Rj.) — *Idite i kažite mu nek ne ide iz dvora* (Npr. 35) — *Kažite zmaju neka mi iziđe na mejdan* (Npr. 35) — *Reci mu neka slobodno dođe preda me* (Šenoa 2, 14) — *Tražio je u posebnom pismu od dužda neka bi se sa Krstom postupalo što ljepše* (Nehajev 49) — *Govorili su da bi mi ponudili Bosnu principu neka caruje* (Nehajev 234) — *No ipak zamoli je neka bi mu dopustila sjesti do grada s njima* (Šimunović 3, 147)

818 Ako treba jasnije pokazati da je poticajna rečenica zavisna, može joj se, bar u starijem jeziku, na početak staviti veznik *da*.

Najposli i ovo molim d a ako ista stvar tebi ne bi se dopala, barem trud i dobra volja moja n e k a ti se dopadu (Ivanošić, Čolnić, Pridgovor)

UPRAVNI I NEUPRAVNI GOVOR

819 Kada se izriče sadržaj tuđega govora, može se to učiniti na dva načina. Jedan je da se tuđe riječi navedu upravo onako kako su izgovorene. Tako izrečen tuđi govor zove se *upravni govor (oratio directa* ili *oratio recta)*. Drugi je način da se sadržaj tuđih riječi, bez obzira na to kako su one upravo izrečene, oblikuje u ishodišnoj rečenici i da se ta rečenica onda kao izrična, zavisno upitna ili zavisno poticajna uvrsti u glavnu u kojoj se kazuje čijih se riječi sadržaj navodi u zavisnoj rečenici. Tako izrečen tuđi govor zove se *neupravni govor (oratio obliqua)*.

Upravni i neupravni govor ne mora uvijek navoditi pravo govorenje kojim se neki govornik obraća slušaocu. Njima se može navoditi i unutrašnje govorenje: misao, osjećaj, duševno stanje, volja. Sve to, ako i nisu prave riječi, navode se kakve bi bile da se izriču.

820 Upravni govor označuje se posebnom intonacijom koja ga izdvaja iz ostaloga govorenja. U pismu se obično označuje navodnicima. Njima se navedene riječi izdvajaju od ostaloga teksta.

Rečenica koja uvodi upravni govor obično se na kraju označuje dvjema točkama.

Suleman mu bilu knjigu piše:
»Zrinoviću, krilo cesarovo,
nemoj ludo izgubiti glave,
već otvori vrata od kaštela« (Kačić, Razgovor 178)

Kad u Novi Asan-aga dođe
od Novoga pita kapetana:
»Pobratime, novski kapetane,
bi li meni umio kazati
za našega silna zulumčara
po imenu Babića Mujasa?« (Kačić, Razgovor 256)

Ogledalo nosi, vapi: »Gledaj, tužan,
i pomisli tko si! Grd jesi i ružan« (Kanižlić, Rožalija 82)

Svaki će reći: »To bi bilo jedno okrivljenje nerazumno« (Ivanošić, Stvoritelj 54)

Kad li mu je ranam bolje bilo,
on poruča vjernoj ljubi svojoj:
»Ne čekaj me u dvoru bijelomu,
ni u dvoru, ni u rodu momu!« (Asan-aginica)

Pak sama sebi govori:
»Ah, mili Bože i dragi!« (Npj. 1, 196)

Al Osmana Salim prekorio
i tešku mu riječ besjedio:
»O Osmane, grđi od đevojke!« (Npj. 4, 156)

Pođe da traži drugoga lova govoreći u sebi: »Kad se vratim, naći ću ja tebe.« (Npr. 44)

A pak slušaj kako junak zbori
I strašljivce kako oštro kori:
»Vaj, Durače, starče stari,
Kuda 'š sade, kamo li ćeš?
Sad gdje smakoh gorske miše?
Il u goru? Brđani su tamo;
Il u ravno? Na ravno će sići:
Il ćeš živjet da izgubiš glavu?
Najbolje je bježat pod oblake.
Mišad grize, ali po tlih gmiže;
Sam sur orô pod nebo se diže.
Penjite ga na vješala tanka,
Neka znade što mu strah valjade.
A Turčina ako još imade
Gdjegod koga ter se vlaha boji,
Popet ću ga nebu pod oblake,
Tu nek plijen vranom vranu stoji« (Ivan Mažuranić 45)

Al sjetiše se ljudi: »Još on živi!«
Te stadoše raspredati o njemu,
I govorahu: »Ne pjeva on...
Politike radi...« A drugi:
»U tajnosti da skriva pjesme,
To njegova je politika.«
I treći: »Pjesničko mu vrelo
Presahnulo.« Mnogi mišljahu:
»O, kako je divno pjevao
O žitu, vinu i ljubavi,
Dok mladi bjesmo, i on pored nas.«
No rekoše njih malo: »Doista,
Poklonio nam dar je velik

Pa makar više ne napisao
Ni stiha . . .« (Tadijanović 198—199)

Telefon! Konzul polazi k zidu. Čujem: »Hallo! Da. Ja sam. Danas. Odmah, draga moja, čekaj« . . . glas mu zapinje, okrene se prema adlatusu i teškim glasom govori: »Franz, molim te, telefoniraj ti, ja ne mogu.« Adlatus, mršav gospodin s bradom, govori u telefon: »Ljubim ruke. Da, milostiva, der Bubi muss einrücken.« Pogledam u konzula - suze mu se krune preko obrazâ (Julije Benešić, Razgovori 97)

821 Kada rečenica što uvodi upravni govor ne stoji ispred njega, nego slijedi iza njega ili je umetnuta u nj, ne stavljaju se dvije točke.

»Vlasi, vlasi!« Turci viču, / »Konja, konja!« grmi aga (Ivan Mažuranić 71) — *»Dakle«, reče, »i ti sad imaš miševe u glavi«* (Ivan Kušan, Veliki dan 213)

822 Pojedini dijelovi upravnoga govora mogu biti uključeni u drugo kazivanje, pa se i onda označuju navodnicima da bi se znalo da pojedini dijelovi takva kazivanja potječu iz nekog upravnog govora koji se ne navodi čitav.

Loborec Štef nije bio oženjen ni dva mjeseca kada su ga bili otrgli od njegove žene, i on je tih šest nedjelja dopusta osjećao kao »svoje sveto pravo« koje mu nitko nije bio vlastan oteti, pa ipak su mu oteli to njegovo »sveto pravo« (Krleža, Bog Mars 19)

823 Kada je očito da se radi o upravnom govoru, mogu se, osobito iza dviju točaka, ispustiti navodnici.

Sprva će nuditi mlijeko na uglovima ulica
A kad se razdani sasvim, poći će u dvorišta gradska
Vičući: Gospojo, mlika! Gospojo, evo mlika! (Tadijanović 78)

Oh, zašto me zapitkuju kod povratka:
Šta si nam, brate, za spomen donio? (Tadijanović 77)

Pamti: tvoj bol je za ljepotu neke stvari / izvan tebe (Slavko Mihalić 51)

824 Umjesto navodnicima upravni govor može se označiti crtom koja se stavlja ispred njegova početka. Upravni govor se tada obično, ali ne uvijek, piše u novom retku.

Međutim je stara gospođa Grahovac s finim smiješkom na blagom licu čisto ležerno rekla:
- Gospodo, izvolite, večera je na stolu! (Kolar 2, 267)

Tada me prekine moja baka:
- Od kuge, gladi i vojske!
Svi: - Oslobodi nas, Gospodine! (Tadijanović 138)

825 Kada rečenica što uvodi upravni govor stoji iza njega ili je umetnuta u nj, povlači se crta na početku i na kraju upravnoga govora, a ne stavljaju se dvije točke.

- Na noge se! - grmjelo plemstvo razilazeći se iz dvorane (Šenoa 2, 98)

- Hoću, gospodine bane, tako mi vjere. Radit ću po vašoj zapovijedi - reče Gašpar (Šenoa 2, 169)
- Kolona desno - čuo je gospodin poručnik Kukolj gospodina satnika gdje viče negdje daleko i nešto je progunđao u žučljivom mamurluku (Krleža, Bog Mars 71—72)
- O, dobro nam došli! - pozdravio ih domaćin srdačno (Kolar 2, 263)
- Gubi se! - derao se vanjski muškarac, osjećajući se dobro u jakoj ulozi (Kaleb 1, 101)
- Šta radiš tu? - reče prolaznik (Kaleb 1, 103)
- Ja u to sumnjam. Svrha je posla važna, a ne njegova narav. - Nisam bio uvjeren da govorim istinu (Kaleb 1, 315)
- Slušaj me, Viktore - rekao mu je bataljonski zapovjednik pred polazak na dopust. - Ja te puštam s fronte! Dobro je! Ali mi zadaj poštenu riječ da ćeš tu tvoju kuju ustrijeliti na svaki način (Krleža, Hrv. bog Mars 28)
- Molim, nije to tako ozbiljno mišljeno - rekao je gospodin sreski. - Pardon! (Kolar 2, 274)
- Da, ljepote sela znadu samo ljudi iz grada - pomisli Miloš jetko; - znadu ih barem iz knjiga, uče ih još od djetinjstva, iz slikovnica, početnica, čitanki; u selu su one skoro nepoznate. Ili bar imaju svoje naličje, koje ne nalazimo u početnicama (Desnica 304)
- Pazite, zabunili ste se - kaže on uzimajući mi iz ruku neke novine - već ste ih uzeli (Ivan Kušan, Veliki dan 87)

826 Crtama se vrlo prikladno označuje razgovor naveden u upravnom govoru.

- Hoćete li možda gore k njemu? . . . Ako hoćete, ispratit ću vas . . .
- Hvala, ne treba, ne treba, sam ću. Koji je broj njegove sobe?
- Četrdeset i sedam, na drugom katu (Desnica 1, 221)
- Dakle umro naš Karlo?
- Po svoj prilici - potvrdi Morić turobno (Desnica 144)
- Nosim ja svoje sobom. Uvijek. I to što mislim nosim sa sobom.
- Ali ne izlaješ kao ja, a? (Čedo Prica, Dobrotvori 120)

827 Kada se želi u istom tekstu razlikovati jedan upravni govor od drugoga, na primjer izrečeni od pomišljenoga, mogu se upotrijebiti i crte i navodnici.

- Što kažete? - Zapita Jože okrećući se prema njemu licem koje je imalo već svoju nadu, dok je rukom klizio preko Isakovih leđa baš kao da mu prenosi svoju neizrečenu zahvalnost, »e uslišao si me, stari i mali moj, tako . . .« (Čedo Prica, Dobrotvori 106)

828—829 Neupravni govor navodi se izričnim, zavisno upitnim i zavisno poticajnim rečenicama pa je za nj dano obilje primjera u poglavljima gdje se opisuju takve rečenice. Ovdje neka samo nekoliko primjera podsjeti na to. Nisu, međutim, sve izrične, zavisno upitne i zavisno poticajne rečenice neupravni govor.

Fale se niki (kako čujem, ali malo virujem) da će mi činiti pjesme porugljive (Kačić, Razgovor 336)

Dajem ti, moj štioče, na znanje da ja ovi trud nisam činio za ljude koji latinski i talijanski jezik posiduju (Kačić, Razgovor 337)

Nit ga sreta tko ni kud će pita (Martić, Osvetnici 2, 10)

Stisnem oči, Turci opet misle da pijan spavam (Šenoa 2, 51)

Kad ugledam gdje mi
U susret koračaš,
Vidim plahu košutu
Kraj šumskog izvora (Tadijanović 191)

Već kao dvadesetgodišnjak na univerzi, Florjanović je bio na čisto s tim da za nj nije onaj obični redovni život, lišen svake ljepote i svake »težnje k višemu«, što provodi većina ljudi koje je poznavao i oko sebe gledao (Desnica 224)

Tražila je u pameti način kako da ode dostojanstveno, s nekim velikodušnim potezom (Desnica 193)

Želio je da i on tako kao djeca uživa svaku stvar za se, kao drûga: stvar, čini se, s njezinom dušom (Kaleb 1, 182)

Vodi on tako dvojicu prijatelja, iako zamišlja da oni njega vode (Kaleb 1, 136)

Joža se zasmija kao mudar čovjek koji zna da je sve to dobro izveo i da je došljaku otkrio pravu širinu svoje prirode pa je sad moguće surađivati s njim s više povjerenja i srdačnosti (Čedo Prica, Dobrotvori 121)

— On, primjerice, nikada nije vjerovao da će moći ući u tramvaj, niti da će moći izići, niti je vjerovao da ga je kondukter točno razumio ako je zatražio prelaznu kartu; njegove muke u kinematografu bile su osobito velike jer je uvijek bio u strahu da je sjeo na krivo mjesto ili da će se netko pojaviti s istim brojem sjedišta kao i na ulaznici koju je držao u ruci, čak i za vrijeme projekcije filma često pogledajući na nju (Ivan Kušan, Veliki dan 131)

830 U bogatu izričaju s dugim i kompliciranom sklopljenim rečenicama može se isti govor navoditi i kao neupravni i kao upravni. Time se postiže poseban stilski efekt.

Ljudi se kolju i pate, gutaju kalorije i putuju, pišu knjige o tome da »Boga nema i da će demokracija spasiti svijet«, a to sve samo zato da bi u posljednjoj konsekvenci iz sviju patnja i ideja potekao ovakav jedan crn i blatan kanal (Krleža, Bog Mars 26)

831 Isto govorenje može se navoditi kao upravni i kao neupravni govor. To znači da se upravni govor može pretvoriti u neupravni i obrnuto. Pri tom se, međutim, ne mijenja samo ono po čemu se svaki upravni govor razlikuje od svakoga neupravnoga. Nije sva razlika u tome da su rečenice govora u upravnome nezavisne, a u neupravnome zavisne. Kako je odnos radnje prema govorniku drugi u upravnom, a drugi u neupravnom govoru, mijenja se pri pretvaranju jednoga u drugi lice, mijenja se način, a vokativi upravnoga govora prelaze u druge padeže. Potrebno je koji put ponešto izreći eksplicitnije u neupravnome nego u upravnom govoru, gdje se više toga razumije samo iz

konteksta i situacije. Upravni su i neupravni govor sadržajno i sintaktički ekvivalentni, ali stilistički postoji među njima znatna razlika. Jedan može biti čak neprikladan i rogobatan kada je drugi ugodan i skladan. Ima dakako mnogo i takvih primjera gdje je oboje neutralno i podjednako prihvatljivo.

832 Ako se upravni govor pretvara u neupravni, mijenjaju se gramatičke oznake lica.

a) Ako je u upravnom govoru prvo lice, ono se u neupravnom izjednačuje s licem glagola govorenja, osjećanja ili htijenja od kojega je neupravni govor zavisan.

Ako je u upravnom govoru prvo lice, a glavni je glagol također u prvom licu, onda nema nikakve promjene

Dajem ti na znanje da ja ovi trud nisam činio za ljude koji latinski i talijanski jezik posiduju (Kačić, Razgovor 337)
I upravni bi govor glasio: »*Ja ovi trud nisam činio...*«

Pa rekoh ti da ne mogu da te uzmem još za dvije godine (Matoš 100)
I upravni bi govor glasio: »*Ne mogu da te uzmem...*«

Namah sam rekao kralju da ću ja pokušati kako bi se dalo Jajčanima pomoći (Nehajev 213)
I upravni bi govor glasio: »*Ja ću pokušati ...* «

Mi njoj kažemo da idemo u Dubrovnik po sô (Npr. 7)
I upravni bi govor glasio: »*Idemo u Dubrovnik...*«

Nekom zgodom rekao sam oficirima kako čeznem za trenutkom kad ću moći da svučem vojničke haljine (Fran Mažuranić 2, 5)
I upravni bi govor glasio: »*Čeznem za trenutkom...*«

Ako je u upravnom govoru prvo lice, a glavni je glagol u kojem drugom licu, onda glagol u neupravnom govoru dolazi u to isto lice.

Kažeš da ne možeš?
Upravni bi govor glasio: »*Ne mogu.*«

Fale se niki da će mi činiti pjesme porugljive (Kačić, Razgovor 336)
Upravni bi govor glasio: »*Činit ćemo pjesme...*«

Rekla mu je da je mrtva (Marinković, Ruke 44)
Upravni bi govor glasio: »*Mrtva sam.*«

Kaza im da će im dovesti jednoga carskog čoeka (Npr. 222)
Upravni bi govor glasio: »*Dovest ću...*«

Tražila je u pameti način kako da ode dostojanstveno (Desnica 193)
Upravni bi govor glasio: »*Kako da odem dostojanstveno?*«

Želio je da i on tako kao djeca uživa svaku stvar za se (Kaleb 1, 182)
Upravni bi govor glasio: »*Da i ja tako kao djeca uživam svaku stvar za se.*« To je poticajna rečenica s *da*. Vidi t. 832b, b).

On, primjerice, nikada nije vjerovao da će moći ući u tramvaj (Ivan Kušan, Veliki dan 131)
Upravni bi govor glasio: »*Moći ću ući u tramvaj.*«

Joža se zasmija kao mudar čovjek koji zna da je sve to dobro izveo (Čedo Prica, Dobrotvori 121)

Upravni bi govor glasio: »*Sve sam to dobro izveo.*«

b) Ako je u upravnom govoru drugo lice, ono se u neupravnom izjednačuje s licem kojemu se obraća glagol govorenja, osjećanja ili htijenja od kojega je neupravni govor zavisan.

Zamolit ću ga da mi ne zamjeri (Marinković, Ruke 225)
Upravni bi govor glasio: »*Nemojte mi zamjeriti.*« Vidi t. 832b, a).

Ni đavo neće smjeti reći da vam nisam služio što sam najbolje mogao (Nehajev 309)
Upravni bi govor glasio: »*Nisi služio...*«

Kažite zmaju neka mi iziđe na mejdan (Npr. 35)
Upravni bi govor glasio: »*Iziđi na mejdan.*« Vidi t. 832b, b).

Reci mu neka slobodno dođe preda me (Šenoa 2, 14)
Upravni bi govor glasio: »*Slobodno doći...*« Vidi t. 832b, b).

Oh, zašto me zapitkuju kod povratka:
Šta si nam, brate, za spomen donio? (Tadijanović 7)
Neupravni bi govor glasio: *Oh, zašto me zapitkuju kod povratka što sam im, ja njihov brat, za spomen donio.* Vidi t. 833.

Nit ga sreta tko ni kud će pita (Martić, Osvetnici 2, 10)
Upravni bi govor glasio: »*Kud ćeš?*«

Rekla je da je mislila da ju on već prati (Cesarec, Bjegunci 22)
Upravni bi govor glasio: »*Mislila sam: 'Vi me već pratite.'*«

Tko bi rekao da ću ja postati tako nezahvalan (Slobodan Novak 104)
Upravni bi govor glasio: »*Ti ćeš postati tako nezahvalan.*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Tko bi (mi) rekao.*« Ali vidi i c).

Kada je kapetan umuknuo, biskup reče da sve to što se sada zbiva na Krajini, u karlovačkom generalatu, ne treba uzeti srcu tako kao što to čini gospodin Kuhačević (Horvatić, Forum 1983, 1—3, 328)
Upravni bi govor glasio: »*Sve to ne treba uzeti srcu tako kao što to činite vi, gospodine Kuhačeviću.*« Vidi t. 833.

c) Ako je u upravnom govoru treće lice, ono se u neupravnom izjednačuje s licem o kojem govori glagol govorenja, osjećanja ili htijenja od kojega je neupravni govor zavisan.

Rekoše da valja kazniti te razbojnike (Nazor, Odabrana proza 309)
I upravni bi govor glasio: »*Valja kazniti te razbojnike.*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Rekoše (o njima).*«

Kažu da tako mirišu njedra plašljive djevojke (Tadijanović 98)
I upravni bi govor glasio: »*Tako mirišu njedra...*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Kažu (o njima).*«

Turci opet misle da pijan spavam (Šenoa 2, 51)
Upravni bi govor glasio: »*Pijan spava.*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Turci opet misle (o meni).*«

Tko bi rekao da ću ja postati tako nezahvalan (Slobodan Novak 104)
Upravni bi govor glasio: »*On će postati tako nezahvalan.*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Tko bi rekao (o meni).*« Ali vidi i b).

A mužu sam rekla da ćeš nam ti doći u posjete (Marinković, Ruke 77)
Upravni bi govor glasio: »*On će nam doći u posjete.*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Mužu sam rekla (o tebi).*«

832a Jednako kao što se mijenjaju lica glagolskih oblika pri pretvaranju upravnoga u neupravni govor mijenjaju se i lica ličnih i posvojnih zamjenica. Vidi t. 832.

a) Prvo lice izjednačuje se s licem glavnoga glagola.

Florijanović je bio na čisto s tim da za nj nije onaj obični redovni život (Desnica 224)
Upravni bi govor glasio: »*Za mene nije onaj obični redovni život.*«

Vodi on tako dvojicu prijatelja iako zamišlja da oni njega vode (Kaleb 1, 136)
Upravni bi govor glasio: »*Oni mene vode.*«

Oh, zašto me zapitkuju kod povratka:
Šta si nam, brate, za spomen donio? (Tadijanović 7)
Neupravni bi govor glasio: *Zapitkuju što sam im za spomen donio.*

b) Drugo se lice izjednačuje s licem kojemu se glavni glagol obraća.

Fale se niki da će mi činiti pjesme porugljive (Kačić, Razgovor 336)
Upravni bi govor glasio: »*Činit ćemo ti pjesme...*« Ali vidi i c).

Ni đavo neće smjeti reći da vam nisam služio što sam najbolje mogao (Nehajev 309)
Upravni bi govor glasio: »*Nije vam služio...*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Ni đavo (vam) neće smjeti reći.*« Ali vidi i c).

Kaza im da će im dovesti jednoga carskog čoeka (Npr. 222)
Upravni bi govor glasio: »*Dovest ću vam jednoga carskog čoeka.*«

Mati otide caru i kaže mu da u dvoru njena sina ima svašta bolje nego u njegovu (Npr.)
Upravni bi govor glasio: »*U dvoru mojega sina ima svašta bolje nego u tvojemu.*« Tu se primjenjuje i pravilo a).

c) Treće lice izjednačuje se s licem o kojem glavni glagol govori.

Fale se niki da će mi činiti pjesme porugljive (Kačić, Razgovor 336)
Upravni bi govor glasio: »*Činit ćemo mu pjesme...*« Ali vidi i b).

Kažite zmaju neka mi iziđe na mejdan (Npr. 35)
Upravni bi govor glasio: »*Iziđi mu na mejdan.*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Kažite zmaju (od mene).*« Vidi t. 832b, b).

Reci mu neka slobodno dođe preda me (Šenoa 2, 14)
Upravni bi govor glasio: »*Slobodno doći pred njega*«. Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Reci mu (od mene).*« Vidi t. 832b, b).

Ni đavo neće smjeti reći da vam nisam služio što sam najbolje mogao (Nehajev 309)
Upravni bi govor glasio: »*Nije im služio...*« Glavni bi se glagol mogao nadopuniti: »*Ni đavo neće smjeti reći (o vama).*« Ali vidi i b).

832b Ako se upravni govor pretvara u neupravni, mijenjaju se u njemu imperativ i poticajne rečenice i zamjenjuju se izričnima. Lica se pri tom mijenjaju kako je opisano u prethodnoj točki.

a) Imperativ se zamjenjuje prezentom u izričnoj rečenici.

Medvjed mu onda reče da joj okreše grane (Npr.)
Upravni bi govor bio: »*Okreši joj grane.*«

Mlađa dva brata reknu starijemu da on svoga konja zakolje (Npr.)
Upravni bi govor glasio: »*Ti svoga konja zakolji.*«

No noćas ga osjetiše i kapral mu naredi da se sjutra javi na raporat (Matoš 61)
Upravni bi govor glasio: »*Javi se sjutra na raporat.*«

Ja sam malo prije naložio gorostasu da dođe o Uskrsu u Kopar (Nazor, Izabrana proza 8)
Upravni bi govor glasio: »*Dođi o Uskrsu u Kopar.*«

Kažem ti da pritisneš (Kaleb 2, 56)
Upravni bi govor glasio: »*Pritisni.*«

Tražio je da mu ručak šalju po gončini dnevničaru (Goran 1, 63)
Upravni bi govor glasio: »*Šaljite mi ručak...*«

b) Poticajne rečenice s *neka* ili *da* zamjenjuju se u neupravnom govoru također prezentom u izričnoj rečenici:

Pa im rekao da donese svaki po jednu maramu kući (Npr. 61)
Upravni bi govor glasio: »*Neka donese svaki...*« ili »*Da donese svaki...*«

Namisli da ostavi prvoga muža (Npr. 162)
Upravni bi govor glasio: »*Neka ostavim...*« ili »*Da ostavim...*«

I zahtijevao je da mu se pomaknu međaši (Nazor, Izabrana proza 17)
Upravni bi govor glasio: »*Neka mi se pomaknu međaši*« ili »*Da mi se pomaknu međaši.*«

Ne smije on samo tako dopustiti da na njega padnu različite sumnje (Perković 5)
Upravni bi govor glasio: »*Neka na me padnu...*« ili »*Da na me padnu...*«

Niko nije pomišljao da Omera oženi (Nametak 14)
Upravni bi govor glasio: »*Neka Omera oženim...*« ili »*Da Omera oženim*«.

Poticajne rečenice s česticom *da* različite su od izričnih s veznikom *da*, iako glase jednako kao i one. Poticajne rečenice s česticom *neka* mogu se pretvoriti u neupravni govor i kao zavisne poticajne rečenice s veznikom *neka*. Tako bi tu navedeni primjeri mogli glasiti i ovako:

Pa im rekao neka donese svaki po jednu maramu kući
Namisli neka ostavi muža Ali vidi i c.
I zahtijevao je neka mu se pomaknu međaši
Ne smije on samo tako dopustiti neka na njega padnu različite sumnje
Niko nije pomišljao neka Omera oženi Ali vidi i c.

Takvi su primjeri i ovi

Kažite zmaju neka mi iziđe na mejdan (Npr. 35)
Reci mu neka slobodno dođe preda me (Šenoa 2, 14)

c) I futur I. se može zamijeniti prezentom u izričnoj rečenici. Takvom se nepravom sadašnjosti koja se odnosi na budućnost sva pozornost upravlja na budući događaj koji se očekuje.

Namisli da ostavi prvoga muža (Npr. 162)
Upravni bi govor glasio: »*Ostavit ću prvoga muža.*« Ali vidi i b.

Niko nije pomišljao da Omera oženi (Nametak 14)
Upravni bi govor glasio: »*Omera ću oženiti.*« Ali vidi i b).

Ako futur ostane nezamijenjen, pozornost se upravlja više na očekivanje nego na događaj u budućnosti:

Namisli da će ostaviti prvoga muža
Niko nije pomišljao da će Omera oženiti

d) U neupravnom govoru izostavlja se nijekanje kada je ono već sadržano u glavnom glagolu od kojega je zavisan.

Tko mu može zabraniti da hoda po svojem kraju (Kaleb 2, 51)
Upravni bi govor glasio: »*Ne hodaj po svojem kraju.*«

Nijesu mu dopuštali da se umiješa (Marinković, Ruke 40)
Upravni bi govor glasio: »*Nemoj se umiješati.*«

Nijekanje je zadržano u primjeru
Sestri svojoj i djevojkama oštro zaprijete da nikome ne kazuju (Npr.)
Upravni bi govor glasio: »*Nemojte nikome kazivati.*« Ali bi se i tu nijekanje moglo izostaviti
Sestri svojoj i djevojkama oštro zaprijete da ikome kazuju

833 Pri pretvaranju upravnoga govora u neupravni vokativ se uključuje u rečenicu u kojem drugom padežu, najčešće u nominativu.

Suleman mu bilu knjigu piše:
»Zrinoviću, krilo cesarovo,
nemoj ludo izgubiti glave,
već otvori vrata od kaštela« (Kačić, Razgovor 178)

Neupravni bi govor glasio: *Suleman Zrinoviću bilu knjigu piše neka Zrinović, krilo cesarovo, ludo ne izgubi glavu već neka otvori vrata od kaštela.*

Kad u Novi Asan-aga dođe
od Novoga pita kapetana:
»Pobratime, novski kapetane,
bi li meni umio kazati
za našega silna zulumčara
po imenu Babića Dujasa« (Kačić, Razgovor 256)

Neupravni bi govor glasio: *Kad u Novi Asan-aga dođe, od Novoga pita kapetana bi li mu pobratim, novski kapetan, umio kazati za njihova silna zulumčara po imenu Babića Dujasa.*

Al Osmana Selim prekorio
i tešku mu riječ besjedio
»O Osmane, grđi od đevojke!« (Npj. 4, 156)

Neupravni bi govor glasio: *Al Osmana Selim prekorio i tešku mu riječ besjedio da je Osman grđi od đevojke.*

A pak slušaj kako junak zbori
I strašljivce kako ostro kori:
»Vaj, Durače, starče stari,
Kuda 'š sade, kamo li ćeš?
Sad gdje smakoh gorske miše?« (Ivan Mažuranić 45)

Neupravni bi govor glasio: *A pak slušaj kako junak zbori i strašljivce kako ostro kori kuda će sada, vaj njemu, Durak, starac stari, kamo li će, sad gdje aga smače gorske miše.*

- Hoću, gospodine bane, tako mi vjere. Radit ću po vašoj zapovjedi - reče Gašpar (Šenoa 2, 169)

Neupravni bi govor glasio: *Gašpar reče da hoće, tako mu vjere. Da će raditi po zapovijedi gospodina bana.*

Međutim je stara gospođa Grahovac s finim smiješkom na blagom licu čisto ležerno rekla:
- Gospodo, izvolite, večera je na stolu! (Kolar 2, 267)

Neupravni bi govor glasio: *Međutim je stara gospođa Grahovac s finim smiješkom na blagom licu čisto ležerno rekla neka gospoda izvole, da je večera na stolu.*

A kad se razdani sasvim, poći će u dvorišta gradska
Vičući: Gospojo, mlika! Gospojo, evo mlika! (Tadijanović 78)

Neupravni bi govor glasio: *Poći će u dvorišta gradska vičući da za gospođu ima mlijeka, da za gospođu, evo, ima mlijeka.*

Oh, zašto me zapitkuju kod povratka:
Šta si nam, brate, za spomen donio (Tadijanović 77)

Neupravni bi govor glasio: *Oh, zašto me zapitkuju kod povratka što sam im ja, njihov brat, za spomen donio.*

I inače treba, kako se iz tih primjera vidi, upravni govor pri pretvaranju u neupravni prilagoditi i upotpuniti u svemu što nije dosta jasno i izričito.

»Vlasi, vlasi!« Turci viču,
»Konja, konja!« grmi aga (Ivan Mažuranić 71)

Neupravni bi govor glasio: *Turci viču da vlasi napadaju, da vlasi napadaju, aga grmi da mu dadu konja, da mu dadu konja.*

833a Tuđi govor može se prenositi i tako da se sasvim preuzme u vlastiti. Takvo izgovaranje tuđih riječi kao da su vlastite zove se *slobodni neupravni govor*. Slobodni neupravni govor razlikuje se od običnoga neupravnog govora time što nije uvršten kao zavisna rečenica, što nije ni upravni, a od upravnoga razlikuje se time što su prema njemu tri lica promijenjena kao u neupravnome. Glagol govorenja ili mišljenja obično se u slobodnom neupravnom govoru dodaje navedenim riječima tako da s njima tvori rečenični niz.

Još Duraka starca k tome,
Što me hrđa svjetovaše
Da ih pustim domu svome
Jer su, reče, vlašad ljuta
Oni će mi odmazditi
Mojom glavom vlaške glave (Ivan Mažuranić 43)

U upravnom bi govoru bilo: *Oni će ti odmazditi tvojom glavom...*

Usudio sam se primijetiti da ta nova pjesnička jugoreligija nema nikakva značenja izvan uskog Kruga, gdje svršava s matinejom kao što je i počela, ali me je gospodin jugo-prorok pregazio kao antipoetskog odroda.
- Upamtit ću, kaže, ja svoju rapsodiju (Krleža, Davni dani 262)

U upravnom govoru bilo bi: *Upamtit ćete vi...*

U ova prva dva primjera slobodni se neupravni govor nadovezuje na običan.

To su, veli, majstori. On to ne razumije (Krleža, Davni dani 439)

U upravnom govoru bilo bi: *Ja to ne razumijem.*

U tom pogledu on je, veli, matematski sigurno inkonvertibilan. Svaki mi je napor uzaludan da ga obratim u ništa (Krleža, Davni dani 453)

U upravnom bi govoru bilo: *U tom pogledu ja sam... Svaki vam je napor uzaludan da me obratite u ništa*

Znao je sada sigurno, neće poći u Karlovac (Barković 307)
Očekujem, kažu, smrt (Slavko Mihalić 47)

U upravnom bi govoru bilo: *Očekuješ...*

833b Slobodni neupravni govor može se i nadovezivati na rečenicu s glagolom ili izrazom govorenja ili osjećanja i dvotočkom.

Izvukao mi je iz ruke Budhu i zapitao me sarkastično: šta će mi Budha (Krleža, Davni dani 207)

A onda je počeo filozofirati: koga da ispljuska? Može li on ispljuskati sve ove svinje oko nas? U tom našem zahodu, tko tu nešto može? To smo mi: stoka. Staja. Blato. Svinje. Lopovi.
A čemu živimo? Ili da se ubijemo, ili da počnemo pljuskati svinje i lopove...
- A gdje su ti partneri? Stojiš sam! Žena treba za plac, a djeca cipele ... Ove svinje rokću iza svojih bedema. Sve sami zamci i tvrđave, mreže i zamke i gvožđe ... (Krleža, Davni dani 263)

Priča Pukšec: vratio se sin nadzornika R. iz Rusije. Bio je, veli, slavenofil, a sada se je, veli, razočarao. Pitam zašto? Svi su, veli, za socijalizam. I caristi, veli, isto tako. Nema ni boga tko bi mogao to, veli, zaustaviti (Krleža, Davni dani 274)

Svima se u očima čitala teška zabrinutost: što onda ako su glasine lažne, a oni nisu ništa poduzeli (Barković 235)

833c Pri slobodnom neupravnom govoru može i sasvim izostati glagol govorenja. Tako u ovom zapisu o susretu i razgovoru.

Oberleutnant H-ić. Da mu je da se probije do zagrebačkog Crvenog Križa na Obrtnoj školi, poklonio bi Majci Božjoj Kamenitoj zlatnu uru. Bio bi gotov čovjek! Tamo su najljepše bolničarke. A brus! Opet je u marškompaniji za Dolomite (Krleža, Davni dani 275)

833d Slobodni neupravni govor može se izričito označiti kao takav dodavanjem čestice *da*.

U Carigradu strpaše nas u smradnu spilju, a tu da će nas porazdijeliti na galije da prikovani veslamo do smrti (Šenoa 2, 55)

Ne daju mi bicikl jer da sam premalen

On da je bio ministrant kod sv. Vinka Pavlinskog, i šta će drugo da bude nego klerikalac? (Krleža, Davni dani 197)

Nitko, zapravo, poslije katastrofe nije znao da opiše tog nepoznatog putnika detaljno. Da je bio u crnoj mantiji, zaogrnut nekom vrstom bogate, španske pelerine, da je bio blijed, vitak, svakako mladić, gotovo dječak (Krleža, Davni dani 316)

Pa kažu - izmišlja prestrašeni Brico - kažu od Zaštite! Zaštita u Dolovima da je imala u šumi, u Crnom vrhu, svoja skladišta. A Vid Pavlović da je digao ljude i da sada dijeli oružje (Barković 233)

Takvo se označivanje slobodnoga neupravnog govora javlja u hrvatskom književnom jeziku tek od novijega doba.

833e Slobodni neupravni govor pruža mogućnost da se okretno prikažu složene situacije i stilističke tančine izraze u finim preljevima. U njemu se mogu donijeti čitavi dijalozi, i to ne samo kratko skicirani, kao ovaj:

Petar R. kaže da se on te vrste convertisseura ne boji. On se neće dati proselytisirati...

- To ja i nemam namjere da ga obratim. Nisam ja nikakav sektaš. Nisam ja nikakav obratitelj (Krleža, Davni dani 452)

nego i opširni

Prčka indiskretno po mojim knjigama na stolu, i pita me, šta će mi grčka gramatika?

- Učim grčki?

- Zašto?

- Jer ne znam grčki.

- A šta će mi grčki?

- Da bih mogao da pišem.

- Pa zar sam ja grčki književnik? Što pišem?

- Pišem pjesme, drame, romane, sentence, aforizme, napisao sam nekoliko drama, napisao sam nekih pet, šest drama, ali neće da me igraju. Imam nekoliko knjiga pjesama. Neće da me štampaju.

Njega drame ne zanimaju. Njegova mama, veli, da je garderobijerka u teatru, to je jedina njegova veza s teatrom. On da nije vidio ni jedne drame u svom životu. A pišem pjesme?

- Nisam zadovoljan svojim pjesmama, odgovaram mu skromno. Ne znam zapravo kako. Pet sam drama predao prošle godine, ali to su kreteni. Pitam ga zašto on ništa ne piše?

- Ne piše, kaže, jer ne može. Htio bi, ali ne ide. Nažalost! Nema više što da kaže! I na koncu, kome? (Krleža, Davni dani 207)

Evo primjera kako piščevo kazivanje prelazi u slobodni neupravni govor, taj u upravni, pa se preko slobodnoga neupravnoga govora vraća na obično kazivanje.

Ljubazan svijet. Veoma srdačan susret. Upravo čitaju neke moje stvari (upravo: stvarčice). Kolosalno. Dakle znate? Sami treferi! Zašto ne dolazim nikada k njima? Imaju kućicu na Jelenovcu, dolazi Božić, kolinje za Nikolinje, bit će im drago, kod njih je veoma ugodno, toplo, njihova kućica njihova slobodica, mamica i tatica, i dječica i bančica i trinaesta plaćica! Odoše. Naši ljudi i krajevi, mislim ja. Nikad vas nitko neće opisati. Blago nama koji smo vam pjesnici (Krleža, Davni dani 341)

Tako se dobiva velika živost i gipkost prikazivanja, i otvara se mogućnost da kazivač ne prenese samo tuđe riječi nego da izrazi i svoj stav prema njima.

PERIOD

834 Iz primjera koji su se do sada navodili vidljivo je da nema ograničenja po kojem bi se u jednu glavnu mogla uvrstiti samo jedna zavisna rečenica. Naprotiv, vrlo je obično da se u jednu glavnu uvrsti više zavisnih rečenica, ili da se glavna s uvrštenom zavisnom rečenicom i sama kao zavisna uvrsti u drugu glavnu. Tako nastaje onda hijerarhija zavisnoga uvrštavanja.

Zavisno složena rečenica s više zavisnih rečenica, uvrštenih naporedo ili hijerarhijski zavisnih jedna od druge, zove se *period* ili *mnogostruko složena rečenica.*

Sintaktičko ustrojstvo perioda složeno je i često isprepleteno pa se lako može desiti da je čitaocu ili slušaocu teško razmrsiti i razumjeti ga. Stilističko umijeće zahtijeva stoga veliku suzdržljivost u sklapanju periodâ i stalnu pomnju da se ne preoptereti njihovo ustrojstvo. Gradnja pak složenih perioda koji se ipak bez napora razumiju i djeluju lako i skladno vještina je koja odlikuje samo vrsne stiliste.

Osim primjera što su navedeni za pojedina zavisna uvrštavanja, pa je uz onu zavisnu rečenicu o kojoj se svaki put radilo bilo i drugih, navest ćemo ovdje još nekoliko primjera razvedenijih perioda. (Vidi i t. 499.)

a) U ovim je primjerima više zavisnih rečenica uvršteno u jednu glavnu

Međutim, dokle vojska iz Sarajeva dođe, trebalo bi da se što ruča (Matija Mažuranić 214)

Tu su u glavnu uvrštene jedna vremenska i jedna izrična rečenica.

Kad sam došao u Militerkomandu, ondje me nađoše kriva što sam bez dopuštenja išao u Srbiju, i zato su me predali u varošku kuću (Matija Mažuranić 226)

Tu su u glavnu uvrštene jedna vremenska i jedna odnosna rečenica, a dometnuta je jedna nezavisno sklopljena.

Čuo sam kako strelice zvižde, kako grane pucaju, kako lišće pada (Šenoa 2, 52)

Tu su u glavnu uvrštene tri izrične rečenice.

Kako sam ljut bio, povalih se potrbuške u travu kraj svoga konja što sam ga uz kržljav grabar privezao bio (Šenoa 2, 54)

Tu su u glavnu uvrštene jedna uzročna i jedna odnosna rečenica.

Putem reče mi moj četnik Mijo Kovačić, pošten Zagorac, da su Turci uzeli Moslavinu, da su valjda već prošli preko Križevaca na Sveti Ivan pa da će na Varaždin (Šenoa 2, 54)

Tu su u glavnu uvrštene tri izričnе rečenice.

Ptica selica znade - sve bez kalendara - i kada joj je polaziti, i kad se je vraćati, a ni zemljovidne karte ni kompasa ne nosi sa sobom (Fran Mažuranić 2, 211)
Tu su u glavnu uvrštene dvije zavisno upitne rečenice, a dometnuta je jedna nezavisno sklopljena.

Ićan je proricao da je to konac lijepih vremena i da će uskoro naići kiše (Desnica 127)
Tu su u glavnu uvrštene dvije izričnе rečenice.

Jedne kišne večeri kad se Lovro vratio kući snužden i pokisao, i kad mu je oširoki polucilindar umorno tištao na ušima, Kata po običaju sleti da mu izuje kaljače (Desnica 192)
Tu su u glavnu uvrštene dvije vremenske i jedna namjerna rečenica.

Kako je naglo ostavila Furatovu kuću, Kata nije ni pomislila na svoju zaradu koja se gomilala već više godina (Desnica 196)
Tu su u glavnu uvrštene jedna uzročna i jedna odnosna rečenica.

Kad je ostao sam, Janko se bojao da čime djeci ne bude smiješan (Kaleb 1, 132)
Tu su u glavnu uvrštene jedna vremenska i jedna izrična rečenica.

Tako se smjestim da proboravim na tome mjestu stoljeće, dva, i da natanko promotrim brojne stvari oko sebe, na visokim dućanskim policama i po zidu, kako sam svaki put dosad prekinuo promatranje na po puta (Kaleb 1, 313)
Tu su u glavnu uvrštene dvije namjerne i jedna uzročna rečenica.

A u posljednje sam vrijeme opažao da se bavi nekim sasvim određenim sadašnjim stvarima, jer mu se u svakoj kretnji očitovala smišljena trijeznost i prepuštanje sudbini kao jedini mogući rezultat razmišljanja (Kaleb 1, 314)
Tu su u glavnu uvrštene jedna izrična i jedna uzročna rečenica.

Kad siđe s postelje, zaškripi pod i uzdrma se čitava soba, kako su udarale pete muklom težinom (Kaleb 1, 369)
Tu su u glavnu uvrštene jedna vremenska i jedna načinska rečenica.

Da nas je tko čuo, bio bi pomislio da lajemo jedan na drugoga (Marinković, Ruke 154)
Tu su u glavnu uvrštene jedna realna pogodbena i jedna izrična rečenica.

Osvaneš li u bistrom jarku, možeš gledati zeca kako glumi (Peić 195)
Tu su u glavnu uvrštene jedna realna pogodbena i jedna izrična rečenica.

Kad u proljeće dune južnjak, onda možeš Krndijom gledati kraljevsku predstavu mlade lasice, one najokretnije slavonske zvjerčice koja se najradije hrani pijetlovom krvlju (Peić 195—196)
Tu su u glavnu uvrštene jedna vremenska i jedna odnosna rečenica.

Tek kad me zapljusnuo svježi, gorkasti miris joha, osjetio sam da smo zaplovili (Peić 223)
Tu su u glavnu uvrštene jedna vremenska i jedna odnosna rečenica.

b) U drugom je tipu perioda jedna zavisna rečenica uvrštena u glavnu, a ta je glavna opet, sad i sama kao zavisna, uvrštena u drugu glavnu te tako nastaje hijerarhija zavisnih rečenica.

Idući ovamo na trg, upoznah se s mletačkim mornarom koji je razumio hrvatski jer je Dalmatinac bio (Šenoa 2, 56)
Tu je u glavnu uvrštena odnosna rečenica, a u nju uzročna.

A ti pođi za Gabrijela Taha, jer ako pođeš, odselit će se stari krvnik iz ovoga kraja, povratit će se tvojoj majci imanje, i kod nje prebivat ćeš ti sa svojim mužem (Šenoa 2, 195)
Tu je u glavnu uvrštena uzročna rečenica, a u nju realna pogodbena rečenica, dometnuta je i jedna nezavisno sklopljena.

Tako je i bršljan stiskao i kršio deblo oko kojega se bijaše ovio, ne mareći, što će se zatim skupa s njime srušiti u prah (Nazor 3, 205)
Tu je u glavnu uvrštena odnosna rečenica, a u nju druga odnosna.

I sada kad sluša ove ljude gdje se o ženama razgovaraju njega opet steže u grlu, njega boli za princezom (Krleža, Bog Mars 327)
Tu je u glavnu uvrštena vremenska rečenica, a u nju izrična. Dodana je i nezavisno sklopljena.

Zato je sada počeo da govori o nekom novom Bogu (bolje rečeno: Božanstvu) koje dolazi sa crvenim zastavama i ruši sve stare Bogove jer je ovaj Bog sa crvenom zastavom jači od sviju starih Bogova, i on će porušiti sva naša neba i sve paklove i crkve i svece i oltare i dignut će nebo novo, a to će biti naš život, to nebo novo (Krleža, Bog Mars 366)
Tu je u glavnu uvrštena izrična rečenica, u nju dvije odnosne, a u jednu odnosnu uzročna. Osim toga je glavna rečenica sklopljena s još dvije druge u nezavisno složenu rečenicu, pa se tako dobiva mnogostruko složena rečenica.

Mislim da ti nemaš nikakvoga prava da se tu špinčiš pred cimerom (Krleža, Bog Mars 374)
Tu je u glavnu uvrštena izrična i u nju još jedna izrična rečenica.

Tako se Filip dugo trzao u svom čađavom snatrenju kad je neku noć osjetio da je došlo vrijeme da krene (Krleža, Povratak 46)
Tu je u glavnu uvrštena jedna vremenska rečenica, a u nju izrična i u nju još jedna izrična.

Vraćali su se prijatnim osvjedočenjem da je i u Zadru šjor-Karlova smrt bolno odjeknula kod svih koji su ga poznavali (Desnica 143)
Tu je u glavnu uvrštena izrična rečenica, a u nju odnosna.

Malo-pomalo dotjerali su do toga da su Katin prinos, kad se u razgovoru baš morao spomenuti, nazivali »ono Katina jada« (Desnica 197)
Tu je u glavnu uvrštena izrična rečenica, a u nju vremenska.

Šjor Karlo se spomenu da je neki dan - ni osam dana poslije Mirkove pogibije - sreo Gliću gdje na sebi nosi k Mijatu Šušku vreću kukuruza u klipama da ih ozrnja na runilici (Desnica 167)

Tu je u glavnu uvrštena izrična rečenica, u nju druga izrična, a u tu namjerna rečenica.

I tko zna dokle bih ja bio tako hodao četveronoške da odjednom nisam naišao na neke noge (Marinković, Ruke 150)

Tu je u glavnu uvrštena zavisna upitna rečenica, a u nju irealna pogodbena.

c) Složeniji je tip perioda takav u kojem se u glavnu rečenicu uvrštava više zavisnih, a među njima ima i takvih u koje su, kao u glavne uvrštene druge zavisne rečenice nižega hijerarhijskog reda.

Posli nego se Memed povrati iz Persije, zapovidi paši Ameđi da uzme vojske koliko mu se vidi zadosta i da iđe pogubiti Skenderbega koji se s malo vojske nahođaše na mejašu turskom (Kačić, Razgovor 117)

Tu je u glavnu uvrštena vremenska i dvije izrične rečenice, a u svaku izričnu po jedna odnosna.

Dok je i mrvice nade bilo - nastavi majka - da će se tvoj nesuđeni zaručnik povratiti, čekala sam mirno ne hoteći dirnuti u tvoje srce premda je u meni klonulo svako ufanje (Šenoa 2, 194)

Tu je u glavnu rečenicu upravnoga govora uvrštena jedna vremenska i jedna dopusna rečenica, a u vremensku uvrštena je izrična.

I kad bijaše zapisano crno na bijelom sve tiranstvo boljara, kad je neumitna ruka koja bilježi sudbinu svijeta utisnula vječan žig u čelo gospodsko, rinuše Iliju i druga mu smrvljenih kosti od carskoga stola i otpremiše pod verigama natrag u Zagreb (Šenoa 2, 270)

Tu su u glavnu rečenicu uvrštene dvije vremenske rečenice, a u drugu od njih uvrštena je odnosna. Glavna rečenica sklopljena je s još jednom u nezavisno složenu rečenicu.

A kad je pomislio da je u toj novoj i bijeloj kući ona lijepa neznanka sa sestrom, izgubiše začas u njegovoj duši sav onaj čar s kojim ih je bio obavio u svojoj mašti (Šimunović 3, 30)

Tu su u glavnu uvrštene vremenska i odnosna rečenica, a u vremensku uvrštena je izrična.

Lovrek je čuo topove i bio se napeo sav od znatiželje hoće li opet da opali, kada ga je Trdak Vid uhvatio grčevito kao da se utapa (Krleža 2, 32)

Tu su u glavnu rečenicu uvrštene jedna zavisna upitna i jedna vremenska, u zavisnu upitnu uvrštena je izrična (opisni futur), a u vremensku načinska.

A kad je talijanska okupacija zahvatila dobar dio zemlje, pa i Miline Smiljevce, novi federale, koji Milu nije lično poznavao i koji je njegov lik gledao već u historijskoj perspektivi, pomisli da će biti dobro da se i njegovo ime nadoda čitulji palih za stvar fašizma (Desnica 92)

Tu je u glavnu rečenicu uvrštena jedna vremenska, dvije odnosne i jedna izrična rečenica, a u izričnu uvrštena je još jedna izrična rečenica.

Kad mu je u tijelu prestalo slaganje, taloženje umora, kad je nastalo stanje, jednako ničemu, ispražnjenju svijesti, odsutnosti osjećanja, onda se pojavi iz tamne pozadine ona iskra koja ga goni po njegovim putovima: osjećaj dužnosti prema nekome, prema tamnome duhu koji je skriven duboko zakukuljen, ali uvijek prisutan i budan - sebi (Kaleb 1, 93)

Tu su u glavnu rečenicu uvrštene dvije vremenske i dvije odnosne rečenice.

Pače gospoda se groze da će još gore biti, i tko pisne da će izgubiti glavu (Šenoa 2, 67)

Tu su u glavnu uvrštene dvije izrične rečenice i u drugu od njih odnosna.

To je onaj ondje što leži pod zidom došao ka ovome da bi se igrao ili razgovarao, vrag ih je znao, jer njima ti se drago dodirivati (Kaleb 1, 391)

Tu je u glavnu uvrštena jedna odnosna i jedna namjerna rečenica, u namjernu uzročna, a dodana je i jedna nezavisno sklopljena.

d) Tip perioda postaje još složeniji kada se u njemu više glavnih rečenica sklopi u nezavisno složenu.

Ako sam malen, premalen
mome sam konju lagahan;
ako sam tanak, pretanak,
a ja sam roda gospodska (Npj. 1, 391)

Tu su dvije glavne rečenice sklopljene u jednu nezavisno složenu, a u svaku je uvrštena po jedna dopusna.

Carevac je carevac, ako neće imati ni novac; a magarac je magarac, ako će imati i zlatan pokrovac (N posl. 343)

I tu su dvije glavne rečenice sklopljene u nezavisno složenu, a u svaku je uvrštena po jedna dopusna.

Mazalić nije oklijevao da odmah ukori tu nespretnu zaboravljivost koja će sad lišiti gospojicu jednoga kavalira te svečano izjavio kako će se on truditi da svoga prijatelja dostojno nadoknadi (Perković 28)

Tu su dvije glavne rečenice sklopljene u nezavisno složenu, u prvu je uvrštena izrična, a u nju odnosna rečenica, u drugu izrična i u tu još jedna izrična.

Reci mu tad nek ne griješi duše, neka nosi srce, ko što sam ga nosio ja, jer gospoština je list koji se zeleni ali i uvene; pošteno, blago srce je cvijet koji cvate neuveo od vijeka do vijeka jer ga rosi suza božjega oka (Šenoa 2, 257)

Tu su dvije glavne rečenice sklopljene u jednu nezavisno složenu. U prvu su uvrštene dvije zavisno poticajne, a u drugu od njih uvrštena je uzročna. U drugu glavnu rečenicu uvrštena je odnosna, a u tu opet uzročna.

Danas nije, štaviše, razmišljao niti o tome kako će se na Đurđevo Goluba oteliti; nije razmišljao s radošću kakovo će ime nadjenuti telčiću - a te su mu misli inače dane ispunjavale (Goran 1, 72)

Tu su tri rečenice sklopljene u nezavisno složenu. U prve dvije uvrštena je izrična u prvu i zavisno upitna u drugu, a nadodana je još jedna nezavisno sklopljena.

Praznik je bio obilježen jedino time što je šjor Karlo za prigodu zavio kravatu, što su se muškarci izbrijali i što su »Ićanovci« pošli, svi zajedno,

da čestitaju Golobovima i Moričima, a pola sata kasnije primili Golobe i Moriće koji su im došli da im uzvrate čestitke (Desnica 147)

Tu su dvije glavne rečenice sklopljene u nezavisno složenu. U prvu su uvrštene tri odnosne, a u posljednju od njih jedna namjerna. U drugu je uvrštena jedna odnosna i u nju jedna namjerna.

Ovdje gdje je sve dokrajčeno, gdje seljačka glava više ne vreba kroz prozorčić za sijeno da ukrade nove oglavine, ovdje ležim i mislim kako bih puno, puno morao pisati, jer tamni šljukina krv i prenaglo se runi fijakerski lak (Peić, 97)

Tu su dvije glavne rečenice sklopljene u jednu nezavisno složenu. U prvu su uvrštene dvije mjesne, a u drugu od njih jedna namjerna. U drugu je uvrštena izrična, a u tu uzročna.

835 Sintaktičko ustrojstvo perioda može biti vrlo složeno. U hrvatskom književnom jeziku obično se izbjegava preopterećivanje teksta periodima i piscima se preporučuje da se klone složenih rečenica koje bi čitaocima mogle djelovati glomazno. No ima stilističkih majstora koji umiju i najsloženije periode graditi tako da djeluju lako i ugodno i da se njima postiže posebna stilska vrijednost.

Takvi su vrlo složeni, a ipak skladno građeni periodi na primjer ovi:

(a) *Ko historiju našeg odnošaja sproću Ugarske u svakom vijeku poznaje, ko zna da je Koloman prvi ukupni Ugarske i Hrvatske kralj, kao i mnogi njegovi nasljednici, posebnom našom krunom krunjen; da je naš narod bez ičijeg upliva u Zadru na saboru svome izabrao si za kralja Vladislava Napuljskoga i Tvrtka I. bosanskoga; da smo mi u odlučivo ono doba, kad je kuća habzburška počela tražiti pravo svoje na ugarski prijestol, g. 1526. u Cetinu prije Ugara i Čeha Ferdinanda I. za kralja svoga izabrali i tako najprvi sada vladajućoj kući temelj postavili; da smo mi kao slobodan i od Ugarske nezavisan narod sami za sebe, i to na koju godinu prije Ugarske, i prvu između svih naroda austrijanskih sankciju pragmatičnu primili i podupirali: da je naš narod bez Ugara i njinog sabora tako nazvanu pacifikaciju bečku potpisao; da su se naši, još dan današnji zakonito postojeći sabori od Ferdinanda I. pod predsjedništvom kraljeva obdržavali; da je naš sabor uvijek imao moć zakonotvornu, što narav sabora pod predsjedništvom kraljeva obdržavanog, i iste »Constitutiones et articuli Slavoniae« od g. 1492. i 1558, koje su u svojoj opširnosti bez pretresivanja od strane Ugarske u zakonik ugarski ušle, dovoljno svjedoče: da su naše kraljevine, kao jedno posebno tijelo samo radi sporazumljenja općih naših odnošenja, i to istom od 15. vijeka, pa i to ne uvijek na ugarski sabor poklisare šiljale; da su na ugarskom saboru načinjeni zakoni samo utoliko silu u našim kraljevinama imali ukoliko su se s našom samostalnosti slagali; da je vlast banska, posve nezavisna od ugarske, nikoga drugoga do kralja nad sobom neimajući, od Drave i Dunava do Jadranskog mora uvijek se prostirala; da političko upravljanje ovih država, akoprem na namjesništvo za Ugarsku mnogo prije uvedeno, ipak do ukinuća našeg posebnog zemaljskog vijeća, tj. god. 1779. nikad od Ugarske zavisilo nije, već da je u stara vremena isključivo u banskoj vlasti i našim zemaljskim saborima stajalo, i da su i onda, kad je 1790-1, po članku 58. vlast ugarskog namjesništva na ove također kraljevine rasprostrta, djela na kraljevine ove spadajuća ostavljena*

našem zemaljskom saboru, čim je istim kao i 120. člankom do god. 1715. naša narodna samostalnost priznana; - da palatini i drugi suci zemaljski Ugarske nikako ovim kraljevinama nisu suditi mogli; da se kraljevi naši još i dan današnji ne samo Ugarske nego i ovih Kraljevina prava uzdržavati, zaštićivati i braniti prilikom krunisanja zaklinju; - tko to, ostavljajući još ostala nebrojena svjedočanstva naše samostalnosti, zna: tome je jasno da su kraljevine ove Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kao jedno nezavisno tijelo naporedo s Ugarskom, a nikako ovoj potčinjene, pod krunom ugarskom, kao simbolom saveza između nas postojećeg stajale. Tako mi u obdržanju naše narodne nezavisnosti nećemo ništa novog da tražimo nego samo ono što je oduvijek naše bilo da zadržimo (Ivan Mažuranić 136—138)

(b) *Odlučili smo stoga sa svom gospodom magnatima ove kraljevine, kojima je jednako kako i nama nesnosno svako vrijeđanje i kršenje slobode kraljevine, da se dojduće nedjelje Invocavit u varoši Dolnjim Zdencima drži sastanak, pak da se ondje posavjetujemo kako bi se moglo naći lijeka protiv učinjene nam poruge i povrede, te se nama naša čast sačuvala, ili bolje, povratila* (Nehajev 192)

(c) *Gospodin pričuvni desetnik Pesek Mato i šest junaka ove naše pripovijesti, svi su oni živjeli u početku tihim i gorkim životom kojim žive milijuni naših ljudi što se već stoljećima pate na našem blatu, te ga svakog proljeća i jeseni preoravaju da bi iz njega izvukli šaku dvije zrnja i pojeli režanj pšenične gibanice na Uskrs i na Božić, dva svijetla dana, kada se ne osjeća teret svagdanji u križima, već se samo napaja blago po štalama i puši i pljuca pred crkvom cijelo dopodne* (Krleža, Bog Mars 9)

(d) *Najvažnija podloga onog kobnog događaja bio je taj promukli ženski alt: on je ispunio sliku onog davnog srpanjskog podneva kada se tu jedan mali dečko prepao golotinje ženskog trbuha i pobjegao iz sobe kao kradljivac, a srce mu je tako lupalo kao da je iz postelje posegnula za njim neshvatljivo dlakava, grabežljiva zvijer* (Krleža, Povratak 59)

(e) *Između dva dvorska lova, ustrijelivši stošezdeset i dva gnjetla, sedamdeset i tri zeca, tri divlje svinje i jednu košutu u Konopištu, car je otputovao na Markov trg da bi se brzim vlakom vratio u Ischl, gdje je zaklao četrdeset i tri jelena i sedamnaest srna, a međutim je kao golubog i nadnaravna pojava dao svoju živu, carsku ruku presvijetlom gospodinu Silviju plemenitom Liepachu Kostanjevečkom i dotaknuvši svojom posvećenom pomazanom jeruzalemskom desnicom ovog plavokrvnog smrtnika, oduhovio ga i posvetio za čitav jedan život!* (Krleža, Povratak 94)

U svim je navedenim primjerima očito kako pisci konstruirajući goleme periode postižu posebne stilske svrhe. Mažuranić sažimljući svu povijest državnopravnih odnosa između Hrvata i Ugara u jedan jedini period, sasvim golemih razmjera, ističe time cjelovitost svoje argumentacije i njezinu neoborivu težinu. Nehajev želi da malo osjetimo dah starih vremena i izričaj što se nalazi u listinama i drugim povijesnim vrelima. Krleža pak, na sebi svojstven način, u jednu sliku unosi što više detalja, ne ostavlja čitatelju predaha da ih odvojeno sredi, zasipa ga njima, i tako izražava prenadraženu osjetljivost čovjeka koji je svime time, i još mnogim drugim, zatrpan i pritisnut.

836 Takvi razgranati i dugi periodi mogu ostati razumljivi pa čak i djelovati skladno samo tako što su u njima jasno izdvojene i pregledno raspoređene smisaone i ritmičke cjeline, postavljene tako da budu u ravnoteži jedne s drugima. Takva smisaona i ritmička cjelina na kojoj počiva prozirna razumljivost i skladna uravnoteženost složenijih, pa čak i golemih perioda zove se *kolon.*

Koloni nisu isto što i rečenice od kojih su periodi sklopljeni. U jednostavnijim se slučajevima jedno s drugim može poklopiti. Ali rečenice od kojih je period sklopljen mogu biti i previše složene, i previše glomazne, i njihovo ustrojstvo u periodu previše zapleteno da bi one same mogle dati periodu sklad i razumljivost. Vješt pisac stoga raščlanjuje period, i rečenice od kojih je sklopljen, u kolone koji čitaoca ne preopterećuju, nego ga, korak po korak, vode skladnu razumijevanju.

Među kolonima se u periodu uspostavlja i hijerarhija pa se raspoređuju u skupine kada to zahtijevaju proporcije perioda.

Mažuranić je u svojem prekomjerno velikom periodu morao posvetiti osobitu pažnju rasporedu i ravnoteži kolona jer bi se inače izgubio svaki pregled nad cjelinom. On je period jasno raščlanio nizanjem usporednih izričnih rečenica s veznikom *da* zavisnih od glagola *znati* u prvom odlomku. Time su jasno obilježene glavne granice kolona, a unutar njih postavljene su druge pa je svaki tako dobiven odlomak i sam skladno raspoređen u više cjelina od kojih ni jedna ne preopterećuje čitatelja.

(a) Članjenje Mažuranićeva perioda na kolone izgleda ovako:

Ko historiju našeg odnošaja sproću Ugarske |
u svakom vijeku poznaje, |
ko zna ||
da je Koloman |
prvi ukupni Ugarske i Hrvatske kralj, |
kao i mnogi njegovi nasljednici, |
posebnom našom krunom krunjen; |
da je naš narod |
bez ičijeg upliva |
u Zadru |
na saboru svome |
izabrao si za kralja Vladislava Napuljskoga |
i Tvrtka I. bosanskoga; ||
da smo mi |
u odlučivo ono doba, |
kad je kuća habzburška |
počela tražiti pravo svoje |
na ugarski prijestol, |
g. 1526. u Cetinu |
prije Ugara i Čeha |
Ferdinanda I. za kralja svoga izabrali |
i tako najprvi |
sada vladajućoj kući |
temelj postavili; ||
da smo mi |

kao slobodan i od Ugarske nezavisan narod |
sami za sebe, |
i to na koju godinu prije Ugarske, |
i prvu |
između svih naroda austrijanskih |
sankciju pragmatičnu |
primili i podupirali: ||
da je naš narod |
bez Ugara i njinog sabora |
takonazvanu |
pacifikaciju bečku potpisao; ||
da su se naši, |
još dan današnji |
zakonito postojeći |
sabori |
od Ferdinanda I. |
pod predsjedništvom kraljeva obdržavali; ||
da je naš sabor |
uvijek imao moć zakonotvornu, |
što narav sabora |
pod predsjedništvom kraljeva obdržavanog, |
i iste »Constitutiones et articuli Slavoniae« |
od g. 1492. i 1558, |
koje su u svojoj opširnosti |
bez pretresivanja od strane Ugarske |
u zakonik ugarski ušle, |
dovoljno svjedoče: ||
da su naše kraljevine, |
kao jedno posebno tijelo |
samo radi sporazumljenja općih naših odnošenja, |
i to istom od 15. vijeka, |
pa i to ne uvijek |
na ugarski sabor |
poklisare šiljale; ||
da su |
na ugarskom saboru načinjeni zakoni |
samo utoliko |
silu u našim kraljevinama imali |
ukoliko su se |
s našom samostalnosti slagali; ||
da je vlast banska, |
posve nezavisna od ugarske, |
nikoga drugoga do kralja nad sobom neimajući, |
od Drave i Dunava |
do Jadranskog mora |
uvijek se prostirala, ||
da političko upravljanje ovih država, |
akoprem na namjesništvo za Ugarsku |
mnogo prije uvedeno, |

ipak do ukinuća |
našeg posebnog zemaljskog vijeća, |
tj. god. 1779, |
nikad od Ugarske zavisilo nije, |
već da je u stara vremena |
isključivo u banskoj vlasti |
i našim zemaljskim saborima |
stajalo, ||
i da su i onda, |
kad je 1790-1, |
po članku 58. |
vlast ugarskog namjesništva |
na ove također kraljevine rasprostrta, |
djela na kraljevine ove spadajuća |
ostavljena našem zemaljskom saboru, |
čim je istim |
kao i 120. člankom do god. 1715. |
naša narodna samostalnost |
priznana; ||
- da palatini |
i drugi suci zemaljski Ugarske |
nikako ovim kraljevinama |
nisu suditi mogli; ||
da se kraljevi naši |
još i dan današnji |
ne samo Ugarske |
nego i ovih kraljevina |
prava uzdržavati, zaštićivati i braniti |
prilikom krunisanja |
zaklinju; ||
- tko to, |
ostavljajući još ostala |
nebrojena |
svjedočanstva naše samostalnosti, |
zna: |
tome je jasno |
da su kraljevine ove |
Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, |
kao jedno nezavisno tijelo |
naporedo s ugarskom, |
a nikako ovoj potčinjene, |
pod krunom ugarskom, |
kao simbolom saveza između nas postojećeg |
stajale. ||

To je razdioba na kolone po kojoj golemi Mažuranićev period nije ni glomazan ni rogobatan nego se može pratiti bez veće teškoće i razumjeti bez pretjerana napora. Po toj razdiobi taj period djeluje odmjereno i skladno. Različitom svojom duljinom ti koloni stvaraju napetost u periodu i raz-

rješuju je, te tom raznolikošću nastaje živa izražajnost koja Mažuranićevu periodu daje njemu svojstvenu stilsku vrijednost.

Iza velikoga perioda što sažimlje svu povijesnu i državnopravnu argumentaciju u jednu složenu rečenicu, a pritom pomno izriče svu njezinu razvedenost, stavio je Mažuranić drugi period koji od prvoga odudara i svojom kratkoćom i jednostavnošću ustrojstva svojih kolona.

Tako mi |
u obdržavanju naše narodne nezavisnosti |
nećemo ništa novog da tražimo |
nego samo ono |
što je oduvijek naše bilo |
da zadržimo ||

Tim je kontrastom dojmljivo izražena jednostavnost zahtjeva i očekivanja naprama bujnosti i silini razloga na koje se oslanja.

(b) I period naveden iz Nehajeva člani se na kolone i postaje tako unatoč svojoj veličini prihvatljiv i lako razumljiv čitatelju.

Odlučili smo stoga |
sa svom gospodom magnatima ove kraljevine, |
kojima je jednako kako i nama nesnosno |
svako vriježanje i kršenje slobode kraljevine, |
da se dojduće nedjelje Invocavit |
u varoši Dolnjim Zdencima |
drži sastanak ||
pak da se ondje posavjetujemo |
kako bi se moglo naći lijeka |
protiv učinjene nam poruge i povrede, |
te se nama naša čast sačuvala, |
ili bolje, |
povratila ||

Nehajevljev je period jednostavnije građen, koloni su mu dulji i jednoličniji, kratki koloni obilježuju unutrašnju strukturu perioda u dva dijela. Tu nema skladne živosti Mažuranićeva perioda. Prevladava korektna simetrija.

(c) Prvi od tri navedena Krležina perioda člani se na kolone ovako

Gospodin pričuvni desetnik Pesek Mato |
i šest junaka ove naše pripovijesti, |
svi su oni živjeli u početku |
tihim i gorkim životom |
kojim žive milijuni naših ljudi |
što se već stoljećima pate |
na našem blatu, ||
te ga svakog proljeća i jeseni |
preoravaju |
da bi iz njega izvukli |
šaku dvije zrnja |
i pojeli režanj pšenične gibanice |
na Uskrs i na Božić, |
dva svijetla dana, |

kada se ne osjeća teret svakidašnji u križima, |
već se samo napaja blago po štalama |
i puši i pljuca |
pred crkvom |
cijelo dopodne ||

(d) Drugi od tri navedena Krležina perioda članio bi se na kolone ovako

Najvažnija podloga |
onog kobnog događaja |
bio je taj promukli ženski alt: ||
on je ispunio sliku |
onog davnog srpanjskog podneva |
kada se tu |
jedan mali dečko |
prepao golotinje ženskog trbuha |
i pobjegao iz sobe kao kradljivac, ||
a srce mu je tako lupalo |
kao da je iz postelje posegnula za njim |
neshvatljivo dlakava, |
grabežljiva |
zvijer ||

(e) Treći od tri navedena Krležina perioda članio bi se na kolone ovako

Između dva dvorska lova, |
ustrijelivši stošezdeset i dva gnjetla, |
sedamdeset i tri zeca, |
tri divlje svinje |
i jednu košutu u Konopištu, |
car je otputovao na Markov trg |
da bi se brzim vlakom vratio u Ischl |
gdje je zaklao četrdeset i tri jelena |
i sedamnaest srna, |
a međutim je |
kao polubog i nadnaravna pojava |
dao svoju živu, carsku ruku |
presvijetlom gospodinu |
Silviju plemenitom Liepachu Kostanjevečkom |
i dotaknuvši svojom posvećenom |
pomazanom |
jeruzalemskom |
desnicom |
ovog plavokrvnog smrtnika, |
oduhovio ga |
i posvetio |
za čitav jedan život. ||

Koloni su Krležinih perioda raznoliki po duljini, živahno i nepredvidivo razmješteni, često zahtjevni, a na kraju, gotovo neočekivano, ipak ostvaruju sklad. Ali u tom skladu sačuvana je razrovanost i napetost istančane osjetljivosti prenapregnute doživljavanjem nepodnošljivoga i neodrživoga.

Članjenje perioda u kolone zavisi od toga kako se on razumije i doživljava. Pisac više sugerira i naznačuje to članjenje nego što ga čvrsto i jednoznačno određuje. Po tome su i ovdje prikazana ustrojstva periodâ po kolonima izraz jednoga načina da se ti periodi shvate i prihvate, pored kojega su, u načelu, mogući i drugi. To bi onda bili i drugi načini da se ti periodi shvate i stilski osjete. Prostor razilaženju u određivanju kolona daje sam pisac. To je njegova stilska višeznačnost. Pisac, isto tako, zadaje nedvojbenu i nužnu okosnicu strukturi kolona u svojem periodu, i u onome što je on jasno odredio ne može biti razilaženja u shvaćanju i doživljavanju.

U primjerima koji su ovdje raščlanjeni lako će se raspoznati kada je sam pisac interpunkcijom, sadržajem, redom riječi ili drugim kojim znakom jasno označio granicu kolona, pa se ona ne bi mogla drukčije ni postaviti, a kada je opet granica postavljena prema shvaćanju smisla i ritma koje se učinilo da je najprimjerenije, ali bi moglo biti i drukčije.

DOMETANJE ZAVISNIH REČENICA

837 Zavisne se rečenice domeću tako da se, premda su uvrštene kao zavisne, prema ostalim dijelovima složene rečenice odnose kao da su sklopljene nezavisno. Te su rečenice po tome i zavisne i nezavisne, pa im je položaj u ustrojstvu složene rečenice kao u zavisnih rečenica, a odnos prema drugim njezinim dijelovima kao u nezavisnih. Zbog toga dometnute zavisne rečenice imaju u sklopu složene rečenice samostalniji položaj nego ga inače imaju zavisne rečenice.

838 Dometnute zavisne rečenice uvrštavaju se istim onim preoblikama zavisnoga sklapanja kojima se uvrštavaju zavisne rečenice i inače, pa se posve jednako kao i one dijele na vrste i po mjestu u ustrojstvu glavne rečenice na koje su uvrštene, i po značenju toga uvrštavanja. Stoga se i dometnute zavisne rečenice mogu navoditi kao primjeri zavisnoga uvrštavanja ravnopravno s ostalima, pa i među primjerima zavisnih rečenica što su ovdje dani u prethodnim poglavljima ima i takvih koje se mogu shvatiti i kao dometnute.

839 Dometnute su takve zavisne rečenice koje se ne uvrštavaju izravno u rečenicu koju svojim značenjem dopunjuju, nego u drugu jednu rečenicu, sklopljenu s prvom u nezavisno složen rečenični niz, koja je sadržajno prazna te kao predikat ima onu riječ uz koju se zavisna rečenica uvrštava. Ta se glavna rečenica uklanja, a njezino značenje prelazi na vezničku riječ zavisne rečenice koja je uvrštena u nju. Tako ta zavisna rečenica, uvrštena istim onim preoblikama zavisnoga sklapanja kao sve druge zavisne rečenice, ostaje sama kao član nezavisno sklopljenoga niza. Upravo po tome ona i jest dometnuta zavisna rečenica.

Složene rečenice s dometnutom zavisnom rečenicom sklapaju se stoga uvijek od najmanje tri ishodišne rečenice.

Takve su ove tri ishodišne rečenice

1. *Kondukter najavi stanicu*
2. *To je tada*
3. *Kondukter se sjeti*

Druga je ishodišna rečenica sadržajno prazna, a predikat joj je riječ uz koju se uvrštava vremenska rečenica. Ako se izvrši takvo vremensko uvrštavanje, dobije se zavisno složena rečenica.

To je tada kada se kondukter sjeti

Ako se pak zamjenica *to* u toj rečenici odnosi na sadržaj prve ishodišne rečenice, može se ona s tom zavisno složenom rečenicom nezavisnim sklapanjem sklopiti u rečenični niz

Kondukter najavi stanicu, to je tada kada se kondukter sjeti

Ispuštanjem dijela koji se ponavlja dobiva se

Kondukter najavi stanicu, to je tada kada se sjeti

Ispuštanjem vremenske oznake *tada* i prelaskom njezina značenja na veznik uvrštene vremenske rečenice dobiva se

Kondukter najavi stanicu, to je kada se sjeti

Ispuštanjem značenjski praznog dijela drugoga člana rečeničnoga niza dobiva se onda

Kondukter najavi stanicu, tada kada se sjeti

ili

Kondukter najavi stanicu, kada se sjeti

To su složene rečenice s dometnutom zavisnom rečenicom.

Dometnuta rečenica ne mora stajati na kraju složene rečenice. Ona se premetanjem može uklopiti u drugu rečenicu niza

Kondukter, to je tada kada se sjeti, najavi stanicu

ili daljnjom preoblikom

Kondukter, to je kada se sjeti, najavi stanicu

pa ispuštanjem sadržajno praznoga dijela

Kondukter, tada kada se sjeti, najavi stanicu

ili

Kondukter, kada se sjeti, najavi stanicu

i to su dvije dometnute zavisne rečenice, jer su uvrštene na takav način, a njihov položaj u nezavisno složenom sklopu nije tu važan.

Dometnuta zavisna rečenica može stoga stajati i na početku nezavisno složenoga rečeničnog niza

Tada kada se sjeti, kondukter najavi stanicu

Kada se sjeti, kondukter najavi stanicu

ako su samo istim preoblikama sklopljene od istih onih triju ishodišnih rečenica, a tek su na drugi način raspoređene u nizu.

840 Kad stoji na kraju složene rečenice, dometnuta se zavisna rečenica može u pismu lijepo razlikovati od obične zavisne rečenice koja nije dometnuta tako da se odvoji zarezom. Tako je u ovdje navedenom primjeru

Kondukter najavi stanicu, kad se sjeti

vremenska rečenica zarezom jasno označena kao dometnuta zavisna rečenica, Naprotiv da stoji:

Kondukter najavi stanicu kad se sjeti

odsutnost zareza upućivala bi na to da vremenska rečenica nije dometnuta, što znači da je zavisno složena rečenica sklopljena od samo dvije ishodišne rečenice i da je vremenska rečenica uvrštena neposredno u glavnu.

Pisci, međutim, nisu u tome jako dosljedni pa se dometnute zavisne rečenice razlikuju od zavisnih rečenica koje nisu dometnute više po smislu i ritmu pisanja nego po preciznoj porabi zareza.

Kada dometnuta zavisna rečenica ne stoji na kraju niza nego je uklopljena u nj, teško ju je zarezima razlikovati od zavisne rečenice koja nije dometnuta nego neposredno uvrštena jer se u takvu položaju i te rečenice često odvajaju zarezom. A kad je na početku, uvijek se odvaja zarezom, pa se u tom položaju neutralizira razlika između običnih zavisnih i dometnutih zavisnih rečenica.

No bez obzira na oznaku u pismu, dometnuta se zavisna rečenica razlikuje od neposredno uvrštene po svom značenju jer stoji samostalnije, kao dodatno obavještenje ili objašnjenje, te se stoga u izgovoru uvijek obilježuje posebnom intonacijom i signalom koji je jasno razgraničuje od ostaloga rečeničnog niza kao jedan od njegovih članova. Kada pisci žele jasno zabilježiti taj signal, posluže se obično crtom.

Kondukter najavi stanicu - tada kada se sjeti

Kondukter najavi stanicu - kada se sjeti

ili trima točkama

Kondukter najavi stanicu . . . tada kada se sjeti

Kondukter najavi stanicu . . . kada se sjeti

Isto tako i za druge položaje dometnute zavisne rečenice

Kondukter - tada kada se sjeti - najavi stanicu

Kondukter - kada se sjeti - najavi stanicu

Kondukter . . . tada kada se sjeti . . . najavi stanicu

Kondukter . . . kada se sjeti . . . najavi stanicu

Tada kada se sjeti - kondukter najavi stanicu

Kada se sjeti - kondukter najavi stanicu

Tada kada se sjeti . . . kondukter najavi stanicu

Kada se sjeti . . . kondukter najavi stanicu

Takva je interpunkcija izražajnija od zareza, jasnije pokazuje da je vremenska rečenica dometnuta i jednako se može primijeniti pri svim njezinim položajima u nezavisno složenom sklopu.

841 Dometnute mogu biti sve vrste zavisnih rečenica. Evo primjerâ vremenskih rečenica koje se najbolje mogu razumjeti kao dometnute

I ja još mogu, mladići moji, kad bi vi još znali (Šimunović, Mladost 111) — *Jao, kako su tužni i dugački oni kasni jesenski dani, kad u slabim opančićima drhtureći stojiš pod velikom ambrelom, a ledena kiša sipi!* (Kolar 2, 468) — *Hoće li ovo ostati, ovo i ovako? - pita se Kezele po stotinu puta na dan, a i u noći, dok se bez sna vrti i znoji u krevetu* (Kolar 2, 480) — *Imam, da! . . . i tebe. Imam prijatelja. / Al tvoja sestra, ha, ha! . . . svira Chopina i Liszta, / A ja se samo smiješim, / Ja se slatko smiješim . . . kad koja voćka izlista* (Tadijanović 105) — *Joso je u ovome mraku pozemljuše, kad je pusti da mu u svijesti bljesne slika njegova posljednjeg poslovanja, bio silno zadovoljan sam sobom* (Kaleb, Ogledalo 209)

Te rečenice, kako su napisane, sugeriraju razumijevanje po kojemu su iz njih uklonjeni dijelovi prazna značenja u koje su vremenske rečenice uvrštene, pa su one po tome dometnute zavisne rečenice. Navedeni primjeri, ako se razumiju tako, izvode se iz sklopova

I ja još mogu, mladići moji, to bi bilo tada kad bi vi još znali

Jao, kako su tužni i dugački oni kasni jesenski dani, to je tada kad u slabim opančićima drhtureći stojiš pod velikom ambrelom, a ledena kiša sipi!

Hoće li ovo ostati, ovo i ovako? - pita se Kezele po stotinu puta na dan, a i u noći, to je dotle dok se bez sna vrti i znoji u krevetu

A ja se samo smiješim, ja se slatko smiješim, to je tada kad koja voćka izlista!

Jozo je u ovome mraku pozemljuše, to je tada kad pusti da mu u svijesti bljesne slika njegova posljednjeg poslovanja, bio silno zadovoljan sam sobom

842 Evo primjera gdje se uzročna rečenica najbolje može razumjeti kao dometnuta

Kako da ne znate da Gospari mogu sve da čine i sve da trpe, ali nikome da to ne reku - jer inače ne bi bili Gospari (Vojnović 3, 47) — *Usporiše korake, jer tu se cesta strmo uspinjala* (Kolar 2, 477) — *Još malo, kaže baka, i ja ću biti / Sedam godina star. Zbog toga moram / Da čuvam Đuru (to je moj brat); / Moram da na njega pazim, / Jer mama žanje žito* (Tadijanović 130) — *Ugrizla ga je u srce duboko, jer - na žalost - to je bila istina* (Kolar 2, 468)

Navedeni primjeri, ako se razumiju tako da su uzročne rečenice u njima dometnute, izvode se iz sklopova

Kako da ne znate da Gospari mogu sve da čine i sve da trpe, ali nikome da to ne reku - to je zato jer inače ne bi bili Gospari — Usporiše korake, to je bilo zato jer se tu cesta strmo uspinjala — Moram da na njega pazim, to je zato jer mama žanje žito — Ugrizla ga je u srce duboko, to je bilo zato jer - na žalost - to je bila istina

843 Evo primjerâ u kojima se načinska rečenica najbolje može razumjeti kao dometnuta

Gospodična Draginja, dakle, ovaj gospodin nije Ilirac, kako sam Vam već kazala (Ante Kovačić, Fiškal 107) — *Ali sad je u njemu sve zatreptilo i srce mu je bilo prepuno, kao nekoć kad ga je mati prvi put dovela u školu* (Kolar 2, 469) — *Može, može na žalost - ubija ga u pojam bivši bilježnik Rendulić - kako je na primjer ostalo u Rusiji, a jesi li vidio rusku silu?! ...* (Kolar 2, 481) — *Budi mi sklona, molim te, Marijo, / I nemoj mi srce odjednom zgaziti: / Gazi ga malo-pomalo, kao i dosada* (Tadijanović 112) — *Ta se vrsta zanatlija na francuskom zove perruquier, ili još bolje coiffeur, ili naprosto barbier, kako se uostalom kaže i u domaćem otočanskom dijalektu* (Marinković, Ruke 19) — *Ali zbog nje nije Lovrek otišao u partizane, kako je neko vrijeme htio i trebao* (Kolar 2, 472)

Navedeni primjeri, ako se razumiju tako da su načinske rečenice u njima dometnute, izvode se iz sklopova

Gospodična Draginja, ovaj gospodin nije Ilirac, to je onako kako sam Vam već kazala — Ali sad je u njemu sve zatreptilo i srce mu bilo prepuno, to je bilo onako kao nekoć kad ga je mati prvi put dovela u školu — Može, može, na žalost - ubija ga u pojam bivši bilježnik Rendulić - to je tako kako je na primjer ostalo u Rusiji, a jesi li vidio rusku silu?! ... — Budi mi sklona, molim te, Marijo, i nemoj mi srce odjednom zgaziti: gazi ga malo-pomalo, to je tako kao i dosad — Ta se vrsta zanatlija na francuskom zove perruquier, ili još bolje coiffeur, ili naprosto barbier, to je onako kako se uostalom kaže i u domaćem otočanskom dijalektu — Ali zbog nje nije Lovrek otišao u partizane, to bi bilo onako kako je neko vrijeme htio i trebao

844 Evo primjerâ u kojima se pogodbena rečenica najbolje može razumjeti kao dometnuta

Bit će agrarna reforma, računao je on tada pa, ako ostane na ramenu živa glava, dobit će - recimo - pet šest jutara zemlje (Kolar 2, 472) — *Pa ni putnika zanimljivijeg nećeš vidjeti - jer je sve to domaći svijet - osim ako dođe kakvo nepoznato lice sa titovkom na glavi i s kožnatom taškom - aktovkom u ruci* (Kolar 2, 480)

Navedeni primjeri, ako se razumiju tako da su pogodbene rečenice dometnute, izvode se iz sklopova

Bit će agrarna reforma, računao je on tada pa, to je onda ako ostane na ramenu živa glava, dobit će - recimo - pet šest jutara zemlje — Pa ni putnika zanimljivijeg nećeš vidjeti - jer je sve to domaći svijet - to je osim onda ako dođe kakvo nepoznato lice sa titovkom na glavi i s kožnatom taškom - aktovkom u ruci

845 Evo primjera u kojemu se izrična rečenica najbolje može razumjeti kao dometnuta

Šegrt je međutim sasvim zaboravio svoju dužnost, da ogledalo odnese jednoj mušteriji u ulici iza parka (Kaleb 1, 270)

Navedeni primjer, ako se razumije tako da je izrična rečenica dometnuta, izvodi se iz sklopa

Šegrt je međutim sasvim zaboravio svoju dužnost, to je to da ogledalo odnese jednoj mušteriji u ulici iza parka

846 Evo primjera u kojemu se mjesna rečenica najbolje može razumjeti kao dometnuta

Još malo, možda četvrt ili pola sata, doći će i njegova stanica Kuntrovec, a odande do Bartolovca prečkim putem bit će za dvadesetak minuta kod kuće, gdje ga nije bilo pune tri godine (Kolar 2, 467)

Navedeni primjer, ako se razumije tako da je izrična rečenica dometnuta, izvodi se iz sklopa

Još malo, možda četvrt ili pola sata, doći će i njegova stanica Kuntrovec, a odande do Bartolovca prečkim putem bit će za dvadesetak minuta kod kuće, to je tamo gdje ga nije bilo pune tri godine

847 Osobito česta vrsta dometnutih zavisnih rečenica jesu odnosne. I sklopovi s dometnutim odnosnim rečenicama izvode se iz tri ishodišne rečenice. Njihovo je izvođenje različito od izvođenja drugih dometnutih zavisnih rečenica samo utoliko što je rečenica prazna sadržaja u koju se uvrštava odnosna rečenica nešto drugačije sastavljena nego rečenice prazna sadržaja u koje se uvrštavaju druge zavisne rečenice. Pri izvođenju dometnutih odnosnih rečenica, u rečenici prazna sadržaja što nezavisnim sklapanjem ulazi u rečenični niz subjekt je neka imenica ili zamjenica koja se javlja i u drugoj ishodišnoj rečenici s kojom se rečenica prazna sadržaja sklapa u taj rečenični niz, a predikat je rečenici prazna sadržaja neka pokazna zamjenica, uz koju se onda uvrštava treća ishodišna rečenica kao odnosna.
Takve su tri ishodišne rečenice

1. *Brod se već dobro razabire*
2. *Brod je takav*
3. *Brod ima panamsku zastavu*

Druga je ishodišna rečenica sadržajno prazna jer da se radi o brodu zna se iz druge dvije ishodišne rečenice, a kakav je zna se iz treće. Subjekt je rečenici prazna sadržaja imenica koja se javlja i u prvoj ishodišnoj rečenici, a predikat joj je pokazna zamjenica. Ako se treća ishodišna rečenica uvrsti u drugu kao odnosna uz tu zamjenicu, dobiva se zavisno složena rečenica.

Brod je takav koji ima panamsku zastavu

Prva ishodišna rečenica može se s tom zavisno sklopljenom rečenicom nezavisnim sklapanjem sklopiti u rečenični niz

Brod se već dobro razabire, brod je takav koji ima panamsku zastavu

Pod pretpostavkom da se imenica *brod* u obje rečenice odnosi na isti predmet, može se ta imenica u drugoj rečenici zamijeniti ličnom zamjenicom ili ispustiti. Ako se provedu te preoblike, dobit će se

Brod se već dobro razabire, on je takav koji ima panamsku zastavu

ili

Brod se već dobro razabire, takav je koji ima panamsku zastavu

Ukloni li se sada daljnjom preoblikom iz toga rečeničnog niza dio prazna sadržaja, dobiva se sklop

Brod se već dobro razabire, takav koji ima panamsku zastavu

Sada je odnosna rečenica dometnuta zavisna rečenica. Daljnjom se preoblikom može ukloniti i pokazna zamjenica *takav*, uz koju je uvrštena odnosna rečenica, a sadržaj te pokazne zamjenice prelazi na odnosnu zamjenicu, pa se dobiva

Brod se već dobro razabire, koji ima panamsku zastavu

I tu je, dakako, odnosna rečenica dometnuta.

Tako uvrštena odnosna rečenica nije odredba nego je objašnjenje. Nije to onaj brod koji, za razliku od drugih, ima panamsku zastavu, pa je time pobliže određen, nego je to već sasvim dovoljno određen brod, jedini o kojem je riječ, a on, to se sad dodaje, ima panamsku zastavu. Takve dometnute odnosne rečenice nisu stoga odredbene nego su objasnidbene. Odnosna zamjenica *koji* može se u njima zamijeniti izrazom *a on*, a da se smisao ne promijeni.

Brod se već dobro razabirao. A on ima panamsku zastavu

848 Premetanjem se ta zavisno složena rečenica može umetnuti u drugu tako da se u njoj nađe uz samu imenicu *brod* koja se javlja u obje

Brod, brod je takav koji nosi panamsku zastavu, već se dobro razabire

Zamjenom ili uklanjanjem imenice koja se ponavlja dobiva se

Brod, on je takav koji nosi panamsku zastavu, već se dobro razabire

ili

Brod, takav je koji nosi panamsku zastavu, već se dobro razabire

Uklanjanjem dijela prazna sadržaja dobiva se sklop

Brod, takav koji nosi panamsku zastavu, već se dobro razabire

Daljnjom se preoblikom može ukloniti pokazna zamjenica *takav*, a njezin se sadržaj prenosi na odnosnu zamjenicu pa se dobiva sklop

Brod, koji nosi panamsku zastavu, već se dobro razabire

U ta posljednja dva rečenična niza odnosna je rečenica dometnuta.

849 Dometnuta se odnosna rečenica ne može staviti na početak rečeničnoga niza:

* *Takav koji nosi panamsku zastavu - brod se već dobro razabire*

* *Koji nosi panamsku zastavu - brod se već dobro razabire*

To je odatle što odnosna rečenica koja se odnosi na imenicu ne može stajati ispred te imenice. Tu se pokazuje da se dometnuta odnosna rečenica, koja je uvrštena uz zamjenicu u predikatu glavne rečenice, po svojem sadržaju odnosi na imenicu što je subjekt glavne rečenice, a ta se imenica javlja i u drugoj rečenici rečeničnoga niza, pa dometnuta odnosna rečenica ne može doći prije nego se ta imenica spomene. A najčešće stoji upravo do nje.

850 Takve su dometnute odnosne rečenice ove

Sniva da bere mirisne ružice i da se ubo na njihov trn, što ispod miloga lišća viri (Ante Kovačić, U registraturi 87) — *On se nikako nije mogao složiti sa današnjim gradskim odgojem, koji je usađivao u žensko srce razmaženost* (Josip Kozarac, Mrtvi kapitali 26) — *Dublje još negdje za zvijezdama, / koje se iskre i zlate, / modra je ravan* (Domjanić, Pjesme 47) — *Vidim oleandre pred starinskom kućom, u kojoj sam se rodio* (Nazor, Novele 43) — *Stanovahu u centru, koji je imao gradske tendencije i ambicije, među ostalima i komadić asfalta* (Kolar 2, 286) — *Iza tih tihih zidova, poklopljenih žaluzija, spavali su mirno i zadovoljno dobroćudni i ljubazni ljudi, koji će sutradan, kad ustanu i kad najnovija senzacija kao zec projuri kroz selo, zinuti, živahno otrti snene oči i naćuliti zaležane uši* (Kolar 2, 286) — *Prođoše kroz neki nasad, koji se zvao park, i nađoše se pred kućom s crvenom lampom* (Kolar 2, 287) — *Međutim pored svega toga ta tajanstvena noćna šetnja, u kojoj su po neravnom taracu od istrošenih cigala čudno odjekivali njihovi koraci, činila se gospođi Maji historijskim događajem* (Kolar 2, 288) — *Mjesto širokih i teških rubača i šarenih pregača, nad kojima su nekoć tkalje gubile*

noći i oči, nose se sada lake opravice po modi, koja u Vrbovlju dobiva svoj naročiti karakter (Kolar 2, 292) — *Kezelina livada, kojom su išli, bila je neki dan košena* (Kolar 2, 473) — *Prijeđoše još pedesetak koraka preko sajmišta, na kome su pasle guske i rovale svinje* (Kolar 2, 474) — *Nagovorio ga brat, koji mu je vodio gospodarstvo* (Kolar 2, 477) — *Otoči to svoje olakšanje u potočiću suza, koje su uvijek čiste i negrke kad naviru u prvom majčinstvu* (Božić, Kurlani 14) — *Bio se čak i rastužio zbog načelnikova nehaja i zanemarivanja priprema za veliku pokladnu povorku, koju je s druge strane, kako je svima bilo poznato, spremala opozicija* (Marinković, Ruke 30) — *Konačno se pojavila njegova žalosna rulja, što se u neredu valjala iza ugla* (Marinković, Ruke 30)

Navedeni primjeri, ako se razumiju tako da su odnosne rečenice dometnute, izvode se iz sklopova

Sniva da bere mirisne ružice i da se ubo na njihov trn, trn je takav što ispod miloga lišća viri — On se nikako nije mogao složiti sa današnjim gradskim odgojem, odgoj je bio takav koji je usađivao u žensko srce razmaženost — Dublje još negdje za zvijezdama, zvijezde su takve koje se iskre i zlate, modra je ravan — Vidim oleandre pred starinskom kućom, kuća je ta u kojoj sam se rodio — Stanovahu u centru, centar je bio takav koji je imao gradske tendencije i ambicije, među ostalima i komadić asfalta — Iza tih tihih zidova, poklopljenih žaluzija, spavali su mirno i zadovoljno dobroćudni i ljubazni ljudi, ljudi su bili takvi koji će sutradan, to je onda kad ustanu i kad najnovija senzacija kao zec projuri kroz selo, zinuti, živahno otrti snene oči i naćuliti zalježane uši
(U tom je primjeru i vremenska rečenica dometnuta.)
Prođoše kroz neki nasad, nasad je bio takav koji se zvao park — Međutim pored svega toga ta tajanstvena noćna šetnja, šetnja je bila takva u kojoj su po neravnom taracu od istrošenih cigala čudno odjekivali njihovi koraci, činila se gospođi Maji historijskim događajem — Mjesto širokih i teških rubača i šarenih pregača, rubače i pregače su bile takve nad kojima su nekoć tkalje gubile noći i oči, nose se sada lake opravice po modi, moda je takva koja u Vrbovlju dobiva svoj naročiti karakter
(U tom su primjeru dvije dometnute odnosne rečenice.)
Kezelina livada, livada je bila ta kojom su išli, bila je neki dan košena — Prijeđoše još pedesetak koraka preko sajmišta, sajmište je bilo takvo na kome su pasle guske i rovale svinje — Nagovorio ga brat, brat je bio taj koji mu je vodio gospodarstvo — Otoči to svoje olakšanje u potočiću suza, suze su takve koje su uvijek čiste i negrke kad naviru u prvom majčinstvu — Bio se čak i rastužio zbog načelnikova nehaja i zanemarivanja priprema za veliku pokladnu povorku, povorka je bila takva koju je, to je tako kako je svima bilo poznato, spremala opozicija
(U tom je primjeru dometnuta i načinska rečenica.)
Konačno se pojavila njegova žalosna rulja, rulja je bila ta što se u neredu valjala iza ugla

850a Pri dometanju odnosnih rečenica umnožavaju se katkada ishodišne rečenice tako da se zamjenicom jasnije ističe ustrojstvo sklopa.

Zato i jesu straže! Straža, koja bdije, ona bi trebala da alarmira cijeli grad! (Krleža 2, 247)
Tu se polazi od
Straža bi trebala da alarmira cijeli grad
Straža je takva
Straža bdije
Straža bi trebala da alarmira cijeli grad

U to je izašla Marena Brezovska, ona kojoj je grom ubio muža (Kolar 2, 33)
Tu se polazi od
U to je izašla Marena Brezovska
Marena Brezovska je ona
Mareni Brezovskoj je grom ubio muža
U to je izašla Marena Brezovska

851 Dometnute odnosne rečenice osobito se karakteristično javljaju uz vlastita imena, jer se uz njih, obično, i ne mogu drukčije shvatiti budući da se vlastita imena u pravilu rabe kao potpuno određena, pa odnosna rečenica uvrštena uz njih ne može biti odredbena nego se mora shvatiti kao objasnidbena.
Tako je sasvim uobičajeno reći
Ante, koji je naš susjed, dolazi često
To je izvedeno od ishodišnih rečenica
1. *Ante dolazi često*
2. *Ante je taj*
3. *Ante je naš susjed*

preko rečeničnoga niza
Ante, Ante je taj koji je naš susjed, dolazi često

Manje se očekuje rečenica
Ante koji je naš susjed dolazi često

To je sklopljeno od ishodišnih rečenica
1. *Ante dolazi često*
2. *Ante je naš susjed*

i druga je neposredno uvrštena u prvu kao odnosna.
Tu se podrazumijeva da ima bar dvije osobe imenom *Ante* od kojih je jedna naš susjed i taj Ante dolazi često, dok se to o drugima ne kaže. Takvo je zavisno uvrštavanje manje obično jer se vlastita imena samo izuzetno upotrebljavaju tako da se misli na više osoba ili predmeta što nose isto ime. A odnosna se rečenica može neposredno uvrstiti uz vlastito ime samo kad je ono u takvu značenju.

852 Evo primjera dometnutih odnosnih rečenica uz vlastita imena

Ban nas pohvali pred svakom svojim Tahijem, koji je uz njega bio, da smo junaci, al neka je šali kraj jer da je s Turčinom ugovorio primirje (Šenoa 2, 54) — *Venecija, u kojoj su načela staroga morala sasvim bila uzmakla ispred općeg hrlenja k nasladi, morala je namračiti čelo* (Neha-

jev 28) — *Krsto, koji se bio sasvim osamio u svojem razmišljanju i bilješkama, stao je življe drugovima pričati o moći zlata* (Nehajev 54) — *Gospođa Maja, koja je kao furija jurila naprijed, te se sve prašilo za njom, obazrela se i doviknula mu: - Puba, požuri se. Što tu filozofiraš?* (Kolar 2, 289)

Ti se primjeri izvode iz ovih sklopova

Ban nas pohvali pred svakom svojim Tahijem, Tahi je bio taj koji je uz njega bio, da smo junaci, al neka je šali kraj jer da je s Turčinom ugovorio primirje — Venecija, Venecija je bila takva u kojoj su načela staroga morala sasvim bila uzmakla ispred općega hrlenja k nasladi, morala je namračiti čelo — Krsto, Krsto je bio taj koji se bio sasvim osamio u svojem razmišljanju i bilješkama, stao je življe drugovima pričati o moći zlata — Gospođa Maja, Maja je bila ta koja je kao furija jurila naprijed, te se sve prašilo za njom, obazrela se i doviknula mu

853 Uz vlastita imena domeću se često i mjesne rečenice

U svibnju dođoh u Vučedol, / Gdje nisam nigda bio, / Na Dunavu, na rijeci drevnoj. / Njom plove lađe i ribe (Tadijanović 229)

To je izvedeno iz sklopa

U svibnju dođoh u Vučedol, to je tamo gdje nisam nigda bio, na Dunavu, na rijeci drevnoj

854 Odnosne rečenice domeću se i uz čitavu prethodnu rečenicu. Sklapanje takvih rečenica ishodi također od tri ishodišne rečenice. Jedna je od njih prazna sadržaja: subjekt su joj i predikat pokazne zamjenice. Drugoj jednoj od te tri rečenice subjekt je pokazna zamjenica. Pokazna zamjenica koja je predikat ishodišne rečenice prazna sadržaja odnosi se na isto na što i pokazna zamjenica koja je subjekt jedne druge od tri ishodišne rečenice. Pokazna zamjenica koja je subjekt rečenice prazna sadržaja odnosi se na čitav sadržaj treće ishodišne rečenice.

Takve su tri ishodišne rečenice

1. *Svi su šutjeli*
2. *To je ono*
3. *To me je jako začudilo*

Rečenica 2. je prazna sadržaja. Prema pretpostavci, pokazna zamjenica *ono* u njezinu predikatu odnosi se na isto na što pokazna zamjenica *to* koja je subjekt rečenice 3. Pokazna zamjenica *to* koja je subjekt rečenice 2. odnosi se na cjelokupni sadržaj rečenice 1.

Rečenica 3. može se, pod tom pretpostavkom, zavisnim sklapanjem uvrstiti kao odnosna uz predikatnu zamjenicu rečenice 2.

To je ono što me je jako začudilo

Rečenica 1. i ta zavisno složena rečenica mogu se nezavisnim sklapanjem sklopiti tako da tvore rečenični niz

Svi su šutjeli, to je ono što me je jako začudilo

Daljnjom preoblikom može se ukloniti dio prazna sadržaja pa odnosna rečenica ostaje u rečeničnom nizu kao dometnuta

Svi su šutjeli, što me je jako začudilo

Te dvije rečenice mogu se sklopiti u rečenični niz i obrnutim redom. Tada se neće odvojiti zarezom nego dvjema točkama

To je ono što me je jako začudilo: svi su šutjeli

i dalje

Ono što me je jako začudilo: svi su šutjeli
Što me je jako začudilo: svi su šutjeli

Tu je moguće stupnjevito uklanjanje dijelova prazna sadržaja. U suprotnom, običnijem, redoslijedu rečenica u nizu to nije moguće

* *Svi su šutjeli, ono što me je jako začudilo*

Rečenica 1. i 3. mogu se, dakako, i same sklopiti u rečenični niz

* *Svi su šutjeli, to me je jako začudilo*
To me je jako začudilo: svi su šutjeli

Kako je sadržaj rečenice 2. prazan, ti su rečenični nizovi po sadržaju posve jednaki onima s dometnutom odnosnom rečenicom, tek su im različita sintaktička ustrojstva.

855 Evo primjerâ s takvim dometnutim odnosnim rečenicama

Valja gospodinu fiškalu raskretati usta kada govori, što ga opet ne malo truda staje (Ante Kovačić, Fiškal 87) — *Podgorski joj se široko nakloni, što mu ona vrlo prijatno odvrati* (Ante Kovačić, Fiškal 103) — *Sav se usplahirio od debele kobile i poremetio, što je još više zavitlalo bijesom gospodina satnika* (Krleža, Bog Mars 78) — *Bakandže okovane udarale su oštro jedne o druge, a ruke se ukočile mrtvački, lupile po butinama, što je doduše protupropisno, ali se ugodno sluša* (Krleža, Bog Mars 87) — *Doktora je satjerao u kozji rog, ili opoziciju, što je svejedno, i vladao suvereno preko četiri, čak gotovo pet punih godina* (Ranko Marinković, Ruke 19) — *Djece joj načelnik nije mogao dati, ili ih ona nije mogla imati, što je uostalom svejedno kad se kaže da djece nisu imali* (Ranko Marinković, Ruke 54) — *Umnožavaju tu glavnicu oporezom koji je šalom proniknut i podrugivanjem, što je najbolja obrana - ako ne prelazi granice kramarskog probitka* (Božić, Kurlani 15)

Ti se primjeri izvode iz ovih sklopova

Valja gospodinu fiškalu raskretati usta kada govori, to je ono što ga opet ne malo truda staje — Podgorski joj se široko nakloni, to je ono što mu ona vrlo prijatno odvrati — Sav se usplahirio od debele kobile i poremetio, to je ono što je još više zavitlalo bijesom gospodina satnika — Bakandže okovane udarale su oštro jedne o druge, a ruke se ukočile mrtvački, lupile po butinama, to je ono što je doduše protupropisno, ali se ugodno sluša — Doktora je satjerao u kozji rog, ili opoziciju, to je ono što je svejedno, i vladao suvereno preko četiri, čak gotovo pet punih godina — Djece joj načelnik nije mogao dati, ili ih ona nije mogla imati, to je ono što je uostalom svejedno kad se kaže da djece nisu imali — Umnožavaju tu glavnicu oporezom koji je šalom proniknut i podrugivanjem, to je ono što je najbolja obrana - ako ne prelazi granice kramarskog probitka

856 U svim je tim primjerima dometnuta rečenica, koje god vrste bila, prema ostalom dijelu složenoga sklopa i u odnosu zavisnoga i u odnosu

nezavisnoga sklapanja. Zato i kažemo da je takva zavisna rečenica dometnuta. Neki lingvisti zovu takvo dometanje *apozicija*, pa bi za dometnute zavisne rečenice rekli da su *u apoziciji* ili da su *apozitivne*.

Po toj terminologiji apozicija je svako nezavisno sklapanje rečenice s jednakim dijelovima, pa se za ono što ostane kad se uklone dijelovi koji se ponavljaju kaže da je apozicija onom rečeničnom ustrojstvu u nizu iz kojega se ti dijelovi nisu uklonili.

Tako bi bila apozicija i u primjeru

Nahrupila djeca, iz škole

To je rečenični niz

Nahrupila djeca, nahrupila djeca iz škole

s uklonjenim dijelovima koji se ponavljaju. Prema upravo spomenutoj terminologiji bio bi tu drugi član apozicija prvomu.

Zavisno sklapanje rečenica s preoblikom ustrojstva

857 Rečenice se mogu sklopiti i tako da uvrštena ishodišna rečenica ne dobije sámo mjesto u ustrojstvu druge ishodišne rečenice, nego pri takvu sklapanju gubi i svoje rečenično ustrojstvo, te se zatire svaki trag njegove samostalnosti. U takvim sklopljenim rečenicama predikat uvrštene rečenice ne pokazuje više gramatička svojstva predikata, i pojavljuje se preoblikovan kao svojevrstan dio jedinstvenoga ustrojstva u kojemu se javlja samo jedan predikat. Jedno rečenično ustrojstvo može tako, u raznim oblicima, sadržati više predikacija od kojih je samo jedna obilježena gramatičkim kategorijama predikata, a ostale se uvrštavaju u rečenično ustrojstvo drugačijim gramatičkim oznakama. Po njima se uvršteni predikati mogu prepoznati iako nisu obilježeni pravim predikatnim obilježjima.

Preoblike kojima se rečenice uz gubitak vlastitoga ustrojstva uvrštavaju u jedinstveno ustrojstvo sklopljene rečenice jesu: *atribucija, predikatno proširivanje, infinitivizacija* i *nominalizacija*.

858 Zavisno sklapanje s preoblikom ustrojstva uvrštenih rečenica važno je izražajno sredstvo jer omogućuje sažetost i uklanja monotoniju što bi nastala od nizanja predikata za predikatom, uvijek u istom izričitu obliku. Preoblikovanjem jednih predikata, i njihovim uvrštavanjem u rečenična ustrojstva što ih otvaraju drugi, smanjuje se broj rečenica potrebnih u diskurzu da se izreče neki sadržaj. Izricanje se time skraćuje, a sposobnost slušatelja ili čitatelja da prima jezične poruke bogatije se i raznolikije zaokuplja, i tako bolje iskorišćuje. Vješt stilist postiže takvim izražajnim postupcima poticajno opterećenje i raznovrsno obogaćenje, kloneći se s osjećajem prave mjere takvoga gomilanja predikacija u jednoj rečenici koje bi moglo dovesti do preopterećenosti i prezasićenosti.

Tako su u ustrojstvu razmjerno kratke rečenice:

Duboka averzija prema sustavnoj razradi i modeliranju spoznaje motivirana je u rasuđivanju Adornovu zacijelo na isti način kao u Benjaminovim radovima

sadržane predikacije devet ishodišnih rečenica:

1. *Averzija je motivirana u rasuđivanju zacijelo na način* (ovo je ustrojstvo ostalo bez preoblike i u nj su uvrštena sva druga, preoblikovana)
2. *Averzija je duboka* (uvršteno atribucijom)
3. *Averzija je prema razradi* (uvršteno atribucijom)
4. *Razrada je sustavna* (uvršteno atribucijom)
5. *I averzija je prema modeliranju* (uvršteno nezavisnim sklapanjem i uklanjanjem dijelova koji se ponavljaju)
6. *Modeliraju spoznaju* (uvršteno nominalizacijom)
7. *Adorno rasuđuje* (uvršteno nominalizacijom)
8. *Način je isti kao u radovima* (uvršteno atribucijom)
9. *Radovi su Benjaminovi* (uvršteno atribucijom)

Umjesto da se u diskurzu niže svih devet rečenica sklopljene su u jedinstveno ustrojstvo jedne jedine, nabijene sadržajem i pomalo zahtjevne za čitaoca, ali priopćajno mnogo svrhovitije nego bi bio razvučen diskurz u kojem, još k tomu, pojedine rečenice, onako samostalne, ne bi u sebi nosile sve sadržajne elemente potrebne za njihovo puno razumijevanje i uvrštavanje u sadržajnu cjelinu, pa bi se te veze samo s mukom uspostavljale. Odatle se jasno vidi kako je zavisno sklapanje rečenica s preoblikom njihova ustrojstva važno sredstvo jezične izražajnosti i funkcionalno svojstvo jezičnoga sustava.

859 Rečenice sklopljene uvrštavanjem s preoblikom ustrojstva uvrštenih rečenica jesu najsloženije od svih složenih rečenica. Uvrštene rečenice su u njima najzavisnije. Ali kako u njima postoji samo jedno rečenično ustrojstvo, i predikati uvrštenih rečenica nemaju u njima predikatnih obilježja, takve se rečenice u gramatičkoj raščlambi kakva je do sada uobičajena i nisu smatrale kao složene rečenice nego su se uvrštavale među *proste proširene*. Po svojem površinskom i neposredno uočljivom ustrojstvu one i nisu složene.

ATRIBUCIJA

860 Atribucija je preoblika zavisnoga uvrštavanja kojom se odnosna rečenica uvrštava uz koju imenicu u glavnoj (v. t. 500p). Takve se odnosne rečenice onda zovu atributne rečenice. Ta je preoblika, međutim, samo prvi korak u postupku atribucije. Njime se sklapa zavisno složena rečenica. Drugi se korak vrši na takvoj zavisno složenoj rečenici, time što se dokida rečenično ustrojstvo zavisne rečenice (atributne odnosne) i njezina se predikatna riječ, bez predikatnih gramatičkih oznaka, uvrštava u glavnu, i sada jedinu, rečenicu uz onu imenicu kojoj je bila atribuirana odnosna rečenica. Njezina predikatna riječ prestaje tako biti predikatom, makar i zavisnim, i postaje odredbena riječ uz imenicu. Kao takva ona je obilježena određenim nepredikatnim gramatičkim oznakama. U gramatičkom ustrojstvu rečenice otvara joj mjesto imenica, bez obzira na to koji položaj ta imenica zauzima u istom tom ustrojstvu. Ona može biti predikatna riječ, sama ili u prijedložnom izrazu, može biti subjekt, može biti priložna oznaka, sama ili u prijed-

ložnom izrazu, i može biti objekt, također ili sama ili u prijedložnom izrazu. Na svim tim mjestima u rečeničnom ustrojstvu može imenica dobiti odredbu preoblikovanu iz predikata atributne rečenice. Takva se odredba zove *atribut*.

861 Atributu otvara mjesto u rečeničnom ustrojstvu neka imenica i on, kao njezina odredba, posredno dobiva, preko te imenice, mjesto predikata, subjekta, priložne oznake ili objekta. Upravo se po tome i vidi da atribut nije rečenični dio kao drugi jer što je predikat ne može nikako biti i subjekt, što je priložna oznaka ne može nikako biti i objekt, što je subjekt ne može nikako biti i priložna oznaka, niti ikoji dio rečenice može ikako biti ujedno i ikoji drugi dio rečenice, ili njegov dio, a atribut to uvijek jest.

(Vidi o tome u vezi s atributnom rečenicom t. 500p.)

862 Predikati atributnih rečenica ne preoblikuju se u atribute sasvim slobodno i neograničeno, nego za to postoje određeni uvjeti. Ni gramatičke oznake nisu svim atributima jednake. Potrebno je stoga pojedinačno razmotriti različite vrste atributa.

Preoblika ishodišnih rečenica u atribute nije uvijek fakultativna i ne zavisi samo od stilskoga izbora, pa niti od sadržaja koji treba izreći. Ima takvih ishodišnih rečenica koje se moraju preoblikovati u atribute, i takvih u koje se moraju uvrstiti atributi. Takve su atribucije obvezatne ako će rečenice dobiti potpuno i valjano ustrojstvo.

PRIDJEVSKI ATRIBUT

863 Ako je atributna odnosna rečenica uvrštena uz neku imenicu u glavnoj svojim subjektom, a predikatna joj je riječ pridjev, onda se na njoj može izvršiti drugi korak u atribuciji. Pridjev iz njezina predikata postaje tada atribut imenice uz koju je bila uvrštena atributna rečenica. Gramatička je oznaka toga odnosa slaganje atributnoga pridjeva sa svojom imenicom u padežu. Pridjev dolazi kao atribut u onaj padež u kojem je njegova imenica. U rodu i broju slagao se taj pridjev s imenicom još kao predikat atributne odnosne rečenice, jer se slagao sa svojim subjektom, a taj je morao biti ista ona imenica uz koju se odnosna rečenica uvrštavala u glavnu. Samo tako se i mogla uvrstiti kao atributna. A predikat joj se može preoblikovati u atribut samo ako je uvrštena svojim subjektom. Stoga se pridjev kao atribut sa svojom imenicom slaže u rodu, broju i padežu. To mu je puna gramatička oznaka koja nosi obilježje obaju koraka u postupku atribucije.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Vjetar njiše čempresima*
2. *Čempresi su vitki*

može se odnosnim sklapanjem (v. t. 505) dobiti zavisno složena rečenica:

Vjetar njiše čempresima koji su vitki

Odnosna rečenica je tu atributna jer je uvrštena uz jednu imenicu u glavnoj rečenici. To je imenica *čempres*, koja je u toj rečenici objekt u instrumentalu.

Kako je predikat u atributnoj rečenici pridjev, a ona je u glavnu uvrštena svojim subjektom *čempres* preoblikovanim u vezničku zamjenicu *koji*, može se na njoj daljnjom preoblikom izvršiti drugi korak u postupku atribucije. Predikatni pridjev *vitak* uvrštava se tada kao atribut uz imenicu *čempres* u prvoj ishodišnoj rečenici. Taj pridjev se već kao predikatna riječ slaže s tom imenicom u rodu i broju (množina muškoga roda), a uvršten uz nju kao atribut slaže se s njome i u padežu (instrumental):

Vjetar njiše vitkim čempresima (Tadijanović 173)

Predikat druge ishodišne rečenice tu je prestao biti predikatom. Nije više obilježen predikatnim gramatičkim oznakama nego atributnim. Ostalo je još samo jedno jedinstveno rečenično ustrojstvo, ali su u njemu ipak dvije predikacije, jedna izražena neposredno, a druga posredno. Tu je atribut pridružen objektu.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Vratite mi djedovinu*
2. *Djedovina je oteta*

može se odnosnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica:

Vratite mi djedovinu koja je oteta

Odnosna je rečenica tu atributna jer je uvrštena uz imenicu, uvrštena je svojim subjektom i predikatna riječ joj je pridjev. Time su ispunjeni uvjeti da se ona preoblikuje u atribut:

Vratite mi otetu djedovinu (Šenoa 2, 62)

I tu je atribut pridružen objektu.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Oblak plovi po nebu*
2. *Oblak je bijel*

može se odnosnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica:

Oblak koji je bijel plovi po nebu

Odnosna rečenica je tu atributna jer je uvrštena uz imenicu, uvrštena je svojim subjektom i predikatna riječ joj je pridjev. Time su ispunjeni uvjeti da se ona preoblikuje u atribut:

Bijel oblak plovi po nebu

Tu je atribut pridružen subjektu.

864 Pridjevski atribut stoji u stilski neutralnu izričaju ispred svoje imenice. Ako se stavi iza imenice, dobiva se svečan i emotivno nabit izraz:

Vjetar njiše čempresima vitkim
Vratite mi djedovinu otetu
Oblak bijel plovi po nebu

Posljednje dvije rečenice prirodnije su s atributom iza imenice u ovakvom redu riječi:

Djedovinu mi otetu vratite
Po nebu plovi oblak bijel

ili

Plovi po nebu oblak bijel

865 Ako atributna rečenica nije uvrštena svojim subjektom i ako joj predikatna riječ nije pridjev nego npr. glagol, ne može se njezin predikat preoblikovati u atribut.
Od ishodišnih rečenica

1. *Vrhovi se dobro vide*
2. *Planina je na vrhovima bijela*

može se odnosnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica:

Vrhovi na kojima je planina bijela dobro se vide

Odnosna rečenica je tu atributna jer je uvrštena imenicom, koja je dio prijedložnoga izraza što stoji kao priložna oznaka, i predikatna riječ joj je pridjev. Ali ona nije uvrštena svojim subjektom, pa se zato njezin predikat ne može preoblikovati u atribut.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Pas grize*
2. *Pas laje*

može se nijekanjem prve i odnosnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica:

Pas koji laje ne grize

Odnosna rečenica je tu atributna jer je uvrštena uz imenicu, što stoji kao subjekt, i uvrštena je svojim subjektom. Ali predikatna riječ joj nije pridjev nego glagol, pa se zato u neutralnom standardnom stilu hrvatskoga književnog jezika njezin predikat ne može preoblikovati u atribut.

U starinskom i književno ekspresivnom stilu, koji se odlikuje većom gipkosti, moguća je i takva preoblika:

Lajući pas ne grize

O toj preoblici v. t. 1015.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Kuća stoji na brijegu*
2. *Kupio sam kuću*

može se odnosnim sklapanjem dobiti zavisno složena rečenica:

Kuća koju sam kupio stoji na brijegu

Tu je odnosna rečenica atributna jer je uvrštena uz imenicu, što stoji kao subjekt. No ta atributna rečenica niti je uvrštena svojim subjektom, niti joj je predikatna riječ pridjev, nego glagol, pa se njezin predikat ne može preoblikovati u atribut.

Tako je kod nekih ishodišnih rečenica moguća samo prva preoblika u postupku atribucije, a kod drugih je moguća i prva i druga. Postoje, dakako, i takve ishodišne rečenice koje uopće ne ispunjavaju uvjete za ikoji korak u postupku atribucije.

866 Odnos preoblike koji je upravo opisan izražava ekvivalenciju između pridjeva kao predikata i pridjeva kao atributa. Ta ekvivalencija nije samo iskonstruirana u gramatici da bi se dobio dosljedniji, sažetiji i preglednji opis jezičnih pojava, nego je ona prisutna u samoj izražajnoj mogućnosti jezika, pa se ta izražajna mogućnost njome i opisuje. Ne uvede li se ta ekvivalencija, ostaje opis izražajne mogućnosti jezika nepotpun.

To se lijepo vidi na primjeru gdje je blizak odnos atributnog i predikatnog pridjeva iskorišten stilistički:

Pak okupiv hrabre vitezove,
Na studen je kamen pokročio,
Studen kamen, al je srce vruće (Ivan Mažuranić 52)

Tu je u drugom stihu pridjev *studen* atribut uz imenicu *kamen*. On je preoblikovan iz ishodišne rečenice *kamen je studen*, u kojoj je pridjev *studen* predikatna riječ. Ta predikacija zadržana je, iako preoblikovana, i u atributnom izrazu *studen kamen*. To se očituje u trećem stihu. Kada se na njegovu početku ponovo pročita *studen kamen*, razumije se to sasvim prirodno kao anadiploza, pjesnička figura ponavljanja, koja se često javlja u Mažuranića. Nastavak stiha: *al je srce vruće* otkriva, međutim, i drugu mogućnost razumijevanja. Cijeli stih: *studen kamen, al je srce vruće* najprirodnije se razumije kao rečenični niz, nezavisno složen od dva rečenična ustrojstva od kojih svako ima svoj predikat, kojima je obojima predikatna riječ pridjev, tek što u drugom predikatu ima i spona, a u prvom je nema. Dobiva se tako hijazam, poznata pjesnička figura izvrnutoga redoslijeda: predikat subjekt, subjekt predikat, tj. *studen (je) kamen, al je srce vruće*. Tako se isti izričaj: *studen kamen* u kontekstu prethodnoga stiha i pod sugestijom anadiploze razumije kao imenica s atributom, a u kontekstu drugog dijela stiha i pod sugestijom hijazma razumije se kao predikat sa subjektom. Pjesnički izričaj dobiva time osobitu puninu i višeslojnost, a sve se to zasniva na izražajnoj ekvivalenciji predikata i atributa, u ovom slučaju: pridjevskoga predikata i pridjevskoga atributa.

867 Pridjevi imaju gramatičke oznake roda, broja i padeža. Uz njih imaju još i gramatičku oznaku određenosti. Po njoj pridjevi mogu biti određeni i neodređeni. Neodređeni pridjevi samo kvalificiraju, a određeni kvalificirajući identificiraju. Zato neodređeni pridjevi odgovaraju na pitanje *kakav*, a određeni na pitanje *koji*. Hoće li se neka odredba shvatiti samo kao kvalifikacija ili kao identifikacija kvalifikacijom, pa hoće li se prema tome izraziti određenim ili neodređenim pridjevom, zavisi ponajviše od toga kako govornik ili pisac gleda na tu odredbu. Zato se gramatička oznaka određenosti zove i *pridjevski vid*. U hrvatskom književnom jeziku izbor oznake određenosti u pridjeva vrlo je slobodan.

868 Određeni oblici pridjeva razlikuju se od neodređenih samo u nekim padežima jednine muškoga i srednjeg roda. Razlikuju se u tim i u drugim padežima svih rodova i brojeva i po mjestu i po vrsti naglaska, ali ta se razlika u pisanom jeziku ne očituje, a nema je ni u izgovoru mnogih govornika hrvatskoga književnoga jezika. Stoga je većina pridjevskih oblika neutralna s obzirom na određenost. Osim toga je u mnogim tipovima pridjeva razlika po određenosti potpuno neutralizirana, pa oni imaju ili samo određene ili samo neodređene oblike.

Usprkos tomu što su oblici pridjeva većinom neutralni s obzirom na određenost, osobito u pisanom tekstu, sama razlika po određenosti vrijedi i za te neutralne ili neutralizirane oblike jer i oni ili samo kvalificiraju ili kvalificirajući identificiraju, i oni odgovaraju ili na pitanje *kakav* ili na pitanje

koji pa po tom i oni imaju oznaku određenosti, iako im ostaje neizražena. Ta je pak oznaka važna u odnosu predikata i atributa.

869 Neodređen predikatni pridjev može ostati u predikatu, a može, ako su ispunjeni svi uvjeti, dvjema preoblikama (v. t. 863) postati i atribut. Ako je, međutim, predikatni pridjev određen, onda on ne može ostati u predikatu nego se mora preoblikovati u atribut. Dvije preoblike kojima se kao dvama koracima vrši postupak atribucije u takvu su slučaju obvezatne.

Ishodišna rečenica:

1. *Oblak je bijeli*

može postojati samo ako postoji i druga ishodišna rečenica kao:

2. *Oblak plovi nebom*

u koju se predikatni pridjev prve može uvrstiti kao atribut

Bijeli oblak plovi nebom

Određeni pridjev *bijeli* ne može stajati kao predikatna riječ niti u prostoj rečenici

* *Oblak je bijeli*

niti u atributnoj odnosnoj

* *Oblak koji je bijeli plovi nebom*

Da bi se takav predikat u hrvatskom književnom jeziku uopće mogao izraziti, mora se preoblikovati u atribut.

Iznimke od toga pravila samo su prividne. Može se npr. reći *Instrument je glazbeni* za razliku od *Instrument je mjernički*, ali je to zapravo atribut uz ispuštenu zalihosnu imenicu. Puni je izraz dakle *Instrument je glazbeni instrument, Instrument je mjernički instrument*, a to je sklopljeno od *Instrument je instrument* i * *Instrument je glazbeni* odnosno * *Instrument je mjernički*, oboje s obvezatnom preoblikom predikata u atribut. Pritom je pridjev *mjernički* neutraliziran s obzirom na određenost, ali se ovdje uzima kao određen.

870 Pridjevi iz predikata atributnih rečenica uvrštavaju se kao atributi uz imenice što stoje, samostalno ili u prijedložnim izrazima, na mjestu svih dijelova rečenica. Ti pridjevski atributi mogu biti određeni i neodređeni, a ta njihova oznaka po određenosti može biti izražena ili neutralizirana. Sve se te mogućnosti potvrđuju primjerima.

a) U ovim primjerima neodređen atribut stoji uz imenicu koja je rečenični subjekt:

Kad u jutru bio dan osvane, / on valjada da prvi ustane (Reljković 103) — *Za jaslima stajao bijel konj* (Npr. 8) — *Dobar starac četi besjedio* (Ivan Mažuranić 52) — *Mudar Turčin, za nevolju mu je, / Mudar Turčin mudro odgovara* (Mažuranić 48) — *Od Jakovlja bruji čudan šum* (Šenoa 2, 239) — *Čemu iskren razum koji zdravo sudi* (Matoš 5, 43) — *Na pergamentu gnjije varav roman* (Tin Ujević 1, 310) — *Zarđan lemeš čeka ruke orača* (Tadijanović 79) — *U svanuće zaore gvozden plug* (Tadijanović 80) — *Zatim se, nenadano, iza oblaka, / Pomoli mjesec pun* (Tadijanović 83) — *Bolan strah uđe u nj* (Kaleb 1, 171)

U svim je tim primjerima lako uspostaviti prvobitni predikat sadržan u atributu:

1. *Kad ujutru dan osvane ...* — 2. *Dan je bio* — 1. *Za jaslima stajao konj* — 2. *Konj je bijel* — 1. *Starac četi besjedio* — 2. *Starac je dobar* — 1. *Turčin mudro odgovara* — 2. *Turčin je mudar* — 1. *Od Jakovlja bruji šum* — 2. *Šum je čudan* — 1. *Čemu razum* — 2. *Razum je iskren* — 1. *Na pergamentu gnjije roman* — 2. *Roman je varav* — 1. *Lemeš čeka ruke* — 2. *Lemeš je zarđan* — 1. *U svanuće zaore plug* — 2. *Plug je gvozden* — 1. *Zatim se pomoli mjesec* — 2. *Mjesec je pun*

(svečan i emotivan izričaj, atribut se uvrštava iza imenice)

1. *Strah uđe u nj* — 2. *Strah je bolan*

b) U ovim primjerima određen atribut stoji uz imenicu koja je u rečenici subjekt:

Did ili pradid što ostavi / lini unuk ne popravi (Došen 204) — *Doći će i njemu crni petak* (Nposl. 69) — *Jao! Čuj glase ko s groba duboko, / Očajni uzdah sobom mi se širi* (Kranjčević 1, 45) — *I grozni se narednik stade grozno glupo keziti* (Matoš 1, 35) — *Tamo u daljini stoji stari grad* (Matoš 5, 18) — *Tuđi vjetar ledio mi vlasi* (Matoš 5, 21) — *Stup ognjeni ide i sad pred nama* (Nazor 2, 428) — *Za spomenik samo prošli vijek svjedòči* (Tin Ujević 1, 310) — *Stari Mika gleda to i kima glavom* (Kolar 2, 22) — *Pred Markom ide dečkić mali* (Kolar 2, 40) — *Kašljuca negdje, kašljuca tihi bolesnik* (Tadijanović 58) — *Sveti Juraj kopljem ubija zmaja* (Tadijanović 60) — *Suvremeni jezik mu je šepao kad bi se uzbudio* (Ivan Kušan 251)

I u tim je primjerima lako uspostaviti prvobitni predikat sadržan u atributu:

1. *Did ili pradid što ostavi unuk ne popravi* — 2. **Unuk je lini* — 1. *Doći će i njemu petak* — 2. **Petak je crni* — 1. *Uzdah sobom mi se širi* — 2. **Uzdah je očajni* — 1. *I narednik se stade grozno glupo keziti* — 2. **Narednik je grozni* — 1. *Tamo u daljini stoji grad* — 2. * *Grad je stari* — 1. *Vjetar ledio mi vlasi* — 2. * *Vjetar je tuđi* — 1. *Stup ide i sad pred nama* — 2. **Stup je ognjeni* — 1. *Za spomenik samo vijek svjedoči* — 2. **Vijek je prošli* — 1. *Mika gleda to* — 2. **Mika je stari* — 1. *Pred Markom ide dečkić* — 2. **Dečkić je mali* — 1. *Kašljuca bolesnik* — 2. **Bolesnik je tihi* — 1. *Juraj kopljem ubija zmaja* — 2. **Juraj je sveti* — 1. *Jezik mu je šepao* — 2. **Jezik je suvremeni*

U svim tim primjerima predikat uvrštene ishodišne rečenice obvezatno se preoblikuje u atribut i samo se tako može izraziti. To je označeno zvjezdicom ispred tih ishodišnih rečenica.

U atributnim izrazima kao *crni petak, stari grad, stari Mika, sveti Juraj* obvezatno dolazi određeni pridjev jer su to semantički nedjeljivi izrazi koji cijeli označuju predmet ili osobu, a pridjev u njima uvijek identificira predmet ili osobu koji bez njega ne bi nikako bili identificirani. Tu nema slobodnoga izbora između određenoga i neodređenog pridjeva.

Gledamo li na značenje tih izraza, može se reći da je u njima atribut obvezatan jer imenica bez toga atributa ne znači isto što znači s njime. No to je tako samo ako se želi izraziti određen sadržaj. Inače imenice i pridjevi u tim izrazima ulaze kao i drugi u sve predviđene sintaktičke odnose, pa se to vidi i po ovdje navedenim ishodišnim rečenicama. One uzete po dvije skupa znače isto što i atributni izraz koji opisuju. Stoga je obvezatnost tih atributa semantička, ali nije sintaktička. Navedeni atributni izrazi su svaki po jedna jedinstvena jedinica u semantičkom ustrojstvu rečenice, a u sintaktičkom su,

kao i svi drugi atributni izrazi, sastavljeni od dva posebna dijela: imenice i njezinoga pridjevskog atributa koji je obvezatno preoblikovan iz predikata jedne ishodišne rečenice.

c) U ovim primjerima atribut bez izražene oznake određenosti (morfološki dvoznačan) stoji uz imenicu koja je u rečenici subjekt:

Ljuto cvile slovinska gospoda (Kačić, Razgovor 146) — *Još imade osobita skula / - da Bog dade, da bi se rasula! - / koju Turci kod nas ostaviše / i divan joj ime nadivaše* (Reljković 101) — *Sad mu riči gorko ječanje pritrzavaše* (Kanižlić 22) — *Slušala ga tanana robinja* (Npj. 2, 23) — *Dobra riječ ne koštuje novaca* (Nposl. 60) — *Tu ne jeknu jeka kršna* (Ivan Mažuranić 49) — *A što raja? - Što će raja tužna!* (Ivan Mažuranić 49) — *Punano lice nema bora* (Šenoa 2, 33) — *Plava mu je kosa ostrižena* (Šenoa 2, 33) — *To zna cijelo Prigorje* (Šenoa 2, 35) — *Na meni su se mnoga kola slomila* (Šenoa 2, 37) — *Na glavi joj zlatna kruna* (Šenoa 2, 42) — *Ali veća četa doleti* (Šenoa, 2, 239) — *Modri Turopoljci tiskaju se uz njih na konjima* (Šenoa 2, 241) — *Velike taštine nisu taštine* (Matoš 1, 239) — *Ljubicu uhvati samrtnički strah* (Matoš 1, 26) — *Neprijateljski se avioni nisu pokazali* (Nazor 2, 354) — *Nastade nova čarolija* (Nazor 2, 425) — *A meni su mrki vidici na umu* (Tin Ujević 1, 327) — *Čitava se stvar razvijala prilično brzo* (Kolar 2, 19) — *No prokleta škrinja nije se dala otključati* (Kolar 2, 32) — *Na meni naslaga nježna* (Tadijanović 49) — *Crne vode rastu, / Crne vode naviru...* (Tadijanović 215) — *U kući zavlada radna mučaljivost* (Desnica 196) — *Široka stepenica vas čuva da se ne okliznete* (Peić 34) — *Na zaokretu se ukazuje mala niša* (Peić 34) — *S trske kaplje blatna rosa* (Peić 141) — *Bijela ruža osula se posve* (Slobodan Novak, Mirisi 151)

I u tim je primjerima lako uspostaviti prvobitni predikat sadržan u atributu:

1. *Ljuto cvile gospoda*
2. *Gospoda su slovinska*
1. *Još imade skula*
2. *Skula je osobita*
1. *Sad mi riči ječanje pritrzivaše*
2. *Ječanje je gorko*
1. *Slušala ga robinja*
2. *Robinja je tanana*
1. *Riječ ne koštuje novaca*
2. *Riječ je dobra*
1. *Tu ne jeknu jeka*
2. *Jeka je kršna*
1. *Što će raja?*
2. *Raja je tužna*
1. *Lice nema bora*
2. *Lice je punano*
1. *Kosa mu je ostrižena*
2. *Kosa je plava*
1. *To zna Prigorje*
2. *Prigorje je cijelo*

1. *Na meni su se kola slomila*
2. *Kola su mnoga*
1. *Na glavi joj kruna*
2. *Kruna je zlatna*
1. *Ali četa doleti*
2. *Četa je veća*
1. *Turopoljci tiskaju se uz njih na konjima*
2. *Turopoljci su modri*
1. *Taštine nisu taštine*
2. *Taštine su velike*
1. *Ljubicu uhvati strah*
2. *Strah je samrtnički*
1. *Avioni se nisu pokazali*
2. *Avioni su neprijateljski*
1. *Nestade čarolija*
2. *Čarolija je nova*
1. *A meni su vidici na umu*
2. *Vidici su mrki*
1. *Stvar se razvijala prilično brzo*
2. *Stvar je čitava*
1. *No škrinja se nije dala otključati*
2. *Škrinja je prokleta*
1. *Na meni naslaga*
2. *Naslaga je snježna*
1. *Vode rastu, vode naviru*
2. *Vode su crne* (dva puta)
1. *U kući zavlada mučaljivost*
2. *Mučaljivost je radna*
1. *Stepenica vas čuva*
2. *Stepenica je široka*
1. *Na zaokretu se ukazuje niša*
2. *Niša je mala*
1. *S trske kaplje rosa*
2. *Rosa je blatna*
1. *Ruža osula se posve*
2. *Ruža je bijela*

U svim tim primjerima predikat uvrštene ishodišne rečenice obvezatno se preoblikuje u atribut ako se pridjev shvati kao određen. Ako se pak pridjev shvati kao neodređen, to je preoblikovanje fakultativno. Prema tom shvaćanju trebalo bi dakle u svakom primjeru drugu ishodišnu rečenicu označiti zvijezdom ili ne.

Sigurno je da u atributnom izrazu *dobra riječ* pridjev identificira, pa se mora shvatiti kao određen.

I u tim se primjerima očituje da je sintaktičko ustrojstvo rečenice različito od semantičkoga. Ishodišna rečenica *Taštine nisu taštine* sintaktički je besprijekorna rečenica sa subjektom i imenskim predikatom, a semantički

je smislena samo onda ako riječ *taština* u njoj svaki put ima drugo značenje. Također su atributni izrazi *dobra riječ*, pa i *čitava stvar*, svaki po jedna jedinstvena jedinica u semantičkom ustrojstvu rečenice, a u sintaktičkom su sastavljeni od dva posebna dijela: imenice i njezinoga pridjevskog atributa.

d) Kao atributi uz imenicu što stoji kao subjekt uvrštavaju se i posvojni pridjevi. I oni su što se oznake određenosti tiče neutralizirani.

Šta vas koštaju Janine oči? (Šenoa 2, 39) — *Neopaženo požutjelo je lišće jasenovo* (Nazor 2, 49) — *Daleko su od njega očeve oranice, / Daleko su oranice* (Tadijanović 69) — *Zankova žena pazi na poglede* (Kaleb, Ponižene ulice 208)

U pučkom izričaju rado se uvode posvojni pridjevi od prezimena

Iva Bogušarov piše iz vojske! (Kolar 2, 47)

I tu se mogu uspostaviti predikati iz kojih su preoblikovani ovi atributi:

1. *Šta vas koštaju oči*
2. *Oči su Janine*
1. *Neopaženo požutjelo je lišće*
2. *Lišće je jasenovo*
1. *Daleko su od njega oranice*
2. *Oranice su očeve*
1. *Žena pazi na poglede*
2. *Žena je Zankova*
1. *Iva piše iz vojske*
2. *Iva je Bogušarov*

Uvrštene ishodišne rečenice u ovim su primjerima i same preoblikovane iz

Oči su Jane
Lišće je jasena
Oranice su oca
Žena je Zanka
Iva je Bogušara

(O toj preoblici v. t. 72, 919 — 923 i 928 — 935.)

Ako, naime objekt tih ishodišnih rečenica dobije atribut, ne preoblikuje se u posvojni pridjev nego u genitivni izraz:

1. *Oči pripadaju Jani*
2. *Jana je lijepa*

preoblikuje se u

Oči pripadaju lijepoj Jani

a to se opet preoblikuje u

Oči su lijepe Jane

I taj predikat može postati atribut

Šta vas koštaju oči lijepe Jane?

O takvim atributima v. t. 918 i d.

e) U ovim primjerima neodređen atribut stoji uz imenicu koja je u rečenici predikatna riječ:

Ala si crn prorok, kume Matija (Šenoa 2, 37) — *Eto, iz klijeti dobar je nišan* (Šenoa 2, 239) — *Jak kašalj* (Nazor 2, 367) — *Bio je Marko čovjek*

službben (Kolar, 2, 23) — *Dugačak je to bio put* (Kolar 2, 35) — *Vi ste čudan čovjek* (Kaleb 1, 78)

I tu se mogu uspostaviti predikati iz kojih su preoblikovani ovi atributi:

1. *Ala si prorok*
2. *Prorok je crn*
1. *Eto, iz klijeti je nišan*
2. *Nišan je dobar*
1. *Kašalj*
2. *Kašalj je jak*
1. *Bio je Marko čovjek*
2. *Čovjek je službben*
1. *To je bio put*
2. *Put je dugačak*
1. *Vi ste čovjek*
2. *Čovjek je čudan*

U uvrštenim rečenicama predikatni je pridjev neodređen, pa se takve rečenice mogu javiti samostalno, a preobliка tih predikata u atribute je fakultativna.

Ishodišne rečenice *Bio je Marko čovjek* i *Vi ste čovjek* semantički su nedovoljne jer imenica *čovjek* u njima ne dolazi ni u kakvu posebnu značenju. To su pravi i potpuni predikati, ali nepotpuni rijekovi. (Vidi t. 36.) Rijek je potpun tek u atributnom izrazu *čovjek službben* i *čudan čovjek*. I tu se pokazuje da je sintaktičko ustrojstvo drugo nego semantičko.

Slično je i s ishodišnom rečenicom *Iz klijeti je nišan* jer je *nišan*, u smislu kako je tu ta riječ upotrijebljena, odasvud, ali nije odasvud jednako dobar nišan.

Crn prorok, napokon, tvori semantički nedjeljivu cjelinu, frazu, koje se značenje ne da rastaviti na značenje imenice i atributa. No sintaktički se i ta fraza sastoji od dva posebna dijela, od imenice i od njezina atributa.

f) U ovim primjerima određen atribut stoji uz imenicu koja je u rečenici predikatna riječ:

Onda će on bit pravi trgovac (Reljković 96) — *Na bedemima vlat je strašni znamen* (Tin Ujević 1, 307) — *Izraz je izumljeni znamen* (Krleža 2, 259) — *Bio je mirisni svibanj* (Tadijanović 201) — *Pokazalo se da je Neda po zanimanju simultani prevodilac* (Ivan Kušan 249)

I tu se mogu uspostaviti predikati iz kojih su preoblikovani ovi atributi:

1. *Onda će on bit trgovac*
2. * *Trgovac je pravi*

i tako dalje.

Preoblike predikata s određenim pridjevom u atributu obvezatne su.

g) U ovim primjerima atribut bez izražene oznake određenosti stoji uz imenicu koja je u rečenici predikatna riječ:

To bi ružna bila sprava / da se s krmkom spregne krava (Došen 207) — *To je Okićka gora* (Šenoa 2, 32) — *To su bili za nju hermetski zapisi* (Krleža 2, 295) — *Kuražni su ljudi financi, ali im se ipak kose nakostriješiše* (Kolar 2, 28) — *Ali djetelina je za goveda opasna biljka* (Kolar 2, 51) — *Ja sam ju-*

tarnji kosac / koji sluša šumor otkosa trave na livadi (Tadijanović 72) — *Zaključiše da je Milenko nedvojbeno najbolji čovjek u selu* (Desnica 130) — *Vi znate da su to strašne mrcine i da s njima nema šale* (Ivan Kušan 228)

Imenici u proširenom predikatu pripadaju ovi atributi:

I Bariša joj sinu kao jedino rješenje (Desnica 194) — *Za Lovru obroci postadoše prava muka* (Desnica 191)

Atributni izraz *Okićka gora* vlastito je ime, pa u njemu pridjev treba svakako shvatiti kao određen jer nedvojbeno identificira.

h) Kao atributi uz predikatne imenice potvrđeni su i posvojni pridjevi: *Ono ti je kurvino kopile, / a na ime od Senja Tadija* (Npj. 3, 158) — *Ona je lovčeva ženka* (Peić 152)

i) U ovim primjerima neodređen atribut stoji uz imenicu koja je u rečenici objekt:

Dovedoše mlada Pavlimira (Kačić, Razgovor 146) — *Uvalio mu crn komad u torbu* (Nposl. 320) — *Zelen si je vjenčac svijala, / Tihano je lišću šaptala* (Kranjčević 1, 53) — *Jednom je pitala Vladimira kako može onako gadna čovjeka trpjeti* (Šimunović, Porodica Vinčić 81) — *Protisnuo je opet užasnut uzvik* (Kaleb 1, 178) — *Provela bi van kuće čitav dan i malo odahnula* (Desnica 198)

Atributni izraz *crn komad* je po značenju jedinstvena cjelina, a sintaktički je dvodijelan.

j) U ovim primjerima određen atribut stoji uz imenicu koja je u rečenici objekt:

Pratila sam braca dragog (Katančić 313) — *Vezi mi, zemljo, vezi od trave mekani sag* (Tadijanović 55) — *Drveni plug vuku krave* (Tadijanović 187) — *Požudno udahne svježi zrak* (Kaleb 1, 179) — *Zato, iako se znalo da sprema pokolj, čudilo se što tako dugo oklijeva, jer se nije slutilo da on čeka pokoljni san* (Ivan Kušan 233) — *Izabela je izabrala pravi odgovor* (Ivan Kušan 234—235)

I atribut uz objekt u genitivu

Novog pokreta nije bilo (Nazor 2, 236)

k) U ovim primjerima atribut bez izražene oznake određenosti stoji uz imenicu koja je u rečenici objekt:

Kad ga majka odgojila biše, / isprosi mu gizdavu divojku (Kačić, Razgovor 148) — *Zlu nauku Miloš naučio, / pospavati svagda oko podne* (Npj. 2, 139) — *A on osta mrko piti vino* (Npj. 3, 117) — *Vidiš zatijem pušku dugu* (Ivan Mažuranić 49) — *Misli aga svakojake misli* (Ivan Mažuranić 67) — *Čovjek nema na sebi nego košulju, gaće i nove opanke* (Šenoa 2, 34) — *Al mu je Kata kropom nečiste ruke poparila* (Šenoa 2, 37) — *Zatvorena razvališe vrata* (Šenoa 239) — *Kakvu ti to čudnovatu kosu imaš, Ljubo?!* (Matoš 1, 24) — *Sad bih mogao izdržati nove napore* (Nazor 2, 392) — *On izgubi staračkí mir* (Nazor 2, 416) — *Gorak je vijenac pelina, / mračan je kalež otrova, / ja vapim žarki ilinštak* (Tin Ujević 1, 96) — *Djeca čudnovato vole male lutke* (Tin Ujević 1, 266) — *Gledam krilate sne* (Krleža 2, 248) — *Preskačem šumske potoke* (Tadijanović 50) — *Hotio bih izreći riječ najslađu: / Brate!* (Tadijanović 74) — *Vrba spušta mekane grane / Na ledinu* (Tadijanović 82) — *Ali time nije uspio da sasvim zbriše pobuđeno nepovjerenje* (Desnica 129) — *Prsti su skakutali kao da je doticao strujni krug* (Prica, Dobrotvori 9) — *Čas je imao puno povjerenje i pričinjalo mu se da je to jedan od onih s kojim se može i graditi i rušiti* (Prica, Dobrotvori 122)

Objekti u drugim padežima osim akuzativa:

Donio sam ti novih knjiga (Matoš 1, 23) — *Dugo je trebalo dok sam spoznao da nemam slikarskog dara* (Krleža 2, 272) — *Gizela se najviše smijala lavljim repovima* (Peić 34)

l) Kao atributi uz imenicu što u rečenici stoji kao objekt potvrđeni su i posvojni pridjevi. U njih je neutralizirana oznaka po određenosti.

Da, i sin joj se Ivan oženi, uze banovu kćer (Šenoa 41) — *Iz daljine čujem dolazak zmijinji* (Tadijanović 51) — *On je obuhvatio urarovu ličnost* (Kaleb 1, 68)

Objektu je sličan i genitiv uz predikat koji je uzvik:

Očevog ti eno groba (Kranjčević 1, 49)

m) U ovom primjeru određen pridjev stoji kao atribut uz imenicu što je priložna oznaka:

Velika je muka za žiteljstvo suša / Spas i blagoslov je kiša suhom kraju (Tin Ujević 1, 305)

n) U ovim primjerima stoje pridjevi bez izražene oznake određenosti uz imenicu što je u rečenici priložna oznaka:

Mokroj zemlji malo dažda valja (Nposl. 182) — *Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo* (Matoš 5, 42) — *Ukaži se kuli na pendžere / da te vidim mrkijem očima* (Npj.) — *Govorili su nam glasom dosadnim* (Krleža 2, 279) — *Pašnjak blista rosnatom travom, u suncu* (Tadijanović 48) — *Auto je išao glavnom ulicom* (Kaleb, Ponižene ulice 40) — *Ernesto je ranim jutrom odjašio u Zadar* (Desnica 168)

o) U ovim primjerima neodređen pridjev stoji kao atribut uz imenicu u prijedložnom izrazu koji je u rečenici priložna oznaka:

Dočeka ga bane Selimire / niže Jajca nasrid polja ravna (Kačić, Razgovor 150) — *Koji može stići i uteći / i na strašnu mjestu postajati* (Npj. 4, 356) — *Našla ga bijeda na suhu putu* (Nposl. 193) — *Kupio je na drag dinar sramotu* (Daničić, Posl. 52) — *Boj se onoga tko je viko / Bez golema mrijet jada!* (Mažuranić 44) — *Katkad mi se sluči ispod debla sjesti / kroz sumračan život milost mi se javi* (Tin Ujević 1, 410) — *Slušati ću zvono na tornju dalèku* (Tin Ujević 1, 415) — *Šta će, umre li mu u nezgodan čas* (Kolar 2, 26) — *Oporavljao se polako od pretrpljena straha* (Kolar 2, 38) — *Malo je porumenio zbog neočekivana ishoda* (Kaleb 1, 69)

p) U ovim primjerima određen pridjev stoji kao atribut uz imenicu u prijedložnom izrazu koji je u rečenici priložna oznaka:

A od većeg pak oblaka / na ognjištu pliva mlaka (Došen 205) — *Nema suda bez strašnoga dana* (Nposl. 204) — *Za paradni sprovod nisu Labudani imali novaca* (Kolar 2, 37) — *Sam je u čitavom društvu* (Kolar 2, 41) — *Na mostu stoji on kao kip i gleda dolje na bijeli kraj* (Kaleb 1, 170)

r) U ovim primjerima pridjev bez izražene oznake određenosti stoji kao atribut uz imenicu u prijedložnom izrazu koji je u rečenici priložna oznaka:

Penjite ga na vješala tanka, / Neka znade što mu strah valjade (Ivan Mažuranić 45) — *Visok, da se mora sagibati i pod crkvenim vratima* (Šenoa 2, 33) — *Ustajem u osamljenoj kućici* (Nazor 2, 352) — *Čeljad izlazi iz rastrkanih kućica* (Nazor 2, 407) — *U gimnaziji helenizirao sam se u poganskome smislu već potpuno svjesno* (Krleža 2, 278) — *Otkuda dolazi večer nego iz tamnih kuća. / Večer se skriva u škripavim ormarima* (Tin Ujević 1, 309) — *Daleko sam od žalostivih / Žena i od smètlištâ* (Tadijanović 51) — *Vraćam se iz krčme zadimljene* (Tadijanović 72) — *A Jakov nakon dužeg skanjivanja prilazi oprezno* (Kaleb 1, 68) — *Pobjegne od toga, pobjegne kao od oštra zvuka, od boli* (Kaleb 1, 163) — *Ona samo sja u sadašnjem vremenu* (Kaleb 1, 165) — *Kad ti dojadi birtija, možeš za odmor ići na čazmansko groblje* (Peić 152) — *Kako sam se ujutro onako obreo na posvećenom mjestu, nije mi više jasno* (Ivan Kušan 227)

U izrazu *sagibati se i pod crkvenim vratima* atribut s imenicom *crkvena vrata* semantički tvori obvezatnu cjelinu jer su baš crkvena vrata obično tako visoka da se samo najviši ljudi moraju pod njima sagibati. Izraz *u poganskome smislu* također je nedjeljiva semantička cjelina jer je značenje imenice *smisao* ovdje sasvim neodređeno, sve se događa u nekom smislu, pa je to smislena priložna oznaka tek kad se kaže u kakvom. I u tim se primjerima sintaktičko ustrojstvo rečenice razlikuje od semantičkoga.

s) U ovim primjerima pridjev bez izražene oznake određenosti stoji kao atribut uz imenicu u prijedložnom izrazu koji je u rečenici objekt:

Kao da zafali za vodicu zdravu, / kako zna, nju fali i piva njoj slavu (Kanižlić 90) — *A radi se zapravo o čistoj fikciji* (Krleža 2, 265) — *Ja njuškam po crkvama za mrtvim ljepotama kao pas* (Krleža 2, 266) — *Marko se nije pačao u domaće poslove* (Kolar 2, 26) — *Maske su jurile prema zapadu, a Jože je računao sa živim bićem* (Prica, Dobrotvori 114) — *Na javi bi ga se optužilo za skrivene motive, uvijek ih se traži* (Ivan Kušan 232)

t) U ovim primjerima određen pridjev ili pridjev bez izražene oznake određenosti stoji kao atribut uz imenicu u prijedložnom izrazu koji je u rečenici predikat:

Ali Jela na bilom pendžeru (Npj. 1, 242) — *A što je od staroga provizora, gospodina Svesvetičkog?* (Šenoa 2, 35)

u) Pridjevi, neodređeni, određeni, i neutralizirane određenosti, stoje i u priložnoj oznaci načina s *kao*

Po tebi se bijele gradovi / kao na vodi sivi labudovi: / Brod, Gradiško, Osik i Varadin, - / što je pram njih jal Niš jali Vidin! (Reljković 69) —

Kabanice su im se crvenjele kao divlji mak (Šenoa 2, 241) — *Iva se u hladu izvalio, pružio kao mali bog* (Kolar 2, 52)

Atribut uz imenicu s izrazom *kao* može pripadati i predikatnom proširku

Možda su onu posjetu prilikom pogreba popadije smatrali kao oproštajnu posjetu (Desnica 125) — *Joža se zasmija kao mudar čovjek* (Prica, Dobrotvori 121)

v) Pridjevi stoje i kao atributi uz imenice u genitivnom izrazu:

Dobrog je vina i kiselica dobra (N posl. 60) — *Čvrsto stade kao da jad i bolove pretače u utrobu svemoćne zemlje* (Prica, Dobrotvori 129)

871 Pridjevski predikat otvara, kao i svaki drugi, u rečeničnom ustrojstvu mjesto priložnoj oznaci. Ako ona doista i stoji uza nj i ako se taj pridjevski predikat preoblikuje u atribut, zahvaća ta preoblika i priložnu oznaku, pa pridjev i kao atribut ostaje obilježen njome.

Ishodišne rečenice:

1. *Oblak plovi po nebu*
2. *Nebo je sasvim plavo*

mogu se atribucijom sklopiti u rečenicu:

Oblak plovi po sasvim plavu nebu

Atribut i jest osobito dobro prepoznatljiv kao preoblikovani predikat upravo po tome što uza se može imati priloznu oznaku.

Ovo biva baš u svetkovine / i u dneve Bogu posvećene (Reljković 84) — *Valpovo grad bijeli vidimo; tiho rika tekuća jest oko njeg* (Katančić 297) — *Ministranat se - po tome - zaposluje djelatnošću nesumnjivo pobožnom* (Krleža 2, 280) — *A ja, evo, iskrcao sam se iz sebe kao iz predobro poznate lađe* (Kaleb 1, 75) — *U zamjenu za tu mršavost arheološkog nalaza izletnici su otkrili da odozgo sa gradine puca upravo jedinstven pogled na more, na otoke pred Zadrom, na zalaz sunca u daljini, i da se dolje u nizini Zadar vidi »kao na tanjiru«* (Desnica 128) — *Ljudi nas obilaze u sve većim lukovima* (Ivan Kušan 243)

872 U preoblikovanju predikata u atribut nema razlike između pravih pridjeva i pridjevskih zamjenica

a) Posvojne zamjenice

U njegovo vrime odvrže se Lika i Krbava od njega (Kačić, Razgovor 141) — *Ne kti tako učiniti sin njegov Cijaslav* (Kačić, Razgovor 141) — *A je li vaš brat imao srca kad ga je varao* (Šenoa 2, 30) — *Moj djed po ocu bio je učitelj i orguljaš* (Krleža 2, 309) — *Moja ljubav za Isabellu postaje pastorale* (Krleža 2, 310) — *Oni vuku lijes moj* (Tadijanović 54) — *Ivan izbjegava njezin pogled* (Kaleb, Ponižene ulice 40)

aa) Svaka posvojna zamjenica ako izražava pripadanje subjektu rečenice u kojoj stoji kao atribut zamjenjuje se povratnom posvojnom zamjenicom *svoj*.

Zabrinjavalo me jedino što u svojoj sirofiliji malko pretjerujem (Ivan Kušan 239)

Tu su ishodišne rečenice

1. *U sirofiliji malko pretjerujem*
2. *Sirofilija je moja*

b) Pokazne zamjenice

Ovi kralj biše puno mudar, razuman i dobar (Kačić, Razgovor 139) — *I u ovom gradu zapovidaju vlastela dubrovačka* (Kačić, Razgovor 145) — *Ostavite vi takova dila* (Reljković 87) — *Zar ti nisi čula poodavna / pripovidat od onog gavrana / koji vidi prepelicu hodit / pak njezin hod ktijaše pogodit* (Reljković 96) — *Dobar junak, da je čovjek taki!* (Ivan Mažuranić 57) — *Usred te krajine stoji selo Brdovac* (Šenoa 32) — *Očevog ti eno groba / A svanut će ona doba / Da ga svetiš mlad* (Kranjčević 1, 49) — *Krasan li je ovaj kraj!* (Nazor 2, 421) — *Dugo traje ova predstava* (Krleža 2, 255) — *I sad baš u takvo vrijeme razboli mu se žena* (Kolar 2, 26) — *Našao se pred onim vratima* (Kaleb 1, 163) — *I već je tu takva buka* (Kaleb 1, 169) — *Ali odmah na to Jakovu se pojavi osobito jasno onaj izlazak poslije plaćanja* (Kaleb 1, 70) — *Oni tonovi su tu* (Kaleb 1, 171) — *Naježio sam se nad ovom praznином* (Kaleb, 1, 172) — *Opet je ona glazba obavijala kuću i penjala se pod sivilo neba* (Kaleb 1, 173—174) — *Htjede se vratiti pred taj oltarić da im to reče* (Prica, Dobrotvori 7) — *Valja sad izaći iz ovog busenja* (Prica, Dobrotvori 124)

c) Neodređene zamjenice

Ti si sebi koju krpicu prigospodario (Šenoa 36) — *Kao da putuje neka ličnost* (Nazor 2, 382) — *Bio sam neka vrsta idiota* (Krleža 2, 316)

d) Zamjenice totaliteta *sav, svaki, svakakav*

Svi dođoše bani na veselje, / svi dođoše i pokloniše se; / ne kti doći bane Ljutomire, / ne kti doći ni pokloniti se (Kačić, Razgovor 146) — *Ako ti se zgodi štogod, valja znati / da svaki, kad hodi, putnik štogod pati* (Kanižlić 43) — *Poče ga od sviju strana promatrati* (Reljković, Satir 3) — *Lipo voće od sviju stabala* (Reljković, Satir 91) — *Braća seju vrlo milovala, / svaku su joj milost donosila* (Npj. 2, 15) — *Svi knezovi ništa ne govore* (Npj. 3, 88) — *Oko Beča sva zemlja zaječa* (Npj. 3, 50) — *Tu ćeš mene naći, pobratime, / sa mnom hoćeš svu družinu moju* (Npj. 3, 301) — *Sve muškinje pod mač udarite* (Npj. 4, 202) — *Sve je rože putem pogubio* (Hnpj. 1, 44) — *Svakom momku ostar kolac daje* (Ivan Mažuranić 43) — *Vi bo kako, sva će brda tako* (Ivan Mažuranić 44) — *Junak negda, sad ne junak više / No trst kojoj svaki hlad kidiše* (Ivan Mažuranić 46) — *I svi gradovi zatvoriše svoja vrata* (Nazor 2, 30) — *Planuli su svi osiguraći jedne kakve-takve rasvjete* (Krleža 2, 285) — *Metali joj svakakve obloge* (Kolar 2, 20) — *Časom se skupila sva družina, a i poneki iz susjedstva* (Kolar 2, 48) — *Svaki čovjek slijedi svoj put i zaokupljen je njim, prožet kao sudbinom* (Kaleb 1, 78) — *Upijao sam tebe dugo, dugo, - / I tobom prekrio svu širinu sebe* (Kaleb 1, 162) — *Svaka stvar se ukipila* (Kaleb 1, 171) — *Sve stvari mu naglo prиđu* (Kaleb 1, 178) — *Radosno su dočekivali svaku prigodu u kojoj se djevojka mogla da razonodi i zabavi* (Desnica 123) — *Treba se zadovoljiti onim što jest - u tom je sva filozofija života*

(Desnica 127) — *Svi su izgledi da Zadar neće ostati pod Italijom* (Desnica 160) — *Pa svako se iskustvo plaća, dakako, pa je i Jože platio svoje sindikalno* (Prica, Dobrotvori 111)

e) Zamjenički pridjevi identiteta

Još te druge vode natapaju, / hranu melju i ribu davaju: /Pakra, Cernik, Crnac i Orljava, / Bić, Bitulja, Bosut, Vuka, Studva (Reljković 72) — *Nosim troje na srdašcu jade: / Jedni su mi na srdašcu jadi, / Što ni Čengić smaknu Moračane; / Drugi su mi na srdašcu jadi, / Što mi Čengić pogubio baba; / A treći mi na srdašcu jadi, / Što 'e još više: da još krvnik diše* (Ivan Mažuranić 48) — *Ide četa, ali kamo? / Man ćeš pitati četu istu* (Ivan Mažuranić 49) — *Aga stoji, i n i T u r c i stoje, / Tek prizorom žalosnijem / Gnjevno svoje pasu oko, / I svu groznu krvi žeđu / Vlaškom krvi, vlaškom mukom gase* (Ivan Mažuranić 58—59) — *Najprvi se Smail-aga maša, / Za njim Bauk, za njim Turci ini / Lijepijem redom vuka u planini* (Ivan Mažuranić 63) — *Ostala već djeca u svojim svečanim haljinicama drijemaju po stolicama i sofama* (Matoš 1, 24) — *Bio vam je tako jedan čovjek* (Matoš 1, 239) — *Obilazim mu jedan dio* (Nazor 2, 352) — *Jedna se zvijezda rađa kao znak novoga reda* (Tin Ujević 1, 279) — *Druge su njega brige trle* (Kolar 2, 26) — *Malo-pomalo prijeđoše žene na drugi razgovor* (Kolar 2, 31) — *Imam ja jedan sat* (Kaleb 1, 68) — *Imam posla na jednom mjestu* (Kaleb 1, 79) — *Ne patim za zavičajem kao drugi usranci* (Prica 125)

873 U preoblikovanju predikata u atribut nema razlike ni između pravih pridjeva i rednih brojeva

Prvi dakle duka oliti ban hrvatski biše Porin (Kačić, Razgovor 232) — *Treća je nedjelja od Uskrsa* (Šenoa 32) — *Bila je ovo već druga noć kako se pilo* (Kolar 2, 41)

874 U jednu rečenicu može se preoblikom više predikata ishodišnih rečenica uvrstiti više atributa ako je u toj rečenici više imenicâ. Koliko je u sklopljenoj rečenici imenicâ, toliko u njoj može biti dodavanja atributâ.

Kralj ovi u dobroti naslidova dobroga oca Svetorada (Kačić, Razgovor 141) — *Hrvatsko kraljevstvo uzdržaše pod sobom mnoge države* (Kačić, Razgovor 232) — *Dunđerin niki na jednoj crkvi lip načini toran* (Reljković 61) — *Sav komšiluk i sve selo viče* (Reljković, Satir 74) — *Srićan mladić u rukū dvoranā nebeskih izdahnu!* (Kanižlić 24) — *Dime mu se uši; tako oblačnog dima / niti, kad se puši, ljuta Etna ima* (Kanižlić 112) — *Brza osveta gotova šteta* (Nposl. 29) — *U luda kmeta brza besjeda* (Nposl. 332) — *Stari vuk pasja prdačina* (Nposl. 294) — *Vjerna muža grli žena vjerna* (Ivan Mažuranić 53) — *Al i dobra u junaka /Drijemne katkad ruka hrabra* (Ivan Mažuranić 57) — *Kraj drvenog pristreška stoje razi zemlje velika vrata* (Šenoa 2, 33) — *Lijepa je to ženska na starom platnu* (Šenoa 2, 42) — *Amo ruku, bijedniče, podaj sada, / Amo ruku, žuljeve da ti mučne / Moja usna drhtava pri tom vidu / Poljubi srčno!* (Kranjčević 1, 20) — *Gluhom tišinom ko s groba duboko / Prigušen jecaj još se sobom širi* --- (Kranjčević 1, 47) — *Naš čovjekoljubac izbjegavaše dakle ogledala kao žive vragove* (Matoš 1, 240) — *Oko da mu ispadne od nesno-*

sne boli u desnoj sljepočici (Matoš 1, 244) — *No u hladnoj nevi čudan život diše* (Matoš 5, 27) — *Naš ukus samo rijedak dojam bira / I mrzi sve što sliči frazi i pozi* (Matoš 5, 42) — *Duša moja čaroban je kraj* (Matoš 5, 58) — *Ponoć već je prošla, svjetlo mi se gasi, / Na baršunu crnom leži teška noć* (Matoš 5, 61) — *Motovunske su ulice vrvjele oružanim pukom* (Nazor 2, 11) — *Plemenita je krv kričala u njihovim žilama* (Nazor 2, 31) — *Naši partizani postigoše u Lici nov uspjeh* (Nazor 2, 339) — *Tako mi prolazi gotovo čitav dan u visokoj spilji* (Nazor 2, 354) — *U obilnim mlazovima / iz teških oblâkâ / liva se gusta kiša* (Tin Ujević 1, 275) — *Nad suhim jazom prazno vjedro visi. / Tuguje prazni krčag, puca stijena: / za dažd se mole vjernici na misi, / a cijeli krš je golet nesmiljena* (Tin Ujević 1, 306) — *Dječja igra je borba protiv ispraznosti društvenog života* (Krleža 2, 264) — *Žamor društvene gungule do najranijeg djetinjstva* (Krleža 2, 264) — *Od prvih dana svog pamćenja uživao sam u polurasvjeti crkvenoj* (Krleža 2, 266) — *Te su asocijacije vezane o davne mirise* (Krleža 2, 266) — *Dekorativni momenti oduvijek su od ogromnog značenja kod svake propagande* (Krleža 2, 267) — *Mrtav Hektor u krvavoj ponjavi* (Krleža 2, 278) — *Prijamov plač u dramatskom poniženju pred pobjednikom nije grčki već golgotski motiv* (Krleža 2, 278) — *Tu sjedi sipljivi starac u bijelome piket-kaputu* (Krleža 2, 300) — *Bio sam varalica i šarlatan, vještak i rutiner kome nije bilo do simbolike misterija nego do Isabelle, te je spram toga svetogrđa simonija neznatan prekršaj* (Krleža 2, 315) — *Vi i ne znate koliki ste grijeh navukli na duše svoje* (Kolar 2, 35) — *Odličan je bio zastavnik taj Marko* (Kolar 2, 39) — *U predvečerje pred kućom krošnje mirišu / I toplo se mlijeko puši iz punih muzlica* (Tadijanović 42) — *Pred svanuće obamiru moji koraci / Na proplancima šumskim* (Tadijanović 50) — *Sumračje blijedo u bezglasnoj sobi* (Tadijanović 64) — *Sunce porubi oblak svileni bakrenom crtom* (Tadijanović 83) — *Kasni žetelac ne podiže glave / Iznad klasja dozrelog* (Tadijanović 205) — *Poslije duge vožnje Jakov je došao u ararovo selo prerano* (Kaleb 1, 70) — *U ararovu predsoblju čekao je već jedan težak* (Kaleb 1, 72) — *Oprezno omota neku tjelesnu povredu na udubljenu mjestu* (Marinković, Ruke 26) — *Tišina pod divljim golubovima u sivom nebu* (Peić 152) — *U drugom dvorištu bio je sličan prizor* (Peić 156) — *Posavsko blato je prehistorijsko blato* (Peić 236) — *A tamo se i bio uputio u redovitu dostavu živežnih preobilnica* (Prica, Dobrotvori 110)

I iz tih se primjera vidi kako je izbor oznake pridjevske određenosti u hrvatskom književnom jeziku slobodan i kako zavisi od shvaćanja govornikova ili piščeva.

875 Atributi se, dakako, javljaju i u složenim rečenicama pošto se preoblikom uvrste u ishodišne rečenice od kojih se one sklapaju

Ovi kralj imade lipo ime, ali dila još lipša (Kačić, Razgovor 140) — *Kad je kralju riči razumio, / on pobiže k moru niz Kotare, / u sinje je more uplivao, / na studenu stinu isplivao* (Kačić, Razgovor 143) — *Dok u svetac bio dan osvane, / i iz svoje postelje ustane, / odmah ide u bašće zelene / i natrga ružice rumene, / pak što može lipše nakiti se* (Reljković

84) — *Zato velim, pravog gospodara / nejma boljeg od jednog čizmara, / jer on kroji sve od dobre kože, / lako proda i sebi pomože* (Reljković 99) — *Putuj k rodu momu, koji od želje vene, / da u dvoru svomu vidi u tebi mene* (Kanižlić 42) — *Nek ti pokoj grane listorodne dadu / i od sunca brane u zelenom ladu* (Kanižlić 43) — *Pismice s Ilirici počmi, mila Klio, volarske; / u gorici zelenoj pismice, Klio, pivaj* (Katančić 297) — *Koji indi ovom zmaju / u svom srcu misto daju, / to jest koji nenavide, / oni tamnu propast slide* (Došen 114) — *Golоća ga gora bije / nego bije ljute zmije* (Došen 191) — *Što propušća deli Radivoje, / dočekuje mladi Tatomire, / što uteče mladu Tatomiru, / dočekuje dijete Grujica* (Npj. 3, 13) — *Sve mu društvo poniknulo nikom / Ali neće mali Radojica* (Npj. Delorko 1, 147) — *Ne prate ga sjajni pratioci / Uz fenjere i duplijere sjajne, / Ni ponosnijeh zvona sa zvonika: / Već ga prati sa zapada sunce / I zvon smjeran ovna iz planine* (Ivan Mažuranić 52) — *Žarko sunce divno čudo gleda / Gdje slab starac slabe krijepi ljude / Da im snaga Bogu slična bude* (Ivan Mažuranić 56) — *Sve se umiri, i kad večernja rumen zadrhta po bijelom cvijeću voćnjaka, zatvori Ilija kućna vrata* (Šenoa 2, 44) — *Alapićev trubač zatrubi, a za njim sve trublje, zastavnik podignu bansku zastavu, a za njim druge čete svoje zastavice* (Šenoa 2, 240) — *Lažna ptica kuka: prah da zadnjeg kralja / I budućnost našu zauvijek pogrebe!* (Kranjčević 1, 13) — *Iz daljine šušti tajni uzdisaj / Lijena noć se vlači zlokobnomu satu* (Kranjčević 1, 151) — *Na podbule vječe težak sjeda san / Ko na lice da se crni veo sklada, / Kroz nemirne sjete osjet sumoran, / O, kako bi duša zaplakala rada!* (Kranjčević) — *Kao veliki Diderot čezne za nedalekim časom kada će posljednji vladar visjeti na crijevima posljednjeg svećenika* (Matoš 1, 239) — *Prozor Stjepanovog Doma / Priča gotski san; / Modri tamjan i aroma / Puni sveti stan* (Matoš 5, 16) — *Skuhao je Zaječarsku bunu i oborio svemožnog Ristića* (Matoš 5, 267) — *Zbrojit ćemo pare na sakritoj klupi / u cvjetnjaku gdje mirišu rezede, / dok u san mrtvački pada život tupi* (Tin Ujević 1, 261) — *U božićnoj noći slinim na jastuke / i grizem neopranu posteljinu* (Tin Ujević 1, 287) — *I dok vjerni dižu k vrelom nebu ruke, / voda bi za usta bila napoj medan* (Tin Ujević 1, 305) — *Pod krutim suncem čeliči se kamen, / od trajne žeđi bujno lišće vene* (Tin Ujević 1, 307) — *Ta riječ, to je fatalna riječ* (Krleža 2, 285) — *Svibanjska mjesečina, kada šume rascvjetani kestenovi na noćnom vjetru* (Krleža 2, 272) — *Inače bijaše on svjetski čovjek, a pomalo i stariji momak* (Kolar 2, 23) — *Ustavši / Odrezah granu vrbovu / I sagradih sviralu sitnu, / Ja, Lem* (Tadijanović 47) — *Bljedičast, uveče stanem ispred golemih stakala / I spazim u ogledalu zelenkastom svoj lik* (Tadijanović 49) — *U ruci mu svinut štap, / Za pojasom zataknute svirale* (Tadijanović 59) — *Treba prebroditi nelogičnost, da ne čuješ njegovo opravdanje, nego da odgovaraš svojem uvjerenju* (Kaleb 1, 72) — *Građani su se pogledavali s izrazom zadovoljstva nad tim civilnijim kutom koji su otkrili u svom selu* (Desnica 129) — *Samo su Gizelini psi znali koliko ja mulja moram proći da bih zabilježio nekoliko turopoljskih rečenica* (Peić 33) — *Sjeo sam za sto u pustoj krčmi i počeo žvakati svoju jabuku* (Slobodan Novak, Mirisi 151) — *Tu smo: rekao sam - bolji sirevi, i tako odao svoj stav* (Ivan Kušan 238) — *Otada sam imao svog prodavača smrdljivih*

sireva iako u ovom času još nisam bio shvatio veliki doživljaj (Ivan Kušan 240)

I u tim se primjerima vidi kako je u pridjeva izbor gramatičke oznake određenosti slobodan i zavisi od toga da li se atributna odredba shvaća samo kao kvalificiranje ili kao identificiranje kvalificiranjem.

Oznaka određenosti obvezatna je samo onda kada pridjev svakako identificira i nikako samo ne kvalificira. To su u prvom redu atributni izrazi kao vlastita imena: *Mali Lošinj, Dobri dol, Mirni kut* i ustaljeni izrazi kao *stari svat, prazni skup, tupi kut, brzi vlak, redoviti profesor.*

875a Pridjevski predikat može se preoblikom uvrstiti kao atribut uz imenicu koja već ima pridjevski atribut. Takav atribut nije onda odredba samo imenici, nego čitavomu atributnom izrazu uz koji je uvršten.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Osvanuo je dan*
2. *Dan je vedar*

dobiva se preoblikom atribucije sklopljena rečenica s atributnim izrazom:

Osvanuo je vedar dan

Atribut *vedar* jest odredba imenice *dan.*

U tu rečenicu može se preoblikom atribucije uz atributni izraz *vedar dan* uvrstiti još pridjevski predikat ishodišne rečenice:

3. *Dan je lijep*

Tako se dobiva sklopljena rečenica s dva atributa uz imenicu *dan*:

Osvanuo je lijep vedar dan

U toj su rečenici sada sadržana tri predikata, jedan izrečen izravno, a dva neizravno. Atribut *lijep* jest odredba atributnoga izraza *vedar dan.*

Uz svaku se imenicu u rečenici može uvrstiti neograničen broj atributa, a svaki od njih može imati i priložnu oznaku.

U običnom i neutralnom redu riječi svi atributi stoje ispred svoje imenice. Mogu se, međutim, ne samo radi stilske ekspresivnosti, nego i radi uravnoteženijega rasporeda, i da se razbije monotonija, rasporediti tako da atributi stoje s obje strane imenice. Takav je npr. naslov jedne serije Akademijinih izdanja: *Stari pisci hrvatski.*

Ovo su primjeri s više atributa uz jednu imenicu. U njima je neutralizirana oznaka određenosti.

Odbiše nas Lika i Krbava, / plemenita hrvatska država / i vas Kotar do vode Cetine (Kačić, Razgovor 142) — *Nisu časti pijane, gdi proždrlost sita, / još neće da stane, neg želudac pita, / nego tu pribiva rajska radost prava / dragi mir počiva, slatko pokoj spava* (Kanižlić 85—86) — *Pogledajmo indi line / odma kućne starešine* (Došen 204) — *Na prisoju proljetnoga sunca zeleni se po brežuljcima hrvatskoga Prigorja mlada šuma, a iz zelenila proviruju bijeli plemićki dvorovi* (Šenoa 2, 32) — *Ispod bijele razgaljene košulje proviruju široka prsa* (Šenoa 2, 33) — *Na vitu vratu sjedi velika obla glava* (Šenoa 2, 33) — *Njegov želudac je prava fratarska vreća* (Šenoa 2, 35) — *Velika bijela vrata zinuše* (Matoš 1, 25) — *Htio je posvemašnju ljudsku jednakost* (Matoš 1, 239)

— *Pod njome crna zločinačka jama, / Ubijstva mjesto, tamno kao blud* (Matoš 5, 11) — *Na dalek evo krećem put / Spram tužnih tuđih strana, / Od bola puca moja grud, / U srcu pišti rana* (Matoš 5, 66) — *A ipak ima toliko dubokih oštrih pruga na njegovu čelu* (Nazor 2, 345) — *Udari duga silna kiša* (Nazor 2, 379) — *Dante i Shakespeare su najvjerniji pratioci svoga vremena, a vragometno huda snaga njihovih psovki vulkanski je dokaz da se život slobodne ljudske misli ni pod halucinantnim medijevalnim terorom nije ugasio* (Krleža 2, 258) — *Schopenhauerova idealistička platonska estetika stilski je izvanredan dokumenat* (Krleža 2, 263) — *Usred babilonske zmešancije pojavio sam se u rulji kaptolske dječje raje* (Krleža 2, 300) — *Po zemljanom neravnom podu koprca se dvoje musave djece Janičine jetrve Jage* (Kolar 2, 30) — *Oh, kakve li smo krhke igračke / U krvničkim jakim rukama!* (Tadijanović 53) — *Dugo u noć, u zimsku gluhu noć / Moja mati bijelo platno tka* (Tadijanović 61) — *Slomljeni muški glas dopire s crnoga čamca / Do kamenih kuća zaboravljenog otoka* (Tadijanović 182) — *Primijetio je nervozne vitke prste s vršcima žutim od duhana* (Kaleb 1, 68) — *I on je sada trpao pod pokrovac svoj osjećaj, sat, urara i opravdanje pred ženom, sucem s nepobjedivom obiteljskom logikom* (Kaleb 1, 79) — *Smeta mu da se udube u žensko lice, blijedo nad tamnomodrim starinskim baršunom* (Kaleb 1, 165) — *Jednolika sniježna bjelina šalje nevidljive zrake* (Kaleb 1, 161) — *Preostale su joj samo sitne lične brige oko doktora Lovre* (Desnica 191) — *To rumenilo, to je neko divno seljačko vapno* (Peić 34) — *Tu na zidu, gdje se nekad hladjela orma skinuta s mladih znojnih ždrebica, tu se eto ljeti hlade ruke plave od kupina* (Peić 35) — *Voliš li hrvatsku šutljivost? Po ovim selima moći ćeš uživati danima i danima gusji muk na seoskom groblju iza malih otvorenih vrata kojima je mahovina davno ispila cviljenje* (Peić 119) — *Sigurnim oštrim muškim okom nišandžije, zvjerokradice, siledžije - korača ovdje gore visoko nad turobnim treptajem Turopolja* (Peić 151) — *Vitku, okretnu, od djetinjstva je privikavaju na dvije glavne stvari: da zna s muške čizme čistiti debelo šumsko blato, te guliti i soliti divljač* (Peić 152) — *Ušli smo u staro savsko korito* (Peić 225) — *Kad ti izgorenim crnim ugarskim horizontom ravničarski listopad izažme žud da Dunavom ploviš dalje: s leševima đerma među đerdapske Cigane, tad osjetiš da je najbolje da malo prekineš plovidbu, da s lađe pođeš u Karlovce* (Peić 339) — *Uzbudljiva konspirativna igra se nastavlja* (Ivan Kušan 243)

876 U ovim primjerima uz jednu imenicu stoji više određenih pridjeva kao atributi

Nek se usrid srca šteni / nenavidni zmaj pakleni (Došen 114) — *Nek cigleni tarac digne, / kad iz Kranjske majstor stigne, / pak nek po njoj kameniti / tarac stere plemeniti* (Ivanošić 150) — *Na mrkom upalom licu vidio si tragove bijele brade* (Šenoa 37) — *Opet različitog ratnog plijena u ovećoj mjeri* (Nazor 2, 365) — *Do nje se uz peć protegao stari pepeljasti mačak* (Kolar 2, 29) — *Nad tjemenom ona nije uspravni oblik viti* (Tin Ujević 1, 302) — *Moj korak je bučan u gluhom popodnevnom šljunku* (Novak, Mirisi 151)

877 U ovim primjerima stoji uz jednu imenicu više pridjeva kao atributi. Među njima ima određenih i neutraliziranih po određenosti:

Crna mrlja dolje na bijeloj ugnutoj u snijegu stazi zaustavi mu jezu, složi dlake; useli se u kraj kao oštri istaknuti srednji ton, koji protke sonatu u uskom intervalu, i siječe je, para odvratno (Kaleb 1, 172) — *Ali to im nikako nije uspijevalo, jer je već izišao na vrh grba turski zemljani mlađak* (Peić 34) — *Mjesto se crveni i crni kao stari janjeći gulaš* (Peić 237) — *Nesuđeni poljubac promašio je cilj i rasprsnuo se u zraku kao zločesti agresorski avion* (Ivan Kušan 250)

878 U ovim primjerima stoji uz jednu imenicu više pridjeva kao atributi. Među njima ima određenih i neodređenih:

Sad utažan šuti nepokoj svitovni, / jerbo srce ćuti mir čudan duhovni (Kanižlić 87) — *Jošt od srebra kovanoga, / lipog čina majstorskoga, / svitnjak gizdan osobiti / u njoj divno sada sviti, / da imade i u noći / crkva kano svoje oči* (Ivanošić 150—151) — *Nedaleko susretoše Turke / na visoku brdu goletnome* (Npj. 4, 171) — *On žanje, / Brzo žanje; ne vidi da zlatan / Sunčani prah više ne lebdi / Nad poljem* (Tadijanović 205) — *Bili smo kao ogroman lijepi lijes* (Peić 223) — *Crveni malen listić / Kamo smo nemir smjestili? / U crni taman kut?* (Tin Ujević, Žedan kamen 65)

879 U ovim primjerima stoji uz jednu imenicu više pridjeva kao atributi. Među njima ima neodređenih i neutraliziranih po određenosti:

Niti mene bili kad od tebe danak / niti me razdili kratak noćni sanak (Kanižlić 44) — *Oko nas brbljao je zbrkan jezični kaos* (Krleža 2, 304)

880 Posvojni i neodređeni pridjevi uz istu imenicu:

Tu pogibe uzdan agin Ćato (Ivan Mažuranić 72) — *Sred rumenih joj usnica stajao bijel glogov cvijet, a na prsima ljeskalo među rujnim koraljima malo ogledalce* (Šenoa 2, 37)

881 Posvojni pridjev i pridjevi kojima je određenost neutralizirana kao atributi uz istu imenicu:

Duga Dinarina kosa osvanula je sva bijela od snijega, obasjana suncem što istječe baš na vrhu brda gdje se rude kriju (Nazor 2, 357) — *Sutradan se čitavo selo smijalo (a pomalo i zgražalo), samo se tužna Jakobova udovica, kad se rastrijeznila, nije smijala jer su joj popili sve vino* (Kolar 2, 28) — *Tužni jesenski vjetar donosio je s Bikovskog Vrha glas zvonâ koja su zvonila za pokoj uboge duše Janičine* (Kolar 2, 34) — *Razli se blaga mjesečeva svjetlost poljem i osvijetli stazu, a Marko obodren požuri korak* (Kolar 2, 43) — *Zaustavio je oko na urarovim živim rukama* (Kaleb 1, 69) — *Probuđena, gospođa Vanda čula je odozgo, iz svog kreveta, nejasno Katino torokanje, i mada se nije mogla razabrati ni jedna jedina riječ, scena ipak nije gubila ništa od svoje uzbudljivosti* (Desnica 193) — *Gizeline gole noge upravo gore na hodniku* (Peić 35)

882 Više pridjeva što stoje kao atributi uz jednu imenicu tvore katkada frazeološku cjelinu:

Nema sumnje, mrtvac, pravi pravcati! (Kolar 2, 28) — *I mada se nije mogla razabrati ni jedna jedina riječ, scena ipak nije gubila ništa od svoje uzbudljivosti* (Desnica 193)

883 Više atributa uz jednu imenicu, među njima posvojna zamjenica i neodređen pridjev

Odmah pozna svoga mila brata (Npj. 2, 177) — *Brže hajde mom bijelu dvoru* (Npj. 3, 463) — *O moje ruke, umorne ruke, / Kako me rastuži vaš udes žalostan* (Tadijanović 52) — *Sutra ću te pohoditi na Brestovcu / I gledat ću tvoje oči plavkaste, / I slušat glas tvoj prigušen* (Tadijanović 74) — *Svejedno čovjek obađe čitav svoj krug* (Desnica, Vidik 11—12 /1969/, 72) — *Preko njega nije mogao proći moj topao bunovan izgled* (Šegedin, Vidik 11—12 /1969/) — *Osjeti da bi još jednom mogao početi prelistavati čitav svoj život* (Šegedin, Vidik 11—12 /1969/)

884 Više atributa uz jednu imenicu, među njima posvojna zamjenica i određen pridjev:

Svoj lični požar, svoju definitivnu katastrofu u Petavskoj ulici poslije smrti svoga muža, smatrala je urokom (Krleža 2, 295) — *Odbija naš stari sat: jedanaest sati* (Krleža 2, 314) — *Na dnu njegova snažnog srca nešto ga ljuto bocnulo* (Kolar 2, 33) — *A njegov pas vjerni odšuljao se kradom* (Tadijanović 212) — *Oni podmire svoj skromni račun i krenu put Smiljevaca* (Desnica 133) — *Ruke joj se zaletješe u kosu, i samo što začu oštar krik - svoj vlastiti krik ali dalek i tuđ* (Desnica 170) — *U to se pojavi na vratima naš vjerni pokojni haramija* (Slobodan Novak, Vidik 11—12 /1969/ 88) — *Zanosno sam mu pričao o svom jučerašnjem uzbudljivom danu i velikim doživljajima: dugi razgovor s kućepaziteljem, duga vožnja u pretrpanom i bučnom tramvaju, dugo prijepodne u uredu, duga prepirka sa šefom, dugi ručak s djecom i dugo ništa sa ženom, dugo veče s prijateljima, dugi san o djedovima* (Ivan Kušan 231) — *Suvremeni jezik mu je šepao kad bi se uzbudio, a Vuk i sedam jarčića bi odmah u njegovu rječniku zaigrali svoj tradicionalni jezikoslovni ples* (Ivan Kušan 251)

885 Više atributa uz jednu imenicu, među njima posvojna zamjenica i pridjev neutraliziran po određenosti:

U za čas si sina porodio / koji ište rusu glavu tvoju! (Kačić, Razgovor 143) — *Rožalija kamo tebe šalje tvoja, / uzdisana, tamo putuj, knjigo moja* (Kanižlić 42) — *Kako jedinoga kad od sebe dalje / sinka mati svoga u tuđi grad šalje* (Kanižlić 43) — *Čolnićevo lipo ime / prosvitli se i u Beču / na njegovu lipu sreću* (Ivanošić 150) — *Davor beže, desno oko naše / čuj beside travničkoga paše* (Ivanošić 236) — *Da ja vidam moje rane grdne* (Npj. 2, 341) — *Da proslavim moje krsno ime / po zakonu i po običaju* (Npj. 2, 365) — *Evo ide sva careva vojska / pokupit će tvoje bijelo platno* (Npj. 1, 600) — *Skupo drži svoju rusu glavu* (Ivan Mažuranić 4) — *Samo crkveni toranj ističe nad voćnjake svoju crvenu kapu* (Šenoa 2, 32) — *Preko moje sijede glave preletjela je mnoga zla godina* (Šenoa 2, 40) — *I mjesto nje u kobnu rupu skočih / I krvavim si njenim*

znojem smočih / Moj drski obraz kao suzama (Matoš 5, 11) — *O, monotona naša zvona bôna, / Kroz vaše psalme šapće vasiona: / Harum - farum - - larum - hedervarum - / Reliquiae reliquiarum!* (Matoš 5, 58) — *Htio bih što prije ozdraviti da ne smetam svojim tjelesnim nevoljama ljudima od akcije* (Nazor 2, 337) — *Udešava Marko svoju patentnu klopku* (Kolar 2, 26) — *Nad mojim humkom grobnim šúmē golubinja krila* (Tadijanović 54) — *Htio bih pokidat žice na svojoj zlatnoj harfi / I vratiti se u zavičaj, u selo. U Rastušje.* (Tadijanović 75) — *Milovaste, u tajnosti, s nasladom, / Njene drage kose svilene* (Tadijanović 52) — *Ali njegove meke oči nisu bile opasne* (Kaleb 1, 67) — *Lina je likovala od radosti, sa svojim širokim slamnatim šeširićem na glavi, a Anita je rado podnosila napor uspinjanja, tješeći se pomišlju da će to prijati Lini* (Desnica 126) — *Njezina prtena obuća nečujno je prašila putem* (Desnica 194) — *I zrak nahrupi u njegova žedna usta* (Prica, Dobrotvori 20) — *Pa eto vuku u svojim velikim utrobama opljačkana blaga čovjekova* (Prica, Dobrotvori 116—117) — *Peradarnik ako se to tako zove (ili fazanerija, gnjetaonik, papagajnica) bio je nevjerojatan šok za moje jutarnje neraspoloženje* (Ivan Kušan 2, 227)

886 Više atributa uz jednu imenicu, među njima pokazna zamjenica i neodređen pridjev:

Takav spokojan prizor umirivao je Jožu (Prica, Dobrotvori 125) — *Okrenuo se i iznenada laganim veselim korakom, kao da je naglo stresao s leđa onaj ogroman teret koji smo svi osjećali, krenuo ravno prema kući* (Šoljan, Vidik 11—12 /1969/, 108)

887 Više atributa uz jednu imenicu, među njima pokazna zamjenica i određen pridjev:

Pozna da to nije onaj tanki glas lisičin (Npr. 177) — *Možemo gledati onaj goli kamen što kraj puta leži* (Šenoa 2, 43) — *Tamna i crna, kao sudba roblja, / Gluha tišina pala povrh svijeta, / A sred tog mira, sred tog silnog groblja, / Duša mi trpi - ruka dršće speta* (Kranjčević 1, 45) — *Taj krasni kraj je Gupčev zavičaj / I krvav uzdisaj* (Matoš 5, 58) — *Čudni taj čovjek ulazi već za života u narodne vestminstere* (Matoš 5, 266) — *Taj čudestveni način slobodnog slikanja uljem takoreći napamet izazvao je u meni ogromnu zabunu* (Krleža 2, 271) — *Zato, kad u taj čudnovati kraj dođe kakvo pismo, ono se smatra kao naročita rijetkost i odmah se zna od koga je, za koga je i otkuda je: da li je iz Amerike ili od advokata ili iz vojske. Jer samo sa ta tri svijeta korespondiraju Pavunčeci* (Kolar 2, 47) — *A što je on odavle, što je on tamo na onom sivom brdu, što je on na zemlji* (Kaleb 1, 171) — *Kao mlad pas onaj crveni trag što nas je uhvatio na ulazu tako tanko vijuga* (Peić 35) — *Eto, taj neočekivani pridošlica vratio mu je nadu* (Prica, Dobrotvori 121)

888 Više atributa uz jednu imenicu, među njima pokazna zamjenica i pridjev neutraliziran po određenosti:

Dunđerin pogleda u dicu pak opet u toran i vidi da nije ni od kud na krivo, ali za izvaditi njima iz glave tu zlu misao, upita njih: »Je li, dico, na krivo toran?« (Reljković 61) — *Gospodin Konjski dugo je u noć govorio s tom mađarskom trtom* (Šenoa 2, 34) — *Jeste li vidjeli onu starinsku sliku u gospinoj sobi?* (Šenoa 2, 42) — *Kad bi vedro nebo ono / Tvojim okom bilo tajnim / Pa bi žeglo zrakom milja / Zrakom milja, suncem sjajnim* (Kranjčević 1, 132) — *Oko tih bezglavih kipova kleče mlade gospođice i, vadeći iz usta igle, zabadaju ih u gluhonijeme, tkaninom omotane lutke* (Krleža 2, 248) — *Onaj rodinski impresionizam pričinjao mi se nesuvislom gomilom jastuka* (Krleža 2, 271) — *Za doktora već kako-tako, jer kad ni Roža ni Rok nisu pomogli, šta bi onaj zelembać doktorski znao!* (Kolar 2, 21) — *Zna ona da on ne voli tih ženskih bolesti* (Kolar 2, 24) — *I nad mojim zavičajem, nad žitnim poljima, / Lutaju teški oblaci / Kao ponad bujne šume te / Kojom sad koračam, bez tebe* (Tadijanović 41) — *A ona crna mrlja gmiže po bjelini* (Kaleb 1, 173) — *Baci se na krevet da bi se zaklonio od te morske bolesti* (Marinković, Vidik 11—12 /1969/ 74) — *Oni pravo i ne znaju ko su i što su ti blaženi četnici* (Desnica 131) — *Tom budućom bezbolnošću djeteta tješili su svoju sadanju bol od rastanka* (Desnica 160) — *Bože, koliko se čeka dok na tim nesretnim ognjištima uzavre lončić mlijeka* (Desnica 169) — *Ta iznimna stanja kao da su joj godila* (Desnica 189) — *Naslikali su sv. Luciju, ali tu lijepu zaštitnicu očiju prekrilo je tamno ložničko bojadisanje* (Peić 34) — *Ona svečana rijeka je odlazila svojim tokom* (Prica, Dobrotvori 125) — *I koliko su zapravo nojevi značajniji za svakog posjetioca zoološkog vrta od tih prokletih krokodila* (Ivan Kušan 230)

Pokazne se zamjenice u upitnoj preoblici pojavljuju kao upitne:

A kakva vas turska sila čeka kod kuće? (Šenoa 38)

889 Više atributa uz jednu imenicu, među njima neodređena zamjenica i određen pridjev:

Jetki neki humor izbija iz mene (Nazor 2, 381) — *Oko njenih malih usana opazio je neki čudni podsmijeh* (Kolar 2, 34) — *Vonj se neki omamni zagušljivi rasprostire prostorom* (Božić, Vidik 11—12 /1969/ 127) — *Tamo ćeš imati dojam da si zapravo došao u neki stari šljivik* (Peić 152) — *Udahnuvši načas miris uvelih joha, gorkasti miris poleglog vrbinja, putnik na palubi neprestano ima dojam da sjedi u nekom iscrvotočenom posavskom selu* (Peić 232)

890 Više atributa uz jednu imenicu, među njima neodređena zamjenica i pridjev neutraliziran po određenosti:

Naći će se za tvoju kost kakvo gospodsko pseto (Šenoa 2, 36) — *Već od poslije podne sve mi juri glavom neka čudnovata riječ* (Matoš 1, 24) — *Tromi zrak je pun čudnovate vlage. / Starim gajevima šeta jesen žuta. / Dršću troma stabla izgubljene snage. / Neki vraški vrabac bezdušno cvrkùtā* (Tin Ujević 1, 427) — *Ona daje zidu neku upravo katakombnu melankoliju* (Peić 34) — *Noj mi je upao u oči kao neko vilinsko stvorenje* (Ivan Kušan 229)

U niječnoj preoblici zamjenjuje se neodređena zamjenica svojim zanijekanim oblikom

Sam po sebi takav miris nema za mene nikakve određene sadržine danas niti je može imati (Krleža 2, 266)

891 Više atributa uz jednu imenicu od kojih je jedan zamjenica totaliteta:

Sav je muški rod pomro na Susjedu, samo je jedna djevojka ostala (Šenoa 2, 40) — *Sad je sva banska vojska ušla u dolinu* (Šenoa 2, 242) — *U tome se sastojala sva živa mjesna tradicija o drevnom Brebentiumu* (Desnica 128)

892 Više atributa uz jednu imenicu, od njih jedna zamjenica identiteta i neodređen pridjev:

Mišad grize, ali po tlih gmiže; / Sam sur oro pod nebo se diže (Ivan Mažuranić 45) — *Opet je prosinuo jedan vedar dan* (Desnica 168)

893 Više atributa uz jednu imenicu, među njima je jedna zamjenica identiteta i pridjev kojemu je oznaka određenosti neutralizirana:

Hoti tako srića njegova da blizu toga školjica jedna mala brodica izjedri, koju kada ugleda siromah Radoslav, puno se obeseli pak poče mornare zvati i zaklinjati da ga k sebi primu u lađicu (Kačić, Razgovor 141) — *A ti ležiš posrid ovih voda / Kano jedna zelena livada* (Reljković 72) — *To je nemir puteni jednog poganskog jarčića* (Krleža 2, 290)

894 Više atributa uz jednu imenicu od kojih je jedan redni broj:

Spodbi rukom džilit ljuti, / I k prvoj ga vlaškoj glavi uputi (Ivan Mažuranić 57)

895 Uz jednu imenicu stoji više raznih zamjenica kao atributi:

Gušetić slušao je sve te riječi mirno (Šenoa 2, 43) — *Strašno i grozno - svaka moja žila / Pukla ko žica plačno podrhtava, / Krvca se burna grozom oledila - Koža se ježi - čelom širi strava - -* (Kranjčević 1, 45) — *Ej, Marko, sad si udovec! - veli mu jedna sva zajapurena udovica* (Kolar 4, 41) — *Sad mu se usiječe u pamet ta njegova slika* (Kaleb 1, 170) — *Dali mu da prevodi titlove za neki francuski film, pa se sad smatra cineastom, što bi rekao Dr Branko Belan ili filmadžijom, kako kažu neki naši narodi* (Ivan Kušan 248)

896 Uz jednu imenicu stoje kao atributi dvije zamjenice, odnosno zamjenica i redni broj, te pridjev, određen, neodređen i neutraliziran:

Od svojih prvih likovnih dojmova volio sam Anđela u Katedrali pod propovjedaonicom (Krleža 2, 270) — *Okretao sam se da bih mogao sakriti taj svoj sitan posao, zapravo stidan posao* (Šegedin, Vidik 11—12 /1969/ 25) — *Taj mali moj suputnik šuti i gleda* (Peić 248)

897 Zamjenice, kao i u drugom, zamjenjuju imenice i u tome što uz njih, kao i uz imenice, može stajati atribut:

a) Lične zamjenice

Uvidjeli smo da je boravak u manastiru veoma pogibeljan. Sutra bi ga mogli i sasvim uništiti, sve nas žive zatrpati (Nazor 2, 364) — *Svi mi*

plivamo s ogromnom poplavom tajanstvenih pojava (Krleža 2, 255) — *Glavno je da se on sam ne opije* (Kolar 2, 28)

b) Povratna zamjenica

Hrabrost i želja za upornošću na vlastitim nogama, protivljenje ovakvom sebi preobrazi se u snažan zvuk što se vraća natrag, noseći nejasnu sliku šume i vidik što se otvarao već iznad krošanja (Prica, Dobrotvori 20)

c) Posvojne zamjenice

Očice su mutne tvoje / Tužna li im slut! / Zar već ćutiš, dijete moje, / Da sve naše zgaženo je, / Ah, koliko put!? (Kranjčević 1, 48)

d) Pokazne zamjenice

Tkogodir se ne brine za mlađe, / onaj svaki pogibio nađe / i ne uči svojih podložnika, / on je gorji i od nevirnika (M. A. Reljković 104) — *Zamiješaj svoj dinar s tuđima, pa ga više nećeš moći razaznati i reći: evo ovo je onaj moj* (Desnica 164)

(Tu bi se, dakako, moglo uzeti i da je pri popunjavanju izostavljen *dinar.*) *Sa svim tizim nađe se jedan ban od Rašije komu Ljutomir ime biše* (Kačić, Razgovor 145) — *Šta o svemu tomu vele gospoda zetovi?* (Šenoa 2, 34) — *No ja opet svega toga ne razumijem* (Šenoa 2, 36) — *Ja za sve to što nam je sada Jurko govorio nijesam znao, ali nekakvo jest to prokletstvo u gradu* (Šenoa 2, 42) — *Sve je to šuplji bob* (Šenoa 2, 43) — *Na široku zreniku, polukrug visokih planina s tornjevima, zubovima, bastionima, obeliscima na dugim bilima, a sve to obasjano svjetlošću mladoga sunca; pozlaćeno; posrebreno, modrikasto i ružičasto u čitavoj simfoniji polako promjenjljivih boja* (Nazor 2, 380) — *Sve se to može tumačiti na razne načine, a jedan od njih je cirkusantski* (Krleža 2, 255) — *Nasmijali se koji put domari makar je stvar bila žalosna, jer je sve to bilo očiti znak da joj se mlada duša sprema na vječni put* (Kolar 2, 20) — *Sve to ona zna i razumije* (Kolar 2, 24) — *Svemu tome bijaše doista kriva jedna krava* (Kolar 2, 51) — *Jože se zasmija kao mudar čovjek koji zna da je sve to dobro izveo i da je došljaku otkrio pravu širinu povjerenja i srdačnosti* (Prica, Dobrotvori 121) — *Zna Mika da već koji taj jedva čeka kad će Janica izdahnuti* (Kolar 2, 27)

e) Neodređena zamjenica

Kad tko stranjski k njoj pristupi, / biži na njeg da ne lupi / i časom se ne uruši / da ga zgnjavi i zaduši (Došen 205) — *Cijela osoba urarova upaljena je nekom strašću, prionula nečemu nepoznatom, zabavljena unutra* (Kaleb 1, 68) — *A ipak je osjećao nešto stalno* (Kaleb 1, 72) — *A on misli nešto sasvim drugo* (Kaleb 1, 166) — *Sad opet nešto novo* (Kaleb 1, 172) — *Očekivalo se veliko nešto, spasilački trenutak za druge* (Ivan Kušan 234)

U zanijekanim rečenicama javlja se neodređena zamjenica u zanijekanu obliku

Drugi je ne bi nitko uzeo (Kolar 2, 23) — *On dapače i ne misli ništa određeno, nego samo osjeća* (Kaleb 1, 166)

f) Zamjenice identiteta

Kakav kućni starešina
takva kuća i sva ina (Došen 205)

Usporedi i prvi primjer pod a).

g) Zamjenice totaliteta

Otkud tamnom munjom siva
da pogubi svakog živa (Došen 114)

Ovamo idu i izrazi kao *malo tko, tek ponetko*

Malo tko zna za ovu priču, znadu stari gospodari ali taje priču od svijeta (Šenoa 2, 42)

898 Uz imenicu mogu stajati kao atributi dva pridjeva koordinirana veznikom *i*. Tada je svaki atribut za se odredba imenici, a nije jedan od njih odredba čitavom atributnom izrazu.

Takvi atributi koordinirani veznikom nastaju od nezavisno složene rečenice sa sastavnim veznikom u kojoj su uklonjeni svi dijelovi koji se ponavljaju, a ostala samo dva različita atributa jer su se sklopljene rečenice samo njima i razlikovale. Vidi t. 450.

Velik biše i jak jogunica / načinio dosta udovica (Reljković 86—87) — *Riči ljute i opore / primam sablast da obore* (Došen 10) — *Eto na jugu orijaške gromade sa sto svijetlih i tamnih zagiba* (Šenoa 2, 32) — *Tamna i crna, kao sudba roblja / Gluha tišina pala povrh svijeta* (Kranjčević 1, 45) — *Lacković stigne na pusti i goli boulevard Saint-Germain* (Matoš 1, 243) — *Izdvaja se lik Marina Držića kao lik vedra i uzvišena spomenika* (Krleža, Eseji 65) — *Nezavisno od učene dijalektike crkvenih otaca, ja sam već sam po sebi bio osjetljiva i živa rezonanta za Crkvenu Dramu, i komentari ove dosadne gospode naših vjeroučitelja mogli su da izazovu samo pojačanje moje vlastite zbunjenosti* (Krleža 2, 290) — *Uostalom, sve bi dobro bilo da se dragi Bog umilostivio pa da je dao lijepo i toplo vrijeme, ali eto udariše jesenske kiše, hladne i beskrajne, pa badava i ona stara golema ambrela, badava novi opanci, Janica se vraćala sva mokra, prozebla, prokisla do kosti, a plava kao šljiva* (Kolar 2, 19) — *Velika soba sva nagruvana i zvanim i nezvanim gostima* (Kolar 2, 40) — *Slikar grozničavo uzme težak i oštrljast komad rudače s poda* (Kaleb 1, 173) — *Čak je i inače mirni i bezbrižni Ernesto počeo gubiti živce i zapadati u čamotinju* (Desnica 147) — *Upriješe složno kao da podižu zajedničku sudbinu posrnulu na ovoj ledini od podmuklih i nevidljivih udara* (Prica, Dobrotvori 123) — *Skupe i jake kaplje tekle su u njegovu nezagasivu šupljinu* (Prica, Dobrotvori 117) — *Zaokruži pogledom po sljemenskim i plješivičkim tamninama* (Prica, Dobrotvori 114) — *Samoubilački i glup svijet, draga moja, da ...* (Prica, Dobrotvori 17) — *I pocrveni kao zatečen u nedozvoljenoj i opasnoj igri* (Prica, Dobrotvori 9)

899 Ako je imenica uz koju stoji atribut zalihosna jer se iz konteksta ili situacije zna koja je, može se i ispustiti.

a) Ispušta se imenica koja se u rečenici ponavlja:

Kad se truli panj razgori / od sirova većma gori (Došen 89) — *Sva su brvna kućna trula / i mnoga se već prosula* (Došen 205) — *Dobar glas*

daleko ide, a zao još dalje (N posl. 59) — *Djeco moja, hrabri zatočnici, / Vas je ova zemlja porodila, / Kršovita, ali vami zlatna. / Djedi vaši rodiše se tudijer, / Oci vaši rodiše se tudijer, / I vi isti rodiste se tudijer: / Za vas ljepše u svijetu neima* (Ivan Mažuranić 52) — *Pokraj nje su čadorovi, / A med njimi ponajljepši, / Ponajljepši, ponajveći / Agin čador ine natkrilio, / Kano labud ptica bijela / Bijele ptice golubove* (Ivan Mažuranić 62)

(Tu se imenica ponavlja, ali se atributi u stihovima ispred nje razumiju i bez toga.)

Lijevim se laktom upire u zid kuće, desnim se podbočio, jednu nogu prebacio preko druge (Šenoa 2, 34) — *Tutnjili su još i teški udarci, naročito onaj nad lijevim okom* (Kolar 2, 45) — *Takav je našao, jedini način* (Kaleb 1, 70) — *Zakon ravnoteže je imao tu nešto reći i Barun je poskočio u vis kao na klackalici, što bi se reklo u istočnoj varijanti, a u zapadnoj bi se sjedilo na miru* (Ivan Kušan 250) — *Ja, dakle, smatram da su smrdljivi sirevi bolji od ostalih* (Ivan Kušan 238) — *Lunjala je selom, od jedne izbjegličke kuće do druge, u potrazi za kakvom razonodom* (Desnica 125) — *E, tako, udarena moja, pomozi i ti* (Prica, Dobrotvori 113)

Iz konteksta se zna da se radi o nozi.

b) Izostavljene su imenice koje se po značenju samoga atributa mogu uspostaviti:

Mutav mutavog najbolje razumije (N posl. 184) — *Od živoga štogod, a od mrtva ništa* (N posl. 223) — *Ćelav se diči kapom, a ludi snagom* (N posl. 324) — *I on je danas pokojni, a vila ga je jamačno odnijela na Klek i sahranila ga nuz topuzinu Kraljevića Marka* (Matoš 5, 265)

U nekim bi se od ovih primjera moglo uzeti i da se radi o poimeničenju.

900 Atributi se javljaju u rečeničnim nizovima gdje se rečenična ustrojstva nižu koordinirana i rastavljena samo zarezima. Pri tom se dijelovi koji se u tim ustrojstvima ponavljaju mogu ispuštati.

I kako ljudi običaju reći da u vojski svašta ima, tako i ondi događa se: niki tekoše blago, niki izgubiše i ono svoje, niki pak pokraj svoje dužnosti motriše lipe zemlje, jake gradove, plemenite varoše, lipo uređena sela i opštine. Motriše njihovu uredbu, njihovu službu Božju, njihov posao u polju, vladanje u domu, timarenje marve, prohod rukotvorja, - jednom ričju, motriše sve ono što je nedokučeni uzdržitelj zemaljskoga klupka i sviju stvari umrlom čoviku za njegovu potribitu hranu, branu i odiću ostavio (M. A. Reljković 62) — *Slavonijo, zemljo plemenita, / vele ti si lipo uzorita, / nakićena zelenim gorama, / obaljana četirim vodama* (M. A. Reljković 69) — *Tu plavu ljubicu, zeleni žir, divji karanfil, / tu šarenu košulju, bijelo kovilje gledaš* (Katančić 297) — *Crkva mu je divno podnebesje, / Oltar časni brdo i dolina, / Tamjan miris što se k nebu diže / Iz cvijeta i iz bijela svijeta / I iz krvi za krst prolivene* (Ivan Mažuranić 52) — *Dotle aga pod čadorom sjedi, / I s njim šaren Bauk vojevoda, / I Mustapa, pouzdan mu ćato / I ostalo glavnijeh Turaka* (Ivan Mažuranić 64) — *Izjav suda kojim nas nebo kivno / Za grijeh prvi u raju prvom prokle / Na tih žuljih, krvavih na tih brazdah / Upisan viđam - - -* (Kranjčević 1, 20) — *Lepeću krila, munja trag im piše, / Paklena moć im, olovno*

im perje - / Sumpornim dahom zamah im odiše / Prosipljuć zrakom goruće iverje (Kranjčević 1, 45) — *Priuči si dušu mlada / Ljutoj žeđi, ljućem gladu, / Patnji svakakvoj!* (Kranjčević 1, 49) — *Stisnuti smo u uskom prostoru, u divljoj guduri* (Nazor 2, 374) — *Kojeg bijela dana, koje noći tavne / žrtvova u mraku osmijeh osuđeni* (Tin Ujević 1, 110) — *Zvijezde, od prvoga dana nepromijenjeno do danas: prosuta vreća neshvatljive magične pšenice, žito koje blista u noći, nebeska slama kao genijalna metafora* (Krleža 2, 251) — *Tepa ona njemu kao malom djetetu, pa onda spominje njegove oči sokolove, njegov gizdavi brk i perjanicu za šeširom* (Kolar 2, 20) — *To je muka velika, jad golemi* (Kolar 2, 24) — *Inače se moglo pomisliti da je loš platac, nepouzdan čovjek, nešto nepoznato* (Kaleb 1, 70) — *Jakov je vidio pred sobom blijedo lice, kao ugalj crnu kosu, utopljene velike zanesene oči, drhtave ruke* (Kaleb 1, 70) — *Crni stup, ton nestvarni puže* (Kaleb 1, 172) — *I rekli smo polako otpuštati kvačilo, dodavati gas, a zatim odmah mijenjati na isti način, prva radnja, druga radnja, treća radnja, moj profesore ...* (Prica, Dobrotvori 15) — *Veliki prevoznici, mislio je tako Jože, odvoze mrtvu telad našu, janjce tek mlijekom oživljene, ptice i zečeve u zamkama savladane, srne i lanad sačmom dokrajčene, i još štošta se mrtvo u kućama ledenim krijumčari prema zapadnim lukama da bi se kupovali napici i skupi opijumi, svi ti »bijeli konji«, i crni namirisani paketi zlatnog duhana, odvozi se od jada našeg da bi patrioti i umnici naši imali za svoje gozbe, pa ako je tako ...* (Prica, Dobrotvori 117) — *Podišla me slatka jeza, poznati osjećaj u susretu s davnim znancem koga susrećeš na povratku iz Singapura, to jednako dosadno lice i brci* (Ivan Kušan 227)

901 Imenice uz koje stoje atributi u koordiniranim i zarezom odvojenim rečeničnim ustrojstvima mogu biti iste:

Već tako ti Boga velikoga, / Pusti mene tvome gospodaru, / Gospodaru i mome i tvome, / Ne bi li mi izliječio jade (Ivan Mažuranić 48) — *Monotone sjene rijekom plivaju, / Žutom rijekom među golim granama* (Matoš 5, 17) — *I slatko mi se smijaše, bezbrižno: /I ona s crnim očima, i baršunastim, / I ona s očima zelenim / Kao trava proljetna poslije kiše* (Tadijanović 42) — *Pokrit ću te lakim pokrivačem, / Pokrit ću te lišćem žutim, lišćem svenutim* (Tadijanović 54) — *Slikara je spopao očaj, hladni, suhi očaj, nemoćan, klonuo od čežnje za toplinom boja, za nježnošću zvuka* (Kaleb 1, 172)

902 Ako se imenice uz koje stoje atributi ponavljaju u koordiniranim i zarezom odvojenim rečeničnim ustrojstvima, mogu se i ispuštati, pa se obično i ispuste sve osim jedne. Tada ostaju koordinirani atributi odvojeni zarezom. Svaki od njih predstavlja jedno rečenično ustrojstvo koje se sâmo po tom atributu razlikovalo od drugih, nanizanih zajedno s njim u nezavisno složenoj rečenici bez veznika.

Ševa, mila ptičica, / krotka, mirna, pitoma, / lipa kao divičica / šetka se blizu doma (Katančić 320) — *Stupa četa tiho i gluho / Posred tisijeh, glusijeh tmina* (Ivan Mažuranić 50) — *Usred polja mirna, pusta, / Starodrvena raste lipa* (Ivan Mažuranić 62) — *Čudni računi, prezauzlani za naše lude glave* (Šenoa 2, 36) — *Izvedi narod moj, o Gospode, / Izvedi*

ga iz ropstva zlopatna / I skini mu sa vjeđa pospanih / Još onu mrenu tvrdu, zlokobnu, / Što zastire sad oči njegove! (Kranjčević 1, 217) — *Kamenite stepenice. Širok, svijetao, sagovima zastrt hodnik* (Matoš 1, 26) — *U odaji vladaše još uvijek onaj sirotinjski, lešinasti zadah* (Matoš 1, 244) — *Mi Hrvati smo, nadalje, izgubili svaki praktični, korisni, životvorni dodir s našom prošlošću* (Matoš 5, 269) — *Predveče sam izašao u široko, drvetima zasađeno dvorište* (Nazor 2, 339) — *S ranom u tom srcu, tamnu i duboku, / s tajnom u tom trudnu i prokletu biću, / sa zvijezdom na čelu, sa iskrom u oku / gazi stazom varke, mrtvi Ujeviću* (Tin Ujević 1, 184) — *Jedino daj / kolibu od stakla nà dnu / širokògrudnōga, dubokòumnōga / Oceana* (Tin Ujević 1, 245) — *Taj veliki, dragi Ja je mali skot pod ćebetom* (Tin Ujević 1, 287) — *Spava tu na odru nevina, krvava ljudska žrtva* (Krleža 2, 267) — *Zašto sam se odlučio na obradbu upravo te scene, najmanje helenske, najmanje herojske, danas ne mogu da objasnim, ali, svakako, to je bila scena mog prvog dramatskog pokušaja u obliku dijaloga* (Krleža 2, 277) — *Jupiter mu je lažni gromovnik, bijedni, čak odvratni svodnik, bludnik, zavodnik i pijandura* (Krleža 2, 283) — *Augustinska borba za novi pogled na svijet koja se javlja u prvim, legendarnim, herojskim danima maglenog kršćanskog pokreta, nije retorika* (Krleža 2, 289—290) — *Svakako izvrsno je pristajala onom okruglom, bijelom lišću i onim nasmijanim, malim usnicama* (Kolar 2, 23) — *Tužno su zvonila zvona na bijelom tornju one male, lijepe crkvice* (Kolar 2, 37) — *Bijaše to jedna tanka, vitka, visoka breza, na samom obronku šume* (Kolar 2, 45) — *Bezazleno mu se učini to fino, nježno drvo s bijelom, tankom, skoro svilenom korom* (Kolar 2, 46) — *Sad pišete slova sitna, plavkasta, / Na bijeli papir koji se pod vama savija* (Tadijanović 52) — *A tim nehajnim, prirodnim kretnjama, uvjerenim Jakov se divio* (Kaleb 1, 65) — *Stavit ću drugi brojčanik, fini emajlirani* (Kaleb 1, 77) — *Muž je bio budan, poslovan čovjek* (Kaleb, Ponižene ulice 83) — *Na licu mu se pojavi tvrdi, papirnat posmijeh, kao nožem u meso urezan, jadan posmijeh* (Kaleb 1, 174) — *Ali tako dobar, pošten čovjek! — neće da se urazumi šjor Karlo* (Desnica 163) — *Tek kad me zapljusnuo svježi, gorkasti miris joha, osjetio sam da smo zaplovili* (Peić 223)

903 Tako se onda i nabrajaju (v. t. 451) imenice s pridjevskim atributima

Ja znam da ti jedva čekaš znati u što nišani ovaj dunđerin, ovo dvoje dice i ovaj njiov toran (Reljković 61) — *Kad to bože razumio biše, / na noge se on junačke diže, / kupi pišce i brze konjike / sve na izbor careve vojnike* (Ivanošić 237) — *Gacko polje, lijepo ti si, / Kad u tebi glada neima, / Ljuta glada i nevolje ljute! / Al te jadno danas pritisnuli / Krvni momci i oružje svijetlo, / Bojni konji, bijeli čadorovi, / Teška gvožđa i falake grozne* (Ivan Mažuranić 56) — *U njemu opet zavlada staklena hladnoća, oštar razbor - ali pusta svijest* (Kaleb 1, 168) — *Kad nastupi doba krokodila zaboravljaš na brižne nojevke i gladne hijenice, i prividno neranjive tigrove, i brbljave majmune koje ne biraš, i dosadne kokoške koje te bez okolišanja saliječu* (Ivan Kušan 230)

904 Nabrajaju se (v. t. 451) i atributi uz jednu imenicu:

Na skršenih daskah drhturiš li tako, / Kraljice moguća, nesretna i tužna, /

Poduprijev si glavu, trajuć kojekako / Tuj li, majko, čekaš čas pokopa suzna?! (Kranjčević 1, 13) — *I najednom, kao zrele kruške kad vjetar duhne, stadoše po Marku i po njegovoj tvrdoj glavi padati pesnice, kvrgaste, žuljevite i crne* (Kolar 2, 42)

905 Uz imenice povezane veznikom (v. t. 450) mogu stajati atributi koji su različiti:

Kad je sinak babu razumio / silenu je vojsku sakupio / mlade pišce i brze konjike / Dalmatine po izbor vojnike (Kačić, Razgovor 142) — *Dalmacijo, veće ne rodila / rujnim vinom ni bilom šenicom, / jer sin oće da pogubi babu / svoga babu kralja Radoslava* (Kačić, Razgovor 143) — *Vitrovi bo plahoviti / i vihori strahoviti / naglog srca more ganu / dok talasi skakat stanu* (Došen 196) — *Sakupiše petnaest stotina / laka pješca i brza konjika* (Npj. 4, 506) — *Kojino će umrijeti / Za krst časni kijem se krsti / Za krst časni i slobodu zlatnu* (Ivan Mažuranić 49) — *A i neima što Turčinu treba: / Žuta zlata i bijela hljeba* (Ivan Mažuranić 57) — *Stvorac višnji pticam nebo dade, / Tiha duplja i žuđena gnijezda: / Ribam vode i pučine morske, / Stan od stakla, nek se po njem šire* (Ivan Mažuranić 60) — *Vidi se da tu božjeg blagoslova i ljudske sreće ima* (Šenoa 2, 33) — *Pred tobom se sakrivam / Za uglove ulične / Ili za širòka stabla* (Tadijanović 44) — *Od oca na dobru glasu i svijetlu obrazu* (Božić, Kurlani 44)

906 Uz tako povezane imenice mogu stajati isti pridjevi kao atributi:

Starog vina i stara prijatelja drži se (Nposl. 294) — *Gacko polje, lijepo ti si, / Kad u tebi glada neima, / Ljuta glada i nevolje ljute!* (Ivan Mažuranić 56) — *I čeljad dok tako slušaju, kao da zaboravljaju svoj jad i svoju nevolju* (Nazor 2, 366) — *Izraz je izumljeni znamen kojim označujemo neki predmet ili neko stanje* (Krleža 2, 259) — *Moje sirsko iskustvo u životu ovisilo je isključivo o vlastitim ambicijama i vlastitoj inicijativi* (Ivan Kušan 239)

907 Od dva jednaka pridjeva što stoje kao atributi uz koordinirane imenice može se jedan ispustiti pa onda preostali određuje obje imenice:

Njega muči tuđa srića / tuđe blago i odića (Došen 115) — *I svakome lice potamnjelo / od brzoga praa i olova* (Npj. 4, 221) — *To jednako dosadno lice i brci* (Ivan Kušan 227)

908 U nekim je ishodišnim rečenicama uvrštavanje atributa obvezatno. Tako se mora uvrstiti atribut uz imenicu koja stoji u rečenici kao priložna oznaka vremena u genitivu ili u akuzativu, te uz imenicu u genitivu kada se tako hoće izreći neko svojstvo. Pošto se uz takvu imenicu uvrsti obvezatni atribut, čitav taj atributni izraz u genitivu postaje ekvivalentan pridjevu i ulazi u iste sintaktičke odnose kao i pridjevi što ulaze.

Imenica u genitivu može se javiti kao priložna oznaka vremena. To je imenica koja znači kakav vremenski odsječak. Ali ona na tom mjestu u rečenici ne može stajati sama:

* *Dućani su dana bili zatvoreni*

Uz takvu priložnu oznaku vremena u genitivu mora doći atribut, preoblikovan iz ishodišne rečenice kojoj je predikat pridjevska riječ (pridjev, pridjevska

zamjenica ili redni broj) kojom se ta imenica pobliže određuje i identificira. Takva je ishodišna rečenica npr.

Dan je taj

Ako se njezin predikat preoblikuje u atribut uz imenicu što stoji kao priložna oznaka vremena u genitivu, dobiva se ispravna i potpuna rečenica:

Dućani su toga dana bili zatvoreni

Takvim genitivnim izrazom kao priložnom oznakom vremena identificira se vremenski isječak u kojem se smješta ono što se kazuje predikatom. Vidi t. 213.

I toga su dana dolazile žene (Kolar 2, 29) — *Tako i ovog puta* (Kolar 2, 47) — *Bijaše to nekog vrućeg ljetnog popodneva* (Kolar 2, 52) — *Onoga je dana urarov mršavi lik, u tamnomodrom svjetlucavom odijelu, iskrakao na sunčanu seosku cestu pred njivama* (Kaleb 1, 70) — *I ovog proljeća žubori potok* (Tadijanović 47) — *Lanjskog ljeta, s klupe ispod kestena, / Gledao sam s tobom, u zanosu, / Izlazak punog mjeseca iza šume hrastove, / U rasvjeti mliječnoj i smijehu* (Tadijanović 53) — *Svakog dana iza podneva / Ovamo dođe povorka gradske sirotinje* (Tadijanović 71) — *One noći, oko dva sata, zakucalo je na vratima* (Desnica 165) — *Jednog dana obrete se u kući mlađa djevojka* (Desnica 191) — *Čudan sam film gledao te noći ispod kapaka* (Ivan Kušan 227) — *Sve dok jednog dana nisam sreo njega, svoga prodavača smrdljivih sireva* (Ivan Kušan 239) — *Dok jednog dana nisam shvatio da to nije samo sir* (Ivan Kušan 243) — *Peru Baruna sreo sam tek šestoga dana* (Ivan Kušan 250)

909 Jednako je tako obvezatan atribut uz imenicu što se javlja kao priložna oznaka vremena u akuzativu:

* *Dućani su dan bili zatvoreni*

Uz takvu priložnu oznaku vremena u akuzativu mora doći atribut, preoblikovan iz ishodišne rečenice kojoj je predikat pridjevska riječ (pridjev, pridjevska zamjenica ili redni broj) kojom se ta imenica pobliže određuje i identificira. Takva je ishodišna rečenica npr.

Dan je cio ili **Dan je cijeli*

Ako se njezin predikat preoblikuje u atribut uz imenicu što stoji kao priložna oznaka vremena u akuzativu, dobiva se ispravna i potpuna rečenica:

Dućani su cio dan bili zatvoreni

ili

Dućani su cijeli dan bili zatvoreni

U ovom drugom slučaju preoblika je dvostruko obvezatna jer priložna oznaka vremena u akuzativu mora dobiti atribut, a ishodišna rečenica s određenim pridjevom kao predikatnom riječi mora svoj predikat preoblikovati u atribut.

Takvim akuzativnim izrazom kao priložnom oznakom vremena izriče se trajanje protegnuto kroz koji vremenski odsječak.

Prvi časak prestignut će, mniješ, / Konje vile raja lastavica; / Drugi časak razabrati ne mo'š, / Il su konji, il je raja brža; / Treći časak konji odmicati, / Jadna raja zaostajat stade; / A četvrti da pogledaš časak, / Jadna raja k zemlji popadala, / Ter je vuku konji krilonozi / I po prahu i po kalu: / Ektorove ispod grada Troje / Kad već Troju ostaviše bozi (Ivan Mažuranić 58) — *Da, Kranjci, to su ljudi, ti su pokoji put iskadili*

svoju Doru (Šenoa 2, 43) — *Kanio sam danas čitav dan ležati* (Nazor 2, 336) — *I tu sam prvi put zagledao u neshvatljiv »laboratorij prirode« na naročiti lajtmotiv: čovjek ima rep* (Krleža 2, 284) — *Svako božije jutro, o izlasku sunca, / Prolazi kraj mene čobanica mlada / S plavim cvijetom u kosi* (Tadijanović 54) — *Svu noć je duvala jaka bura i razgonila oblake* (Desnica 168) — *Pitanje »proklete bočice«, u jednom ili u drugom vidu, vraćalo se skoro svaki dan na tapet* (Desnica 192) — *Samo da bismo se svaki dan sastajali!* (Ivan Kušan 250)

Za iznimke vidi t. 212.

910 Priložna oznaka vremena u akuzativu, s obvezatnim atributom, kad joj je sadržaj izričito količinski, može dobiti prijedlog *po* kao što mogu i drugi količinski izrazi

Anita je po sav dan zauzeta pripremama; utvrđuje joj i upotpunjava garderobu, prekraja joj jednu svoju tamnu haljinu, za večer (Desnica 168)

911 Uvrštavanje atributa sintaktički je obvezatno i uz imenicu u genitivu kad se kazuje neko svojstvo. Takav se atributni izraz u genitivu, tvoreći sintaktičku i semantičku cjelinu, javlja kao predikat, i onda se preoblikuje svim preoblikama kojima se i inače predikati preoblikuju.

Dvije ishodišne rečenice od kojih je takav genitiv svojstva obvezatno sklopljen tvore usku semantičku cjelinu. U jednoj od tih rečenica predikatna riječ je imenica u genitivu. Njome se izriče svojstvo, ali takvo za koje je samo sobom razumljivo da ga subjekt posjeduje:

** Rijeka je toka*

Što znači isto kao i sintaktički prihvatljiva rečenica

Rijeka ima tok

Ishodišna rečenica ** Rijeka je toka* ne može ostati takva i valjano ući u diskurz jer je bez atributa u predikatnom izrazu sintaktički neprihvatljiva. A i semantički je ta ishodišna rečenica prazna i besmislena jer se zna da rijeka, ako doista rijeka jest, mora imati svoj tok, pa je to svojstvo koje i nema mnogo smisla izricati. Druga ishodišna rečenica, kojoj je subjekt ona ista imenica što u prvoj stoji kao genitivni predikat, imat će za predikatnu riječ pridjev koji izriče neko zaista karakteristično svojstvo:

Tok je kamenit

Iako se za svaku rijeku zna da ima tok, ne zna se unaprijed da li je kamenit ili je kakav drugačiji. Kad se predikat te druge ishodišne rečenice preoblikuje u atribut uz predikatnu imenicu u genitivu prve ishodišne rečenice

Rijeka je kamenita toka

takva je sklopljena rečenica sintaktički potpuna i u diskurzu valjana, a semantički potpuno smislena jer se o njezinu subjektu (ovdje o rijeci) izriče da posjeduje jedno svojstvo (ovdje kamenit tok) koje ga posebno karakterizira i ne razumije se samo po sebi da ga ima. (Vidi t. 70 i 958.)

Latini su srca milostiva / milostiva i Boga bojeća, / primiše ga u đemiju svoju, / baciše ga u zemlju latinsku (Kačić, Razgovor 143) — *Knjiga loša, a loša je glasa* (Npj. 4, 223) — *Ako sam tanak, pretanak, / a ja sam roda gospodska* (Npj. 1, 391) — *Da muž ne osjeti da je ona slaba vida* (N posl. 178) — *Dobre sam danas volje* (Kumičić, Olga i Lina 15) — *Ali Kozljević je bio slabe sreće* (Kranjčević 3, 32)

912 Od ovih slučajeva (t. 908 i d.) gdje su atributi sintaktički obvezatni, jer bez njihova uvrštavanja rečenica nije valjano izrečena, treba razlikovati druge u kojima su rečenice valjane i bez njih, ali su atributi ipak potrebni, ili čak upravo i nužni, da bi značenje rečenice bilo smisleno. Takvi su atributi onda semantički, ali ne i sintaktički, obvezatni, pa se tu očituje razlika i nepotpuna podudarnost između sintaktičkoga i semantičkog ustrojstva rečenice. U sintaktičkom ustrojstvu mogu se javiti kao samostalne jedinice, jasno određenih odnosa, riječi koje u semantičkom ustrojstvu tek zajedno tvore nedjeljivu jedinicu. U toj napetosti između dva bitna jezična sustava sadržan je dio izražajne moći i neiscrpljive prilagodljivosti ljudskoga jezika.

913 Tako atribut može biti semantički obvezatan jer bez njega rečenica nema pravoga smisla. Bez njega se njome izriče nešto što nam ništa ne kazuje. Tako u primjeru

Prati me smola do posljednjeg časa (Marinković, Kiklop 541)

ishodišna rečenica bez uvrštena atributa

Prati me smola do časa

niti ima smisla niti išta kazuje jer smola ne može pratiti nego do (nekoga) časa, pa je ta, inače besprijekorno građena rečenica semantički krnja ako se uz imenicu *čas* ne uvrsti neki po smislu skladni atribut.

Drugi je takav smisleno skladni atribut u primjeru:

Sva ostala lukavstva bila bi jalova da nije bilo baš toga poteza u pravi čas (Slobodan Novak, Grad 69)

Isto je tako atribut semantički obvezatan u primjeru:

S njom se upoznao na drugi način

jer ishodišna rečenica bez uvrštena atributa

S njom se upoznao na način

premda je besprijekorno građena, niti ima smisla niti što kazuje jer se ne može upoznati nego na (neki) način.

Jednako je s primjerom

Premda bih zapravo ja na Petrovu mjestu zacijelo mislio o gaćama (Ivan Kušan, Toranj, Kolo 7, 1970, 749)

jer se misliti ne može nego na (nekom) mjestu. Razlika je samo u tome što su u prva tri primjera imenice *čas* i *način* upotrijebljene u svojem najobičnijem značenju, dok je u ovom *mjesto* uzeto u posebnu značenju vezanu upravo za takav atributni izraz. Ta je pojava još izrazitija u ovim primjerima:

U gimnaziji je Mirković bio jedna od najbistrijih glava (Nehajev, Bijeg 288) — *Sve plovi punom parom u noći a Komandant šeće nervozno mostom* (Krleža, Blitva 264) — *Uživao je kad su se na cesti pušile konjske jabuke i prostirale vonju štala* (Goran, Dani 155)

Razlika je samo u tome što u ta tri primjera ishodišna rečenica bez uvrštena atributa:

U gimnaziji je Mirković bio jedna od glava — Sve plovi parom u noći — Uživao je kad su se na cesti pušile jabuke

nisu bez smisla i kazuju nešto sasvim određeno, ali u njima imenice *glava, para* i *jabuka,* bez svojih atributa ne znače, ili bar ne moraju značiti, ono što znače s atributima, kako dolaze u primjerima.

Takvi su još primjeri:

U laži su kratke noge (N posl. 332) — *Pozvali su ga zbog smrtnog slučaja u porodici* (Desnica, Proljeća 69) — *Ljuti se Macun za svoj račun* (Slobodan Novak, Grad 131) — *Da sam u tvojoj koži* (Slobodan Novak, Grad 66)

914 U drugim je primjerima imenica i bez atributa u istom svom temeljnom značenju kao i bez njega, ali tek atribut izriče ono što je govorniku ili piscu najbitnije, pa takav atribut semantički nije usputna nego bitna odredba svoje imenice i s njom u takvu izrazu tvori nerazdvojnu značenjsku cjelinu:

Nema sumnje da rat ima lijepih strana (Matoš, Pečalba 171) — *Opasno je početi se pačati u taj ljudski osinjak* (Majer, Dnevnik 149) — *To su ipak svete stvari!* (Marinković, Ruke 79) — *On je za mene najpoznatiji slučaj* (Prica, Svijet viđen na kraju 98) — *Dolazila mi je na oči Pavlova slika* (Prica, Svijet viđen na kraju 286)

U prva dva primjera imenice *strana* i *osinjak* dolaze, doduše, u prenesenu značenju, ali je to uobičajeno njihovo i leksički dobro fiksirano preneseno značenje, koje te imenice imaju i bez karakterističnih atributa.

Takvi su primjeri još

Za ovaj dan nešto ću svirati (Kaleb 1, 168) — *Tad gospođa Vanda udari drugim putem* (Desnica 191)

915 U nekim takvim slučajevima atribut, bitan za izricanje smisla, dobiva novo i preneseno značenje

Tako je bilo s malim čovjekom (Slobodan Novak, Grad 152)

Tu se ne radi o malenu čovjeku o kojem se govori u određenu pridjevskom vidu, nego o čovjeku prosječniku bez društvenoga ugleda i položaja. U tom prenesenu značenju može se pridjev *malen* upotrijebiti samo u određenu vidu, a to znači da se obvezatno preoblikuje u atribut.

916 Atribut je semantički obvezatan, dakako, i u onim slučajevima kad zajedno s imenicom tvori frazu, kojoj je čitavoj značenje posebno utvrđeno i često preneseno:

Sad je župa opet u našim rukama (Božić, Kurlani 30) — *Danas radi kod Rajevskoga u atelieru kao tehničko lice* (Krleža, Blitva 145) — *Nielsen je čovjek koji igra ulogu u svakome slučaju iznad svoje snage* (Krleža, Blitva 214) — *Provjeri, Milane, za svaki slučaj provjeri!* (Slobodan Novak, Grad) — *U svakom slučaju nisam mislio da ste tako uporni* (Prica, Svijet viđen na kraju 169)

917 U svim tim primjerima atribut je obvezatan samo semantički, dok su ishodišne rečenice i bez njega sintaktički potpuno valjane i besprijekorno

sastavljene. One samo nemaju smisla jer se njima ili kazuje nešto što se inače zna, ili se kazuje nešto što je samo manje važan dio onoga što se hoće reći, ili se kazuje nešto drugo, a ne ono što se kazuje u primjeru. Neki su se takvi slučajevi već razmatrali kad su se donosili temeljni primjeri za pridjevski atribut.

IMENIČKI ATRIBUT

918 Kao atribut uz imenicu može se u ishodišnu rečenicu uvrstiti i druga imenica. Gramatička oznaka takve atribucije jest *genitiv.* Imenica što se uvrštava kao atribut uz drugu imenicu stoji uvijek u genitivu.

Imenica koja stoji kao atribut može i sama imati atribut, pridjevski ili kakav drugi.

919 Imenica u genitivu kao atribut preoblikuje se iz predikata kojemu je predikatna riječ genitivni izraz (v. t. 70—72).

Predikatna riječ u genitivu preoblikuje se pod određenim uvjetima u posvojni pridjev (v. t. 72), pa se u tom slučaju onda može atribucijom preoblikovati i u pridjevski atribut (v. t. 870d). Zato je imenički atribut u genitivu pod određenim uvjetima jednakovrijedan posvojnom pridjevu.

920 Imenica u genitivu kao predikatna riječ izriče pripadanje. To je značenje vrlo široko i obuhvaća i sasvim različite oblike pripadanja:

Knjiga je oca
Kći je nadzornika
Saveznik je neprijateljâ
Ugao je kuće
Čaša je mlijeka
Lik je žene
Biserje je suzâ
Buna je seljaka
Oranje je ledine

Takvi su predikati u hrvatskom književnom jeziku vrlo neobični. Ipak, oni su u njemu mogući i predstavljaju temeljne sintaktičke likove, neukloplјene doduše u opće govorne navike, koji će se pojaviti samo kad u danoj situaciji osjetimo potrebu za velikom pojmovnom izričitosti, pa su u tom smislu i snažno stilski obilježeni.

To je primjer na kojem se vrlo jasno pokazuje razlika između onoga što je u jeziku moguće i onoga što je u njem obično.

921 Običnije su takve imenice u genitivu kao predikati jedino kad su obilježene kakvim atributom koji je uz njih uvršten:

Knjiga je mojega oca
Kći je staroga nadzornika
Saveznik je ljutih neprijatelja
Ugao je stare kuće
Čaša je toploga mlijeka
Lik je neke žene
Biserje je prolivenih suza
Buna je potlačenih seljaka
Oranje je puste ledine

I u takvim se predikatima još osjeća stilska obilježenost težnjom da pojmovni odnosi budu izričiti.

922 Neki od tih predikata postaju stilski sasvim neutralni ako se imenica u genitivu preoblikuje u posvojni pridjev:

Knjiga je očeva — *Ugao je kućni*
Kći je nadzornikova — *Lik je ženski*
Saveznik je neprijateljski — *Buna je seljačka*

923 Ostali predikati s imenicom u genitivu moraju se, da bi se postigao sasvim neutralan stil, svaki za se zamijeniti nekim drukčijim izrazom. Tako npr.

Čaša je puna mlijeka
Biserje je od suza
Oranje se odnosi na ledinu

a) Rečenice

Buna je seljaka
Oranje je ledine

same su rezultat preoblike ishodišnih rečenica s glagolskim predikatom:

Seljaci se bune
Oru ledinu Vidi t. 1058a i d.

b) Rečenica

Biserje je suzâ

sama je rezultat preoblike ishodišne rečenice s imenskim predikatom

Suze su biserje

924 Sve te imenice u genitivu kao predikati mogu se preoblikom atribucije uvrstiti kao atributi uz imenice drugih ishodišnih rečenica ako su te imenice jednake njihovim subjektima.

Tako se od ishodišnih rečenica

1. *Knjiga leži na stolu*
2. *Knjiga je oca*

preoblikom atribucije dobiva:

Knjiga koja je oca leži na stolu

i u drugom koraku preoblike:

Knjiga oca leži na stolu

Sada je imenica u genitivu *oca* atribut uz imenicu *knjiga.*

Običnije je, dakako, da se imenica u genitivu već u predikatu zamijeni posvojnim pridjevom (v. t. 72 i 871d) pa onda dobivamo drugu ishodišnu rečenicu preoblikovanu u

Knjiga je očeva

i uvrštavanjem atribucijom prvo:

Knjiga koja je očeva leži na stolu

i zatim u drugom koraku:

Očeva knjiga leži na stolu

Od ishodišnih rečenica

1. *Kći dolazi u pohode*
2. *Kći je nadzornika*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Kći koja je nadzornika dolazi u pohode

i onda u drugom koraku:

Kći nadzornika dolazi u pohode

Tu je imenica u genitivu *nadzornika* atribut uz imenicu *kći.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Saveznik je pritisnuo s leđa*
2. *Saveznik je neprijateljâ*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Saveznik koji je neprijateljâ pritisnuo je s leđa

i zatim u daljnjem koraku:

Saveznik neprijateljâ pritisnuo je s leđa

Tu je sad imenica u genitivu *neprijateljâ* atribut uz imenicu *saveznik.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Drvce je izraslo kraj ugla*
2. *Ugao je kuće*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Drvce je izraslo kraj ugla koji je kuće

i zatim u daljnjem koraku:

Drvce je izraslo kraj ugla kuće

Tu je sad imenica u genitivu *kuće* atribut uz imenicu *ugao.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Dobio sam čašu*
2. *Čaša je mlijeka*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Dobio sam čašu koja je mlijeka

i zatim u daljnjem koraku:

Dobio sam čašu mlijeka

Tu je sad imenica u genitivu *mlijeka* atribut uz imenicu *čaša.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Pojavio se lik*
2. *Lik je žene*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Pojavio se lik koji je žene

i zatim u drugom koraku:

Pojavio se lik žene

Tu je sad imenica u genitivu *žene* atribut uz imenicu *lik.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Prosulo se biserje*
2. *Biserje je suzâ*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Prosulo se biserje koje je suzâ

i zatim u daljnjem koraku:

Prosulo se biserje suzâ

Tu je sad imenica u genitivu *suzâ* atribut uz imenicu *biserje*.

Od ishodišnih rečenica:

1. *Buna je zatekla vlastelu*
2. *Buna je seljakâ*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Buna koja je seljakâ zatekla je vlastelu

i zatim u daljnjem koraku:

Buna seljakâ zatekla je vlastelu

Tu je sad imenica u genitivu *seljakâ* atribut uz imenicu *buna*.

Od ishodišnih rečenica

1. *Mladići su zapeli oko oranja*
2. *Oranje je ledine*

dobiva se preoblikom atribucije prvo:

Mladići su zapeli oko oranja koje je ledine

i zatim u daljnjem koraku:

Mladići su zapeli oko oranja ledine

Tu je sad imenica u genitivu *ledine* atribut uz imenicu *oranje*.

925 Pripadnost izražena imenicom u genitivu običnija je i stilski neutralnija u položaju atributa nego je u predikatu iz kojega je taj atribut preoblikovan.

Samo je

Knjiga oca leži na stolu

neobično i stilski obilježeno, dok su rečenice

Kći nadzornika dolazi u pohode
Saveznik neprijateljâ pritisnuo je s leđa
Drvce je izraslo kraj ugla kuće
Dobio sam čašu mlijeka
Pojavio se lik žene
Prosulo se biserje suzâ
Buna seljakâ zatekla je vlastelu
Mladići su zapeli oko oranja ledine

sasvim obične i stilski neutralne, a predikati iz kojih su preoblikovani imenički atributi u tim rečenicama svi su stilski obilježeni i odudaraju od obrazaca govornih navika.

U neobilježenu i neutralnom redu riječi imeničkom je atributu mjesto iza njegove imenice.

926 Prema raznim vrstama pripadanja što se izriču genitivom imeničkog atributa razlikuju se i tipovi takvih atributa. Ti se tipovi ne mogu uvijek jednoznačno odrediti jer se isti imenički atribut često može razumjeti na više načina, pa tek kontekst ili situacija pokazuju u kojem ga smislu valja razumjeti. Ta višeznačnost često ne smeta razumijevanju čitavoga izričaja te se kadšto i ne može nikako razriješiti.

927 Imenički atribut u genitivu razvrstava se po tipovima zajedno sa svojim atributima, pridjevskim i drugim, ako ih ima.

928 Pripadnost izražena imeničkim atributom u genitivu može, u najjednostavnijem i temeljnom slučaju, biti pripadnost po vlasništvu ili po kakvu sličnom pravu i vlasti. Takav se imenički atribut zove *posvojni genitiv* ili *genitiv posesivni*. Među primjerima navedenim naprijed (v. t. 920) posvojni je genitiv imenički atribut u rečenici

Knjiga moga oca leži na stolu

U toj se rečenici posvojni genitiv sastoji od imenice u genitivu i njezinoga pridjevskoga atributa:

moga oca

Tim se imeničkim atributom izriče pripadnost po vlasništvu, autorstvu, izboru, posjedu ili slično.

Takvi su primjeri:

Loše sluge goreg gospodara / Spopadoše trostruke kandžije (Ivan Mažuranić 59) — *Grobovi su, mniš, otaca / Slovinskijeh* (Ivan Mažuranić 62) — *To je čalma age Čengijića* (Ivan Mažuranić 73) — *Ovako je društvo pred kućom Ilije Gregorića dokazivalo svoje jade i nade* (Šenoa 2, 37) — *Za nekoliko časova zazveknuše ostruge nepoznatog gosta* (Šenoa, Seljačka buna 24) — *Eto, što znači biti psetancem odlična gazde!* (Kranjčević 53) — *Oblačio je prekrojenu odjeću svojih sinova* (Josip Kozarac, Mrtvi kapitali 31) — *Bijaše to konj nekakva livanjskog bega* (Šimunović, Odabr. prip. 118) — *Zaista, meni se žuri u polje mojega oca, / Gdje sestre moje žanju prezrelo žuto žito* (Tadijanović 77) — *U kuću dra Lovre Furata ušao je nemirni duh novotarija* (Desnica 189)

Tu je samo prvi imenički atribut posvojni genitiv, a drugi je drukčijega tipa (v. t. 943).

929 Pripadnost po vlasništvu može se izreći posvojnim genitivom i u prenesenom smislu:

Marino je rob jedne strasti (Nehajev 31)

Tu bi posvojni genitiv bio stilski neutralan i bez atributa jer se od *strast* ne izvodi posvojni pridjev:

Marino je rob strasti

930 Posvojnim genitivom izriče se i pripadnost po rodbinskom odnosu jer se i tu radi o tome tko je komu svoj. Među primjerima navedenim naprijed (v. t. 920) takav je posvojni genitiv imenički atribut u rečenici

Kći nadzornika dolazi u pohode

Takvi su primjeri

On je unuk starca Radoslava, / a sinovac kralja Cijaslava (Kačić, Razgovor 146) — *To je čedo paše bosanskoga* (Npj. 1, 564) — *Majčica plodna bezbrojnih Juda* (Kranjčević 148) — *U kutu do peći sjedi stara majka, mati Mike Labudana* (Kolar 2, 29)

931 Pripadnost po rodbinskoj vezi može se izraziti posvojnim genitivom i u prenesenom smislu:

Pitoma smo i mi djeca
Milostive Europe! (Kranjčević 48)

932 Pripadnost po vlasništvu ili sličnom pravu i vlasti izriče se posvojnim genitivom bez atributa, ili kakve druge oznake, kad je taj posvojni genitiv od prezimena na *-ić*. Takav posvojni genitiv stoji ispred imenice kojoj je atribut. On je u hrvatskom književnom jeziku stilski obilježen kao jedar pučki izraz.

Takvi su primjeri

Pekića se kula uzdizala baš na početku mosta kao da straži kako ne bi nitko prošao tuda a da se ne svrati barem na rakiju (Šimunović 3, 64) — *U Pekića se kući svaki dan spravljalo raznovrsnih jela za desetak čeljadi, iako ih, ujedno sa slugama, nije u kući bilo već šestorica* (Šimunović 3, 71) — *Zamolila je konak za sebe i svoga pratioca, pa se smjestila dolje u velikoj kuhinji kod badnjaka zajedno sa Pekića slugama i kmetima* (Šimunović 3, 85) — *Sad se upravo penju uz Šmanjića brijeg* (Begović 116) — *Simića gumno služi za odmore, za leškarenja u hladovini bajama* (Vojin Jelić 56)

933 Jednako se genitivom od prezimena na *-ić* bez atributa, ili kakve druge odredbe, izriče i pripadnost po rodbinskom odnosu, tek što tu atribut stoji u običnom položaju iza imenice. I takav je posvojni genitiv stilski obilježen kao jedar pučki izraz.

Takvi su primjeri:

Među njima seka Smiljanića (Npj. Jukić-Martić 175) — *Da si zdravo, sine Mrkonjića* (Npj. Jukić-Martić 217) — *S posestrimom Ružom Krušćevića* (Npj. Jukić-Martić 432)

934 Snažno je stilski obilježeno kao starinski i svečan izričaj kad se kao posvojni genitiv upotrijebi lična zamjenica bez atributa ili kakve druge odredbe. Takvu je posvojnom genitivu mjesto ispred imenice uz koju stoji kao atribut.

Nevjesta se fali
da j' pošteno hrani
nje gospodar dragi (Npj. 1, 355)

Pak je vila pokliknula
iz nje tanka bijela grla (Npj. 1, 150)

935 Posvojnim genitivom izriče se i takva pripadnost koja nije niti po vlasništvu ili nekom sličnom pravu i vlasti, niti po rodbinskim odnosima, ali se zamišlja kao neko pridruživanje slično vlasništvu ili srodstvu.

Od primjera navedenih naprijed (v. t. 925) takav je imenički atribut u rečenici

Saveznik neprijateljâ pritisnuo je s leđa

Takvi su primjeri:

Sad na špilje ime nemojte se čudit / niti teško brime mog života kudit (Kanižlić 89) — *Uprav Turčin dvoru na kapiju, / A pošljednja iz vidika zvijezda: / Bješe zvijezda age Čengijića* (Ivan Mažuranić 48) — *Umrije, kako i mrije krvnica bezbrojnih Hrista* (Kranjčević 148) — *Noć je savez-*

nik tužnih ljudi (Ivan Kozarac 8) — *Javljaju se doduše katkad pokušaji da se cijela književnost ilirizma, s obzirom na neznatnu umjetničku vrijednost njezinih proizvoda, proglasi naivnom i beznačajnom* (Antun Barac 1, 5) — *Crvi zemlje, moje matere, / Dugo će se mnome naslađivati* (Tadijanović 55) — *I usrdno molio u duši stanovnike ovog otoka da mu oproste* (Marinković, Ruke 127) — *Kucnuo je san Petra Kragića* (Ivan Kušan 234)

Taj bi genitiv bio genitiv subjekatni (prema *Petar Kragić sanja*) da rečenica nije aluzija na frazu *kucnuo je čas*, pa *san* treba ovdje uzeti u značenju kao *čas* i genitiv imeničkoga atributa izriče onda pripadanje po posebnom pravu, sličnom vlasništvu.

936 Pripadnost koja se izriče genitivom imeničkoga atributa može biti pripadnost cjeline svojemu dijelu ili nekoj svojoj sastavnici. Takav se imenički atribut zove *genitiv cjeline*. U primjerima navedenim naprijed (v. t. 925) genitiv je cjeline imenički atribut u rečenici

Drvce je izraslo kraj ugla kuće

Genitivom cjeline može se izricati materijalni predmet kojemu pripada neki dio.

Takvi su primjeri

Nad Samoborom ljeska se limeni toranj c r k v i c e sv. Lenarta (Šenoa 2, 32) — *Na kraju sela sred šljivika stoji seljačka kuća, uz nju hlijev, suša i kukuružnjak* (Šenoa 2, 33) — *Gust je šljivik, samo po sljemenu kuće, samo po brcima drveća treperi sunce, a niže dolje sve je lijep hlad* (Šenoa 2, 33) — *Il što su žuti tvoga Tibra vali / Na mjesečini tako zaigrali* (Kranjčević 13) — *Kod crkve ostavi slugu i uputi se sâm do ulaza palače* (Nehajev 40) — *Vrškom cipele one noge koja joj je bila prebačena preko druge kormilarila je po zraku* (Perković 28)

(Tu je *cipele* genitiv jednine, a on je kao imeničkim atributom obilježen posvojnim genitivom *one noge*.)

Hitam na visoki rub klanca (Nazor 2, 418) — *Sunce pade za rub hrastika* (Tadijanović 14) — *Sprva će nuditi mlijeko na uglovima ulica* (Tadijanović 78) — *Mjesečev srp jednim se rogom ovjesio o rub osamljena oblaka* (Dončević 283) — *A kao naslov popeo se onaj napis posjetnice* (Kaleb 1, 163) — *Na lijevoj strani dvorca bilo je toplo kao u krilu rode* (Peić 35) — *Ako ti se ne da više gacati dnom Čazme, možeš posjetiti njezine brežuljke* (Peić 152)

937 I genitiv cjeline može se preoblikovati u posvojni pridjev kad se od riječi da izvesti takav pridjev:

Uplela je kraj jelove grane u hrastovu hvoju (Nazor, Odabrana proza 248)

938 Genitivom cjeline može se izricati i biće kojem pripada tijelo ili neki njegov dio.

Takvi su primjeri

Eto, care, z a t o č n i k a glave (Npj. 2, 147) — *Slobodi svetoj druga evo žrtva: / Na kôcu glava umorena brata, / Dok Tibar pljušti oko tijela mrtva* (Kranjčević 14) — *Ona je tu, ne u rukama gospode, no ona je tu i sama*

će se osvetiti (Kosor 9) — *Zarđan lemeš čeka ruke orača* (Tadijanovic 79) — *On gnjete i lomi kosti gvozdenom šakom tvornice* (Tadijanović 97) — *Nešto je mlađi od nas i svoju dobrotu krije iza natmurene njuškice buldoga* (Barković 1, 239) — *Svaki mišić kao da je oraščić u šapama dugorepe vjeverice* (Živko Jeličić 687) — *U crnom moru kao u kotlu uzavrela katrana valjale su se crno lakirane tjelesine tuna* (Slobodan Novak 277)

939 Genitivom cjeline izriče se i predmet ili biće kojemu po funkciji ili uzrokovanosti pripada nešto što u strogom smislu nije njegov dio niti dio njegova tijela.

Takvi su primjeri:

Dijetenklasnih pokraj ovih uzah / Bje krv Ilirah, Mate Gupca suza: / Ta žuhka suza, slatka kao kaj (Matoš 5, 74) — *Kad se na njima pojavi sjena zamišljenosti* (Nehajev 10) — *Vrijeme joj je izgrizlo daske po podu i očađavilo zidove dimom duhana* (Perković 50/51) — *Pasti na koljena i poljubiti tragove njegovih stopala* (Novak Simić 215) — *U sjenci vrbe stoji dječak* (Tadijanović 82) — *Kao da je to žudnja za blagom svjetlosti sunca* (Kaleb 1, 162) — *Samotni život tvoj u sjeni vrućeg ljeta* (Marinković, Ruke 5) — *Ušavši u dvanaestu, besprizorni je ljuto osjetio suze majke i njene žuljeve na rukama izgrizenim od sapunjače i izbodenim od šivanja* (Božić 1, 102)

940 Genitivom cjeline izriče se i nešto što nije ni osoba ni materijalni predmet, a pripada mu kakav dio.

Takvi su primjeri

Podiže se četa mala / Na Cetinju Gore Crne (Ivan Mažuranić 48) — *Doba 'e gluho tamne noći, / Oblak krije zvijezde jasne, / Noć i struka gvožđe sjajno* (Ivan Mažuranić 49) — *U kojoj je dobi života čovjek najsretniji?* (Fran Mažuranić 2, 13) — *Tmurno predveče kišljiva dana. Vlaga i blato* (Nazor 2, 355) — *Snijeg zasipa trag koráká koji posrću* (Tadijanović 72) — *On mrvi krhka srca za stolom gostionice* (Tadijanović 97)

(Taj se primjer može razumjeti i kao posvojni genitiv.)

Oni osjećaju savršenu ravnotežu života i smrti (Marinković, Ruke 119) — *A kada bi ga obuzeo mrak ludila, postajao je opet pelegrin, putnik i lutalica, neumorno hodočasteći noću od kuće do kuće i uzimajući na posudbu razne predmete* (Slobodan Novak 273) — *Stanac kamen, hrabri Toma / Erded, Bakač ban, / Heroj sisačkoga sloma / Sja ko onaj dan* (Matoš 5, 16)

941 Genitivom cjeline izriče se ono čemu kao širem sklopu pripada i kakav apstraktni pojam ili predodžba.

Takvi su primjeri:

Ipak je suša prokleta bila glavni predmet njihova razgovora (Dončević 248) — *U sebi je nemirno tražio predmet razgovora* (Kaleb 1, 69) — *Da je stara popadija živa, valjda bi im ona umjela objasniti pozadinu i skriveni smisao tih zbivanja* (Desnica 164) — *To je u neku ruku i bila svrha ovog salona* (Božić 1, 111) — *Tako sam dobro raspoložen, te mi dolazi da se vratim na mjesto zločina u svrhu naknadnog detaljnog izvida* (Slobodan Novak 75)

U toj je rečenici samo drugi imenski atribut genitiv cjeline, a prvi je genitiv sadržaja (v. t. 943).

942 Pripadanje koje se izriče genitivom imeničkoga atributa može biti pripadanje nekoga komada, ili neke količine, ili neke mjere, dijelu neke tvari ili nekoga skupa predmeta ili bića te se tako izriče pripadanje dijelu, a ne cjelini. Imenički predikat koji znači takvo pripadanje dijelu zove se *dijelni genitiv* ili *genitiv partitivni.* Od primjera što su navedeni naprijed genitiv partitivni je imenički predikat u rečenici

Dobio sam čašu mlijeka

Zbog njegova značenja u genitivu partitivnom može se samo imenica koja znači neku tvar, a ne komade što se mogu brojiti, javiti u jednini. Sve se druge imenice u genitivu partitivnom mogu javiti samo u množini.

Takvi su primjeri

On uzamši klupko kanafa, penje se po svojih skelah gori na toran (Reljković 61) — *Je li hajduk, il uhoda turska / Što uhodi sviloruna krda, / Il volova stada vitoroga* (Ivan Mažuranić 46—47) — *Već ko oblak grada teška / Teške u krilu biče krije* (Ivan Mažuranić 50)

Ovaj se primjer može shvatiti i kao genitiv sadržaja (v. t. 943).

Mignu okom starac dobri; / Morače mu kapu daše (Ivan Mažuranić 55) — *Vidio bi gdje skup ljudi stupa; / Noć ih luči, al su zato skupa* (Ivan Mažuranić 66) — *Uto jedan čete dio / U čadorje naboj sasu* (Ivan Mažuranić 71) — *Znam da Jurku neće kapljica »goljaka« škoditi* (Šenoa 2, 38) — *Uz bubnjavu pojavi se na cesti jaka četa surih haramija* (Šenoa 2, 239) — *Blizu Svetoga Petra pojavi se četa banskih husara držeći sablju u ruci* (Šenoa 2, 239) — *Redovi haramija klonu, konjanici smotani u divlji čvor uzmiču* (Šenoa 2, 242) — *Il možda ne? a koga ono čeka / Jadolik vijenac lista pelinova / I mjesto milog materinjeg mlijeka / Baš puna čaša zmijinoga trova!* (Kranjčević 1, 32) — *A malo dalje smiješi se debeo fratar, kušajući kapljicu rujna vina* (Matoš 9) — *Nekakva rpetina štapova svakako je, osim Jose, najvažniji pojav u toj sobi* (Matoš 10) — *Stadoše stizati golemi kovčezi suđa i ruha* (Nehajev 3) — *Prošla je već gotovo nedjelja dana* (Nehajev 16) — *Jedan dio mnoštva otputi se pred Gabbione* (Nehajev 38) — *A bit će u njega kap židovske krvi* (Nehajev 326) — *Hoćeš li sine čašu mlijeka!* (Ivan Kozarac 28) — *Zatim uzlijeću jata komaraca za mnom* (Ivan Kozarac 40) — *A šuma ogromnih, zelenih hrastova i sječa, puna panjeva, oživljava probuđena zračnom, mirisnom svježinom i suncem* (Kosor 2, 7) — *Duga karavana kljusadi i magaradi s teškim tovarima vuče se polako cestom naprijed* (Kosor 2, 85) — *Zadnji u toj četi vojnika bio je najslabiji* (Perković 61) — *Čopor konja hrže, / Topovi lome prostor* (Begović 1, 71) — *Danas mora da je mjesec dana što sam krenuo iz Zagreba* (Nazor 2, 353) — *Proveo sam dio dana ispred spilje* (Nazor 2, 354) — *Gorak je vijenac pelina, / mračan je kalež otrova, / ja vapim žarki ilinštak* (Tin Ujević 1, 96) — *Žedna usna svoju mjeru vode pita, / sva je nada mjesta u glinenom vrču* (Tin Ujević 1, 305)

(Tu je samo prvi imenički atribut genitiv partitivni. Drugi je genitiv subjekatni. V. t. 951.)

U onim batinama i ponizivanju; u onoj prljavoj bujici psovaka i kletvi, nedjelja je bila u svemu jedan svijetli dekorativni akord (Krleža 2, 303)

Ovaj se primjer može shvatiti i kao genitiv sadržaja (v. t. 943).

Sve zbog onog prokletog para ženskih cipelica (Kolar 70) — *Naručio je novi demi piva* (Kolar 94) — *Hrpa opušaka bila je u školjki* (Novak Simić 64) — *Opaža se da većina studenata osjeća također odbojnost* (Novak Simić 263) — *Sjedio je ukočeno sav pretvoren u plohu leda* (Novak Simić 264) — *Ljulja li se preda mnom svjetiljaka dugi niz / Il sam možda pjan, il sam pjan?* (Tadijanović 72) — *Hoće li ovaj teški grumen rude odskočiti od njega, ili će proći kroza nj, kroz sjenu, i sve će ostati kao prije, mutno, daleko?* (Kaleb 1, 173) — *Eto, što je čovjek, doista, šaka ništavila* (Marinković, Ruke 109) — *Puna je vreća igračaka!* (Marinković, Ruke 199) — *On leži u vinogradu između redova nedozrela grožđa* (Joža Horvat 10) — *Bezbroj različitih mirisa zovu se miris mora* (Slobodan Novak 88)

Tu je samo prvi genitiv partitivni, a drugi je subjekatni (v. t. 951).

Jedno barilo mošta! (Slobodan Novak 290) — *Usput je otresao pješčanu prašinu i grozdove igličastih bodlji* (Prica, Dobrotvori 113) — *Kraj kamiona lokva mašinskog ulja i benzina* (Špoljar 167) — *Na velikoj okrugloj sofri pušila se drvena zdjela kukuruzne kaše* (Jozo Laušić 60) — *Starcu se otomboljila glava, kroz koju se večeras vrze mnoštvo drugih, bijelo usijanih šipki* (Jozo Laušić 198) — *Manjina obijesnih mladića pobijedila je te noći* (VUS, 18. 1. 1967. str. 5)

943 Pripadanje koje se izriče genitivom imeničkog atributa može biti pripadanje nekoga općijega pojma nekom određenijem sadržaju. Takav se imenički atribut zove *genitiv sadržaja*. Od primjera navedenih naprijed (v. t. 925) genitiv sadržaja je imenički atribut u rečenici.

Pojavio se lik žene

Genitiv sadržaja kazuje kakav je neki oblik ili način. Takvi su primjeri:

Tako sad obuče kano smrti sliku (Kanižlić 115) — *Na priliku zemaljskoga raja / rike teku sa četiri kraja: / od istoka Dunaj voda pliva, / od zapada studena Ilova, / od ponoći Drava voda miče, / kod Almaša u Dunaj utiče, / a od podne Sava voda teče / i u Dunaj o Biograd češe* (Reljković 69) — *Odmahuje desnicom, smiješeći se bajagi dostojanstveno i namještajući delikatno palac i kažiprst u obliku polumjeseca* (Matoš 26) — *Vidjela je u obličju sveca - živ lik mužev* (Nehajev 18) — *Snaša je bila u taj čas još milija, upravo pravi tip prekrasne slavonske žene* (Kosor 2, 119) — *Prilika suhonjave žene, pognute, s navoranim licem* (Kosor 2, 123) — *Sudbina se uvijek u spodobi žene javlja* (Perković 92) — *Baba Terezija načinom svog izražavanja predstavljala je kajkavsku baroknu atmosferu oko Čakovca i Varaždina, koja je u našim naročitim prilikama, u ono doba, na prijelazu stoljeća, već vegetirala sa svim znacima hibridnog umiranja pošto je od ilirskijeh rodoljuba bila na smrt osuđena prije šezdeset godina* (Krleža 2, 297) — *Našli smo, međutim, objašnjenje u istome članku, u vidu Damoklovog mača što nam je o konjskoj struni spušten nad glavu* (Krklec 2, 61) — *Bez obzira da li se pjesnik služi arhaičnom (ali živom!) formom pučkih popijevki, romancerom ili klasičnim izrazom Lope de Vege ili Gongore, uvijek se ta lirika prelijeva i svjetluca poput čarobnog dragog kamenja iz kutije djetinjstva* (Krklec 2, 67) — *Slične ogromnim kutijama šibica, dolazile su mu ususret u obliku potkove* (Novak Simić 132) — *Nije joj uspjela maska oduševljenja* (Novak Simić 163) — *Pojavi se obris žene, kao slika na zidu* (Kaleb 1, 161) — *Oko nosi sliku neba i lice Izidore* (Marinković, Proze 10) — *Sve što ima karakter neslaganja s učenjem* (Vjesnik, 19. 1. 1967. 4. izd., str. 5) — *Pa uobliči izraz lica* (Kaleb 1, 69) — *Suze su se na vjeđama osušile, a lice poprimilo izraz tihe riješenosti* (Desnica 193)

944 Takav genitiv sadržaja stoji kao atribut i uz imenice koje po sebi ne znače oblik ako se upotrijebe u tom smislu:

Opazi brižno skrivenu mrežicu bora pod Gerdinim očima (Novak Simić 176) — *Nabrušeni čelik svinuto zasja kao srp mjeseca* (Jozo Laušić 41) — *Pa mu se u zjenice nalijevala tanana vodoravna crta svjetlosti* (Krleža, Bitka 30) — *Gledao je u djevojku, u njenu bijelu kožu u otvoru haljine oko vrata i stožac mamila pokriven cvjetastom haljinom* (Špoljar 160)

U tom je primjeru *haljine* genitiv cjeline, a *mamila* genitiv sadržaja uz riječ koja opisuje oblik.

945 Sličan je genitiv sadržaja što stoji uz imenice koje znače neki apstraktni oblik:

O tome su se pisale knjige, to je bila estetska moda i javnog književnog mišljenja jedna nijansa (Krleža 2, 283) — *On nastavlja. Sve u ovom tonu drugarstva i momačkog razumijevanja* (Barković 1, 159) — *U smislu sira ja sam novi čovjek* (Ivan Kušan 243)

946 Genitiv sadržaja stoji kao atribut uz imenice koje označuju struku, ulogu, položaj i sl.:

Nije ga bilo nimalo stid da se pred svojim selom pokaže u ulozi konjovoca, osjećajući dostojanstvo vlasti, kojoj je, evo, i oružnik Krvavica, čak s konjske postaje, došao da se pokloni i da je štiti (Božić 1, 186) — *Davno prije rata ispekao je Kapara zanat kuhara* (Joža Horvat 144) — *Drugarica Krpendžić, koja u našem kazalištu popunjava fah naivke* (Trišler 43) — *Dali su mu resor financija* (VUS, 18. 1. 1967. str. 2) — *A nije dobio ni položaj ministra obrane* (VUS, 18. 1. 1967. str. 2)

947 Genitiv sadržaja stoji kao atribut uz imenice koje označuju apstraktan predmet

Lakouman u stvarima novca (Nehajev 5) — *Javilo se pitanje nečiste savjesti* (Krleža 2, 282) — *Ni daroviti N. Miličević nije se do kraja izjasnio u slučaju Fincijevih površnih i proizvoljnih opservacija u pitanju književne problematike* (Krklec 2, 50)

Pri takvoj je atribuciji semantičko težište na genitivu sadržaja, a imenica uz koju on stoji svojim je značenjem manje bitna.

948 Genitiv sadržaja stoji napokon uza sve imenice kojima se iz bilo kojeg razloga kazuje sadržaj, tj. izriče u čemu se sastoje:

Život je zločin na koji je udarena kazna smrti (Fran Mažuranić 2, 4) — *Radosno očekivah petak i ponedjeljak, dane naših sastanaka* (Matoš 21)

— *Ovo je noć mrtvih, kad živi jauču u grobovima, drščući od straha, hladnoće i mokrine* (Ivan Kozarac 8) — *Da obavim pljenidbu za dužnih sto forinti šumske štete!* (Kosor 2, 115) — *I ta zamijenjena uloga posta za te kamen smutnje* (Perković 93) — *Titraju strune tvoje kô ushitna / duša kad titra pred čudom lijeposti, / a s njih, u slatkoj, nježnoj turobnosti / dižu se rajski zvuci* (Begović 1, 53) — *I tek što čovjek zabaše u taj svijet tlapnja i zgaženih iluzija, u taj polumrak duševnih depresija i kompleksa, već ga stane trijezniti i od tegobe izbavljati tanka svirala piščeva humora* (Krklec 2, 104)

(U ovom je primjeru samo prvi imenički atribut genitiv sadržaja, a drugi je objasnidbeni genitiv (v. t. 949).

Ispred Kazališta Vrelo je života (Tadijanović 71)

(U tom primjeru *Vrelo života* je imenica s genitivom sadržaja jer to nije mjesto gdje *izvire život*, pa bi to bio genitiv subjekatni, nego je to *vrelo* kojemu je kao umjetničkom djelu *život* sadržaj.)

Zar da počnem pisati povijest srdaca? (Tadijanović 86) — *Grad je čador bludnikâ i sijedi krvoločnik, / Grad je kaljuža svinjska, bezazlene moje* (Tadijanović 97) — *Vaši propusti prelaze svotu kaucije i tih 10%* (Novak Simić 57) — *Ostala je klauzula najvećeg povlašćenja* (Novak Simić 80) — *Zaboravio je princip promjene* (Novak Simić 147) — *Došao je kao anđeo osvete* (Novak Simić 163) — *I još jedna noć strepnje* (Novak Simić 281)

(To je genitiv sadržaja ako se shvati da se govori o jednoj noći ispunjenoj strepnjom, o noći u kojoj se strepi. Ako se pak *noć* ovdje shvati kao mjera vremenskoga trajanja, onda je *strepnje* genitiv partitivni.)

Šta sve ljudi u časovima nježnosti ne govore! (Novak Simić 304) — *Otada ih je zahvatio fanatizam hranjivosti i čistog zraka* (Desnica 126) — *Polazimo u Kraljičine vrtove i tu proživljujemo naš svijet sjete i iščekivanja* (Barković 1, 183) — *I mislit ćemo da je njena kuća spilja zločina* (Slobodan Novak 126) — *Inače, ako baš, trebalo bi sastaviti, ne dokazano razumnu i ne formalno logičnu, ali mnogima potrebnu ideologiju šutnje* (Slobodan Novak 158) — *U tome je vidio znak spasenja* (Prica 112) — *Čiji se šef zauzima za mir putem pregovora u slobodi i pravdi* (VUS, 18. 1. 1967. str. 2) — *Tjedne, mjesece, skoro pola godine, nailazilo se na lješine pod granjem i u vodi, u krugu triju susjedna kotara, i uvijek slučajno, tražeći blašče* (Stjepan Mihalić 25) — *Čelo joj se poravnalo i rasvijetlilo osuto blijedim mrljama, baš kao da su joj se mladice - bore gorke samoće presadile negdje oko srca, u srce i tamo počinju klijati* (Božić, 1, 189)

949 Pripadanje koje se izriče genitivom imeničkog atributa može se sastojati i u tome da se imenica uz koju atribut stoji i sama imenica atributa odnose na isto. Tako se o jednom predmetu govori na dva načina jer se isto izriče dvjema imenicama. Tada se predmet prikazuje s raznih strana i gledišta i time se objašnjava. Imenički atribut sadrži objašnjenje imenice uz koju stoji. Zato se takav imenički atribut zove *objasnidbeni genitiv* ili *genitiv eksplikativni*. Od primjera navedenih naprijed (v. t. 925) objasnidbeni je genitiv

imenički atribut u rečenici

Prosulo se biserje suzâ

Objasnidbeni genitiv jest rezultat preoblike jedne ishodišne rečenice u kojoj je ta imenica bila subjekt jednom imeničkom predikatu

Suze su biserje

odatle preoblikom u genitivni izraz

Biserje je suzâ

i dalje preoblikom atribucije, uvrštavanjem predikata te ishodišne rečenice u ovu

Prosulo se biserje

dobiva se rečenica s objasnidbenim genitivom kao imeničkim atributom

Prosulo se biserje suza

Objasnidbeni genitiv najčešće stoji uz imenice prenesena značenja i objašnjava na što se njihovo preneseno značenje zapravo odnosi. Takav je atributni izraz sažeta poredba: imenica kazuje s čime se što uspoređuje, a njezin imenički atribut izriče ono što se uspoređuje. Tako je i u navedenom primjeru

Prosulo se biserje suzâ

Takvi su ovi primjeri

Užge višje puta pravde vične plamen, / srca otvrdnuta da rastopi kamen (Kanižlić 115) (tj. *plamen vječne pravde*) — *Mreže prvoga mraka spuštahu se već na svijet* (Kovačić, Fiškal 135) — *Slušao sam samo u tami romon njegova šaputanja* (Nazor, Odabrana proza 230) — *Polagano umire jesen na ležaju opala lišća* (Nazor 2, 49) — *Oko nas brbljao je zbrkan jezični kaos, a sjedajući u školsku klupu da pišemo, pisali smo u stezniku deseterca* (Krleža 2, 304) — *Zoro! - kaže miš sumnje* (Novak Simić 21) — *U titraju zamagljenih svjetiljaka s rosom žutih zgusnutih kolutova drhte kišobrani* (Novak Simić 62)

Tu je prvi genitiv subjekatni (v. t. 951).

Ivan Crvenković popravi raženu slamu kose i poljubi ženu (Novak Simić 69) — *I kukuruzni klip njene glave vrtio se oko njega poput zvrka* (Novak Simić 72) — *Buke bijesa, buke otrova što se gnijezde u tebi* (Novak Simić 89) — *Jakov se pretvorio u slap smijeha* (Novak Simić 110) — *I raspršen malter razumijevanja kojeg najednom nema* (Novak Simić 148) — *Sve se pretvorilo u gorku sablasnu prostirku nedogledne mjesečine* (Novak Simić 162) — *Sve neuljepšano razotkriva, u neredu zbrkanih kajanja* (Novak Simić 165) — *Ispod njih mrlje ljudi, drveće, zgrade* (Novak Simić 237) — *Predjutarje. Gamižu moje noge / Po biserju snijega u hladnoj tišini: / Vraćam se iz krčme zadimljene* (Tadijanović 72) — *U svojoj sobici u kavezu Đačkoga doma pod svjetiljkom električnom sjedim i zapisujem* (Tadijanović 109) — *Aaaaa! - on je viknuo, razdro se, ali glas je nestao, izgubio se, propao kroz rijetko sito prostora, nenaseljena prostora* (Kaleb 1, 172) — *Pogled joj miran, milostiv, propao u tamnoplave jame očinjih dupalja* (Božić 1, 189) — *S broda, što je tulio u luci, zasipao sam ga kamenjem očaja* (Slobodan Novak 18) — *Sve se na njemu nadimalo i ljuljalo od zadihanosti, samo je sablja mirovala svjetlucajući na suncu i sva osuta zvjezdicama rđe* (Slobodan Novak 159)

— *Barun se odmah spustio padobranom i nastavljao pravednu gerilu na minskom polju ljubavi* (Ivan Kušan 250) — *Rodi se djetić Minja, kojemu bi dato da gluhim zvekirom u ime mrtvih udara o šutnjom okovana vrata kule bezizlazja* (Jozo Laušić 7) — *Izišao bi čio, bio pun leta, okupan u kliktanju lebđenja* (Jozo Laušić 191)

950 Objasnidbeni genitiv dolazi i uz takve imenice kojima je preneseno značenje uobičajeno i postalo dio njihova običnoga leksičkoga značenja. Takvi su primjeri:

Navinuše lukove i dažd strijela zaleti se u šumu (Šenoa, Seljačka buna 61) — *Ponor užasa otvara se pred mojom misli* (Nazor 2, 371) — *Moje su riječi naučene da ih nitko ne sluša, da lutaju preko stolova, kao zaboravljena obećanja, zaplićući se u mreži svojih vlastitih unutrašnjih protuslovlja i nelogičnosti* (Ivan Kozarac 7) — *Neće li to biti uvreda i zamjerka koja bi mogla da stvori jaz nepovjerenja?* (Kolar 106) — *Priječili su ga, sputavali okovi krvnih veza* (Novak Simić 140) — *Laž kao i bijeg od neba bez zvijezda u gustom mirisu, s pojasevima raži i voćnjaka - što joj je sve obećano* (Novak Simić 187) — *Sve je zahvatio vrući dah groznice i smotao vrtlog besane noći* (Marinković, Ruke 120) — *S vida mi spade mrena groznice i anemije* (Slobodan Novak 7)

951 Pripadnost izrečena genitivom može biti pripadnost radnje svojemu vršitelju. Takav se imenički atribut zove *genitiv subjekatni.* Među primjerima navedenim naprijed genitiv je subjekatni imenički predikat u rečenici

Buna seljakâ zatekla je vlastelu

Subjekatni genitiv jest rezultat preoblike poimeničenja (v. t. 1058a). Tom je preoblikom glagolski predikat jedne ishodišne rečenice preoblikovan u imenicu sa značenjem glagolske radnje, a subjekt te rečenice se iz nominativa preoblikuje u genitiv. Imenica glagolske radnje postaje subjekt preoblikovane rečenice, a genitivni izraz njezin predikat.

Od ishodišne rečenice

Seljaci se bune

dobiva se preoblikom poimeničenja

Buna je seljakâ

i dalje preoblikom atribucije, uvrštavanjem predikata te ishodišne rečenice u ovu

Buna je zatekla vlastelu

dobiva se rečenica s genitivom subjekatnim kao imeničkim atributom

Buna seljakâ zatekla je vlastelu

Takvi su primjeri

Tu se teška krvca prolivaše, / do neba se jadan glas čujaše: / vriska konja a jauk junaka, / sve ditića i mladih momaka (Kačić, Razgovor 146) — *Cidomir prignu se na molenje kralja Tješimira, zeta svoga* (Kačić, Razgovor 147) — *Iđe četa, kuda? kamo? / Sam on znađe, koj' je gori. / Valja da je grešnik težak, / Na kog hoće da obori / Taku silu svrh nebesa / Sud njegove pravde vječne* (Ivan Mažuranić 50) — *Ne zvekeće gvožđe svijetlo, / Niti grme smrtne cijevi, / Ni na lagan stupaj nogû / Ozivlju se sjajne toke* (Ivan Mažuranić 50) — *a tko darak / Stada krotka, četvrticu ovna, / Na ljeskovu veseo vrti ražnju* (Ivan Mažuranić 51) — *Stoji mnoštvo razboljeno / Blagom riječi starca blaga* (Ivan Mažuranić 54) — *Tu falakâ škripa stoji / Tu Safera rika divja* (Ivan Mažuranić 61) — *Čuješ zveku gvožđa okovnoga / I uza nju pomaganju gorku* (Ivan Mažuranić 62) — *A sad čuješ lelek mučenika* (Ivan Mažuranić 62) — *Stoji tutanj neba i ravnine, / Stoji jeka dräge i planine* (Ivan Mažuranić 66) — *Već poče pušketanje prednjih straža* (Šenoa 240) — *A jadni rob slušao je zapovijedi gospodara svoga* (Fran Mažuranić 2, 12) — *Nježna je, kao da se mirisom ruža hrani!* (Fran Mažuranić 2, 95) — *A ljubav naša tiho pozdravlja / Iz trave g l a s a k s i t n e b u b i c e / Iz lišća d r h t a j k r i l â p t i č i j i h* (Kranjčević 66) — *A ona je stajala pod svodom zvonika, držeći jednom rukom još drhtavi konop i prisluškujući zadnje zvukove stare mjedi* (Šimunović 3, 43) — *S ulice zakriči krika fanfara* (Nehajev 23) — *Od pada Bosne sve se raspršilo* (Nehajev 57) — *Iza duga pravdanja i zatezanja nadvlada riječ ratobornih plemića* (Nazor 2, 31) — *I ja znam draž i zov starine* (Nazor 2, 339) — *Miris mora prodro mu u nozdrve i u dušu, pa ribar više i ne osjeća vonju smrekovih kora i borovih smola* (Nazor 3, 92) — *S tugom i jaukom praznih želudaca / sišavši s visova nebotična krova / u sumornu brigu večernjih pijácā / urličemo uzbuđena slova* (Tin Ujević 1, 260)

Tu imamo u *tuga želudaca, jauk želudaca* i *briga pijácā* genitiv subjekatni, a u *visovi krova* također, tek je preoblikovan od subjekta pridjevskoga predikata: *Krov je visok.* V. t. 953. Ovaj se posljednji može shvatiti i kao genitiv cjeline (v. t. 936).

To titranje prozirnih slika u mome tjelesnom ogledalu, izmjereno našom vlastitom ubogom tjelesnom mjerom, traje već prilično dugo: od onoga trenutka otkad smo progledali (Krleža 2, 248) — *No strogi pogledi starijih odmah je upokore i ona se postidi i odrveni kao kip* (Kolar 2, 28) — *Zar ne čujete topot konjskih kopita* (Tadijanović 50) — *Za njim nikoga nema, i ne plaču oči moje majke / Niti me prate j e c a j i m o j i h s e s t a r a i bratove suze* (Tadijanović 54) — *Čuje se pljusak vesla i krika galeba / I dalek doziv nepoznatih lađa* (Tadijanović 182) — *Utihnulo škripanje lijesa, nebo na livadi leži* (Tadijanović 111) — *U zaklonu žičanih ograda titrale su kućice* (Novak Simić 68) — *Osjeti bol od udarca bjeline* (Kaleb 1, 161) — *Očekuje baš onaj zvuk glasa, onaj smijeh, onaj pogled, isječak uski, kroz koji će pružiti ruku* (Kaleb 1, 170) — *Prođu ga srsi od nestvarnog, ledenog bježanja, uzmicanja stvari* (Kaleb 1, 172) — *Anitina briga postade briga čitave »Ićanove grupe«* (Desnica 125)

Tu je jedan genitiv subjekatni preoblikovan u posvojni pridjev.

Rastjerali su i miris karamfila što su se crveno rascvjetali (Marinković, Ruke 9) — *Čuo je samo šum tišine u ušima* (Marinković, Ruke 94) — *Pokušao se probiti do izvora sumnje* (Marinković, Ruke 118) — *Drvosječa se polako spuštao u jarugu i pažljivo posluškivao hod partizana*

(Joža Horvat 102) — *Željela je da zvuci njihovog govora nadjačaju šum dječakova šuljanja* (Špoljar 117) — *S osmijehom putuješ / prerušena prosjaka / koji je cijelo svoje kraljevstvo* (Slavko Mihalić 221) — *Ipak tri umorstva nisu kašalj mačaka* (Ivan Kušan 236) — *Zatim žrvnanje bakandži na odlasku pred krčmom. I graja* (Jozo Laušić 42) — *U praznoj lubanji zacvrčaše glasovi dipala* (Jozo Laušić 51)

952 Genitivom subjekatnim može se izreći poredba

I ja se vraćam kući korakom pobjednika (Nazor 2, 391) — *Tamni kolobari pod očima, suha, raspucana usta, pogled stranca* (Barković 1, 261)

Tu je: *korača k a o pobjednik, pogleda k a o stranac.*

953 Genitiv subjekatni može izricati i pripadanje nekoga svojstva onomu koji ga ima. Tada je preoblikovan iz subjekta rečenice s pridjevskim predikatom: *Modrilo neba* od *Nebo je modro.*

Takvi su primjeri

Nje se ljepota bila razglasila po svijetu (Nprip. 206)

Taj je zamjenički genitiv stilski izrazito obilježen.

Ponadao se da će se okrijepiti bjelinom snijega (Perković 151) — *On osjeća u sebi puninu volje* (Perković 163) — *Čisti besmisao nosi u sebi (veoma često) veliku magnetsku privlačivost poetskog doživljaja, premda je doista čisti, sublimni besmisao (u građi stiha ili poetske koncepcije)* (Krleža 2, 263) — *L i j e p o s t m u t e ž a zore vodi me k prozoru dragom* (Tadijanović 72) — *Kroza ružičnjake i bijednost bèskućnīkā / Nošah napunjen krčag čamotinje i tuge gnjile* (Tadijanović 77)

Tu je drugi genitiv partitivni.

Predjutarje. Ona ustaje / I oblači se u mraku ledene sobe (Tadijanović 78) — *Sinoć sam promatrao / Plavetnilo neba* (Tadijanović 181) — *Svjetionik mutno sja u nejasnost daljīnā. / Čopori pasa laju. Ribari vuku mreže* (Tadijanović 182) — *Tišina je treperila, tišina ljeta koje dolazi* (Novak Simić 69) — *Varka i prividnost, uzaludnost nade* (Novak Simić 162) — *Noćas osjeća hladnoću svoga tijela* (Novak Simić 163) — *U svemu tražim mekoću tvog lika* (Kaleb 1, 162) — *Tko nosi sa sobom mekoću jastuka za misao* (Kaleb 1, 162) — *U zajedničkom komunikeju se naglašava sličnost stavova* (Vjesnik, 19. 1. 1967. 4. izd. str. 1)

954 Genitiv subjekatni može biti preoblikovan iz subjekta rečenice s priložnim predikatom

Jedan je starčić u blizini njega obuhvatio objema rukama svoj špricer (Perković 51)

Tu je prva ishodišna rečenica: *On je blizu*

955 Pripadnost koju izriče genitiv imeničkoga atributa može biti i pripadnost radnje njezinu predmetu. Takav se imenički atribut zove *genitiv objekatni.* Među primjerima navedenim naprijed (v. t. 925) genitiv je objekatni imenički predikat u rečenici.

Mladići su zapeli oko oranja ledine

Objekatni genitiv jest rezultat preoblike poimeničenja. Tom je preoblikom glagolski predikat jedne ishodišne rečenice preoblikovan u imenicu sa značenjem glagolske radnje, a objekt te rečenice se iz svojega padeža preoblikuje u genitiv. Imenica glagolske radnje postaje subjekt preoblikovane rečenice, a genitivni izraz njezin predikat. (Vidi t. 1058a.)

Od ishodišne rečenice

Oru ledinu

dobiva se preoblikom poimeničenja

Oranje je ledine

i dalje preoblikom atribucije, uvrštavanjem predikata te ishodišne rečenice u ovu

Mladići su zapeli oko oranja

dobiva se rečenica s genitivom objekatnim kao imeničkim atributom

Mladići su zapeli oko oranja ledine

Genitiv se objekatni javlja u ovim primjerima

Osvojilo ju osjećanje straha i slabosti (Matoš 1, 24) — *Izgubio sam osjećaj vremena* (Nazor 2, 337) — *I zato su pjesnici veoma često n e g a t o r i s v o j e v l a s t i t e o k o l i n e, jer se nisu dali savladati glupošću te glupe sredine* (Krleža 2, 257) — *Ta racionalna sređenost i to suvereno s a v l a d a v a n j e o t p o r a dvije su najjače koordinate Becićeve vještine* (Krleža, Eseji 200) — *Taj posao znači usavršavanje slikarskog izražajnog sredstva i primjenjivanje slikarskog govora* (Krleža, Eseji 206) — *To njegovo uporno savladavanje detalja* (Krleža, Eseji 245) — *Dotle se njegov stari odlučio da nabavku dasaka odgodi, pa otišao pješke sam s izglodanom lulom u ustima i grbavom batinom u ruci* (Kolar 2, 26) — *Pa se otimlje tome osjećaju stidljivosti* (Kaleb 1, 71) — *Mrko se zadube u proučavanje sadržaja* (Kaleb, Pripovijetke 15) — *Osjećaj nemoći bivao je sve jači* (Prica, Dobrotvori 127) — *Za jednog ljubitelja sireva, makar i prosječno obrazovanog, sve je ovo jasno, a za druge me i nije briga* (Ivan Kušan 298) — *Ne, nije bilo nikakve sumnje, moj p r o d a v a č s m r d l j i v i h s i r e v a je među svojom najsmrdljivijom robom skrivao knjigu koju sam ja morao skrivati u trećem redu svoje biblioteke; knjigu zbog koje su me prijatelji ismijavali, prezirali, popljuvali, tvrdeći da nikakav pervertirani ukus ne može opravdati moju čudovišnu naklonost prema njoj i prema njenom piscu* (Ivan Kušan 243—244)

956 Genitiv objekatni ne preoblikuje se samo iz direktnoga objekta nego iz objekata u svim padežima, pa čak i iz prijedložnih izraza kao objekata. No jedino se objekt u akuzativu pri poimeničenju mora preoblikovati u genitiv, dok objekti u drugim padežima i prijedložnim izrazima mogu ostati i nepromijenjeni.

Trgovina mješovite robe moga oca bila je u sredini trga (Ivan Kozarac 23)

Tu bi prema: *Trguju mješovitom robom* poimeničenje moglo dati i *Trgovina mješovitom robom moga oca bila je na sredini trga.* Genitivni izraz *moga oca* jest, dakako, genitiv posesivni.

956a Među primjerima koji su se do sada navodili bilo ih je već s više imeničkih atributa koji su pripadali raznim značenjskim tipovima. Takvi su i ovi primjeri:

Od Okića k zapadu nižu se kranjske planine, guste im šume igraju tamnim rumenilom iz kojeg prodiru sive okrugle kule mokričkog grada i pitomo selo Jesenice gdje je brod gospodina Gregorijanca (Šenoa 2, 32)
Genitiv cjeline i posvojni genitiv.

Čempres ne mijenja hod godišnjeg doba.
Uvijek je pokriven on što nema cvijeta.
Postojan je tako taj pratilac groba,
vrlo misaoni promatralac svijeta (Tin Ujević 1, 326)
Genitiv subjekatni i dva objekatna.

Grad je čador bludnīkā i sijedi krvoločnik,
Grad je kaljuža svinjska, bezazlene moje.
On mrvi krhka srca za stolom gostionice,
On gnjete i lomi kosti gvozdenom šakom tvornice (Tadijanović 77)
Genitiv sadržaja i dva cjeline.

To je sve bilo dovoljno a da otpremi Brodića na godinu dana tamnice (Kosor 2, 78)
Tu je genitiv partitivni i uza nj, kao njegov atribut, genitiv sadržaja.

Treba da mi otkupiš ostatak lagera gumene robe (Novak Simić 46)
Tu je genitiv cjeline i uza nj, kao njegov atribut, genitiv partitivni.

Nije primijetio lepet bijelog lista koji se izmaknuo iz prstiju i padao - dugo padao - osjetio ga je kao smetnju koraka, kada ga je nestrpljivost i čežnja za nečim »lijepim« ugodnim krenula naprijed (Kaleb 1, 161)
Genitiv subjekatni i objekatni.

Ljeto prođe u tom natezanju, u vrevi žetve i u prenošenju snopova (Desnica 196)
Genitiv sadržaja i objekatni.

»Bijeli konj« je bio prvi put u Jožinim rukama, prvi put je otvarao taj simbol standarda i križnih puteva, naših dvoličnih moralnih posrtaja i kretanja na takozvanom planu međunarodnog napretka i podjele posla i pića (Prica, Dobrotvori 116)
Genitiv sadržaja i na kraju objekatni, jedni kao atributi uz druge.

Okovi sna i čudnog straha prožimali su zemlju ove doline nesporazuma i podvala (Prica, Dobrotvori 117)
Objasnidbeni genitiv, genitiv cjeline i uza nj kao atribut genitiv sadržaja.

957 U starinskom stilu hrvatskoga književnog jezika može partitivni genitiv lične zamjenice stajati kao atribut uz imeničku upitnu ili neodređenu zamjenicu.

Vas koji ste vikli tome
Boraviti trijezne dane
Tko vas haje plode l' krši vinom?
Tko vas haje plode l' krši žitom?
Tko vas haje plode l' krši svilom?
Dok po vrelijeh hladne vode ima;
Dok po dragah bujna stada mūčū;
Dok po brdijeh sitna krda bleje? (Ivan Mažuranić 52—53)

Il vas tkogod uvrijedio brata;
Il nejaku dragi protivniku
Život dignuv ogriješio dušu (Ivan Mažuranić 53)

958 Iz predikata se mogu preoblikovati u atribute i genitivni izrazi kojima se izriče kakvo svojstvo. Ti se genitivni izrazi sastoje od imenice u genitivu uz koju je obvezatno uvršten atribut. Takav se izraz zove *genitiv svojstva* ili *genitivus qualitatis.*

U genitivu svojstva imenica izriče nešto za što se pretpostavlja da to subjekt ima, a tek u obvezatnom atributu uz tu imenicu kazuje se neko svojstvo koje onda doista obilježava subjekt:

* *Učenik je pokretâ* »Učenik ima pokrete«

Ta je rečenica ne samo neovjerena, ona i nema pravoga smisla jer svaki učenik, kao ljudsko biće, ima pokrete i to ga posebno ne obilježuje, nije mu nikakvo osobito svojstvo. Tek kad se ovoj ishodišnoj rečenici doda druga

Pokreti su spori

i kad se njezin predikat uvrsti kao atribut uz imenicu *pokreti* u prvoj ishodišnoj rečenici

Učenik je sporih pokreta

dobiva se rečenica ne samo ovjerena, nego i s pravim smislom jer je sada izrečeno pravo jedno svojstvo. Pokreti, koji su svojstveni svakom čovjeku i svakom učeniku, u ovoga su spori i to je njegovo posebno svojstvo.

Genitiv svojstva kao predikat može se, kao i drugi predikati, preoblikovati preoblikom atribucije. Od ishodišnih rečenica:

1. *Učenik je često zastajkivao*
2. *Učenik je sporih pokreta*

dobiva se preoblikom atribucije u prvom koraku

Učenik koji je sporih pokreta često je zastajkivao

i u drugom

Učenik sporih pokreta često je zastajkivao

Genitiv svojstva kao atribut stoji iza imenice uz koju je uvršten. Drukčiji njegov položaj stilski je obilježen. (Vidi t. 70 i 911.)

959 Genitiv svojstva javlja se kao atribut u ovim primjerima:

Drugo molim da mi za zlo ne primiš što tako kasno na svitlo dajem ž i v o t n e u m r l e u s p o m e n e privridnoga biskupa (Ivanošić 146) — *I orgulje glasa lipa, / uglednoga struka, kipa, / na kor crkve nek se stave* (Ivanošić 150) — *Vjerujem tvrdo, jošte da nijesu / Svi dobra srca pomrli ljudi* (Kranjčević 72) — *Jer su ih ponajviše nosili i ljudi također mlađe, svježe kože* (Matoš 10) — *Iznenada se protura kroz šareni svijet nekakav starčić obrijana lica* (Matoš 12) — *Prozbori muklo, te zinu glasan mjesec, onaj starčić obrijana lica i kreštava glasa* (Matoš 17) — *Bio je to neki Pemac (češki Nijemac) crvena brka i žutih zubi* (Fran Mažuranić 2, 111) — *Stražari i niži dvorjani dobili su odore novog kroja* (Nehajev 237) — *Kako bi kralj mogao držati u zatvoru čovjeka ovakova roda i glasa?* (Nehajev 222) — *To je bio neke vrsti oproštaj sa mnom* (Ivan Kozarac 30) — *Jakov je bio tip svoje vrsti* (Begović 24) — *Matošev ugled*

i njegovi dokazi djelovali su tako jako da je njegov prikaz značio neke vrste definitivnu presudu (Antun Barac 1, 149) — *Po fragmentima kojih se sjećam, bio sam dijete razigrane uobrazilje* (Krleža 2, 266) — *Bili oni tako slobodnjaci svake boje sve dok im ne dođe gospodin Podvinjušić* (Kolar 190) — *Pastirica blijedog lika, niz obronak, u svitanje / Goni dvanaest ovaca, mekih runa, / U grad sneni na prodaju sitom mesaru* (Tadijanović 81) — *Gledam dva crna konja, polegle sjajne dlake* (Tadijanović 54) — *Oko nje se motaju samo ljudi četrdesetih i pedesetih godina* (Novak Simić 16) — *Uđe polućelav čovjek tridesetih godina, nemarno odjeven* (Novak Simić 57) — *Snijeg sve više daždi s neba čađave boje, gust i zvjezdast* (Novak Simić 89) — *To je i onako predviđeno za lupeže velikog kalibra* (Novak Simić 110) — *»Volim male mačke« - reče djevojci tankih gležnjeva* (Novak Simić 120) — *Ptice su se gnijezdile u zavjesama višnjine boje* (Novak Simić 120) — *Postao je ne samo oslonac, već i neke vrste sin* (Novak Simić 135) — *Sučelice njemu sjedi ugojeni, sijedi čovjek malena rasta* (Dončević 89) — *A urar čovjek finije vrste: bijelo klasično lice, zalisci* (Kaleb 1, 68) — *I u njemu zavlada staklena jasnoća, oštar razbor; ali prazne svijesti, bez ijedne misli* (Kaleb 1, 163) — *Iza njegovih leđa u kutu krio se veliki tamni glasovir, sleđenih glasova, pun sleđenih zvukova* (Kaleb 1, 168) — *Široki zamah borbe doveo je u naše redove mnoge ljude različitih shvaćanja* (Horvat 45) — *Uhvatio je magare crno-sjajne dlake i samarao ga čvrsto* (Božić 1, 198) — *Pred njim se klanjao promičući mimo čovjek malena, zbojita tijela, kratkih nožica sa snježnim gamašnama* (Živko Jeličić 105) — *I počnem najviše voljeti one tupih kljunova i one što od dosade spavaju* (Slobodan Novak 112) — *Joža i nije mogao razmišljati o tome da je to u krajnjem svođenju računice išlo na račun onih koji su drhturili na mjestima svojih udesa i u skloništima svoje nade na ovoj zemlji t a j n i h i s a m o v o l j n i h p u t e v a, zemlji r a z i g r a n i h u ž i t a k a i r a z n e s e n i h b o g a t s t a v a, o b r u š e n i h t r a d i c i j a, i n a g r i ž e n e b u d u ć n o s t i, koju su svi proricali na svoj način, ali nikoga zapravo nije bilo briga što će biti poslije onih sedam rodnih i razuzdanih godina* (Prica, Dobrotvori 117) — *Njezina je desna noga odrezana nešto niže kuka; kaput marinerskog kroja skrivao je batrljak* (Špoljar 153) — *Dostojanstvenih repnih i šapnih kretnji, vrsna krzna i ugledna pogleda, gromovnici i mačke u jednoj životinji* (Ivan Kušan 228) — *Švarcenberg je bio tvrd, gotovo punomasan sir, ne baš oštra okusa ali je ipak malko peckao na jeziku* (Ivan Kušan 240)

960 Imenički atributi u genitivu raznoga tipa i genitiv svojstva kao atribut javljaju se vrlo raznoliko u ovom primjeru:

Još sadašnjem u vrimenu / toga čujem uspomenu, / kako njega kanonici, / poštovani redovnici / i ostala sva gospoda / plemenita svitlog roda / zagrebačke crkve stolne, / svake fale pridostojne, / uzvisuju čak do neba / i govore da Zagreba / on je bio dika prava, / kaptolumska jasna slava, / jer budući svetoljuban, / milosrdan, bogoljuban, / blagodaran, krotak, miran, / poglavarom svojim viran, / svakomu je drag i mio, / ljubljen i ugodan bio (Ivanošić 149—150)

961 Dativni izraz, koji izriče upravljenost i namjenu, javlja se u temeljnom rečeničnom ustrojstvu kao predikatna riječ i kao priložna oznaka (vidi t. 73 i 206). Taj sadržaj upravljenosti i namijenjenosti može u danom semantičkom kontekstu dobiti izrazit značenjski prizvuk pripadanja. Takav se predikat ili priložna oznaka onda naziva *posvojni dativ* ili *dativ posesivni.*

Predikat s posvojnim dativom može se preoblikom atribucije uvrstiti u drugu rečenicu i tada imenica u toj rečenici dobiva imenički atribut u dativu, po značenju vrlo blizak posvojnom genitivu. Takvi su primjeri

Ljutica Bogdan i sestra mu (Maretić t. 498) — *On je kao i otac mu* (Maretić t. 498) — *To začule begu sluge* (Npj.) — *O Ilija, Brdskoj zemlji glavo* (Npj.) — *Radi strašnoga spomena Gospodnjemu stradanju* (Daničić, Muravijev, Pisma 76) — *Vijenac od trnja ima na glavi car anđelima* (Daničić, Muravijev, Pisma 136) — *Umre Jovo, žalosna mu majka* (Npj.)

Ti su imenički atributi u dativu preoblikovani iz ishodišnih rečenica:

Sestra je njemu (Sestra je Bogdanu)
Otac je njemu
Sluge su begu
Glava je Brdskoj zemlji
Spomen je Gospodnjemu stradanju
Car je anđelima
Majka je njemu

U primjeru *spomen Gospodnjemu stradanju* jest zapravo *dativ objekatni* jer je ishodišna rečenica *Spomen je Gospodnjemu stradanju* preoblikovana iz *Spominju se Gospodnjega stradanja.* Objekt u genitivu preoblikovan je tu u dativni izraz kao predikatnu riječ i zatim kao atribut. Pripadanje izrečeno dativom tu je pripadanje predmeta svojoj radnji.

Ovamo idu i izrazi kao *sin mu, žena mu,* kakvi su uobičajeni u popisima dramskih osoba.

962 U nizu slučajeva gdje posvojni dativ stoji uz imenski predikat rečenica je sintaktički dvoznačna jer se dativni izraz može shvatiti kao priložna oznaka i kao imenički atribut u dativu.
Takvi su primjeri:

Jednom ime Uglješa bijaše (Kačić, Razgovor 54) — *Usta su joj blida* (Kanižlić 54) — *I meni jarce pokla vuk* (Katančić 305) — *Tvome doru i tvome junaštvu / svud su brodi gdje god dođeš vodi* (Npj.) — *Ja sam suncu rođena sestrica* (Npj.) — *Milica je Lazu suđenica* (Npj.) — *Ja ne mogu svima biti ljuba* (Npj.) — *I krepka ti desna ruka bila* (Npj.) — *Tamo su mi dva nejaka brata* (Npj.) — *Mi smo dvije sestre, a ovo nam je majka* (Nprip.) — *Što su ti noži krvavi* (Nprip.) — *Ne znam gdje mi je glava* (Nprip.) — *Niko sebi zlotvor nije* (Nposl.) — *Svakomu zlu smrt je lijek* (Nposl.) — *Ne budi svakoj tici kobac* (Nposl.) — *Koji ulazi na vrata, jest pastir ovcama* (Karadžić, Novi zavjet) — *Na glavi joj zlatna kruna* (Šenoa 2, 42) — *Ferdinand je mome gospodaru veliki prijatelj* (Šenoa, Seljačka buna 29) — *Sinu mu nešto u glavi* (Kovačić, Fiškal 55) — *Ti još uvijek držiš: / Sin mi je u gradu gospodin* (Tadijanović 69)

963 Posebna je vrsta posvojnoga dativa koji se kao priložna oznaka odnosi na glagol i na neku imenicu što stoji uz taj glagol kao njegov objekt ili priložna oznaka (prijedložni izraz). Takva dativna adverbna oznaka uza sam glagol onda izriče više usmjerenost i namjenu, a uz imenicu pripadanje.

a) Primjeri s takvom dativnom priložnom oznakom uz glagol i njegov objekt:

Sad mu riči gorko ječanje pritrzavaše (Kanižlić 22) — *I fata se boru za ogranke* (Npj.) — *Zimi brezovljanska djeca broje brkove ubijenom zecu* (Peić 194)

b) I uz objekt preoblikovan pasivnom preoblikom u subjekt:

Plava mu je kosa ostrižena (Šenoa 2, 33)

c) Primjeri s takvom dativnom priložnom oznakom uz glagol i priložnu oznaku s imenicom u prijedložnom izrazu:

Ukaži se kuli na pendžere / da te vidim mrkijem očima (Npj. 3, 98) — *Sjedi mlada kuli na pendžeru* (Npj.) — *a tko darak / Stada krotka, četvrticu ovna, / Na ljeskovu veseo vrti ražnju, / Il bijela krišku sira / Iz utrobe vjernoj torbi vadi* (Ivan Mažuranić 51) — *Ujedljiv smijeh zadrhti joj kadšto na usnama* (Šenoa, Seljačka buna 13) — *Il si zato bolji čovjek što ti friška slama nad glavom stoji* (Šenoa 2, 36) — *Izvadi ga vodi na obalu* (Npj.)

d) Slična je dativna priložna oznaka uz subjekt i imenicu u prijedložnom izrazu kao predikatnu riječ:

A meni su mrki vidici na umu (Tin Ujević 1, 327)

PRIJEDLOŽNI IZRAZ KAO ATRIBUT

964 I predikat koji je prijedložni izraz može se uvrstiti u drugu ishodišnu rečenicu kao atribut uz imenicu koja je jednaka subjektu toga predikata.

Od ishodišnih rečenica

1. *Čovjek je ušao u sobu*
2. *Čovjek je bez ruke*

dobiva se preoblikom atribucije u prvom koraku

Čovjek koji je bez ruke ušao je u sobu

i u drugom

Čovjek bez ruke ušao je u sobu

Tu je jasno da je prijedložni izraz *bez ruke* atribut uz *čovjek*, a ne priložna oznaka, kao što prijedložni izrazi često jesu, kad su neposredno uvršteni u osnovno jezično ustrojstvo. Ovdje je sasvim očito da prijedložni izraz ne opisuje ulaženje nego čovjeka koji je ušao pa sklopljenu rečenicu upravo zato i valja opisati kao sklopljenu od dviju navedenih ishodišnih rečenica.

Prijedložni izraz uvršten je kao atribut u ovim primjerima:

Imađaše žestok rat s kraljem od Ungarije (Kačić, Razgovor 138) — *Ne ostalo od tebe poroda, / ne bila ti srića na oružju* (Kačić, Razgovor 143) — *... da se ne pristaje slavnomu narodu imati dite bez razuma za kralja svoga* (Kačić, Razgovor 147) — *Pođe s vojskom Dulcinju bilomu, / udari se s banom od Dulcinja; / ali banu loša srića biše / jer mu rusu glavu odsikoše* (Kačić, Razgovor 149) — *Nitko te ne veže, a zatvoren si, pred tobom p u t d o k r a j s v i j e t a, a ne možeš od nosa dalje* (Šenoa 38) — *Među narodima mi Hrvati sada / Jesmo zadnji, r o b o v i b e z v l a s t i, / Osuđeni pasti i propasti bez časti* (Matoš 5, 43) — *Pretekla nas čeljad iz varošice* (Nazor 2, 353) — *Sunčana ploča nad glavom je podne, a na nebosklonu predvečerja dolazak noći* (Krleža 2, 259) — *Volio sam lamentacije na Veliki petak* (Krleža 2, 267) — *Bio je on čovjek od oka* (Kolar 2, 26) — *Bijaše i kolača za ženskadiju* (Kolar 2, 40) — *Mene more misli uzaludne / Na te mlade žene pod orahom* (Tadijanović 42) — *Golubovi iz dolinā slijeću mi na ramena* (Tadijanović 50) — *Poslije bleke, znadem, jednom ću čuti: / Dan moj tutnji, n a b i j e l c u k o n j i k!* (Tadijanović 51) — *Sjene s t a b a l a n a b r d i m a / Siđoše u doline: / Sunce pada za rub hrastika* (Tadijanović 83) — *Gospodin s grbom uživa / U svom psu* (Tadijanović 211) — *Klimava je to veza sa svijetom, puna zasjeda* (Kaleb 1, 171) — *Iz kuće su prodirali, blistali djelići sonate, zvukovi s glasovira* (Kaleb 1, 173) — *Gospođu Vandu podsjednuo nekakav nemir, potreba za promjenom* (Desnica 189) — *Kata se pušila od bijesa bez oduška* (Desnica 191) — *Sunce je pržilo i žarila na koži prašina iz vršajeva* (Desnica 196) — *I kao da nikada ništa nije bio, već samo zbunjeni početnik zatvoren u kutiju od lima* (Prica, Dobrotvori 16) — *Sve dok me ne bi tko prekorio što sam mu stao na nogu i vratio me u svijet bez imenā* (Ivan Kušan 240) — *Nedostajala je tu još jedino možda metla u ruci* (Ivan Kušan 227) — *Stao sam pred bazenom s fokom* (Ivan Kušan 227)

965 Prijedložni izraz u predikatu ishodišne rečenice može biti prvotna adverbna oznaka ako je subjekt te rečenice dobiven poimeničenjem (vidi t. 1058a) glagolskoga predikata koje druge, još temeljnije, ishodišne rečenice.

Tako je rečenica

Zabranjeno je hodanje po pruzi

sklopljena atribucijom od ishodišnih rečenica

1. *Zabranjeno je hodanje*
2. *Hodanje je po pruzi*

Ta je pak druga ishodišna rečenica preoblikovana poimeničenjem iz još temeljnije ishodišne rečenice

Hodaju po pruzi

U toj je rečenici prijedložni izraz *po pruzi* priložna oznaka. U rečenici preoblikovanoj poimeničenjem on je predikatna riječ a u rečenici sklopljenoj atribucijom on je atribut.

Prijedložni izraz kao atribut, dvostruko preoblikovan iz priložne oznake, javlja se u ovim primjerima:

Uvidjeli smo da je boravak u manastiru veoma pogibeljan (Nazor 2, 364) — *Raščemeren čamljenjem u Čazmi divno možeš gasiti čežnju beskraju* (Peić 150)

966 Pri poimeničenju preoblikuje se i prijedložni izraz što stoji kao objekt u atributu.

Tako je prijedložni izraz objekt u rečenici

Oskudijevaju u hrani

Odatle se dobiva poimeničenjem rečenica s prijedložnim izrazom kao predikatnom riječi

Oskudica je u hrani

Ta se pak rečenica atribucijom može uvrstiti u drugu ishodišnu rečenicu

Oskudica ih je teško pogodila

pa se odatle onda dobiva sklopljena rečenica

Oskudica u hrani teško ih je pogodila,

u kojoj je prijedložni izraz atribut.

Takvi su primjeri:

Marka je mučila želja za cigaretom (Kolar 2, 36) — *Žudnja za odlaskom u njima je rasla, raspinjala ih, savladavala, pa se polako skrutila i pretvorila u odluku* (Desnica 160)

967 Kako prijedložni izraz može biti uvršten u rečenicu na dva načina: izravno u njezino osnovno ustrojstvo kao adverbna oznaka ili kao objekt i preoblikom atribucije kao atribut, razumljivo je da ima rečenica u kojima se prijedložni izraz može shvatiti na oba načina. To je vrlo čest primjer sintaktičke dvoznačnosti.

U takvim slučajevima ili poredak riječi, ili njihov smisao, obično upućuje na to da se prijedložni izraz prije shvati na jedan nego na drugi od dva moguća načina. Kadikad pak nije ni važno za opći smisao rečenice na koji se način shvati prijedložni izraz.

U ovim je primjerima prijedložni izraz tako sintaktički dvoznačan:

Nek ustavi na istoku sunce, / i bijeli mjesec na zapadu (Npj. 3, 62) — *Grad iz cijevi smrtni presta / A navali grad s nebesa* (Ivan Mažuranić 73) — *Kako je travi bez rose, tako je čovjeku bez očiju* (Šenoa 38) — *Sad su na nizbrdici pod strmim brežuljkom* (Šenoa 239) — *Anđeli s neba, nježnim rukama, / Spuštaju smrzle zvjezdice na zemlju / Pazeć da ne bi zlato moje probudili* (Tadijanović 61) — *Rosa pada po djetelini kraj potoka* (Tadijanović 67) — *Ti ležiš, oče, na groblju u Rastušju* (Tadijanović 67) — *Jakov je uzeo pištolj iz noćnog ormarića* (Kaleb 1, 67) — *Kroz progon iz Pamčeve kuće izađemo u suh krš* (Kaleb 1, 320)

968 Imenica u prijedložnom izrazu koji je uvršten kao atribut može i sama imati kakav atribut ili drugu kakvu odredbu. Takvi su primjeri:

I za uspomenu od ovoga junaštva na mistu od mejdana sagradi crkvu svetoga Petra i više crkve uziđa grad (Kačić, Razgovor 145) — *Uzme za ženu ćer Cidomira, bana od zemlje rvaske, to jest od Like, Krbave i Kotara* (Kačić, Razgovor 147) — *Zdravo u sridi gora, dražje neg prvanje / u raskošju dvora, sada milo stanje* (Kanižlić 87) — *Sijede starice, drvene seljačke kuće pod starim slamnatim krovom, skrivaju se za gustim voćnjacima* (Šenoa 32) — *Mlada djevojka od jedno četrnaest godina vodila je za sobom na štapu slijepa starca* (Šenoa 37) — *Živa zvijezda s vedrog neba, ševa, / Trûnī biser pjesme prašnim putima* (Matoš 5, 31) — *Predveče silazim dolje i prilazim k stolu pred našom kućom* (Nazor 2, 354) — *Otputovao sam naglo iz mlina na potoku Rami* (Nazor 2, 368) — *Stojim pred otvorom u neku pećinu* (Nazor 2, 404) — *A ja, ludi žeđač u mahnitom hodu / ubih zlog prosjaka i svu vodu prolih* (Tin Ujević 1, 306) — *Učinilo im se da vide neki prizor iz drugoga svijeta* (Kolar 2, 28) — *Šumi kazujem: za oblakom tugujem, / Za oblakom iznad kuće ... njezine* (Tadijanović 41) — *Pod orahom sa lišćem širokim / Mlade žene vezu marame* (Tadijanović 42) — *Slušalo nas je lišće na starim voćkama* (Tadijanović 87) — *Uz vino muški povedu razgovor o općim prilikama* (Desnica 130) — *Milenko je izgledao zlovoljan i hodao velikim koracima po »kamari« - onoj prostranoj blagovaonici za svečane prilike i gradske goste* (Desnica 163) — *A najviše što ti ide na živce jest ta njihova brbljavost, zadovoljstvo na glupom poslu, komfor kao da su kod kuće, u džungli, prokleti povodljivci, dodvorljivci, privikljivci* (Ivan Kušan 228)

969 Prijedložni izraz može, dakako, stajati uz imenicu i kao jedan od više atributa ili drugih odredaba. Takvi su ovi primjeri:

Ja ne znam nego našu debelu mljekaricu Doru iz Jakovlja (Šenoa 40) — *Meni je to rekao Ivan Sabov sa grada* (Šenoa 42) — *Dođoše do drvene kolibe kraj puta* (Šenoa 241) — *Već je izašla iz parka na bijelo polje, lomeći cipelicama smrznutu koru na snijegu* (Matoš 1, 26) — *Moj djed po ocu bio je učitelj i orguljaš* (Krleža 2, 309) — *Moja ljubav za Izabellu postaje pastorale* (Krleža 2, 310) — *Položaj baš nije bio visok, a niti plaća velika, no lugarski šešir s perjanicom izvrsno mu pristajao, a puška koju je nemarno prebacio preko ramena, davala mu službeni karakter i znatnu važnost u selu* (Kolar 2, 23) — *Odletio mu gizdavi lugarski šešir s perjanicom, raščupala se pažljivo uređena frizura, zatutnjila glava kao bačva* (Kolar 2, 42) — *Na dva / Tanka / Duga / Lanca / Od žice / Vise / Utezi* (Tadijanović 60) — *A i moja je njuška za fine stvari, pa bijeli moj u boci konjiću, Jožine su uvijek u nevolji konji izvlačili, onaj stari Isak od mesa, i ovaj od lima, pa hajde i ti malo iz boce ...* (Prica 116) — *Valjda je već pao i suton, valjda je već bio prošao i cijeli moj dan među životinjama kad sam odjednom shvatio da je veče doba krokodila, krokodilska idila* (Ivan Kušan 230) — *Kragić zna svoj spasilački posao u snu* (Ivan Kušan 234) — *Štoviše, odlučio sam, u prvom nastupu panična straha, da se pokušam vratiti kategoriji ljudi od deset deka takozvanog trapista* (Ivan Kušan 244)

970 Prijedložni izraz s atributom ili drugom kakvom odredbom uz svoju imenicu može, dakako, biti jedan od više atributa ili drugih odredaba uz imenicu uz koju je uvršten.

Takvi su primjeri:

Iz pradavnih vremena čudili se Istrani visoku brijegu baš u srcu zemlje (Nazor 2, 32) — *Jedan od takvih bio je srebrni antependij pred glavnim oltarom Katedrale* (Krleža 2, 267) — *U bezimenu smo mjestancetu od nekoliko kuća* (Nazor 2, 413) — *Bio je to sudbonosan susret u mom životu* (Ivan Kušan 239)

971 Prijedložni izraz kao atribut može se, pošto se uklone dijelovi rečenice koji se ponavljaju, naći sam kao član rečeničnoga niza (t. 431), odijeljen zarezima od svih ostalih članova.

Takvi su primjeri:

Ja sam junak od Morače hladne, / Od Tusina sela malenoga, / Ispod gore glasna Durmitora (Ivan Mažuranić 48) — *Misli aga svakojake misli: / Od balčaka i od djevojaka, / I od lova i od sokolova, / I od zlata i od ljuta rata, / Od kolaca i Crnogoraca / Od džilita i od kopja vita* (Ivan Mažuranić 67) — *Kršćanstvo živi u samostanima, u relativno dobrim svratištima sa hladnom i toplom vodom, sa lijepom ženskom poslugom, kršćanstvo tolerira pomalo preljub i divlji brak, odgaja vanbračnu djecu, gosti se po mogućnosti pijuckajući umjereno ali trajno: tu su kokošje juhe, kobasice, kolači, vino, a pomalo i sveti Toma, brevijar pa litanije, već kako to sezona traži, pak će se pokazati da je Bog milostiv* (Krleža 2, 289) — *Umio se Marko, stavio na glavu šešir - nekakav stari, otrcani, bez perjanice i pošao u šumu* (Kolar 2, 45) — *Sve se i ovdje oko njega skutrilo u se, daleko u tvar, u hladni razmak, bez lica i očiju* (Kaleb 1, 165) — *Već sâm pogodak po sebi - pa u što bilo, u staru kantu, u tikvu misiraču, u crkveno zvono - daje čovjeku zadovoljstvo* (Desnica 154) — *Spuza se niz strminu od mravinjaka, od sasušena trnja, od svega mirisnog i bodljikavog što naš krajolik rađa i sasušuje* (Prica, Dobrotvori 112)

972 U prijedložnom izrazu može stajati i više imenica povezanih veznikom *i* ili nabrajanjem.

Još malo mirisa od ulja i benzina ostalo je u nosnicama kao sveti znak svijeta u koji su ga uputili (Prica, Dobrotvori 7) — *Sanjajmo o ručku od sirovog mesa i ludih gljiva* (Prica, Dobrotvori 18)

973 Prijedložni izrazi stoje kao atributi i uz zamjenice.

Bijaše i kolača za ženskadiju, a svi od bijelog brašna (Kolar 2, 40) — *A nijedan od prljavih gladnika / Neće ni da pogleda blaženstvo lica i osmijeha / Gospodina Lamiana ...* (Tadijanović 71) — *Dobro, ali bit će još neko tu bio, neko od domaćih, od susjeda ...* (Desnica 164) — *Da to mora biti u snu, nije se znalo, jer se sve o Kragiću ipak nije znalo* (Ivan Kušan 232)

BROJEVI I KOLIČINSKI PRILOZI KAO ATRIBUTI

974 I predikat koji je broj ili količinski prilog može se uvrstiti u drugu ishodišnu rečenicu kao atribut uz imenicu što je jednaka imenici koja uz takav predikat stoji u genitivu množine. Imenica koja dobiva takav atribut dolazi i sama u genitiv, pa broj ili količinski izraz s imenicom u genitivu množine tvori cjelovit izraz s gramatičkim oznakama imenice u kojem bilo

padežu jednine srednjega roda, ili pak množine onoga roda kojega je imenica u genitivu.

U takvom brojnom izrazu izvrnut je odnos zavisnosti. U njemu nije atribut gramatički zavisan od svoje imenice, kao što atributi inače jesu, nego imenica od atributa. Kad se izvrši preoblika atribucije, ne otvara u tako preoblikovanom rečeničnom ustrojstvu imenica mjesto svojemu atributu, nego atribut svojoj imenici, a u cjelinu odnosâ što tvore rečenično ustrojstvo ne ulazi, kao inače, atribut preko svoje imenice, a niti imenica preko svojega atributa, što bi se kosilo sa samim pojmom atribucije, nego brojni izraz kao cjelina.

Izuzetak tvore redni brojevi i glavni broj *jedan* jer se u svemu ponašaju kao pridjevski atributi.

Iznimka su i brojevi *dva, tri* i *četiri* jer imenica kojoj su oni atributi ne stoji u genitivu množine nego u posebnom jednom obliku, koji je za muški i srednji rod jednak genitivu jednine, a za ženski nominativu, akuzativu i vokativu množine. Taj oblik se zove *paukal* ili *malina* jer imenice stoje u njemu samo kad im je atribut jedan od triju gore spomenutih malih brojeva.

Brojevi *dva, tri* i *četiri* mogu se i deklinirati. Kao atributi oni u nominativu, akuzativu i vokativu stoje s imenicom u paukalu, a u ostalim padežima slažu se sa svojom imenicom u rodu, broju i padežu kao pridjevski atribut. Broj *dva* slaže se u rodu i s imenicom u paukalu.

Jednako kao spomenuta tri broja slaže se i količinska zamjenica *oba.*

975 Od ishodišnih rečenica

1. *Stabla su stajala kraj ceste*
2. *Stabala je devet*

dobiva se atribucijom sklopljena rečenica

Devet stabala je stajalo kraj ceste

ili

Devet stabala su stajala kraj ceste

u kojima je brojni izraz *devet stabala* subjekt. Gramatički je, kako se vidi iz primjerâ, taj brojni izraz obilježen kao imenica u nominativu jednine ili množine srednjega roda.

No kada u diskurzu sadržaj toga brojnoga izraza postane zalihostan, može se zamijeniti samo ličnom zamjenicom u množini *Ona su stajala kraj ceste,* a ne u jednini *Ono je stajalo kraj ceste.*

Od ishodišnih rečenica

1. *Posjekli su stabla*
2. *Stabala je devet*

dobiva se atribucijom sklopljena rečenica

Posjekli su devet stabala

u kojoj je brojni izraz *devet stabala* objekt glagola *posjeći.* Gramatički je taj brojni izraz obilježen kao imenica u akuzativu množine srednjega roda. Ako u diskurzu sadržaj toga brojnoga izraza postane zalihostan, može se zamijeniti ličnom zamjenicom u množini: *Posjekli su ih,* a ne u jednini *Posjekli su ga.*

976 Ovo su primjeri s brojevima iznad *četiri* kao atributima:

Zlo ga sio kralju Radoslave, / eto na te dvanajest delija! (Kačić, Razgovor 143) — *On dotira stotinu bravaca, / a ni dao ni polak novaca* (Reljković 95) — *Osamdeset lita i osam sad ide, / nit ga oči svita od te dobi vide* (Kanižlić 125) — *Od sto glâsā glâsa čuti nije* (Ivan Mažuranić 50) — *Sto đesnica na te riječi / Oružja se manu ljuta* (Ivan Mažuranić 55) — *Ja se tud po sučiji motam već trideset godina* (Šenoa 2, 35) — *Eto, prošloga mjeseca bit će deset godina kako su mi crne kozice uzele vid* (Šenoa 2, 39) — *Dvanaest ovaca visi o stupu gvozdenom* (Tadijanović 48) — *Bio je mirisni svibanj, a ja / Ne imadoh ni osamnaest ljeta* (Tadijanović 201) — *Imam čast pozvati Vas na večeru u dvadeset sati* (Kaleb 1, 162)

977 Brojne imenice slažu se kao atributi jednako kao i glavni brojevi

Sin joj je imao petero djece (Šenoa 2, 41) — *U Pekića se kući svaki dan spravljalo raznovrsnih jela za desetak čeljadi, iako ih, ujedno sa slugama, nije u kući bilo već šestorica* (Šimunović 3, 71) — *Nakon desetak dana, poslije mnogo pohađanja, popravio je sat u posljednji čas* (Kaleb 1, 70)

978 Brojne imenice *stotina, tisuća i hiljada* kao atributi mogu u brojnom izrazu stajati u obliku akuzativa jednine bez obzira na to kojim je padežom gramatički označen brojni izraz kao cjelina (vidi t. 198).

979 Ovo su primjeri za brojeve od *dva* do *četiri* kao atribute. S njima ide i količinska zamjenica *oba*:

U dva posla ni jednaka sreća (Reljković 96) — *Onda će on bit pravi trgovac / i imati s obe strane novac* (Reljković 96) — *Treba l' kupe? ima dvije ruke* (Ivan Mažuranić 51) — *S nama su i dva Rusa* (Nazor 2, 359) — *Dva mjeseca prije toga rodila je Janica dijete* (Kolar 2, 19) — *Da se oženi treći sin, onda bi se protiv pridošlice složile sve tri* (Kolar 2, 22) — *I nju je svekrva prije gnjavila, ali otkako je došla Janica, složile se njih dvije protiv Janice i postale prisne prijateljice* (Kolar 2, 22) Tu se slaže s genitivom množine kao da nije paukal. To je moguće kod ličnih zamjenica 3. lica. — *Desilo se međutim te dva financa zalutaše negdje u šumi* (Kolar 2, 27) — *Oko dva sata poslije podne bilo je dobro pripeklo u prisoju* (Desnica 127) — *Ni dva koraka nismo učinili iznad velikih ulaznih vrata, već nas je uhvatilo rumenilo* (Peić 34) — *Udarim ti metak! - ganuto odgovara Kragić, povlači obarač i dva metka raznose usnu svetu* (Ivan Kušan 234)

980 Brojne imenice *dvojica, dvoje, trojica, troje, četvorica, četvero* ili *četvoro* itd. slažu se kao atributi s genitivom svoje imenice

Pa je šalje dvojici sestrića (Npj. Petranović 2, 684) — *Onoj dvojici starije braće reče car* (Npr. 194) — *Vas dvojica Turke uzbijajte* (Npj. 4, 232) — *Na to se baci majstor na nj podržavan od dvojice ljudi* (Kosor, Mime, Zagreb 1916, 151) — *Dade saliti od zlata dvoje telaca* (Reljković 30) — *Dvoje dice motreći dunđerina* (Reljković, Satir [illegible]) — *Tu ja nađoh dvoje pastorčadi* (Npj. 2, 14) — *I on vodi dvoje konja* (Npj. 1, 513) —

Ev' ostade dvoje siročadi: / jedno jeste srpski car Stefane / a drugo je sirota Roksandra (Npj. 2, 125) — *Jedna koza okozi dvoje jarića* (Nposl.) — *Uto dotrčaše i njezine dvoje mlađe braće* (Mašić, Direktor Prokić 174) — *I sada nas dvoje, u ovoj neizmjernosti neba i zemlje, počinjemo slutiti da se naša lutanja malo smiruju, da ćemo mjesto grmlja imati sobe, da ćemo odahnuti* (Peić 33) — *Oćeraše trojica hajduka, / oćeraše trideset Turaka* (Npj. 3, 291) — *A to Turci vatru naložili, / njih trojica oko vatre leže* (Npj. 4, 29) — *ja ne velim na te, / već na ono troje djevojaka* (Npj. 1, 272)

u standardnom jeziku *dvoje, troje* dolazi samo kad su posrijedi različiti rodovi

Pak jih ide uz plug četverica (Reljković, Satir 110) — *Da osveti četvericu brata* (Martić, Osvetnici 3, 104) — *Još jih slijede četverica paša* (Martić, Osvetnici 3, 153)

981 Od tih slučajeva treba razlikovati one u kojima se javljaju brojni pridjevi *dvoje, troje, četvero* itd. Oni se slažu kao pridjevski atributi.

Odostraga muzika: dvoje gusle i dvije tambure, a nije manjkao ni silni bajs (Kolar 2, 39) — *Dat će tebe četvere haljine* (Npj. 2, 618)

982 Brojevi kao atributi uz imenicu *put* u značenju »navrat« tvore brojne izraze koji služe kao brojni prilozi *(adverbia numeralia)*.

Dva puta mjeri, a treći kroj (N posl. 57) — *Udavah se tri četiri puta* (Npj. 2, 13) — *Jurko potegnu dva puta* (Šenoa 2, 38) — *Jedan, dva, tri puta planu iz klijeti, jedan, dva, tri konjanika svališe se u snijeg* (Šenoa 2, 239)

983 Broj se kao atribut javlja i uz imenice s drugom kakvom odredbom.

Lipo ga je bane dočekao / s trijest iljad' svoji vitezova (Kačić, Razgovor 146) — *Stajahu pako ondi dvi nebeske dive* (Kanižlić 22) — *Dvanajst prošlo je godina / otkad nam je gospođina / Čolnić Josipa Antuna / smrt nemila, gorka, tužna / pogubila, umorila / u grob tavni oborila* (Ivanošić 148) — *Dvi zastave još svilene, / lipim vezom navezene, / u crkvu je postavila / Čolnićeva ruka mila* (Ivanošić 150) — *Doletiše dva vrana gavrana / priko gore iz Travnika ravna / u Ostrožac k begu na kapiju, / gdino Turci ladno šerbe piju* (Ivanošić 236) — *To ti je pivnica, a do vrata stol i dvije drvene klupe* (Šenoa 2, 33) — *Ima sto drugih stvari* (Šenoa 2, 39) — *Ljutu cvilu cvilila dva anđela božja mlada, / Ljutu onu cvilu / I na vrata sedmera svetog raja proplakali; / Al ih čuo dobri Bog, kako plaču gorku cvilu / Dva anđela mlada* (Kranjčević 1, 51) — *Moje me dvije bolesti noćas i danas manje smetahu* (Nazor 2, 339) — *Kola su vukli Rumen i Rogec, dva volićka Labudanova* (Kolar 2, 34) — *U njedrima tvojim / Mirno, mirno ležahu / Dva mala, bijela, janjeta* (Tadijanović 47) — *Gledam dva crna konja* (Tadijanović 54) — *Na davno krečenu zidu / Dvije tri jeftine slike* (Tadijanović 60) — *Ja vidim dvije svijeće voštane* (Tadijanović 64) — *Dva lavića u grbu nad vratima držala su plavkasto zemljano ogledalo* (Peić 34) — *Sedamnaest jablanova iznad oranica Lomnice uvjeravalo nas je da nade nisu bile uzaludne* (Peić 34) — *Pa sam trknuo do Taribe i trgnuo dvije žute kao cekin travarice* (Novak, Mirisi 151)

984 Sklonjivi brojevi mogu se u padežima osim nominativa, akuzativa i vokativa slagati sa svojom imenicom u rodu, broju i padežu kao pridjevski atributi (vidi t. 863):

Stoji on, urar, iznad stola s ropotarijom, drži visočanstveno među dvama prstima djelić sata i čeprka sitnim zavijačem (Kaleb 1, 68)

Isti bi se instrumental mogao izreći i brojnim izrazom s paukalom: *među dva prsta.* Poraba padežnih oblika sklonjivih brojeva pripada u hrvatskom književnom jeziku pomnijem i biranijem stilu.

985 Kao i svi drugi predikati, tako i oni kojima je predikatna riječ broj mogu uza se imati priložnu oznaku. Kad takav predikat preoblikom postane atribut, ostaje, kao i uz druge predikate, uza nj ta priložna oznaka. Od ishodišnih rečenica

1. *Ostali su komadi*
2. *Komada je samo pet*

dobiva se preoblikom atribucije rečenica

Ostalo je samo pet komada ili *Ostali su samo pet komada*

Upravo po tome što u brojnom izrazu uz broj može stajati priložna oznaka vidi se da je broj u njemu atribut, tj. preoblikovani predikat, premda on otvara svojoj imenici mjesto u rečeničnom ustrojstvu, a ne obrnuto.

Takvi su primjeri:

Malena je, ali hrabra, / U njoj jedva sto junaka, / Ne junaka biranijeh / Po obličju ni ljepoti / Već po srcu junačkome (Ivan Mažuranić 48) — *Ob rame je diljku objesio, / Ljut jatagan o pojasu reži / I kraj njega do dva samokresa* (Ivan Mažuranić 47) — *Na nekim mjestima ležali su stećci tako golemi da ih ni osam volova ne bi mogli krenuti* (Šimunović, Porodica Vinčić 414) — *Ima s nama i jedno petnaestero djece* (Nazor 2, 354) — *To je najbolji znak za Janičinu dušu, jer kad je npr. umro stari Rok Matušin, premda je cesta bila suha, nisu ga ni četiri vola mogla izvući, sve dok nije velečasni došao i blagoslovio - ali Rok je bio poznati grešnik* (Kolar 2, 34) — *Bila su tek tri po podne* (Kaleb 1, 164)

986 Brojni izraz kao cjelina može dobiti svoj atribut ili drugu kakvu oznaku. Pridjevski atribut uz brojni izraz slaže se s njegovom imenicom u rodu, broju i padežu.

Ova sva tri mista bijau tada podložna rečenom banu (Kačić, Razgovor 147) — *Svatovsko je bilo vrijeme i za nekih desetak dana trebala je biti svadba kod Žugečića, u bogatoj kući na Žugečić-brdu* (Kolar 2, 26)

987 Redni broj ženskoga roda uz koji je, kao zalihosna, izostavljena imenica kojoj je on atribut odnosi se redovito na imenicu *godina* i služi za određivanje vremena.

Kod ulaza u Rastušje, na breščiću,
Od hiljadu devetsto i devetnaeste,
Na gvozdenom crnom križu
Visi Naš Gospodin Isus
Srebrnom bojom namaljan (Tadijanović 56)

988 Kada predikat kojemu je predikatna riječ količinski prilog preoblikom postane atribut, slaže se sa svojom imenicom jednako kao brojevi veći od *četiri.* Ti se brojevi stoga i sami mogu smatrati količinskim prilozima.

Količinskima nazivamo priloge kao što su ovi:

koliko, toliko, ovoliko, onoliko, nekoliko, mnogo, malo, više, manje, sila, slabo, iole, dosta, što, nešto, dugo (vremena), par, pola, puno.

A i onda dok si mlada bila / ništa dobra nisi učinila (Reljković 94) — *Smaknu Ture toliko junaka, / Posmica ih, srca ne iskali, / Što bez straha svi su pred njim pali* (Ivan Mažuranić 44) — *Starac, nasmjehnuv se, kimnu glavom i promrmlja opet nekoliko riječi* (Šenoa 38) — *E to mu je borba cijela; / Više pravde, više kruha / I slobode i vidjela!* (Kranjčević 60) — *Iz palače iziđe nekoliko ljudi* (Nehajev 40) — *Čini se da je naš vođa čuo od Frankopana mnogo grubih!* (Nehajev 41) — *Malo je tu pokućstva, a i to je od drva* (Vojnović 3, 16) — *Više započetih pisamaca na ružičastim listićima, što joj je dala sestra, stalo je raskidano po stolu* (Šimunović 3, 60) — *Odcijepite mu nekoliko vrućih! — kričaše načelnik* (Kosor 2, 53) — *Vuče se polako ispod oblaka i hvata sve više neba* (Kosor 2, 149) — *Žena će ti donijeti mnogo blaga* (Kosor 2, 160) — *I malo je još dana lijepih i sunčanih* (Perković 140) — *Gračanica je mjestance od nekoliko jadnih poluizgorenih kućica u tijesnoj guduri rijeke Rame između Prozora i Gračaca iz koga se natrag povukosmo* (Nazor 2, 373) — *Naravno, treba imati malo sreće* (Kolar 63) — *Odležala Janica par dana u krevetu* (Kolar 2, 19) — *Nekoliko težaka poredali se u gledaoce kao u dućanu, pa se hrane čudnim zbivanjem* (Kaleb 1, 68) — *Puno novoga, velik izbor* (Kaleb 1, 170) — *Lini se od popijene pola čaše maglilo u glavi* (Desnica 130) — *Kažu da gluh čovjek nema od puške ni pola radosti* (Desnica 153) — *Već više dana čupamo i sišemo tvrdu konjetinu; svatko već pozna svoju kost - gloće je i vraća u kotao* (Slobodan Novak 7) — *Pa ima toliko drugih prodavača na tržnici koji nemaju pojma o sirevima da se baš ne moram brinuti za obične kupce* (Ivan Kušan 242) — *Niz obraze mi nešto topla teknu* (Kranjčević 15)

Da je tu *nešto* količinski prilog, a ne zamjenica, vidi se po tome što se u izrazu *nešto topla* ne može sklanjati. Ne može se reći **nečemu topla.* Tako je i u daljnjim primjerima.

Penzijice nešto imam (Kranjčević 134) — *Ali »vuk« nije imao na sebi ništa grabežljiva* (Nehajev 62) — *I bojali se da bismo pri tom mislili na nešto zla* (Nehajev 101) — *U toj tituli, čak i kad se dobronamjerno upotrebljava, ima nešto šarlatanskoga i uvredljivoga* (Marinković, Proze 69) — *Ništa utješna u toj tako zvanoj civilizaciji!* (Marinković, Proze 86) — *Htio je da prođe ne bi li čuo što korisna za svoju ličnu orijentaciju* (Marinković, Proze 175) — *Mićela je Tomyjeva pojava uvijek razdraživala i gurala ga da učini zaista nešto nesmotrena* (Marinković, Proze 301) — *Moriko mi je dao list za svoga kolegu i prijatelja Gradeca i već sam prvih dana zapažen kao nešto osobita* (Barković 1, 8) — *Je li pio vo? - odlijepi se Stipan od zida, kao da će nešto važna čuti* (Laušić 85) — *Ništa određena nije se moglo čuti* (Laušić 221)

989 U značenju količinskih priloga upotrebljava se i oblik nominativa, akuzativa i vokativa jednine srednjega roda pokaznih zamjenica, pa se on tada slaže s imenicom u genitivu.

Ta kaki je krvnik ljuti, / Krvio bi ovo sreće (Kranjčević 49) — *Kada mi je već pismo neplaćeno, neka vrijedi sadržaj bar ono kazne* (Matoš 235) — *Prodaj ono čemernog namještaja, idi u Paris* (Matoš 236) — *Tebe, sinko, očekuje velika nesreća, i to baš ovo dana* (Šimunović 3, 87) — *Konji su se, pa i kočijaš, razlijenili ono božićnih dana i jedva premetahu noge* (Šimunović 3, 95) — *Znale su mi mnoge noći oteti počinak i ono grošâ što bih imao u džepu* (Kosor 2, 11) — *I ako odem Liscu u Drniš, ogulit će s mene i ovo sijedih vlasi!* (Kosor 2, 65) — *Ja moram poć Marketini da mi uzajmi jedno petnaest fjorina za porez jer će mi prodat ono krave* (Kosor 2, 66) — *Malo-pomalo dotjerali su do toga da su Katin prinos, kad se u razgovoru baš morao spomenuti, nazivali »ono Katina jada«* (Desnica 197) — *Ja ništa ne razumijem, brižna, nego gledam ono djeteta, zlato moje, bez blagoslova* (Marinković, Ruke 79) — *Ovdje mi je pitoma paša za ovo janjeta, bujna, niko je ne čupa, i ne gazi, i ne gadi* (Slobodan Novak 16) — *Čuo si šum zakukanog žita, što je ponicalo i odrvenilo se na ono zemlje, kao da su je planine suzama nanijele u rivine kamene visoravni* (Jozo Laušić 315)

990 Uz tako upotrijebljen oblik pokazne zamjenice može stajati i brojni izraz.

Al, oče Jurko, ne znam ri ja šta je Dora, a valjda sam ovo dvadesetak godina što sam se ovdje naselio sto puta bio na gradu - reče Ilija (Šenoa 2, 40)

991 Količinski izraz kao cjelina može dobiti svoj atribut ili drugu oznaku. Pridjevski atribut uz količinski izraz stoji u obliku nominativa, akuzativa i vokativa jednine srednjega roda.

Pak sve ovo puta znala je, zašto - ali onaj prvi? (Šimunović 3, 152) — *Cijena kojom plaćam ovo malo preostala daha tako je teška* (Barković 1, 238) — *Znaš li kako se oklopljena žena boji za svoje mučeništvo, kako strepi da će joj netko osporiti pravo na ono malo zraka što joj pripada?* (Slobodan Novak 41)

APOZICIJA

992 Preoblika kojom se predikatna imenica jedne ishodišne rečenice uvrštava uz imenicu u drugoj jednako onako kako se pridjev uvrštava atribucijom (vidi t. 863) zove se *apozicija*. Jednako se zove i imenica kad je tako uvrštena u rečenicu.

Apozicija se s imenicom uz koju je uvrštena slaže samo u padežu. Često se slažu i u rodu i u broju, ali to nije gramatičko ograničenje, nego proizlazi iz smisla.

Od ishodišnih rečenica

1. *Mnogi prolaze ravnodušno pored čovjeka*
2. *Čovjek je ubogar*

dobiva se preoblikom apozicije u prvom koraku složena rečenica sklopljena odnosnim sklapanjem

Mnogi prolaze ravnodušno pored čovjeka koji je ubogar

i u drugom koraku, kad se predikatna imenica zavisne rečenice uvrsti u glavnu kao apozicija uz imenicu od koje odnosna rečenica zavisi, dobiva se

Mnogi prolaze ravnodušno pored čovjeka ubogara

Imenica *ubogar* tu je apozicija imenici *čovjek*.

Od ishodišnih rečenica

1. *Čovjek se vraća zemlji*
2. *Zemlja je majka*

dobiva se preoblikom apozicije u prvom koraku složena rečenica sklopljena odnosnim sklapanjem

Čovjek se vraća zemlji koja je majka

i u drugom koraku, kad se predikatna imenica zavisne rečenice uvrsti u glavnu kao apozicija uz imenicu od koje odnosna rečenica zavisi, dobiva se

Čovjek se vraća majci zemlji

Imenica *majka* tu je apozicija imenici *zemlja*.

Apozicija može stajati ispred i iza svoje imenice. Koji će od ta dva položaja biti stilski neutralan, a koji obilježen, zavisi od frazeoloških navika. Tako je *čovjek ubogar* neutralno, a *ubogar čovjek* naglašeno, dok je *majka zemlja* neutralno, a *zemlja majka* naglašeno. Neutralan je u oba primjera onaj poredak koji je u izričaju običniji.

Zbog različitosti i slobode položaja apozicije ne može se uvijek sigurno znati koja je od dvije imenice što su uvrštene na istom mjestu u rečenično ustrojstvo i slažu se u padežu, apozicija kojoj. Određuje se to po značenju, prema tome koja je kojoj odredba. U nekim se slučajevima isti izričaj može shvatiti na razne načine.

Ovo su primjeri za apoziciju

Ode starac k Rimu bijelomu, / oženi se Rimkinjom divojkom; / Rimkinja mu sina porodila, / porodila mlada Petrimira (Kačić, Razgovor 144) — *Ja pridajem: narav mati / nam je dala to poznati, / da je dužnost pofaliti / kriposnoga proslaviti* (Ivanošić 148) — *Nije, kažu, kakvi inostranac / već plemenit Horvat domorodac* (Katančić 237) — *Uto i dan već rudjet poče, / I susjednoj u planini / Javit krdo čuješ glas pastijera, / Kojemu se zvonko oziva / Predvodnika ovna zvono* (Ivan Mažuranić 51) — *Uhvati me iza zatiljka za košulju konopljaču* (Kovačić, U registraturi 17) — *Zatim odskoči kao da ga je ujela otrovnica zmija* (Kovačić, U registraturi 55) — *Na razbojištu klasat će pšenica bjelica* (Matoš 5, 266) — *Očekuju se drugarice pralje* (Nazor 2, 336) — *Hvala ocu suncu, koristi mu žega* (Tin Ujević 1, 416) — *I smješka se grozno i beznadno kao čovjek očajnik što sjedi na dnu svog vlastitog života* (Marinković, Ruke 135) — *Već je izum praćke zgolju čobanina učinio kraljem* (Marinković, Ruke 140) — *Uvlačili su se kao crvi drvotoče* (Peić 120)

993 I apozicija i imenica uz koju ona stoji mogu, kao sve imenice, imati atribute

Ostadoše Hrvati junaci / i Latini mladi Talijanci (Kačić, Razgovor 102) — *Ko ufati starca babu moga, / al ufati, al donese glavu, / čestita ću njega učiniti, / na divanu sa mnom će siditi* (Kačić, Razgovor 143) — *Kad ih vidje silan aga, / On namaknu gojne vole / I dželate ljute rise, / Ter ih turskijem darivao darom* (Ivan Mažuranić 43) — *Reče i ljuta poli nevjernika / Pred svjedocim planinam visocim / I njih sînī četom u planini* (Ivan Mažuranić 55) — *Diljku pušku pozlaćenu lijepo / Vele puta tu zamjerit moreš* (Ivan Mažuranić 65) — *A one dvije sestre sirotice, zbog čega one?* (Marinković, Ruke 249) — *Takvi lovci stranci ranili su samo ovog mjeseca devet goniča* (Vjesnik, 22. 12. 1967, str. 11)

994 Apozicije često stoje uz vlastita imena. Njima se tada izriče što je tko. Stilski je neutralan položaj apozicije ispred vlastitoga imena.

Još zorica ne zabijelila, / ni danica pomolila lica, / lastavica tica zapivala, / Radoslavu kralju pripivala (Kačić, Razgovor 142) — *On je unuk starca Radoslava, / a sinovac kralja Cijaslava* (Kačić, Razgovor 146) — *Namiri se kralju Pavlimire / na mladoga bana Ljutimira, / od bedrice ćorde povadiše / ter se s britkim ćordam udariše* (Kačić, Razgovor 147) — *Goji ona sivoga sokola / po imenu kralja Tješimira* (Kačić, Razgovor 148) — *Želi pomoć svima kao mila mati / istinom se ima diva Milost zvati* (Kanižlić 115) — *Pak ako li od tog grada / odšetat se imaš kada / do Trnave vinograda, / mista tako zvanog sada, / vidio bi ondi lipu / uzoritom u svom kipu / crkvu jednu plemenitu* (Ivanošić 151) — *Igra kolo kod Valpova grada, - kolo igra! / ispod ladne Karašice rike; / u kolu je Marica divojka, / gizda ćerka roda gospodskoga* (Katančić 314) — *Drugi pijetli u polju cetinjskom, / A Novica u polje cetinjsko; / Treći pijetli u mjestu Cetinju, / A Novica pade na Cetinje* (Ivan Mažuranić 47) — *Međutim se čiča Martin već pozdravio s upraviteljem* (Matoš 1, 24) — *Mladi kipar Lacković dođe preko Božića iz Münchena u Pariz* (Matoš 1, 242) — *Obilazi me doktor Olga* (Nazor 2, 382) — *Planina Maglić ovdje dominira* (Nazor 2, 413) — *Proboravih tri dana u kući bake Spasenije* (Nazor 2, 423) — *One iste noći gledao je kamarlengo Civetta sa Štrigove glavice kako požar bukti u Psoglavčevu gradu* (Nazor 2, 52) — *U selu Bistrici, gdje su noćili, sreo se s Kovačicom* (Krleža, Bitka 25)

995 Kada se naročito želi istaknuti povezanost između apozicije i njezine imenice, upravo njihova istovjetnost, povezuju se u pismu crticom.

Imao si oca-diva / Čvrsta kao hrid! (Kranjčević 1, 49) — *Proklet i proklet! - jeka odgovara / Timorjem ko kad lomeć grom se gubi / Prati ju uzdah roba-ubogara / Hripanje žrtve što ju kletnik ubi!* (Kranjčević 1, 47) — *Bez kmêtā-dīvōvā opustješe pašnjaci, podivljaše vinogradi i njive gotovo po svoj Istri* (Nazor 2, 30) — *Pogled joj miran, milostiv, propao u tamnoplave jame očinjih dupalja, čelo joj se poravnalo i rasvijetlilo osuto blijedim mrljama, baš kao da su joj se mladice-bore gorke samoće presadile negdje oko srca, u srce, i tamo počinju klijati* (Božić 1, 189) — *Kako je bila noć u snu, u voćarnici su morali upaliti reflektore za treći prizor umorstva-dobročinstva* (Ivan Kušan 235)

996 Crticom se obvezatno povezuju one apozicije sa svojim imenicama koje su se tako spojile da su postale složenice u kojima se samo drugi član sklanja. Tako spojene imenice tvore *polusloženicu.*

Sluge zove Smail-aga / Usred Stolca kule svoje, / A u zemlji Hercegovoj (Ivan Mažuranić 43) — *Nad Nehaj-gradom crn se kruži vran / I kobnim graktom ljute jade sluti* (Kranjčević 1, 31)

997 Crticom se obvezatno povezuju i polusloženice u kojima prvi dio određuje drugi po materijalu od kojega je napravljen ili po podrijetlu i pripadnosti.

Tu sjedi sipljivi starac u bijelome piket-prsluku (Krleža 2, 300)

998 Crtama se povezuje više imenica kad se hoće pokazati da se njima izriče cjelina, pri čem one jedna drugu ne određuju.

Ipak, na kraju, žena - čovjek - zemlja, tu nam je mjesto srcu, i sve što treba njim ogrijati (Kaleb 1, 164)

999 Apozicije se uvrštavaju i uz zamjenice.

Ja sirota ne smijem iz kuće, / jerbo neimam čestite obuće / nego hodim ja i dica bosa, / snig je ovo, nije litnja rosa (Reljković 99) — *Ja siroma fratar / dobio sam katar* (Ivanošić 168) — *E, bilo što bilo - progovori Ilija - znam da se mi seljaci pod našom gospodom raja dočekati nećemo* (Šenoa 2, 36) — *Rugaj se, rugaj starini, ti zelena šibo* (Šenoa 2, 40) — *Svakako jedna od velikih mana u nas Hrvata jest i ta, što volimo da se pozabavimo s nekoliko književnika koje smo odvojili od drugih, i da onda raspravljamo o njima, dok o drugima koji nisu ništa manje značajni od izdvojenih, ne vodimo nikakvu brigu* (Olinko Delorko, Zanemareno blago 50)

1000 I apozicija se znade javljati kao poseban član u rečeničnom nizu, ona tada predstavlja posebnu ishodišnu rečenicu kojoj su svi drugi članovi uklonjeni kao zalihosni jer se isti takvi javljaju u rečenici koja je uklopljena u rečenični niz ispred one rečenice u kojoj je apozicija.

Dozivlje ga vila posestrima / s Velebita, visoke planine; / Zlo ga sio, kralju Radoslave, / eto na te dvanajest delija! (Kačić, Razgovor 143) — *Nije ovo bojak biti s Turcim / već s Latinim, mudrim Talijancim / i s Hrvatim, na glasu konjicim, / koji će nam puno dodijati / Poslušaj me, Musa kapetane, / Ti ćeš udrit s vojskom na Latine, / ja ću s mojim krilom udariti / na konjike, mlade Dalmatine* (Kačić, Razgovor 102) — *Niti ju što kada muti: tu ne pazi / pastir svoga stada, da priko nje gazi, / nego ako moje puste drugarice / u planini koje k njoj dolete ptice, / da se kuplju i piju, navlastito ptičak, / kraljić ptica sviju i slava, slavićak* (Kanižlić 90) — *Nit je hajduk, nit uhoda turska, / Već Novica, Čengića kavazu: / Bijesan Turčin, krvnik Gore Crne* (Ivan Mažuranić 47)

Takve su apozicije uz *Novica* imenice *kavazu* (vok. umjesto nom.), *Turčin* i *krvnik.*

Novica je, krvnik kleti (Ivan Mažuranić 55) — *A na dvoru nebo divno / Crnijem tminam lice zakri, / I da 'e vidjet proz oblake, / Vlašići bi, zvijezde sitne, / Nad čadorom treptili bijelijem* (Ivan Mažuranić 65) —

Stara gospodarica se seli na Stubicu, pa s njome i gospođica Kata i Anastazija i Sofika, tvoja sestra po mlijeku (Šenoa 39—40) — *Iz đurđica diše naša tiha sreća: / Miris tvoga bića, moja Ljubavi, / Slavi drobni đurđic, cvjetić ubavi* (Matoš 5, 7) — *Moj najbolji prijatelj, pripovjedač Veselinović, bijaše tvrdi radikal* (Matoš 5, 266) — *Pušku samo da uzme, pouzdanu svoju dvocijevku, pa da ih postrijelja kao zečeve* (Kolar 2, 43) — *Neki šumar, to jest sam gospodin nadšumar, Markov šef i bog bogova, kad je vidio Janicu još kao djevojku, sav se bio oduševio* (Kolar 2, 23) — *Čovjek u sredovječnom smislu, čovjek više-manje stvoren od Boga, čovjek kao takav u društvu samo sluga Gospodnji, misnik, fratar, biskup, čovjek razrednik, čovjek ravnatelj, čovjek profesor, čovjek autoritet, pretvara se jedne vizionarne noći u čovjeka životinju, u čovjeka opicu, u čovjeka koji ima rep, u čovjeka koji tek što se osovio na stražnje noge, a zapravo je majmun* (Krleža 2, 284)

Vidi i t. 708.

PREDIKATNI PROŠIRAK

1001 Svaki glagolski predikat može se proširiti tako da se uza nj uvrsti predikat druge jedne ishodišne rečenice. Takav predikat, uvršten u rečenicu uz njezin predikat, zove se *predikatni proširak*. Kao predikat, tako i predikatni proširak, koji i sam jest preoblikovani predikat, može biti glagolski i imenski.

Ovaj proširak koji se predikatu može dodati valja razlikovati od proširka koji neki glagoli zahtijevaju (vidi t. 75—79).

Preoblika kojom se predikat jedne ishodišne rečenice uvrštava uz glagolski predikat druge, tako da postaje njegovim dodatnim dijelom, zove se *predikatno proširivanje*.

1002 Predikatni proširak sam je predikat jedne ishodišne rečenice. Uvrštava se uz glagolski predikat druge i on pri toj preoblici i u sklopljenoj rečenici ostaje predikat. Ne gubeći svoju predikatnu narav on proširuje sadržaj predikata, a ne određuje ga pobliže, kako to čini priložna oznaka. Predikatni proširak stoga nije predikatna odredba, nego je dodatni predikatni sadržaj: više predikata sklopljenih u jedno. U semantičkoj strukturi rečenice predikat zajedno s proširkom tvori jedan rijek (vidi t. 36).

Predikat jedne ishodišne rečenice može se kao proširak uvrstiti u predikat druge samo ako se u toj rečenici nalazi ona ista imenica koja je subjekt uvrštenu predikatu i ako se svojim značenjem odnosi na isto.

IMENSKI PROŠIRAK

1003 Najobičniji su imenski proširci koji nastaju uvrštavanjem predikatnoga pridjeva uz glagolski predikat, tako da on postaje njegov dio.

Kad obje ishodišne rečenice, i ona s glagolskim i ona s pridjevskim predikatom, imaju isti subjekt, tada predikatni pridjev uvršten kao proširak ostaje u nominativu, svojem izvornom predikatnom padežu.

Pridjev kao predikatni proširak obilježen je gramatičkom oznakom neodređenosti. I kao predikatno ime pridjev je neodređen, pa u preoblici predikatnoga proširivanja samo zadržava to gramatičko obilježje.

Od ishodišnih rečenica
1. *Momak je jutros banuo*
2. *Momak je bio mamuran*

dobiva se preoblikom predikatnoga proširivanja sklopljena rečenica
Momak je jutros banuo mamuran

Od ishodišnih rečenica
1. *Kruška je izrasla*
2. *Kruška je velika*

dobiva se preoblikom predikatnoga proširivanja sklopljena rečenica
Kruška je izrasla velika

Pridjevi u tim sklopljenim rečenicama nisu atributi jer nisu uvršteni uz imenice. U tim rečenicama nema sklopova *mamuran mladić* i *velika kruška*, niti uvrštavanje tih pridjeva ima ikakve veze s odnosnim rečenicama. U njihovim predikatima se, međutim, javljaju sklopovi *banuti mamuran (-a, -o)*, *izrasti velik (-a, -o)*, već prema rodu subjekta.

Ovo su primjeri za takav predikatni proširak:

Njegovo se tilo i sada nahodi u Fojnici cilo (Kačić, Razgovor 125) — *Kotarci se sami pridadoše / Radoslavu kralju pokloniše* (Kačić, Razgovor 142) — *U vrime ovoga poglavice dođe Šimun, kralj bulgarski, s vojskom velikom, da porobi zemlju hrvatsku, ma zlo obrši jer njegova vojska od Hrvata bi isičena s v a k o l i k a* (Kačić, Razgovor 233) — *I u svetac i u poslendane / oni šeću pak još lindovane, / a posao neurađen stoji* (Reljković 101) — *Ako će ti čeljad biti virna / i u kući pribivati m i r n a, / budi i ti u vladanju viran, / pak ćeš biti od kućana miran* (Reljković 103) — *Zrak se vas rasviti užežen od mača* (Kanižlić 111) — *Idu i umorni starci, grihe mlade / skrušeno pokorni oplakati rade* (Kanižlić 117) — *I na oči čađa pane / dokle bludnik slip ostane, / pak brez mozga i svitlosti / lud se vrti u tamnosti* (Došen 85) — *Indi takvog svak odbigne / da ga smućen ne dostigne* (Došen 195) — *Eto kuća vrlo stara / nepitana odgovara* (Došen 204) — *Krov uščupan na sve strane / strši kanda plaši vrane* (Došen 205) — *Drugom ruhu već ni glasa / bosa trune i raspasa* (Došen 208) — *Onako sam uloži kopati* (Npr. 99) — *»Aman, aman!« starac pišti, / I Novica sin mu zaman / »Aman, aman!« suzan vrišti* (Ivan Mažuranić 45) — *Od tuge li za junaci, / Što ih silan zaman strati* (Ivan Mažuranić 45) — *Gledaj glavu put nebesa / Gdje se oholo hrabra diže* (Ivan Mažuranić 45) — *Kad al eto inoga pastijera / Gdjeno krotak k svome stadu grede* (Ivan Mažuranić 51) — *Dobar pastijer, jer što kaže inom / I sam svojijem potvrđuje činom* (Ivan Mažuranić 54) — *Spotače se kulaš brzi, / Zviznu zrakom džilit viti, / Ter l a k o k r i l nejednacijem letom / Mješte janjca mrka kosnu vuka* (Ivan Mažuranić 57) — *Nemiloga trak od biča, / U povodu vješte ruke, / Po bešćutnu zviždi zraku, / I trostrucijem zubom gluhu / Mučeničku put progriza / Ter krvava stvara vrela; / Il spotakne l' desnica se vikla / Po tijelu crnomodrijeh / Slike*

zmijâ g r o z a n piše, / Dok pod njime jadna žrtva izdiše (Ivan Mažuranić 59) — *Vične sluge raju kvače / A najveće Safer jednooki / Iznad inijeh g o t o v skače* (Ivan Mažuranić 61) — *Da udari dvadeset Brđana, / Vjera turska tako mi pomogla, / Jedin' bih im poodsjecô glave* (Ivan Mažuranić 68) — *Ovaj vuče ovamo, onaj onamo, a mi tu razapeti stojimo, i sa dva kraja padaju batine na naša leđa* (Šenoa 2, 35) — *Znamo kakva je to čudna bolest kad moraš zdrav gorku medicinu piti* (Šenoa 35—36) — *U Carigradu strpaše nas u smradnu spilju, a tuda će nas porazdijeliti na galije da prikovani veslamo do smrti* (Šenoa 2, 55) — *Očevog ti eno groba - / A svanut će ona doba, / Da ga svetiš mlad* (Kranjčević 1, 49) — *Spavaj, milče - duša tvoja / Cilj mi ima svet: / Bit će sine, krvna boja - / A taj narod, tugo moja - / Ž i v je razapet* (Kranjčević 1, 50) — *Jedared se Lacković vraćaše iza ponoći kući ozebao i zlovoljan* (Matoš 1, 242) — *Za jablanima, puni zimzelena, / U hrvatskom su kraju bijeli dvorovi; / Tu sama snatri plemenita žena / Kad cvatu lipe i dišu borovi* (Matoš 5, 10) — *Umoran već stigo domu svojemu* (Matoš 5, 124) — *Moju bijedu je često prijateljskom pomoću ublažio, jer sam onda gladan crkavao* (Matoš 5, 265) — *Kod prozora stajaše Anđa nepomična kao stup* (Šimunović, Porodica Vinčić 99) — *Mnoge još oči neprobuđene spavaju kao obećana ljubav* (Tin Ujević 1, 275) — *U njemu mlaz žumori nesmiljen poput leda* (Tin Ujević 1, 283) — *Spopadaju me luda milja, / i maman klonuh usred sijena* (Tin Ujević 1, 317) — *Prvi rizik dramatizacije jednog mog vlastitog scenarija: u šatoru plamte buktinje, Ahil se gosti i nataču mu vino iz zlatnih vrčeva, a u dnu šatora, o m o t a n u k r v a v o p l a t n o, leži Hektor m r t a v* (Krleža 2, 277) — *U protuslovljima zaglibljen nisam umio da se probijem do katarze* (Krleža 2, 316) — *Bogata nije bila, a onako tanka malo se momcima dopadala* (Kolar 2, 23) — *Njegov sin Marko stajao je u suši duboko zamišljen, mučeći se sastavljanjem nove klopke za hvatanje tvoraca* (Kolar 2, 25) — *Ljudi zagrljeni pjevaju i urliču, žene i cure raščupane i zajapurene samo bi se ljubile, lete na muške kao obadi na volove* (Kolar 2, 41) — *Sjedim sâm u dolini, na travi. Tužan* (Tadijanović 45) — *Ja drhtim ushićen slutnjom* (Tadijanović 49) — *Samotan lutam večernjim ulicama* (Tadijanović 81) — *Potok teče bistar* (Tadijanović 82) — *Tonovi skakuću sami* (Kaleb 1, 169) — *Val jeze sune oslobođen* (Kaleb 1, 169) — *On sjedne ukrućen na rub naslonjača* (Kaleb 1, 174) — *Teško ti je sad onome koji nema nikoga svoga, nego se jadan po ovakvu vremenu potuca od nemila do nedraga!* (Desnica 197) — *Pogled nad njih nadnesen oslobađa se katakombne težine* (Peić 35) — *On gologlav žuri ljeti među zvjerad* (Peić 151) — *Neobrijan odlazi čamiti u zasjedu* (Peić 151—152) — *On se podiže zaplašen* (Prica, Dobrotvori 21) — *Sad je mogao samo gledati nemoćan i usađen u tamni krajolik kao veliki upitnik svom vlastitom slučaju* (Prica, Dobrotvori 112) — *Umoran i pun izišao sam iz zoološkog vrta, dovukao se kući i zadovoljno usnuo* (Ivan Kušan 230) — *Probudio sam se sretan od spoznaje da mogu za malu plavu odraslu ulaznicu obići svu tu dragu vrtnu životinjčad kad god mi padne na razum* (Ivan Kušan 230)

1004 Zbog slobodnoga reda riječi može se kadikad u istom izričaju pridjev shvatiti i kao atribut i kao predikatni proširak. Takva se sintaktička dvoznačnost susreće u ovim primjerima:

Stoji četa višnjeg Boga puna, / Ne kô krvav nož, kijem rana / Zadaje se smrtna i teška: / Već ko pero sveto i zlatno, / Kojijem nebo za unučad poznu / Djela otaca bilježi viteška (Ivan Mažuranić 56) — *Sramota je takome junaku / Kupit harač, ne skupit harača, / Džilitnut se, ne pogodit cilja / Kamol' slijepit mješte raje Turke, / Kamol' da mu zlorad krst se smije* (Mažuranić 58)

Ti se primjeri mogu razumjeti tako da se u njima javljaju atributni sklopovi *smrtna i teška rana, zlorad krst*, ali i tako da sadrže proširene predikate *zadavati se smrtan (-a, -o)* i *težak (-a, -o), smijati se zlorad (-a, -o)*. Za smisao izričaja svejedno je kako se shvaća pa ne smeta što ta dvoznačnost ostaje nerazriješena.

U primjeru

Ovo je noć mrtvih, kad živi jauču u grobovima, drščući od straha, hladnoće i mokrine (Ivan Kozarac 8)

može se *živi* shvatiti kao poimeničen pridjev i subjekt vremenske rečenice, ili pak kao proširak predikata *jauču*. U prvom su slučaju u noći mrtvih živi ljudi u grobu i tamo jauču, a u drugom sami mrtvaci u svojoj noći jauču živi u svojim grobovima. Takvu sintaktičku dvoznačnost mogu razriješiti samo podaci iz konteksta koji će potvrditi jedno i pobiti drugo od ta dva moguća značenja.

1005 Kada je subjekt ishodišne rečenice s pridjevskim predikatom jednak ne subjektu rečenice s glagolskim predikatom nego nekoj drugoj imenici u njoj, slaže se predikatni pridjev, kad se uvrsti uz glagolski predikat druge ishodišne rečenice, s tom imenicom u rodu, broju i padežu.

Od ishodišnih rečenica

1. *Vojnici su našli dječaka*
2. *Dječak je bio mokar*

dobiva se preoblikom predikatnoga proširivanja sklopljena rečenica

Vojnici su našli dječaka mokra

Od ishodišnih rečenica

1. *To se događa ženi*
2. *Žena je izbezumljena*

dobiva se preoblikom predikatnoga proširivanja sklopljena rečenica

To se događa ženi izbezumljenoj

ili premetanjem reda riječi

Ženi se to događa izbezumljenoj

U takvu je redu riječi očitije da pridjev *izbezumljen* tu nije atribut nego predikatni proširak.

Ovo su primjeri za takav pridjevski proširak u kosom padežu:

Sakupi vojsku koliko može veću (Kačić, Razgovor 140) — *Ma ni to mu ne bi dosta, nego posla vojnike da mu oca ubiju oli živa k njemu dovedu* (Kačić, Razgovor 141) — *Pak najposli sva ga vojska ostavi i pobiže k*

njegovu sinu Cijaslavu, ostavivši svoga kralja sama (Kačić, Razgovor 141) — *Ter se maša kršnijeh Čeklića. / Njih se maša, a Bogu se moli / Da mu dadu i njih prevaliti / Ni čuvenu, ni gdje ugledanu* (Ivan Mažuranić 47) — *Već niz uspomena iz davnine veže / stare ruševine, čemprese i zvona. / Ali skromni čempres još i dalje seže; / samo mi ga znasmo tako misaona* (Tin Ujević 1, 325) — *Nekrofori na jednoj ranohelenskoj amfori nose pokojnika uvijena u crno sukno, svi u crnini, kao suvremena građanska pogrebna pratnja* (Krleža 2, 273) — *Vezi mi, zemljo, vezi od trave mekani sag / I pokrij me njime umorna / Kad snivao budem između crvi* (Tadijanović 55) — *Znaš da od naših nikog nema pismena* (Kosor 2, 67) — *Tapšao je Jože svoja kolica onako izgrižena i zgurena, čisteći vozačko staklo od raznih žrtvica iz zraka što ih ne baš velika brzina naljepljuje i raspinje* (Prica, Dobrotvori 22) — *Saznalo se jednog jutra da su ga našli smrznuta, mrtva u jarku uz cestu* (Batušić, Laterna magica 14)

1006 Predikatni proširak može biti i imenica. On se uvrštava iz ishodišne rečenice u kojoj je predikatna riječ imenica. Kada je subjekt u obje ishodišne rečenice isti, uvrštava se imenički proširak u nominativu.

Imenički je proširak u hrvatskom književnom jeziku karakterističan za pjesnički stil.

Ukaza se kralju očiti protivnik i neprijatelj glavni (Kačić, Razgovor 145) — *Ne bih ti se junak poturčio / da mi dadeš i sve Sarajevo* (Npj. 1, 478) — *Još Duraka starca k tome, / Što me hrđa svjetovaše / Da ih pustim domu svome, / Jer su, reče, vlašad ljuta* (Ivan Mažuranić 43) — *Ljutit aga mrko gleda, / Gdje se silom divit mora, / Silan arslan gorskom mišu* (Ivan Mažuranić 44) — *A Turčina ako još imade / Gdjegod koga ter se vlaha boji, / Popet ću ga nebu pod oblake, / Tu nek plijen vranom vranu stoji* (Ivan Mažuranić 45) — *Ajte, krsti, dijeliti dare, / Štono sam vi Turčin pripravio* (Ivan Mažuranić 44) — *Planu aga kano oganj živi, / Al gdje glasne o stožeru gusle / Među oružjem junak spazi, / Stuknu malo bijes krvni, / A usladi krv se gorka / Kô nebeskijem skladom strunâ, / I što krvi žeđ bje prije, / Tad postade pjesme žeđa; / Tolika se slast iz pjesme lije!* (Ivan Mažuranić 68) — *Samac sam jadu pod zamahe pao, / Javorov listak vjetar je zaneso - / Muči me onaj prigušeni »jao!«. / Što je to? ... sad ko cijel da dom se streso!* (Kranjčević 1, 45) — *Prognanik u pučkoj rulji sam se skrio* (Matoš 5, 30) — *On o svemu dvoji. Ali u slobodi, / U koju sumnja, crkva mu je sveta, / Pa u nju gleda žarom suncokreta / Gusarskom kad brazdom samac brod mu brodi* (Matoš 5, 40) — *Zaludnik na sjeniku ležim* (Tadijanović 79) — *No godine se nižu, i svatovi / Protutnje, i djeca najednom izrastu / Ljudi* (Tadijanović 223)

1007 Ako je u ishodišnoj rečenici s glagolskim predikatom ne subjekt nego neka druga imenica ili zamjenica jednaka subjektu ishodišne rečenice s imeničkim predikatom, onda predikatna imenica pri uvrštavanju kao proširak uz glagolski predikat dolazi u onaj padež u kojemu je ta imenica. Mjesto imenice može u drugoj ishodišnoj rečenici stajati i zamjenica koja se odnosi na isto na što i subjekt ishodišne rečenice s imeničkim predikatom.

Takav imenički proširak u kosom padežu još je izrazitija karakteristika pjesničkoga stila.

On je pastir: virna tebe ovcu ruka / čuva od nevirna paklenoga vuka (Kanižlić 86) — *Pobratima pobratim te pazi* (Ivan Mažuranić 53) — *Prihvatio sam sve što vrije, / što pjeva i što strasno ljubi, / taj polet koji život grije / nezasitnika mene ubi* (Tin Ujević 1, 316) — *Prvi časak prestignut će, mniješ, / Konje vile raja lastavica* (Ivan Mažuranić 58)

Ti i drugi slični primjeri mogu se shvatiti i tako da je imenica u kosom padežu apozicija. No ako se rečenice razumiju tako da ona u njima stoji kao predikatni proširak, smisao im postaje bogatiji i istančaniji, pa je to, osobito kad se radi o pjesničkim tekstovima, ispravno shvaćanje.

1008 I genitivni izraz može se iz predikata preoblikovati u predikatni proširak.

Tko nalaže novu vatri meku; / Tko napuhnuv mješinu od usta, / Potpuhuje, tijem da ljepše plamti, / Tko podvitijeh nogu čuči / Pokraj njega i golemu / Na prokolu tovna vrti ovna (Ivan Mažuranić 63) — *Tako stoji i gleda mirna lica tri čovjeka koji za punim zemljanim vrčem »goljaka« brbljaju* (Šenoa 2, 34) — *Polaganije u gustim redovima koračaju haramije spuštene puške* (Šenoa 2, 241) — *Crn, tup prasak kroz kosti i kroz mozak, i usrećitelj čovječanstva leži raspuklog srca pod iverjem vlastitog zrcala* (Matoš 1, 241) — *Urar ga uzme pregledavati spuštenih vjeđa i s visoka kao i prije, a na licu mu sjaji preziran posmijeh: to je malenkost za njegove ruke* (Kaleb 1, 69) — *Drži u ruci poziv i gleda ga rastvorenih očiju* (Kaleb 1, 161) — *I to je sve radio prazna, indiferentna srca* (Marinković, Ruke 83) — *Boga ti! - upadne naivno Narcizo, koji je sve to slušao otvorenih usta* (Desnica 138) — *Obadvojica su zurila u nju, profesor zadihan i vlažan, Jože pomalo ravnodušan iskrivljenog smiješka u čiju liniju je stavljao novu cigaretu, praveći se da je njegovo postojanje i takva hladnokrvnost izraz hrabrosti i pameti čovjeka koji stoji nedaleko od granice uništenja* (Prica, Dobrotvori 17) — *Pošto sam se nautapljao koliko pristaje činovničkom distoničaru, drhtave krvi i plava tijela otišao sam u bife, gdje su Nada i Barun sjedili na klupi i pili koka-kolu s vinjakom* (Ivan Kušan 248)

1009 I prijedložni izraz može se iz predikata preoblikovati u predikatni proširak.

Proz noć crnu prhnu bez tijela / Hrabra duša, gola, nevesela! ... (Ivan Mažuranić 72) — *To će vam biti gospodarstvo, kao da su skakavci u Brdovac na proštenje došli* (Šenoa 2, 35) — *Bez daha i bez riječi grešni financi tresnuše vratima pa pojuriše u noć koliko su ih noge nosile* (Kolar 2, 28) — *Samo s jednom jabukom u ruci koračao sam kroz vrt* (Slobodan Novak, Mirisi 151) — *U kratkim hlačicama odlazi u crkvu da čuje Anu djevojčicu kako pjeva s crkvenoga kora* (Marinković, Ruke 97) — *Možda se sjećaš / Da si me vidio jednom u suzama?* (Tadijanović, Pjesme 1951, 142) — *Zašto si me stvorio, Mudri? / Zar zato da me u cvjetanju / Skršiš?* (Tadijanović, Pjesme 1951, 40)

1010 Prijedložni izraz kao predikatni proširak lako može biti sintaktički dvoznačan jer se prijedložni izraz često javlja i kao adverbna oznaka. U oba

slučaja vezan je uz predikat, pa se tu proširak ne može razlikovati od priložne oznake po sintaktičkome sklopu kojemu pripada. On je u oba slučaja isti. Razlika je u značenju. Adverbna oznaka određuje sadržaj glagolske radnje, a proširak ga dopunjuje. Tako je prijedložni izraz s *u* i lokativom u rečenici

Hodao je u njegovim stopama

priložna oznaka jer pobliže određuje način i mjesto hodanja. Isti prijedložni izraz uz isti glagol u rečenici

Hodao je u kratkim hlačama

nije priložna oznaka nego je predikatni proširak jer svojim sadržajem ne određuje glagolsku radnju, čak i ne kazuje ništa izravno s njome u vezi, nego samo dodaje predikatnom sadržaju, zapravo spaja dva predikatna sadržaja u jedan.

1011 I predikatni proširci javljaju se kao posebni članovi rečeničnoga niza. To su tada samostalna rečenična ustrojstva u kojima je sve osim predikatnoga prošinka uklonjeno kao zalihosno.

Tad on, negda ljući guje ljute, / Malne zeca plašljiviji kleca (Ivan Mažuranić 46) — *Ah, da vide svijeta puci ostali / Iz nizina, otkud vida neima, / Krst ov slavni, ne pobijeđen igda, / Vrh Lovćena što se k nebu diže* (Ivan Mažuranić 53) — *Usta Bauk, gusle skide, / A pak smjeran, podvitijeh nogu, / Na prijašnje sjede mjesto* (Ivan Mažuranić 68) — *Već ti gledaj, majko, gdje pred tobom padam, / Sretan, jer bar tebe majkom zvati smijem!* (Kranjčević 1, 14) — *Slušam - a čelo gusti znoj mi znoji, / Leden ko kapi ponornice krši - - / Strahom i grozom živci speti moji / Koče se - jao! pravda pravdu vrši!* (Kranjčević 1, 46) — *Još mlad i zelen, a već sâm, / Na trošan mi je krevet pao* (Kranjčević 1, 89) — *Stadoh, začuđen* (Nazor 2, 409) — *Gladan, umoran od preduga jahanja i neispavan, samo sam pokatkada malko kunjao* (Nazor 2, 424) — *Šta će drugo nego da ustane brzo, ali teška srca, poneki put bez riječi, a kadikad se na svekrvu i oštro otrese* (Kolar 2, 22) — *Iza lijesa stupao je Marko, mrk i ozbiljan, s velikim ali nerazapetim kišobranom u ruci* (Kolar 2, 35) — *Izvukoše ga s teškom mukom, blatna, musava, prestravljena* (Kolar 2, 38) — *Prostajao Marko dugo tako, naslonjen, upravo prikovan uz neki grab, pa ni da se makne* (Kolar 2, 44) — *Ponio sjekiru. Mrk, ljut, krvavih očiju* (Kolar 2, 45) — *Posramio se Marko, nasmijao se kiselo i preko volje, opsovao nešto krupno, pa onako gologlav, raščupane kose, okrvavljen pojurio iz šume* (Kolar 2, 45) — *Omjeri je krvavim okom, a ona stoji visoka, vitka i prava* (Kolar 2, 46) — *Ja prolazim pokraj njih, zbunjen i neveseo, / I pozdravljam* (Tadijanović 42) — *Vrbe uz potok rastu, / Mekane kose* (Tadijanović 47) — *Tu stadoše u ugao, u hrpi, stisnute* (Tadijanović 48) — *Osvijetljen stojim, i nagnut* (Tadijanović 49) — *Evo sad sjedim, blažena srca, među tuđim torovima* (Tadijanović 50) — *Gle, iza hrastove šume, u tamnome sjaju i tišini, Mjesec se pomalja. Rumen. Okrugao* (Tadijanović 53) — *A ja? ... Uvijek bih dolazeći / U Rastušje, pri povratku / Iz daleka grada, tužan, svite glave, / Pred srebrnim Gospodinom / S pobožnošću skinuo šešir ... kad bih ga imao* (Tadijanović 56) — *Iznad voćnjaka usnulih / Rumen izviruje uštap: velik*

i nasmijan (Tadijanović 58) — *Iznemogao, pružim se po travi / Te nasloniv uho čujem srce zemlje: / Udara, udara, udara* (Tadijanović 58) — *Naginje se momak, nespretan, / Nad djevojku, u ognju požude. / Kašljuca negdje, kašljuca, tihi bolesnik, / A mjesec se, golem, uspinje na nebo zvijezdama osuto* (Tadijanović 58) — *Kad su u gradu satovi svi / Odbili crnu ponoć, jedan / Po jedan, nestrpljivo stadoh / Iščekivati* (Tadijanović 204) — *Kraj njega / Prolazi, lica ražarenog, / Djevojka tamna sa cvijetom u kosi* (Tadijanović 204) — *I shvati da veoma jadno izgleda, glup i zbunjen, i da to ne može popraviti* (Kaleb 1, 168) — *Aaaaa! - vikne jače, iskrivljenih usta i očiju izvaljenih u užasu* (Kaleb 1, 172) — *Klatili su se umorni, razdragani od zimskoga sunca i ciknutog vina* (Desnica 131) — *Ali šta čovjek, jedan, zna?* (Desnica 172) — *Iz sela je dopirao pasji lavež, ravan i zvučan, ničim neizazvan, bezrazložan kao pjesma* (Desnica 174) — *Po tri dana gladan, neispavan, uporan muči liščevu ženku grudi punih mlijeka i krpelja, njuške razderane šipkovim grmom, očiju zelenijih od najludih gljiva* (Peić 151) — *U jesen tu se uvijek nad seoskom gostionicom Gizele Čoban zarumeni šuma uplakana, crvenokosa* (Peić 248) — *Tariba je drijemao stojećke, poduprt objema rukama i trbuhom o plehnat šank* (Slobodan Novak, Mirisi 151) — *Ostao mu je u ušima taj jaki izraz i malo pomicanje, i nije pogledao ni u Jožinu ruku, već je vidio svoje lice izduženo, nemoćno, neodređeno kao nikad u životu* (Prica, Dobrotvori 15) — *Sve se pomicalo umanjeno, skvrčeno* (Prica, Dobrotvori 19) — *Odmjerio ga je dobro, onako zdepasta i široka s velikom naprtnjačom na leđima* (Prica, Dobrotvori 118—119) — *Gluh na ljude, sav unezvjereni zoofil* (Ivan Kušan 227) — *Pokvarenjaci krokodilski, ipak ti je ugodno u njihovu društvu i sretan si kad ti se jave, zatrube, zovnu te mazno i gmazno, raznoliki i toliko slični* (Ivan Kušan 230)

I imenički prošinci

Ter se lasno rastadoše s suncem, / Zatočnici mrijet naviknuti (Mažuranić 44) — *Za krst časni spravni ste mrijeti. / Za nj se i sad mrijet podigoste, / Srdžbe božje hrabri osvetnici* (Ivan Mažuranić 53) — *A krn mjesec o pô neba trepti, / Tužna svijeća pozorišta tužna* (Mažuranić 61) — *Ajd sa mnom - ja ti krvnu palim zublju / I vodim tebe - prorok svomu puku!* (Kranjčević 1, 43) — *A kad tvoja klone snaga, / Ljut će dat ti dar; / Prognat će te do nedraga, / Nek vrh rodnog kloneš praga, / Skršen nebogar!* (Kranjčević 1, 50) — *Ljuti radikal, išao je u vanjskoj politici nepokolebivo s Rusijom* (Matoš 5, 267) — *Pokušaše da zaokruže Marka, no on, vješt i oprezan bojovnik, privukao se leđima uza zid* (Kolar 2, 42) — *Oblačje prekri plavetnilo neba / Dok vjetar, skitalac star, za rubom šume drijemaše* (Tadijanović 59) — *Ja se zaljubio, stari - rekao je Barun i zagledao se u mene kao da očekuje što li ću ja sad, nesretnik, bez ljubavi* (Ivan Kušan 247)

GLAGOLSKI PROŠIRAK

1012 I glagolski predikat jedne ishodišne rečenice može se uvrstiti kao proširak uz glagolski predikat druge. Nesvršeni glagol dobiva kao predikatni proširak oblik glagolskoga priloga sadašnjeg, a svršeni glagolskoga priloga prošlog. Odnos glagolskoga proširka prema predikatu isti je kao i odnos imenskoga prema njemu.

Pri glagolskom predikatnom proširivanju obično je subjekt u obje ishodišne rečenice isti. No ima primjera koji pokazuju da to ne mora biti uvijek tako.

Od ishodišnih rečenica

1. *Konj trči*
2. *Konj njišti*

dobivaju se preoblikom predikatnoga proširivanja ove dvije sklopljene rečenice

Konj trči njišteći
Konj njišti trčeći

jer se glagolski predikat svake od dvije ishodišne rečenice može uvrstiti uz predikat druge kao njegov proširak.

Od ishodišnih rečenica

1. *Lokomotiva je pustila paru*
2. *Lokomotiva je muklo tutnjila*

dobivaju se preoblikom predikatnoga proširivanja ove dvije sklopljene rečenice

Lokomotiva je muklo tutnjeći pustila paru
Lokomotiva je pustivši paru muklo tutnjila

Od ishodišnih rečenica

1. *Zvijezde su zatitrale*
2. *Zvijezde su se poigrale*

dobivaju se preoblikom predikatnoga proširivanja ove dvije sklopljene rečenice

Zvijezde su poigravši se zatitrale
Zvijezde su se zatitravši poigrale

1013 Nesvršeni glagoli kao predikatni proširci

Pavlimir, premda za to ne maraše, sa svim tizim promišljajući tužno stanje svoga naroda primi molbu njiovu (Kačić, Razgovor 145) — *Do malo dana pođe s ovoga svita did njegov Cidomir i ne imadući sinova ostavi banovinu svom unuku Krešimiru, koji imadući tolike države pod sobom učini se puno velik i moguć* (Kačić, Razgovor 147) — *Kukuruzī on je stade hranit, / ja se ljuteć ne mogo zabranit* (Reljković 95) — *On se za njom hodeći namuči / svoj ostavi, njezin ne nauči* (Reljković 96) — *Sad da strmom gorom ideš k momu rodu / sad da ideš morom leteći na brodu* (Kanižlić 44) — *Eto, nećeš hodit sama i po noći / ja ću te sprovodit sideć u samoći* (Kanižlić 44) — *Pokraj špilje živi kristal bistro teče / koji kano krivi žeđu da pit neće / jer sve šuškajući kaono se tuži / da se ne pijući žeđa š njim ne služi* (Kanižlić 89) — *Kada tko otiđe tvrd od nje bižeći / još slidi i iđe za njim leteći* (Kanižlić 114) — *I zato je različite / mloge časti glasovite / obnosio s jasnom dikom / još budući kanonikom* (Ivanošić 150) — *I sve kojekako / šeprtljeć polako / kašalj sam dobio / dok sam mlađi bio* (Ivanošić 168) — *Pod grad njihov vojska pade / ištuć da se grad pridade* (Došen 193) — *Tko srdeć se pamet svrže / mlim da k smrti ide brže / neg brod koga slapi biju / krman s krme dok odbiju* (Došen 194) — *Drug da drugu o njem šapne, / Šapćuć bi ga Mirkom zvao* (Ivan Mažuranić 60) — *Il se cmari i pjesancu dragu / Plačuć pjeva, pjevajući plače* (Ivan Mažuranić 84) — *Hrlo vije se Sava pod mladim žutim vrbinjem bliještećí od sunčevog svjetla* (Šenoa 2, 32) — *Po plavetnom nebu lebde rujni tanani oblaci zaklanjajući časomice sunce* (Šenoa 2, 32) — *Na stepenicama pristreška sjedi mačka čisteći šapom svoje blijedo lice, a iz obližnje štale tura mrka krava svoju radoznalu glavu* (Šenoa 2, 33) — *Po tim riječima skoči Mato na noge, natuče šešir na glavu i krenu nekako teturajući prema selu* (Šenoa 2, 43) — *Pali - viče Pasanac, a olovna tuča prskala je u husare obarajući jednog za drugim* (Šenoa 2, 239) — *»Prosti, ha, prosti!« - glas mu odgovara / Timorjem ko kad mrijuć grom se gubi* (Kranjčević 1, 46) — *Uzela je s trpeze čašu i ulila prst lijeka iz staklenke koju je izvadila iz škrabice, pa joj to pruža tetošeći je kao bolesno dijete* (Vojnović 3, 39) — *Sad se krijemo u nutrini pećine, sad sjedimo pred otvorom grijući se na suncu* (Nazor 2, 353—354) — *Počivam, hranim se jedući na obroke* (Nazor 2, 392) — *Idući uvijek zelenim ravnicama minusmo mu bok, zađosmo mu iza leđa* (Nazor 2, 420) — *Lacković obuče kaput i mišljaše dočekati zoru čitajući* (Matoš 1, 244) — *Hoteći djelujemo* (Krleža 2, 264) — *Poveseliše se financi misleći da je svadba* (Kolar 2, 28) — *Dohuktala teško sopeći odnekud iz polja i gazdarica Bara, mati Ivina* (Kolar 2, 48) — *Smrt mi na prozore kuca / Te vazdan tužim tupo mašući glavom* (Tadijanović 50) — *Otac moj oruć više na konje za plugom* (Tadijanović 57) — *Jutarnja zvijezda o nebo pribođena: / Pozlaćen orah viseć na božićnom drvcu* (Tadijanović 57) — *Polako trune hrastov križ / I vjetar lijeće nad grobljem / Ne dotičuć se lica tvog kao dok si bio živ* (Tadijanović 67) — *Opet ćemo u sobi razgovarati, / Kao i prije, / Sjedeć oko stola s majkom i sa sestrama* (Tadijanović 74) — *Oprezno slazi niz stepenice / Držeć u rukama kante mlijekom nalite* (Tadijanović 78) — *Spremajući se za put promaštao je kako će s pištoljem postupiti* (Kaleb 1, 67) — *Hoće li mu pauk gadni ući u nogavicu i uzaći na prsa grebući hladnim, oštrim kukicama!* (Kaleb 1, 173) — *Penjući se uzbrdo podosta su se zaduvali* (Desnica 127) — *Putnik se zaustavi gledajući zamišljen u sudsku zgradu* (Desnica 220) — *Konj spavajući ide* (Peić 89) — *Zaista ne pušim - ponovi profesor udarajući prstima u krug upravljača* (Prica, Dobrotvori 8) — *Jože izvuče krpu brišući ogledalce* (Prica, Dobrotvori 11) — *Klizeći tako provjeravao je jačinu bola* (Prica, Dobrotvori 112) — *Okom me okruglim gledalo naivno, pretilo, dosadno lice, namigivalo brcima, uranjalo, izranjalo, ranjavajući mirnu površinu vode* (Ivan Kušan 227) — *Pokojnici su još hodali, susretali se s njim ne znajući da će ih u snu, kad mu dođe* (Ivan Kušan 233) — *Treće izbavljeno stvorenje po spisku bez vriska je*

klonulo zahvalno ispraćajući pogledom zelenookog izbavitelja (Ivan Kušan 236)

1014 Rijetki su i stilski obilježeni primjeri u kojima glagolski proširak ima vlastiti subjekt različit od subjekta rečenice u koju je uvršten. Tada je glagolski prilog zajedno sa svojim subjektom, kao cjelovit sklop, proširak glagolskoga predikata.

Takav se predikatni proširak jače nego drugi osjeća kao samostalna cjelina, gotovo kao članak nezavisno složene rečenice, pa se obično odvaja zarezom ili uvodi veznikom.

Ištom tako starac besideći / i niz obraz suze prolijući, / ormanica šajka izjedrila, / u njoj bihu latinska gospoda (Kačić, Razgovor 143) — *Videć aga krepost taku, / Zazebe ga na dnu srca / Kô ledenijem ratom leden / Šiljak dušu da mu dirnu* (Ivan Mažuranić 45) — *Sve baš kao da nije san a znajući da se može probuditi kad god bude htio* (Ivan Kušan 234) — *Odlazeći od njih, zanesen, / Mene muče vrele žudnje* (Tadijanović 42) — *Je li, đede, i ti voliš rakiju, na tebe gledajući* (razgovor u vlaku)

1015 Glagolski prilozi u hrvatskom su književnom jeziku oblici kojima se izražava upravo glagolski predikatni proširak. To im je jedina služba.

Uz glagolski prilog sadašnji postoji međutim i glagolski pridjev (participip) jednake tvorbe, različit od priloga po naglasku i, dakako, po tome što ima sva tri roda, oba broja i svih sedam padeža. Javlja se kao atribut uz imenice.

Za taj glagolski pridjev sadašnji ima dosta primjera. Često se susreću samo oni koji su izgubili posebnu vezu s glagolom i postali kao obični pridjevi.

Dvoje dice koja na crkvenoj ulici jedno drugom prah u oči sipajući igrau se, motreći dunđerina okolo torna obiodećega, jedno reče: »Što ovaj okolo torna gledajući u njega obihodi?« (Reljković 61) — *Valpovo grad bijeli vidimo; tiho rika tekuća jest oko njeg* (Katančić 297) — *Zli se dusi vrzu i strašnijem / Slikam plaše prolaznika noćna, / Il mu uho pričinjenom / Rikom lavâ i lavežom pasâ / I lelekom stradajućijeh gluše* (Ivan Mažuranić 62) — *Zaglušit će te, pače i sam drznik vrabac koji na cvatućoj glogovoj živici vreba na zlatne mušice, preplaši se i otprhne preko pletene ograde* (Šenoa 33) — *A pjesnik, hladeć čelo vruće, / Tad desnicu si na grud stavi / I mireć srce još držćuće / Očuti božji zanos pravi ...* (Kranjčević 1, 97) — *Večeras, do kasna, slušanje najnovijih vijesti (radio) i ogledanje na geografskim kartama kako se razvijaju kretnje sovjetskih vojska i naših ratujućih partizanskih četa* (Nazor 2, 357) — *Vlak se srdito dimi i juri s ovom gomilom poludjelih, pijanih, divljih, umirućih ljudi po poljima i humovima, ostavljajući za sobom silne kovitlaje gustog crnog dima* (Krleža, Bog Mars 409) — *Moje goruće srce trepti pred živicama, / na domaku lijepa bunara ono plahovito vrišti* (Tin Ujević 1, 283) — *Iznenadilo ga je uprav zadivljujuće siromaštvo proljetnih utisaka kod njegovih seljačića* (Desnica 303) — *Kao glas vapijućeg, prodiralo je u svaku uličicu, u svaki kutak* (Marinković, Ruke 57) — *U toj maloj utrobi poredalo se u zaglušujućem otporu neko malo ozvučeno limeno biće* (Prica, Dobrotvori 19)

1016 Svršeni glagoli kao predikatni proširci

Turad bulji skrstiv ruke (Ivan Mažuranić 44) — *Lako njemu - progovori riđi suhonja Matija Gušetić izbijeliv kroz smijeh svoje zube kao što vuk u šumi* (Šenoa 2, 35) — *Naprijed! - zakriješti Alapić doletjev na konju do prvih četa* (Šenoa 2, 239—240) — *Poletješe neki za njim, ali našavši se u mraku, pred šumom, odustaše od opasne borbe* (Kolar 2, 43) — *Ustavši / Odrezah granu vrbovu / I sagradih sviralu sitnu, / Ja, Lem* (Tadijanović 47) — *A onda se odmah ukroti i sjedne uvidjevši smjesta da je i opet to bio časak ludosti, zanosa bez temelja* (Kaleb 1, 164) — *Ušavši u selo osjetio je prijatan miris svježe pečena kukuružnjaka* (Jože Horvat 132) — *Pa Jože nagnu zalivši ispucana usta i žednu utrobu svoju* (Prica, Dobrotvori 117)

1017 Kao i drugi predikatni proširci, tako i glagolski rado dolaze kao posebni članovi rečeničnoga niza, koordinirani sa svojim predikatima i od njih odvojeni zarezom. To su onda potpuna rečenična ustrojstva u kojima je izostavljeno kao zalihosno što se ponavlja prema drugom kojem ustrojstvu u rečeničnom nizu.

a) Predikatni proširak od nesvršenih glagola

Ali sam se malne zabrinuo, / Lulu pijuć i prevrćuć misli, / Gdje nam noćca ne dopušta mrka / Da se s krstom kadeć zabavimo (Ivan Mažuranić 68) — *Jana uspe se skokom preko stepenica ka kumi Kati i prisloni se na trijemu uz nju, ne mareći kako ju je kicoš Andro očima pojesti htio* (Šenoa 2, 38) — *Naprijed! - zapovijedi Alapić i naprijed postupaše vojska raskriljujući se dalje i dalje, prijeteći zahvatiti u kliješta Vagića* (Šenoa 2, 240) — *Pošto popije i drugi čaj, zažare joj se mršave jagodice, te usne, hrčući i glasno bulazneći, skupivši se pod pokrivačem u klupko* (Matoš 1, 244) — *Plaču vode, silazeći iz gorskih izvora* (Nazor 2, 49) — *Vele da joj je duboko na dnu jezerce iz koga se, poslije jakih kiša, voda diže, da poteče kroz spilju i udari niza strmen praveći slapove, grmeći i pjeneći se* (Nazor 2, 353) — *Predočujući slike o slikama, mi se (zapravo) dvostruko udaljujemo od onoga što hoćemo da vidimo* (Krleža 2, 251) — *Plivajući s utiscima, svi smo zaronjeni u plimi i oseci dojmova* (Krleža 2, 255) — *Izlazeći iz sobe, on je kritički priškiljio na bolesnicu, a onda skeptički i obilno pljucnuo, pa važno i zamišljeno zakimao glavom* (Kolar 2, 21) — *Stenjući i blijed, izbuljenih očiju, dizao se mladi Žugečić* (Kolar 2, 42) — *Sivilo se valja, opkoljava ga, poplavljuje neodoljivo i ispuni svijest, noseći na sebi oštre mrlje slova, da ih jače istakne* (Kaleb 1, 163) — *Pripaljujući cigaretu, Ernesto se našali* (Desnica 133) — *Ostade tako zabuljena neko vrijeme, teško se svikavajući u stvarnosti i sporo dolazeći u se* (Desnica 198) — *Uđite - reče Jože i zagaca umašćenim cipelama, pođe tromim prizvukom koraka, zaobilazeći kola lijeno i ne žureći se nikamo, kao da će se sve događati samo od sebe i po njegovim zamislima* (Prica, Dobrotvori 8) — *I on još više potrča mekim prostorom šume dišući gnjili dah jeseni, ližući toplinu ispod nosa* (Prica, Dobrotvori 20) — *Žmirkao je, zbunjen i zatečen, gledajući kako drugi odlaze kroz ozvučene daljine tamo prema granici male i uspješne Republike, pa će valjda dalje u onaj jadranski Hong-Kong, u takozvani Trieste, ni naš ni njihov* (Prica,

Dobrotvori 111) — *Glupi neki lešinar, smrdeći, nešto tražio od mene, drao se* (Ivan Kušan 228) — *Na svoj užas dobro sam se osjećao kako je on nju nagovarao, a kako je ona odbijala, uvjeravajući ga da ne može zbog svojih simultanija i pritišćući mi buhtlicu pod stolom* (Ivan Kušan 251)

b) Predikatni proširak od svršenih glagola

Ma kralj Radoslav, bivši dobar i milostiv, sve sužnje koje njegova vojska pofatala biše čini pustiti i poći zdrave i vesele u domove svoje, zabranivši vojnikom da ne čine zla nikakva nikomu (Kačić, Razgovor 141) — *Ne kti tako učiniti sin njegov Cijaslav, zašto sužnje po vojsci razdili, davši jim oblast da ji mogu prodavati kako Turke, sići i svako zlo od nji činiti* (Kačić, Razgovor 141) — *Ova Urban izgovorivši, ne znam u kakvu se misao zanese i stojeći kanoti okameni* (Kanižlić 22) — *Tko izbaviv iskru iz kremena / Tvrdijem nàdom, ter u šušanj laki / Zapretav je, pak navaliv granja, / Začas malen dahom junačkijem / Plamen piri* (Ivan Mažuranić 51) — *Ali, dragi tato - zakrči mu mlada, porumenjev, riječ* (Šenoa 2, 39) — *Djevojka, problijedjev malko, pogleda Katu, i velike suze joj skočiše na oči* (Šenoa 2, 40) — *To rekav, poda domaćinu ruku i krenu s Androm u selo, a malo zatim povede Jana na štapu slijepca oca pjevajući na počinak* (Šenoa 2, 43) — *Napokon posegne za vrčem, nagnu ljudski i, lupiv šakom o stol, zaviknu* (Šenoa 2, 43) — *I Đuro je plačljivo pogleda, sjetivši se njezine poludjele majke* (Matoš 1, 24) — *Jednolično su mljaskali omašni opanci po blatu, a Mika je, pljucnuvši od časa do časa, intenzivno razmišljao: šta će i kako će* (Kolar 2, 26) — *Među mirisima, u bijelu ruhu, razdragan, / Duboko se pokloniv, tad bih govorio* (Tadijanović 49) — *Došljak se ukaza sa strane, dočekavši Jožin izlazak i povik kao nešto što je očekivao* (Prica, Dobrotvori 128) — *Zato, široko rašivši noge, čvrsta pogleda i uperene pištoljčine u olinjala usta koja pohabaše zubi nevremena na tisućama plakata po plotovima, on odlučno i nedvosmisleno pita Izabelu* (Ivan Kušan 234)

1018 Između proširka samo uvrštenog uz predikat i proširka koordiniranog u rečeničnom nizu postoji jasna razlika u nijansi sintaktičkoga značenja, pa se prema tome i bira jedna ili druga mogućnost. No koordinacija, osim svojega značenja sintaktičke pridodanosti, jasnije izriče članjenje izričaja i tako pridonosi njegovoj preglednosti i može mu povećati ravnotežu. Zato se glagolski proširci s opsežnim sintaktičkim sklopovima kad stoje na početku rečenice uzimaju kao koordinirani i tako označuju, čak i bez obzira na to jesu li doista pridodani, jer se time čuva preglednost i ravnoteža rečeničnoga ustrojstva.

Poznavši kralj Radoslav opaku odluku sina svoga, pobiže u planinu za uteći progonstvo sina svoga nevirnoga (Kačić, Razgovor 141)

Tu je ravnoteža još istaknutije naglašena ponavljanjem sklopa *sina svoga*.

Okrunivši dakle slovinska gospoda svoga kralja Pavlimira s velikim veseljem, vratiše se u svoje države, primivši od njega naredbe za uzdržati kraljevstvu potribne (Kačić, Razgovor 145) — *Vidivši dakle kraljica da na silu ne more učiniti ništa, imade veliko ustrpljenje* (Kačić, Razgovor 147) — *Ovako indi motreći svakolika, komu ne bi na pamet pala njegova ista otadžbina* (Reljković 95) — *Osjetivši da ju je čiča Martin i opet munuo u leđa, pruži ona mahinalno spram grofa svoju kitu kamelija i stane, šapućući, glagoljati bricine beskonačne stihove* (Matoš 1, 25) — *Dogodivši se jednoga dana negdje u vremenu i u prostoru, trajem od svoga tjelesnoga početka tjelesno, svijestan staklene prozirnosti svoga tijela, kroz koje, kao kroz caklenu posudu, zrače mnogobrojne svjetlosti* (Krleža 2, 248) — *Živeći u sjeni šoštarkalendarske kabalistike svoje bake, kao pravi kaptolski Latin, njegovao sam kult velikih crkvenih blagdana na čisti barokni način, uglavnom hedonistički* (Krleža 2, 276) — *I osjetivši valjda miris jutarnje kiše, pritišće crnu kapu dublje na krvave oči* (Peić 232) — *Osjetivši da je prošlo sve od prve i da u njemu ima još dovoljno snage da se izdrži, zaskakuta prema vozilu* (Prica, Dobrotvori 113)

INFINITIVIZACIJA

1019 Ishodišna rečenica s glagolskim predikatom može se sklopiti s drugom ishodišnom rečenicom i tako da joj se predikatni glagol preoblikuje u infinitiv. Takva se preoblika sklapanja zove *infinitivizacija*.

Infinitivizacija je preoblika kojom se već uvrštena zavisna rečenica, izrična ili namjerna, još čvršće sklapa s glavnom, te u preoblikovanom ustrojstvu gubi vlastite predikatne kategorije pa se glagolski predikat prvotne zavisne rečenice potpuno priključuje predikatu prvotne glavne. Po tome je infinitiv srodan predikatnom proširku.

1020 Mjesto infinitiva može se upotrijebiti izrična ili namjerna rečenica jer predstavlja prvi korak u preoblici infinitivizacije. U njegovanu i dotjeranu stilu hrvatskoga književnog jezika obično je, ako posebni stilski razlozi ne traže drugo, da se preoblika infinitivizacije provede do kraja i da se zavisna rečenica, ako su ispunjeni uvjeti za to, zamijeni infinitivom.

Ekvivalencija izrične rečenice i infinitiva pokazuje se osobito očito u dvije varijante, tekstovne i dijalekatske, iste narodne pjesme

Devojka se klela	*Klela se đevojka*
cveće da ne nosi (Npj. 1, 333)	*v'jenca ne nositi* (Npj. 1, 334)

U prvoj varijanti izvršen je samo prvi korak preoblike infinitivizacije, u drugoj je učinjen i drugi, pa samo to doista i jest primjer te preoblike.

1021 Ne mogu se, međutim, sve izrične rečenice preoblikovati u infinitiv. To zavisi od glagola u glavnoj rečenici. Lako se preoblikuju u infinitiv izrične rečenice uz glagole duševnoga stanja, uz glagole htijenja i uz glagole događanja. Vidi t. 766 i d., 768 i d., 772 i d.

Uz glagole govorenja stoji infinitiv samo onda kada se njime izriče i htijenje, a uz glagole osjećanja kad se njima izriče namjera, navikavanje, sumnja ili nastojanje. Vidi t. 737 i d.

1022 Izrična rečenica uz glagole duševnoga stanja kao što su

veseliti (se)	*mrziti*
radovati (se)	*bojati se*
uživati	*stidjeti se*
voljeti	

mogu se preoblikovati u infinitiv, ako im je subjekt jednak subjektu glavne rečenice.

Solin, koji bijaše toliko lip i velik da se ne stiđahu u njemu cesari rimski prebivati (Kačić, Razgovor 20) — *A najveći tad se ne stidiše / čuvat ovce* (Reljković, Satir 113) — *Nije se stidio zvati se bog njihov* (Matović 325) — *Tako čovik što je niže, / to je svoga doma bliže, / i manje se srušit boji / kad na nisku mistu stoji* (Došen 17) — *Što se činit već ne stidi* (Došen 139b) — *Nit se stide voziti uz rudo* (J. S. Reljković 66) — *Stra je mene, ja se bojim ljuto / prolaziti proz Dugu krvavu* (Npj. 4, 384) — *Ja se bojim udrit Kolašinu* (Npj. 5, 376) — *Ako li se bojiš meni kazati, a ti idi duhovniku* (Npr. 190) — *A kad smo (toga) zakona, što bismo se stidili kazati da jesmo* (Pavlinović, Razgovori 14) — *Tiha si bila, morah ti pričat / priču što tako si voljela čuti* (Domjanić, Pjesme 1917, 61) — *Za bure u Senju Silvije najvoli šetati ulicama* (Milan Marjanović, Kranjčević 2)

1023 Uz neke glagole duševnoga stanja ne da se izrična rečenica lako preoblikovati u infinitiv. Takvi su glagoli

likovati	*mučiti (se)*
razblažiti	*boljeti*
olakšati	*rastužiti (se)*
razneježiti	*sneveseliti se*
žalostiti se	
tugovati	
ljutiti (se)	

1024 Izrične rečenice uz glagole htijenja kao što su

htjeti	*odbijati*
odlučiti se	*otklanjati*
željeti	
priželjkivati	
žudjeti	
čeznuti	
voljeti	
najvoljeti	

mogu se preoblikovati u infinitiv ako im je subjekt jednak subjektu glavne rečenice

Volim s mladim po gori oditi / neg sa starim po bijelu dvoru (Npj. 1, 291) — *Volim biti morskim ribam (h)rana / neg Vojinu za nevolju ljuba* (Npj. 1, 536) — *Volim s Jovom s lista vodu piti / nego s tobom slatku malvaziju* (Npj. 2, 642) — *Ko hoće samljeti, treba zasuti* (N posl. 158) — *A tako mi Boga velikoga / volju dati sa dva rama glavu* (Npj. Foča, Rj. JAZU, 21, 311) — *Kad prolaziš iznenada kraj mene, / Htio bih te uhvatiti za ruke* (Tadijanović 46) — *Ne bih ti htio lagati, ne bih htio da osjetiš gorčinu da sam iskoristio tvoje povjerenje do ovog našeg posljednjeg stiska ruke* (Barković 1, 203) — *On je želio biti samo učenik* (Prica, Dobrotvori 10)

1025 Rečenica *Ne bih htio da ti lažem* može se preoblikovati u *Ne bih ti htio lagati* jer je subjekt izrične rečenice isti kao subjekt glavne. Naprotiv,

rečenica *Ne bih htio da osjetiš gorčinu* ne može se tako preoblikovati jer tu subjekt izrične rečenice nije isti kao subjekt glavne.

1026 Glagoli htijenja kojima se izriče neko ograničenje njegovu slobodnu ostvarivanju

morati
imati

uvijek su lični i subjekt izrične rečenice koja stoji uz njih uvijek je jednak njihovu subjektu, pa se stoga osobito rado preoblikuje u infinitiv.

Kako imadu suci suditi (Kačić, Korabljica 78) — *Hranit imaš i brata Jafeta* (Reljković, Satir K 5a) — *Kada čujaše da ima glavu izgubiti* (Reljković 1) — *Ljudi od našega reda ne imaju prid svojim kraljem govoriti ono* (Reljković 9) — *Ima li te slavit zato / što si zemlja?* (Došen 197a) — *Žali nevu stara majka / otkle ima poć* (Npj. 1, 35) — *Tu ima doći mlad kralje* (Npj. herc. 239) — *Od cara mu drobna knjiga došla / da on ima na vojnicu pojti* (Npj. istr. 1, 25) — *Uzmi to, i od toga imaš načiniti guminu i jedra sva* (Npr. 133) — *I ti su morali oboljeti i za starim provizorom u Zagreb* (Šenoa 36) — *Nije bio siguran ima li pasti na koljena i moliti milost* (Vjenceslav Novak, Tito Dorčić 1906, 84) — *Ona je njegova žena i ima čuvati kuću njegovu* (Živko Bertić, Ženski udesi 1902, 55) — *Što sretno prođoh i zdravo stigoh, moram njemu zahvaliti* (Nazor 2, 338) — *Ali Radmilović, koji bi imao biti uzorom kršćanskog borca, u cijeloj pjesmi samo plače* (Barac, Veličina malenih 35) — *Zato ne mora poduzimati ništa nego čekati što se ima dogoditi* (Stjepan Kranjčević, prijevod Tolstojeva Rata i mira II, 79) — *Ne, takve partizane ne poznam - to sam imao reći* (Dončević, Bezimeni 50) — *Ne morate žuriti* (Prica, Dobrotvori 9) — *Morao sam se složiti s njim* (Ivan Kušan 242) — *Što mora biti, bit će* (Npj. 1, 289) — *Sad ti jadan poginuti moraš* (Npj. Petranović 3, 94) — *Ko besjedi šta hoće, mora slušati šta neće* (N posl. 135)

1027 Kad se glagoli *morati* i *imati* obezliče povratnom zamjenicom, izrična rečenica uz njih mora se u neutralnom stilu hrvatskoga književnog jezika preoblikovati u infinitiv.

Ima se znati da on poznaje Simeona (Kanižlić, Kamen 10) — *Ne ima se iznova krstit, krizmat ni redit* (M. Dobretić 18) — *Što se mora činiti, nek se čini kako je moguće* (N posl. 353)

Nije moguće

* *Ima se da zna* — * *Ne ima se da iznova krsti* — * *Što se mora da čini*

1028 Moguće je, međutim, da se izrične rečenice ne preobliče u infinitiv ako se glagoli u njima obezliče, a *morati* i *imati* u glavnoj rečenici upotrijebe bezlično bez povratne zamjenice

Ima da se zna — Ne ima da se iznova krsti — Što mora da se čini

Takva preoblika u hrvatskom književnom jeziku nije stilski neutralna nego je obilježena žestokom i pomalo grubom ekspresivnošću.

1029 Glagoli htijenja kojima se izriče neko ograničenje njegovu slobodnu ostvarivanju

trebati *valjati*

upotrebljavaju se u tom značenju bezlično, tj. tako da uz njih kao rijek nema mjesta vršiocu. (Vidi t. 39a.) I uz njih se izrična rečenica može preoblikovati u infinitiv samo kad joj je subjekt jednak subjektu glavne rečenice, a to je kad je i njezin glagol bezličan. Ako to njihov glagol sam po sebi nije, može se preoblikovati u infinitiv samo ako je u izričnoj rečenici preoblikovan pasivnom preoblikom (v. t. 411—418) bez izrečena vršitelja radnje, ili preoblikom obezličenja (v. t. 419). Pri preoblikovanju izrične rečenice u infinitiv dokida se ta pasivna preoblika, ili obezličenje.

Mudro valja mudra privariti (Kačić, Razgovor 125b) — *Zeman dođe, treba putovati* (Npj. 2, 517) — *Da vidi kako se valja mučiti da se ovoga kratkoga vijeka pošteno živi* (Npr. 217) — *Za to im treba dati dvanaest ovnova* (Npr. 239) — *Kod groblja obnoć valja imati opaz* (Bukovica, Zbornik za narodni život i običaje 13, 153) — *Valjalo bi ga biti, pa mu ne dati plakati* (N posl. 31) — *Koga valja moliti, ne valja ga srditi* (N posl. 136) — *Eno vidiš krsta Spasovoga, / valjat će ga okupati krvlju* (Martić, Osvetnici 2, 89) — *S Bogom dušo - s Bogom sve, / I vi slatke nade, / Tužnom rodu žrtvovat / Sada se valjade* (Kranjčević, Djela 1, 1933, 11) — *Plemići su mislili da divove treba utući i pogubiti* (Nazor 2, 31) — *Valja se skloniti* (Nazor 2, 353) — *Treba doista bolesniku olakšati muke, prikratiti mu vrijeme, pružiti mu čašu vode, dati mu dobar savjet i lijepom ga riječju utješiti* (Kolar 2, 28) — *Ne bi trebalo toliko sumnjati* (Prica, Dobrotvori 120) — *Čopio sam mačku kakvu treba tražiti* (Ivan Kušan 248)

U tim su primjerima infinitivi preoblikovani iz ovakvih izričnih rečenica

Mudro valja da se mudar prevari — Zeman dođe, treba da se putuje — Da vidi kako valja da se muči da se ovoga kratkoga vijeka pošteno živi — Za to treba da im se dâ dvanaest ovnova — Kod groblja obnoć valja da se ima opaz — Valjalo bi da se on bije, pa da mu se ne dâ da plače — Tko valja da se moli, ne valja da se srdi — Eno vidiš krsta Spasovoga, valjat će da se on okupa krvlju — Tužnom rodu da se žrtvuje sada valjade — Plemići su mislili da treba da se divovi utuku i pogube — Valja da se skloni — Treba doista da se bolesniku olakšaju muke, da mu se prikrati vrijeme, da mu se pruži čaša vode, da mu se dâ dobar savjet i da se on utješi lijepom riječju — Ne bi trebalo da se toliko sumnja — Čopio sam mačku kakva treba da se traži

U tim su primjerima glagoli *mučiti se* i *skloniti se* povratni, pa je u njih neutralizirana preoblika obezličenja. Stoga su i izrične rečenice s tim glagolima dvoznačne. Oni se u njima mogu shvatiti i lično i bezlično. Samo ako se shvate bezlično, mogu se te izrične rečenice preoblikovati u infinitive.

1030 Uz bezlične glagole *trebati* i *valjati* može stajati objekt u dativu. Njime se izriče komu je ograničeno slobodno ostvarivanje svojega htijenja. Tada se izrična rečenica može preoblikovati u infinitiv ako joj je subjekt jednak tomu objektu. Glagol u njoj ne mora biti niti pasivan bez izrečena vršitelja radnje, niti obezličen.

Da im treba vodu imati (Npr. 187) — *Ali dinja, ali tikva, treba ti je gristi* (Poslovice, Daničić 4) — *Ma šta ćemo kad nam nije dano / da živemo na gotovo lono, / već nam treba zaraditi daću* (Martić, Osvetnici 2, 90) — *Valja mi priznati da smo bili došli do točke gdje ljubav prelazi u sebičnost* (Šenoa, Pripovijesti 4, 44) — *Inače mu se valja vratiti opet u svoju kutiju* (Kaleb 1, 69)

U tim su primjerima infinitivi preoblikovani iz ovih izričnih rečenica

Da im treba da vodu imaju — Ali dinja, ali tikva, treba ti da je grizeš — Već nam treba da zaradimo daću — Valja mi da priznam — Inače mu valja da se vrati opet u svoju kutiju

1031 Taj objekt u dativu može biti i izostavljen ako je iz čitava rečeničnoga sklopa jasno koji je

Ko hoće samljeti, treba zasuti (N posl. 158)

To nije preoblikovano od *treba da se zaspe* nego je *ko hoće samljeti, treba mu zasuti* ali je po odnosnoj rečenici jasno da to njemu treba, pa je taj objekt u dativu izostavljen.

1032 Kada je u izričnoj rečenici imenski predikat, u svečanu se i starinskom stilu predikatno ime uz infinitiv spone može u padežu slagati s tim, izrečenim, ili samo zamišljenim, objektom u dativu glavne rečenice.

Samo treba malim biti zadovoljnu (Daničić, Rad JAZU 20, 155)

Taj je infinitiv preoblikovan iz ove izrične rečenice

Samo (mu) treba da malim bude zadovoljan

U hrvatskom književnom jeziku bila bi stilski neutralna ovakva infinitivizacija

Samo (mu) treba malim biti zadovoljan

1033 Ako je u izričnim rečenicama uz bezlične glagole *trebati, valjati* predikat ličan, i po tome njegov subjekt nužno različit od subjekta glavne rečenice, takve se izrične rečenice ne mogu preoblikovati u infinitive i ostaju nepromijenjene.

Sad treba i đavo da zaroni (Npr. 91) — *Nije drukčije, valja za mene da pođeš* (Npr. 222) — *Kad si u kolu, valja da igraš* (N posl. 121) — *Što bi valjalo da volovi riču, to kola škripe* (N posl. 353) — *Kad stariji plovi, mlađi treba da muči* (Bogišić, Zbornik 37) — *U pogodbi dva, ne treba da treći zna* (Bogišić, Zbornik 636)

1034 Katkada se u takvim slučajevima glagol *trebati* u istom značenju upotrebljava lično, i to tako da mu je subjekt isti kao subjekt izrične rečenice što stoji uz taj glagol.

To je dovoljno da uvjeri profesore kako mi trebaju gledati kroz prste (Barković 1, 139)

U hrvatskom književnom jeziku takva lična uporaba glagola *trebati* koja je po značenju jednaka bezličnoj nije stilski neutralna nego je obilježena kao nemarno i komotno izražavanje.

Stilski bi neutralno bilo

To je dovoljno da uvjeri profesore kako treba da mi gledaju kroz prste

U današnjem stilskom osjećaju ocrtava se razvoj u kojem lična poraba postaje neutralna, a bezlična se počinje osjećati kao birana.

1035 U onim složenim glagolskim oblicima koji sadrže glagolski pridjev aktivni bezlična uporaba traži srednji rod (usp. *grmi, grmjelo je, bude grmjelo, grmjelo bi*). Zato se bezlično upotrijebljeni glagoli *trebati* i *valjati*, kad su u tim oblicima, javljaju u srednjem rodu.

Što bi valjalo da volovi riču, to kola škripe (N posl. 353)

1036 No kada je bezlični glagol *trebati* u obliku s glagolskim pridjevom prošlim i subjekt izričnе rečenice koja stoji uz njega nije jednak njegovu subjektu, tj. predikat izričnе rečenice nije bezličan, u hrvatskom je književnom jeziku sasvim obično i stilski neutralno da se glagol *trebati*, u takvu obliku, upotrijebi lično i da mu je subjekt jednak subjektu izričnе rečenice.

Tako bi bila stilski posve neutralna rečenica

To je bilo dovoljno da uvjeri profesore kako su mi trebali gledati kroz prste

ili

Što bi trebali da volovi riču, to kola škripe

Naprotiv, rečenice

To je dovoljno da uvjeri profesore kako mi je trebalo gledati kroz prste

Što je trebalo da volovi riču, to kola škripe

stilski su obilježene kao previše pedantan i nedovoljno gladak izraz, i to druga više nego prva jer se tu u izričnoj rečenici jasno iskazuje lice i rod subjekta pa je jača težnja da se glagol glavne rečenice uskladi s time.

1037 Glagoli htijenja kojima se izriče mogućnost da se ono slobodno ostvaruje kao

moći *smjeti* *znati*

mogu imati uza se izričnu rečenicu. Ta se izrična rečenica može preoblikovati u infinitiv ako joj je subjekt jednak subjektu glavne rečenice. Po samoj naravi značenja tih glagola subjekt glavne i subjekt izričnе rečenice obično su isti, pa se izričnе rečenice uz te glagole osobito lako i rado preoblikuju u infinitiv.

Tad od pravde bi ponuđen / da sam može izabrati / kako voli umirati (Došen 89a) — *Mlad može, a star mora umrijeti* (N posl. 180) — *Tko si junak osvetit se ne mo'š / Na junaku dotle dok ne preda* (Mažuranić 44) — *Možemo li mi svojoj djeci šta bolje kazati?* (Šenoa 2, 42) — *Nije mogao više jesti* (Matoš 1, 246) — *Može netko misliti krivo a pisati savršeno, isto tako kao što može misliti ispravno (unutar jednog konvencionalnog sistema) a pisati veoma slabo* (Krleža 2, 263) — *Može se najedanput predomisliti* (Kolar 2, 25) — *Zašto ne bi čovjek mogao lijepo živjeti na svome, gledati da unaprijedi kako zna i može svoj žitak, paziti na svoju korist i u drugo ne pačati?* (Desnica 130) — *Ali, Jože je znao, a to ni sam ne može objasniti kako je on to znao, da profesori ne vole psovke i da su profesori pomalo stidljivi i ograničena bića, bez one širine i razumijevanja iskrenog ljudskog jezika* (Prica, Dobrotvori 10) — *Čas je imao puno povjerenja i pričinjalo mu se da je to jedan od onih s kojim se može i graditi i rušiti, a čas opet obuzimao ga strah i nevjerica od njegova strogog i smirenog glasa* (Prica, Dobrotvori 122)

1038 Izričnе rečenice uz glagole kojima se izriče neko događanje kao što su

dogoditi se	*doći*	*izostati*
desiti se	*slijediti*	*nedostajati*
slučiti se	*preostati*	*faliti*
		biti (imati)

mogu se preoblikovati infinitivnom preoblikom ako im je subjekt jednak subjektu glavne rečenice. Ta je preoblika stilski obilježena kao starinski i svečan jezik.

Koliko se puta dogodilo sagriješiti poslije krštenja (Matović 232) — *Došlo mi se, braćo, pomamiti* (Npj. 5, 469) — *Došlo mi je moga konja klati / da s' napijem krvce od konjica* (Npj. 3, 490) — *Katkad mi se sluči ispod debla sjesti, / Kroz sumračan život milost mi se javi* (Tin Ujević 1, 410)

1039 I izričnе rečenice uz glagole događanja kojima se izriče kakvo počinjanje ili završavanje kao što su

početi	*uhvatiti se*	*prestati*
stati	*nastaviti*	*odustati*
pothvatiti se		*oteti se*
uložiti		

preoblikuju se u infinitivne izraze ako im je subjekt jednak subjektu glavne rečenice. Po samoj značenjskoj naravi tih glagola subjekt glavne i subjekt izričnе rečenice obično su jednaki, pa se takve izričnе rečenice osobito rado i lako infinitiviziraju.

Poče ga od sviju strana promatrati (Reljković, Satir 3) — *Ja porezu započnem brojiti* (Npj. 4, 140) — *Kad oružje staše dijeliti / men' dadoše staro zarđalo* (Npj. 1, 428) — *Usta čoban, usta i djevojka, pa se staše opremati na jezero* (Npr. 48) — *Onda mu oni počnu govoriti* (Npr. 74) — *Cekini prestadoše izlaziti* (Npr. 96) — *Onako sam uloži kopati* (Npr. 99) — *Čim carević uđe u sobu, otmu mu se oči gledati đevojku kaka je vrlo lijepa* (Npr. 191) — *Onda otpočne najstariji brat govoriti* (Npr. 192) — *Tome se i sama braća začude, a on nastavi kazivati* (Npr. 193) — *Ter što danas činit ljuti / Džilit poče, smrtno zrno doče* (Mažuranić 71) — *Drugi se uhvatio slagati novac* (Kaleb 1, 78)

1040 Izričnе rečenice uz glagole događanja kojima se izriče kakvo pomaganje ili odmaganje kao što su

pomoći	*odmoći*	*pustiti*
poticati	*smetati*	*ostaviti*
goniti	*ometati*	*dati*
nagoniti	*priječiti*	*dopustiti*
tjerati	*braniti*	*dozvoliti*

mogu se preoblikovati u infinitivne izraze ako je subjekt izrične rečenice jednak objektu glavne.

Da ih pusti poći kući (Kačić, Korabljica 24) — *Ne kti se prignuti da dopusti puku izaći iz Eđipta* (Kačić, Korabljica 66) — *Da joj pomogne potrošiti u društvu vrime* (Reljković 11) — *Ako bi mu Bog dopustio uteći iz te pogibili* (And. Kadčić 341) — *A nas manje pusti teći* (Došen 78a) — *Nas nevolja ljuta tira / ne dat kraduć katkad mira, / a vi silne od obisti / mamite se za koristi* (Došen 58a) — *Da te pušti doma doći / da ti način učinimo* (Npj. 1, 96) — *Ja sam biser prosula, / pomozi mi nizati* (Npj. 1, 180) — *Hoću li ti doć pomoći crpat vodicu* (Npj. 1, 299) — *Ja joj dadoh konja provađati* (Npj. 1, 229) — *Dadoše mu krst nositi* (Npj. herc. 331) — *Pustite me, majko, mrtva pohoditi* (Npj. istr. 2, 16) — *Dopusti joj prenoćiti s njime* (Npr. 58) — *Da gleda ko to njoj pomaže presti i motati* (Npr. 126) — *Pomozi mi reći* (N posl. 254) — *Pomozi mi nositi, a pušti me zboriti* (N posl. 254) — *Dobroćani su svi zakona Rimskoga i do sad nijesu ni dopuštali hrišćanima nikako sjediti među sobom* (Rj. 126) — *Da ne bi vrućina smetala fildžan držati* (Rj. 193b) — *A i tebi, vojevoda, hvala / i onome tko te je poslao / ter nas mrti ne pustiste same* (Martić, Osvetnici 2, 168) — *Da sve ruše, i kolju, i pale, / što god smeta osvojiti grada* (Martić, Osvetnici, 7, 49) — *Shvatio sam da to nije samo sir, i nisam se dao uvući u igru* (Ivan Kušan 244)

1040a Slična je infinitivizacija i uz glagole osjećanja koji izriču neposredno osjetilno zapažanje kad je subjekt izrične rečenice jednak objektu glavne

Čuo je travu rasti
Ja sam vidio pred našim krčmama visjeti Kristuša (Krleža, Bog Mars 220)

1041 Budući da je takvoj infinitivizaciji uvjet da subjekt izrične rečenice bude isti kao objekt glavne, jedan se od njih uvijek ispušta kao zališan. Rečenica

Otac je pomogao sinu da sin završi studij

javljat će se obično samo u ovim preoblikama

Otac je pomogao sinu da završi studij
Otac je pomogao sinu završiti studij
Otac je pomogao da sin završi studij

Nepreoblikovana javit će se ta rečenica samo kad se osjeća potreba za natprosječnom i neobičnom izričitosti.

1042 Izrične rečenice uz glagole događanja kojima se izriče kakav uspjeh ili neuspjeh kao što su

uspjeti	*propustiti*
dospjeti	*promašiti*
zaslužiti	*izbjeći*

mogu se preoblikovati u infinitivne izraze ako im je subjekt jednak subjektu glavne rečenice.

U toj golemoj sreći dospio sam roditeljima brzojaviti »sjajan uspjeh« - nadajući se od njih daru (Šimunović, Mladost 1920, 123) — *Ne dospijevaš reći sve što želiš* (Stjepan Kranjčević, prijevod Tolstojeve Ane Karenjine 2, 285) — *Nisam uspio saznati kad će se objaviti rezultati* — *Stari učitelj je doista zaslužio dobiti to priznanje* — *Učenik je propustio izvježbati se u temeljnim operacijama* — *Na odlasku je poslovođa uspješno izbjegao položiti račune* — *Na kraju je ipak promašio predobiti ga takvim postupkom za sebe*

1043 Infinitivna preoblika nije uza sve navedene glagole jednako obična, uz neke, kao *uspjeti, dospjeti, propustiti*, pripada najležernijem i najneutralnijem stilu hrvatskoga književnog jezika, uz druge, kao *zaslužiti, izbjeći, promašiti* obilježena je kao malo nategnut izraz, previše zahtjevan i »težak« stil. Ima pak glagola događanja koji izriču kakav uspjeh ili neuspjeh i gotovo nikako ne dopuštaju da se izrična rečenica uz njih preoblikuje u infinitiv. Takvi su glagoli *učiniti, postići, izjaloviti se, propasti* (bezlično).

1044 Izrične rečenice što stoje uz glagole događanja kojima se izriče vrijednost kakva čina ili zbivanja kao što su

valjati	*priličiti (se)*
vrijediti	*pristajati*
dolikovati (se)	*pristojati se*

mogu se također preoblikovati u infinitivni izraz.

Za kralja ga poznati ne ktiše izvitujući se s ovim razlogom da se ne pristoji slavnomu narodu imati dite brez razuma za kralja svoga (Kačić, Razgovor 30) — *Sve jednako orati ne valja, / nit plug svaki u svaku pristaje* (J. S. Reljković 108) — *Jer se njemu, brate, ne pristoji / sa svojim se biti roditeljem* (Npj. 2, 196) — *Ni jedne novine nisu našle da vredi od mene tražiti razjašnjenje* (Jagić, Spomeni 2, 244) — *Snaga mi je nekamo pobjegla, ništa ne mogu da radim, a badava kruh jesti ne dolikuje se* (V. Vajtanovski, Vijenac 3, Zagreb 1924, 78)

1045 I izrične rečenice što stoje uz neglagolske izraze po značenju jednake ili bliske skupinama glagola navedenim u prethodnim točkama mogu se također preoblikovati u infinitivni izraz.

Sramota je takome junaku / Kupit harač, ne skupit harača, / Džilitnut se, ne pogodit cilja, / Kamol' slijepit mješte raje Turke, / Kamol' da mu zlorad krst se smije (Mažuranić 63) — *Kad ne vidiš, čemu pred svijet iznositi svoju nevolju?* (Šenoa 2, 39) — *Ta post je minuo, minula i večernjica, pa je jeziku slobodno skakati* (Šenoa 2, 39) — *Bolje čovjekom umrijeti negoli živinom živjeti* (Šenoa 2, 43) — *Ima li, na priliku, smisla*

zvati doktora? (Kolar 2, 27) — *Lako je gospodi prigovarati, ali teško siromahu čovjeku živjeti* (Kolar 2, 27) — *Ali teško je bilo smiriti uznemirene duhove* (Kolar 2, 42) — *Doskočiti zlu - svagdje gdje se ono pojavi i za onoliko za koliko se pojavi - to je šjor-Karlu bilo zadovoljstvo i užitak* (Desnica 127) — *Poklopiti zlo naročito smišljenim pomagalom - hàp - kao tačno priljubljenim poklopcem ili mrežom za leptire - to je tek nešto* (Desnica 128)

1046 Tako se preoblikuju u infinitivni izraz izrične rečenice uz pridjeve

dostojan	*vlastan*
dužan	*brz*
kadar	*spor*
rad	*lijep*
željan	*ružan*

Radi bismo dobre kazat glase (Npj. 4, 205) — *Svaka majka rada viđet sina* (Npj. 4, 285) — *Ako sam ti dužna rodit sina, / nijesam dužna dadija mu biti* (Npj. herc. 181) — *Ako nije rad proći kao i onaj* (Npj. 3) — *Braća reku da bi oni radi svoju sestru potražiti* (Npr. 7) — *Rad bih u tebe služiti* (Npr. 23) — *Ja sam tebe dužna do smrti ljubiti* (Npr. 261) — *Ja nijesam kadra ni sama sebe hraniti* (Npr. 261) — *Neka bude svaki čovjek brz čuti i spor govoriti i spor srditi se* (Karadžić, Posl. Jakov 1, 19)

1047 Takav infinitiv javlja se u starinskom i svečanom stilu i uz imenice koje su po značenju srodne navedenim glagolima.

Da sam gospođa uzeti iz tvoga dvora ono što mi je najmilije (Npr. 135) — *Da je Luka bio pravi majstor načiniti stihove* (V. Karadžić, državno izdanje 2, 383)

1048 Izrične rečenice uz glagole govorenja mogu se preoblikovati u infinitivne izraze samo onda kad ti glagoli znače izricanje volje. Takvi su glagoli govorenja kao

moliti	*nukati*	*dati*
zapovijedati	*uputiti*	
dopustiti	*navoditi*	
zabraniti	*obećati*	

Jer nê radit hitro nuka vrijeme (Ivan Mažuranić 55) — *No ipak zamoli je neka bi mu dopustila sjesti do Grada s njima* (Dinko Šimunović 3, 147) — *Dadoh donijeti s rijeke pijeska* (Nazor 2, 413)

1049 Takav se infinitiv javlja i uz druge glagole govorenja ako se oni, u danom slučaju, shvaćaju kao izricanje volje.

Klela se đevojka / vijenca ne nositi / i vinca ne piti / ni rabra ljubiti / kaja se đevojka / vijenca ne nositi (Npj. 1, 334) — *I rekli smo polako otpuštati kvačilo, dodavati gas, a zatim odmah mijenjati na isti način, prva radnja, druga radnja, treća radnja, moj profesore ...* (Prica, Dobrotvori 15)

1050 Izrične rečenice uz glagole osjećanja kojima se kazuje kakva namjera kao što su

kaniti	*misliti*
namjeravati	*smjerati*

mogu se preoblikovati u infinitivne izraze.

Kanio sam danas čitav dan ležati (Nazor 2, 336)

1051 Izrične rečenice uz glagole osjećanja kojima se izriče kakvo navikavanje kao što su

naviknuti se	*umjeti*	*ostaviti (se)*
običavati	*znati*	
uobičajiti se	*izvještiti (se)*	
učiti	*odviknuti (se)*	
naučiti (se)	*odučiti (se)*	

mogu se preoblikovati u infinitivne izraze ako je subjekt izrične rečenice jednak subjektu ili objektu glavne.

Pak dičicu oni uče štiti (Reljković 87) — *Prije kolo zna voditi / neg u iglu zna uditi* (Došen 90) — *Muško ne zna vezat gaća / a htilo bi biti ćaća, / ne zna kruha odrezati / zna se s ženskim natezati; / ne zna pravo držat žlice / a htilo bi imat dice* (Došen 90) — *Baš sam je malo prije učio plivati* (Ivan Kušan 248)

1052 Izrične rečenice uz glagole osjećanja kojima se izriče kakvo sumnjanje ili oklijevanje kao što su

sumnjati (se)	*kolebati (se)*
dvojiti	*oklijevati*
dvoumiti (se)	

mogu se preoblikovati u infinitivne izraze

Brezobraznom slobodom ne dvoumiše izopačiti (Kanižlić, Kamen 189) — *Pogledaj, gospodine, na ovu obitelj tvoju, za koju gospodin naš Isukrst nije dvoumio pridati se u ruke neprijatelja* (Kanižlić, Bogoljubu 234) — *Momak ne oklijevaše učiniti to* (1. Mojs. 34, 19, Daničić)

1053 Izrične rečenice uz glagole osjećanja kojima se izriče pomnja ili težnja kao što su

nastojati	*težiti*	*truditi se*
kušati	*čuvati se*	*upeti (se)*
pokušati	*starati se*	*spremiti se*

mogu se preoblikovati u infinitivne

Čuvaj se slušati đe pjeva (V. Mazarović 98) — *Da se čuva tebe, dragoga Boga, uvređivati* (Pisanica 86) — *Sotona te paklena nastoji stisnuti* (A. Kanižlić, Utočište 38) — *Leže u dubini kala tvrdoga od koga se trudijahu izbaviti* (Turlot, Blago 172a) — *Pogrdit Boga kuša* (Došen 6a) — *Akademija je nastajavala stupiti u svezu* (Daničić, Rad JAZU 5, 199) — *Prije nego pokušam javiti što je* (Daničić, Rad JAZU 9, 190) — *Zato sam ja pokušao pokazati kako su se svi jezici slovenski razdijelili* (Daničić, Dioba 13)

1054 Infinitivna preoblika teže ide uz ove glagole istoga značenjskog razreda

paziti	*pripremiti se*
brinuti se	*svladati se*

1055 Izrične rečenice mogu se preoblikovati u infinitivne izraze i uz čiste glagole osjećanja ako im je subjekt jednak njihovu objektu.

Vidio sam brata prolaziti — Čuo sam travu rasti

1056 I namjerne se rečenice mogu preoblikovati u infinitivni izraz ako im je subjekt jednak subjektu glavne rečenice.

Tko se snizi k rosnoj travi / Sankom krijepit snagu tijela (Ivan Mažuranić 51) — *Hrabra četa dan danovat / Na Morači hladnoj sjela* (Ivan Mažuranić 51) — *Jer ne na vas, nego s vami gredem / Turskom krvi sad omastit ruke* (Ivan Mažuranić 55) — *Loše sluge goreg gospodara / Spopadoše trostruke kandžije / Pak od brzijeh odskočiše konja, / Na sumrtvu juriš činit raju, / Ne bi li se povratila raja* (Ivan Mažuranić 59) — *Po'še sluge večer' večerati, / Večerati, pripremat veselje* (Ivan Mažuranić 64)

1057 Infinitiv se, preoblikovan iz izrične rečenice, javlja i u zanijekanom imperativu uz *nemoj, nemojmo, nemojte* (v. t. 360). U neutralnom stilu hrvatskoga književnog jezika ta je preoblika izrične rečenice u infinitivni izraz obvezatna. Nepreoblikovana izrična rečenica stilski je obilježena kao afektivna i jako naglašena.

1058 Infinitivi, sa sponom ili bez nje, javljaju se kao predikatne riječi u značenju nužde, mogućnosti ili predodžbe (v. t. 74).

a) Infinitiv kao predikatna riječ u značenju nužde *(infinitivus necessitatis)*

Ići jest iz svita (Kanižlić 115) — *Čuvati se svega što Crni anđeo stvori!* (Nazor 2, 415) — *Hodati i jahati čitavu noć kroz šumu, po ovoj zimi, gladni i žedni* (Nazor 2, 422) — *Istina, očita je stvar da joj spasa nema, ali opet ženskom čeljadetu nije nikad vjerovati* (Kolar 2, 25) — *E, dolje nikako, već koračati, koračati* (Prica 114) — *Koga je moliti, nije ga srditi* (N posl. 136) — *Ne zaboraviti je da su na Ujevića utjecali neki francuski mislioci* (D. Štambak, Mogućnosti 1977, 1276)

Infinitivom nužde može se izreći zapovijed. Takva poraba infinitiva pripada ekspresivnom i afektivnom stilu.

b) Infinitiv kao predikatna riječ u značenju mogućnosti *(infinitivus potentialis)*

Izađoh iz kućice; u tami niti koga vidjeti niti što čuti (Nazor 2, 413) — *Pravo reći, Janici zadnjih dana nije bilo ni do razgovora ni do utjehe* (Kolar 2, 28) — *Oni njega, Marka Labudana, lugara, ovako operušati!* (Kolar 2, 43) — *Tu, u takvim tekstovima, naći je izvještaja dragocjenih* (D. Štambak, Mogućnosti 1977, 1397) — *U brojnim njegovim pjesmama naići je na riječi samce* (D. Štambak, Mogućnosti 1977, 1399)

c) Infinitivu mogućnosti blizak je infinitiv predodžbe.

Mislim: oh, ležati na meku! otpočinuti, naspavati se! (Nazor 2, 421) — *Ispod čvrsto stisnutih kapaka slike jedna za drugom: ustati, pogledati velebni prizor pred prozorom: plavo more u daljini od 200 kilometara, izvaditi pištoljčinu iz komode, sa šest metaka (po dva za svakoga), pokajati se zbog toga što se nije ženu poljubilo, proći hitro mimo zapanjenog kolportera, ni da bi u džep po novac za male vijesti iz maloga njihovog svijeta, ući u tramvaj gdje ljudi zna se što ljubazno s njim* (Ivan Kušan 234)

O infinitivu kao predikatu vidi i t. 410a.

Infinitiv se javlja i kao subjekt (vidi t. 192), a dakako i kao objekt, što potvrđuje većina primjera navedenih u ovom poglavlju.

NOMINALIZACIJA

1058a Jedna se ishodišna rečenica može zavisnim sklapanjem uvrstiti u drugu i tako da se njezin glagolski predikat preoblikuje u imenicu. Takva se preoblika zove *nominalizacija* ili *poimeničenje.*

Poimeničena se ishodišna rečenica uvrštava u drugu tako da u njoj zamijeni jednu pokaznu zamjenicu srednjeg roda koja se odnosi na sadržaj poimeničene ishodišne rečenice. Imenica što je preoblikovana iz glagolskog predikata dolazi pri uvrštavanju u isti padež u kojem je stajala pokazna zamjenica koju zamjenjuje.

Tako se od ishodišnih rečenica:

1. *Dječak čuje to*
2. *Klopoće*

može preoblikom nominalizacije dobiti sklopljena rečenica:

Dječak čuje klopotanje

ili

Dječak čuje klopot

Od ishodišnih rečenica:

1. *Kapetan je očekivao to*
2. *Pregovarat će se*

može se preoblikom nominalizacije dobiti sklopljena rečenica:

Kapetan je očekivao pregovaranje

ili

Kapetan je očekivao pregovore

Uvjet je toj preoblici, dakako, da se pokazna zamjenica srednjega roda u prvoj ishodišnoj rečenici odnosi na sadržaj druge.

Različite mogućnosti da se isti glagol preoblikuje u imenicu pripadaju području tvorbe i služe izricanju raznih načina na koje se može shvaćati poimeničena glagolska radnja.

Pri poimeničenju ne mijenja se samo predikatni glagol u imenicu, nego mu se subjekt, objekt i priložne oznake preoblikuju u atribute: imeničke, pridjevske ili u atribute-prijedložne izraze.

Nominativ subjekta i akuzativ objekta preoblikuju se u imeničke atribute u genitivu (vidi t. 918—926, 951 i 955). Dativ i instrumental objekta postaju imenički atributi u istim tim padežima. Prilog priložne oznake preoblikuje se u pridjevski atribut. Prijedložni izraz objekta ili priložne oznake postaje prijedložni izraz-atribut.

Od ishodišnih rečenica

1. *Čulo se to*
2. *Udarao je čekić*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Čulo se udaranje čekića

Tu je subjekt poimeničene rečenice preoblikovan prvo u genitivni izraz predikata

Udaranje je čekića

a onda je taj predikatni genitivni izraz preoblikom atribucije uvršten kao imenički atribut u genitivu. U takvim slučajevima preoblika nominalizacije uključuje u se i preobliku atribucije. To je tako uvijek kada se pri nominalizaciji predikatnoga glagola ostali rečenični dijelovi preoblikuju u atribute.

Od ishodišnih rečenica

1. *To ga je zaokupilo*
2. *Skupljao je otpatke*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Skupljanje otpadaka zaokupilo ga je

Tu je objekt u akuzativu poimeničene rečenice preoblikovan prvo u genitivni izraz predikata

Skupljanje je otpadaka

a onda je taj predikatni genitivni izraz preoblikom atribucije uvršten kao imenički atribut u genitivu. I tu preoblika nominalizacije uključuje u se i preobliku atribucije.

Od ishodišnih rečenica

1. *To je potisnulo ostalo*
2. *Nadaju se boljitku*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Nadanje boljitku potisnulo je ostalo

ili

Nada boljitku potisnula je ostalo

Tu je objekt u dativu poimeničene rečenice preoblikovan prvo u dativni izraz predikata

Nadanje je boljitku ili *Nada je boljitku*

a onda je taj predikatni dativni izraz preoblikom atribucije uvršten kao imenički atribut u dativu. I tu preoblika nominalizacije uključuje u se i preobliku atribucije.

Od ishodišnih rečenica

1. *To ga je sasvim ošamutilo*
2. *Pomaknuo je glavom*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Pomak glavom sasvim ga je ošamutio

Tu je objekt u instrumentalu poimeničene rečenice preoblikovan prvo u instrumentalni izraz predikata

Pomak je glavom

a onda je taj predikatni instrumentalni izraz preoblikom atribucije uvršten kao imenički atribut u instrumentalu. I tu preoblika nominalizacije uključuje u se i preobliku atribucije.

Od ishodišnih rečenica

1. *To je pojednostavnilo stvari*
2. *Oženio se sa susjedom*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Ženidba sa susjedom pojednostavnila je stvari

Tu je prijedložni izraz objekta poimeničene rečenice preoblikovan prvo u prijedložni izraz predikata

Ženidba je sa susjedom

a onda je taj predikatni prijedložni izraz preoblikom atribucije uvršten kao prijedložni izraz-atribut. I tu preoblika nominalizacije uključuje u se i preobliku atribucije.

Od ishodišnih rečenica:

1. *To je potreslo brod*
2. *Udarili su jako*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Jak udarac potresao je brod

Tu je prilog adverbne oznake u poimeničenoj rečenici preoblikovan prvo u predikatni pridjev

Udarac je jak

a onda je taj predikatni pridjev preoblikom atribucije uvršten kao pridjevski atribut. I tu preoblika nominalizacije uključuje u se i preobliku atribucije.

Od ishodišnih rečenica:

1. *To razdire čovjeka*
2. *Bori se u duši*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica

Borba u duši razdire čovjeka

Tu je prijedložni izraz adverbne oznake u poimeničenoj rečenici preoblikovan prvo u predikatni prijedložni izraz

Borba je u duši

a onda je taj predikatni prijedložni izraz preoblikom atribucije uvršten kao prijedložni izraz-atribut.

Padežni izrazi u dativu i instrumentalu kao adverbna oznaka ponašaju se pri preoblici poimeničenja jednako kao i objekti u tim padežima.

Od ishodišnih rečenica

1. *To ga je rastreslo*
2. *Otišao je prijatelju*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Odlazak prijatelju rastresao ga je

Od ishodišnih rečenica

1. *To mu je pomoglo*
2. *Poduprli su ga savjetom*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica

Potpora savjetom pomogla mu je

Na imeničke atribute u genitivu proizašle iz preoblike poimeničenja primjenjuju se pravila preoblike u posvojne pridjeve koja vrijede za sve druge takve atribute.

Od ishodišnih rečenica

1. *To je zbunilo sve*
2. *Ivan je došao*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica

Dolazak Ivana zbunio je sve

a to se u standardnom i neobilježenom stilu hrvatskoga književnog jezika obvezatno preoblikuje dalje u

Ivanov dolazak zbunio je sve

U poimeničenoj rečenici može, dakako, biti uz predikat i više drugih rečeničnih dijelova, i oni se tada svi javljaju kao atributi.

Od ishodišnih rečenica

1. *To uznemiri kuću*
2. *Otac je odlučno rasporedio čaše po stolu*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Očev odlučan raspored čaša po stolu uznemiri kuću

Razumije se da je takvomu preoblikovanju u zahtjevima stilistike postavljena dosta skučena granica jer od njega izričaj vrlo lako postane prenatrpan i težak.

Ima glagola uz koje se objekti pri poimeničenju ne preoblikuju prema pravilima što su upravo iznesena nego su im preoblike sasvim idiosinkratične.

Tako se objekt u akuzativu uz neke glagole pri njihovu poimeničenju preoblikuje u prijedložni izraz pripadan takvoj imenici.

Od ishodišnih rečenica

1. *To ga je nadahnulo*
2. *Ljubi domovinu*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica

Ljubav prema domovini ga je nadahnula

a moguće je i

* *Ljubav domovine ga je nadahnula*

što se obvezatno mijenja dalje u

Domovinska ljubav ga je nadahnula

ali i tako ostaje stilski obilježeno.

Od ishodišnih rečenica

1. *To je mačku zadatak*
2. *Lovi miševe*

može se preoblikom poimeničenja dobiti sklopljena rečenica:

Lov na miševe mačku je zadatak

a moguće je i

* *Lov miševa mačku je zadatak*

što se obvezatno mijenja dalje u

Mišji lov mačku je zadatak

ali i tako ostaje stilski obilježeno.

I objekti koji ne stoje u akuzativu preoblikuju se katkad u imenički atribut u genitivu. Primjeri za to navedeni su u poglavlju o imeničkom atributu (vidi t. 956).

1058b Iz primjera što su ovdje navedeni vidi se da se rečenice proizašle iz sklapanja preoblikom poimeničenja mogu sve opisati i bez takve preoblike, samo uz primjenu preoblike atribucije, ako se imenice što izriču glagolsku radnju ne izvode od pripadnih glagola nego se uzmu kao prvotne i samostalne jedinice rječnika. Rečenica

Očev odlučan raspored čaša po stolu uznemiri kuću

može se opisati sasvim jednako kao rečenica

Lovčev šaren struk cvijeća za šeširom zadivi društvo

a da ništa što stoji u prvoj rečenici ne ostane izvan obuhvata takva opisa.

Ipak, ostaje činjenica da je u imenici *raspored* sadržana radnja glagola *rasporediti*, pa se njome uz imeničko značenje izriče i jedna predikacija, dok u imenici *struk* nije sadržana nikakva glagolska radnja, pa u njoj nema ni skrovite predikacije. Od nas zavisi hoćemo li se pri opisu obazirati na takve nominalizirane glagolske predikacije ili ćemo ih u danom slučaju zanemariti. S time je u vezi i to koliko ćemo biti osjetljivi za postojanje veze između imenice i glagola pripadnoga njoj. Jasno je da ako u opis i uključimo vezu između imenice *trajanje* i glagola *trajati*, to još ne znači da u istom tom opisu moramo uzeti k znanju i vezu između imenice *mećava* i glagola *metati*. Kako ćemo daleko ići u konkretnom opisu zavisit će u prvom redu od toga koliko su ti odnosi uključeni u izraz što se opisuje.

Preoblika poimeničenja mora se, međutim, predvidjeti u sintaktičkom opisu jer se u nekim slučajevima jezični izraz upravo zasniva na tome što je izričito dovodi u svijest i uključuje u svoje stilsko ustrojstvo.

Takvi su primjeri:

Iz dragih usta neka riječ,
Što godinama mirno spava
U crnoj sjeni zaborava,
Odjednom ù tebi se prene
i sine sjajem uspomene (Cesarić 126)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

Ili je san, duboko snivan,
Nikad neostvaren al divan,
Što svagda će mi ostat skrit,
A tvoga bića on je bit (Cesarić 132)

Tu je izraz zasnovan na odnosu preoblike između imenice *san* i glagola *snivati*, i na odnosu između imenica *biće* i *bit* koji se može razumjeti samo na temelju dviju preoblika iz glagola *biti*.

... I njena mala noga klecnu
Na stubi vagona.
Ona se iznenada lecnu:
Pa što to radi ona?

I još je mogla nogu povući,
Poslušavši klecaje,
I slomljena se doma dovući,
I opet past u jecaje (Cesarić 140)

Tu je izraz zasnovan na odnosu preoblike između imenice *klecaj* i glagola *klecnuti*, a time je uključen i odnos preoblike između imenice *jecaj* i glagola *(za)jecati*. Sugerira se pak snažno isto takav odnos između jedne moguće imenice *lecaj* i glagola *lecnuti se*.

Čemernu kletvu nà dnu sebe krijem.
Nju kunu naši najbolji mrtvaci (Cesarić 153)

Tu je izraz zasnovan na odnosu preoblike između imenice *kletva* i glagola *kleti*.

A danas, bog zna već koji dan, više ni ne broje, mećava mete i valja smetove (Jakša Kušan 192)

Tu je izraz stilski ustrojen na temelju odnosa preoblike između imenica *mećava* i *smet* s glagolom *metati*.

Stilsko ustrojstvo takvih primjera ne bi se moglo opisati kada u sintaksi ne bi bila predviđena preoblika nominalizacije. Bez nje se sintaktički ne bi razlikovali ni izrazi *Ilirski preporod (preporod iliraca)* i *Hrvatski preporod (preporod Hrvata)*, koji se, u svojem današnjem značenju, upravo takvom preoblikom mogu izvoditi od *ilirci su preporodili* (podrazumijeva se *Hrvate*) i od *preporodili su Hrvate* (podrazumijeva se *ilirci*). Tako se jasno pokazuje razlika u skrovitom sintaktičkom značenju što postoji između oba izraza.

Od takvih rasuđivanja zavisi koliko ćemo mogućih preoblika poimeničenja uključiti u koji opis, a koliko ćemo ih u njemu zanemariti.

1058c U ovim je primjerima uz poimeničen predikatni glagol subjekt preoblikovan u imenički atribut u genitivu, a i priložne oznake preoblikovane su u atribute. Preobličena imenica kojom se imenuje glagolska radnja zove se *nomen actionis*.

Zli se dusi vrzu i strašnijem
Slikam plaše prolaznika noćna,
Il mu uho pričinjenom
Rikom lavâ i lavežom pasâ
I lelekom stradajućijeh gluše (Ivan Mažuranić 62)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Lavovi pričinjeno riču*
2. *Psi laju*
3. *Stradajući leleču*

Po bregovima razliježe se jasni glas zvona gornjostubičke crkve (Šenoa 2, 146)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Zvona se jasno glasaju

Može se, međutim, opisivati i tako da *glas* pripada *zvonu* kao kakvu živom biću. Onda je značenje preneseno. Izražajnost te rečenice zasniva se na napetosti između ta dva načina na koja se može razumjeti.

Pocrnjela lica sjedi grbavac sred pijanog jata i puni čaše i pjeva pjesme, i viče i kliče slaveći rumenikom propast seljačke slobode (Šenoa 2, 239)

Tu je u izričaj uključen odnos preoblike između imenice *pjesma* i glagola *pjevati* i poimeničena je ishodišna rečenica:

Sloboda je propala

Iz razgovora sam njihova doznao koji su to ljudi (Šimunović 153)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Oni razgovaraju

Veliko je bilo čudo Motovunjana kadno ugledaše gdje Veli Jože polaže na zidinu plemenitoga gospodina Lodovika Barbabianku (Nazor 2, 11)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Motovunjani se naveliko čude

Póleti krílā brojni i bez broja
salomit će se o željezu žica (Tin Ujević 1, 119)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Krila brojno i bez broja polete

Kroz ova divska vremena
mnogi su moćni i jaki
dok druge tlak bremena
tišti u njinoj raki (Tin Ujević 1, 125)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Bremena tlače

Tihi žamor djece u kolu i smijehu
dopire do misli na samotnoj klupi (Tin Ujević 1, 151)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Djeca tiho žamore

A šum, što dopire iz grada,
Nije l' ko pjesma vodopada? (Cesarić 119)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Vodopad pjeva

Već stoljećima stoje na tom tornju
Držeći bat sa obadvije ruke.
I stoput više mrtvih nego živih
Čulo je njinih udaraca zvuke (Cesarić 124)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Oni udaraju*
2. *Udarci zvuče*

Trepere zvijezde u visini
I njihov sjaj me sretnim čini (Cesarić 125)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Zvijezde sjaje

preoblikovana u

One sjaje

Što skriva u svom čudnom sjaju
Taj odraz bogate dubine?
Da l' bol, što neće da se smiri?
Ne znam, gonetam uzaman.
Il bljeskom tuge iz njeg viri
Nesretni, davni neki dan? (Cesarić 132)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Odraz sjaji*
2. *Dubina se odrazi*
3. *Boli*
4. *Tuga bljeska*

A usred bučnih zdravica i fraza
Čuje se jecaj slomljenoga Vraza (Cesarić 153)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Vraz jeca

Ne čujem crne vode šum (Cesarić 158)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Voda šumi

Ne dopire do moga srca pjev
Tih ptica što se javljaju sa grana (Cesarić 162)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Ptice pjevaju

Njene mi oči nisu dale
Zaboraviti posve nà njū.
One su samo meni sjale
Na mojem dugom putovanju (Cesarić 170)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Ja sam dugo putovao

Smrt radosti polako truje.
I tamnu pjesmu prolaznosti
Sve glasnije mi uho čuje (Cesarić 173)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Prolaznost tamno pjeva

Zgrčila se mehana i sluša slaz vode i jauk mećave što uz put lomi i trešti (Jakša Kušan 193)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

Voda s(i)lazi
I mećava jauče

Po uputama građanki, seljanke je obuku kako se najbolje moglo (Desnica 110)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Građanke bi uputile

Još tamo od pobjede Narodne stranke čast općinskog načelnika neprekidno je u porodici Srdarevića (Desnica 243)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

Narodna stranka je pobijedila

Sad mi se učini da za leđima, podalje, iz »vatrene kuće« čujem prigušen, sitan plač stara ženskog čeljadeta (Desnica 341)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

Čeljade prigušeno, sitno plače

Tako se mogu opisivati i primjeri kao što su ovi

Početkom god. 1573. riješila se bar napol, iza gotovo deset godina, ljuta parnica, koja je hrvatski narod toliko suza, toliko krvi stajala (Šenoa 2, 259)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

God. 1573. počela je

i uvrštena je u drugu

Tada se riješila parnica...

Nekako početkom rujna svrati se k nama nekadašnji suučenik i prijatelj moga oca (Šimunović 310)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

Počeo je rujan

i uvrštena je u drugu:

Nekako tada svrati se...

Tu poimeničena ishodišna rečenica nije pri uvrštavanju zamijenila pokaznu zamjenicu srednjega roda nego pokazni prilog, pa se i uvrštena glagolska imenica javlja u padežnom ili prijedložnom izrazu odgovarajućega značenja, ovdje vremenskoga.

U ovim se primjerima genitivni izraz preoblikovan iz subjekta poimeničene rečenice preoblikuje dalje u posvojni pridjev

Gubec! Čuje gospodske pjesme i smijeh, seljački jauk i plač (Šenoa 2, 240)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Gospoda pjevaju*

2. *I gospoda se smiju*
3. *Seljaci jauču*
4. *I seljaci plaču*

No danas, jošte za budućeg Hrista
hoću da hranim djevojačku bunu (Tin Ujević 1, 120)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Djevojke se bune

Husnjak je tukao od husnjakovskog užitka (Stjepan Mihalić 318)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

Uživa kao Husnjak

Ishodišna rečenica *Husnjak uživa* bila bi poimeničena *Husnjakov užitak.*

Gdje se od imenice ne mogu izvesti dva takva različita posvojna pridjeva, ostaje preoblika dvoznačna, pa i poimenični izrazi

gospodske pjesme
gospodski smijeh
seljački jauk
seljački plač
djevojačka buna

mogu biti i preoblike od

pjevaju kao gospoda
smiju se kao gospoda
jauču kao seljaci
plaču kao seljaci
bune se kao djevojke

Samo po značenju čitave rečenice može se odrediti da u našim primjerima imamo preoblike iz onakvih, a ne iz ovakvih ishodišnih rečenica. Lirski Ujevićev izraz ostavlja to malo i dvoznačnim pa time povećava svoju pjesničku sugestivnost.

1058d U ovim je primjerima uz poimeničen predikatni glagol objekt preoblikovan u imenički atribut u genitivu

Hrvatsko ime u nas je oznaka narodnosti i politički program ujedno (Pavlinović 146)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

Označuje narodnost

a može se uzeti da je poimeničena još i ova

I programira politiku

Ujutro, često, na tragičnom logu
oklijevam s mišlju novih dnevnih briga (Tin Ujević 1, 117)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica:

Mislim brige

Karakteristično je upravo za Ujevićev izraz da se uzimaju kao prelazni i glagoli koji to u neutralnom stilu nisu.

Treba da čitamo kakav izbor remek-djela (Tin Ujević 2, 362)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

Izabiremo remek-djela

Osim toga, računao je, da će tim povjerenjem razviti u mladiću osjećaj odgovornosti i smisao za razborito rukovanje novcem (Desnica 243)

Tu je poimeničena ishodišna rečenica

Osjeća odgovornost

i druga s objektom u instrumentalu

Razborito rukuje novcem

Izraz pak *smisao za rukovanje* ne da se opisati kao poimenićena rečenica, iako pri prvom pogledu poziva na to.

Načuvši nešto o Miloševu raskidu s ocem, pustili su maha svom naklapanju (Desnica 302)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Miloš je raskinuo s ocem*
2. *Oni naklapaju*

1058e Osobito se prikladno izvode iz poimeničenja glagolske imenice na *-nje.* Njihova je tvorba najslobodniji i najproduktivniji morfološki izraz te preoblike. Takva imenica, koja u najvećoj mogućoj mjeri i poslije preoblike zadržava glagolsko značenje, zove se *glagolska imenica* ili *nomen verbale.*

Tiho je u sobi, ništa se ne čuje van disanje (Šenoa 2, 175) — *I narod je cjelina koja se usavršuje razvijanjem plemenskih, pokrajinskih i predijelnih sastavina* (Pavlinović 145) — *U saboru glasajuć za združenje s Hrvatskom* (Pavlinović 147) — *Probudilo ih je lagano škakljanje po čelu* (Šimunović 358) — *A bijaše i vrijeme buđenju* (Šimunović 358) — *Providur i proto, umorni od lutanja po šumama, htjeli su upravo svrnuti na cestu što je vodila u grad* (Nazor 2, 7) — *Pjeva Jože pjesmu umiranja* (Nazor 2, 16) — *Vjetar! vjetar! strah me je da ću opet čuti njegova bijesna duvanja, što jezde kao pomamni atovi, dok mi pregibamo glave i sami duvamo, duvamo kao muzički mijesi* (Tin Ujević 2, 360) — *Pjesnikov je zadatak traženje* (Tin Ujević 2, 362) — *A sposobnost je velikih pjesnika nalaženje* (Tin Ujević 2, 362) — *Znam: ima jedna mrtva luka, / I ko se u njoj nađe / Čuti će ujutro pjevanje ćuka / I vidjet će umorne lađe* (Cesarić 38) — *... U mladoj travi / Tad se javi / Zviždanjem glasnim prvi kos* (Cesarić 127) — *Tiho, o tiho govori mi jesen: / Šuštanjem lišća i šapatom kiše* (Cesarić 135) — *U zanosima, lutanju daleku / Oni te naglo zabole, zapeku* (Cesarić 142) — *Čitave noći ja se tako borim / Sa očajem. I mada nisam krikom / Zavrisnuo u mučenjima sporim, / Zaludu! On je osto pobjednikom* (Cesarić 153) — *Proklinju oni tu kao u tamnici život i rađanja* (Jakša Kušan 192) — *Katkada se glasovi utaje i zatome, pa se čuje samo hrskanje oraha pod zubima Pinje cjepara* (Jakša Kušan 193) — *Nije bilo kud-kamo, građani se moradoše odreći brzojavljanja* (Desnica 110) — *'Oće, nekako - promrsi Ićan. U tom »nekako« ležalo je sve rješenje teškoće* (Desnica 111) — *Jedino tako Mile je i mogao zamisliti svoje učestvovanje u javnom životu* (Desnica 245) — *Kratko šuškorenje među ukućanima, pa se odvojiše koraci domaći-*

novih potkovanih cokula (Desnica 339) — *Nadanje modrih visina, dim vina, te pelerina, / Beskrajna čežnja sanjara pred zamagljenim stazama* (Vladislav Kušan 381)

1058f Ima i drugih imenica koje, bilo tvorbom, bilo značenjem, izričito upućuju na opis preoblikom nominalizacije.

Čuješ hropnju divova na litici (Nazor 2, 16)
Slučaj hipertrofije ličnosti (Tin Ujević 2, 376)
Predvečerja ispunjena strepnjom i slutnjom (Tin Ujević 2, 356)
I njina lica, kretnje, riječi
U meni počesto se bude (Cesarić 173)

Tu su nanizane tri imenice. *Kretnja* se izrazito nudi opisu poimeničenjem glagola *krenuti se, riječ* se može, ako se baš hoće, isto tako izvesti iz glagola *reći*, a imenica *lice* ne može se nikako izvesti poimeničenjem. Ta raznolikost doprinosi bogatstvu i višeslojnosti izričaja.

1058g Katkada i jedna riječ sama nudi mogućnost da se razumije poimeničenjem, ne namećući da se to učini. Takvi su ovi primjeri

Pukotīnā ima svaki život (Cesarić 41)
Na vrućem čelu u taj mah
Osjetim cijelog svijeta dah (Cesarić 125)
Na svim je putevima radost,
A sva je radost izvan mene (Cesarić 160)

1058h Pri poimeničenju može se glagolski predikat sa svojim subjektom ili objektom preoblikovati i u imensku složenicu. Ishodišne rečenice kao *Voda pada* ili *Zemlja se trese* postaju tada složenice *vodopad* ili *zemljotres, Ubio je oca* postaje *ocoubojstvo. Djela polja* postaje *poljodjelstvo.*

Volja i ponos prostrtih otkrića
stropoštaše se, o pogrebna džaro,
u tvoja njedra: sâm sam sebe varo
basnom o Miru pred krvoprolića (Tin Ujević 1, 120)

A šum, što dopire iz grada,
Nije l' ko pjesma vodopada? (Cesarić 119)

U složenicu može se uključiti i adverbna oznaka glagolskog predikata koji se poimeničuje. Od *Hodaju mimo* bude tako *mimohod.*

1058i Glagolski predikati preoblikuju se i u takve imenice kojima se ne imenuje sama glagolska radnja nego njezin vršitelj. Takve se imenice zovu *nomina agentis.*

Na takvoj se preoblici zasniva izraz u ovom primjeru

Čedne rezede što sniju sanjari,
i ona zlatna sunca izgubljena,
jeseni žute i pejzaži stari,
nema vas više od pređašnjeg trena (Tin Ujević 1, 118)

Pri takvu poimeničenju ishodišna rečenica ima za subjekt pokaznu zamjenicu muškoga ili ženskoga roda i zamjenjuje u rečenici u koju se uvrštava takvu pokaznu zamjenicu ako se obje odnose na istoga vršitelja radnje.

Od ishodišnih rečenica
1. *Tražimo te*
2. *Ti su predložili*
dobiva se takvim poimeničenjem sklopljena rečenica
Tražimo predlagače

Od ishodišnih rečenica
1. *Taj je gladan*
2. *Taj putuje*
dobiva se takvim poimeničenjem sklopljena rečenica
Putnik je gladan

Takvi su primjeri još
Kakvom tugom
Kažnjava život svog bjegunca! (Cesarić 160)
Tu su ishodišne rečenice
1. *Život kažnjava toga*
2. *Taj je pobjegao životu*

Katkada se glasovi utaje i zatome, pa se čuje samo hrskanje oraha pod zubima Pinje cjepara (Jakša Kušan 193)
Praški doktor vratio se u rodni grad kao oduševljeni poklonik Masarykov i kao veliki ljubitelj češke muzike (Desnica 244)

Ako se razumije takvom preoblikom, postaje bogatiji smisao ovoga primjera

Pred vratima života ja sam prosjak (Cesarić 137)
od ishodišnih rečenica
1. *Pred vratima ja sam taj*
2. *Taj prosjači život*

Takvo je razumijevanje u lijepom skladu sa sadržajem čitave pjesme. U njoj mrtvi pjesnik prosjači život. To se bolje slaže nego druga mogućnost da se taj primjer razumije kao sklopljen od ovih ishodišnih rečenica
1. *Ja sam taj*
2. *Taj prosjači pred vratima*
3. *Vrata su života*

Ta dvosmislenost pak opisuje mnogoslojnost pjesnikova izričaja.

Objekti i priložne oznake mogu se i pri takvu poimeničenju uključiti u imensku složenicu. *Taj ljubi srebro* postaje onda *srebroljubac, Taj uči vjeru* postaje *vjeroučitelj*, a *Taj hoda mimo* postaje *mimohodac.*

Glagolski predikat može se poimeničiti i u nomen agentis koji je glagolsko-imenska složenica. *Taj gazi baru* postaje tako *gazibara, Taj svrgne mantiju* postaje *svrzimantija, Taj ispije čuturu* postaje *ispičutura.*

Zađe i po koji mimohodac (Jakša Kušan 192)

1058j Kao glagolski, može se poimeničiti i pridjevski predikat. On pri uvrštavanju zamjenjuje pokaznu zamjenicu srednjega roda.

Živi, kralju, u vjernosti zakletvam otaca tvojih (Pavlinović 159)
Tu je poimeničen pridjevski predikat u ishodišnoj rečenici
Vjeran si zakletvama

i glagolski predikat u ishodišnoj rečenici
Oci su se zakleli

Drugi su primjeri s poimeničenjem pridjevskog predikata

Znadu moć otrova (Nazor 2, 16) — *A sposobnost je velikih pjesnika nalaženje* (Tin Ujević 2, 360) — *Jakost života, neizmjerna* (Tin Ujević 2, 362) — *Ja uživam od dubljine noći* (Tin Ujević 2, 363) — *Iskat je tašto raskoš perivoja* (Tin Ujević 1, 118) — *Praznina svijeta i ništavnost stvari, / stoputa čûta, stoputa viđena / crna crnina i strahota tvari / opet se vraća, pogibeljna žena* (Tin Ujević 1, 118) — *Odmiču ljeta, i srce nam stari. / Al ovaj zanos, pohranjen u zvuke, / Sjat će u tmini dolazećih dana, / I žarit oči, dizati mi ruke* (Cesarić 42) — *Pa ipak, često, ja ne mogu dalje. / Gluhoća dúšā koga neće smesti* (Cesarić 152) — *Da li je uopće i postojala Marijina poniznost* (Stjepan Mihalić 237—238)

1058k Pridjevski predikat može se poimeničiti i tako da imenica u koju je preoblikovan ne imenuje pridjevsko svojstvo nego njegova nosioca. Od *Taj je pospan* postaje tako *pospanac*. Od *Taj je bezobrazan* postaje *bezobraznik*. Od *Taj je izvrstan* postaje *izvrsnik*. Od *Taj je odrpan* postaje *odrpanac*. Od *Taj je mrtav* postaje *mrtvac*.

Čemernu kletvu nà dnu sebe krijem.
Nju kunu naši najbolji mrtvaci (Cesarić 153)

1058l Poimeničiti se može i priložni predikat. Tako onda od izraza *To je njemu izvana* postaje *Njegova vanjština. Grad je daleko* postaje *daljina grada.*

1058m Posebnu boju daje stilu kada se u izrazu gomilaju preoblike poimeničenja. Takvi su primjeri

Neprijazni sukob srpstva sa hrvatstvom, ostat će prazna želja bezdušnih političara i noćna prikaza bogumrskih zanešenjaka. Dapače, jedino samostalnim radom, s jedne strane Hrvata a s druge Srba, krče se staze budućnosti, što dolikuje Jugoslaviji (Pavlinović 145)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Srpstvo bi se neprijazno sukobilo sa hrvatstvom*
2. *Političari (is)prazno žele*
3. *Noću se prikazuje zanešenjacima*
4. *Samostalno rade s jedne strane Hrvati*
5. *A samostalno rade s druge strane Srbi*

Njihova indiskretna radoznalost, iskopavanje intimnih pojedinosti, njihovo zapitkivanje je li mladi par odlučio da ima ili da nema djece, i savjeti prišaptani na uho šištavim šapatom od koga je Jagodu hvatala groza tako da joj je dopirao do svijesti samo nejasan šumor, i njihov neugodni dah pred kojim je Jagoda treptala vjeđama i zadržavala disanje da bi paralizirala svoje čulo njuha, i njihovo polaganje prava na njenu povjerljivost bez rezerve (s već spremnim bljeskom uvriježenosti u očima za slučaj njena ustručavanja), i izljevi njihovih vlastitih otužnih povjerljivosti koje su joj naturale u zamjenu i kao poticaj na intimnost od njene strane - sve je to u njoj budilo onaj osjećaj mučnine praćen slutnjom bliske nesvjestice kakav ju je spopadao nekad u djetinjstvu za dugih službi u crkvi prepunoj naroda (Desnica 301)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *One su indiskretno radoznale*
2. *Iskopavaju pojedinosti*
3. *One zapitkuju o tome*
4. *Savjetuju*
5. *Šištavo šapću*
6. *Grozno je*
7. *Nejasno šumori*
8. *One neugodno dišu*
9. *(Jagoda) diše*
10. *Ona čuje njuhom*
11. *One polažu pravo*
12. *Ona bi bila povjerljiva bez rezerve*
13. *Bile bi uvriježene*
14. *Ona bi se ustručavala*
15. *Povjerljivosti se izlijevaju*
16. *One su otužno povjerljive*
17. *Zamjenjuju*
18. *Potiču na intimnost*
19. *Bila bi intimna od svoje strane*
20. *Osjeća mučninu*
21. *Sluti nesvjesticu*
22. *Dugo se služi*

Muževi, dijelom podlegli utjecaju žena, dijelom ućutali za ljubav kućnog mira, poveli su se za njima, pa su i oni u saobraćaju s Milošem postali suzdržani i počeli ga pozdravljati skidanjem šešira u velikim krivuljama bez riječi, što u provinciji može da bude samo znak duboke uvriježenosti (Desnica 302)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Žene utječu*
2. *Ljube mir*
3. *Saobraćaju s Milošem*
4. *Skidaju šešir u krivuljama bez riječi*
5. *Znači uvriježenost*
6. *Duboko su uvriježeni*

Udubljivanjem u zamršeni svijet svoje nutrine, sagledavanjem smjernica koje su mu lebdjele pred duhovnim očima i ustrajnim istraživanjem otkrije tipičnu boju svoje fraze i zagospodari vlastitim sredstvima izražaja (Vladislav Kušan 510)

Tu su poimeničene ishodišne rečenice:

1. *Udubljivao se u svijet*
2. *To je njemu unutra*
3. *Sagledavao je smjernice*
4. *Ustrajno je istraživao*
5. *Fraza je obojena*
6. *Izražava se*

RED RIJEČI

1059 Riječi se u rečenicama redaju i premještaju posebnim preoblikama. U hrvatskom književnom jeziku vlada u tom pogledu velika sloboda. Red riječi je uglavnom slobodan i služi izražavanju stilskih tančina.

Da bi se mogla utvrditi stilska vrijednost i služba pojedinih obrata u redu riječi, potrebno je odrediti onaj poredak rečeničnih dijelova koji nije stilski nikako obilježen i zato je neutralan.

1060 Pri pomnu izražavanju treba paziti na red riječi, da bude neutralan gdje se želi da bude neutralan, a obilježen kada se što želi obilježiti. Oni koji obilježen red riječi uvode kao da je neutralan razaraju stilske vrijednosti književnoga jezika, narušavaju osjećaj za stupnjevanje obilježenosti, unose zabunu među govornike i pisce i svime time umanjuju jezičnu izražajnost. Važno je stoga poznavati pravila našega slobodnoga reda riječi.

1061 Temeljno pravilo reda riječi u hrvatskom književnom jeziku jest da tema dolazi prva, a za njom rema (v. t. 24—29). Ako je slijed obratan, osobito je istaknuta rema.

Sva druga pravila o redu riječi podvrgnuta su tomu temeljnomu.

Isticanje obilježenim redom riječi izražava se u govoru i posebnom intonacijom. U stilski dobro odmjerenu izričaju obilježavanje redom riječi treba da bude u skladu s obilježavanjem intonacijom.

1062 Pod pretpostavkom da je subjekt tema, a predikat s priložnim oznakama, objektima i prošircima rema, mogu se odrediti daljnja pravila za stilski neutralan red riječi.

Od takve su pretpostavke polazile šutke sve tradicionalne sintaktičke analize.

1063 Iz glavnoga pravila o redu riječi proizlazi da pod rečenom pretpostavkom u stilski neutralnom slijedu subjekt dolazi prije predikata.

Konj kaše — *Noć je mrkla*
Đak piše — *Metla je na stubištu*
List drhti — *Dječak je raščupane kose*
Dan je lijep — *Knjiga je tebi*

1064 Ako predikat dolazi ispred subjekta, on je time istaknut.

Kaše konj — *Mrkla je noć*
Piše đak — *Na stubištu je metla*
Drhti list — *Raščupane kose je dječak*
Lijep je dan — *Tebi je knjiga*

1065 Pod istom pretpostavkom adverbna oznaka, ako je adverb, stoji u neutralnom redu riječi ispred predikata

Konj hitro kaše — *Noć je sasvim mrkla*
Đak veselo piše — *Metla je gore na stubištu*
List neprestano drhti — *Dječak je uvijek raščupane kose*
Dan je jako lijep — *Knjiga je silno tebi*

1066 Ako je redoslijed obratan, priložna oznaka je time istaknuta

Konj kaše hitro — *Noć je mrkla sasvim*
Đak piše veselo — *Metla je na stubištu gore*
List drhti neprestano — *Dječak je raščupane kose uvijek*
Dan je lijep jako — *Knjiga je tebi silno*

1067 Pod istom pretpostavkom adverbna oznaka, ako je prijedložni ili padežni izraz, stoji u neutralnom redu riječi iza predikata.

Konj kaše po polju — *Noć je mrkla u šumi*
Đak piše perom — *Metla je na stubištu svakoga jutra*
List drhti na grani — *Dječak je raščupane kose poslije igre*
Dan je lijep uz tebe — *Knjiga je tebi od srca*

1068 Ako je redoslijed obratan, adverbna oznaka je time posebno istaknuta.

Konj po polju kaše — *Noć je u šumi mrkla*
Đak perom piše — *Metla je svakoga jutra na stubištu*
List na grani drhti — *Dječak je poslije igre raščupane kose*
Dan je uz tebe lijep — *Knjiga je od srca tebi*

1069 Pod istom pretpostavkom objekt u neutralnom redu riječi stoji iza svojega glagola.

Đak piše zadaću — *Kamen razbije prozor*
Drug pomaže drugu — *Dječak vidi konja*

1070 Ako je slijed obratan, objekt je osobito jako istaknut. To zahtijeva i osobito jako isticanje intonacijom

Đak zadaću piše — *Kamen prozor razbije*
Drug drugu pomaže — *Dječak konja vidi*

1071 Kad glagol ima više objekata, oni se u neutralnom redu riječi nižu iza njega. Objekt u akuzativu dolazi prije objekta u drugom kojem padežu.

Otac daje dar prijatelju
Kiša oslobađa zemlju suše
Jugovina zarazi grad gripom

1072 Prijedložni izraz kao priložna oznaka stoji u neutralnom redu riječi iza glagola i njegovih objekata, ako ih ima.

Đak piše zadaću kraj prozora

No što je više objekata i priložnih oznaka, to je manje osjetljiva razlika između obilježenoga i neobilježenoga reda riječi jer je u takvu slučaju i više povoda da se obilježenim redom riječi upozori na neke od njih, razbije monotonija nizanja, izbjegnu neugodna ponavljanja i slično. Obilježen red riječi se sada doživljava kao prirodniji, i po tome bliži neutralnomu, nego u jednostavnijim rečenicama.

1073 Imenica u kosom padežu kojom se dopunja pridjev stoji u neutralnom redu riječi iza njega.

Susjed bude pun radosti

1074 Imenica ili zamjenica u kosom padežu kojom se dopunja uzvik stoji u neutralnom redu riječi iza njega

Evo brata! *Jao meni!*

1075 Nezavisno i zavisno složene rečenice također se mogu različito premetati i umetati jedne u druge. U tome je velika sloboda jer i tu ima mnogo povoda za obilježavanje i isticanje. Umetanje jedne rečenice u drugu uglavnom je stilski obilježeno, osim kad se radi o odnosnim rečenicama koje se uvrštavaju uz neku riječ u glavnoj rečenici pa uz nju i stoje.

Općenito vrijedi pravilo da veznička rečenica, zavisna i nezavisna, stoji iza one s kojom je sklopljena, glavne ili druge zavisne. Od toga se pravila izuzimaju pogodbene i dopusne rečenice jer one u neutralnom redu riječi stoje ispred glavne. Ima veznika koji svojim sadržajem upućuju na to da budu istaknuti redom riječi i intonacijom. (Vidi o tome poglavlje o zavisnim rečenicama.)

1076 Pridjev kad je atribut stoji u neutralnom redu riječi ispred svoje imenice.

Dobar savjet vrijedi zlata

(To je neutralan red riječi, ali nije običan, jer se u toj izreci uobičajio stilski obilježen red koji ističe objekt, pa je s frazeološkog, a ne sintaktičkog, gledišta red riječi u ovom primjeru obilježen svojom neutralnošću.)

Moj otac puši lulu
Dječak nabija kožnatu loptu

1077 Ako je red obratan, atribut je jako obilježen

Savjet dobar vrijedi zlata
Otac moj puši lulu
Dječak nabija loptu kožnatu

Takvim poretkom stil gotovo da dobiva pjesničku kvalitetu.

1078 Obilježenim položajem atributa označuje se i to da je on postao dio imena i da zbog toga i nije pravi atribut po svojem značenju

Karlo Veliki *Dušan Silni*
Ljudevit Posavski *Sulejman Veličanstveni*
Ivan Grozni *Šćepan Mali*

1079 Atribut kada je prijedložni ili padežni izraz stoji u neutralnom redu riječi iza svoje imenice.

Mačka vreba goluždravce u gnijezdu
Smrt u noći uzbuđuje naselje
Dječak crnih očiju nabija loptu

1080 Apozicija stoji u neutralnom redu riječi ispred svoje imenice

Djed Ivan skuplja marke
Rijeka Sava utječe u Dunav

1081 Apozicija stoji u neutralnom redu riječi iza svoje imeničke zamjenice

Ja siromah dolazim na kraju
On nezahvalnik gleda svoje
Ljudi poznaju tebe dobričinu

1082 Predikatni proširak stoji u neutralnom redu riječi iza predikata

Sava teče mutna
Čovjek koraca pjevajući

1083 Red riječi kakav je ovdje nabačen u glavnim okvirima nije u hrvatskom književnom jeziku obvezatan nego je stilski neutralan, a i to je samo pod pretpostavkom da je u rečenici subjekt tema, a predikat s priložnim oznakama i objektima rema. Ako je odnos obavijesnoga i gramatičkoga ustrojstva rečenice drugi, drukčiji je i neutralni red riječi, jer u njemu tema uvijek stoji ispred reme.

Tako je red riječi u drugoj rečenici ovih diskurza neutralan:

Ivan uđe u kuću. Tamo nađe sestru.
Tražim krivca. Njega oslobađam grad
Društvo zakašnjava. U sedam sati polazi vlak
Svi čekamo ručak. Ručak sprema majka

1084 Ako je tema objekt ili priložna oznaka, ona u neutralnom redu riječi povlači za sobom na prvo mjesto i predikat pa se on tada nađe ispred subjekta.

1085 Od takva slobodna redanja izuzete su riječi bez vlastita naglaska (enklitike i proklitike). Njihov je položaj u rečenici strogo i mehanički određen, pa je zato uvijek i neobilježen jer se zna kakav će biti.

Preoblike kojima se enklitike smještaju na svoje propisano mjesto djeluju iza primjene svake druge preoblike, pa se enklitički oblici pri svakom koraku u procesu preoblikovanja nađu gdje im je mjesto.

1086 Enklitički oblik stavlja se iza prve naglašene riječi u rečenici

Čemu te vode u daleki svijet
Morali smo ostaviti i taj polusrušeni gradić
Pohvala je osobito godila dječaku
Snijeg je lagano sipio
One su odjednom popustile
A ovaj se ovdje skamenio
Kiša će noćas prestati

1087 I kada je prva naglašena riječ vrlo usko povezana s drugom, te kao jedinstvena sintagma stoje na istom mjestu u temeljnom gramatičkom

ustrojstvu rečenice, stavlja se enklitika iza prve. Time se niukoliko ne slabi prisna sintaktička veza prve i druge naglašene riječi u rečenici.

Tihi je vjetrić mrsio kose zadubljenog svirača
Od toga je doba mnogo vode proteklo
Vaša mi naklapanja zaista dosađuju
Gospođa se Oliva naprosto bojala
Put je u grad dug

1088 Enklitički oblici mogu čak rastaviti ime od prezimena a da se veza među njima ni u čemu ne okrnji.

Ivan je Mažuranić bio prvi ban pučanin
Petar je Privilić iznio svoje namjere

1089 Enklitički oblici mogu rastaviti i dijelove neodređenih zamjenica i priloga.

Tko bi god jeo te jabuke, razbolio bi se
Kad je god mogla od kućnih posala, skloni se u tihu komoricu

1090 Razdvajanje enklitikom tako usko povezanih izričaja, pri čemu se, svakoj sintaktičkoj strukturi unatoč, do krajnosti strogo poštuje temeljno pravilo o položaju enklitikâ, nosi stilska obilježja pomna i dotjerana izražavanja.

1091 U upitnom izrazu *je li* oblik *je* nije enklitičan. On ima vlastit naglasak i može stajati na početku rečenice. Tada enklitika *li* stoji iza njega kao iza prve naglašene riječi u rečenici.

Je li kiša prestala? *Je li profesor tu?*

1092 Ako se prva naglašena riječ u rečenici, kad je sintaktički usko povezana s drugom, ne želi enklitikom odvojiti od nje, može se enklitički oblik smjestiti iza prve naglašene riječi u izričaju koji je iza onog što se ne bi htio rastaviti

Tihi vjetrić mrsio je kose zadubljenog svirača
Od toga doba mnogo je vode proteklo
Vaša naklapanja zaista mi dosađuju
Gospođa Oliva naprosto se bojala
Ivan Mažuranić bio je prvi ban pučanin
Petar Privilić iznio je svoje namjere

1093 Neodređene zamjenice i prilozi mogu se za smještaj enklitike uzimati i kao nedjeljive naglašene riječi.

Tko god bi jeo te jabuke, razbolio bi se
Kad god je mogla od kućnih posala, skloni se u tihu komoricu

1094 Takvo odustajanje od toga da se usko povezane sintagme rastave enklitikom nosi stilsko obilježje ležernijega i prisnijeg izražavanja.

1095 Ako se enklitika smjesti tako da se čitava prva sintagma uzme kao cjelina i enklitički oblik smjesti iza nje kao iza prve naglašene riječi u

rečenici, dobiva se u hrvatskom književnom jeziku stilsko obilježje supstandardnoga razgovornog izražavanja

Tihi vjetrić je mrsio kose zadubljenog svirača
Od toga doba je mnogo vode proteklo
Vaša naklapanja mi zaista dosađuju
Gospođa Oliva se naprosto bojala
Put u grad je dug
Ivan Mažuranić je bio prvi ban pučanin
Petar Privilić je iznio svoje namjere

Kad se enklitike i u književnom govoru ili pisanju ipak tako smještaju, nose stilsko obilježje nehajna izražavanja.

1096 U složenim se rečenicama enklitike namještaju u svakom od rečeničnih ustrojstava posebno. Nikada se ne premještaju iz jednoga u drugo nego uvijek ostaju na svojem mjestu u onom ustrojstvu kojemu isprva pripadaju.

1097 U jednoj rečenici može biti više enklitičkih oblika. Oni se svi, poredani jedan do drugoga, smještaju na mjestu propisanom za enklitike, prema pravilima kako su upravo izložena. Enklitike se na svojem mjestu ne redaju bilo kako, nego se raspoređuju prema određenim pravilima.

1098 Na mjestu propisanom za enklitike prije svih drugih stoje enklitički oblici pomoćnoga glagola *biti*, koji služe za tvorbu kondicionala (*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*) ili veznička enklitika *li*, ako ih ima u rečenici. Iza tih enklitika stoje glagolske a iza glagolskih zamjeničke enklitike.

Čovjek bi mu još povjerovao *Znate li nam pokazati put*
Žene bi se razgoropadile *Pitam se da li ćete mu vi moći pomoći*
Mi bismo vam pomogli

Izuzima se od toga pravila jedino enklitički glagolski oblik *je*. On stoji iza zamjeničkih enklitika.

Vidio ga je samo jednom, onako u prolazu
Ina nam je poslala jabukâ

1099 Iza zamjeničkoga enklitičkoga oblika *se* obično se izostavlja glagolski enklitički oblik *je*

On se smijao
Tresao se od straha
Pijanac se rugao svima u krčmi i nadijevao im smiješna imena

Takvim se ispuštanjem postiže stilsko obilježje glatke lakoće. (Vidi t. 129—131.)

1100 Zadržavanjem glagolskoga enklitičkog oblika *je* iza zamjeničkog enklitičkog oblika *se* postiže se stilsko obilježje pedantne izričitosti i dorečenosti

On se je smijao
Tresao se je od smijeha
Pijanac se je rugao svima u krčmi i nadijevao im smiješna imena

1101 Ako se u istoj rečenici nađu enklitički oblici pomoćnoga glagola *biti* koji služe za tvorbu kondicionala (*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*) i vezničke enklitika *li*, oblici pomoćnoga glagola prestaju biti enklitički i naglašeni dolaze na početak rečenice, a veznička enklitika *li* naslanja se na njih. Iza nje dolaze ostali enklitički oblici, ako ih ima u rečenici, redom kakav je propisan pravilom.

Bismo li mi danas došli?
Bi li mu ga drugovi povjerili?
Biste li mi znali reći?

1102 Ako je u rečenici više zamjeničkih enklitičkih oblika, onda dativ stoji ispred genitiva i akuzativa.

Roditelji su im ga poklonili
Omladinci su nam ih izgradili
Žao mi ga je
On joj se nasmiješio
Djeca su ga se nagledala

1103 Proklitike stoje ispred koje naglašene riječi i tvore s njome naglasnu cjelinu.

1104 Vezničke proklitike stoje kao veznici ili vezнички prilozi ispred prve naglašene riječi u rečenici.

Radovao se novome danu, a dana ne dočeka
Htio je porasti da bude vođa djeci iz ulice

1105 Niječna čestica *ne*, kad je bez naglaska, stoji ispred predikata i prislanja se na nj kao proklitika.

Ne dobiva se svaki dan dvostruki obrok
Ne plačem

1106 Ako niječna čestica *ne* stoji ispred predikata koji sadrži enklitičke glagolske oblike, naglašena je i enklitički se oblici pomoćnih glagola naslanjaju na nju kao na prvu naglašenu riječ u predikatnoj sintagmi.

Ne bih dolazio *Čovjek mu ne bi rekao*

1107 Enklitički oblici pomoćnih glagola *biti* i *htjeti* ne naslanjaju se samo na niječne čestice i ne tvore samo naglasnu cjelinu s njome, nego se stapaju u jedinstven oblik koji se piše kao jedna riječ.

Nećemo proći *Nisam uspio*

U jedinstven oblik stapaju se s niječnom česticom i oblici prezenta, imperfekta, imperativa i infinitiv glagola *imati*. Ti oblici inače nisu enklitični.

Nemam novaca *Nemaj straha*
Nemađahu prijateljâ *Teško je nemati domovine*

Imperfekt i infiinitiv mogu ostati i nestopljeni

Ne imahu prijateljâ *Teško je ne imati domovine*

U staninskom stilu mogu i drugi oblici ostati nestopljeni. To je onda jako stilski obilježeno, a čestica i glagolski oblik pišu se i tada obično kao jedna riječ

Turčin tuge za krstove neima (Ivan Mažuranić 45)

1108 Većina prijedloga stoje kao proklitike ispred imenica kojima određuju padež i s kojima tvore prijedložni izraz.

Tresao se od straha
Pismo je držao u ruci neraspečaćeno
Verao se po drveću kao mačka

1109 Prijedlozi *radi, nasuprot, unatoč, usprkos* mogu, kada se ističu, stajati i iza imenice kojoj određuju padež i s kojom tvore prijedložni izraz. Tada su zapravo posljelozi. Svi su ti prijedlozi naglašene riječi i nisu proklitike.

Nije tražio svoj dio očevine sloge radi
Krenuo je vlakom tomu usprkos
Snijegu unatoč šetao je kao i obično: jedan sat

1110 Imenica u prijedložnom izrazu može imati atribut. Ako stoji ispred nje, razdvaja je od proklitičkoga prijedloga. Taj se prijedlog tada naslanja na atribut i tvori naglasnu cjelinu s njime.

Sav se umotao u debelu šutnju i uporno bulji preda se
Gleda kroz prozorsko staklo svojih naočala i šuti
Na kućnom pragu izbi im sa zvonika osam sati
Običavao je jahati na bijelome konju
Ležao je u dobro zagrijanoj sobi
Govorio je kroz čvrsto stisnute zube

1111 Jednak je položaj apozicije u prijedložnom izrazu
To je najbolji krojač u gradu Zagrebu

1112 Naglašeni veznici i vezнички izrazi stoje na početku rečenice kojoj pripadaju (v. poglavlje o složenim rečenicama).

DODATAK
(str. 84, red 20 odozgo)

220a Ima priložnih oznaka koje su tako srasle sa svojim predikatom da se ne mogu izostaviti. Tako je u rečenici:

Stranac stanuje na osami

Besmisleno je:

Stranac stanuje

jer se glagol *stanovati* ne upotrebljava da se rekne kako netko ima stan, nego gdje ga ima. U primjeru:

Pjesnik živi na selu

može se ispustiti priložna oznaka, ali tada u rečenici

Pjesnik živi

glagol *živjeti* dobiva drugo značenje: »biti živ«. Ako glagol zadrži značenje »provoditi život«, ni tu se adverbna oznaka ne može izostaviti. Postoje dakle obvezatne priložne oznake. To dolazi odatle što neki glagolski sadržaji tek dopunjeni sadržajem priložne oznake tvore u sadržajnom ustrojstvu rečenice potpun rijek. Kako bez potpuna rijeka ne može biti sadržajnoga ustrojstva rečenice, priložna je oznaka uz takva glagolska značenja neizostavljiva. To je, međutim, svojstvo sadržajnoga, a ne gramatičkoga ustrojstva rečenice, i adverbna oznaka kao dio gramatičkoga ustrojstva nije tu uvrštena ništa drukčije nego kad je neobvezatna. Izostavljanjem obvezatne priložne oznake ne postaju rečenice pogrešne nego besmislene. U tim slučajevima ne postoji potpuna simetrija između sadržajnoga i gramatičkog ustrojstva: neraščlanjiv rijek izražava se dvama rečeničnim dijelovima: predikatom i priložnom oznakom. U sadržajnom ustrojstvu ona tu nije adverbijal nego neizlučiv dio rijeka. Vidi t. 36—38, 39f—i.

Takvi su ovi primjeri:

A dušica raj dopala /... i kod Boga prebivala (Npj. 1, 147) — *Tu stanuju i ljeti i zimi* (Npj. Petranović 3, 92) — *Hajde od mene, nećemo više zajedno živjeti* (Npr. 85) — *U toj zemlji stanuje narod* (Pavlinović, Razgovori 15) — *Nesreća najrađe stanuje uz ludost* (Pavlinović, Radiša 105) — *Živjela je samo svojemu mužu i trogodišnjem sinčiću* (Trnski, Vijenac 1879, 703) — *Husein ... življaše sada samo svojoj ljubavi i svojoj djevojci* (Tomić, Zmaj od Bosne 221) — *Ja živim u bašti sanja* (Tin Ujević, Ojađeno zvono 112)

U tim je primjerima *življaše samo svojoj ljubavi i svojoj djevojci* rijek, pa je zato adverbna oznaka u njemu neizostavljiva. Naprotiv *sada* je u sadržajnom ustrojstvu iste rečenice adverbijal, pa je ta adverbna oznaka izostavljiva. Isto je tako s *nećemo zajedno živjeti* i *više*, te sa *stanuje uz ludost* i *najrađe*.

SADRŽAJ PO PARAGRAFIMA
(izradio Georg Holzer)

Predgovor: okolnosti nastajanja ove Sintakse, korišteni materijal, način citiranja

1. Predmet i jedinice sintakse
2. Povijest termina *sintaksa*
3. *Gramatika teksta*

REČENICA

4. Rečenica kao glavna sintaktička jedinica, njezina završenost
5. *Izreka* i niz jezičnih znakova
6. *Diskurz*
7. Odnos između izreke i diskurza
8. Nezavršen diskurz
9. Stanka u diskurzu, nastavljanje na neizrečeno
10. Rečenična granica, intonacija, pravopisni znakovi
11. Odnosi između rečenice i diskurza
12. Sloboda u oblikovanju diskurza

OBAVIJEST

13. *Obavijest* kao uklanjanje neizvjesnosti
14. *Zalihost*

PREOBLIKE

15. *Preoblike*, temeljni i preobličeni oblici

POVEZIVANJE REČENICA

16. Znakovi rečenične granice
17. Točka
18. Naslov, usklik, pitanje, uputa od jedne rečenice na drugu
19. Nesvršena rečenica
20. *Povezivanje* rečenica u diskurz
21. Preoblike pri povezivanju rečenica u diskurz
22. Promjene u preoblici povezivanja: *anafora*, izostavljanje dijela rečenice
23. Stilska vrijednost različitih preoblika istih temeljnih rečenica

OBAVIJESNO USTROJSTVO REČENICE

24. Obavijesnost i zalihost dijelova rečenice
25. *Tema (dano)* i *rema (novo)*
26. *Iskaz*
27. Obavijesno ustrojstvo iskaza
28. Određenje teme situacijom

29. Redoslijed teme i reme
30. Izostavljanje zalihosne teme
31. Odnos između *subjekta/predikata* i teme/reme

SADRŽAJNO USTROJSTVO REČENICE

32. Rečenični sadržaj
33. *Semantički* pristup
34. Količina obavijesti u rečenici
35. Sadržajni dijelovi rečenice
36. *Rijek* — temeljna jedinica sadržajnoga ustrojstva rečenice
37. Odredbe rijeka i njihovi odnosi prema rijeku
38. Izbor odredaba
39. Vrste odredaba: *agens, instrument, socijativ, faktitiv, objektiv, adverbijal (lokal, temporal, modal)*
40. Više sadržajnih ustrojstava u jednoj rečenici
41. Sadržajno članjenje rečenica s obzirom na preoblike povezivanja
42. Primjeri za sadržajnu raščlambu rečenica
43. Jednakost sadržajnih i različitost gramatičkih ustrojstava u svim jezicima

GRAMATIČKO USTROJSTVO REČENICE

UVOD

44. Gramatičko ustrojstvo određuje odnose među oblicima riječi u rečenicama
45. Uvrštavanje riječi u rečenicu, međusobna pretkazivost riječi stanovitih gramatičkih svojstava
46. Odnos uvrštavanja
47. *Uvršten* oblik i oblik koji mu *otvara mjesto*
48. Zalihosna narav odnosa uvrštavanja
49. Primjeri za zalihosnu narav odnosa uvrštavanja
50. Razlika između gramatičkoga i obavijesnoga ustrojstva rečenice
51. *Rečenični dijelovi: predikat, subjekt, adverbna oznaka, objekt*

PREDIKAT

52. *Predikat* — temeljna riječ u rečenici
53. Predikat = *prirok*
54. Gramatička svojstva predikatne riječi

PREDIKATNE RIJEČI

55. *Glagolski* predikat
56. Prost glagolski predikat
57. Složeni glagolski oblik, predikatni i *pomoćni* glagol
58. Cjelovitost složenih oblika
59. Raspored riječi složenoga glagolskog predikata u rečenici
60. Enklitični oblici pomoćnih glagola
61. Složeni oblik pomoćnoga glagola
62. *Imenski* predikat, *spona (kopula)*
63. Imenica kao predikatno ime
64. Pridjev kao predikatno ime
65. Imenička zamjenica kao imenski predikat
66. Broj kao predikatno ime
67. Predikatno ime u instrumentalu
68. Prilog kao predikatna riječ
69. Prijedložni izraz kao predikat

70. Padežni izraz (imenica i pridjev u genitivu) kao predikat označuje svojstvo
71. Genitivni izraz u predikatu sa značenjem pripadnosti
72. Posvojni pridjev kao preobličeni oblik genitivnog izraza
73. Dativni izraz kao predikatna riječ
74. Infinitiv kao predikatna riječ
75. Proširci
76. Glagoli s imenskim prošircima
77. Drugi glagoli s imenskim prošircima
78. Proširci u instrumentalu, akuzativu i nominativu
79. Prijedložni izrazi kao proširci
80. Neizrečeni predikat
81. Pomoćni glagol u izostavljenom predikatu
82. Izostavljanje enklitičkih oblika *je* i *su*
83. Neoglagoljena predikatna riječ
84. Uzvici kao neoglagoljeni predikati
85. Neoglagoljen predikat u naslovima i kao oznaka autora

PREDIKATNE KATEGORIJE

86. Nezavisnost izbora gramatičkih oznaka unutar predikatnih kategorija
87. Izbor gramatičkih oznaka unutar predikatnih kategorija određen je samo značenjem koje se hoće izreći
88. Prvo lice
89. Drugo lice
90. Treće lice
91. Kategorija vida (aspekta)
92. Svršeni vid
93. Nesvršeni vid
94. Značenjske skupine svršenih i nesvršenih glagola (durativni, iterativni, terminativni, ingresivni, punktualni glagoli)
95. Kategorija vremena
96. Opreka vremena po gotovosti
97. Vremena u odnosu prema zadanom času
98. Gotova vremena
99. Neutralizacija opreke po gotovosti
100. Stilske vrijednosti razlikovanja i neutralizacije opreke po gotovosti
101. *Tempus dicendi* i *tempus agendi*
102. *Apsolutna* i *relativna* poraba vremenskih oznaka
103. Koliko se prostire sadašnjost
104. Vidska ograničenost apsolutne sadašnjosti
105. Apsolutna (prava) sadašnjost
106. Opseg apsolutne sadašnjosti, neutralizacija opreke između apsolutne i relativne odredbe gramatičkoga vremena
107. Relativna sadašnjost
108. *Historijski prezent*
109. Relativna poraba historijskoga prezenta
110. Relativna sadašnjost i buduće vrijeme
111. Prezent svršenih glagola za relativnu sadašnjost i buduće vrijeme, modalni prilog
112. Vrijednost konteksta kao modalnoga priloga
113. *Svevremenski prezent*
114. Gotova sadašnjost i perfekt
115. Gotova sadašnjost i svršeni vid
116. Gotova sadašnjost i trajni glagoli
117. Gotova sadašnjost pored negotove, perfekt, aorist, imperfekt
118. Relativna gotova sadašnjost, historijski prezent

119. Relativna gotova sadašnjost i priložne oznake
120. Relativna gotova i negotova sadašnjost i apsolutna prošlost
121. Apsolutna gotova sadašnjost i apsolutna prošlost
122. Relativna gotova sadašnjost i budućnost
123. Perfekt bez spone
124. Neutralizacija opreke među vremenima po gotovosti
125. Perfekt neutraliziran po gotovosti, aorist, imperfekt, historijski prezent
126. Razlikovanje i neutralizacija opreke po gotovosti
127. Opreka po gotovosti i razgovorni jezik
128. Kad se neutralizira opreka po gotovosti, izriče se perfektom samo apsolutna prošlost
129. Perfekt bez spone u neutraliziranoj porabi
130. Perfekt s ispuštanjem spone *je* a s povratnom zamjenicom *se*
131. Perfekt s ispuštanjem spone *su* a s povratnom zamjenicom *se*
132. Imperfekt
133. Stilska obilježenost imperfekta
134. Imperfekt i apsolutna prošlost
135. Imperfekt i relativna prošlost
136. Zamjena imperfekta perfektom
137. Imperfekt u sustavu glagolskih vremena
138. Aorist
139. Stilska obilježenost aorista
140. Aorist i apsolutna prošlost
141. Aorist i relativna prošlost
142. Aorist, relativna prošlost i budućnost
143. Aorist i svevremenska (gnomska) relativna prošlost
144. Aorist i prošlo vrijeme nesvršenih glagola
145. Pluskvamperfekt — izraz gotove prošlosti
146. Pluskvamperfekt i perfekt
147. Gotova prošlost i svršeni vid
148. Gotova prošlost i nesvršeni vid
149. Pluskvamperfekt i neutralizacija opreke po gotovosti: *pretprošlost*
150. Razumijevanje rečeničnog sadržaja s oprekom po gotovosti i s njezinom neutralizacijom
151. Pluskvamperfekt u sustavu gramatičkih oznaka vremena
152. Futur I. — izraz apsolutne i relativne budućnosti
153. Futur I. kazuje o očekivanju buduće radnje u sadašnjosti; načinska narav futura I.
153a. Apsolutna budućnost od nesvršenih glagola
154. Apsolutna budućnost od svršenih glagola
155. Futur I. kao izraz relativne budućnosti: *pripovjedački (narativni) futur*
156. Svevremenska relativna budućnost izrečena futurom I.: *gnomski futur*
157. Relativna budućnost izrečena futurom I. kao izraz nepotpune sigurnosti pri tvrđenju o sadašnjosti
158. Gotova budućnost
159. Relativna gotova budućnost
160. Stilska vrijednost gotove budućnosti
161. Kategorija načina
162. Indikativ — neobilježen način
163. Obilježeni načini
164. Imperativ
165. Sklop dvaju imperativa
166. Stari oblik za 3. lice singulara imperativa
167. Upotreba staroga imperativnog oblika

168. Relativna sadašnjost imperativa
169. Oblik imperativa relativne sadašnjosti
170. Relativna sadašnjost imperativa za prošlost: *pripovjedački* ili *historijski imperativ*
171. Relativna sadašnjost imperativa
172. Svevremenska relativna sadašnjost imperativa
173. *Gnomski* imperativ u poslovicama
174. Kondicional
175. Kondicional od nesvršenih glagola
176. Kondicional od svršenih glagola
177. Kondicional kao izraz želje
178. Kondicional u ublaženoj tvrdnji
179. Kondicional od glagola *htjeti, željeti, voljeti, moći, dati se, znati, trebati, morati, imati*
180. Neutralizacija načinske oznake kondicionala: *iterativni kondicional*
181. Primjeri za iterativni kondicional
182. Kondicional s oznakom gotove sadašnjosti: *kondicional II.*
183. Relativna gotova sadašnjost kondicionala II.
184. Neutralizacija opreke po gotovosti među kondicionalima
185. Razumijevanje kondicionala II. s oprekom po gotovosti i s njezinom neutralizacijom
186. Optativ
187. Oblik optativa

SUBJEKT

188. *Subjekt = podmet*
189. Slaganje subjekta s predikatom, subjekt uz predikat u prvom ili drugome licu
190. *Skriveni* subjekt
191. Izricanje subjekta
192. Subjekt uz predikat u trećem licu: imenica, zamjenica, čitava rečenica, infinitiv
193. Ispuštanje lične zamjenice trećega lica kao subjekta
194. Slaganje pridjevske predikatne riječi sa subjektom, *kongruencija* ili *sročnost*
195. Nepravilna ili dvojbena kongruencija: imenice muškoga roda i zbirne imenice na *-a*, brojevi, *dual, paukal*
196. Prirodni i gramatički rod/broj, kongruencija *ad sensum*
196a. Vokativ u službi subjektnoga i predikatnoga nominativa
197. Predikat koji ne otvara mjesto subjektu
198. Akuzativ u službi drugih padeža
199. Predikati koji traže više subjekata, *bezlični* predikatni glagoli, *obezličenje*

PRILOŽNA OZNAKA

200. *Adverbna (priložna) oznaka = adverbijal*
201. Zalihosna vezanost priložne oznake uz samo postojanje predikata
202. Vrste adverbne oznake
203. Prilog kao adverbna oznaka
204. Prijedložni izraz kao adverbna oznaka
204a. Padeži u prijedložnim izrazima
205. Imenica u instrumentalu kao adverbna oznaka, *agens*
206. Imenica u dativu kao adverbna oznaka
207. Dativ kao priložna oznaka uz glagole kretanja
208. Imenica koja znači mjesto kao dativna oznaka

209. Dativna oznaka s glagolima *pasti* i *pogledati*
210. Oznaka cilja u dativu
211. Druga značenja adverbne oznake u dativu
212. Imenica u akuzativu kao adverbna oznaka
213. Izraz u genitivu kao adverbna oznaka
214. Jednočlani genitivni izrazi kao adverbna oznaka načina
215. Višečlane priložne oznake u genitivu
216. Prepričavanje (parafraza) priložnih oznaka
217. Adverbna oznaka proširena *dodatnim* prilozima
218. Uzajamno označivanje dodatnih priloga
219. Razlika između dodatnih i drugih priloga
220. Rečenice sa više adverbnih oznaka koje svaka za se može biti i predikat; priložna oznaka koja se sastoji od više priloga i prijedložnih ili padežnih izraza
220a. Obvezatne prijedložne oznake

OBJEKT

221. *Objekt = predmet*, razlika između objekta i adverbne oznake
222. *Direktan (izravan)* objekt, *tranzitivni (prelazni)* glagoli
223. Obvezatan objekt u akuzativu uz prelazne glagole
224. Neobvezatan objekt u akuzativu uz prelazne glagole
225. Vrste prelaznih glagola
226. Prelazni glagoli koji izriču kakav zahvat na kakvu predmetu ili u vezi s njime
227. Prelazni glagoli koji izriču stvaranje ili izradbu
228. Prelazni glagoli koji izriču promjenu
229. Prelazni glagoli koji izriču zahvaćanje kakva predmeta
230. Prelazni glagoli koji izriču radnju kojom se kakav predmet pomiče
230a. Prelazni glagoli koji izriču radnju kojom se mijenja kretanje kakva predmeta
231. Glagoli *vladati* i *upravljati* u starijem jeziku
232. Glagol *ubrzati*
233. Prelazni glagoli koji izriču promjenu položaja ili odnosa prema kakvu predmetu
234. Prelazni glagoli koji izriču da se što čime zamjenjuje ili nadoknađuje
235. Prelazni glagoli koji izriču postojanje kakva odnosa bez zahvata i promjene
236. Prelazni glagoli koji izriču posjedovne odnose
237. Prelazni glagoli koji izriču odnose opažanja ili spoznaje
238. Glagol *misliti*
239. Prelazni glagoli koji izriču osjećajne odnose
240. Prelazni glagoli koji izriču sposobnost
241. Glagoli *vidjeti, čuti, igrati*
242. Prelazni glagoli koji izriču subjektivno stanje vršioca radnje
243. Prelazni glagoli koji izriču subjektivno stanje koje osobe koja se izriče kao objekt u akuzativu
244. Prelazni glagoli koji izriču odnose u prostoru i u vremenu
245. Prelazni glagoli koji izriču odnose u prostoru
246. Prelazni glagoli koji izriču odnose u vremenu
246a. Povratna zamjenica kao objekt u akuzativu uz prelazne glagole, povratni glagoli
247. Prelazni glagoli s dva objekta u akuzativu

248. Glagoli *koštati* i *stajati*
249. *Genitiv partitivni* uz prelazne glagole
250. Dodatak u akuzativu uz imenske predikate
251. Objekt u akuzativu uz bezlične glagole
252. *Može se* prošireno drugim glagolom u infinitivu
253.—254. Razlika između akuzativa izravnoga objekta i adverbne oznake u akuzativu, prepričavanje
255. Prelazni glagoli koji ne traže objekt u akuzativu
256. Obvezatni proširak uz prelazne glagole
257. Prelazni glagoli s obvezatnim proširkom, proširak u instrumentalu
258. Prijedložni izrazi s *kao* i *za* kao proširci
259. Glagoli s proširkom u instrumentalu, s *kao* i *za* ili u nominativu
260. Drugi prelazni glagoli s proširkom u instrumentalu ili s *kao* i *za*
261. Obezličenje i preoblika takvih prelaznih glagola u pasiv
262. Proširak u akuzativu uz prelazne glagole
263. Dopuna u akuzativu uz pridjeve
264. *Indirektan (neizravan)* objekt
265. Indirektan *objekt u genitivu*
266. Povratni glagoli koji označuju odvajanje uz objekt u genitivu
267. Povratni glagoli koji označuju oslobađanje uz objekt u genitivu
268. Prelazni glagoli uz objekt u genitivu
269. Razlika između objekta u genitivu i adverbne oznake
270. Glagoli *odmetnuti se, odvrći se, oglušiti se*
271. Povratni glagoli koji izriču odbojno čuvstvovanje uz objekt u genitivu
272. Povratni glagoli koji izriču prisjećanje uz objekt u genitivu
273. Glagol *igrati (se)*
274. Glagoli koji izriču igranje
275. Povratni glagoli koji označuju hvatanje uz objekt u genitivu
276. Glagoli *ticati se, dojmiti se*
277. Povratni glagoli koji znače da je tko što postigao ili dobio u svoju vlast uz objekt u genitivu
278. Povratni glagoli koji označuju punjenje uz objekt u genitivu
278a. Povratni glagoli nasićivanja s prijedlogom *na-*
279. Povratni glagoli koji izriču želju uz objekt u genitivu
280. Glagoli *dopasti* i *zapasti*
281. Uzvik *žalibože* kao predikat
282. Glagoli koji mogu biti i povratni i prelazni, prijelaz objekta iz akuzativa u genitiv
283. Indirektan *objekt u dativu*
284. Povratni glagoli koji izriču osjećanje uz objekt u dativu, razlika između objekta u dativu i dativnoga izraza kao priložne oznake
285. Glagoli koji znače djelatnost povoljnu za nekoga uz objekt u dativu
286. Glagoli koji znače djelatnost nepovoljnu za nekoga uz objekt u dativu
287. Glagoli koji izriču službu ili pokoravanje uz objekt u dativu
288. Glagoli koji znače otpor uz objekt u dativu
289. Glagoli koji znače sličnost uz objekt u dativu
290. Glagoli koji označuju da što komu dolikuje uz objekt u dativu
291. Glagoli koji izriču kakvo je što za koga uz objekt u dativu
292. Bezlični glagoli koji označuju raspoloženja i duševna stanja uz objekt u dativu

293. Glagoli koji izriču zbivanja što se osobito koga tiču uz objekt u dativu
294. Povratni glagoli koji izriču kakvo raspoloženje što izaziva u koga uz objekt u dativu
295. Glagoli koji znače obvezu uz objekt u dativu
296. Glagoli *dosjetiti se, dovinuti se, domisliti se*
297. Glagoli *dati se, predati se, podati se, povjeriti se, pripadati*
298. Glagoli *vjerovati, nasjesti*
299. Glagoli *suditi, prijetiti, zavidjeti*
300. Glagoli koji izriču priopćavanje uz objekt u dativu, razlika između objekta i priložne oznake u dativu
301. Glagol *lagati*
302. Glagoli koji izriču uklanjanje od kakvih neželjenih posljedica uz objekt u dativu
303. Glagoli *ustupiti, uprijeti se, kidisati, odmetnuti se*
304. Glagoli *razumjeti, bojati se, prepanuti se, naviknuti se*
305. Imenica ili zamjenica u dativu uz infinitiv kao predikat
306. Indirektan *objekt u instrumentalu*
307. Razlika između objekta i priložne oznake u instrumentalu
308. Glagoli *roditi, uroditi, ploditi*
309. Povratni glagoli koji znače kakvu zaokupljenost uz objekt u instrumentalu
310. Povratni glagoli koji znače kakvu igru uz objekt u instrumentalu
311. Glagoli koji znače vladanje, zapovijedanje i upravljanje uz objekt u instrumentalu
312. Glagoli koji znače trgovanje uz objekt u instrumentalu
313. Povratni glagoli koji izriču raspoloženja uz objekt u instrumentalu
314. Povratni glagoli koji izriču društvo uz objekt u instrumentalu
315. Glagoli koji znače gibanje uz objekt u instrumentalu
316. Glagoli koji znače miris uz objekt u instrumentalu
317. Povratni glagoli koji znače ponos uz objekt u instrumentalu
318. Glagoli *žuriti se, hitjeti, otezati, zatezati*
319. Glagoli *obrasti, zarasti*
320. Glagoli *kleti se, zakljinjati se*
321. Glagoli grožnje uz objekt u instrumentalu
322. Glagol *brinuti se*
323. Kriterij razlikovanja objekta od priložne oznake u instrumentalu
324. Dodatak u instrumentalu uz imenicu
325. Instrumental kao dopuna uz pridjeve
326. Glagoli koji otvaraju mjesta za *više objekata u raznim padežima*
327. Glagoli s dva objekta (u akuzativu i u genitivu)
328. Glagol *uvjeriti*
329. Glagoli koji izriču davanje uz objekte u akuzativu i dativu
330. Glagoli koji izriču namjenu uz objekte u akuzativu i dativu
331. Glagoli koji izriču govorenje uz objekte u akuzativu i dativu
332. Glagoli koji izriču način govorenja uz objekte u akuzativu i dativu
333. Glagoli koji izriču poučavanje i privikavanje uz objekte u akuzativu i dativu
334. Glagoli koji izriču zamjerku i opraštanje uz objekte u akuzativu i dativu
334a. Glagoli koji izriču dopuštenje i zabranu uz objekte u akuzativu i dativu
335. Glagoli koji izriču oduzimanje uz objekte u akuzativu i dativu i dativne konstrukcije koje izriču posvojnost

336. Glagoli različita značenja uz objekte u akuzativu i dativu
337. Glagoli s objektima u akuzativu i instrumentalu
338. Predikat *žao je* s objektima u dativu i genitivu
339. Glagoli s objektom u raznim padežima
340. Glagoli s objektom u akuzativu ili genitivu
341. Glagoli s objektom u akuzativu ili dativu, glagol *lagati*
342. Glagoli *dopasti, zapasti, ići, doći*
343. Glagol *voljeti*
344. Glagoli koji izriču nešto što se zbiva s objektom u akuzativu ili dativu koji stoji uz njih
345. Imenski predikati uz akuzativni ili dativni izraz
346. Glagoli uz objekt u akuzativu ili instrumentalu
347. Glagoli uz *objekt koji je prijedložni izraz*, razlika između takvog objekta i priložne oznake
348. Razlika između priložne oznake i objekta, *dodatak* ili *dopuna (komplement)*

DOPUNE

349. *Dopune*
350. Pridjevi s dopunom u genitivu
351. Pridjevi s dopunom u dativu
352. Imenice s dopunom u instrumentalu
353. Pridjevi s dopunom u instrumentalu kao proširkom

PREOBLIKE GRAMATIČKOGA USTROJSTVA REČENICE

354. Preoblike rečeničnoga ustrojstva nezavisne od diskurza
355. Promjena rečeničnoga ustrojstva odnosno značenja u preoblici
356. Preoblike koje mijenjaju rečenično značenje a ne i odnose u ustrojstvu i obrnuto

NIJEKANJE

357. *Nijekanje = negacija, niječna / potvrdna* rečenica
358. Niječna čestica *ne*
359. Glagoli *biti, htjeti, imati* pri nijekanju: *nisam (nijesam), neću, nemam*
360. Zanijekani imperativ, *nemoj, nemojmo, nemojte*
361. Neutralni imperativ glagola *dati* zanijekan, uzvik *de, deder*
362. Višestruko izricanje nijekanja rečenica s neodređenim zamjenicama ili prilozima
363. Dvostruko izricanje nijekanja rečenica s veznikom *i*
364. Veznik *i* u funkciji priložne oznake pri niječnoj preoblici
365. Veznik *i* kao pojačanje uz više usporednih dijelova rečenice pri nijekanju
366. Ispuštanje glagola *biti* i *imati* u zanijekanim rečenicama
367. *Slavenski genitiv* u zanijekanim rečenicama
367a. Slavenski genitiv od srednjega roda pokaznih zamjenica
368. Izrazi s *ni* uz slavenski genitiv
369. Izostavljanje glagola pri nijekanju izrazom s *ni* uz slavenski genitiv
370. Izostavljanje glagola *nemati*
371. *Nijedan (ni) da*
372. Zamjena prijedloga *već* odnosno *još* prijedlozima *još* odnosno *već* ili *više* pri nijekanju
373. Prilog *pravo* i nijekanje
374. Nijekanje dijela rečeničnoga ustrojstva
375. Prilozi *malo, umalo, malo što, malo te, tek što* i nijekanje, prilog *maltene*

PITANJE

376. Pitanje, *upitna / izjavna* rečenica
377. Upitna intonacija, upitnik
378. Mukli vokal kao nosilac intonacije odvojene od rečenice
379. Upitne čestice
380. Upitna čestica *li*
381. *Je li* umjesto *jest li*
382. Upitna čestica *da li*
383. Upitna čestica *je li*
384. Upitna čestica *zar*
385. Upitna čestica *da*
386. Upitna čestica *zar da*
387. Upitna čestica *ali*
388. Upitna čestica *eda*
389. Upitna čestica *eda li*
390. Zamjena neodređene zamjenice upitnom pri upitnoj preoblici
391. Zamjena neodređenog priloga upitnim pri upitnoj preoblici
392. *Negdje* i *gdje* — *nekako* i *kako*
393. Zamjena prijedloga *zato* prijedlogom *zašto* pri upitnoj preoblici
394. Zamjena zamjeničkoga oblika *to* oblikom *što* pri upitnoj preoblici
395. Zamjena zamjenica *tkogod, štogod* zamjenicama *tko, što* pri upitnoj preoblici
396. Zamjena zamjenica *kojigod, kakavgod, čijigod* zamjenicama *koji, kakav, čiji* pri upitnoj preoblici
397. Zamjena priloga *kadgod, gdjegod* prilozima *kada, gdje* pri upitnoj preoblici
398. Zamjene zamjenica u izričnim rečenicama
399. Zamjena izraza *makar i netko, makar i nešto* zamjenicom *itko, išto* pri upitnoj preoblici
400. Zamjena izraza *makar i nekoji, makar i nekakvi, makar i nečiji* zamjenicama *ikoji, ikakvi, ičiji* pri upitnoj preoblici
401. Zamjena izraza *makar i nekada, makar i negdje* prilozima *ikada (igda), igdje* pri upitnoj preoblici
402. Zamjene u izjavnim rečenicama
403. Primjer

USKLIK

404. Usklik, *usklična / izrična* rečenica
405. Usklična intonacija, uskličnik
406. Usklična čestica *ta*

POTICAJ

407. Poticaj
408. Poticajne čestice *neka* i *da*, usklična intonacija, uskličnik
409. Poticajna čestica *neka*
410. Poticajna čestica *da*, kondicional
410a. *Apsolutno* upotrijebljen infinitiv kao poticajni predikat

PASIV

411. Pasiv, agens (vršilac), prijedložni izraz s *od* ili *po*
412. Pasivna preoblika u rečenicama u kojima subjekt nije izrečen
413. Perfekt, pluskvamperfekt i opreka po gotovosti pri pasivnoj preoblici
414. Lična zamjenica kao objekt odnosno kao subjekt prije odnosno nakon pasivnog preobličivanja

415. Zamjena aktivnoga glagolskog oblika povratnim pri pasivnoj preoblici
416. Agens kao subjekt i prijedložni izraz s *od* u pasivnoj preoblici
417. Prijedložni izraz s *po* kao izraz agensa u pasivnoj rečenici
417a. Instrumentalni izraz kao agens u pasivnoj rečenici
418. Stilska vrijednost pasiva kojemu je izrečen vršilac radnje

OBEZLIČENJE

419. *Obezličenje*
419a. Obezličenje kod prelaznih glagola

VIŠE PREOBLIKA U JEDNOJ REČENICI

420. Dvije preoblike u jednoj rečenici
421. Primjeri za dvije preoblike u jednoj rečenici
422. Tri preoblike u jednoj rečenici
423. Četiri preoblike u jednoj rečenici
424. Pet preoblika u jednoj rečenici
425. Stilska vrijednost gomilanja preoblika u istoj rečenici

SKLAPANJE VIŠE REČENICA U JEDNU

426. *Sklapanje, složena rečenica i ishodišne rečenice, proste rečenice*
427. Veličina složenih rečenica
428. *Nezavisno* i *zavisno* složene rečenice
429. Razlika između nezavisno i zavisno složenih rečenica
430. Tri stupnja sklapanja

NEZAVISNO SLOŽENE REČENICE

431. Nezavisno složene rečenice, *rečenični niz*, dokidanje rečeničnih granica
432. Duboko zasječena nerečenična granica, intonacija, točka zarez
433. Uklanjanje i zamjena zalihosnih dijelova operacijom povezivanja
434. Pliće zasječena nerečenična granica, intonacija, zarez
434a. Uklanjanje i zamjena zalihosnih dijelova
435. Rečenice bez oglagoljenoga predikata pri sklapanju
435a. Sklapanje vokativa u nezavisno složenu rečenicu
436. Potpuno dokidanje rečeničnih granica u složenoj rečenici
437. Crta među nezavisno sklopljenim rečenicama
438. Dvije točke među nezavisno sklopljenim rečenicama
439. Dvije točke i crta među nezavisno sklopljenim rečenicama
440. *Vezničkí prilozi*
441. *(Nezavisni) veznik*
442. *Sindetska* i *asindetska* rečenica *(rečenični niz)*
443. Leksičko i gramatičko značenje nezavisnih veznika
444. Vrste vezničkih priloga, nezavisnih veznika i složenih rečenica

SASTAVNE REČENICE

445. Sastavni prilozi i veznici
446. Prilozi *i, također, čak, zatim, nato*
447. Sklapanje rečenica s priložnim *i* u rečenični niz
448. Sastavni veznik *i*
449. Ispuštanje zalihosnih dijelova pri sklapanju uz pomoć sastavnoga veznika *i*
450. Rečenice s dvostrukim kojim dijelom povezanim veznikom *i*
451. Nabrajanje

452. *i, ni (niti)*, neodređene zamjenice i prilozi pri nijekanju
453. Prilozi *pa (pak), zatim, nato, onda*
454. Sklapanje rečenica s prilogom *pa* u rečenični niz
455. Sastavni veznik *pa*
456. Veznik *pa* i nabrajanje
457. Prilozi *te (ter), zatim, nato, onda*
458. Sklapanje rečenica s prilogom *te* u rečenični niz
459. Sastavni veznik *te*
460. Stilska vrijednost sastavnih veznika
461. Sastavni veznici *nego i, već i, no i* poslije *ne samo* ili *ne samo da*
462. Sastavni veznici kao npr. *i zatim, i tako, i onda* i sl.

RASTAVNE REČENICE

463. Rastavni prilozi i veznici *ili (iliti), ali, ja, ta*
464. Prilog *ili*
465. Uklapanje rečenica s prilogom *ili* u rečenični niz
466. Prilog *ili* kao samostalan predikat
467. Rastavni veznik *ili*
468. Rastavni veznik *ili* u nabrajanju
469. Rastavni veznici *ali, ja, ta*
470. Prilozi *bilo* i *volja ti*
471. Sklapanje sastavnih i rastavnih rečenica nije ograničeno u broju

SUPROTNE REČENICE

472. Suprotni prilozi i veznici
473. Prilozi *a, međutim, ipak*
474. Uklapanje rečenica s prilogom *a* u rečenični niz
474a. Nizanje rečenica sa suprotnim prilogom
475. Rečenični nizovi i suprotni prilog *a*, sastavna nabrajanja
476. Suprotni veznik *a*
477. Prilog *ali*
478. Uklapanje rečenica sa suprotnim prilogom *ali* u rečenični niz
479. Rečenični nizovi i prilog *ali*
480. Suprotni prilog *ali* kao samostalan predikat
481. Suprotni veznik *ali*
482. Suprotni prilozi *no* i *nego*
483. Uklapanje rečenica sa suprotnim prilogom *no* ili *nego* u rečenični niz
484. Suprotni prilog *nego* kao samostalan predikat
485. Suprotni veznici *no* i *nego*
486. Suprotni prilozi *već, ipak, dok, međutim, samo, opet, ma, tek*
487. Suprotni veznici *već, ipak, dok, međutim, samo, opet, ma, ama, tek, gdje, kud, otkud, kamoli, nekmoli, toli, gdjeli*
488. Složeni priložni izrazi u službi suprotnih priloga
489. Prijelaz složenih priložnih izraza u suprotne veznike

IZUZETNE REČENICE

490. Izuzetni prilozi i veznici
491. *Samo, jedino, tek, samo što, jedino što* kao izuzetni prilozi
492. *Samo, samo što, jedino, jedino što* kao izuzetni veznici

ZAKLJUČNE REČENICE

493. Zaključni prilozi i veznici
494. *Dakle, zato, stoga, pa, s obzirom na to* kao zaključni prilozi
495. *Dakle, zato, stoga, pa, s obzirom na to* kao zaključni veznici

OBJASNIDBENE REČENICE

496. Vezнički prilozi objašnjenja *jer, ta, bo*
497. Drugi prilozi i priložni izrazi kao veznici

ZAVISNO SLOŽENE REČENICE (BEZ PREOBLIKE USTROJSTVA)

498. *Glavna* i *zavisna* rečenica
499. Ponavljanje operacije sklapanja rečenica

ZAVISNE REČENICE PO MJESTU SVOJEGA UVRŠTAVANJA U GLAVNU

500. *Predikatne, subjektne, objektne, adverbne i atributne* zavisne rečenice
501. *Vezničke riječi*, složeni vezнički izrazi

ZAVISNE REČENICE PO SADRŽAJU SVOJEGA UVRŠTAVANJA

502. Zavisne rečenice po sadržaju svojega uvrštavanja

ODNOSNE REČENICE

503. Odnosne rečenice
504. Vezničke riječi odnosnih rečenica
505. Odnosna zamjenica *koji*
506. Uvrštavanje spriječeno vezničkim prilozima
507. Sklopljene rečenice, koje se ne mogu uvrstiti u druge
508. Primjeri za odnosne rečenice — analizirani
509. Još primjera za odnosne rečenice
510. Odnosna rečenica uz širu imensku skupinu
511. Odnosna rečenica koja se ne odnosi na samu imenicu
511a. Izdvajanje manje skupine iz kakve veće odnosnom rečenicom uz imenicu u množini
512. Uvrštavanje odnosnih rečenica uz zamjenicu u glavnoj, odnosna zamjenica *koji, korelativne (suodnosne)* zamjenice
513. Primjeri
514. Zamjenica *svi*, izraz *svi oni*, zamjenica *onaj* pri odnosnom uvrštavanju
515. Zamjenice *tko, što, netko, nešto* pri odnosnom uvrštavanju
516. Položaj odnosnih rečenica
517. Primjeri, zamjenica *koji* pri odnosnom uvrštavanju
518. Odnosna rečenica uz ličnu zamjenicu trećega lica
519. Ispuštanje korelativne zamjenice pri odnosnom uvrštavanju
520. Odnosna rečenica u primjeru gdje je ispala korelativna zamjenica u akuzativu objekta
521. Neodređene zamjenice *tko god, što god* pri odnosnom uvrštavanju
522. Pokazna zamjenica i vezнički prilog *to* i odnosni prilog *što* pri odnosnom uvrštavanju
523. Ispuštanje korelativne zamjenice *to*
524. Zamjena odnosne zamjenice *koji* odnosnim prilogom *što*
525. Zamjena odnosne zamjenice *koji* odnosnim prilogom *što* s ličnom zamjenicom *on*
526. Odnosni prilog *gdje* i vezнički prilog *te* u istoj službi kao odnosna zamjenica *koji*
527. Odnosni pridjev *čiji* i genitiv zamjenice *koji* pri odnosnom uvrštavanju
528. Zamjenički pridjev *takav, ovakav, onakav* i odnosni pridjev *kakav* pri odnosnom uvrštavanju
529. Ispuštanje korelativnoga zamjeničkog pridjeva u glavnoj rečenici pri takvu odnosnom sklapanju

530. Zamjenički pridjev *takav, ovakav, onakav* i odnosni pridjev *kakav* u imenskom izrazu pri odnosnom uvrštavanju
531. Ispuštanje korelativnoga zamjeničkog pridjeva u glavnoj rečenici pri takvu odnosnom sklapanju
532. Zamjenički pridjev *tolik, ovolik, onolik* i odnosni pridjev *kolik* pri odnosnom uvrštavanju
533. Ispuštanje korelativnoga zamjeničkog pridjeva u glavnoj rečenici pri takvu odnosnom sklapanju
534. Zamjenički pridjev *tolik, ovolik, onolik* i odnosni pridjev *kolik* u imenskom izrazu pri odnosnom uvrštavanju
535. Ispuštanje korelativnoga zamjeničkog pridjeva u glavnoj rečenici pri takvu odnosnom sklapanju
536. Primjeri
537. Preoblika perfekta u futur II. pri odnosnom uvrštavanju, relativna gotova sadašnjost u odnosnoj rečenici
538. Perfekt od nesvršenoga glagola u ishodišnoj rečenici pri odnosnom uvrštavanju, »perfekt II.«
539. Perfekt od svršenoga glagola u ishodišnoj rečenici pri odnosnom uvrštavanju
540. Futur II. od nesvršenih i od svršenih glagola, prezent nesvršenih glagola s prijedlogom *uz-* pri odnosnom uvrštavanju
540a. Futur II. u odnosnoj rečenici koji izriče svevremensku relativnu gotovu sadašnjost ili vrijeme zamišljeno u prošlosti

MJESNE REČENICE

541. Vezničke riječi mjesnih rečenica
542. Mjesna rečenica s *gdje* jednakovrijedna odnosnoj s *koji*
543. Uvrštavanje mjesnih rečenica odnosnim prilogom *gdje*
544. Zamjena vremenskoga priloga odnosnim prilogom *gdje* pri odnosnom uvrštavanju
545. Zamjenički prilog u glavnoj rečenici korelativan odnosnom prilogu *gdje* u zavisnoj
546. Ispuštanje korelativnoga zamjeničkog priloga kojega se sadržaj uključuje u sadržaj odnosnoga priloga *gdje*
547. Uvrštavanje mjesnih rečenica odnosnim prilozima *kamo, kuda (otkuda), odakle*
548. Preoblika perfekta u futur II. u mjesnim rečenicama

NAČINSKE REČENICE

549. Vezničke riječi načinskih rečenica
550. Uvrštavanje načinske rečenice odnosnim prilogom *kako*
551. Ispuštanje korelativnoga priloga kojega se sadržaj uključuje u sadržaj odnosnoga priloga *kako*
551a. Primjeri za takvo uvrštavanje
552. Križanje odnosne i načinske korelacije
553. Uvrštavanje načinske rečenice odnosnim prilogom *kao što*
554. Ispuštanje korelativnoga priloga kojega se sadržaj uključuje u sadržaj odnosnoga priloga *kao što*
554a. Primjeri za takvo uvrštavanje
555. Uvrštavanje načinske rečenice odnosnim prilogom *kao da*, izostavljanje korelativnoga zamjeničkog priloga
556. Prilog *kao da* u nezavisnim rečenicama
557. Uvrštavanje načinske rečenice količinskim odnosnim prilogom *koliko*, ispuštanje korelativnoga zamjeničkog priloga

558. Zamjena načinskoga priloga *to* uz komparativ načinskim vezničkim prilogom *što* pri načinskom uvrštavanju, ispuštanje korelativnoga priloga *to*
559. Instrumentalni izraz *tim* i *čim* uz komparativ

VREMENSKE REČENICE

560. Vremenske rečenice
561. Vezničke riječi i veznički izrazi vremenskih rečenica
562. Uvrštavanje odnosne rečenice odnosnim prilogom *kada*, vremenska rečenica s *kad(a)* jednakovrijedna odnosnoj s *koji*
563. Uvrštavanje vremenske rečenice odnosnim prilogom *kad(a)*
564. Vremenski zamjenički prilog u glavnoj rečenici korelativan odnosnom prilogu *kad(a)*
565. Ispuštanje korelativnoga zamjeničkog priloga kojega se sadržaj uključuje u sadržaj odnosnoga priloga *kad(a)*
566. Složeni veznik *kad(a) li*
567. Veznički izraz *kad(a) god, kad(a) goder*
568. Veznik *kad(a)* kod priložnih oznaka koje se odnose na svako njima opisano vrijeme
569. Vremenska rečenica s *kad(a)* uvrštena u upitnu
570. Vremenska rečenica s *kad(a)* ili *kad(a) li* s izrazitim sadržajem nadovezivanja
571. Zamjenički prilog *dotle* i vremenski veznik *dok*
572. Druge vremenske oznake sličnoga značenja zamjeničkom prilogu *dotle*
573. Veznici *dokle, dok god, dokle god*
574. Veznički izraz *sve dok*
575. Uklanjanje vremenske oznake *dotle* u glavnoj rečenici
576. Veznik *dočim*
577. Neutralizacija niječne preoblike u vremenskoj rečenici s *dok*
578. Uvrštavanje vremenske rečenice s *dok* uz vremenske oznake *tada, odmah. taman, još, već, od onda, a to*
579. Uklanjanje takvih vremenskih oznaka
580. Veznički izraz *samo dok*
581. Vremenski prilog *odmah* i vremenski veznik *čim*
582. Uvrštavanje vremenskih rečenica s *čim* uz *tim, diljem, birdem, tako*
583. Uklanjanje vremenske oznake *odmah* u glavnoj rečenici
584. Vezнички izrazi *jedva što, tek što*, veznički prilog *ali*
585. Vremenski veznik *što*
586. Vremenski veznik *netom*
587. Vremenske vezničke riječi *jedva* i *tek*
588. Veznički prilozi *da* i *ta* i vremenski veznički izraz *jedva (što)*
589. Vremenski zamjenički prilog *onda* i vremenski veznik *pošto*
590. Uvrštavanje vremenskih rečenica s *pošto* uz druge vremenske oznake
591. Uklanjanje vremenske oznake *onda* u glavnoj rečenici uz *pošto*
592. Veznik *pokle*
593. Vezнички izrazi *nakon što* i *poslije nego*
594. Uvrštavanje vremenske rečenice vezničkim izrazom *prije nego (što)* uz prilog *onda*
595. Uvrštavanje vremenske rečenice vezničkim izrazom *prije nego* uz druge vremenske oznake
596. Uklanjanje oznake *onda* u glavnoj rečenici uz *prije nego*
597. Uvrštavanje vremenske rečenice veznikom *kako* uz vremensku oznaku *odmah*
598. Uvrštavanje vremenske rečenice veznikom *kako* uz druge vremenske oznake
599. Uklanjanje vremenske oznake *odmah*
600. Uvrštavanje vremenske rečenice veznicima *kako, otkako, otkada*, uklanjanje zamjeničkoga priloga u glavnoj rečenici
601. Uvrštavanje vremenske rečenice s veznikom *kako* uz vremensku oznaku *dotle*

602. Uvrštavanje mjesnih rečenica uz vremenske oznake
603. Preoblika perfekta u futur II. i prezent glagola s prijedlogom *uz-* u vremenskoj rečenici
604. Primjeri s perfektom preoblikovanim u futur II. u vremenskim rečenicama

UZROČNE REČENICE

605. Vezničke riječi uzročnih rečenica
606. Uvrštavanje uzročnih rečenica veznikom *jer, jere, jera* uz zamjenički prilog *zato* ili *stoga*
607. Uklanjanje uzročnoga zamjeničkog priloga uz *jer*
608. Veznik *jere, jera*
609. Veznik *jerbo, bo*
610. Uvrštavanje uzročne rečenice veznikom *što*
611. Uklanjanje uzročnoga zamjeničkog priloga uz *što*, zamjena veznika *što* veznikom *jer*, sintaktička dvoznačnost rečenica kao uzročnih i odnosnih, zamjena odnosne zamjenice *što* izričnim veznikom *da*, stilska vrijednost veznika *što*
612. Veznik *kad(a)* (i u dvoznačnim uzročnim/vremenskim rečenicama)
613. Priložna uzročna oznaka *tako*, uvrštavanje uzročnih rečenica vezničkom riječi *kako*
614. Uklanjanje zamjeničkoga priloga *tako*
615. Vezнički izraz *budući da*
616. Uklanjanje zamjeničkoga priloga *zato, stoga* uz *budući da*
617. Veznik *pošto* pri uvrštavanju uzročnih rečenica
618. Veznik *e*
619. Veznik *gdje* pri uzročnom uvrštavanju
620. Veznik *zašto* pri uzročnom uvrštavanju
621. Uzročni veznik *bo*
622. Vezнички izrazi *zato što, zbog toga što, uslijed toga što, zahvaljujući tomu što, zato jer, zbog toga jer* itd.

NAMJERNE REČENICE

623. Vezničke riječi namjernih rečenica
624. Uvrštavanje namjerne rečenice veznikom *da*, prezent u namjernoj rečenici
625. Kondicional sadašnji u namjernoj rečenici
626. Primjeri za kondicional sadašnji u namjernim rečenicama
627. Uklanjanje zamjeničkoga priložnog izraza namjere uz *da*
628. Primjeri s indikativom prezenta svršenoga vida (jedan sintaktički dvoznačan)
629. Primjeri s indikativom prezenta nesvršenoga vida (jedan sintaktički dvoznačan)
630. Primjeri s kondicionalom sadašnjim
631. Futur u namjernoj rečenici
632. Prilog *samo* pri namjernom uvrštavanju
633. Veznik *eda*, kondicional
634. Namjerni veznik *kako*, kondicional sadašnji
635. Futur uz veznik *kako*
636. Namjerni veznik *li*, kondicional sadašnji, niječna preoblika
637. Futur uz veznik *li*
638. Povezivanje namjernih veznika *da* i *li*, kondicional
639. Veznik *neka*
640. Futur II. u namjernoj rečenici, veznik *da ako*

POSLJEDIČNE REČENICE

641. Posljedične rečenice kao posebna vrsta priložne oznake načina, posljedični veznici
642. Uvrštavanje posljedičnih rečenica veznikom *da* uz *tako*, kategorija vremena u posljedičnim rečenicama
643. Uvrštavanje posljedične rečenice uz *toliko*
644. Uvrštavanje posljedične rečenice uz složene izraze s *tako* i *toliko*
645. Uvrštavanje posljedične rečenice uz druge priložne izraze
646. Uklanjanje zamjeničkoga priložnog izraza načina *tako* ili *toliko*
647. Vezнички izrazi *tako da* i *toliko da*
648. Uvrštavanje posljedične rečenice uz *takav* i *tolik*
649. Uklanjanje zamjeničkoga pridjeva *takav* ili *tolik* u glavnoj i odgovarajuće imenice u zavisnoj rečenici
650. Uvrštavanje posljedičnih rečenica uz druge pridjeve
651. Uvrštavanje posljedičnih rečenica uz samu imenicu
652. Uklanjanje zamjeničkoga pridjeva *takav* ili *tolik* uz posljedični veznik *da*
653. Uvjeti dvoznačnosti posljedičnih/namjernih rečenica s veznikom *da*
654. Uvrštavanje posljedičnih rečenica s veznicima *kako* i *koliko*
655. Uvrštavanje posljedičnih rečenica s veznikom *te*
656. Uvjeti dvoznačnosti posljedičnih odnosno nezavisno složenih sastavnih rečenica s veznikom *te*
657. Futur II. u posljedičnim rečenicama
657a. Posljedični veznik *e*

POGODBENE REČENICE

658. *Protaza* i *apodoza*, zamjenički priložni izrazi uvjetnoga značenja, pogodbeni veznici
659. *(ne-, i-)tko, (ne-, i-)što išta, (ne-, i-)koji, (ne-, i-)kada, (ne-, i-)gdje, (ne-, i-)kako* pri pogodbenom uvrštavanju
660. Veznik *ako, realne* pogodbene rečenice
661. Prezent trajnoga glagola u pogodbenim rečenicama
662. Uklanjanje zamjeničkoga priložnog izraza uvjeta u glavnoj rečenici uz *ako*
663. Izricanje realne pogodbe uvrštavanjem rečenice s glagolom u pravoj gotovoj sadašnjosti ili prošlosti ili u pravoj prošlosti u protazu
664. *Eventualna* pogodba s futurom I. u protazi, veznik *ako li*
665. Eventualne pogodbene rečenice s indikativom prezenta u protazi
666. Eventualne protaze s trajnim glagolom
667. Eventualne protaze s prezentom svršenih glagola i veznikom *ako*, futur I. u apodozi, razlika između pogodbenih rečenica s futurom I. u protazi i pravih eventualnih s prezentom svršenoga vida, gnomski aorist
668. Imperativ ili slični izrazi, *moći, morati, trebati* ili kondicional u apodozama
669. Neprava gotova sadašnjost koja se odnosi na budućnost u apodozama eventualnih protaza
670. Svevremenski svršeni prezent ili gnomski aorist u eventualnoj protazi
671. Futur II. nesvršenih glagola u eventualnim protazama
672. Prezent glagola s prijedlogom *uz-* za izricanje relativne sadašnjosti koja se odnosi na budućnost u pogodbenim rečenicama
673. Stanje nakon događaja kao uvjet u eventualnoj protazi s futurom II.
674. Izricanje relativne gotove sadašnjosti futurom II. u pogodbenim rečenicama s uvjetom u budućnosti kao posljedicom događaja u prošlosti, futur II. u zavisnoj i u glavnoj rečenici
675. *Potencijalne* pogodbene rečenice, kondicional u protazi, veznik *ako*
676. Kondicional u apodozama potencijalnih pogodbenih rečenica

677. Futur, imperativ ili slični izraz očekivanja ili zapovijedi u potencijalnoj apodozi
678. Pogodbeni sklopovi bez izrečenih predikatnih kategorija
679. Sporedna značenja veznika *ako* uz pogodbeno
680. Veznik *li* jednak vezniku *ako* u realnim pogodbenim rečenicama
681. Vezničkí izraz *ako li*
682. Vezničkí izraz *akono*
683. Vezničkí izrazi *nego ako, nego ako li, baš ako, istom ako, već ako*
684. *Potencijalne* i *irealne* pogodbene rečenice s veznikom *kad(a)* i s kondicionalom u protazi i u apodozi
685. Potencijalne pogodbene rečenice s *kad(a)* i kondicionalom
686. *Irealne* pogodbene rečenice s *kad(a)* i kondicionalom
687. Dvoznačne potencijalne/irealne pogodbene rečenice s *kad(a)* i kondicionalom
688. Vremenske i uzročne rečenice s pogodbenim značenjem i realne ili eventualne pogodbene rečenice, sve s veznikom *kad(a)* i indikativom
689. (Potencijalne ili irealne) pogodbene protaze s veznikom *da* i indikativom
690. Nesvršeni prezent u (potencijalnim ili irealnim) pogodbenim protazama s *da*
691. Svršeni prezent u (potencijalnim ili irealnim) pogodbenim protazama s *da*
692. Perfekt u irealnoj protazi s veznikom *da*
693. Futur II. u irealnoj protazi s veznikom *da*
694. Imperfekt i aorist u irealnoj protazi s veznikom *da*
694a. Pluskvamperfekt u irealnoj protazi s veznikom *da*
695. Uvrštavanje irealne protaze s veznikom *da* u apodozu s indikativom
695a. Uvrštavanje irealne protaze s kondicionalom veznikom *da*
696. Dvoznačnost rečenica s vezničkim izrazom *ukoliko*
697. Veznik *budi* i vezničkí izraz *budi li*
698. Pogodbene rečenice koje izriču uvjet pod kojim se izriče glavna rečenica i veznik *budi*

DOPUSNE REČENICE

699. Dopusne rečenice, priložni izrazi suprotstavljanja, dopunski veznici
700. Veznik *iako*
701. Uklanjanje priložnoga izraza suprotstavljanja uz *iako*
702. Vezničkí izraz *ako ... i*
703. Drukčije značenje vezničkoga izraza *ako ... i*
704. Dopusni veznik *ako*
705. Veznik *premda*
706. Priložni izrazi suprotstavljanja *sa svim tim, ništa ne manje, zato*
707. Uklanjanje priložnoga izraza suprotstavljanja uz *premda*
708. Preoblika dopusne rečenice u apoziciju
709. Vezničkí izraz *prem ... da*
710. Vezničkí izrazi *akoprem, ako prem, prem ako*
711. Vezničkí izraz *akoprem da*
712. Veznik *makar*
713. Uklanjanje priložnoga izraza suprotstavljanja uz *makar*
714. Vezničkí izraz *makar da*
715. Optativ (glagolski pridjev aktivni) u dopusnoj rečenici
716. Vezničkí izraz *pa makar*
717. Preoblika neodređenih izraza pri optativnoj preoblici
718. Veznik *ma* u optativnoj preoblici
719. Izrazi *ma tko, ma što, ma kako* itd.
720. Vezničkí izraz *i ma* ili *ma i*
721. Veznik *mada*
722. Uklanjanje priložnoga izraza suprotstavljanja uz *mada*

723. Dopusni veznik *da*
724. Uklanjanje priložnoga izraza suprotstavljanja uz *da*
725. Futur I. u dopusnoj rečenici s veznikom *da*
726. Kondicional u dopusnoj rečenici s veznikom *da*
727. Vezničkí izraz *da i* ili *i da*, kondicional
728. Vezničkí izraz *pa da*
729. Vezničkí izraz *pa da i*, kondicional
730. Dopusna rečenica s česticom *neka*
731. Pogodbena rečenica s česticom *neka*
732. Veznici *nekader, negder*
733. Preoblike u rečenicama s *neka*
734. Dopusni veznik *koliko*

IZRIČNE REČENICE

735. Razlika između izričnih i odnosnih rečenica, izrični veznici
736. Proširenje značenja pokaznih zamjenica uvrštavanjem izričnih rečenica, izricanje sadržaja govorenja izričnom rečenicom
737. *Glagoli govorenja (verba dicendi)*, veznik *da* i uklanjanje pokazne zamjenice u glavnoj rečenici pri izričnom uvrštavanju
738. Razlika između izričnoga i odnosnog uvrštavanja uz glagole govorenja
739. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja kojima se kazuje odnos jednoga govorenja prema drugom i prema šutnji
740. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji kazuju o opširnosti i potpunosti ili o kratkoj naznačenosti govorenja
741. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji kazuju o svrsi govorenja
742. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji kazuju nešto o sadržaju onoga što se govori
743. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja kojima se kazuje izricanje volje
744. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji izriču neku ocjenu onoga što se kazuje
745. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji kazuju kakvim se glasom što izriče
746. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji prvotno znače kakvo karakteristično glasanje
747. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji prvotno znače obavljanje nekih fizioloških funkcija
748. Izrično uvrštavanje uz glagole govorenja koji kazuju da se govor posreduje pismom
749. Neprelazni glagoli govorenja pri izričnom uvrštavanju
750. Izrična rečenica s veznikom *da* koja izriče sadržaj opažanja, mišljenja, umovanja ili razumijevanja
751. *Glagoli osjećanja (verba sentiendi)* neposrednoga osjetilnoga opažanja, veznici *da* i *kako* pri izričnom uvrštavanju
752. Izrično uvrštavanje uz glagole koji izriču osjećanje nezavisno od njegove osjetilne podloge
753. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču opažanje koje netko ili nešto pobuđuje ili mu se izlaže
754. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču znanje
755. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču mišljenje ili namjeru
756. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču shvaćanje
757. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču sjećanje
758. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču navikavanje
759. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču sumnjanje
760. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču čuđenje
761. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču očekivanje

762. Neutralizacija niječne preoblike u izričnim rečenicama uz glagole strahovanja
763. Dokidanje dvoznačnosti intonacijom u zanijekanim izričnim rečenicama uz glagole strahovanja
764. Izrično uvrštavanje uz glagole osjećanja koji izriču nastojanje i pomnju
765. Izrična rečenica s veznikom *da* uz glagole koji izriču duševno stanje ili raspoloženje
766. *Glagoli duševnoga stanja (verba affectuum)* pri izričnom uvrštavanju
767. Izrična rečenica s veznikom *da* uz glagole koji izriču htijenje, njegovo ograničavanje ili slobodu
768. *Glagoli htijenja (verba voluntatis)* pri izričnom uvrštavanju
769. Izrična rečenica s *da* uz *htjeti* kao dio futurskoga oblika
770. Izrično uvrštavanje uz glagole htijenja koji izriču neko ograničenje njegovu ostvarivanju
770a. Izrično uvrštavanje uz glagole htijenja koji izriču mogućnost slobodnoga ostvarivanja
771. Izrična rečenica s veznikom *da* uz glagole koji izriču da se nešto zbiva, da nečega ima, da nešto počinje ili prestaje, da pomaže ili odmaže, da uspijeva ili se izjalovljuje, da valja ili ne
772. *Glagoli događanja (verba eveniendi)* pri izričnom uvrštavanju
772a. Odnosno sklapanje takvih rečenica.
773. Glagoli događanja koji kazuju da neko zbivanje počinje ili prestaje pri izričnom uvrštavanju
774. Glagoli pomaganja i odmaganja pri izričnom uvrštavanju
775. Izrično uvrštavanje uz glagole događanja koji kazuju da li neko zbivanje uspijeva ili se izjalovljuje, neutralizacija niječne preoblike uz *izbjeći*
776. Izrično uvrštavanje uz glagole događanja koji izriču vrijednost kakvoga zbivanja
777. Izrična rečenica s veznikom *da* uz glagolske fraze što su po značenju jednako vrijedne glagolima govorenja, osjećanja, duševnoga stanja, htijenja ili događanja
778. Izrična rečenica s veznikom *da* uz *nemoj* u zanijekanom imperativu
779. Uvrštavanje izričnih rečenica uz imenice, pridjeve i priloge
780. Izrična rečenica s veznikom *da* uz riječi govorenja
781. Izrična rečenica s veznikom *da* uz riječi osjećanja
782. Izrična rečenica s *da* uz pridjev ili prilog osjećanja
783. Izrična rečenica s veznikom *da* uz riječi koje izriču duševna stanja
784. Izrična rečenica s veznikom *da* uz riječi htijenja
785. Izrična rečenica s *da* uz pridjev htijenja
786. Izrična rečenica s *da* uz prilog htijenja
787. Izrična rečenica s veznikom *da* uz riječi događanja
788. Izrična rečenica s *da* uz pridjeve događanja
789. Izrična rečenica s *da* uz priloge događanja
790. Veznik *da* usko povezan s prilogom
791. Složeni veznici *jer da, makar da, a da* u izričnim rečenicama s dodatnim značenjem
792. Izrična rečenica s veznikom *da* uz izraz koji se samo pomišlja, izostavljanje toga izraza
793. Futur II. u izričnoj rečenici s veznikom *da*
794. Uvrštavanje izrične rečenice s veznikom *kako*
795. Izrične rečenice s veznikom *kako* uz glagole govorenja, uklanjanje pokazne zamjenice
796. Izrične rečenice s veznikom *kako* uz glagole osjećanja, uklanjanje pokazne zamjenice

797. Izrične rečenice s veznikom *kako* uz riječi koje izriču govorenje, osjećanje, duševna stanja, htijenje ili događanje
798. Uvrštavanje izrične rečenice s veznikom *gdje*
799. Izrične rečenice s veznikom *gdje* uz glagole govorenja, uklanjanje pokazne zamjenice
800. Izrične rečenice s veznikom *gdje* uz glagole osjećanja, uklanjanje pokazne zamjenice
801. Izrične rečenice s veznikom *gdje* uz glagolske fraze što su po značenju jednake glagolima govorenja, osjećanja, duševnoga stanja, htijenja ili događanja, uklanjanje pokazne zamjenice
802. Izrične rečenice s veznikom *gdje* ne uz pokazne zamjenice nego uz druge riječi
803. Uvrštavanje izrične rečenice s veznikom *e*
804. Izrične rečenice s veznikom *e* uz glagole govorenja, uklanjanje pokazne zamjenice
805. Izrične rečenice s veznikom *e* uz glagole osjećanja, uklanjanje pokazne zamjenice
806. Izrične rečenice s veznikom *e* ne uz pokazne zamjenice nego uz druge riječi
807. Istoznačnost izričnoga i odnosnog uvrštavanja uz neke izraze, sličnoznačnost nekih od tih uvrštavanja uzročnima

ZAVISNO UPITNE REČENICE

808. Upitna preoblika pri upitnom uvrštavanju, upitne riječi kao vezničke riječi, uklanjanje pokazne zamjenice
809. Zavisno upitne rečenice uz glagole pitanja, uklanjanje pokazne zamjenice
810. Zavisno upitne rečenice uz glagole govorenja, uklanjanje pokazne zamjenice
811. Zavisno upitne rečenice uz glagole osjećanja, uklanjanje pokazne zamjenice, protupravilni upitnik
812. Zavisno upitne rečenice uz glagolske fraze što su po značenju jednake glagolima pitanja, govorenja i osjećanja, uklanjanje pokazne zamjenice
813. Zavisno upitne rečenice ne uz pokazne zamjenice nego uz druge riječi, primjeri s uvrštavanjem uz imenice
814. Primjeri sa zavisno upitnom rečenicom uz (zamjenički) pridjev
815. Primjeri sa zavisno upitnom rečenicom uz priloge i čestice
815a. Ispuštanje vezničke riječi u zavisno upitnim rečenicama
816. Razlika između zavisno upitnoga i odnosnog uvrštavanja

ZAVISNO POTICAJNE REČENICE

817. Poticajna preoblika pri poticajnom uvrštavanju, poticajna čestica *neka* kao veznička riječ, uklanjanje pokazne zamjenice, neprikladnost poticajnih rečenica s *da* da se uvrste kao zavisno poticajne rečenice
818. Veznik *da* na početku zavisno poticajne rečenice

UPRAVNI I NEUPRAVNI GOVOR

819. *Upravni govor (oratio directa* ili *oratio recta), neupravni govor (oratio obliqua)*
820. Upravni govor, intonacija, navodnici i dvije točke
821. Kada rečenica što uvodi upravni govor slijedi iza njega ili je umetnuta u nj, ne stavljaju se dvije točke
822. Uključivanje pojedinih dijelova upravnoga govora u drugo kazivanje
823. Ispuštanje navodnika u upravnom govoru
824. Crta ispred upravnoga govora
825. Crta na početku i na kraju upravnoga govora
826. Označivanje razgovora navedenoga u upravnom govoru crtama

827. Razlikovanje jednoga upravnoga govora od drugoga u istom tekstu crticama i navodnicima
828—829. Neupravni govor u izričnim, zavisno upitnim i zavisno poticajnim rečenicama
830. Isti govor naveden i kao upravni i kao neupravni
831. Promjene pri pretvaranju upravnoga govora u neupravni i obrnuto, stilske razlike između upravnoga i neupravnoga govora
832. Promjena lica glagolskih oblika pri pretvaranju upravnoga govora u neupravni
832a. Promjena lica ličnih i posvojnih zamjenica pri pretvaranju upravnoga govora u neupravni
832b. Promjena imperativa i poticaja u izrične rečenice, zamjena futura I. prezentom i izostavljanje nijekanja pri pretvaranju upravnoga govora u neupravni
833. Promjena vokativa pri pretvaranju upravnoga govora u neupravni
833a. *Slobodni neupravni govor*
833b. Nadovezivanje slobodnoga neupravnoga govora na rečenicu s glagolom ili izrazom govorenja ili osjećanja
833c. Izostavljanje glagola govorenja pri slobodnom neupravnom govoru
833d. Slobodni neupravni govor sa česticom *da*
833e. Izražajne i stilističke mogućnosti koje pruža slobodni neupravni govor

PERIOD

834. Hijerarhija zavisnoga uvrštavanja, *period*
835. Stilska vrijednost složenih perioda
836. *Kolon*

DOMETANJE ZAVISNIH REČENICA

837. Dometanje zavisnih rečenica
838. Vrste dometnutih zavisnih rečenica i preoblike u njima
839. Sklapanje složenih rečenica s dometnutom zavisnom rečenicom iz najmanje tri ishodišne rečenice
840. Označivanje dometnute zavisne rečenice interpunkcijom i intonacijom
841. Dometnuta vremenska zavisna rečenica
842. Dometnuta uzročna zavisna rečenica
843. Dometnuta načinska zavisna rečenica
844. Dometnuta pogodbena zavisna rečenica
845. Dometnuta izrična zavisna rečenica
846. Dometnuta mjesna zavisna rečenica
847. Dometnuta odnosna zavisna rečenica
848. Umetanje dometnute odnosne rečenice
849. Dometnuta se odnosna rečenica ne može staviti na početak rečeničnoga niza
850. Primjeri za dometnute odnosne rečenice
850a. Umnožavanje ishodišnih rečenica pri dometanju odnosnih rečenica
851. Dometnute odnosne rečenice uz vlastita imena
852. Primjeri za dometnute odnosne rečenice uz vlastita imena
853. Dometnute mjesne rečenice uz vlastita imena
854. Dometanje odnosnih rečenica uz čitavu prethodnu rečenicu
855. Primjeri za dometanje odnosnih rečenica uz čitavu prethodnu rečenicu
856. Nazivi *apozicija, apozitivan*

ZAVISNO SKLAPANJE REČENICA S PREOBLIKOM USTROJSTVA

857. Preoblike kojima se rečenice uz gubitak vlastitoga ustrojstva uvrštavaju u jedinstveno ustrojstvo sklopljene rečenice

858. Sažetost zavisnoga sklapanja s preoblikom ustrojstva uvrštenih rečenica
859. *Proste proširene* rečenice u uobičajenoj gramatici

ATRIBUCIJA

860. Atribucija, atributna odnosna rečenica, atribut
861. Razlika između atributa i rečeničnih dijelova
862. Vrste atributa

PRIDJEVSKI ATRIBUT

863. Slaganje atributnoga pridjeva sa svojom imenicom
864. Položaj pridjevskoga atributa
865. Prepreke preoblikovanju predikata atributne rečenice u atribut
866. Ekvivalencija između pridjeva kao predikata i pridjeva kao atributa
867. Oznaka određenosti = *pridjevski vid*
868. Neizražena oznaka određenosti
869. Obvezatna preoblika određenoga predikatnog pridjeva u atribut
870. Pridjevi kao atributi uz imenice što stoje na mjestu svih dijelova rečenice, slobodni izbor između određenoga i neodređenoga pridjeva, izražena i neutralizirana oznaka po određenosti kod pridjevskih atributa, semantički nedjeljivi izrazi s obvezatno određenim pridjevom, semantičko i sintaktičko ustrojstvo rečenice, posvojni pridjev i genitivni izraz
871. Priložna oznaka uz pridjevski atribut
872. Pridjevska zamjenica kao atribut, *svoj, sav, svaki, svakakav*
873. Redni broj kao atribut
874. Više atributa u jednoj rečenici
875. Atributi u složenim rečenicama
875a. Više atributa uz jednu imenicu, položaj atributa, primjeri s neutraliziranom oznakom određenosti
876. Primjeri s više određenih atributskih pridjeva uz jednu imenicu
877. Primjeri s određenim i neutraliziranim po određenosti atributskim pridjevima uz jednu imenicu
878. Primjeri s određenim i neodređenim atributskim pridjevima uz jednu imenicu
879. Primjeri s neodređenim i neutraliziranim po određenosti atributskim pridjevima uz jednu imenicu
880. Posvojni i neodređeni atributski pridjevi uz istu imenicu
881. Posvojni pridjev i pridjevi kojima je određenost neutralizirana kao atributi uz istu imenicu
882. Frazeološka cjelina iz više pridjeva kao atribut uz jednu imenicu
883. Više atributa uz jednu imenicu, među njima posvojna zamjenica i neodređen pridjev
884. Više atributa uz jednu imenicu, među njima posvojna zamjenica i određen pridjev
885. Više atributa uz jednu imenicu, među njima posvojna zamjenica i pridjev neutraliziran po određenosti
886. Više atributa uz jednu imenicu, među njima pokazna zamjenica i neodređen pridjev
887. Više atributa uz jednu imenicu, među njima pokazna zamjenica i određen pridjev
888. Više atributa uz jednu imenicu, među njima pokazna odnosno upitna zamjenica i pridjev neutraliziran po određenosti
889. Više atributa uz jednu imenicu, među njima neodređena zamjenica i određen pridjev

890. Više atributa uz jednu imenicu, među njima neodređena zamjenica i pridjev neutraliziran po određenosti, zanijekani oblik neodređene zamjenice
891. Više atributa uz jednu imenicu od kojih je jedan zamjenica totaliteta
892. Više atributa uz jednu imenicu, od njih jedna zamjenica identiteta i neodređen pridjev
893. Više atributa uz jednu imenicu, među njima jedna zamjenica identiteta i pridjev neutraliziran po određenosti
894. Više atributa uz jednu imenicu od kojih je jedan redni broj
895. Više raznih zamjenica kao atributi uz jednu imenicu
896. Dvije zamjenice, odnosno zamjenica i redni broj, pridjev, određen, neodređen i neutraliziran kao atributi uz jednu imenicu
897. Atribut uz zamjenicu, izrazi kao *malo tko, tek ponetko*
898. Dva pridjeva kao atributi koordinirana veznikom *i*
899. Ispuštanje zalihosne imenice uz atribut
900. Atributi u koordiniranim rečeničnim ustrojstvima
901. Atributi u koordiniranim rečeničnim ustrojstvima uz iste imenice
902. Ispuštanje imenica koje stoje uz atribute i koje se ponavljaju u koordiniranim rečeničnim ustrojstvima
903. Nabrajanje imenica s pridjevskim atributima
904. Nabrajanje atributa uz jednu imenicu
905. Različiti atributi uz imenice povezane veznikom
906. Isti atributi uz imenice povezane veznikom
907. Ispuštanje jednoga od dva jednaka pridjevska atributa uz koordinirane imenice
908. Obvezatno uvrštavanje atributa uz imenicu u genitivu kao priložnu oznaku vremena
909. Obvezatno uvrštavanje atributa uz imenicu u akuzativu kao priložnu oznaku vremena
910. Prijedlog *po* uz priložnu oznaku vremena u akuzativu s obvezatnim atributom
911. Obvezatno uvrštavanje atributa uz imenicu u genitivu kad se kazuje neko svojstvo
912. Semantički, ali ne i sintaktički obvezatni atributi
913. Primjeri za semantički obvezatne atribute
914. Atribut kao semantički bitna odredba svoje imenice
915. Semantički bitan atribut s novim i prenesenim značenjem
916. Semantički obvezatan atribut koji zajedno s imenicom tvori frazu
917. Sažetak o semantički obvezatnim atributima

IMENIČKI ATRIBUT

918. Genitiv
919. Imenički atribut u genitivu jednakovrijedan posvojnom pridjevu
920. Imenica u genitivu kao predikatna riječ izriče pripadanje
921. Atribut uz imenice u genitivu kao predikate
922. Preoblika predikatne imenice u genitivu u posvojni pridjev
923. Stilski neutralni izrazi umjesto predikatnih imenica u genitivu
924. Uvrštavanje imenica u genitivu atribucijom uz imenice
925. Stilska vrijednost imenice u genitivu kao atributa i kao predikata, mjesto imeničkog atributa
926. Višeznačnost imeničkoga atributa prema raznim vrstama pripadanja
927. Imenički atribut u genitivu razvrstava se po tipovima zajedno sa svojim atributima
928. *Posvojni genitiv (genitiv posesivni)*
929. Pripadnost po vlasništvu u prenesenom smislu izrečena posvojnim genitivom

930. Pripadnost po rodbinskom odnosu izrečena posvojnim genitivom
931. Pripadnost po rodbinskom odnosu u prenesenom smislu izrečena posvojnim genitivom
932. Pripadnost po vlasništvu izrečena posvojnim genitivom od prezimena na *-ić* bez atributa
933. Pripadnost po rodbinskom odnosu izrečena posvojnim genitivom od prezimena na *-ić* bez atributa
934. Lična zamjenica bez atributa kao posvojni genitiv
935. Pripadnost po nekom pridruživanju sličnom vlasništvu ili srodstvu izrečena posvojnim genitivom
936. *Genitiv cjeline*
937. Preoblika genitiva cjeline u posvojni pridjev
938. Biće kojem pripada tijelo ili neki njegov dio izrečeno genitivom cjeline
939. Predmet ili biće kojemu nešto pripada po funkciji ili uzrokovanosti izrečeno genitivom cjeline
940. Nešto što nije ni osoba ni materijalni predmet a čemu pripada kakav dio izrečeno genitivom cjeline
941. Nešto čemu kao širem sklopu pripada i kakav apstraktni pojam ili predodžba izrečeno genitivom cjeline
942. *Dijelni genitiv (genitiv partitivni)*
943. *Genitiv sadržaja*, oblik ili način izrečen genitivom sadržaja
944. Genitiv sadržaja kao atribut uz imenice koje po sebi ne znače oblik
945. Genitiv sadržaja što stoji uz imenice što znače neki apstraktni oblik
946. Genitiv sadržaja kao atribut uz imenice koje označuju struku, ulogu, položaj i sl.
947. Genitiv sadržaja kao atribut uz imenice koje označuju apstraktan predmet
948. Ostali genitivi sadržaja
949. *Objasnidbeni genitiv (genitiv eksplikativni)*
950. Objasnidbeni genitiv uz imenice s prenesenim značenjem
951. *Genitiv subjekatni*, preoblika poimeničenja
952. Izricanje poredbe genitivom subjekatnim
953. Pripadanje svojstva izrečeno genitivom subjekatnim
954. Genitiv subjekatni preoblikovan iz subjekta rečenice s priložnim predikatom
955. *Genitiv objekatni*, preoblika poimeničenja
956. Objekti u različitim padežima i prijedložnim izrazima pri poimeničenju odnosno pri preoblici u genitiv objekatni
956a. Imenički atributi raznih značenjskih tipova u jednoj rečenici
957. Partitivni genitiv lične zamjenice kao atribut uz imeničku upitnu ili neodređenu zamjenicu
958. *Genitiv svojstva (genitivus qualitatis)*
959. Primjeri s genitivom svojstva kao atributom
960. Primjer s raznim atributima u genitivu
961. *Posvojni dativ (dativ posesivni)*, imenički atribut u dativu, izrazi kao *sin mu, žena mu*
962. Slučajevi sa sintaktički dvoznačnim posvojnim dativom
963. Posvojni dativ koji se kao priložna oznaka odnosi na glagol i na neku imenicu što stoji uz taj glagol kao njegov objekt ili priložna oznaka

PRIJEDLOŽNI IZRAZ KAO ATRIBUT

964. Prijedložni izraz kao atribut
965. Prijedložni izraz kao atribut, dvostruko preoblikovan iz priložne oznake
966. Preoblika prijedložnoga izraza kao objekta u atribut
967. Sintaktički dvoznačan prijedložni izraz
968. Atribut ili druga odredba uz imenicu u prijedložnom izrazu uvrštenom kao atribut

969. Prijedložni izraz kao jedan od više atributa ili odredaba uz jednu imenicu
970. Prijedložni izraz s atributom ili drugom odredbom uz svoju imenicu kao jedan od više atributa ili drugih odredaba uz jednu imenicu
971. Prijedložni izraz kao atribut sam kao član rečeničnoga niza
972. Više imenica u prijedložnom izrazu kao atributu
973. Prijedložni izrazi kao atributi uz zamjenice

BROJEVI I KOLIČINSKI PRILOZI KAO ATRIBUTI

974. Brojevi, količinski prilozi i količinska zamjenica *oba* kao atributi, izvrnutost odnosa zavisnosti u stanovitim brojnim izrazima, *paukal = malina*
975. Zamjena brojnih izraza ličnim zamjenicama
976. Pridjevi s brojevima iznad *četiri* kao atributima
977. Brojne imenice slažu se kao atributi jednako kao i glavni brojevi
978. Akuzativ brojnih imenica *stotina, tisuća i hiljada* kao atribut
979. Primjeri za brojeve od *dva* do *četiri* i količinsku zamjenicu *oba* kao atribute
980. Slaganje brojnih imenica tipa *dvojica, dvoje, četvorica, četvero* kao atributa s genitivom svoje imenice
981. Slaganje brojnih pridjeva *dvoje, troje, četvero* itd. kao pridjevskih atributa
982. Brojevi kao atributi uz *put, adverbia numeralia*
983. Broj kao atribut uz imenice s drugom kakvom odredbom
984. Slaganje sklonjivih brojeva sa svojom imenicom kao pridjevskih atributa u rodu, broju i padežu
985. Priložna oznaka uz broj kao atribut
986. Atribut ili druga oznaka uz brojni izraz kao cjelinu, slaganje
987. Redni broj kao atribut uz izostavljenu imenicu *godina*
988. Slaganje količinskih priloga kao atributa sa svojom imenicom, nabrajanje količinskih priloga
989. Pokazne zamjenice u značenju količinskih priloga, slaganje
990. Brojni izraz uz pokaznu zamjenicu u značenju količinskoga priloga
991. Atribut ili druga oznaka uz količinski izraz kao cjelinu

APOZICIJA

992. *Apozicija,* slaganje apozicije sa svojom imenicom, položaj apozicije
993. Atribut uz apoziciju ili njezinu imenicu
994. Apozicija uz vlastito ime
995. Crtica između apozicije i njezine imenice
996. *Polusloženica*
997. Polusloženice u kojima prvi dio određuje drugi po materijalu ili po podrijetlu i pripadnosti
998. Više imenica povezanih crticama
999. Uvrštavanje apozicije uz zamjenicu
1000. Apozicija kao poseban član u rečeničnom nizu

PREDIKATNI PROŠIRAK

1001. *Predikatni proširak, predikatno proširivanje*
1002. Narav predikatnog proširka, uvjet predikatnog proširivanja

IMENSKI PROŠIRAK

1003. Pridjev kao predikatni proširak
1004. Sintaktička dvoznačnost pridjeva kao atributa i kao predikatnoga proširka
1005. Pridjevski proširak u kosom padežu
1006. Imenica kao predikatni proširak

1007. Imenički proširak u kosom padežu, sintaktička dvoznačnost imenice kao predikatnoga proširka i kao apozicije
1008. Genitivni izraz kao predikatni proširak
1009. Prijedložni izraz kao predikatni proširak
1010. Sintaktička dvoznačnost prijedložnoga izraza kao predikatnoga proširka i kao adverbne oznake
1011. Predikatni proširak kao poseban član rečeničnoga niza

GLAGOLSKI PROŠIRAK

1012. Glagolski proširak
1013. Nesvršeni glagoli kao predikatni proširci
1014. Glagolski proširak s vlastitim subjektom različitim od subjekta rečenice u koju je uvršten
1015. Glagolski prilog i glagolski pridjev (particip)
1016. Svršeni glagoli kao predikatni proširci
1017. Glagolski proširak kao poseban član rečeničnoga niza
1018. Proširak samo uvršten uz predikat i proširak koordiniran u rečeničnom nizu

INFINITIVIZACIJA

1019. Infinitivizacija
1020. Ekvivalencija izričnе ili namjerne rečenice i infinitiva
1021. Zavisnost infinitivizacije izričnih rečenica od glagola u glavnoj rečenici
1022. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole duševnoga stanja
1023. Glagoli duševnoga stanja uz koje teško dolazi do infinitivizacije
1024. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole htijenja
1025. Uloga subjekata izričnе i glavne rečenice pri infinitivizaciji
1026. Infinitivizacija izričnih rečenica uz *morati* i *imati*
1027. Obvezatna infinitivizacija izričnе rečenice uz glagole *morati* i *imati* obezličene povratnom zamjenicom
1028. Neobvezatna infinitivizacija izričnе rečenice s obezličenim glagolom uz bezlično upotrijebljene glagole *morati* i *imati*
1029. Infinitivizacija izričnih rečenica uz *trebati* i *valjati,* pasivna preoblika, obezličenje
1030. Infinitivizacija izričnih rečenica uz *trebati* i *valjati* s objektom u dativu
1031. Infinitivizacija izričnih rečenica uz *trebati* i *valjati* s izostavljenim objektom u dativu
1032. Dativ uz infinitiv
1033. Infinitivizacija spriječena ličnim predikatom u izričnim rečenicama uz bezlične glagole *trebati* i *valjati*
1034. Infinitivizacija izričnih rečenica uz lično upotrijebljeni glagol *trebati* u značenju jednakom bezličnome
1035. Bezlično upotrijebljeni glagoli *trebati* i *valjati* s oblikom glagolskog pridjeva aktivnoga u složenim glagolskim oblicima
1036. Lično upotrijebljen glagol *trebati* u obliku s glagolskim pridjevom aktivnim
1037. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole kao *moći, smjeti, znati*
1038. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole kojima se izriče neko događanje
1039. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole događanja kojima se izriče kakvo počinjanje ili završavanje
1040. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole događanja kojima se izriče kakvo pomaganje ili odmaganje
1040a. Infinitivizacija uz glagole osjećanja koji izriču neposredno osjetilno zapažanje kad je subjekt izričnе rečenice jednak objektu glavne
1041. Ispuštanje ili subjekta izričnе rečenice ili njemu istovjetnoga objekta glavne pri infinitivizaciji

1042. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole događanja kojima se izriče kakav uspjeh ili neuspjeh
1043. Različita uobičajenost infinitivizacije uz razne glagole
1044. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole događanja kojima se izriče vrijednost kakva čina ili zbivanja
1045. Infinitivizacija izričnih rečenica uz neglagolske izraze
1046. Infinitivizacija izričnih rečenica uz pridjeve
1047. Infinitivizacija izričnih rečenica uz imenice
1048. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole govorenja koji znače volju
1049. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole govorenja kad se shvaćaju kao da znače volju
1050. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole osjećanja kojima se kazuje kakva namjera
1051. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole osjećanja kojima se izriče kakvo navikavanje
1052. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole osjećanja kojima se izriče kakvo sumnjanje ili oklijevanje
1053. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole osjećanja kojima se izriče pomnja ili težnja
1054. Infinitivizacija izričnih rečenica uz glagole *paziti, brinuti se, pripremiti se, svladati se*
1055. Infinitivizacija izričnih rečenica uz čiste glagole osjećanja
1056. Infinitivizacija namjernih rečenica
1057. Infinitivizacija izričnih rečenica uz *nemoj, nemojmo, nemojte*
1058. Infinitiv nužde *(infinitivus necessitatis)*, zapovijed, infinitiv mogućnosti *(infinitivus potentialis)*, infinitiv predodžbe, infinitiv kao subjekt ili kao objekt

NOMINALIZACIJA

1058a. *Nominalizacija* = *poimeničenje*, druge preoblike izazvane poimeničenjem (atribucija)
1058b. Zašto se u sintaktičkom opisu mora predvidjeti poimeničenje
1058c. Primjeri sa subjektom preoblikovanim u imenički atribut u genitivu i s priložnim oznakama preoblikovanim u atribute uz poimeničen predikatni glagol, *nomen actionis*
1058d. Primjeri s objektom preoblikovanim u imenički atribut u genitivu uz poimeničen predikatni glagol
1058e. *Glagolska imenica* na *-nje* = *nomen verbale*
1058f. Druge imenice koje upućuju na opis preoblikom nominalizacije
1058g. Katkada i koja riječ sama nudi mogućnost da se razumije poimeničenjem, ne namećući da se to učini
1058h. Preoblika glagolskoga predikata sa svojim subjektom, objektom ili adverbnom oznakom u imensku složenicu pri poimeničenju
1058i. *Nomen agentis*, složeni nomen agentis u koji se uključuje objekt ili priložna oznaka
1058j. Poimeničenje pridjevskoga predikata
1058k. Poimeničen pridjevski predikat koji imenuje nosioca pridjevskoga svojstva
1058l. Poimeničenje priložnoga predikata
1058m. Gomilanje preoblika poimeničenja

RED RIJEČI

1059. Red riječi je uglavnom slobodan i služi izražavanju stilskih tančina
1060. Stilska neutralnost i obilježenost reda riječi
1061. Tema i rema u redu riječi, obilježavanje redom riječi i intonacijom, hijerarhija pravila o redu riječi

1062. Daljnja pravila za stilski neutralan red riječi
1063. Subjekt ispred predikata
1064. Predikat ispred subjekta
1065. Adverb kao adverbna oznaka ispred predikata
1066. Predikat ispred adverba kao adverbne oznake
1067. Prijedložni ili padežni izraz kao adverbna oznaka iza predikata
1068. Prijedložni ili padežni izraz kao adverbna oznaka ispred predikata
1069. Objekt iza svojega glagola
1070. Objekt ispred svojega glagola, intonacija
1071. Redoslijed raznih objekata iza njihova glagola
1072. Prijedložni izraz kao priložna oznaka iza glagola i objekata, neutralnost i obilježenost reda riječi pri više objekata i priložnih oznaka
1073. Imenica u kosom padežu iza pridjeva koji dopunja
1074. Imenica ili zamjenica u kosom padežu iza uzvika koji dopunja
1075. Redoslijed rečenica u složenim rečenicama
1076. Pridjevski atribut ispred svoje imenice
1077. Pridjevski atribut iza svoje imenice
1078. Pridjevski atribut iza svoje imenice kao dio imena
1079. Prijedložni ili padežni izraz kao atribut iza svoje imenice
1080. Apozicija ispred svoje imenice
1081. Apozicija iza svoje imeničke zamjenice
1082. Predikatni proširak iza predikata
1083. Neutralni red riječi kad subjekt nije tema
1084. Objekt ili priložna oznaka kao tema i predikat ispred subjekta
1085. Položaj enklitika i proklitika u rečenici
1086. Enklitika iza prve naglašene riječi u rečenici
1087. Enklitika umetnuta u jedinstvenu sintagmu
1088. Enklitika između imena i prezimena
1089. Enklitika između dijelova neodređenih zamjenica i priloga
1090. Stilska vrijednost razdvajanja usko povezanih izričaja enklitikom
1091. Upitni izraz *je li*
1092. Enklitika iza treće naglašene riječi u rečenici
1093. Neodređene zamjenice i prilozi kao nedjeljive naglašene riječi za smještaj enklitike
1094. Stilska vrijednost odustajanja od razdvajanja usko povezanih sintagma enklitikom
1095. Enklitika iza čitave prve sintagme u rečenici
1096. Enklitike u složenim rečenicama
1097. Više enklitika u jednoj rečenici
1098. Redoslijed raznih enklitika u rečenici
1099. Izostavljanje glagolskoga enklitičkog oblika *je* iza *se*
1100. Zadržavanje glagolskoga enklitičkog oblika *je* iza *se*
1101. Oblici *bih, bi, bismo, biste* na početku rečenice ispred *li*
1102. Dativna zamjenička enklitika ispred genitivne i akuzativne
1103. Proklitika, naglasna cjelina
1104. Vezničke proklitike
1105. Niječna čestica *ne* kao proklitika
1106. Naglašena niječna čestica *ne* ispred enklitika
1107. Stapanje niječne čestice s (enklitičkim) oblicima glagola *biti, htjeti, imati* u jedinstven oblik
1108. Prijedlozi kao proklitike
1109. »Posljelozi« *radi, nasuprot, unatoč, usprkos*
1110. Proklitički prijedlog ispred atributa
1111. Proklitički prijedlog ispred apozicije
1112. Naglašeni veznici i vezničke izrazi stoje na početku rečenice

DJELA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
RAZRED ZA FILOLOGIJU, KNJIGA 61

Radoslav Katičić
SINTAKSA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
(Nacrt za gramatiku)

Izdavači
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
ČGP DELO, OOUR GLOBUS, IZDAVAČKA DJELATNOST, Zagreb

Za izdavače
HRVOJE POŽAR
TOMISLAV PUŠEK

Urednici
Akademik RUDOLF FILIPOVIĆ
IVANA SOR

Tehnički urednik
BRANKA BULJINA

Korektor
BRANKO ERDELJAC

Oprema
TOMISLAV PUŠEK

Tisak
RO »ZRINSKI«, Čakovec

Naklada
4000 primjeraka

ISBN 86-407-0013-3

Radoslav Katičić

SINTAKSA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

NACRT ZA GRAMATIKU

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
GLOBUS – ZAGREB